

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Vezetője: Prof. Dr. Hermann Róbert, DSc

Szilágyi Zita Mária

**Báró Podmaniczky Júlia (Báró Jósika Miklósné) írói tevékenysége
a XIX. században**

"Hagyomány és modernitás" Jósika Júlia írói pályájában

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető: **néhai Prof. Dr. habil. Csoma Zsigmond, DSc**
Prof. Dr. habil. Nagy Mariann, PhD

Budapest, 2025.

TARTALOM

1.	BEVEZETÉS	3
1.1.	A MÓDSZERTAN	10
1.2.	FORRÁSOK	12
2.	HISTORIOGRÁFIA	18
2.1.	A PODMANICZKY CSALÁD TÖRTÉNETÉNEK HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉSE	18
2.2.	JÓSIKA JÚLIA SZ. PODMANICZKY JÚLIA ÉLETÉNEK HISTORIOGRÁFIÁJA	22
2.3.	JÓSIKA JÚLIA KÉPI ÁBRÁZOLÁSA, ARCKÉP PORTRÉI	32
3.	CSALÁDTÖRTÉNET	34
3.1.	A PODMANICZKY CSALÁD EREDETE. A PODMANINI ÉS PODMANICZKY CSALÁD FELVIDÉKI ÉS ASZÓDI ÁGÁNAK KÜLÖNVÁLÁSA	34
3.2.	AZ ASZÓDI PODMANINI ÉS PODMANICZKY CSALÁD ALAPÍTÓI, A JÁNOS-ÁG ÉS SÁNDOR-ÁG KÜLÖNVÁLÁSA	36
3.3.	PODMANICZKY JÚLIA ÉLETRAJZI PORTRÉJA AZ EGODOKUMENTUMOK ÉS A CSALÁDI KAPCSOLATI HÁLÓK TÜKRÉBEN	38
3.3.1.	<i>Podmaniczky Júlia apja, báró Podmaniczky Károly</i>	38
3.3.2.	<i>Podmaniczky Júlia anyja, Elisa Nostitz-Jänkendorf</i>	55
3.3.3.	<i>A költői kedélyű Nostitzok mittlerrole szerepe</i>	58
3.3.4.	<i>Podmaniczky Júlia biográfiai kontextusa: születés és keresztség</i>	62
3.3.5.	<i>A Nostitz és Charpentier családok drezdai kapcsolati hálója</i>	63
3.4.	PODMANICZKY JÚLIA FŐRANGÚ NEVELTETÉSE. ROMANTIKUS SZERELEM ÉS HÁZASSÁGKÖTÉS – AZ EGODOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN	64
3.4.1.	<i>Podmaniczky Júlia főrangú neveltetése</i>	66
3.4.2.	<i>Protestáns nevelési hagyományok báró Podmaniczky Júlia és gróf Teleki Emma neveltetésében</i>	77
3.4.3.	<i>Házasságkötés az egodokumentumok tükrében</i>	82
4.	JÓSIKA JÚLIA ÍRÓI TEVÉKENYSÉGE	93
4.1.	A NEOABSZOLUTIZMUS ÉS PROVIZÓRIUM IDŐSZAKÁNAK POLITIKATÖRTÉNETI ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI KONTEXTUSA	93
4.2.	A VÁLTOZÓ, POLGÁROSULÓ TÁRSADALOM JELLEGZETESSÉGEI MAGYARORSZÁGON 1849 UTÁN	98
4.3.	JÓSIKA JÚLIA TEVÉKENYSÉGE AZ 1848/49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC IDŐSZAKÁBAN ÉS A BRÜSSZELI EMIGRÁCIÓBAN	100
4.3.1.	<i>A brüsszeli letelepedés – a lakóhelyek</i>	103
4.4.	AZ ÍRÓI PÁLYAKEZDÉS BRÜSSZELBEN	111
4.4.1.	<i>Az ismeretterjesztő és műveltségközvetítő szerep Jósika Júlia írói tevékenységében – Közlések a külföldről</i>	122
4.5.	A NŐI IRODALMI ÉS DIVATLAPOK. JÓSIKA JÚLIA SAJTÓTEVÉKENYSÉGE A <i>NŐVILÁG</i> C. LAPBAN	130
4.5.1.	<i>Jósika Júlia – a hír és divattudósító</i>	135
4.6.	JÓSIKA JÚLIA SZEREPVÁLLALÁSA A MAGYAR POLITIKAI EMIGRÁCIÓ STRATÉGIÁJÁBAN 1849 UTÁN	148
4.6.1.	<i>Jósika Júlia publicisztikai tevékenysége az olasz egységmozgalom árnyékában</i>	152
4.6.2.	<i>Jósika Júlia kultúra közvetítő szerepe a Revue Contemporaine folyóiratban</i>	157

5.	JÓSIKA JÚLIA NŐNEVELÉSI ELVEI.....	165
5.1.	A HAGYOMÁNYOS NŐKÉP ÉS NŐNEVELÉSI ELVEK – A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK EURÓPAI ÉS MAGYARORSZÁGI HORIZONTJÁN.....	166
5.2.	VÁLTOZÓ NŐI SZEREPEK A MAGYAR KÖZGONDOLKODÁSBAN A NEOABSZOLUTIZMUS IDEJÉN	170
5.3.	JÓSIKA JÚLIA NŐKÉPE, NŐNEVELÉSI ÉS TANÁCSADÓ ÍRÁSAI	171
5.3.1.	<i>Jósika Júlia „A Leány, nő, anya” c. értekezése</i>	172
5.3.2.	<i>A Pályavezető c. mű forrásának és megjelenésének kontextusa</i>	182
5.3.2.1.	<i>A Pályavezető műfaji előzményei, francia forrásai</i>	183
5.3.2.2.	<i>Nőnevelési tanácsok Jósika Júlia és Kánya Emilia nőnevelési irányelveiben</i>	189
5.3.2.3.	<i>Liebe moral – Jósika Júlia erkölcsi intelmei</i>	202
5.4.	JÓSIKA JÚLIA <i>SIGNORIA ROSETTI</i> C. NOVELLÁJA	207
5.4.1.	<i>A mű rövid tartalmi összefoglalója</i>	207
5.4.2.	<i>Jósika Júlia hagyományos kontra modern nőképe a Signoria Rosetti c. novellában</i>	210
6.	AZ ÍRÓI ÉLETPÁLYA, MAJD AZ ÉLETÚT LEZÁRULÁSA	213
6.1.	HAGYATÉK ÉS NEKROLÓG	225
	ÖSSZEGZÉS	230
	BIBLIOGRÁFIA	240
1.	FORRÁSOK	240
1.1.	LEVÉLTÁRI FORRÁSOK.....	240
1.2.	KÖZREADOTT FORRÁSOK, NAPLÓK, LEVELEK, SZEMELVÉNYEK.....	241
1.3.	JÓSIKA JÚLIA ÍRÁSAI KÖNYVEKBEN	243
1.4.	SAJTÓFORRÁSOK - RÖVIDÍTÉSEK.....	244
2.	SZAKIRODALOM.....	252
2.1.	FELHASZNÁLT, DE NEM HIVATKOZOTT IRODALOM.....	252
2.2.	FELHASZNÁLT ÉS HIVATKOZOTT IRODALOM – RÖVIDÍTÉSEK	256
2.3.	A SZERZŐ DOKTORI ÉRTEKEZÉSÉNEK ALAPJÁT KÉPEZŐ KORÁBBI PUBLIKÁCIÓI	275

*„Nagyra emelkedik az kire a menny
nagy kegyelme szállott,
Júlia érdemeidet érezni bírja a hon.
Érzi a nép, mint szórsz dús üdvet drága hazánkra,
S így meleg érzülettel zár kebeléhez a hon!”¹*

1. Bevezetés

A 300 éves múltú evangélikus Podmaniczky főnemesi családnak több olyan jeles tagja volt, akiknek kulturális és műveltségközvetítő tevékenysége hozzájárult Magyarország 18-19. századi társadalmi és kulturális modernizációjához.² A család szellemi örökségének kívánt emléket állítani egy 2015-ben Aszódon megrendezett Podmaniczky-konferencia, amelyen érdeklődőként magam is részt vettem. A tanácskozásból készült konferenciakötet érdeme, hogy az eddig kevésbé ismert családtagokra is ráirányította a figyelmet, azok felvilágosodás és reformkori kulturális kapcsolatrendszerére, továbbá a magyar közművelődésben betöltött tevékenységükre. A kötet szerzői számos kérdést felvetettek és megválaszoltak a Podmaniczkyakkal kapcsolatban, és néhányat inspiratív jelleggel nyitva hagytak a jövőben folytatandó tudományos kutatás számára. Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia életútjának, írói tevékenységének elemzése nem szerepel a kötetben, ez még nagyobb inspirációt adott a közel tíz éve megkezdett munkámra, hogy a család egy női reprezentánsának élettörténetével és írói tevékenységének bemutatásával erősítsem a főúri protestáns családról kialakított képet, miszerint a család több tagja széleskörű, európai kulturális kapcsolatrendszerrel és műveltséggel rendelkezett, és olyan kultúrát támogató, kultúraközvetítő tevékenységet folytatott, melynek révén igazolható, hogy a Magyar Királyság a 18-19. században „mégis csak lépést tartott a modernizálódó Európával.”³

Az arisztokráciakutatás az utóbbi évtizedben jelentős lendületet kapott a hazai történeti kutatásokban. Az arisztokrácia társadalmi szerepéhez és tevékenységéhez az 1989-es politikai rendszerváltást megelőző évtizedekben számos ideologikus állítás kapcsolódott.⁴ Az 1989-es politikai rendszerváltást követően az új történeti elméletekkel és módszertannal másként lehet

¹ Sréter Kálmán: Epigrammok. 1864.

² Gurka 2017. 7. o.

³ Poór 2017. 21. o.

⁴ Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában. szerk. Bárány Attila - Orosz István - Papp Klára - Vinkler Bálint. Debrecen. 2014. 7-8. o.

rávilágítani egy-egy főnemesi család vagy egyes családtagok korábbi évszázadokban nyújtott tevékenységére, közéleti szerepvállalására, így a Podmaniczkyakéra is.

Podmaniczky Júlia “egyike a leghivatottabb és legszellemdúsabb írónőknek”⁵ írja róla Doby Antal a Podmaniczkyakról írt családtörténeti monográfiájában. 1813-1893-ig abban a nagy átalakulási korszakban élt 80 évet, amikor a polgári átalakulásra és modernizációra törekvéseknek megteremtődtek a feltételei a magyar társadalomban. Érdeklődésem középpontját meghatározta az evangélikus főnemesi családi háttér, hiszen a család által épített kulturális örökség részét képező kastély és templom kulturális terében élek.

Az értekezés tematikus szerkezetét illetően a bevezetés és a historiográfiai fejezetet követően az életút szempontjából fontos családtörténeti háttérrel kontextualizálom, amelybe született, és ahol szocializálódott Podmaniczky Júlia. Röviden utalok a család középkori eredetére, majd az aszódi Podmaniczky-ág kialakulására, és az aszódi Podmanini Podmaniczky családnak a főnemesség rendjébe történő felemelkedésére. Bemutatom azokat a jelesebb családtagokat, akik az állami vagy egyházi hivatalvállalásukkal, a közjó szolgálatával, Magyarország művelődéstörténeti, kultúrtörténeti fejlődését szolgálták, és tevékenységük mintaadóvá vált a családon belül. A keresztelési, házassági anyakönyvben található személyek, adatok révén nyert kontaktológiai kutatási eredményekre támaszkodva feltárul a pesti német evangélikusok és a drezdai Nostitz család kapcsolati rendszere, korabeli tevékenysége.

Az értekezés feltevése, hogy a szász német családi kapcsolatrendszer és a pesti német nyelvű kulturális közeg az egyik meghatározó eleme volt Júlia irodalmi műkedvelő és magas műveltséggel bíró személyiségének, ami erős kulturális tökét jelentett számára a brüsszeli emigrációban és az írónői szerepvállalásban.

A reformkorban a nemzeti romantika hatására, a családi neveltetésében egyre erősebb hatásként jelent meg a nemzeti szellemű neveltetés fontossága. Meghatározó ifjúkori életeseménye volt Jósika Miklóssal való megismerkedése és házasságkötése. A házasságkötést megelőző hajadon éveiről az 1839-ben datált, Jósika Miklóshoz írt magánlevelezésből fennmaradt 11 magánlevél sok értékes adalékot közvetít Podmaniczky Júlia főrangú neveltetéséről, jelleméről, belső gondolkodásbeli attitűdjeiről. Podmaniczky Júlia 1847-ben, kilenc évi várakozás után tudott házasságot kötni Jósika Miklós íróval. Ezt követően a neve báró Jósika Miklósné, majd az írói tevékenységétől kezdve, a Jósika Júlia nevet használta. Értekezésemben a házasságkötésig a lánykori, majd házasságkötését követően a Jósika Júlia nevet fogom használni. Jósika Júlia személyes életét nemcsak a régen várt házasságkötés,

---

⁵ Feöldy Doby 1892. 43. o.

hanem az 1848/49-es forradalom és szabadságharc eseményei is sorsfordító módon megváltoztatták. A szabadságharc leverését követően férje politikai üldözött lett, és a brüsszeli száműzetést saját elhatározásából, férje oldalán vállalta, emigráns írónővé vált.

A negyedik fejezetben az emigrációban kibontakozó írői életpálya kialakulását mutatom be. Jósika Júlia írői tevékenységének legtermékenyebb korszaka a neoabszolutizmus és provizórium időszaka. Az írónő életútja hiteles példája a társadalomban zajló változásoknak, hogy az egyéni tökefajták, a neveltetése és a társadalmi környezete alkalmassá tette őt arra, hogy képességeit a maga javára fordítva egy hirtelen megváltozott élethelyzetben több társadalmi szerep ötvözetét öltse magára: arisztokrata származású, értelmiségi foglalkozást betöltő tudósító és hírközlő sajtómunkatárs, nőnevelési szakíró és életmód-tanácsadó, műveltségközvetítő köz- és szépíró, a magyar nyelv és kultúra védelméért felelősséget érző honleánnyá vált.

A nők művelődési javakhoz való egyenlőtlen hozzáféréseinek problematikája és a társadalmi jogegyenlőtlenség, a társadalomban való érvényesülés egyenlőtlen helyzetének egyre nyíltabb elbeszélése a neoabszolutizmus korszakának valós társadalmi problémáit jelezte. Ezek közt említhetők a nők tanuláshoz és munkavállaláshoz való jogának kérdéskörei, a társadalmi erkölcs romlása, a laicizálódás folyamata, a házasságon kívüli születések, a női prostitúció, és az ezekkel a kérdésekkel kapcsolatos társadalmi előítéletek beágyazottsága a közgondolkodásban.⁶ A problémák megoldásának egyik lehetséges eszköze a női írók által közvetített társadalmi problémák, köztük a nők helyzetének a valós feltárása, a nők férfiaktól való függőségének és kiszolgáltatottságának az elbeszélése a nyilvánosságban. Ezekre a kérdésekre a 19. század közepén több női író, köztük Jósika Júlia is reflektált az írásaival. Ebben a fejezetben arra keresem a választ, hogy Jósika Júlia sajtómunkatársi, tudósítói tevékenysége és a nőkhöz szóló tanácsadó írásai miként szolgálták a társadalmi és kulturális modernizációt a folytonos társadalomszerkezetű⁷ Magyarországon a 19. század közepén?

Az írői pályakép alakulásában lényeges szempontnak tartom a brüsszeli emigráció kapcsolati hálóját és politikai stratégiáját. Az olasz egységmozgalom árnyékában az 1848/49-es magyar emigráció politikai stratégiájának, mint sajtómunkatárs, Jósika Júlia is a részesévé vált. 1860-ban az Októberi Diploma, majd 1861-ben a Februári Pátens politikai enyhülést jelentett Magyarországon, és mindez hatással volt Jósika Miklós és Jósika Júlia írői pályájára is. Ezáltal láthatóvá válik Júlia emigrációban kialakult írői küldetéstudata.

⁶ Kósa 2006. 410. o.

⁷ Dobszay - Fónagy 1998. 57-125. o.

A disszertáció ötödik fejezetében Jósika Júliának a nők társadalmi helyzetével, a női szerepekkel kapcsolatos nőnevelési elveit, a társadalmi normák változtatására irányuló, modernizációs szemléletformáló írásait mutatom be. A kérdésfeltevéseim a Fábri Anna által meghonosított művelődés- és társadalomtörténeti szempontú kutatási irányzat, továbbá Kéri Katalin nőtörténeti kutatásai köré szerveződnek.⁸ Nőnevelési elveinek mi volt a társadalmi hasznossága? A szépprózáiban megrajzolt nőkép mennyiben illeszthető a 19. század közepén a hazai változó társadalom nőképeinek narratívájába, azaz mennyiben hordozza a hagyományos kontra modern nőkép elemeit?

Jósika Júlia írói munkásságáról doktori értekezést védett 2024-ben Kerpics Judit a Szegedi Tudományegyetemen.⁹ Kerpics Judit korábbi publikációi¹⁰ és tudományos kutatásai számomra ismertek, és egy tudományos konferencián volt alkalmunk közös szekcióban előadni kutatási eredményeinket Jósika Júliáról.¹¹ Kerpics Judit disszertációja 2025-ben könyv alakban is megjelent.¹² Kerpics disszertációját összevettem a könyvében megjelent tartalmakkal és megállapítom, hogy a könyv tartalma a disszertációra épül, kiegészítve a *Pályavezető* 1885-ös kiadásának komparatív bemutatásával. Kerpics 2025-ben megjelent könyve Jósika Júlia sajtópublikációs gyakorlatát, annak mediális váltásait, szépirodalmi munkásságát a 19. századi emigrációs kulturális transzfer és szociális normativitás összefüggéseiben mutatja be. Az életpályát befolyásoló családtörténeti háttér bemutatásával és az életúttal részleteiben nem foglalkozik. Elemzésében érintőlegesen utal csak a főnemesi családi múltra, az írónő emigrációs kapcsolatrendszerére. Kerpics a disszertációjában Jósika Júlia sajtótevékenységével és az írói tevékenységében az életmű magját jelentő *Pályavezető* c. művel, valamint a gótikus novelláinak elemzésével foglalkozik. Jósika Júlia *Pályavezető* c. művét Kerpics is, és én is elemzem a dolgozatomban. A *Pályavezető* c. mű keletkezéstörténetével kapcsolatban Kerpics kérdésfeltevéseire és válaszaira vonatkozóan én más kérdésfeltevéseket fogalmazok meg, és ezáltal más következtetésekre jutok az értekezésemben. A disszertációm Kerpics értekezésétől abban tér el, hogy az írói tevékenység kialakulását én egy tágabb életút és családtörténeti, valamint politikátörténeti kontextusba helyezve mutatom be. Az értekezésemben Jósika Júlia

⁸ Kéri 2018. 22-23. o.

⁹ Kerpics Judit: Jósika Júlia Tekintetbe venni az élet prózáját. Jósika Júlia munkásságának értékelése a 19. századi kulturális transzfer és a szociális normativitás összefüggéseiben. Szeged. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Irodalom és Kultúratudományi Doktori iskola. 2023. 70-71. o.

¹⁰ Kerpics 2019. 65-89. o.

¹¹ Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság Magyarországon 1817-1917. Tudományos Konferencia. MTA Könyvtár és Információs Központ. Konferencia szervezője: Török Zsuzsa. Budapest. 2019. október 14-15. Jósika Júlia szekció: Kerpics Judit: Normativitás Jósika Júlia publicisztikájában. Szilágyi Zita Mária: "Liebe moral" – Intelmek, Jósika Júliától.

¹² Kerpics Judit: Jósika Júlia irodalmi munkássága. A 19. századi emigrációs kulturális transzfer és szociális normativitás összefüggéseiben. Budapest. Akadémiai Kiadó. 2025.

kultúra- és műveltség-közvetítő szerepét, a modernizációt közvetítő hír- és divattudósításait mutatom be, és a hagyományos kontra modern nőnevelési elveit, tanácsadó írásait vizsgálom. A disszertáció záró fejezete az írói pályakép és életút befejezésével zárul.

Hálás szívvel köszönetet nyilvánítok első témavezető professzorom emlékének, néhai Professzor Dr. habil. Csoma Zsigmondnak, aki 2021-ig lelkes és türelmes iránymutatással segítette disszertációm formálódását. Nagyon köszönöm Professzor Dr. habil. Nagy Mariann tanárnőnek, hogy kritikai útmutatással és sok ajándékba kapott szakkönyvvel segítette a szemléletem alakulását. Köszönettel tartozom a KRE Történelemtudományi Doktori Iskola vezetőjének, Professzor Dr. Hermann Róbert tanár úrnak, aki támogató nyilatkozattal segítette a drezdai levéltári kutatásaimat és többször alkalmat adott inspiráló beszélgetésekre. Hálásan köszönöm a KRE Történelemtudományi Doktori Iskola tanárainak az előadásait, különösen kedves emlék marad Professzor Dr. habil. Kurucz György tanár úrnak a német szövegolvasási gyakorlati órája és az angol és európai arisztokráciával kapcsolatos szemináriumai, ahol szemléletem formálódott és tudásom bővült. Köszönöm az Aszódi Evangélikus Petőfi Gimnázium vezetésének, dr. Roncz Béla címzetes igazgatónak és Veizer Valéria főigazgatónak, hogy munkáltatóként támogatták a doktori képzésem egy részét. Hálás szívvel köszönöm az Aszódi Evangélikus Egyházközség lelkészének, Lőrincz Csabának, hogy az egyházi anyakönyveket rendelkezésemre bocsátotta, amikből értékes információkat nyertem a kutatásomhoz. Köszönöm az Evangélikus Országos Gyűjtemény igazgatóhelyettesének Zászkaliczky Zsuzsannának, Zomboriné B. Rozáliának és Hubert Gabriellának a segítőkészségüket, hogy az Evangélikus Országos Gyűjteményben megtaláltam azokat a képi és egyéb forrásokat, amiket kerestem. Köszönetem Gödölle Mátyás művészettörténésznek, hogy a Nemzeti Múzeumban láthattam Podmaniczky Károlyné sz. Jänkendorf-Nostitz Elisa eredeti portré festményét. A kutatásomban nagy segítséget adott néhai dr. Tóth Pálné sz. Podmaniczky Zsuzsanna néni és lányai, akik báró Podmaniczky Ármin és Gróf Keglevich Emma déd- és ükunokái, ők számos történettel és családi, tárgyi emlékekkel ajándékoztak meg a Podmaniczkyakkal kapcsolatban. Köszönetet szeretnék mondani Uwe Fiedler drezdai helytörténésznek, aki Podmaniczky Júlia anyai nagyapjának Gottlob Adolf Ernst Nostitz életének kutatója, és éveken át megosztotta velem kutatási információit, ezzel segítette a kutatásomat és hasonlóképpen én is osztottam meg vele olyan információkat, amik segítettek az ő kutatását. Szeretném megköszönni az Aszódi Integrált Kulturális Intézmény egykori és jelenlegi vezetőinek és munkatársainak a segítségét, Odler Zsoltnak, Hajdú Zsófia Csengének, Asztalos Tamásnak, Benkó Norbertnek az együttműködést és támogatást Podmaniczky Júliáról és a Podmaniczkyakról szóló ismeretterjesztő előadások és kiállítások szervezésének

lehetőségét. A szerkesztői munkájáért köszönöm Prokop Adél Myának és Gaál-Nyeste Katalinnak. Nagyon köszönöm dr. Pénzes Tiborc Szabolcsnak, Aszód volt polgármesterének, irodalomtörténésznek a segítő támogatását. Kollegiális köszönet Varga Lajosnak és Dr. Molnár Ildikónak a kutatás kezdetekor a biztató támogatásukért. A fordítói tevékenységért és a német nyelvi gyakorlatokért köszönöm Dr. Rákóczi Katalinnak, Marshall Ágnesnek, dr. Estók Évának és Gál Tibornak.

Köszönem és tisztelem az Országos Széchényi Könyvtár olvasótermeiben és a mikrofilm olvasószolgálat szakmunkatársainak a segítő munkájáért. Végezetül hálásan köszönöm férjemnek, dr. Vankó Lászlónak, és gyermekeimnek, Lackónak és Panninak, hogy türelemmel viselték hosszú éveken át azt a tömérdek időt, amit nem velük, hanem Podmaniczky Júlia írásainak olvasásával töltöttem.

A dolgozat célkitűzése

Értekezésemben Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia történeti életrajzának és írói pályaképeinek megírására vállalkozom: magánlevelei és az írói tevékenysége kapcsán megjelent szövegtörzsek keresztül mutatom be az írónő *„karrier és karakterrajzát.”*¹³ Miután a családi levéltár egy része elégett és elveszett, az élettörténet már soha nem lehet teljes, de kutatásom eredményei mégis többet mutatnak személyéről és tevékenységéről, mint amit róla eddig a történeti emlékezet őriz. A dolgozatban Kövér Györgynek a biográfia és történetírás viszonyát taglaló, két előfeltevésen nyugvó megállapítását vettem szemléletem alapjául, mintegy ötvözetül. *“Az egyéniséget különböző szerepeiben és különböző korszakában a fellelt források alapján forráskritikával és beleérzéssel hitelesen bemutatni. Az egyéniségről különböző korszakaiban megalkotott portréképek összefűzésével egy történeti ívbe illesztve megkapjuk az életrajzot. A másik előfeltevés, hogy a személyiségnek létezik egy belső magva, amely lényegében nem változik az élet folyamán, és bármely létszférában egyazonként mutatkozik meg, és mint ilyen szintén feltárható.”*¹⁴

Értekezésem célja, hogy az élettörténet révén láthatóvá tegyem Jósika Júliának a magyar társadalmi és kulturális modernizáció érdekében folytatott, művelődéstörténeti és nőtörténeti szempontból jelentős, társadalmilag hasznos írói tevékenységét a hazai köz és helytörténetben. Jósika Júliával kapcsolatban több tárgyi emléket, magánlevelet, irodalmi

¹³ Kövér 2000. 150-156. o.

¹⁴ Kövér 2014. 101-102. o.

alkotást, sajtócikket, épületet, várost, – amelyekben élt –, szemügyre vettem, mert törekedtem az író személyének, azaz karakterének és írói tevékenységének, karrierjének, írói küldetésének, írói szerepének teljes megértésére. Júlia élettörténetét a jelentősebb életszakaszokon, a születés, ifjúkor, házasságkötés, majd ezt követően az emigráció idején kibontakozó írói tevékenységen keresztül kibontakozó írói életpályán keresztül mutatom be. Életrajzi adatait sok esetben kíséri a téves adatközlés.¹⁵ Sajnálatos, hogy több hazai és külföldi életrajzi lexikon összekeverte hűgával, Majthényiné Podmaniczky Elisa¹⁶ Júliával, és emiatt tévesen közölték a születési dátumát. A brüsszeli házuk emléktábláján is téves dátum szerepel az emigrációs ott tartózkodásuk időszakára vonatkozóan. A halálozási dátuma is pontatlanul lett gravírozva a kolozsvári Házsongárdi temető sírfeliratán.¹⁷ Ezért célom az is, hogy a személyes adatokat hordozó dokumentumok függvényében tisztázzam, és pontosítsam a vele kapcsolatos életrajzi adatokat. Sajnálatos, hogy önéletrajzi napló nem áll rendelkezésre, a családi levéltári anyag a II. világháború alatt, a szovjet Vörös Hadsereg Aszódra érkezésekor elveszett és szétszóródott, mivel a kastélyt, a templomot és a kriptát is feldúlták. A feltárt források révén az alkalmazott történeti kutatási módszertan révén az életút és írói pálya árnyaltabb módon megrajzolható és Jósika Júlia írói tevékenységének szerepe elsősorban a hazai nőtörténet és a családtörténettel foglalkozók számára hordozhat új eredményeket.

---

¹⁵ Születési adatára vonatkozóan több helyen téves az 1822-es adatközlés, pl. a Magyar Életrajzi Lexikonban, Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes, (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967) 220. o., Új Magyar Irodalmi Lexikon. Főszerkesztő: Péter László. 2. kötet. (Budapest, 1994). 314. o. Téves a külföldön hivatkozott 1815-ös dátum: Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich: enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben / von Constant v. Wurzbach. Wien: Zamarski (et al.), 1856-1891. 60. Bde.; Téves az 1822-es dátum: Krücken Oscar von/Parlagi, Imre (Hrsg.): Das geistige Ungarn. Biographisches Lexikon. Erster Band. Budapest 1918. 233. o. A helyes születési év és hely: Pest, 1813. április 2. Pesti Német Evangélikus Gyülekezet Születési Anyakönyve. 1789-1819. 102. o.

¹⁶ Majthényi Péterné sz. Podmaniczky Elisa Júlia (1820-1869). Apja Podmaniczky Károly és anyja Jänkendorf-Nostitz Elisa. Az életben maradt és felnőtt kort megélt gyermekei közül a második gyermek.

¹⁷ Lásd a Mellékletben a 35-36. sz. ábrát. A házsongárdi sírfeliraton tévesen szerepel a születés: 1813. április 6. valójában április 2. és a halálozás is, 1893. május 10. valójában 1893. június 10-én halt meg.

1.1. A módszertan

Értekezésem a klasszikus történelmi disszertációk perspektívájába illeszkedik, amelyben kronológiai ívet követek, hiszen Jósika Júlia élettörténete és a benne feltárt pályáiv ezt megköveteli. Az életrajz és pályáiv megírásához elvégeztem a klasszikus biográfiai alapkutatót, az adatgyűjtést, a forráskritikát és a rendszerezést. A hagyományos kutatói módszereket: leíró, kontextualizáló, komparatív elemző módszertant alkalmazom. A biográfiai alapkutató elvégzését azért tartottam szükségesnek, mert számos közlésben eltérő biográfiai adatokat találtam Podmaniczky Júliával kapcsolatban. A fellelt egyházi anyakönyvi adatokat összevettem a későbbi periratokban fellelt személyes adatokkal, amelyek megerősítették az általam feltárt adatokat és ezáltal többet és pontosabb ismereteket közölhettem. Az adatgyűjtés során érdemesnek tartottam a kiválasztott forrás tágabb kontextusát is feltárni. A kontextualizáló módszer megerősítette bennem azt a posztmodern gondolatot, hogy a történelemben minden egyedi kutatható, és ezáltal a kapott eredmény mindig új olvasatokat kínál, az értelmezésben jelentős szerep jut a kutató szemléletmódjának, intuícióna való képességének. Tudatában vagyok annak, hogy az életút nem lehet teljes, csak az életút íve ragadható meg. A kontextualizáló módszerrel a biográfiai adatokból feltárult Podmaniczky Júlia családi és szociális kapcsolati hálója.

Új szempontként építem be a dolgozatba Gyányi Gábor az egodokumentumok történetírői hasznát taglaló tanulmányában megfogalmazott módszertani szempontot. Az egodokumentumok (memoár, napló, oral history, levél) elsődleges történetírői haszna nem a hagyományos eseménytörténet kronologikus rögzítésében és elbeszélésében van, hanem kivételes fontosságuk abban rejlik Fritz Redlich¹⁸ szerint, hogy a múltbeli emberi tapasztalat, benyomások és motiváció sejlnek fel bennük. Az egodokumentumoknak a referenciális értéke jelentős, és ez „*a cselekvőség, a historical agency szubjektív ténye*”.¹⁹ Az egodokumentumokra régebben megbízhatatlan forrásanyagként tekintettek, és a történészek a benne rejlő információk igazságtartalma (igaz vagy hamis állítások) szerint bántak ezekkel a forrásokkal, és jobbára megbízhatatlanságuk miatt csak másodlagos forrásként tekintettek rájuk. Az újtörténetírői szemlélet révén ma másként tekintünk az egodokumentumok forráscsoportjára, már nem azt vizsgáljuk bennük, hogy mi igaz, vagy mi hamis, hanem új szempontok szerint közelítünk hozzájuk. Valójában az egodokumentumok anyaga *terra incognita*, amellyel, hogy tudósítanak arról, mi mikor történt a múltban, emellett olyasmiről is tudósítanak, hogyan

¹⁸ Fritz Redlich. 1892-1979. Osztrák származású amerikai gazdaságtörténész

¹⁹ Gyányi 2020. 343-353.o.

szereztek a nők és férfiak történelmi tapasztalatot, tehát olyan információkhoz jutunk, amit más forrásokban nem lelünk az adott személlyel kapcsolatban. Az egodokumentumok hasznosíthatósága abban ragadható meg, hogy a korabeli hitekre, előítéletekre és értékrendre, azokra a mentalitástörténeti faktumokra következtethetünk belőlük, amelyek társadalmi csoportképző attribútumként jöhetnek szóba.²⁰ Podmaniczky Júlia egodokumentumai közül – miután napló, memoár nem maradt fenn tőle – a magánlevelei nagyon értékes forrást jelentenek a hajadon korában Jósika Miklóshoz írt és felnőtt korában Reinsbergné Düringsfeld Idához írt levelei. A levél olyan egodokumentum, ami valaki másnak szól, és a titkosság jegyeit viseli magán.

Podmaniczky Júlia jellemének megrajzolása kapcsán hatással volt kutatói szemléletemre Pierre Bourdieu, a „biográfiai illúzióval” kapcsolatban kételyének megfogalmazása, amit a narratív identitás problematikájával kapcsolatban fogalmazott meg. Miután számomra napló memoár nem áll rendelkezésre Jósika Júliától, a feltárt levelei elemzésekor figyelemmel voltam arra a szempontra, hogy a levélben formált egyénben (énreprezentáció) együtt van a létező, a szándékolt és az eszményi jegyek összessége. A levelek elemzésekor segítségemre volt Ricoeur szemlélete, aki az énazonosság feltárásában különbséget tesz az idem (ugyanazonosság) és az ipse (önmagasság) között, így válik láthatóvá a személyes és a narratív identitás megkülönböztetése és összekapcsolódása.²¹ További izgalmas, és a jövőben kutatási területet jelentenek számomra a friss kutatási irányok, az érzelemtörténeti szempontok szerinti elemzése a leveleknek, akár a szerelem, a fiatalkori Jósika Júlia levelek tekintetében, vagy a barátság, mint érzem a Düringsfeld Idával folytatott levelezések kapcsán. Ezt most nem elemzem a dolgozatomban.

A Jósika Miklóshoz írt levelekben kontextualizáló módszerrel tárom fel Jósika Júlia érzelmi világát, kulturális motivációit, az arisztokrata neveltetését. A neveltetésre vonatkozó információkat összehasonlítom a reformkor arisztokrata nevelési normáival és egy kortárs protestáns író, Teleki Blanka neveltetésével. Referenciális értékkel bír a német nyelvű, kulturális közeg, ahonnan saját kulturális tőkéje adaptálódott, és ami által olyan képességekre tett szert, hogy ő maga is kulturális és életmintaközvetítő közírói szerepet töltött be életének egy bizonyos szakaszában.

Jósika Júlia emigrációs helyzete jelentősen korlátozta és megszabta lehetőségeit, ezért megkerülhetetlen a brüsszeli emigráció politikatörténeti kontextusának feltárása. Az írói tevékenysége elemzésekor követtem *March Boch, Otto Hintze és Henry Pirenne* történeti

²⁰ Gyáni 2020. 343. o.

²¹ Kövér 2014. 101-102. o.

összehasonlításról alkotott véleményét. Bloch a történeti megértés és magyarázat egyik eszközének megerősítését és továbbfejlesztését látja a hasonlóságok és különbözőségek megállapításában és lehetséges magyarázatában. Ezt a módszert alkalmazom Jósika Júlia sajtópublikációs tevékenységének, ezen belül a hír és divattudósításainak továbbá a nőnevelési kérdésekben írt életmód és női tanácsadó írásainak elemzésekor. Jósika Júlia leveleinek elemzése új tudományos eredményeit jelentik a dolgozatnak.

1.2. Források

A Podmaniczkyak aszódi családi levéltára, mely a Sándor-ági levéltári anyagot jelentette, 1944/45 telén a szovjet Vörös Hadsereg Magyarországra érkezésével Aszódon megsemmisült, illetve eltűnt a II. világháború végén.²² A kastély környezetében lévő Evangélikus Templomban található családi kriptát is feldúlták és kifosztották a szovjet katonák a helyi parókus lelkész elmondása szerint. A Podmaniczky család János-ágához tartozók családi levéltárából értékes életrajzot írt Dr. Vargha Zoltán Podmaniczky (III.) Jánosról,²³ amit majd a historiográfiai fejezetben érintek. Podmaniczky (III.) János Aszódról Rákoskeresztúrra vitte a János-ági levéltári anyagot és könyvtár gyűjteményét. Ez az anyag abból az okból pusztult el, hogy a II. világháború idején a front érkezése miatt ezt a levéltári anyagot bemenedéktették az Üllői úti Evangélikus Országos Levéltárba, amit bombatámadás ért, és az értékes családtörténeti anyag java része elpusztult. A János-ági forrásanyagot Vargha Zoltán még kutatni tudta, és megírt monográfiája²⁴ abból a szempontból is fontos, hogy számos esetben hivatkozik a Sándor-ági családtagokra, és Podmaniczky Júlia életrajzára vonatkozóan is hasznos adalékkal szolgál. A Podmaniczky család szellemi és tárgyi hagyatékának pusztulása, eltűnése nagy veszteség az arisztokrácia-történet, a magyar művelődéstörténet, a magyar protestantizmus, az országos és helyi köztörténet számára.

A források fellelhetőségével kapcsolatban fontos megemlítenem, hogy az író az emigráció miatt többször kényszerült lakóhelyet és lakókörnyezetet változtatni. Házasságkötését követően 1847 augusztusában Aszódról Szurdokra, a Jósika birtokra költözött, majd félév elteltével az 1848-as események miatt be kellett költözniük Kolozsvárra. A világsi

²² *Serfőző* 2015. 150. o.

²³ Podmaniczky János (1786-1883) feleségül vette Hódossy Máriát. Házasságukból a második gyermekük volt Podmaniczky Zsuzsanna (1838-?), akinek második férje lett gróf Vigyázó Sándor. A Podmaniczky levéltári és könyvtári anyag János halála után átkerült a Podmaniczky-Vigyázó hagyatékba.

²⁴ *Vargha* 1933. 102-142. o.

fegyverletételkor Lippáról Júlia Bécsen át hagyta el az országot, majd Lipcse, Brüsszel, végül Drezda lakhelyeinek állomásai. Brüsszelben közel 14 évet élt férjével, akivel saját tulajdonú házat építettek. Férje halála után 28 évet élt még özvegyen az írónő Drezdában.

Elsődleges forráscsoportot képeznek az élettörténethez szükséges biográfiai adatokat tartalmazó források. A Pesti Német Evangélikus Egyház Anyakönyvében az írónő születési, keresztelési adatait, és a családi szász kapcsolati beágyazottságra utaló értékes adatokat találtam. A Drezdában fellelhető Kirchenbüchern der Sophienkirchen Dresden (Ev-Luth.-Hofkirche) születési anyakönyvi kivonatából Podmaniczky Júlia édesanyjának, Jänkendorfi-Nostitz Elise születési anyakönyvi bejegyzése szintén értékes adatokkal bír a Nostitz családra vonatkozóan. Az Aszódi Evangélikus Egyházközség házasságkötési, születési és halálozási anyakönyveiben Podmaniczky Júlia házasságkötésére és a tágabb családi környezetére vonatkozó családtörténeti adatok érhetők el.

Kutatásom kapcsán abban bíztam, hogy a 28 évi drezdai tartózkodás kapcsán esetleg fellelhető az írónő egyéb tárgyi vagy szellemi hagyatéka Drezdában. Kutatói kérdésekkel levelek útján fordultam a Szász Állami Főlevéltárhoz (Sächsisches Staatsarchiv Hauptstaatsarchiv), a drezdai evangélikus egyházak levéltáraihoz. Drezdai kutató munkám szerény volt, de nem eredménytelen. A drezdai levéltárakban levelezés, napló, és egyéb szellemi hagyaték Júliától nem maradt fenn. Erre magyarázatot adhat az 1945-ös februári angol-amerikai drezdai szőnyegbombázás, ami miatt a drezdai levéltár nagy része elpusztult. Jósika Júlia és férje is politikai üldözött volt, megfigyelt státuszukra vonatkozóan azonban a Politische Polizei Angelegenheiten – Ausland, 1856. Dresden, a szász belügyminisztérium – titkosrendőrség jegyzőkönyvében maradtak feljegyzések, ami értékes információt tartalmaz megfigyelt státuszukra vonatkozóan. A drezdai politikai rendőrségi jegyzőkönyv feljegyzései azt a tényt bizonyítják, hogy a szabadságharc leverése után bő 15 évvel, tehát 1865-ben is, a Habsburg államhatalom még mindig „tartott” tevékenységüktől és fontosnak ítélte a politikai megfigyelésüket férjével együtt. A kölcsönös bizalmatlanság a Jósika házaspár és a Habsburg-államhatalom között továbbra is fennállt, annak ellenére, hogy a császári kormányzat az amnesztia rendeletek (1854, 1857) kapcsán a békülékeny, megbocsátó, kompromisszumkész arculatát mutatta a nyilvánosság felé. Az amnesztiát kérvényezni kellett minden politikai emigránsnak, a Jósika házaspár azonban nem akarta kérvényezni, elsősorban erkölcsi okokból. Jósika Miklós az amnesztia-kérvényezést megalkuvó magatartásnak értékelte Ferenc József császár kormányzati, politikai rendszerével szemben. Az amnesztiarendeletek után, a politikai enyhülést mutató provizórium idején a Jósika házaspár az emigrációt már nem kényszerből, hanem tudatosan választotta.

Az egodokumentumok forráscsoportját jelenti Podmaniczky Júlia Jósika Miklóshoz írt 11 darab német nyelvű fiatalkori magánlevele. A leveleket Dézsi Lajos tette közzé.²⁵ A Jósika hitbizomány anyaga a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Hungaricana katasztere szerint ma a Román Nemzeti Levéltár kolozsvári részlegében megtalálható. A kolozsvári hitbizományi anyag 255. fond 92. állagában megtalálhatók Podmaniczky Júlia és Jósika Miklós kézíratai az 1801-1846-os évkörből, ezek felkutatása, ellenőrzése és vizsgálata a későbbi kutatói célokhoz tartozik, ezekről már csak egy következő tanulmányban lesz lehetőségem írni. A 11 darab Podmaniczky Júlia által írt levél az önreprezentáció szempontjából fontos történeti dokumentum, mivel értékes információkat hordoznak Jósika Júlia fiatalkori, arisztokrata neveltetésére és társadalmi kapcsolataira és kulturális szokásaira vonatkozóan. A levelek referenciális értékkel bírnak a polgárosuló Pest kulturális életének, szokásainak változásait illetően. A feltárt kapcsolati hálókból megismerhető az, hogy a levél írója hogyan észleli korának társadalmi viszonyait, kulturális szokásait és saját identitását.²⁶ A házasságkötés iránt vágyakozó, érzelemdús levelekből kitapinthatók egy főnemesi hölgy mindennapi, hétköznapi világának történései, továbbá a házasságkötést akadályozó Jósika Miklós és Kállay Erzsébet válásának körülményes eljárás menete.

Az egodokumentumok másik jelentős forráscsoportját képezi, és a kutatásom kiindulópontját jelentette Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia 25 német nyelvű levele, amelyeket báró Reinsberg Ottóné Düringsfeld Idához írt.²⁷ A két írónő Brüsszel és Boroszló közötti levelezése nagyon értékes forrásanyag. A kérdésfeltevéseim Jósika Júlia brüsszeli emigrációjában az írói szerepvállalás indítékaira, a külföldi és hazai írotársadalommal fenntartott kapcsolatrendszerére irányulnak. Értékes forrás számomra Jósika Júlia egy eredeti, kézzel írt levele, amelyet Reinsberg Ottóné Düringsfeld Idához írt és amihez egy berlini antikváriumon keresztül jutottam hozzá. Az MTA Kézirattárában talált Arany Jánoshoz²⁸ és

²⁵ Dézsi 1919-1921. 244-255. o.

Mjgy. A levelek magyarra fordítása egy színműben található. Asztalos István: *Hűséges szerelem* c. mű. Kézirat. Aszód. 2015. Ahogy Jósika Miklós megszámozza a Fejérváry Miklóshoz írt leveleit, úgy Podmaniczky Júlia is megszámozza Jósika Miklóshoz írt leveleit, zárójelben tette azokat. Néhánynak még sincs sorszáma. A sorszám nélkülieket tartalmi következtetés alapján illesztette sorrendbe Dézsi Lajos. Ezt követem én is levelekkel kapcsolatban a hivatkozáskor.

²⁶ Tóth 2000. 42-53. o.

²⁷ A sorszámozott 25 német nyelvű levelet Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia Báró Reinsberg Ottóné Schmidt Ida német írónőhöz írta 1855 és 1865 között. Az eredeti levelek Benczúr Gyuláné birtokában voltak, akinek engedélyével Heinlein István tette közzé az Akadémiai Értesítőben. A levelek sorszámozottak és dátummal ellátottak, kivételt képez a nagyon értékes XIII. levél, aminek az eleje sérülés miatt hiányzik, de önéletrajzi reflexiókat is tartalmaz, aminek az értéke egy forrásértékű napló hiánya kapcsán különösen értékes. A XIII. levél keltezési idejére a sorszámok alapján 1861. első felére következtettek. In: *Heinlein István* 1913. 648-675. o.

²⁸ Jósika Miklós és felesége levelei Arany Jánosnak. MTA. Kézirattár. Jelzet: K.513/243-249.

Horváth Mihályhoz Jósika Júlia által írt levelek,²⁹ főleg a sajtópublikációs tevékenységük problémáira világítanak rá. Értékes adalékot nyújt a levelezés a makroszintű politikatörténeti események megértéséhez, az egységmozgalmak árnyékában kibontakozó '48-as külhoni magyar emigráció politikai programjához és politikai stratégiájához, és ebben Jósika Júlia szerepvállalásához. Az Abszolutizmuskori Levéltár: Titkos iratok Névmutató 1852-1860 (K.K. Militär und Civil Gouvernement für Ungarn Polizei Section) bizonyítja, hogy a sajtórendőrség éveken át állandó jelleggel cenzúrázta a Brüsszelből érkező Jósika Júlia által írt sajtópublikációkat.³⁰ Jósika Júlia emigrációs helyzete jelentősen korlátozta és megszabta lehetőségeit, ezért megkerülhetetlen a politikatörténeti kontextus feltárása Júlia írói tevékenységének elemzésekor.

A biográfia szempontjából az életút utolsó évtizedeire vonatkozóan jelentőséggel bír az 1874-ben indult Beleznay-kert kapcsán újra indított vagyoni per.³¹ Ebben láthatóvá válik, hogy az 1870-es évek első felében már súlyos vagyonvesztés állapotában van a Podmaniczky család mindkét törzsökös ága. A peranyagból értékes genealógiai adatok tárulnak fel elsősorban a János-ági Podmaniczkyak leszármazási tábláját illetően. Az élettörténet zárásaként nagyon fontos történeti forrásokat jelentenek Jósika Júlia hagyatéki leltárai³² és Jósika Júlia hagyatéki végzése (hagyatéki osztálya),³³ amelyre a Budapest Fővárosi Levéltárban találtam rá. A hagyatéki leltárból következtetni lehet Jósika Júlia halálát megelőző vagyoni helyzetére, és arra, hogy egyenesági örökös hiányában az oldalági örökösök közül kik örökölték hátrahagyott vagyonát.

Másodlagos forráscsoportot jelentenek a folyóiratokban megjelent publicisztikái, novellái, és önálló szerzői művei, regényei, költeményei. Két regényt írt: *Éva és a Családelet Pesten*. Önálló szerkesztésben jelent meg a *Közlések a külföldről*, *Hölgynaptár és a Való és költött* c. művei. A fiatal lányokhoz írt tanácsadó kézikönyve, a *Pályavezető* több kiadást is megélt. Kezdetben a hazai német nyelvű Sonntags Zeitungba németül írt, majd 1855-től

²⁹ Jósika Miklósné levele Horváth Mihályhoz. 1861. június. Brüsszel. MTA. Kézirattár. Jelzet. Ms 364/71.

³⁰ Jósika Júlia és Jósika Miklós megfigyeléséről készült jelentések, 1857-től Jósika Júliára vonatkozóan fokozottan az abszolutizmuskori levéltári névmutatók könyvében található iratszámokat. Ezek az iratszámok titkos jelentéseket tartalmazhattak, épp attól az évtől, amikor hazai lapokba heti rendszerességgel írt. Sok esetben Jósika Júliára vonatkozóan fekete tussal áthúzva, eltüntetve az iratszámot. Eszerint több száz irat létezett, de maguk az iratok a Magyar Nemzeti Levéltárból szanalás vagy egyéb okok miatt eltűntek. Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmuskori levéltár. Titkos iratok Névmutató Könyve. 1852-1860. 21 csomó. 18 kötet. Polizei Section D-44-36, D-44-37; D-44-41; D-44-47.

³¹ BFL-VII.2.c.-1874-I.0455. Podmaniczky-Beleznay hitbizomány érvénytelenítése. Vagyoni per. 1874.

³² Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia hagyatéki leltára. 1893. július 13-án kelt. 348/1893. ügyszámú közjegyzői okirat. Jelzet: BFL-VII.168.a.-1893-0348 és Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia hagyatéki leltára. 1893. július 19-én kelt. 358/1893. ügyszámú közjegyzői okirat. - BFL-VII.168.a.-1893-0358

³³ Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia hagyatéki végzése. 1893. november 15-én kelt. 509/1893. számú Jegyzőkönyv. Jelzet: BFL -VII.168.a.-1893-0509.

kizárólag magyarul írt az újjáéledő magyar sajtóéletben megjelent lapokba. Jósika Júlia neve alatt 1857 és 1862 között összesen több mint 400 tárcza, hírtudósítás, kisebb novella jelent meg a *Nővilág* c. hetilap és a szépirodalmi *Divatlap* c. újság hasábjain. A kutatás eredménye, hogy az író nő költeményeket is írt. 1865-ben az emigrációban töltött 16 évnyi távollét után hazatért Aszódra és írt három német nyelvű verset az aszódi kastélykertben. Ezek a költemények magyar fordításban több, mint száz évvel ezelőtt jelentek meg, azóta közlés nem jelent meg a versekről, így ezeket publikáltam.³⁴ Hegedűs megemlíti, hogy Júliának volt egy saját költeményeiből álló versgyűjteménye, de ez feltehetően elveszett, a már említett családi levéltári anyag pusztulása miatt.

Sajátos forrásanyagot képez Jósika Júliának két külföldön megjelent tanulmánya. Az egyik 1860-ban jelent meg franciául, *A magyar irodalom az elmúlt tíz évben* címmel, a *La Revue Contemporaine* c. francia folyóiratban.³⁵ Júlia magyar íróként elsőként tájékoztatta a külföldi országokat arról a kulturális és szellemi teljesítményről, melyet az ország a reformkortól a neoabszolútizmus koráig a nemzetté válás folyamatában létrehozott és ami erősen hatott a nemzeti identitás alakulására. A tanulmány valójában nemcsak egy irodalomtörténeti, hanem a magyar művelődéstörténet, tudományok és műveltség tudománytörténeti szintézisének összefoglalása. A tanulmány 1860-ban a cári orosz birodalomban is megjelent, ami a franciaországi tanulmánynak egy rövidített változata volt. Az oroszországi változatot Arany János interpretálta az *Иллюстрация* nevű pétervári képesújságban a „*Magyar irodalom az utóbbi időben*” című tanulmány révén.³⁶ Az orosz lapban Jósika Júlia tanulmánya ismeretlen szerző műveként jelent meg.³⁷ Jósika Miklós és Jósika Júlia műveinek kiadását illetően fordulópontot jelentett az 1860-as év. Jósika Miklós író művei már nem számítottak tiltott olvasmánynak, és 1860-tól szabadon jelenhettek meg művei, és bátrabban lehetett írni a korábban tiltott szerzőként nyilvántartott Jósika házaspárról. Jelentős forrásértékkel bír Júlia életútjára és későbbi brüsszeli írói tevékenységére vonatkozóan Júlia öccsének, Podmaniczky Frigyesnek a *Naplótöredékek* c. munkája,³⁸ és *Jósika Miklós: Egy magyar család a forradalom alatt* c. műve.³⁹ A Jósika *Emlékalbum*, valamint Jósika Miklós és Fejérváry Miklós levelezése⁴⁰

³⁴ Szilágyi 2018. 70-72. o.

³⁵ *La Revue Contemporaine* c. irodalmi, politikai és filozófiai folyóirat Párizsban. Első szerkesztési periódusa 1852-1857. Második periódus 1858-1870. Harmadik: 1885-1886. Szerkesztő: Theodore de Banville (1823-1891) költő, író, publicista. Jósika Miklós 1859-ben alapított sajtóirodája is rendszeres munkakapcsolatban volt a francia lappal.

³⁶ Венгерская литература в последнее время — In: Иллюстрация (Русский Мир) 1860, 75. sz. 174—181. I.

³⁷ Schiller 1993. 149. o.

³⁸ Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek*. Az eredeti OSZK Kézirattárában 20 kötet. Quadr.Hung. I. 1297. továbbá Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek*. 1824-1886. I-IV- kötet. Grill Károly könyvkereskedés. Budapest. 1887.

³⁹ Jósika Miklós: *Egy magyar család a forradalom alatt* I-IV. Franklin Társulat. 1897.

⁴⁰ *Jósika* 1988.

értékes adalékokat nyújtanak a brüsszeli emigráció hétköznapi világára, Jósika Júlia szemléletére és arra is, hogyan látták a brüsszeli és nyugat-európai modern, urbanizációs változásokat. A brüsszeli Jósika sajtóiroda tevékenysége mögött kibontakozó politikai stratégia is értelmezési keretet ad az író tevékenységéhez. A levelezés további forrásértékét növeli, hogy a 48-as emigráció és a Jósika Miklós által irányított sajtóiroda működéséről is nyújt adalékot. A levelezésben időnként felbukkan egy-egy Jósika Júlia levél, vagy az ő tevékenységével és családjával kapcsolatos információ, ezért a levelezésben az írónővel kapcsolatos felbukkanó megjegyzések növelik a levelezésnek Jósika Júliára vonatkozatható forrásértékű becsességét.

A kutatásomhoz éveken át rendszeresen látogattam és kutattam a nagy közgyűjteményeket. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárát, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát és Kézirattárát, az Országos Széchényi Könyvtárát és Kézirattárát, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárát és a Budapest Gyűjteményt, a Budapest Fővárosi Levéltárát, az Evangélikus Levéltárát, a Ráday Levéltárát, valamint a digitálisan elérhető adatbázisokat, Arcanum, Hungaricana lehetőségeit ragadtam meg. A hivatkozott könyvtárakban főleg a témámhoz kapcsolódó szakirodalmat tekintettem át. A levéltárakban a Podmaniczkyakra és a velük szoros családi, baráti kapcsolatot mutató protestáns családok fondjait tekintettem át. A Széchényi Könyvtár mikrofilm olvasótermében Jósika Júlia 1850-es és 1860-as évek sajtójában megjelent írásait olvastam és elemeztem.

A családi emlékezet őrzése és az arisztokrata identitás átörökítésének vagy épp eltűnésének kérdésköre is izgalmas a XXI. század elején. Riportfilmet készítettem Tóth Pálné sz. báró Podmaniczky Zsuzsannával,⁴¹ aki egyenesági leszármazottja, dédunokája volt Podmaniczky Júlia fiatalabb öccsének, Báró Podmaniczky Árminnak. A riportalanyom értékes családi festményekkel, tárgyi hagyatékkal segítette a kutatásom. Sajnos 2022-ben 96 éves korában elhunyt.

---

⁴¹ Tóth Pálné sz. Podmaniczky Zsuzsanna (1925-2022). Báró Podmaniczky Ármin dédunokája volt. Zsuzsanna apja báró Podmaniczky György volt, aki átadta a Podmaniczky családfát Dr. Lukinich Imre történész professzornak, hogy elkészítse a Podmaniczky család monográfiáját.

2. Historiográfia

2.1. A Podmaniczky család történetének historiográfiai áttekintése

A 19. század végén a pozitívista történelemszemlélet hatására a nemzeti historizmus jegyében fontossá vált azon családok, személyek életútjának a megörökítése, akik tevékenyen részt vettek a 18-19. század folyamán a magyar irodalom fellendítésében, a nemzeti kultúra és művelődés felvirágoztatásában. A 19. század végi genealógiai kutatások – elsősorban Nagy Iván „*Magyarország családai*” c. munkájának⁴² folytatásaként születtek meg. Nagy Iván Podmaniczkyakra vonatkozó munkáját Podmaniczky Frigyes is segítette családtörténeti adalékokkal, és ami kiigazításra szorult, azt Frigyes báró a Naplótöredékekben pótolta.⁴³ Az első alapforrásnak tekinthető monográfia Doby Antal kutatása alapján a Podmaniczky család (Podmanini és Aszódi Báró) történetét bemutató mű.⁴⁴ Ebből ismerhető meg a Podmaniczky család középkori majd újkori története, a tulajdonképpeni aszódi Podmaniczky-ág és a család középkori, felvidéki ága. Doby Antalnak a Podmaniczkyakról írt műve abból a szempontból értékelődik fel, hogy miután a Podmaniczkyakra vonatkozóan számos elsődleges forrásértékű oklevél, családi levéltári irat a II. világháború viszontagságos napjai miatt részben megsemmisült, másrészt elveszett, ezért a 19. század végén megírt monografikus munka a családdal foglalkozó későbbi kutatók számára elsődleges kútfővé vált. A Podmaniczky családdal foglalkozó kutatók közül többen nem fordítottak figyelmet azokra a kritikai észrevételekre, amelyek Doby Antalnak a Podmaniczkyakról írt művével kapcsolatosan a *Századunk* c. folyóiratban megjelentek.

„A régi Podmanini Podmaniczkyak és az új, most bemutatott család között a megszakadt fonalat ő sem kutatta, s a trencsényi híres család történetét adván, Podmaniczky XIV. Rafaellel végzi (mgh.1558) s a Korporán 1652-ben élt Gáborral kezdi meg azután a család további történetét, mint állítása szerint Podmaniczky Gábor első, biztosan meghatározható őse az újkori Podmaniczkyaknak. Innen kezdve a család legkimagaslóbb tagjainak elég bő életrajzát adja, bár sok helyütt b. P. Frigyest citálja”.⁴⁵

⁴² Nagy 1862. 332-342. o.

⁴³ Podmaniczky Frigyes: Naplótöredékek. IV. rész. Eredeti kézirat. OSZK. Kézirattár. Jelzet: Quart. Hung. 1297. 95-118. o. lásd még. Podmaniczky Frigyes: Naplótöredékek. 1824-1886. I-IV. kötet. Grill Károly könyvkereskedés. Budapest. 1887. 149-182. o.

⁴⁴ Feöldi Doby 1892.

⁴⁵ Szilágyi 1892. 601-602. o.

A genealógiai eredetét illetően 100 év hiányzik a középkori Podmaniczkyak leszármazási ága és az újkori Podmaniczkyak folytonosságából. A török 1552-es hadjáratait, várháborúit követően ez időtől nagyjából 1676-ig hiányoznak a családi oklevelek és nincsenek pontos adatok. Feltehető, hogy a török hadjáratok és az oszmán uralom következtében az oklevelek megsemmisültek. Podmaniczky Frigyes említi naplójában, hogy a korponai templom leégésekor a Podmaniczky család középkorba visszanyúló iratai megsemmisültek. Doby Antal valójában Nagy Iván genealógiai és címertani kutatási eredményeit adaptálta, amiben Nagy Iván részletezően leírta a Podmaniczky Podmanini család középkori családi nemesi eredetét. Doby Antal munkájában inkább arra helyezte a hangsúlyt, hogy megírja az újkori, aszódi Podmaniczky-ág tovább fejlődését, megnevezve és megkülönböztetve az aszódi Podmaniczky János-ágot az aszódi Sándor-ágtól. Korpona szabadkirályi városnak az országgyűlési követe 1646-ban Podmaniczky Gábor volt, aki később 1654-ben a város bírója is volt. Podmaniczky Gábor Roznauer Euphrosinával kötött házasságából született 3. gyermek, Mihály. Podmaniczky Mihály és Wester Dorottya házasságából született I. János, aki 1715-ben feleségül vette az aszódi földesúr, Osztroluczky János leányát, Osztroluczky Juditot. Ezzel a házasságkötéssel megalapozta a Podmaniczky család aszódi ágát, a családfa aszódi törzsét, akinek leszármazottja Podmaniczky Júlia is.

A Horthy-korszakban több biográfiai mű született egy-egy Podmaniczky családtaggal kapcsolatban. Vargha Zoltán⁴⁶ 1933-ban írta meg *Podmaniczky III. János életrajzát*⁴⁷ az akkor még fellelhető Podmaniczky családi levéltárban található források alapján. Ebben a műben néhány értékes információ található Podmaniczky Júliára vonatkozólag is, a családi hitbizomány, ági vagyon öröklését illetően. Derka Clarisse 1940-ban *Podmaniczky Károlyné Charpentier Júlia életét* írta meg.⁴⁸ Derka művében utalás található arra vonatkozóan, hogy milyen okból kapta Podmaniczky Júlia a keresztnévét. A Podmaniczky családtörténet historiográfiai áttekintéséhez nélkülözhetetlen Dr. Lukinich Imre⁴⁹ történész, akadémikus kutatása és művei a Podmaniczky család történetére vonatkozóan. Lukinich a családtörténet feldolgozása kapcsán az előszóban jelezte, hogy az újkori Podmaniczkyak virágzó ága révén újabb és újabb adatok kerültek elő, amelyek módosították a korábban már megjelent

⁴⁶ Dr. Vargha Zoltán (1886-1973) öccse volt Vargha Ilonának (1183-1954), aki felesége volt báró Podmaniczky Pálnak (1885-1949).

⁴⁷ Vargha 1933.

⁴⁸ Derka 1940.

⁴⁹ Lukinich Imre történész, egyetemi tanár (1880-1950). 1920-1943 között a Magyar Történelmi Társulat főtíkára. 1924-től az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója. 1919-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1921-től a Szent István Akadémia tagja. 1943-ban Corvin koszorút kapott. 1943-44-ben a bölcsészettudományi kar dékánja. 1948-ban eltávolították az egyetem vezetéséből.

Podmaniczkyakkal foglalkozó tanulmányokban szereplő családtörténeti adatokat.⁵⁰ Lukinich a Magyar Tudományos Akadémia felkérésének tett eleget, amikor hozzáfogott a mű megírásához. A felkérés indoka az volt, hogy Gróf Vigyázó Sándor 1923. október 25-én kelt végrendeletében úgy rendelkezett, hogy amennyiben fia magszakadtával nem lesz törvényes utód, a teljes Vigyázó-Podmaniczky vagyont az MTA gyarapítására hagyja azzal a feltétellel, hogy az Akadémia állítson emléket egy monografikus mű keretein belül Vigyázó Ferenc édesanyjának, báró Podmaniczky Zsuzsannának, valamint az ő édesapjának Podmaniczky (III.) Jánosnak, és általuk a Podmaniczky családnak. Gróf Vigyázó Ferenc utódok nélkül hunyt el, ezért apja végakarata érvénybe lépett és 1928-ban a teljes Vigyázó vagyont az MTA gyarapítására fordítódott.⁵¹ Lukinich akadémiai munkája kapcsán 1937-ben kiadásra került *A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára*.⁵² 1938-ban báró Podmaniczky Györgytől⁵³ segítséget kapott a Podmaniczkyak családfáját illetően, adatokat arra vonatkozólag, hogy minél pontosabban tudja elkészíteni a Podmaniczky-család monográfiát. Lukinich néhány kérdésben rávilágított a családtörténettel foglalkozó korábbi kutatók lelkes, ugyanakkor pontatlan állításaira, és az ebből adódó téves állítások ténybeli közlésének helytelen továbbadására. Egy ilyen pontatlan közlés történt egy reneszánsz hősalak, Podmaniczky István nyitrai püspök alakjával és élettörténetével kapcsolatban. Ő azért kapott nagyobb figyelmet a későbbi kutatók számára is, mert ő volt az a személy, aki a nemzet sorsfordító történelmi pillanatában, a mohácsi csatavesztést követően megkoronázta Szapolyai Jánost magyar királlyá. A püspök életútjával és papi pályájával azonban téves közlésekre került sor a 19. századi családtörténettel foglalkozók munkáiban, és ezekre Lukinich Imre rávilágított a kutatásában.⁵⁴ Podmaniczky István nyitrai püspök házasságkötésével és vallásváltásával téves adatokat adaptált Nagy Iván, Buday Ferenc, Feöldy Doby István, majd Dr. Asztalos István helytörténész is. Lukinich kutatási megállapították, hogy a *Podmanini és Podmaniczky család* (a trencsén megyei szlovák ág) és

⁵⁰ Lukinich 1943. 5-6. o.

⁵¹ A Podmaniczky-Vigyázó család és a Magyar Tudományos Akadémia. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Kiadványa. Budapest. 2008. 7-8. o.

⁵² Lukinich Imre: A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára. I-V. kötet. Budapest. 1937.

⁵³ Báró Podmaniczky György által írt panaszlevélben, melyet Lukinich Imre professzorhoz címzett, olvasható, hogy György báró átadta a családfát, és adatokkal szolgált Lukinich professzornak a családtörténet megírásához, szerette volna, ha az MTA megvásárolja a családfa tulajdonjogát. Ez nem történt meg, és a családfát sem kapta vissza. A levél hivatkozása: MTA Kézirattár. Ms 5361/363.

⁵⁴ „Itt említjük meg, hogy mindaz, ami Podmaniczky István állítólagos házasságáról, s a reformációhoz való csatlakozásáról itt - ott olvasható (pl. Budai Ferenc: Polgári Lexikona. III. 74. 1., Nagy Iván: IX. 335. 1.; Feöldy Doby Antal: i.m.11. 1.; Pokoly J.: A protestantizmus hatása etc. Budapest, 1910. 108. 1.) nem felelnek meg a valóságnak... Egyes írók Thurzó Ferenc nyitrai püspök életrajzi adatait elnézésből Podmaniczky Istvánra ruházták, így rögződött azután bele a köztudatba a Podmaniczky István házasságáról és vallás változtatásáról. szülő mese, holott Thurzó Ferenc sem tartozott a reformáció hívei közé.” In: Lukinich 1943. 136. o. lásd a lábjegyzetben.

az *Aszódi és Podmanini Podmaniczky családok* között fennálló genealógiai folytonosság források hiányában nem bizonyított, csak feltételezhető. A trencsényi felvidéki-ág története a XVI. században Podmaniczky Rafaellal kihalt. Az aszódi Podmaniczkyak őseit, felmenőit tehát a török hódoltság idejére vonatkozó „kiesett” száz év homálya fedi. Ugyanakkor az aszódi Podmanini Podmaniczkyak bárói rangra emelésükkor kiadott 1782-es diploma utal a II. Ulászló király által 1502-ben adományozott bárói diplomára.⁵⁵ Lukinich Imre szerint „különbség van a *Podmanini Podmaniczky és az Aszódi Podmanini Podmaniczky családok* között. Az előbbi ugyanis Podmaniczky Rafaellal kihalt. A másodikkal a története a XVI. században kezdődik, de az előbbivel való kapcsolatát eddig még nem sikerült igazolni.”⁵⁶ A II. világháború viszontagságai miatt Lukinich professzor nem fejezte be az elkezdett munkát, a teljes Podmaniczky családtörténet megírása befejezetlen maradt. A második világháborút követő kommunista politikai berendezkedés nem kedvezett az arisztokrácia kutatásnak. Az 1989-es rendszerváltást követően ismét lendületet kapott az arisztokrácia történetének, társadalmi szerepének kutatása. A Debreceni Egyetem Lendület kutatócsoportja két értékes tanulmánykötetben foglalja össze a Magyar Királyságban meghatározó szerepet betöltő társadalmi réteg, az arisztokrácia több történelmi korszakon átívelő, a társadalomban betöltött műveltségi és társadalmi szerepének változását.⁵⁷ Júlia apjának, Podmaniczky Károlynak a fiatalkori mineralógiai tanulmányújtját, német kulturális kapcsolatrendszerének konnotációit tárta fel Gurka Dezső.⁵⁸ A Gurka kutatások Károly bárónak a magyar közművelődésben betöltött szerepét tárják fel, és az újkori tudásáramlás, magyar művelődéstörténet folyamatába illetve inspiratív adalékot nyújtanak Podmaniczky Júlia családi, szellemi háttérének feltérképezéséhez és kontextusba helyezéséhez.⁵⁹ Gurka Dezső szerkesztésében *A báró Podmaniczky család szerepe a 18-19. századi magyar kultúrában* c. konferenciakötet az eddig kevésbé ismert családtagokra is fókuszált, azok reformkori kulturális kapcsolatrendszerére, továbbá a magyar közművelődésben betöltött szerepükre, tevékenységükre.⁶⁰ Balogh Piroska több tanulmányában is felteszi azt a kérdést,⁶¹ hogy milyen hatásmechanizmusok figyelhetők meg a családi körökben, Podmaniczky Júlia és öccsének, Frigyesnek a neveltetésében, amelyek őket végül a regényírásra, és a szépírói tevékenységre ösztönözték. Az arisztokrácia kutatásban

⁵⁵ *Asztalos* 2017. 66. o.

⁵⁶ *Lukinich* 1937. 5-7. o.

⁵⁷ *Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában.* szerk. Bárány Attila, Orosz István, Papp Klára, Vinkler Bálint. Debrecen. 2014. 7-8. o.

⁵⁸ *Gurka* 2008

⁵⁹ *Gurka* 2017.b 1043. o.

⁶⁰ u.o.

⁶¹ *Balogh* 2016. 26-27. o. lásd még *Balogh* 2017. 156-157. o.

a műveltségközvetítő szerep mellett egyre hangsúlyosabb kutatói szempont a főrangú neveltetés kérdése. Fábri Anna *Arany idők c.* művében⁶² bemutatja és elemzi a Teleki család vallási kultúráját, társas életét és nevelési gyakorlatát, mely révén felkészítették gróf Teleki Lászlót a társadalomban elfoglalt helyére és hivatására. Fábri Anna műve dolgozatomat abból a szempontból segíti, hogy fényt vet a 18-19. század korának és társadalmának műveltségeszményére, gondolkodásmódjára, a mindennapi élet gyakorlatára, amelyben nemcsak Teleki László, hanem más arisztokrata kortárs gyermekek, köztük a Podmaniczkyak neveltetésére is történik utalás.

Gyáni Gábor és Szilágyi Adrienn a magyarországi arisztokrácia 18-19. századi múltjáról írnak szintézis jelleggel: történeti jogi rendiség, uralmi és hatalmi elit, életforma és mentalitás, főrangú neveltetés. Az arisztokrácia reprezentatív életmintát állító szokásait és normáit mutatják be az *Arisztokrácia tündöklése és bukása Magyarországon c.* könyvükben.⁶³ A könyv adalékkal szolgál az arisztokrata nők neveltetésére, továbbá a Podmaniczky család reprezentatív főúri építkezésére, társas érintkezéseire és a jelesebb tagok közéleti pályáira vonatkozóan.

2.2. Jósika Júlia sz. Podmaniczky Júlia életének historiográfiája

Jósika Júlia a házasságkötést követően 1847-től a leánykori neve helyett a férjezett nevét, báró Jósika Miklósné nevet, majd a Jósika családnevet használva vezetéknevként, a nyilvánosságban Jósika Júlia néven publikált. Az életpályáját tekintve, az önálló írói tevékenység kibontakozását követően Jósika Júliaként írok róla a dolgozatban. A róla szóló hazai és külföldi recepció kétirányú, egyfelől az életrajzi személy, másrészt 1847-től az írói működés került bemutatásra. A történeti és irodalomtörténeti recepció az életrajzi személy és életmű együttes bemutatására, a modernkori nő történeti kutatások inkább az írói működés elemzésére helyezik a hangsúlyt.

Először a Jósika Júliáról szóló kortárs sajtó- és irodalomtörténeti recepciót, majd a történeti és recepciót mutatom be.

Jósika Júlia írói tevékenysége, az önálló írói életpályája a szabadságharc leverését követően a brüsszeli emigrációban bontakozott ki. Először műfordító, majd önálló szerzőként novella- és regényíró, tárcaíró publicista, hírközlő és divattudósító, életmódtanácsadó író nővé vált.

⁶² Fábri 2022. 17-26. o.

⁶³ Gyáni - Szilágyi 2025.

Legtermékenyebb írói korszaka az 1850-es évek második felétől az 1860-as évek közepéig terjedő időszak. Az 1860-ban kiadott Októberi Diploma, majd az 1861-ben kiadott Februári Pátens a Habsburg kormányzati politika enyhülését eredményezte a Magyar Királyság területén. Az 1860-as évektől bekövetkező mérsékelt politikai változás hatására a hazai és a külföldi lapokban – a politikai okokból mellőzött írók – újból a közéleti diskurzus fókuszába kerülhettek. A politikai enyhülés jeleként értelmezhető, hogy 1861-ben, a Vasárnapi Újság két teljes oldalon foglalkozott Jósika Júlia és Jósika Miklós életútjával és írói pályájával.

„Nem mi vagyunk okai, hogy majdnem egy évtizede fennálló lapunkban, melyben hálás elismeréssel font koszorúkat tűzzük érdemdús hazánkfiaink homlokára, a magyar irodalom egyik legfényesebb nevével csak most találkozhatnak olvasóink. Báró Jósika Miklós ismét saját neve alatt adhatja ki regényeit, s mi leplezetlenül nyilváníthatjuk iránta méltánylatunk, kegyeletünk érzelmeit...Örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy ezúttal a magyar írónői kar egyik leghivatottabb, legszellemdúsabb tagjának arczképét is bemutassuk. Báró Jósika Júlia, született Podmaniczky bárónő, mintegy 15 év óta második hitvese koszorús regényírónknak, b. Jósika Miklósnak s ennek jó és rossz napjaiban nemcsak hű követője, ki vele a száműzetés fájdalmait híven megosztja, hanem szellemi fensőségre s lelki műveltségre nézve Júlia méltó barátnéja, élettársa...nem tagadhatjuk, hogy épen irodalmunk érdekében benső örömet éreznünk, valahányszor oly tiszta szív- és lélekműveltséggel, igazán női gyöngédség- és szerénységgel, kedélynemességgel és elfogulatlan, emelkedett világnézettel találkozunk, minőt b. Jósika Júlia eddig megjelent irodalmi műveiben tapasztaltunk...s azért jövünk mi is kifejezni elismerésünket azon óhajításunkkal együtt: vajha ez igazi hivatással bíró írónő szellemi munkásságával a magyar irodalom mindig gyarapodó terén minél gyakrabban találkozunk!”⁶⁴

Jósika Júlia – Lämmel által elkészített – portréja köré szerveződött a számkivetett élet nehézségeit áldozatosan vállaló írónő, hű feleség és szellemi-kulturális ágens, a (kül)honleányi imázs karaktere, akit már a kortársak egy modern, történelmi karakterré, hősnővé formáltak, akinek hősiessége a bátor áldozatvállaló szerepben testesült meg, amit az 1848/49-es forradalom és szabadságharcban való részvétel, majd menekülés, a konfliktusokkal terhelt emigráns élethelyzet és életút, a hazáért tett áldozatvállalás testesített meg. Jósika Júlia férje oldalán magas reputációval bírt a hazai közgondolkodásban. Jósika író feleségeként, a brüsszeli emigrációban építette fel saját írói imázsát (karakterét) és dolgozta ki írói hivatástudatát, amit leginkább a kultúra és műveltség terén alkalmazott „Mittlerrolle” közvetítő szerep jelentett

⁶⁴ Vasárnapi Újság, 8 (1861). 8. 88-90. o.

számára. Új, modern tudástartalmakat, mentalitásbeli értékeket, követendő normákat közvetített a magyar társadalom nő tagjai számára.

Az irodalmi professzionalizáció folyamatában a kortárs irodalmi recepcióban, a női írásművek kritikai megmérettetését, és az ezzel kapcsolatos nővitát, az un. *Gyulai-vitát*,⁶⁵ Arany János zárta le 1863-ban, az un. irodalmi kánonok megfogalmazásával: népszerűség, a kritikai megmérettetés, az egyenlő kritikai mérce elve kimondásával. Jósika Júlia sem mentesült a nyilvánosságban folyó, a női szerzők műveiről szóló kritikai megmérettetéstől. Jósika Júlia művei a kortárs írók és szerkesztők szakmai értékítélete alá kerültek. A *Család élet* c. regényét, Salamon Ferenc kortárs kritikus bírálta.

*„Aránylag kevés a tisztán magyar családi életből vett tárgyú elbeszélés, - s épen ez az, miért a Jósika Julia művét nem közönséges érdeklődéssel vevém kezembe. Az angoloknál, svédeknel több nő regényíró tűnt ki a családi élet megragadó, hű festésében, gondolám, — íme, egy magyar írónő, ki helyesen fogván fel a maga legtermészetesebb irodalmi körét, azt adja egyszersmind, a minék szűkében vagyunk újabb időkben...Az írónő ízlése, erkölcsi érzete és gondolkodása is szoros összhangzásban van érzési módjával. Nem találjuk ugyan benne azon magas fejlettségű és tulajdonképi műízlést, mely Goethe classicizmusára csak némileg is emlékeztetne; de találjuk az életbeli amaz ízlést, mely ösztönszerűleg kerüli mindazt, ami nagyon kirívó, fülsértő és kellemetlenül hat a testi lelki érzékekre. És ez oldalról csakugyan azon goethei lelkek osztályába tartozik, kik a nagyobb fokú izgalmak és fölhevülések kerülésében, a szelídebb kellemes érzésekben keresik az élet boldogságát s hirdetik műveikben — kik az arany középszerűséget magasztalják Horatiussal.”*⁶⁶

A Jósika Júliáról szóló külföldi, kortárs irodalmi recepcióban *Ida von Düringsfeld*⁶⁷ német írónőnek jelentős szerepe volt. *Ida von Düringsfeld* társadalmi regényei és útijegyzetei által vált népszerű szerzővé a német tartományokban, majd a német egység létrejötte után a

⁶⁵ A kor legtekintélyesebb kritikusának, Gyulai Pálnak 1858 tavaszán elindított *Írónőink* c. cikksorozata alkalmat nyújtott a női írásművek bírálatára. Gyulai cikksorozata Majthényi Flóra versei és Szendrey Júlia *Andersen*-fordítása recenziójaként indult. Gyulai kritikájára Kánya Emília a *Néhány szó a nőnem érdekében* cikksorozattal válaszolt. A több évig elhúzódó un. második nővita az irodalmi és társadalmi élet egészét érintő változások előjeleit fémjelzte és felszínre hozta a nőkérdésben szemben álló felek eltérő társadalom- és műkritikai felfogását, és a nők irodalmi szerepvállalásának, a női jogok kérdéskörének problematikáját. Az irodalmi nővita fő sodrától magát távol tartó Vajda János a Nővilág szerkesztőjeként, az írónők működésének legsajátabb területét, a közhasznú, felvilágosító, erkölcsnemesítő irodalom művelésében jelölte meg. Jósika Júlia 1857-től a Nővilág c. hetilap munkatársa, majd egyik főszerkesztője és a lap legnépszerűbb tudósítónője lett.

⁶⁶ *Salamon* 1862. 402-406. o.

⁶⁷ *Ida von Reinsberg-Düringsfeld* (1815-1876). Millitsch sziléziai településen született, ami 1815-ben Németországhoz, ma Lengyelországhoz tartozik. Otto von Reinsberg német író felesége. Fiatal hölgyek számára írt műve: *Buch denkwürdiger Frauen* 1877.

Német Császárságban.⁶⁸ A német író 1862-ben írt cikket Jósika Miklós írói pályaképéről és az 1848/49-es forradalom és szabadságharcban betöltött politikai szerepéről a *Magazine für die Literatur des Auslandes* c. német lapban.⁶⁹ A cikk tartalmi magva Jósika Miklós közéleti szerepvállalása az 1848/49-es forradalom és szabadságharcban. A német író Jósika Miklósnak és Jósika Júliának a szabadságharc alatt megélt életeseményeit romantikus regénybe illő stílusban, ugyanakkor a hitelesség hangján írta meg. Jósika Miklós személyes élettörténetéhez kapcsolódóan említve van az első házassága, majd a Podmaniczky Júliával történt megismerkedése és házasságkötése, a megélt forradalmi események kritikus napjai, mint a szilveszter éjszakai menekülés Pestről Szolnokon át Debrecenbe, majd később Szegedre, végül a szőllősi fegyverletétel után a hadbíróság ítélete elől a menekülés módja, Magyarország elhagyása és a száműzetésbe kényszerülés. Düringsfeld Ida hathatósan pozícionálta Júlia személyét a német irodalmi és kulturális közegben, elsősorban a Berlin-Lipcse tengely mentén, közel a drezdai szász tartományi területhez azáltal, hogy Júliára vonatkozóan utalás olvasható Júlia édesanyjára Podmaniczky bárónéra vonatkozóan, aki „*Arthur von Nordßternnek*”⁷⁰ a lánya. Arthur von Nordstern az írói álneve volt Adolf Gottlob Nostitz von Jänkendorfnek, Jósika Júlia Drezdában élő anyai nagyapjának, aki komoly irodalmi reputációval bírt a szász királyságban. Düringsfeld írásának bizonyos tartalmi elemeit adoptálta az 1862-ben Jósika Miklósról és Júliáról Prágában is megjelent az *Ungarns Männer der Zeit* c. tanulmánykötet, amiben hasonló tartalommal olvasható az életrajzukat és az írói pályájukat bemutató közlés.

„*Baronesse Julie Podmaniczky geb 1815 zu Peßt ißt die Tochter der Freiin Elise von Nostitz-Jänkendorf, dadurch weiblicherßeits die Enfelin des ehemaligen sächsischen Ministers der als Arthur von Nordßtern im Dresdner Dichterkreise bekannt wurde.*”⁷¹

Kertbeny Károly⁷² által szerkesztett kötetben Jósika Miklós irodalmi munkássága, mint „*a magyar Walter Scott*” jelent meg, és a külföldi olvasók számára bemutatták politikai részvételét, szerepvállalását az 1848/49-es szabadságharcban, továbbá Podmaniczky Júliával történt megismerkedését és házasságkötését, majd a szabadságharc leverését követően a menekülésük emigrációs állomásait. Podmaniczky Júliának a születési dátuma itt is tévesen

⁶⁸ Gisela Brinker-Gabler: *Deutsche Dichterinnen vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart: Gedichte und Lebensläufe*. Fischer Taschenbuch Verlag. Frankfurt am Main. 1978. 978. o.

⁶⁹ *Lehmann* 1862. 4. o.

⁷⁰ u.o.

⁷¹ *Ungarns Männer der Zeit* 1862. 216. o.

Megjegyzés. Júlia születési dátuma itt is pontatlanul szerepel.

⁷² Kertbeny Károly (1824-1882). Újságíró, műfordító, könyvtész, eredeti neve: Karl-Maria Anton Josef Benkert, 1848-ban magyarosította a nevét.

szerepel, ugyanakkor az irodalmi tevékenysége, önálló regényei, a fordító és divattudósító tevékenysége be lett mutatva.

„*Baronin Julie Jósika auch in der Literatur Damen hat, in der ungarischen durch „Reisebriefe“, sowie durch den Roman „Eva“, in der deutschen durch Uebersetzung einiger Roman ihres Gehmals*”⁷³ Politikatörténeti szempontból jelzésértékű a Jósika Miklósról és Júliáról szóló Düringsfeld által közölt írások megjelenési helye és időpontja.

Kerpics Judit disszertációjában azt állítja, hogy „részben Dézsi Lajos munkájának köszönhető, az a férjéhez áldozatos szeretettel ragaszkodó, őt mindenben támogató; művelt, erős és gyakorlatias nő képe, ami később mértékadóvá vált a Jósika Júliáról szóló narratívákban...Dézsi monográfiájának köszönhető, hogy a 20. század második felében Jósika Júlia, mint regényes életű történelmi alak került be a fikciós prózai művekbe.”⁷⁴ Véleményem szerint Jósika Júliáról a művelt, a férjét mindenben támogató, a hitvesi önfeláldozás romantikus narratívája már Dézsi előtt is létezett a kortárs magyar írók Júliáról írt munkáiban.

“...*Báró Jósika Júlia sz. Podmaniczky bárónő, mintegy 15 év óta második hitvese koszorús regényíróknak, b.Jósika Miklósnak s ennek jó és rossz napjaiban nemcsak hű követője, ki vele a száműzetés fájdalmait híven megosztja.*”⁷⁵

Váczy János a Vasárnapi Újság szerkesztője példaképpül állította Jósika Júliát a magyar honleányok számára, „mint ritka jellemű, a hitvesi önfeláldozás és törhetetlen ragaszkodás jellemének”⁷⁶ nőalakját.

Az irodalom intézményesülése, az irodalmi professzionalizáció előrehaladtával a századfordulót megelőző évtizedben a nagy összegző, rendszerező irodalmi lexikonok, irodalomtörténeti és életrajzi bibliográfiák tartalmazták Jósika Júlia írói munkásságát. Szinnyei József közel harminc éven át gyűjtött adatokat a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából az 1900-as évekig élt magyar írók és író nők életéről, írói tevékenységéről és elkészítette a *Magyar írók élete és munkái* 14 kötetes könyvsorozatot.⁷⁷ Az V. kötet, amiben Jósika Júlia szerepel, 1897-ben jelent meg, de ekkor az író nő már nem élt. Szinnyei művében azok az életrajzi információk olvashatók, amelyek már az 1861-es Vasárnapi Újság hasábjain olvashatóak voltak az író nő életrajzával kapcsolatban. A teljes életútra, például a családi háttérre, a kora gyermekkor szakaszaira vonatkozóan nem közölt információt. A 19. század

⁷³ *Ungarns Männer der Zeit* 1862. 179.; 216. o.

⁷⁴ Kerpics 2023. 5. o.

⁷⁵ *Vasárnapi Újság*, 1861. 88-90. o.

⁷⁶ *Vasárnapi Újság*, 1893. 413-414. o.

⁷⁷ *Szinnyei* 1891-1914. 650. o.

utolsó évtizedében Melhálné Szaák Lujza író is foglalkozott a Jósika házaspár élettörténetének és írói tevékenységének megírásával és 1891-ben jelent meg *Jósika Miklós élete és munkái* c. monográfiája,⁷⁸ majd 1891-ben *Jósika őrangyala és Báró Podmaniczky Júlia életéről* szóló cikksorozata.⁷⁹ A Jósikáról írt mű hitelességével kapcsolatban számos kritika érte Szaákot, amire a nyilvánosságban reflektált.

„A mi művemem illeti, én arra csak egy illetékes fórumot találok a Jósika-Podmaniczky családot, melyből az általam szeretve tisztelt úrnő, báró Jósika Miklósné, Podmaniczky Júlia hatévnyi kutatás és tanulmánytal írt munkámról élő szóval és írásban is szívhez szóló hangon az elismerés legjobb szavait intézte hozzám. A második elismerő szót báró Podmaniczky Frigyesztől hallottam, kit, mint Jósika Miklós sógorát, legbensőbb barátját és a magyar írói kar egyik legkiválóbb tehetségekkel megáldott tagját irányadónak tekintettem és tekintem is, s épp ezért sem önnel, sem mással polémiába nem bocsájtkozom. Én könyvembe eddig is csak azt írtam, amit a szívem érzett; művemből pedig kivakarni semmit nem engedek, miután igen megfontolom azt, amit írok.”⁸⁰

Szaák Drezdában személyesen felkereste Jósika írónt, és egyeztette vele a róluk írt közléseinek ténybeliségét és tartalmát. Szaák közlései Podmaniczky Júliáról azt a feltevésemet erősítik, hogy az író nemcsak divattudósítói szerepet töltött be Brüsszelben, hanem volt egy elhivatottabb írói küldetésstudata.

„A nő igaz szerelme győzött, eloszlatá férje aggályait, s megnyitá csipkeüzletét Brüsszelben, melyből nemcsak az volt a hasznuk, hogy a kedves üzlettulajdonosnő rendkívül jó üzleteket csinált, hanem az is, hogy a rendőrség(i) ellenőrzés nélkül közvetlen összeköttetést tarthatott fenn brüsszeli csipkeküldeményei közt magyarországi elvrokonaival.”⁸¹ Szaák írása bizonyítja, hogy Júlia a brüsszeli csipkekereskedését arra is felhasználta, hogy a brüsszeli csipkéi közé, olykor hírtudósításokat, politikai üzeneteket rejtett el, ezzel segítette a külhoni magyar emigránsokat, hogy információt juttassanak el Magyarországra vagy kaphassanak hazulról. Szaáktól tudható, hogy Júliának mi volt az írói, hivatásbeli célkitűzése: *„nagyot tévednénk, ha azt hinnők, hogy a 49iki catastrofa által mindentől megfosztott s hontalanná vált főrangú nő, kizárólag kenyérkereset céljából nyúlt a tollhoz...a száműzetés közvetlenül a*

⁷⁸ Szaák 1891. 153. o.

⁷⁹ Győri Hírlap 1888.

⁸⁰ Görgey István nem általában véve vonta kétségbe a Jósikáról írt életrajz hitelességét, hanem képtelenségnek vélte, hogy a bújdosni induló Jósika Miklós, aki gyalog indult el, valahol a Felvidék keleti területén találkozhatott volna a császári és királyi hatóságok által kocsin Klagenfurtba szállított Görgei Artúrral. Szaák válasza Görgey Istvánnak. In: Szaák 1889. 154-157. o.

⁸¹ Szaák 1891. 100. o.

*tapasztalatgazdagodáson kívül azt eredményezé, hogy Jósikáné önkéntelenül is összehasonlítani kezdé a külföldi ifjabb női nemzedék műveltségét a honleánytársai neveltetésével. Az összehasonlítás elszomorító eredmény százalékának kisebbitése végett foglalkozni kezdett azon eszmével, hogy milyen módon lehetne ledönteni a műveletlenség bálványát s meghonosítani házi tűzhelyeink szentélyében az eszményi nőiesség jellemvonásait.”*⁸² Negyven évvel Jósika Júlia aktív írói tevékenysége után, Szaák Jósika Júliáról írt cikksorozatában az író hivatástudatát, tevékenységét, a magyar nőnevelés és a polgárosodás folyamatában betöltött műveltségközvetítő szerepét kívánta fenntartani a történelmi emlékezet számára. Az irodalomtörténet és a történettudomány számára is forrásértékű mű Fáylné-Hentaller Mariska ifjúsági regényírónek,⁸³ a *Magyar írónőkről* c. műve,⁸⁴ melyet egykori tanárának és nevelőjének, Zirzen Jankának,⁸⁵ a nőnevelés vezéralakjának ajánlott. A *Magyar írónőkről* c. mű érvkészlete, értelmezési horizontja, névsora, amiben Jósika Júlia is szerepel, nagyban befolyásolta a női szerzőkről szóló kialakult gondolkodásmódot. A szerző, Jósika Júlia egy húsz évvel korábban írt írásának részletét közli, a leányneveléssel kapcsolatosan, és üdvöztetőnek és hasznosnak tartja a nők írói szerepvállalását, mert szerinte az hazafias célokat szolgál.⁸⁶ Sajnálatos, hogy a műben szintén található Jósika Júlia életrajzi adataira vonatkozó téves közlés.⁸⁷ 1895-ben a Pallas Nagylexikon Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júliát, magyar és német írónőként említi. A Pallas Lexikonban tévesen, 1822-re tették Júlia születési dátumát és a halálozási dátuma is pontatlan.⁸⁸ A téves adatközlés lehetséges magyarázata az, hogy Júlia 1822-ben született húgával azonosították, akit Elisa Júlia névre kereszteltek, és aki későbbi férjzett nevén Majtényi Péterné volt. Ez a különleges névadás, a Júlia Elisa, majd Elisa Júlia nevek cseréje több életrajzírot is megtévesztett. Podmaniczky Károly, mindkét lányának, mindkét feleségének neveit adta, csak felcserélve, tehát a másodszülött lányának már fordított módon, az Elisa Júlia nevet adta. A Pallas Lexikonban Júlia halálozási dátuma is pontatlanul szerepel, talán gépelési elírás lehetett, hogy 1893. jún. 10. helyett 1893. jan. 10. szerepel a lexikonban. A Pallas

⁸² *Győri Hírlap*, 1888. 96. sz.

⁸³ Fáylné-Hentaller Mariska (1850-1927). Fáy Frigyes (1837-1879) zeneszerző felesége. Író és meseíró.

⁸⁴ Fáylné-Hentaller Mariska. *Magyar Írónőkről*. Budapest. 1889.

⁸⁵ Zirzen Janka (1824-1904). Pedagógus a magyar nőnevelés kiemelkedő alakja. Jászberényi birtokos családba született. 1846-1849-ig magán nőnevelő intézetet működtetett. 1869-ben báró Eötvös József nevezte ki az első Magyar Királyi Tanítónő Képezde igazgatójává. A sokszor átnevezett "Zirzen Intézet" 1898-ban az Erzsébet Nőiskola nevet vette fel. 1877-ben Ferenc József is meglátogatta az intézetet, és a nőnevelés terén elért eredményeiért koronás arany érdemkereszttel tüntette ki Zirzent, aki ezzel megkapta a legmagasabb elismerést, amelyet nő kaphatott.

⁸⁶ *Fáylné-Hentaller* 1889. 81-82. o.

⁸⁷ A téves közlés, miszerint Júlia "gr. Jósika Miklós unokanővére volt". In: *Fáylné-Hentaller* 1889. 81. o.

⁸⁸ Pallas Nagylexikon. IX. kötet. 1895. Pallas Irodalmi és Résvénytársaság Nyomdája. Budapest. 966. o.

Nagylexikon téves adatait számos külföldi, elsősorban a német nyelvterületek biográfusai és a XX. századi magyar lexikonok is tovább örökítették. Kerpics Judit a disszertációjában tévesen közli, hogy Jósika Júlia Aszódon született és nőtt fel.⁸⁹

1893 júniusában Jósika Júlia elhunytát követő pár napon belül megjelent róla egy nekrológ a Vasárnapi Újság címlapján. A Lämmel által 1859-ben készített ikonikus képpel és hosszas életút méltatással emlékezett meg Dr. Váczy János, a „nemzet kegyeletét méltán megérdemlő” fennkölt szellemű írónőt példaképként állította a magyar honleányok számára.⁹⁰

A századelőn, a trianoni békediktátum előtt Dézsi Lajos irodalomtörténész tudott utoljára szabadon kutatni Szurdokon és Kolozsváron. Dézsi Lajos *Báró Jósika Miklósról* írt monográfiájában⁹¹ Jósikáék külhoni és hazai tevékenységét, családi és szociális kapcsolatrendszerét tárta fel. A műben Jósika Júliára vonatkozóan értékes életrajzi adatok, levelek és fotó is fellelhető. A két világháború között Bánhegyi Jób *Magyar Nőírók c. művében*⁹² a „hazafias célokat szolgáló és a társadalmi hasznosság” elve tovább örökítődött. A Horthy-korszakban Benedek Rózsi⁹³ a keresztény-nemzeti diskurzus jegyében Jósika Júliáról a nemzeti patriotizmust megtestesítő női alakként írt, tovább hagyományozta a hagyományos, konzervatív nőideált, aminek narratívájába már Jósika Júlia személye is bekerült, mint aki a hazájáért, nemzetéért és hűséges feleségként a férjéért önfeláldozó életet vállalt. Benedek Rózsi Jósika Júliát példaképként⁹⁴ állította a két világháború közti magyar társadalom ifjú nőnemzedéke számára, és egy másik műben *Az elmúlt ezer év nagyasszonyai* között helyezte el az írónő személyét és élettörténetét.⁹⁵ Bánhegyi Jób a 19. századi irodalmi diskurzus értelmezését adaptálva, a szórakoztatva elbeszélők közé sorolta Jósika Miklósné Podmaniczky Júliát.⁹⁶

⁸⁹ Mjgy. Kerpics Judit disszertációjában Podmaniczky Gézával kapcsolatban téves állítást közöl Doby Antalra való hivatkozással: “Ugyanő (Podmaniczky Géza) 1891-ben megvásárolta az addigra elhagyatott aszódi Podmaniczky-kastélyt is, és leánynevelő intézetet rendezett be benne.” In: Kerpics Judit: *Az élet prózája... IV. 3.3. Vidéki idill c. alfejezet. 123. o.* Az állítás azért téves, mert Podmaniczky Géza nem vásárolta meg a kastélyt, hanem abban járt közre, mint evangélikus egyházi felügyelő, hogy az Evangélikus Egyház Bányai Egyházkerülete megvásárolja a kastélyt, és abban Aszódon hozza létre az Evangélikus Leánynevelő Intézetet. lásd: Detre János: *Az Aszódi Evangélikus Leánynevelő Története. Petőfi Múzeum. Aszód. 1991. 18.o.*

⁹⁰ *Vasárnapi Újság*, 1893.; *Fővárosi lapok* 1893.; *Pesti Napló* 1893.

⁹¹ *Dézsi* 1916.

⁹² Bánhegyi Jób: *Magyar Nőírók. A Szent István-Társulat. Kiadása. 1939.*

⁹³ Benedek Rózsi (1894-1978) ifjúsági regényíró. Benedek Elek meseíró legkisebb gyermeke.

⁹⁴ *Benedek* 1934. 534-535. o.

Mjgy. Benedek Rózsi említi “Podmaniczky Júlia és testvérei felváltva laktak Pesten és Aszódon” azt is, hogy “a Podmaniczky családban hagyomány volt a nemzeti művelődés ápolása”, továbbá, hogy “a kis Júlia Artur von Morgenstern nagyapjától örökölte a művészet és irodalom iránti szeretetet”. Benedek Rózsi hibásan említette Jósika anyai nagyapjának a nevét a cikkben.)

⁹⁵ *Benedek* 1937. 260-268. o.

Mjgy. A mű kisebb címváltoztatással, de hasonló beltartalommal megjelent változata: *Benedek - Radó* 1937. 101-108. o.

⁹⁶ *Bánhegyi* 1939. 57-58. o.

Az 1945 utáni oroszországi magyar irodalomtörténeti recepció vizsgálatában érintette Jósika Júlia írói tevékenységét Schiller Erzsébet, az *Иллюстрация* nevű pétervári képesújságban megjelent rövidebb cikke, – ami ugyancsak a *Revue Contemporaine* francia folyóiratban közölt irodalomtörténeti tanulmányából – *A Magyar irodalom az utóbbi időben címmel*.⁹⁷ Schiller Erzsébet Jósika Júlia cikkének hatását vizsgálva elenyészőnek értékelte az oroszországi fogadtatást, utalva Jósika Júliának, mint szerzőnek az oroszországi irodalmi körökben való ismeretlenségére.⁹⁸ Ugyanakkor figyelmen kívül hagyott egy másik szempontot, hogy az addig ismeretlen Arany János oroszországi recepciójában Jósika Júlia közvetítő volt.

A jelenkori irodalomtörténeti kutatásokban a női írók és a női irodalom iránti tudományos kutatói érdeklődés jelentősen megnőtt. Fábri Anna a *Szép tiltott táj felé* c. művében⁹⁹ Jósika Júlia önálló írói tevékenységére a professzionalizálódó hazai sajtóéletben folytatott újságírói tevékenységén keresztül mutatott rá. Fábri a női írókkal foglalkozó tanulmányában a felekezeti szempontokra utalva lényeges megállapítást tett, miszerint „a 19. századi protestáns írónőknek több mint a fele, az evangélikusok pedig szinte valamennyien elsősorban közírói, kultúra- és életmintaközvetítő munkásságot folytattak”.¹⁰⁰ A női íráshasználat, a női szerzőség a 19. század közepén vált főként középosztálybeli tevékenységgé, ami a korábbi évszázadokban elsősorban az arisztokraták kiváltsága volt. A női írás problematikája, az írónők 19. századi érvényesülésének és megítélésének kérdése elválaszthatatlan a nők társadalmi szerepvállalásával kapcsolatos vitáktól. A különböző társadalmi, szociális kérdésekre tematizálódott női írások és nőszerzők véleménye kapcsán láthatóvá válik Jósika Júlia írói tevékenysége, és írásai ezáltal kerültek vizsgálódásaim középpontjába.

A női művelődés és olvasás, a közhasznú, ismeretterjesztő művek és női olvasók kérdéskörének kutatásában Pogány György kutatási eredményei és megállapításai segítettek Jósika Júlia nőnevelési tárgyú írásainak elemzését. Pogány a *Női olvasás a reformkorban és az önkényuralom idején* c. tanulmányában¹⁰¹ rávilágít arra, hogy Jósika Júlia fiatal leányoknak adott olvasási tanácsai nem konkrét művekre vonatkoznak, hanem általánosságban foglalkozott az olvasással.

⁹⁷ Jósika Júlia: Венгерская литература в последнее время —In: Иллюстрация (Русский Мир) 1860, 75. sz. 174—181. I.

⁹⁸ Schiller 1993. 149. o

⁹⁹ Fábri 1995.

¹⁰⁰ Fábri 1998.

¹⁰¹ Pogány 2014. 54-58. o.

A nők, a női szerepek idealizált és az ettől eltérő női szerepformációiról írt Margócsy István a *Nőiség, női szerepek és romantika* c. tanulmányában. Margócsy, Jósika Júlia Éva c. regényének főhősét tette elemzése tárgyává. A női szerepek, a női művelődés és nőnevelés kérdéskörét széleskörű nőtörténelmi kutatással, szintézisszerűen foglalta egybe Kéri Katalin *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon* című művében. Jósika Júlia és öccsének szépírói tevékenységük alakulásában szerepet játszó gyermekkori és ifjúkori hatásmechanizmusok kutatandó kérdéskörét több tanulmányában is felvetette Balogh Piroska.¹⁰² 2017-ben a *Nőszerezők a 19. században – lehetőségek és korlátok* c. konferencián volt alkalmam előadni kutatási eredményeimet *Egy tudósítónő Brüsszselből – Báró Jósika Júlia hírtudósítói tevékenységéről*. Jósika Júlia sajtópublicisztikai tevékenységéről, újságírói újszerű beszédmódjáról és a modern polgári értékrendet közvetítő divat és hírtudósítói tevékenységéről készült tanulmányom helyet kapott a Török Zsuzsa által szerkesztett *Nőszerezők a 19. században* c. konferencia kötetben.¹⁰³ Török Zsuzsa két évente szervezett konferencia-sorozatának újabb kétnapos tanácskozásának címe *Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság Magyarországon 1817-1917* volt.¹⁰⁴ A konferencián „*liebe moral*” címmel tartottam előadást, ahol Jósika Júliának a női tanácsadó művét, a *Pályavezetőt* és több nősorsokkal kapcsolatos irodalmi művét elemeztem. Az intézményesülő és professzionalizálódó irodalmi élet átalakulásakor Jósika Júliának leginkább a női ifjúság nevelése, és a női életmóddal kapcsolatos tanácsadó cikkei, majd az ezekből szerkesztett *Pályavezető* c. műve jelentheti az életművének legértékesebb művelődéstörténelmi, szellemi hagyatékát.¹⁰⁵ Jósika Júlia viselkedési útmutató könyvének megjelenési és műfaji előzményeit Kerpics Judit egy korábbi tanulmányában¹⁰⁶ a *Pályavezető* c. művet keletkezéstörténelmi, kiadástörténelmi szempontból elemezte, és eredményeit a doktori disszertációjába is beépítette.¹⁰⁷

¹⁰² Balogh 2017. 155-167. o.

¹⁰³ Szilágyi 2019a. 185-204. o.

¹⁰⁴ A 2019. október 19-20-án az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében megrendezett *Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság Magyarországon 1817-1917* c. konferenciára jelentkezésemben szerepelt, hogy Jósika Júliának a *Pályavezető* c. nőnevelési és női tanácsadó művének intelmeiről, annak elemzéséről tartok előadást. A konferencián a Jósika Júlia szekcióban Kerpics Judittal adtam elő.

¹⁰⁵ Jósika Júlia. *Pályavezető fiatal leányok számára*. Korszerűen átdolgozta Kuliffayné Beniczky Irma. 2. bővített kiadás. Franklin Társulat. Budapest. 1885.

¹⁰⁶ Kerpics 2019. 65-89. o.

¹⁰⁷ Kerpics Judit: Tekintetbe venni az élet prózáját. Jósika Júlia munkásságának értékelése a 19. századi emigrációs kulturális transzfer és a szociális normativitás összefüggéseiben. Szeged. 2023. A disszertáció nyilvános védése 2024. február 1-én történt.

2.3. Jósika Júlia képi ábrázolása, arckép portréi

Az önkényuralom évei alatt a korlátozott politikai szabadságjogok kompenzálására előtérbe kerültek a nemzeti kultúra és közélet szereplőiről írt életrajzi cikkek és arcképek. Jósika Júlia aczélmetszetű portréját 1859-ben Heckenast Gusztáv¹⁰⁸ rendelte meg a Lipcsében alkotó Moritz Lämmeltől. A keretbe foglalt kép feltehetően egy brüsszeli fényképész felvétele alapján készülhetett, és Jósikáné távolléte miatt, egyedüli forrásként, később számtalan változtatáson ment keresztül.¹⁰⁹ Jósika Júliának a nyilvánosságban közölt első portréja, a politikailag üldözött férje miatt csak a solferinói csata után, az osztrák vereséget követően, 1859 decemberében jelenhetett meg a *Nővilág* c. lapban.¹¹⁰ Arcképeket a lapok kezdetben különálló mellékletként közöltek. A 19. század derekának sajtója még a közérdeket szolgáló ismeretterjesztés jegyében járt el, amikor a kiválasztott személyiségeket mintegy szellemi útmutatóként emelte a címdalára. Az olvasók olyan hazai személyiségeket láttak szívesen a lapokban, akiknek az életpályája közvetlen életmintát, jótékony gyógyírt jelentett mindennapjaikban. Kiválasztásukban mindenekelőtt a morális példaadás és szellemi kiválóság játszott szerepet.¹¹¹ Jósika Júlia portréja a magasztos szellemű, fennkölt lelkű írónőt ábrázolja, akiből egyszerre sugárzik a derű, a hűség és morális tartás a férjéhez, Istenhez és a hazához. Évtizedeken át ehhez a képhez nyúltak vissza a szerkesztők, másolták, színezték, és tovább is örökítették a Horthy-korban. Jósika Júlia további portréi a Családi Kör „*Honleányok arcképcsarnoka*”¹¹² továbbá az 1862-ben elkészített a „*Magyar írónők arcképcsarnoka*” című tablóképen láthatók.¹¹³ Ebben az összeállításban előkelő helyen, a legfelső sorban, balról a másodikként, Bajza Lenke mellett látható Jósika Júlia. Talán nem teljesen korhűen, hiszen ő akkor már a 49. évében járt, kissé fiatalabbnak tűnik a képen a valós koránál, és majdnem egyidősnek a nálánál 30 évvel fiatalabb Bajza Lenkével. A Lämmel-féle portrét adaptálta Jósika Júliáról 1861-ben a Vasárnapi Újság fametszetben,¹¹⁴ majd ez az illusztráció került Hentaller Mariska *A magyar írónőkről* című 1889-es életrajzgyűjteményébe és Jósikáné 1893-as halálakor a *Vasárnapi*

¹⁰⁸ Heckenast Gusztáv lapkiadó és sajtó vállalkozó. Kiadója volt Jósika Miklós regényeinek, az önkényuralmi években Eszter álnév alatt adta ki Jósika regényeit. A *Nővilág* c. lapnak is kiadója volt, amelybe Jósika Júlia 1857-1860-ig rendszeresen publikált.

¹⁰⁹ <https://kozvilagitas.blogspot.com/2018/12/> (letöltés: 2020.05.04.)

¹¹⁰ *Nővilág* 3 (1859). 51. Melléklet.

¹¹¹ *Révész* 2015. 84. o.

¹¹² *Családi Kör*, 3 (1862). 50. Címlapon.

¹¹³ *Magyar írónők arcképcsarnoka*. Köre rajz. Grimm R.; kiad. Pfeiffer Ferdinánd. nyomt. Pollák Testvérek Pesten. In: Országos Széchényi Könyvtár, Plakát és kisnyomtatványtár. Lit/40.

¹¹⁴ *Vasárnapi Újság*, 8 (1861). 8. 88-90. o.

Újság nekrológiájában eltérő kerettel ismét ezt a fametszetet közölték. Benedek Rózsi *Nagy idők nagyasszonyai* c. könyv borítóján színezett változatban élt tovább a Lämmel-féle portré.

Egy portréábrázolás, amely nem Lämmel metszetére vezethető vissza, az 1862-ben jelent meg a berlini *Victoria* című képes szabásminta és divatújságban, amelyben Ida von Düringsfeld bárónő méltatta Jósika Júliát, s a mellékelt fametszetet D. Schmid (?) készítette minden bizonnyal egy fotó után.¹¹⁵ A *Victoria* hivatkozott számát sajnos több éves kutatásom ellenére sem sikerült fellelni. Ami bizonyos, hogy egy fotót 1861-ben Jósika Júlia küldött levél útján Ida von Düringsfeldnek Boroszlóba, elképzelhető, hogy ez került be a német lapba.

„A fotografiát három nappal később ugyanarra a címre küldtem, de még nem ért ide a levélhez hasonlóan. Ezért most másikat küldök. Ha Ciassen nem tudja a pontos címét nekem adni, úgy elküldöm I. U. Kern címére Breszlauba [Boroszlóba].”¹¹⁶

Egy időskori fotó Jósikánéről Dézsi Lajos Jósika Miklósról írt monográfiájába is bekerült.¹¹⁷ A fotó a dolgozat képmellékletében látható.

¹¹⁵ <https://kozvilagitas.blogspot.com/2018/12/> (letöltés: 2020.05.04.)

¹¹⁶ „...Die Photographie ging drei Tage späther unter derselben Adresse ab, gelangte jedoch nicht gleich dem Briefe hieher zurück. Ich sende demnach jetzt eine andere. Weiss Chassin mir Ihre Adresse nicht genau anzugeben, so adressire ich an I. U. Kern in Breslau...” (A magyar fordítást végezte (Szilágyi Zita és Dr. Rákóczi Katalin). XV. levélből részlet. Brüsszel am 29. September. 61. 53 Rue S' Alphonse. In: *Heinlein* 1913. 663. o.

¹¹⁷ *Dézsi* 1916. 297. o.

3. Családtörténet

3.1. A Podmaniczky család eredete. A Podmanini és Podmaniczky család felvidéki és aszói ágának különválása

A Podmaniczkyak ősei Lukinich Imre kutatásai szerint a XIV. században Magyarország déli vidékeiről kerültek Trencsén vármegye területére. A családnév eredetét a Vágbesztercétől keletre fekvő Podmanin helységről kapta.¹¹⁸ Az okleveles adatok hiánya miatt a Podmaniczky-család e korabeli története részleteiben nem ismerhető, annyit Lukinich megállapít, hogy “a család már a XV. század első felében több ágra szakadt, sőt, a család egyes tagjai az időközben szerzett birtokokon véglegesen megtelepedve, elszakadtak Podmanintól.”¹¹⁹ A Podmaniczky család vagyonának gyarapodását a XV. században Podmaniczky László vetette meg. A huszita harcok gyakran pusztították Vágbeszterce környékét. Podmaniczky László szolgálta a Hunyadiakat és Hunyadi László 12 000 arany forinttal tartozott neki. A fiatal Mátyás király trónra kerülésekor úgy fizette ki a bátyja tartozását, hogy Podmaniczky Lászlónak adta a besztercei várat és még sok kisebb környékbeli várat. Mátyás király, amikor Podjebrád György ellen hadat viselt a morva területeken, Podmaniczky Lászlót 1470-ben a megszállt morva területek katonai főparancsnokává tette.¹²⁰ Mátyás király halála után a Podmaniczkyak híven szolgálták II. Ulászló királyt. II. Ulászló király a Podmaniczkyakat, a felesége Anna királyné beleegyezésével emelte bárói rangra. A bárói rangra emelésnek még Anna királyné halála előtt (1506) kellett történnie. Az eredeti oklevelek a mohácsi csata után elvesztek, a másolatokon pedig a bárói kinevezés éve nem látszik, de a szövegben ott van, hogy Anna királyné hozzájárulásával történt a bárói rangra emelés. Különös királyi kegy volt, hogy új címet is kaptak, amiben a Jagelló család ősi címerében szereplő fehér egyfejű sas nyitott szájjal szerepelt és a vörös viasszal való pecsételés kiváltságát is megkapták.¹²¹ A Podmaniczky családnak reneszánsz hősi alakja, Podmaniczky István, szintén híven szolgálta II. Ulászlót, jelentős történelmi szerephez a mohácsi csata időszakában jutott. Teológiai tanulmányokat folytatott, nem volt felszentelve papnak. Csanádi nagyprépostként jó összeköttetései voltak a királyi udvarral, hiszen féltestvére is a királyt szolgálta. 1512-ben a király a pápa megerősítésével

¹¹⁸ Podmanin település, szlovákul Podmanin, Szlovákiában található, a Zsolnai kerület Vágbesztercei járásában.

¹¹⁹ Lukinich 1943. 32-33. o.

¹²⁰ Lukinich 1943. 50. o.

¹²¹ Doby 1892. 8-9. o.

Podmaniczky Istvánt nevezte ki nyitrai püspöknek. Mivel csak kisebb egyházi rendeket bírt, pl. csanádi nagyprépost volt, püspökké kinevezése után rögvest pappá szenteltette magát 1513. február 2-án, majd egy hét múlva február 6-án Nyitra püspökévé szentelték.¹²² Podmaniczky István nyitrai püspök részt vett a mohácsi csatában. Brodarics István kancellár szemtanú leírása szerint a második harcrendben állt bandériumával, a király közvetlen közelében, a többi egyházfő bandériumával együtt. Miután II. Lajos király elhunyt, Podmaniczky István, a Szapolyai párt oldalára állt. 1526 novemberére Székesfehérvárra hívott királyválasztó országgyűlésen ő tette a koronát Szapolyai János fejére. Mivel az ország esztergomi érseke meghalt és még nem választották meg a Magyar Királyság új érsekét, ő volt az életben maradt püspökök közt a legidősebb, ezért rá esett a választás a koronázási ceremónián.¹²³ János király és Ferdinánd király harcában idővel Podmaniczky István Ferdinánd oldalára állt. Podmaniczky István hűségnyilatkozatot is tett, hűsége jeléül felajánlotta a beszercei várat. Ezután Ferdinánd is kiállított egy nyilatkozatot, hogy megbocsátja Podmaniczky István politikai magatartását, és háborítatlanul birtokolhatják ő és unokaöccsei is birtokaikat és javadalmaikat. Podmaniczky István 1530-ban hunyt el. A dolgozat elején már utaltam arra, hogy néhány történész pontatlan életrajzi adatokat és tényeket közölt róla. Podmaniczky István püspök Lukinich kutatási eredményei szerint utódok nélkül hunyt el. Testvérének Podmaniczky Mihálynak fiai közül Podmaniczky Rafael 1558-ban kihalt a Podmaniczkyak törzsökös, felvidéki ága. Ezt követően a magszakadás miatt a Podmaniczky vagyon, köztük a beszercei váruradalom is a királyi fiscusra szállt, noha Podmaniczky Rafael nagyon körültekintően végrendelkezett arról, hogy az ősi birtok miképpen maradjon meg özvegye kezén.¹²⁴ A nádori ítélőszék a végrendelet jogi passzusait sajátos módon értelmezve gyorsan Ferdinánd király kezére játszotta a Podmaniczky örökséget, és ezt követően a beszercei váruradalom új tulajdonosok, a 18. századig a Balassák birtokába került.

---

¹²² Lukinich 1943. 118. o.

¹²³ Lukinich 1943. 128. o.

¹²⁴ 1547. szept. 23-án Prágában kelt királyi rendelet szerint fiú utód hiányában szabad rendelkezése volt Rafaelnek birtokai felett. Néhány várat átengedett Ferdinánd királynak, de Bestercét, Hricskó és Lednice várát, 12 000 Ft-ban lekötötte Johanna számára, ha nem sikerülne az özvegyi jogait biztosítani, akkor, aki lesz az új tulajdonosa a várnak, annak meg kell fizetnie a lekötött pénzt Johannának. 1560-ban Ferdinánd király 53 000 Ft értékben Serédy Gáspárnak és feleségének Mérey Annának adta birtokjogul a Beszercei várat. Később Mérey Anna második férje Balassa András lett, így lett a beszercei váruradalom a Balassáké. In: Lukinich 1943. 250., 275-277.o.

3.2. Az Aszódi Podmanini és Podmaniczky család alapítói, a János-ág és Sándor-ág különválása

Az aszódi Podmaniczky-ág egyik őse Podmaniczky Gábor korponai bíró volt. Podmaniczky Gábor hitvese Roznauer Zsuzsanna volt, tőle született Gábor és Mihály. Podmaniczky Mihály feleségül vette Wester Dorottyát, akitől született Podmaniczky I. János. I. János 1715-ben feleségül vette az aszódi földbirtokos Osztroluczky János lányát, Osztroluczky Juditot,¹²⁵ és ezzel a házasságkötéssel megalapozta a Podmaniczkyak aszódi ágát.¹²⁶ I. János a felesége öröksége révén birtokolta az Osztroluczky vagyon felét, és céltudatos tevékenységével hozzákezdett az aszódi uradalom és település felvirágoztatásához. Podmaniczky I. János az Osztroluczky udvarházat a házasságkötést követően átalakíttatta, és a házasság hozzásegítette a Podmaniczkyak társadalmi felemelkedését a 18. században. Az aszódi kúria kastélyá történő építés történetében az épület felszenteléséről az aszódi lelkész 1721-es feljegyzése tanúskodik. Ezt követte a rezidenciális ház építtetése 1727-1732-ig Aszódon.¹²⁷ Podmaniczky I. János jogi szaktudásával közéleti szerepet vállalt Pest vármegye életében, országgyűlési követ volt, kincstári ügyész, és szerepet játszott a Pest megyei evangélikus esperesség létrehozásában. A dombtetőn álló evangélikus fatemplomot kőfalazattal átépíttette. Saját költségén esperességi latin iskolát létesített aszódi birtokán, ahol kezdetben még egy fedél alatt működött az elemi iskola és a latin iskola. Uradalmában a korszerűbb gazdálkodási módszereket vezette be, nagy gondot fordított a szőlő- és gyümölcsstermesztésre. A fennmaradt számadáskönyvekből megismerhető, hogy a gazdálkodást elősegítő építményeket, vízi és száraz malmokat létesített Aszódon és a birtokközpontján kívül eső településeken. Aszódon a 18. század első felében téglaegetőt és serfőzdét építtetett.¹²⁸ Házában munkát adott a kor neves portréfestőjének, Mányoki Ádámnak, aki második magyarországi tartózkodásakor (1724-1731) hosszabb időt tölthetett Aszódon, akkor festette meg a családalapító házaspárról és két első gyermekükről készült mellképekét, valamint az aszódi evangélikus templom ma is látható oltárképét. I. János és Osztroluczky Judit gyermekei: Judit, II. János, I. Sándor, István, Zsuzsanna Polixénia, László, Erzsébet, Anna Mária, Zsuzsanna.¹²⁹ I. Podmaniczky Jánosné sz. Osztroluczky Judit 1755-ben keltezett végrendeletében foglalt birtokokra vonatkozóan, az 1766-ban keletkezett

¹²⁵ Osztroluczky Judit (1690-1766) született Justh Judit.

¹²⁶ *Doby* 1892. 21-25. o.

¹²⁷ *Balázsik* 2017. 222-223. o.

¹²⁸ Asztalos István. A Podmaniczkyak és Aszód. 2017. 45. o.

¹²⁹ Családfa mellékletben.

osztályos egyezség szerint, 50 000 kat.holdra tehető a protestáns család birtokainak együttese.¹³⁰

II. János és I. Sándor megalapozói lettek az aszódi Podmaniczkyak idősebb János-ágának és fiatalabb Sándor-ágának. II. János a fiainak, Lászlónak és Józsefnek az aszódi kastélyban kiváló nevelőt fogadott Szontágh Sámuel személyében, aki 15 éven át volt a Podmaniczky fiúk nevelője. A Podmaniczkyak a bécsi Theresianum helyett a göttingai egyetemre jártak, ahol a Georga Augusta modern oktatási programja és a protestáns újszerű, haladó szellemi közege hatással lehetett a később reformer politikussá váló Podmaniczky József modernizációs szemléletére, hivatali pályafutására, de még nevelőjének, Szontagh Sámuelnek a szemléletére és későbbi papi pályafutására is. Podmaniczky József *gelehrte Reise* típusú németországi és hollandiai utazásait megörökítő névtelen napló szerzőjét kutatva, Krász Lilla arra a megállapításra jutott, hogy a napló lehetséges szerzője Szontágh Sámuel.¹³¹ Göttinga modernizációs szellemiségének népszerűsítése, adaptációja nyomon követhető a Podmaniczkyak szűkebb családi és tágabb társas környezetében, hiszen József báró unokaöccse II. Sándor, aki Júlia anyai nagybátyja volt, szintén Göttingát választotta tudásképzésének színhelyéül. Aszódi lelkészként és házi tanítóként Szontágh Sámuel crédóját jelzi, hogy szellemi műveltség és tanulás nélkül nincs társadalmi felemelkedés, nem lehetséges a fejlődés, ezért kezdeményezte aszódi évei alatt, hogy az új épületbe költöző *Schola Latina* szomszédságában elterülő telek és a rajta lévő ház szolgálja az evangélikus elemi ismeretek, az írás, olvasás, hittan oktatását Aszódon. Saját háromévi jövedelméből megvásárolta az épületet és telket, majd az aszódi evangélikus gyülekezetnek adományozta azzal a szándékkal, hogy legyen a helyi evangélikus egyháznak a latin iskolától elválasztva, külön épületben működő elemi iskolája, mivel addig mindkét típusú iskola egy épületben működött. Szontágh adományából az 1773 ősztől megújult épületben folytatódhatott az elemi evangélikus oktatás.¹³² Aszódon II. János és I. Sándor 1767-1772 között tovább folytatták az építkezést, a paplak, a templom és az iskola is átépítésre, bővítésre került. Az evangélikus elemi és középszintű oktatás intézményi strukturális alapjait, a Galga-mente protestáns szellemi központját az alapító Podmaniczky I. János és fiai, II. János és I.Sándor teremtették meg birtokközpontjukon. Az evangélikus iskola alapítása és az oktatáspártolás olyan szellemi hagyomány, kulturális minta a családon belül, amely generációról-generációra öröklődött a 19-20. század folyamán is a Podmaniczkyak tevékenységében.

¹³⁰ Asztalos István. Kisváros a Galga-mentén. Kiadó Aszód Város Önkormányzata. Aszód. 1997. 192. o.

¹³¹ Krász 2017. 76. o.

¹³² Detre János: Isten védelme alatt. Aszódi Evangélikus Gyülekezetért Közhasznú Alapítvány. Aszód. 2013. 87-88. o.

Az aszódi Podmaniczkyaknak a köznemesi rendből a főnemesi rendhez való felemelkedését, a bárói rangra emelés jelentette. II. János és I. Sándor, és leszármazóik 1782. július 5-én nyerték el II. József uralkodótól a bárói rangot.¹³³

3.3. Podmaniczky Júlia életrajzi portréja az egodokumentumok és a családi kapcsolati hálók tükrében

Podmaniczky Júlia biográfiai adatainak pontosítását, forráskritikai összevetését azért tartom fontosnak, mert számos életrajzi lexikon pontatlan adatokat közölt személyére vonatkozóan. Először Podmaniczky Júlia szülői, családi közegét mutatom be, azt a német nyelvű, pesti, urbánus közegét, ahová született, és amelyben fiatal korában élt és szocializálódott. A dolgozatom feltevése szerint a családon belüli kulturális mintáknak és a pesti német urbánus közegnek meghatározó szerepe volt jellemének és írói szerepének formálásában. Ezt követően a keresztlélesi dokumentumban szereplő személyek, elsősorban a Nostitz-Podmaniczky család kapcsolati hálóját tárom fel.

3.3.1. Podmaniczky Júlia apja, báró Podmaniczky Károly

Podmaniczky Júlia apja, *Podmaniczky Károly* a 19. század elején a Pest vármegyei protestáns főnemesek egyik karakteres alakja volt. Aszódon született 1772. november 10-én és Pesten hunyt el 1833-ban, 61 éves korában. Az aszódi Podmaniczky családi sírboltba lett eltemetve.¹³⁴ Károly apja Podmaniczky I. Sándor,¹³⁵ és édesanyja báró Jeszenák Zsuzsanna¹³⁶ volt, a 18. század utolsó harmadában még köznemesi rendbe született, és tízévesen élte meg a család bárói

¹³³ *Feöldi Doby* 1892. 50-61. o.

¹³⁴ Podmaniczky Károly pontos halálozási dátuma: 1833. szeptember 21. In: *Aszódi Evangélikus Egyházközség Halotti Anyakönyve*. 89. o. lásd még *Feöldi Doby* 1892. 37. o.

¹³⁵ Podmaniczky I. Sándor (1723-1786). Podmaniczky János és Osztrólyczy Judit harmadik gyermeke. Aszódon született 1723-ban. Az un. Sándor-ág megalapítója. 1752-ben Pozsonyban kötött házasságot báró Jeszenák Zsuzsannával. A latinon kívül több nyelven beszélt. Részt vett II. József császárra koronázási ünnepségén a Majna menti Frankfurtban, és nagy utazást tett Németországban, melynek során felkereste Nürnberget, Jénát, Coburgot, Lipszt. Latin nyelvű útinaplója, és a kor kiválóságainak bejegyzését tartalmazó emlékkönyve tanúsítja széleslátókörűségét, szellemi nyitottságát. Az aszódi kastély reprezentatív építkezéseit testvérbátyjával, II. Jánossal folytatta. A késő barokk kultúra támogatója. Az aszódi kastély reprezentációs célokat szolgáló dísztermének freskóit az ő megrendelésére festette Johann Kracker Lukacs. 1782. július 5-én testvérbátyjával II. Jánossal együtt az uralkodó, II. József bárói rangra emelte a Podmaniczky Sándort és II. Jánost és a leszármazóikat. I. Sándor 1786-ban hunyt el Aszódon.

¹³⁶ Jeszenák Zsuzsanna (1733-1808). I. Sándor felesége. Podmaniczky Júlia apai nagyanyja. A Jeszenák család Pozsonyban és környékén élt.

rangra emelését. Károly a Sándor-ág leszármazottja. Fia, Podmaniczky Frigyes naplójában említi, hogy az aszódi kastélyban Jeszenák Zsuzsanna környezetében mindenki, a cselédségtől a szolgálattevőkön át a családtagokig német nyelven beszélt.¹³⁷ Az arisztokrata családokra jellemző volt a többnyelvűség, elsősorban a francia és a német nyelv használata. A lutheránus vallású nemesek, így a Podmaniczkyak esetében még inkább jellemző volt a német-magyar kétnyelvűség. Jeszenák Zsuzsanna Pozsonyból származott és Károlyt 1783-ban Pozsonyba, az ágostai hitvallású evangélikus lyceumba küldték tanulni.¹³⁸ Károly német műveltségű orientációját részben az aszódi birtok családi közege, majd a pozsonyi evangélikus iskola és Pozsony németajkú szellemi közege alapozhatta meg. Az irodalom iránti érdeklődésére és szellemi nyitottságára a lyceum német önképzőköre is hatással lehetett, melynek 1789-ben a tagja volt.¹³⁹ Károly életútjában meghatározó elem volt, hogy gyanúba hozták a jakobinus mozgalommal. Frigyes naplóbejegyzése szerint, “fiatalon belekeveredett a Martinovics-féle mozgalomba, emiatt Bécsbe internálták, ott természettudományos érdeklődése miatt orvostudományokkal foglalkozott.¹⁴⁰ Papp Gábor kutatásában tisztázza Károly jakobinus érintettségét, és megállapítja, hogy “a magyar jakobinusok elleni perben azonban Podmaniczky Károly nem volt érintett.”¹⁴¹ Papp rávilágít arra, hogy a János-ági rokonnal, unokabátyjával Podmaniczky Józseffel keverték nevét a Martinovics peranyagban.¹⁴²

A göttingai egyetem protestáns szellemisége az aszódi birtokot is átjárta, miután Károly testvérbátyja, II. Sándor és unokabátyja, Podmaniczky József¹⁴³ a külföldi tanulmányútjaik befejezése után magukkal hozták Aszódra a német felvilágosodás modernizációs szellemiségét. Károly természettudományos érdeklődését testvérbátyjainak tapasztalatai is befolyásolhatták, amikor a bécsi orvosi tanulmányokat követően, a szászországi Chemnitzben, majd a selmecbányai akadémián tanult tovább és szerzett ásványtani, bányászati ismereteket. Károly

¹³⁷ „Nagyanyám Jeszenák lány német szellemben nevelt nő volt, s valódi szigorral vitte a „Haus-Regiment”-et... Felemlítésre méltó azon körülmény, hogy legény korában nagyatyám háztartása, s így tehát cselédei, szokásai, nemkülönben naplójának, számadásainak s feljegyzéseinek nyelvezet tősgyökeres magyar vala, de azon perctől, melyben megházasodott, minden megváltozott, illetőleg átváltozott németté, a dadától kezdve a vadászig, s a rovástól kezdve a naplóiig.” In: *Podmaniczky* 1887. I.kt. 6-7. o.

¹³⁸ Podmaniczky Károly 1798-ban anyjához írt leveleiben beszámol a Jeszenák család hétköznapi történéseiről, például anyai nagybátyja Jeszenák Pál haláláról is. In: *Derka* 1940. 45. o.

¹³⁹ Markusovszky Sámuel: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története kapcsolatban a pozsonyi ág. hitv. evang. egyház múltjával. Wigand. Pozsony. 1896. 596. o.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangelikusGyulekezettortenetek_067/?pg=610&layout=s (letöltés: 2024.07.12)

¹⁴⁰ *Podmaniczky* 1887. I.k. 8. o.

¹⁴¹ *Papp* 2017. 93. o.

¹⁴² *Papp* 2017. 92.o.

¹⁴³ Báró Podmaniczky József (1756-1823). A Göttingai Egyetemen Georgia Augusta modern oktatásprogramját látogatta. Hazatértekor unokaöccsét II. Sándort is pártfogolta abban, hogy látogassa Göttingát. Végrendeletében 5000 váltóforintot adományozott a pozsonyi evangélikus egyháznak, a zenében és orgonálásban tehetséges fiatalok támogatására. Könyvtára egy részét és a fizikai, matematikai szereit a pozsonyi főiskolára hagyományozta.

életpályájában nyomon követhető, hogy a köznemesi rendből való felemelkedés kapcsán, a megnyíló állami hivatalok elnyerésekor nemcsak a bárói cím, de a minél szakszerűbb és képzetesebb személyiséggé válás mérvadó szemponttá kezdett válni gondolkodásában, így fontos értékévé vált a tanulás és önképzés családon belüli hagyománya. Az egyéni életpályájában a mineralógiai és természettudományos érdeklődését és ismereteit Jénában tovább bővítette, ahol 1802-ben Schellingtől¹⁴⁴ természetfilozófiai magánórákat vett. Derka Clarisse megemlíti Károllyal kapcsolatban, hogy Podmaniczky és Schelling barátsága már Károly bécsi tartózkodása idején kezdődött, és Jénában folytatódott. Schelling barátsága révén Károly Weimárba is eljutott, ahol Goethe vendégszeretetét megtapasztalta, ugyanakkor “Podmaniczky Károly rendkívüli műveltségét Goethe is elismerőleg említette 1802. évi naplójegyzetében.”¹⁴⁵ Károly jénai éveinek tudománytörténeti jelentőségére hívja fel Gurka Dezső a figyelmet, miszerint “Podmaniczky jénai jelenléte részét képezi a magyar filozófiatörténet egy olyan fejezetének, amikor is a magyar schellingiánusok a német idealizmus korai jelenségeit szinkron módon recepcióalták, és néhány az Ásványtani Társaság ülésein megtartott előadások révén azokat magának a német tudományos közegnek a számra is közvetítették.”¹⁴⁶

Károly báró a tudományos ismeretei bővítése céljából a jénai évek után Freibergbe ment. Amíg Jéna és Weimár a filozófia és az irodalom terén, Freiberg a geológiai ismeretekkel gazdagította Károly széles spektrumú érdeklődését és műveltségét. A freibergi, szász polgári, társas közegben ismerte meg a freibergi bányászati akadémia egykori matematika és fizika tanárának, Charpentier professzornak a lányát, Julie Charpentier-t, aki a német romantika fiatalon elhunyt költőjének, *Novalisnak*¹⁴⁷ volt a menyasszonya. Károly 1804-ben feleségül vette Julie Charpentier-t Freibergben. Károly anyja, Jeszenák Zsuzsanna az apai örökségen haszonélvezeti jogot gyakorolt, ezáltal Károly nem tudott hozzáférni az örökségéhez, ezért önállósuló életének megteremtéséhez hivatali állást kellett vállalnia.¹⁴⁸ 1805-ben Károly bányatanácsosi tisztséget kapott Nagyszébenben és Freibergből odaköltözött Charpentier Júliával. Charpentier Júlia gyenge fizikumú nő volt, több sikertelen terhessége volt. Károlyt feleségének betegségei, orvosi kezeltetése és az ezzel járó lelki nehézségek komoly megpróbáltatások és anyagi áldozatok elé állították, amiről anyjához írt levelei tanúskodnak.

¹⁴⁴ Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854). A klasszikus német filozófia, német idealizmus gondolkodója.

¹⁴⁵ Derka 1940. 48-50. o.

¹⁴⁶ Gurka 2017. 114-115. o.

¹⁴⁷ Friedrich Leopold von Hardenberg. (1772-1801). Német költő, író, a romantika egyik legnagyobb alakja. Költői álneve *Novalis*.

¹⁴⁸ Derka 1940. 56. o.

„Az én kedves feleségem a betegsége miatt már kétszer is elvesztette a gyermekét, ami 300 Ft-ba került. Az Eisenbach-i fürdők, amit minden orvos javasolt, 500 Ft-ba került.”¹⁴⁹

1808-ban elhunyt Jeszenák Zsuzsanna, és Károly anyja halála miatt elhagyta Szebent és visszatért Aszódra. Julia Charpentier az orvosi kezelések ellenére 1811-ben halott leánygyermeket szült az aszódi kastélyban, majd ezt követően gyermekágyi lázban elhunyt, és földi maradványait az aszódi családi kriptában helyezték örök nyugalomra.¹⁵⁰ Charpentier Júlia széleskörű, elsősorban irodalmi műveltségű nő volt. Szellemi karakterének vonásairól az aszódi lelkész M. Boszy gyászbeszédében az elhunyt Charpentier Júliát „*femme inspiratrice*”, azaz „*a teremtő erőket működésbe hozó női egyéniségek*” csoportjába sorolta.¹⁵¹ Az aszódi lelkészi beszéd tehát olyan nőnek ábrázolta Julie Charpentiert, aki a szellemi szempontból jelentős nők egyik legértékesebb képességével bírt, inspiráló erő lakott benne. Derka Clarisse úgy vélte „*az ilyen egyéniségek után alig marad fenn objektív szellemi termék, értéküknek és hatásuknak mértéke az egyéniségük révén mások által valóra váltott élet.*”¹⁵² Charpentier Júlia halála után a gyászév alig múlt el, és Károly visszatért Drezdába és ismét megnősült. Podmaniczky Frigyes úgy emlékszik vissza apja karakterére, hogy Károly a német műveltség és a német műveltségű nők szellemi felsősége iránt meglehetősen elkötelezett egyén volt.¹⁵³ Károlyt feltehetően az utódnemzési szándéka sarkalhatta negyven éves korában arra, hogy mielőbb újra házasodjon. 1812-ben feleségül vette *Elisa Nostitz-Jänkendorf*-ot, aki magas reputációval bírt számára, mivel Elisa a szász királyságban politikailag nagyon befolyásos családból származott. A Nostitz család nem volt ismeretlen Károly számára, mert a Charpentier család számos közéleti tevékenységben kapcsolódott a Nostitzokhoz, ezt a Podmaniczky-Nostitz kapcsolatot tárgyaló alfejezetben mutatom be, így Elisa személyét is. A második házasságkötés emlékére Károly ültetett egy gesztenyefát az aszódi kastély előterében létező díszkertben,¹⁵⁴ aminek emlékét őrzi a Júlia által 1865-ben Aszódon írt *Gesztényefa* c. költemény. 1813-ban Elisa Nostitz áldott

¹⁴⁹ „Die Krankheit meiner lieben Frau, da sie zweymal ums Kind kam, erforderte gegen 300 F. Die von allen Aarzten für nothwendig erkannten Bäder in Eisenbach betruhen über 500 F.” (fordítás: Szilágyi Zita). A levélrészlet Podmaniczky Károlytól anyjához – Jeszenák Zsuzsannához – írt levélből származik. A levél keltezés nélküli, a levél szövegkörnyezete alapján kikövetkeztethető, hogy Podmaniczky Károly erdélyi nagyszombeni tartózkodása alatt íródhatott 1805-1808 között. In: *Derka* 1940. 63. o.

¹⁵⁰ Julie Charpentier (1776-1811) magyarul Charpentier Júlia 1811. szeptember 2-án 33 éves korában hunyt el. In: *Derka* 1940. 68. o.

¹⁵¹ *Derka* 1940. 71. o.

¹⁵² u.o.

¹⁵³ „...a magyar nő arra való, hogy az ember szerelmeteskedjék vele, hanem feleségnek nem való, mert arra sem elég kedélyességgel, sem elég műveltséggel nem bír.” In: *Podmaniczky* 1887. I. kt. 9. o.

¹⁵⁴ „Azóta nem mertem benézni a kertbe, nem tudom mi lett az apám által 1812-ben házassága évében ültetett s általunk annyira szeretett s ápoltt terebélyes gesztenyefából.” In: *Podmaniczky* 1887. IV. k. 294. o.

Lásd még a disszertáció mellékletében a 21. sz. kép Jósika Júlia németül és magyarul írt versei közt az 1865-ben Aszódon írt *Gesztényefa* c. verset németül és magyarul.

állapotba került, de Károly nem engedte a második feleségét Aszódon szülni, az aszódi bábákat nem tartotta felkészültnek, ezért a Podmaniczky gyerekek mind Pesten születtek, és idővel, ahogy sokasodott a család, ifjú korukig ott is nevelkedtek. Az első feleség, Charpentier Júlia elvesztése oly mély nyomot hagyott Károlyban, hogy az 1813-ban született elsőszülött gyermekét a Júlia Elisa névre keresztelte, így kapta Podmaniczky Júlia a keresztnévét az elhunyt első feleség emléke után. Károly 1822-ben a második lánygyermekét már a második feleség tiszteletére, Elisa Júliára keresztelte.¹⁵⁵ A kutatók gyakran összekeverték a két leánygyermek születési adatait, és számos esetben Júlia születési adatai is pontatlanok, amire a dolgozat bevezetőjében utaltam. Károly második házasságából született gyermekek a pesti német születési anyakönyvi adatok szerint: Podmaniczky Júlia (1813-1893), aki a Júlia Elisa nevet kapta születésekor, Podmaniczky Rudolf (1818-1820), Podmaniczky Elisa Júlia (1820-1869), Podmaniczky Ottó (1822-nincs adat) Podmaniczky Friedrich (Frigyes) (1824-1907), Podmaniczky Hermann (Ármin) (1825-1886) és Podmaniczky Mária Elisa (1828-1844).¹⁵⁶ A házasságból származó gyermekek számára vonatkozó adatok eltérőek. Derka Clarisse tizenkettő gyermekről,¹⁵⁷ Virág Irén nyolc gyermekről ír,¹⁵⁸ Gurka Dezső hat gyermeket említ Károly és Elisa házasságából.¹⁵⁹ Doby Antal hét közös gyermeket említ.¹⁶⁰ Podmaniczky Frigyes saját visszaemlékezésében szintén hét gyermekről írt. Saját kutatásaim kapcsán hét közös gyerekre vonatkozó adatokat találtam a hivatkozott anyakönyvben.¹⁶¹

A protestáns köznemesi, de elsősorban főnemesi családok Pestre való beköltözésére II. József 1781-ben kiadott Türelmi Rendelete jelentős mértékben hatással volt. A rendelet szabad vallásgyakorlást és hivatalviselést biztosított a protestáns, sőt az ortodoxok felekezetiüknek is.¹⁶² A protestáns felekezeti főnemesi családok, köztük a Podmaniczkyak, Prónayak, Ráday családok a korábbi tiltások miatt az addigi társas életüket, Pesttől távolabb eső

¹⁵⁵ Derka 1940. 72-73. o.

¹⁵⁶ Pesti Német Evangélikus Egyház Deák téri Egyházközség Regiszteres Könyv N R.I. 1787-1873.176. Német keresztelési Anyakönyvek, 1789-1819. 102-103. o.

¹⁵⁷ Derka 1940. 71. o.

¹⁵⁸ Virág 2010. 62. o.

¹⁵⁹ Gurka 2017. 122. o.

¹⁶⁰ Feöldi Doby 1892. 41- 48. o.

¹⁶¹ A születési anyakönyvi adatok In: Pesti Német Evangélikus Egyház. Regiszteres Könyv. (N). R-I.1787-1873. 136.;177-178. o. Megjegyzés: Podmaniczky Júlia Elisa (1813-1893) és Podmaniczky Elisa Júlia (1820-1869) születési adatainak téves közlésével kapcsolatban. Sajnos több külföldi és hazai szerző is összekeverte a két személyt és adataikat. Így például Semjén Gyula 1941-ben azt írta: „A német műveltséggel átítatott Podmaniczky ismét német nőt vett feleségül, Júlia neve pedig tovább élt Podmaniczky 1820-ban született leánygyermeké nevében, aki báró Jósika Miklós felesége lett. Semjén Gyula.” In: Egyetemes Filológiai Közöny. 1941. 215-216. o. Helyesbítés: Jósika báró nem az 1820-ban született Elisa Júliát vette feleségül, hanem az 1813-ban született Júlia Elisát. Júlia téves születési adatainak közlését számos külföldi osztrák és német lexikon is átvette. Ezek téves voltára felhívtam már a figyelmet egy korábbi publikációmban.

¹⁶² Bucsay 1985. 148-151. o.

birtokközpontjukat jelentő kastélyaikban éltek.¹⁶³ A Türelmi Rendelet kiadását követően a pesti evangélikus megtelepedés sajátos társadalomtörténeti aspektusait kutatva, a pesti evangélikus polgárság társadalmi hálózati működésének elemzése kapcsán Tóth Árpád megállapítja, hogy a pest-budai német evangélikus polgári és értelmiségi kulturális közeg alakításában a főnemesi Podmaniczkyak is részt vettek.¹⁶⁴ A szellemi élet német ajkú, és elsősorban evangélikus vallású ágensei, Pozsonytól a szepesi városokon át folyamatosan költöztek be Pest-Budára a 18-19. század idején, és aktívan bekapcsolódtak az ország szellemi, kulturális és gazdasági központjává alakuló település életébe. Az evangélikus gyülekezetalapítás és oktatásszervezés szoros korrelációban volt a Türelmi rendelet kiadásával. A pesti evangélikus intézményi struktúra alapjainak letételében jelentős szerepe volt a Podmaniczky családnak és a tágabb rokoni, baráti körben két nőalakra utalok, akiknek közéleti szerepe akár példát is jelenthetett utóbb Podmaniczky Júlia számára.

Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna Mária¹⁶⁵ végrendeletében¹⁶⁶ hatezer rajnai forint adományt hagyott a pesti evangélikus gyülekezet alapítására, a lelkész és kántor tartására. Az eklézsia-alapítás magával vonzotta az evangélikus elemi majd középiskola építésének a szándékát, mindez megalapozta az evangélikus oktatási intézményi struktúra alapjait. A másik jelentős támogatója volt a pesti evangélikus templom építésének (ma Deák-téri) és az iskolának Királyfalvi Róth Johanna,¹⁶⁷ aki történetesen Podmaniczky Júlia keresztszüloje is volt. Az építkezéshez két négyes, valamint egy kettes fogat rendelkezésre bocsátásával, 364 000 darab téglával és 4000 rajnai forinttal járult. A gyülekezeti istentiszteletek tartására, a prédikátor, egyházi szolgák, a kántor és tanító fizetése elősegítésére 5000 rajnai forintot, pénzalapként hagyott örökül. Az istentiszteleteken az úrvacsora osztáshoz szükséges bor tárolására egy ezüst, megaranyozott kannát örökített az eklézsiaira.¹⁶⁸ Róth Johanna a hit mellett a tudást tartotta a közösség megtartó erejének. Bőkezű támogatását jelzi a Róth-Teleki Stipendium alapítása 1812-ben, ami által 100 000 forintot hagyott evangélikus tanulmányi célokra, amellyel egyaránt támogatta a tehetséges és az alsóbb társadalmi rétegekhez tartozó tanulni szándékozó diákokat. Az első világháború felemésztette az alapot, addig közel 100 év távlatában 7000 evangélikus

¹⁶³ *László* 2004 165-184. o.

¹⁶⁴ *Tóth* 2023. 61-88. o.

¹⁶⁵ Gróf Beleznay Miklósné sz. báró Podmaniczky Anna Mária (1730-1803), a családalapító Podmaniczky I. János lánya volt. Beleznay Miklós tábornok felesége gyermektelenül hunyt el. 11 oldalas magyarul és latinul írt végrendeletében (első 1797, módosított 1803) 6000 rajnai forintot hagyott "Pest Városi Evangelisch Ecclesia" megalapítására, a parókus lelkész tartására, a szállásbérletre az eklézsia felépüléséig, utóbb a parókus és kántor tartására.

¹⁶⁶ Podmaniczky Anna Mária végrendelete. NOL. P 519. 16 sz. csomó. No 1-79.

¹⁶⁷ Királyfalvy Róth Johanna (1741-1813). Gróf Teleki József (1738-1796) özvegye.

¹⁶⁸ *Moravcsik* 1899. 9-21. o.

közép és felső iskolai tanuló részesült az ösztöndíjból.¹⁶⁹ Pesten a Ferenciek terén állt a Beleznay-Podmaniczky ikerpalota. Beleznayné házat több irodalomtörténész is az első pesti szalonok közt említi,¹⁷⁰ ugyanakkor Szilágyi Márton azon a véleményen van, hogy miután a korban mérvadó kulturális töltetű vendégek és társaságok nem mutathatók ki Beleznaynéál, továbbá adatokkal eddig senki nem igazolta, hogy itt született volna meg az *Uránia* c. folyóirat alapításának az ötlete, addig ő legendának véli ezeket az állításokat, és Szilágyi Márton nem szalonnak, csak társasági találkozóhelynek, a társas érintkezések helyszínének véli a házat.¹⁷¹ A templom, a gyülekezet és az iskola egyrészt a betelepülő evangélikus nemesi és polgári családok társas- és hitéletének, intézményi hálózatuk szerveződésének origóját jelentette, másrészt a protestáns szellemiség katalizátori szerepét is betöltötte. A pesti evangélikus egyházszerzés társadalomtörténeti jelentőségére a továbbiakban már nem kívánok utalni, mert a szakirodalom által már feltárt.¹⁷²

Károly a felvilágosodás eszméi iránt elkötelezett főnemes volt. Műveltségközvetítő és kultúrapártoló tevékenységét részben meghatározta az európai romantika jeles alakjaival való találkozás élménye, a kor szellemi áramlatainak a követése “categoricus imperatívusként”¹⁷³ hatott személyiségére. A műveltté válás legfőbb erkölcsi parancsát erősíthette az a családon belül örökölt kulturális minta, amit Károly báró még apjától, I. Sándortól sajátított el gyermekkorában az aszódi birtokon. I. Sándor és testvérbátyja II. János jelentős pénzadománnyal járultak hozzá az aszódi középiskola, Schola Latina és az elemi iskola további fejlesztéséhez, modernizálásához, azzal a céllal, hogy egy lutheránus, tágabb értelemben protestáns szellemiségű értelmiség nevelődjön ki az aszódi uradalmi birtokközpontban, a Galga-mente térségében. Beleznayné Podmaniczky Anna Mária tevékenysége erős kulturális mintát nyújthatott Podmaniczky Júlia, de még Károly báró számára is. A Podmaniczkyak Pesten és Aszódon folytatott templom- és iskolatámogató tevékenysége megerősíti azt a feltevést, hogy a műveltté válás és a műveltség támogatása legfőbb erkölcsi parancs volt a család női és férfi tagjai számára.

Károly báró Pestre való beköltözésére és ezáltal az urbánus életmódváltására több lehetséges magyarázat adódik, köztük a családon belüli osztályos egyezségkötésre fókuszállok. 1772-ig úgy tűnt, hogy az aszódi Podmaniczky kastély Sándor-ági részét, mint az életben maradt legfiatalabb fiú, II. Sándor fogja örökölni. 1772-ben azonban Jeszenák Zsuzsannának

¹⁶⁹ *Szigethy* (Kiadás éve nem jelölt a műben.) 12-13. o.

¹⁷⁰ *Fábrí* 1987. 74-76. o.

¹⁷¹ *Szilágyi* 2017. 47-47. o.

¹⁷² *Fabiny* Tibor. *Az első kövek*. Luther Kiadó. Budapest. 2000.

¹⁷³ *Derka* 1940. 60. o.

született még egy fia, – II. Sándorhoz képest 19 évvel később –, Károly, mint tizennegyedik gyermek, de az életben maradtak közül a tizenkettedikként jegyezték a nevét. Károly születése keresztülhúzta a testvérbáty, II. Sándor számításait az öröklést illetően. Podmaniczky Frigyes naplójában rögzítette apjának, Károlynak és nagybátyjának, II. Sándornak az osztályos egyezés megkötésére vonatkozó megállapodását.

„Az ősiség korában elfogadott elv volt az, hogy a családi házat, kastélyt vagy várat mindig a legifjabbik fiú kapja osztályrészü... Az aszódi kastély atyámat illetve eszerint; de testvérbátyja Sándor, mindenáron szintén Aszódon akart letelepedni. Atyám a szokástól eltérőleg, idősebb fivérének akarta átengedni a kastélyt, ezt azonban Sándor el nem fogadta, hanem követelte azt, hogy a kastély legyen az ifjabbé, de az ahhoz tartozó kert, hiszen kert nem mondható kastélynak - jusson neki osztályrészü... Sándor kapta a beltelek felét, azaz a kertet lakház nélkül, de az annak a végén elhelyezett s a kastéllyal összeköttetésben lévő konyha, éléskamra, pince, gyümölcsraktár, cselédlakás, s a melléképületekkel. Atyám pedig megkapta a kastélyt magát, minden kert és mellékhelyiségek nélkül. Egyiknek sem volt tisztességes otthona, s mindkettőnek tömérdek pénzt kell elköltenie, hogy a tökéletlen osztályrészt lakható és használható lakóhellyé legyenek képesek átváltoztatni.¹⁷⁴

II. Sándor az örökségül kapott kastélykertben, azaz birtok részen építette fel házasságkötése után a Podmaniczky-Wartensleben kastélyt, amely később a köznyelvben zöldre festett falai miatt a „Zöld kastély”¹⁷⁵ nevet kapta. Ez az épület építészetileg szervesen hozzáépült az eredeti ősi Podmaniczky-kastély Sándor-szárnyának épületszárnyához. Károly lemondott bátyja javára a kastélyhoz tartozó földterület őt illető részéről, így csak a kastélyépület negyedére, és a belső kert rá eső negyed részére tartott igényt. Az osztályos egyezés értelmében nem maradt túlságosan nagy élettér a kastély jobb szárnyán Károly számára fia naplóbejegyzése szerint.

„Az aszódi kastélyt akkoron a Podmaniczky-család különféle tagjai nagyon eredeti, de Magyarországon gyakorta feltalálható módon lakták. A kastély ugyanis a halottasház által közepén két részre volt osztva; keleti szárnyát a János-ág legifjabbik tagja báró Podmaniczky Andor, a nyugati részét a Sándor-ág legifjabbik tagja, báró Podmaniczky Károly képében, özvegye édesanyánk bírta. De a mi fél részünk ismét két részre volt osztva, s annak tőlünk

¹⁷⁴ Podmaniczky 1887. I.kt. 13-14.o.

¹⁷⁵ Podmaniczky-Wartensleben kastély falazatát elkészültekor – a 19. század elején – zöldre festették, erről kapta a Zöld-kastély nevet. Az ősi Podmaniczky-kastély tulajdonjogát, a „sárga” színűt, amit I. János és II. János átépítette és elnyerte barokk arculatát, azt 1868-ben elveszítették a Podmaniczkyak. A „zöld” kastélyt 1920 után Podmaniczky Tibor eladta gróf Széchenyi Gyulának, aki 1945-ig lakott a kastélyban, ezt követően Széchenyi-kastélyként emlegetik az aszódi, helyi köznyelvben.

*elosztakozott részében lakott Sándor nagybátyám (II. Sándor) fia, a mi unokatestvérünk Podmaniczky Lajos. Tulajdonképpen az ősi kastély területén három család volt letelepedve, ami sok tekintetben kellemes volt, feltéve, ha a háztartások egymással jó egyetértésben éltek, de igen sok alkalmatlanságra szolgáltatott okot, ha legcsekélyebb visszavonás adta magát elő az egyes családok körében.*¹⁷⁶

Podmaniczky Károly számára a bátyjával történő megegyezés következtében az aszódi kastélyban nem maradt elegendő élettér önálló családi élete számára, ezért valószínűleg kedvezőbb lehetőségnek és egyben vonzónak tűnt gyermekei születése kapcsán a Pestre történő beköltözés.

Károly közéleti szerepvállalását meghatározta evangélikus társaséleti kapcsolatrendszere és egyházához való kötődése, az egyházában vállalt hivatali feladatai. Karády Viktor hívja fel a figyelmet a felekezeti mező jelentőségére, „melynek lényeges alkotó elemét jelentik az egyházak híveinek anyanyelvi, etnikai, illetve kulturális kötődései.”¹⁷⁷ Podmaniczky Károly 1825-1833-ig a pesti evangélikus gyülekezet világi felügyelője,¹⁷⁸ 1826-tól a dunántúli egyházkerület világi felügyelője lett.¹⁷⁹ Károly magas egyházi hivatali tisztségei további lehetséges magyarázatát adják a család pesti életvitelszerű, állandó jelenlétének. Jelentős életrajzi adalékkal bír Júlia élettörténetére vonatkozóan Podmaniczky Frigyesnek naplóbéli visszaemlékezése a pesti lakóhelyeikre, aminek segítségével következtetek Júlia lakhelyére is.

„Én Budapesten, 1824. június havában születtem, a hajdani Cukor, most Gróf Károlyi utcában,¹⁸⁰ azon még most is létező kétemeletes házban, mely a Reáltanoda szomszédságában áll s a Gróf Károlyi-kertre bír kilátással. 1828 nyarán költöztünk az akkoriban egészen újonnan

¹⁷⁶ Podmaniczky 1887. I.kt. 129-130.o.

¹⁷⁷ Karády 1994. 13-14. o.

¹⁷⁸ Szigethy 1936. 13. o.

Megjegyzés: Szigethy művében tévesen szerepel Podmaniczky Károly 1753-ra jelölt születési éve, és Asztalos István idézett könyvében a fiatalabb ág családfáján is tévesen szerepel az 1777-es születési dátum és a halálozási adat is helytelen. lásd. Asztalos. i.m. 190. o. Podmaniczky Károly helyes születési és halálozási éve: 1772-1833.

¹⁷⁹ 1825-ban Károlyt jelölés nélkül, közfelkiáltással választották a dunántúli egyházkerület világi felügyelőjének. In: *Fórizs-Kertész* 2021. 35. o.

¹⁸⁰ A Károlyi utcát az 1950-es években Ferenczy István névre változtatták. A Ferenczy utca 12. sz. alatt Podmaniczky Frigyes emléktáblája látható, amit Kutas László Kossuth-díjas szobrászművész készített, aki maga is Podmaniczky Armin ágán leszármazott.

fölepült Pollack-, most gróf Wenckheim-házba¹⁸¹ (Fördő utca és Szél utca), szöglet, mely az akkor divó építkezést tekintve, fölötte fényesen berendezett bérháznak volt mondható.”¹⁸²

A Podmaniczky Frigyes által említett Pollack-házat Pollack Mihály építész tervezte klasszicista stílusban 1822-ben, elsősorban a saját családjának.¹⁸³ A Pollack-házban bérlőként élt Podmaniczky Károly és családja, így Júlia is. A Podmaniczkyak ezeket a lakásokat „Abstein-Kvartier”-nek használták, csak bérelték, követve a főnemességnek azon szokását, hogy a téli időben a városokba költözve töltötték az idejüket, a nyarat pedig valamelyik uradalmi kastélyban.¹⁸⁴ Podmaniczky Júlia 11 éves volt, amikor Pesten a Cukor utcában, és 15 éves, amikor 1828 körül a Pollack-ház bérpalotájába átköltöztek, így ő és családja részesévé vált a reformkorban kiépülő Insula Lutherana-t¹⁸⁵ alkotó többnyelvű evangélikus közösségnek és életmódjára és szemléletére hatással lett az urbánus, polgári életmód. Podmaniczky Károly báró és családja a Fördő útsza 21. sz. alatti bérpalota első emeletét bérelte. Pár utcával odébb, Schédiusz Lajos az Ország út¹⁸⁶ 665. sz., Egger Vilmos a Hajó¹⁸⁷ útsza 630. sz.; Pollák Mihály a Hajó útsza 630. sz.; Haberle professzor a Hatvani¹⁸⁸ útsza 538. sz., Gróf Teleky Johanna és Teleki József úr a Serviták¹⁸⁹ piatza 618. sz. alatt laktak.¹⁹⁰ A Pollack háztól Podmaniczky

¹⁸¹ Az egykori Pollack-házat Pollack Mihály építész 1822-ben klasszicista stílusban tervezte és a ház a 19. század elején a Fördő utca (Bad Gasse) és Szél utca (Wind Gasse) sarkán volt. A német elnevezés a hajóhid (vízen úszó hajók által tartott híd) téli tárolás előtti „kicsigázásából” ered. Ma József Attila utca 6. sz. Nádor utca 2. sz. Az épület helyrajzi száma 1879-ben a Hrsz: 749.; 1975-ös rendezés szerint Hrsz.: 24513. A Szél utca (Wind Gasse) 1847-ben kapta a Palatin Gasse (Nádor utca) nevet, József nádor iránti tiszteletből. A Pollack-ház felkerült a nemzeti vagyonról szóló törvényjavaslat (Országgyűlés Irományszám: T/10718/9 2016. évi ... törvény a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény módosításáról c.) listájára, végül a 2016-ban az elfogadott törvénybe. az épület nem került be védett nemzeti vagyontárgyként. A ház ma is látható a József Attila és Nádor utca sarkán. Lásd a disszertáció Mellékletében. 16. ábra.

<https://archives.hungaricana.hu/hu/budapest/HelyrajziSzam/24513/> (letöltés: 2023. 01. 15.)

¹⁸² Podmaniczky 1887. I. kt. 17. o.

¹⁸³ Az egykori Pollack- ház ma is látható Budapesten, a József Attila utca 6. sz. és Nádor utca 2. sz. alatt álló saroképület. A Pollack-ház történetéhez tartozik, hogy az épület később a 19. század folyamán több emelettel átépült. 1866-ban báró Wenckheim Frigyes országgyűlési képviselő tulajdonába került, és Ybl Miklós az épületet restaurálta. Az 1820-30-as években az épület közvetlen kilátással bírt a Duna partra, amíg fel nem épült a szomszédságában a mai Belügyminisztérium saroképülete.

¹⁸⁴ Varga Zoltán: kéziratos hagyatéka. Vargha család iratai. C/97. 31.számú doboz. Ráday levéltár.

¹⁸⁵ Az Insula Lutherana fogalmi elnevezése arra az evangélikus közösségre és közösségi térre értendő, akik II. József türelmi rendelete után folyamatosan betelepültek Pest város falához közeli, de még kívül eső területre építkezni. Pesten az Evangélikus Templom környékén építkezéseikkel gyarapították Pest város épületeit, közéleti tevékenységükkel hozzájárultak a reformkor szellemi felvirágzásához. In: Fabiny Tibor: Insula Lutherana: Képek a Deák téri Evangélikus Gyülekezet kétszáz éves történetéből. Bp., Műszaki Fordító V. házi ny., 1987.

¹⁸⁶ Ország út ma Budapest V. kerület Károly körút.

¹⁸⁷ Hajó útsza (Schiff Gasse) ma Budapest V. kerület Hajó utca.

¹⁸⁸ Hatvani utsza ma Budapest V. kerület Kossuth Lajos utca.

¹⁸⁹ Serviták piatza ma Budapest V. kerület Servita tér.

¹⁹⁰ A Pesti Jóltévő Asszonyi Egyesületnek előadása mind a szegények segéllésére, Pethen, 1831. németül: Ausweis des Pesther nobilthätigen Frauen Bereins, Pesth, 1831. 48-58. o. Trattner-Károlyinál. In: Evangélikus Országos Könyvtár. Jelzet. PD. 5555.

Károly pár perc alatt el tudott jutni – a mai Erzsébet téren át – az Evangélikus Templomhoz,¹⁹¹ ahová a gyülekezeti és világi felügyelői tisztségéből adódó, egyházhivatali teendői szólították. A Pest városában történő életvitelszerű, urbánus életvitel tényét Frigyesnek egy további naplóbejegyzése is igazolja, ebből következtetem, hogy Júlia kb. 24 éves koráig élt Pesten.

„... a mi családukban annyival szükségesebbnek bizonyult be, mert mi gyermekek atyánk életében majdnem folytonosan városban éltünk; mert édesatyánk falun létező viszonyainkat sem társadalmi, sem közegészségügyi, sem kényelmi tekintetben, egy sok gyermekkel megáldott családra nézve, kielégítőnek és megnyugtatónak nem tartotta.”¹⁹²

A reformkor kezdetén az *Insula Lutherana* területére “folyamatosan betelepülő főúri evangélikus családok vertikálisan és horizontálisan is igyekeztek a pest-budai főnemességgel és a pesti német polgársággal aktív, nyitott társadalmi érintkezést folytatni”.¹⁹³ Podmaniczky Frigyes naplójában említi, hogy apja kapcsolatban állt több pesti evangélikus német polgárcsaláddal,¹⁹⁴ a Liedemannokkal,¹⁹⁵ Vogelekkal,¹⁹⁶ Fuchsokkal és az a tény, hogy kedvelt személy volt jobbágysági körében, megerősíti nyitottságát a társadalmi csoportok közötti érintkezésben, ami a mágnások rendjére épp ellenkező előjellel volt igaz.¹⁹⁷ A pesti evangélikus egyház alap- és középfokú iskolarendszerének kiépítésében és fejlesztésében 1811-től Schédiusz Lajosnak¹⁹⁸ meghatározó szerepe volt. Schédiusz nemcsak az elemi és középfokú evangélikus iskolafejlesztést tartotta fontosnak, hanem az evangélikus nőnevelés ügyét is, amiben Podmaniczky Károly személyében támogatóra talált. 1818-ban Pesten elindították a leányosztályt, majd 1821-től a kisgimnáziumot. Az 1822-es iskolai avató ünnepély tanári jegyzőkönyvében Podmaniczky Károly neve is szerepel.¹⁹⁹ Az evangélikus iskolafejlesztéssel egyidejűleg fontos üggyé vált az evangélikus nőnevelés kérdése. A pesti evangélikus

¹⁹¹ A templom Pollack Mihály tervei alapján készült, de a terveket – imaterem, elemi iskola és paplak – először Krausz János kezdte el 1797-ben. A teremtemplom 1799-1809 között épült. 1811-ben szentelték fel.

https://pestbuda.hu/cikk/20210522/tortenelmi_emlekhely lett_a_deak_teri_evangelikus_templom_a_gimnaziu_m_es_a_muzeum (letöltés: 2018. 02.16.) Az épület a 19. század elején Pesten a Sütő utca (Bäcker Gasse) és a Káposztás tér (Kohl Markt-on) épült fel. <https://www.hungaricana.hu/hu/budapest-idogep/> (letöltés: 2025. 01. 24.)

¹⁹² Podmaniczky 1887. I.kt. 127. o.

¹⁹³ László 2004. 165-184. o.

¹⁹⁴ Podmaniczky 1887. I.kt. 8.o.

¹⁹⁵ Liedemann János Sámuel Pest első protestáns polgára. Sikeres kereskedő és szabadkőműves. Anyagiilag jelentősen támogatta az esti evangélikus iskola alapítása után annak működését. In: László 2020. 165-184. o.

¹⁹⁶ Vogel műasztalos, kereskedő Pesten.

¹⁹⁷ Fuchs Keresztély (1775-1854) Lőcsén született, cipszer, szepességi szász származású kereskedő. A Türelmi Rendelet után, mint evangélikus vallású költözött be Pestre. Itt kezdte meg dohány kis- majd nagykereskedő tevékenységét, végül dohánygyár alapítását. Pesten hunyt el.

In: <https://www.dohanymuzeum.hu/budapest-erzsebetvarosi-dohanygyar>

¹⁹⁸ Schédiusz Lajos (Ludwig Schedius) (1768-1847). Író, esztéta, egyetemi professzor. Göttingában tanult. 1792-ben telepedett le Pesten. A reformkorban a pesti evangélikus társasélet és kulturális elit vezető alakja volt.

¹⁹⁹ Hittrich 229.o.

gyülekezet nemesasszonyai, köztük özv. Krauszné Bogsch Erzsébet²⁰⁰ és Wenckheim-Rosenfeld²⁰¹ bárónő az evangélikus nőnevelés fontosságának ügyét átérezve elhatározták, hogy nagyobb hangsúlyt kívánnak fordítani a nők és a leendő anyák nevelésére, leginkább arra, hogy a fiatal leányok evangélikus szellemiségben neveltessenek és maguk is ilyen szellemben neveljék majd a gyermekeiket.²⁰² Az evangélikus nőnevelés ügye a 19. század elején összekapcsolódott a társadalmi modernizációt érintően a nőnevelést érintő kérdésekkel. Teleki-Roth Johanna, aki mellesleg Júlia keresztszüelője is volt, az evangélikus nőnevelés egyik főtámogatójává vált. Mellette a „Podmaniczky, Prónay és Radvánszky hölgyek Besztercebányán, Kassán alapítottak nőegyleteket, ahol a felolvasásokkal a női önképzést és jótékonytáborokat szolgálták. A nőegyletek humánus és kulturális munkáját támogatva Hermina, majd Dorottya nádorasszonyok kezdeményezték és támogatták a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület tevékenységét.”²⁰³ Schédiusz Lajos, József nádor feleségének, Mária Dorothea nádornénak volt a magyar nyelvtanára.²⁰⁴ Ebből arra is következtethetünk, hogy Schédiusz közvetlenebb viszonyban volt a nádornéval, aki maga is evangélikus vallású volt, ezáltal Schédiusz az evangélikusok érdekeit hathatósabban tudta közvetíteni a nádorné irányába. Podmaniczky Károly pest-budai evangélikus kapcsolati tőkéje nemcsak a pesti evangélikus egyház ügyeit illetően bírt kamatozó értékkel, de a pesti társas körök érintkezésében is magas reputációval bírt a Schédiusszal fenntartott közvetlen baráti és munkakapcsolata.²⁰⁵ Károly báró kapcsolatrendszere közvetett módon, Schédiuszon át, a nádori családig elért. Schédiusz portréjának elemzésekor Balogh Piroska utal Schédiusz „német-magyar kultúrközvetítő”²⁰⁶ jellemvonására, arra az egyirányú kultúrtranszfer szerepre, amit Schédiusz a szocializációja révén a német kultúrközegből hozott értékek kapcsán a megmagyarosodás folyamatában átplántált a magyar nyelvi kulturális közegbe. Kettőjük közéleti tevékenységét és társadalmi hasznosságát tekintve, úgy értelmezem, hogy a német-magyar kultúrközvetítő szerep Károlynak is tulajdonítható, mint kétirányú kultúrtranszfer tevékenység, ahogy azt fentebb már Gurka Dezső kutatásai kapcsán utaltam. A hazai német evangélikusok történetében megállapítható az erős csoportkohézió és az országos kiterjedtségű szervezeti hálózat. A pest-budai németek jelentős hányada evangélikus felekezetű volt. A pest-budai németek egyesületi,

²⁰⁰ Krauß János építész felesége Bogsch Erzsébet. A Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület választmányi tagja volt 1817-1833 között. In: *Tóth* 1998. 458. o.

²⁰¹ Rosenfeld Carolina Xavier Ferenc (1736-1794) altábornagy felesége.

²⁰² *Hittrich* 1923. 36. o.

²⁰³ *Payr* 1914. 2. o.

²⁰⁴ *Balogh* 2007. 168. o.

²⁰⁵ *Podmaniczky* 1887. I.kt. 18. o.

²⁰⁶ *Balogh* 2007. 45-47. o.

társas szervezeti formái még nem voltak jelentős számban kiépülve a 19. század első harmadában, ellenben a soproni és pozsonyi német polgárság rendelkezett saját nyelvű társasági-kulturális egyesületekkel, így a német nyelv használata a pest-budai német polgárok közt döntően a magánéletbe, a polgári társasélet egyéb színtereire területeire (újságírás, színjátszás, közös zenélés) szorult vissza.²⁰⁷ Károly evangélikus értelmiségiekkel kialakított kapcsolatrendszerét erősítették a Pestre betelepülő felvidéki, szepességi cipszer származású, értelmiségi foglalkozású személyek, akik betelepülésüket követően a pesti evangélikus egyházközség tagjaivá váltak, ezáltal erősítették az evangélikus eklézsia gyarapodását, társas életét és kohézióját.

Az evangélikusok társaséletének egyik meghatározó egyénisége Thaisz András volt.²⁰⁸ Thaisz Késmárkon az Evangélikus Líceumban 1811-ben tette le az ügyvédi vizsgáját, majd Pesten telepedett le. 1817-től szerkesztette a Tudományos Gyűjteményt, az irodalmi körökben ezáltal jelentős ismertségre tett szert. Thaisznak a Szövetség utcai házában rendezett disznótorok és az azt követő vacsorák, inkább a nemesi hagyományokat őrző eseményeknek számítottak, és a polgárosuló nemesi családokat gyűjtötte egy közösséggé ilyen alkalmakkor.²⁰⁹ Thaisz különleges bizalmi pozíciót töltött be a Podmaniczky családban, mert Károly halála után a Podmaniczky családon belül, a családi tanács megbízott elnöke, intézője lett. Thaisz András javaslatára lett Zsivora György²¹⁰ Károly leányainak, így Júliának is a magyar tanára. Zsivora Pestre történő beköltözése után tagja lett a pesti evangélikus eklézsiának, annak presbitere és jegyzője is volt, emellett a Pesti Evangélikus Iskola magyar tanára is.²¹¹ Thaiszhoz hasonlóan Hunfalvy Pál²¹² is Késmárkon tanult az Evangélikus Líceumban, és Thaisz javaslatára lett utóbb

²⁰⁷ Rózsa 2015. 18. o.

²⁰⁸ Thaisz András (1789-1840) ügyvéd, Késmárk Líceumban tanult jogot. 1817-1827-ig a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője. Podmaniczky Károly halála után, a báró kérésére a Podmaniczky Júlia családjának ügyvédje, és a családi tanács vezetője.

²⁰⁹ Podmaniczky 1887. I.kt. 51-52.o.

²¹⁰ Zsivora György (1804-1883) ügyvéd. Evangélikus családba született Sárszentlőrincen. A Soproni Evangélikus Líceumban, majd a Pozsonyi Evangélikus Főiskolán tanult. 1827-ben tett ügyvédi vizsgát. Presbitere és jegyzője volt a pesti német evangélikus gyülekezetnek. 1833-ban három évre gróf Apponyi Antal gyermekeinek nevelője lett Párizsban. 1833-tól az MTA levelező tagja, kúriai tanácselnök. 1833-35 között Podmaniczky Júlia magyar tanára volt.

²¹¹ László 2020. 165-184. o. továbbá Sántha Károly: Zsivora György a nagy emberbarát. Budapest. A Luther Társaság Kiadója. 1899.

²¹² Hunfalvy (Hunsdorfer) Pál (1810-1891) cipszer származású. Jogász, etnológus, nyelvész. 1833-ban Podmaniczky Károly halála után, 23 évesen került a Podmaniczky családhoz, Frigyes és Ármin nevelője lett. Magával vihette János testvérét is. 1834-1838-ig Miskolcon nyilvános iskolában, az evangélikus algimnáziumban tanultak neveltjei. 1836-ban elkísérte az özvegy Podmaniczkyt és a gyerekeit Drezdába. Drezda nagy hatással volt Hunfalvy szemléletére. Egyfajta külföldi tanulmányútként is értelmezhető a drezdai körutazás még a 26 éves Hunfalvy számára is, melynek tapasztalataiból született első publikációja, *Drezdai levelek* címen. In: *Hunfalvy Pál: Napló*. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1986. 8. o.

a Podmaniczky fiúk nevelője. Károly báró és Haberle Károly²¹³ professzor közötti őszinte barátság alapját képezhette a freibergeri bányászati akadémiái képzés, hiszen ugyanazokban az években tanultak mindketten Freibergben, továbbá a fűvészet és botanika, és más természettudományok, új tudományos eredményei iránti azonos érdeklődés, vonzalom eredményezhette, hogy Haberle professzor Károly báró otthonában heti rendszerességgel ebédelt, ami akkor a társas érintkezés bevett formája volt, és alkalmat adott a szellemi párbeszédre, inspiratív társalgásra.²¹⁴ Károlynak a német tudományos-kulturális elittel való gyakori érintkezése lehetőséget adott arra, hogy nemcsak tanúja és szemlélője volt, hanem egyidejűleg kétirányú kulturális közvetítőjeként lépett fel a modernizációs szellemi áramlatok tekintetében Magyarország irányába.²¹⁵ Podmaniczky Károly a közéleti tevékenységbe bekapcsolódva²¹⁶ „európai látókörben nem sokkal maradt el Széchenyi mögött.”²¹⁷

Az 1820-as évektől a romantika hatására kibontakozó nacionalizmus eszmerendszerének hatására a magyar nyelv ügye, a magyar irodalom támogatása beépült a liberális nemesség reformkori politikai programjába. Podmaniczky Károly is bekapcsolódott a rendi nemzeti mozgalomba és a magyarosodás lelkes támogatójává vált.²¹⁸ A német romantika a gondolkodás előfeltételének, és a létezés megmaradásának tartotta a nyelvet. Herder jóslata, – miszerint a magyarság be fog olvadni a szláv népek közé és el fog tűnni a szláv népek tengerében – inspiratívan hatott a nyelvművelésre, az anyanyelvi kultúra fejlesztésére. E szellemi hatások következményeként megfogalmazódott az “öntörvényű nemzeti kultúra eszménye.”²¹⁹ Karády Viktor mutat rá arra a társadalomtörténeti aspektusra, hogy “minden felekezet helyzetét döntően befolyásolta a magyar nemzetállamiság kulturális követelményeihez való viszony.”²²⁰

A 19. század első évtizedeiben a nemzeti közgyűjtemények, könyvtár és múzeum, majd a nemzeti színház létrehozása előfeltételei lettek a nemzeti kultúra sokoldalú kibontakozásának. Károly bárónak a Pesti Német Evangélikus Egyház egyházfelügyelői tisztsége révén módja volt a különböző társadalmi rendű egyházközségi tagok felett a világi befolyásra, és ezáltal a hívek vallásgyakorlata felett is morális kontrollt gyakorolni. Károly a felekezeti hatóság

²¹³ Haberle Károly (1764-1832) Erfurtban született. 1800-1803 között Freibergben tanult a bányászati akadémián. A napóleoni háborúk után Budára költözött. 1817-től a Pesti Egyetem növénytan tanára. 1832-ben tragikus gyilkosság áldozata lett.

²¹⁴ Podmaniczky 1887. I.kt. 18.o.

²¹⁵ Gurka 2017. 127. o.

²¹⁶ Gurka 2008. 334-339. o.

²¹⁷ Tari 2017. 151. o.

²¹⁸ Kulin 1986. 382. o.

²¹⁹ Kósa 2006. 433. o.

²²⁰ Karády 1994. 14. o.

szerepkörében nemcsak a vallási kérdésekben, hanem világi kérdésekben is, például az iskolahálózatot fejlesztő tevékenysége révén a felnövekvő nemzedékek kulturális szocializációjára is hatással volt, modernizációs szellemi irányultságát tevékenyen közvetítette saját, közvetlen társadalmi környezetében. László Ferenc hívja fel a figyelmet arra az evangélikus eliten belüli erős csoportkohézióra, „Gemeinschaftra”,²²¹ miszerint a közösségi csoportszolidaritás sokáig, akár az 1830-as évek végéig felül tudta írni a felekezeten belüli rangbéli és nyelvi-etnikai különbségeket. 1826-ban Károlyt beiktatták az evangélikus egyház dunántúli egyházkerületének világi felügyelői tisztségébe. Ebben az összefüggésben van jelentősége annak, hogy Károly báró milyen elvek mentén lépett fel a magyarosodást támogató programjával a pesti evangélikusok szűkebb és tágabb közösségében, ahol egy három nyelvű közösség, német, szlovák és magyar etnikum kötődött az evangélikus valláshoz. A felügyelői beiktatása kapcsán elmondott beszédében három pontban összegezte evangélikusként a hitvallását: *„Aufklärung, Christentum und Vaterland.”*²²² A 19. század első évtizedeiben a felvilágosodásból gyökerező állampatriotizmus eszméjét felváltotta a korszellemként tért hódító nemzeti patriotizmus eszmerendszere.²²³ Gurka Dezső megállapítja, hogy Podmaniczky Károly *“sajátos német-magyar nyelvi programot”*²²⁴ hirdetett a nemzeti mozgalom megindulása kapcsán a *Muzáron* 1829-es évfolyamában írt cikkében.

*„Mi úgy hiszem mindnyájan meg vagyunk győződve, hogy önjavunkra nézve testtel 's lélekkel Magyaroknak kell lennünk...Előttem világos: hogy kivált nálunk az igazi Felvilágosodás, Kereszténység és tiszta Hazaszeretet leginkább a Magyar Nyelv által sikerülhet. És ezért jó ügyünk ellenségének tekintem azt, ki nyilvánosan vagy alattomosan a 'hazai nyelv' terjesztését, Szentegyházban vagy Iskolában, akadályoztatja. --- azonban én ezzel nem kívánnám a Német Nyelvet, melynek mi annyit köszönünk, kiirtani. Valamint a fa csak akkor fogamzik, ha gyökere által az anyai földből szükséges élelmet nyer; nemes gyümölcsöt pedig csak akkor hoz, ha ágait és leveleit a 'magasabb athmoszphera' befolyásai érdelik: úgy szükséges nálunk is mind a' két Nyelv, hogy Hazánk élő fája nemes erőre és gyümölcsre tenyésszen. Ez értelemben óhajtom, hogy a Német Nyelv is, mely eddigi Literatúránk', magasabb művelődésünk és a Monarchia fő Nyelve, szinte gyakoroltassék, sőt azon legyünk, hogy a nemzeti Nyelvünket általa csinosítsuk.”*²²⁵ Károly báró a hármas célkitűzésnek lehetőségét a magyar nyelv általánossá tételében látta, de ezzel együtt az evangélikus kultúra német gyökereinek tiszteletben tartását

²²¹ László 2020. 165-184. o.

²²² Gurka 2017. 126. o.

²²³ Pukánszky 1936. 10-31. o.

²²⁴ Gurka 2017. 126-127. o.

²²⁵ Podmaniczky 1829. 19-22. o.

továbbra is fontos értéknek tartotta.²²⁶ A kereszténység, a keresztény morál, mint értékrend, és a felvilágosodás értékrendszeréből vezeti át a reformkor nemzeti művelődési programját, miszerint „*az elme és a tudományok csak ott műveltetnek és virágoznak, hol a 'Világosodás oltalmaztatik: úgy a tiszta erkölcs is ott verhet mély gyökeret, hol az igazi Kereszténység fenn áll.*”²²⁷

A cikkben az igazi kereszténységen a szabad akaratból és hitbéli meggyőződésből létező evangélikus keresztény hívőséget magasztalja, és utal a protestáns szabadságra, a protestálás lehetőségének történelmi gyökereire, és a kormányzásban megjelenő vallási toleranciára. Ebből következően Károly a protestánsok önszerveződésének számos lehetőségét, a gyülekezetalapítást, az egyházi önkormányzatiságot, annak egyik legfontosabb értékét, a lelkész- vagy prédikátor-választást, mert ő maga is hitt abban, hogy mint egy vallási közösség világi vezetőjének meghatározó szerepe van a műveltség és gondolatok terjesztésében, és ezzel elősegítheti a szabadelvű gondolkodás és művelődés lehetőségét nemcsak saját vallási közösségén belül, hanem ezzel együttesen egy nagyobb közösségre, a hazára is hasznos befolyással van. Károly német-magyar nyelvi programjában érzékelhető a német kultúra és műveltség iránti elköteleződés, ugyanakkor a gyülekezeti közösségén belül, a szlovák etnikum és kultúra irányába már nem mutatott olyan befogadó és mintakövető magatartást. Az evangélikus eliten belüli kohéziós töredezettség jelei a szlovák nemzeti ébredéssel hozhatók részben összefüggésbe. Jan Kollár *Slávy Dcera* c. verskölteménye megírásakor már megmutatkozott a szlovák-magyar szembenállás, ez leképeződött a pesti német egyházközségeen belül Podmaniczky és Kollár lelkész szembenállásával.²²⁸ Személyi ellentétük Kollár pánszláv gondolatai miatt is erősödött, aminek következménye lett, hogy Podmaniczky halálos ágyán azt kérte, hogy felette csak Kalchbrenner német lelkész mondhat halotti szónoklatot, mivel magyar egyház akkor még nem létezett Pesten, de Jan Kollárt semmiképp se szeretete volna.²²⁹

Podmaniczky Károly 1828-ban elvállalta a Kaszinó alapszabályának kidolgozását, de pest-budai társaséletét, kapcsolati hálóját jobbra egyházszerkezeti kapcsolatai jelentették. A reformkorban Pest-Budán a civil egyesületi szerveződés – ahogy már korábban említettem – nem volt számottevő, kezdetleges szakaszban volt. Egyik jelentős karitatív intézményként alakult meg a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület, amit Tóth Árpád javasolt hosszú neve miatt

²²⁶ Kulin 1986. 382. o.

²²⁷ Podmaniczky 1829. 20. o.

²²⁸ „Schédiusz, Liedemann és Podmaniczky Károly a vármegyénél panaszolta be a szlovák vezetőket. A vármegye megtiltotta Kollár beiktatását...” In: Zászkaliczky 2011. 66. o.

²²⁹ Podmaniczky 1887. I.kt. 98. o.

egyszerűsített fogalmazásban használni, ezt én is követem. A Pesti Jótékony Nőegyesület²³⁰ 1815-1817 között jött létre, ami a szabadkőműves páholyok és az olvasókörök után, jelentős tagsággal és jól kiépített szervezeti intézményrendszerrel rendelkezett. Az egyesület vezetésében és működtetésében aktívan közreműködtek a pesti evangélikus gyülekezet tagjai, és a támogatók közt volt tudható József nádor mindkét felesége, Hermina nádorné, majd Mária Dorothea palatina is, de a Podmaniczky család több tagja is. Egy 1831. évi egyesületi összefoglaló szerint Podmaniczky Károly 10 forinttal, Károly bátyjának, II. Sándornak a felesége, aki akkor már özvegy volt, Wartensleben Klára 125 forint adománnyal, és a Pesten lakó oldalági rokonok közül Podmaniczky I. László felesége Radvánszky Karolina 25 forinttal támogatták az egyesület munkáját.²³¹ A további támogatók közt találhatóak Károlyhoz kapcsolati hálójában feltárt személyek, Haberle professzor, Schédiusz Lajos, Egger Vilmos.²³² A polgári háttérű és indíttatású egyesület alapításának társadalomtörténeti elemzése kapcsán Tóth Árpád arra hívja fel a figyelmet, hogy a szervezet létrejötte nemcsak Pest város szegényügyi kérdésének megoldására nyújtott segítséget, hanem társadalomtörténeti vonatkozásban azért jelentős, mert ebben az egyesületi intézményben egy közös társadalmi feladat mentén egy közösségbe szerveződtek a rendi, nemesi származásúak a polgári származású egyénekkel. Az egyesületi közösségben való tevékeny munkálkodás, civil aktivitás már a polgári társadalom új társadalmi jelenségét vetítette előre. Tóth szerint a folyamat “a feltörekvő polgárság javára tűnt hasznosabb tevékenységnek, mert ezáltal a feladatvállalások kapcsán módjuk volt a nemesi származásúakkal érintkezni, kapcsolatba lépni, és az egyesületeken keresztül közvetlen környezetüket saját értékrendjük szerint formálni, és ennek révén a helyi hatalomgyakorlást befolyásolni.”²³³ Az egyesület szervezeti felépítésében, a választmányban Károly és Elisa Nostitz nem vettek részt, ennek egyik magyarázata lehet, hogy Károly felesége ezekben az években gyakran állapotos volt, másik lehetséges magyarázat, hogy a nemesi szemléletből fakadóan jótékonyan adakozni erényesebb volt számukra, mint

²³⁰ A Pesti Jóltévő Asszonyi Egyesület a továbbiakban követve Tóth Árpád megnevezését, Pesti Jótékony Nőegyesületként említem.

²³¹ A Pesti Jóltévő Asszonyi Egyesületnek előadása mind a szegények segéllésére, Pethen, 1831. németül: Ausweis des Pesther nobilthätigen Frauen Bereins, Peth, 1831. Nyomt. Trattner-Károlyinál. In: Evangélikus Országos Könyvtár. Jelzet. PD.5555.

²³² Wilhelm Egger (1792-1830) svájci születésű festő, pedagógus. Yverdonban Pestalozzi segédtanítója. 1812-ben báró Vay Miklós fiainak nevelőjeként került Magyarországra, majd a pesti Evangélikus Gimnázium rajztanáraként működött, és az évek során számtalan portré megbízást kapott. Nagy érdeme még a testnevelésoktatás meghonosítása Magyarországon. A portréfestészet mellett a zsánerkép és a történelmi festészet műfajában is alkotott, utóbbi témáit gyakran a magyar történelemből merítette. 1816-ban költözött Pestre. Először házitanító volt a Vay családnál, majd Schédiusz Lajos hívására a pesti evangélikus iskola rajz- és tornatanára lett. 1829-ben készítette utolsó műveinek egyikét, Podmaniczky Károlyné sz. Jänkendorf-Nostitz Elisa festményét. In: *Rózsa* 2015. 21-22. o.

²³³ Tóth 2018. 6-8. o.

tevékenyen részt venni a napi vagy heti munkavégzésben, például foglalkozni a koldulókkal stb., de nem kizárható, hogy előkerülhet újabb forrásdokumentum, ami által módosulhat a tevékenységükkel kapcsolatos megállapításom. Károly báró a pesti, német evangélikus szellemi és kulturális környezetében kifejtett közéleti, műveltségpártoló modernizációs tevékenysége és mediátori szerepével nemcsak társadalmi környezetének polgárosodására hatott, de mintaadóvá válhatott a családon belül gyermekei, elsősorban Podmaniczky Júlia számára is, aki 1828-ban 15 éves volt, a többi testvére, köztük Frigyes még kisdéd korú volt.

3.3.2. Podmaniczky Júlia anyja, Elisa Nostitz-Jänkendorf

*Podmaniczky Károlyné sz. Elisa Nostitz-Jänkendorf,*²³⁴ Podmaniczky Károly második felesége, a német irodalom iránti műkedvelő és költői hajlamát valószínűsíthetően apjától örökölhette, és a romantikus német költészet és irodalom iránti szeretetnek a családon belüli közvetítője, átörökítője volt, amire fia, Podmaniczky Frigyes utal naplójában.

*„Boldogult anyám nemcsak mély vallásos érzületét, de az ő családjának ősi tradícióit is átplántálta a karácsony ünneplésében mihozzánk...Édesanyám sokat örökölt atyjának költői kedélyéből s a vallás külső szertartásait is bizonyos költői áhítattal végezte. Különösen a mód, mellyel a karácsonyi ünnepeket és a szilveszter estéjét megünnepeltük, marad előttem felejthetetlen.”*²³⁵

Elisa Nostitz magyarországi társadalmi beilleszkedéséről fia, Frigyes szolgál értékes adalékkal, elsősorban arra vonatkozólag, hogy anyjuk soha nem tanult meg magyarul: *„roppant hátrány volt anyámra nézve az is, hogy az akkor uralgó viszonyok következtében a magyar nyelvet nem sajátította el.”*²³⁶

Ebből következik, hogy Elisa Nostitz sem Júliával, sem a többi gyermekeivel soha nem beszélt magyarul, csak németül. Ez a német nyelvű családi közeg önmagában is magyarázat Júlia fiatalkori német műveltség iránti orientációjára és a német nyelv anyanyelvi szintű tudására, ami később Júlia német nyelvű kulturális tőkét képezi, és a fordítói tevékenységhez jelentős tudást és nyelvi képességet biztosított számára. Elisa Nostitz személyéhez köti a hazai

²³⁴ Elisa Henriette Jänkendorf-Nostitz 1788. november 20-án született Drezdában. Apja Gottlob Adolf Ernst von Nostitz und Jänkendorf. Anyja: Henriette Sophie von Bose. In: *Kirchenbüchern der Sophienkirche Dresden.* (Ev-Luth.-Hofkirche). 342. o.

²³⁵ Podmaniczky 1887. I.kt. 80. o.

²³⁶ Podmaniczky 1887. I.kt. 101. o.

művelődéstörténet egy szász (német) kulturális hagyomány közvetítését, a karácsonyfaállítás szokásának meghonosítását Magyarországon, amelyet fia, Frigyes naplójában rögzített.

„Fentebb említém, hogy a karácsonynak a mai formák szerint való megünneplését vagy helyesebben magát a karácsonyfát édesanyám honosította meg hazánkban, s ezt joggal mondhatom. Midőn szüleim Pestre jöttek első ízben telelni, még sehol karácsonyfát (fenyőgallyakat) sehol nem árultak, maguk szüleim is első években papírosból készítették azt. Az első karácsony, melynek megünneplésére visszaemlékezem, az 1828-i volt. Híven emlékezem, arra is, hogy az első években, rokonságunk tagjai, de sőt idegenek közül is számosan jöttek megtekinteni, mi módon ünnepeljük mi azt meg. Hogy divatos kifejezést használjak, e mód akkor a sensatiót csinált, s minden szemlélője sietett azt megismertetni ismerőseivel. barátaival. de általánosan csak a 40-es években tudott elterjedni.”²³⁷

A karácsonyfa története és a karácsonyfaállítás szokása több évszázados, elsősorban szász német kulturális folyamatok eredményének tekinthető. Lukács László ezt a kulturális hagyományt a karácsonyfaállítás szokásának történetiségét kutatva megemlíti, hogy Brunszvik Teréz a budai kisdédóvóban a karácsonyfát 1828-ban állította.²³⁸ A hazai kulturális emlékezet éppúgy köti Podmaniczky Károlyné sz. Nostitz Elisához, mint a vele kortárs Brunszvik Terézhez az első karácsonyfa állítás szokását Magyarországon.

„Boldogult anyám nemcsak mély vallásos érzületét, de az ő családjának ősi tradícióit is átplántálta a karácsony ünneplésében mi hozzánk...Édesanyám sokat örökölt atyjának költői kedélyéből s a vallás külső szertartásait is bizonyos költői áhítattal végezte. Különösen a mód, mellyel a karácsonyi ünnepeket és a szilveszter estéjét megünnepeztük, marad előttem felejthetetlen.”²³⁹

Elisa Nostitz 1833-ban özvegyiségre jutott és ennek kapcsán több okból is nehéz helyzetbe került. Nem tudott magyarul, Podmaniczky Károly nem avatta be őt a család birtokügyeinek intézésébe, mindez kiszolgáltatottá tette, amikor özvegyként át kellett vennie a család birtokgazdálkodási ügyeinek intézését, és arra kényszerült, hogy Pest helyett egyre több időt töltsön Aszódon. Meg kellett ismerkednie a család gazdasági, vagyoni ügyeivel és valószínűsíthetően özvegyként nehézséget okozott az apa nélkül maradt félárva gyermekeinek

²³⁷ Podmaniczky 1887. I.kt. 87-88. o.

²³⁸ „A karácsonyfa-állítás divatját a martonvásári grófnő, Brunszvik Teréz hozta Bécsből Budára: 1828-ban már karácsonyfát állított az általa alapított krisztinavárosi első kisdédóvó intézetben.” In: Lukács 2015. 225. 302-303. o.

²³⁹ Podmaniczky 1887. I.kt. 79-80. o.

a neveltetése. Az öt gyermeke közül 1833-ban Júlia húsz éves, férjhez adandó korba lépett, Elisa tizenhárom, Frigyes kilencéves, Ármin nyolcéves, a legkisebb Mária ötéves korú volt.

„Mindenekelőtt a gyászidő legnagyobb részét falun, Aszódon fogjuk tölteni, részint azért, hogy a szegény atyám halálát követő izgalmakat visszavonultságban kipihenhessük; részint azért, hogy anyánk a gazdaság viszonyaival s vagyoni állásával megismerkedhessék.”²⁴⁰

Károly halála után, a Podmaniczky uradalom igazgatására egy családi tanácsot állítottak fel, amelynek tagjai Károly báró bizalmi, baráti köréből alakultak: Thaisz András, Hunfalvy Pál, és a nevelőnő, Delcourt kisasszony.²⁴¹ Elisa – Károllyal egyetértésben – gyermekeinek nevelésére és oktatására különös gondot fordított. Attól tartott, hogy az ő német származása miatt nem tartják elég nemzeti szelleműnek, ezért döntött úgy, hogy fiait Pesttől távolabb eső vidékre, Miskolcra küldi egy evangélikus nyilvános iskolába tanulni.²⁴² 1836-ban hazalátogatott Drezdába, szüleinek az 50. házassági évfordulójára. A hosszabb időtartamú családi utazásra magával vitte gyermekeit, Thaisz Andrást, és fiainak nevelőjét Hunfalvy Pált is. Az utazás, és a drezdai Nostitz családi környezet életre szóló hatást gyakorolt nemcsak a gyermekekre, de még Hunfalvy szemléletére is. A Podmaniczky gyerekeket két alkalommal is bemutatták a Nostitz család Loschwitz-i rezidenciáján a szász uralkodónak, ami a gyermekek számára felemelő élményként rögzült a családi emlékezetben.

Elisa Nostitz tevékenységéről kevés számú forrás maradt fenn, német ajkúként, hungarus tudatú főnemesi elköteleződését bizonyítja, hogy a reformkorban a nemzeti kulturális intézményrendszer fejlődését illetően, özvegyként is támogatta azt a nemzeti-nyelvi programot, ami magyar nyelv és kultúra fejlődését, így a Pesti Magyar Színház felépülését szolgálta.

„Örömmel értettem, hogy a tekintetes Karok és Rendek tegnapi napon tartott köz-gyűlésökben a kerepesi úton elkezdett játékszín építését továbbá is köz 's álhatatos lelkesedéssel elhatározzák. E nemes ügynek a némi nemű elősegelésére én is, ámbár idegen nemzetű vagyok, de mégis új szép hazám iránt tartozó szent kötelességeimet ismervén, bátor vagyok a tekintetes vármegyének 25 öl hasítottatlan (Prügel) cserfát téglá-égetésre, vagy egyéb használatra alázatosan ajánlani, melly az én Kartallal határos Mindszenti erdőből akármikor elvitethető...”²⁴³

²⁴⁰ Podmaniczky 1887. I.kt. 114. o.

²⁴¹ Podmaniczky 1887. I.kt. 113. o.

²⁴² Podmaniczky 1887. I.kt. 114. o.

²⁴³ Honművész 3 (1835) 96. 769. o.

1838-ban, miután Podmaniczky Júlia szerelmi vonzalma komolyra fordult Jósika Miklóssal, Elisa-Nostitz úgy döntött, hogy Pestről kiköltözik Aszódra. Lehetséges, hogy a döntés mögött meghúzódott az érv, hogy nem akarta lányát a pesti társasági intrikák tárgyává tenni, ezekre alapot adhatott az a tény, hogy lánya, amikor megismerkedett Jósika Miklóssal, akkor az még nő volt. A törvényes válási eljárást Aszódon várták végig, amiben a család bizalmasa Thaisz András is közreműködött. Elisa Nostitz lányával kilenc évet töltött Aszódon amíg Júliát törvényesen férjhez adhatta. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc ideje alatt újból Pesten élt. Gyermekei közül Júlia és Frigyes Kossuth-párti volt. Elisa nevű lánya Majtényi Péter felesége lett. 1849-ben a szabadságharc leverése után az osztrák császári kormányzat „óvatosan” kezelte személyét, két gyermeke, Júlia és Frigyes a szabadságharcban Kossuth oldalán vett részt. A Bach-korszakban Elisa Nostitz Ármin fiával és annak családjával, majd az internálásból hazatérő Frigyesel ismét Aszódon élt. Ezekben az években az aszódi birtokot gyakran ellenőrizte a titkos rendőrség. Ármin fiának gróf Keglevich Emmától született gyermekei közül, Elemérrel és Bélával egy környezetben élt az aszódi kastélyban. 1853-ban hunyt el és az aszódi Podmaniczky családi kriptában temették el.

3.3.3. A költői kedélyű Nostitzok mittlerrole szerepe

Gottlob Adolf Ernst von Nostitz (későbbiekben G. A. Nostitz),²⁴⁴ szász politikus, államminiszter, író és költő. 1765-ban április 21-én született Niesky See²⁴⁵ mellett. Apja Wolf Gottlob korán meghalt. Anyja Juliane Eleonore Ernestine született Kiesewetter. G. A. Nostitz 1770-ben August Wilhelm Hauswald magániskolájában 16 éves koráig tanult. Ezt követően a Lipcsei Egyetemen állam és jogtudományokat tanult. 1786. május 31-én feleségül vette Henriette Sophie von Bose-t, akitől 12 gyermeke született. Az első gyermekük korán elhunyt, a második gyermekük volt Elisa Nostitz-Jänkendorf (Podmaniczky Júlia édesanyja). Politikai karrierjének és életpályájának történetét kutatva, egyik életrajzírója, Uwe Fiedler, G. A. Nostitz életútjában elsősorban a szász udvari főnemesség és a feltörekvő polgárság közötti „*Mittlerrole szerepét*”²⁴⁶ hangsúlyozza. G. A. Nostitz 1789-ben a hivatali pályáját rövid időre félre tette, és az oberlausitz-i tartományi régióban átvette a családi örökségek révén bekövetkező

²⁴⁴ Gottlob Adolf Ernst von Nostitz-Jänkendorf képe dolgozat a mellékletében.

²⁴⁵ Niesky szorbok lakta település Kelet-Szászországban, Lausitz tartományban. Ma Németországban belül a szász tartomány keleti határtelepülése.

²⁴⁶ „Nostitz kam als Adeligen eine wichtige Mittlerrolle zwischen der Hofgesellschaft und dem aufstrebenden Bürgertum zu.” magyarul: Nostitz fontos közvetítő szerepet játszott az udvari társadalom (főnemesség) és a feltörekvő polgárság között. In: Fiedler 2016. 12. o.

birtokigazgatási feladatokat. Szászországi főnemesként birtokigazgatást folytatott Oberlausitzban és az oppach-i családi birtokon, majd modern pénzügyi és jogi ismeretei révén a szász királyi kormányzatban reformer hivatalnoki szerepet töltött be. Házasságkötése révén szerezte meg Doberschaut, Moholz Seet, a bautzeni várlakot pedig 1792-ben vásárolta meg. G. A. Nostitz különös figyelmet szentelt a szociális és oktatási kérdéseknek. Zittauban elsőként alapított egy polgári iskolát Ludwig Gedike²⁴⁷ példája nyomán, akinek tevékenysége Lipcsében vált számára példaértékűvé. 1794-ben Oppachban szegényházat, majd 1799-ben szegényekkel foglalkozó intézetet alapított. Elkészítette a dörfelni szegényintézet szabályzatát, hosszú idővel megelőzve a szociális törvényhozás folyamatát. Később egyik fia, Julius Gottlob Nostitz közreműködött a német parlamentben. Nostitz 1804-től irányította az Ortenburgi tartományi közigazgatási hivatalt. 1805-től a bautzeni Szociális Társaság alapító tagja lett. 1808-ban megvásárolta Bautzenben a Városháza (ma a Német-Szorb Népszínház) épületét. 1807-ben családjával visszatért Drezdába, és ott az egyháztanács elnökeként Franz Volkmar Reinhard²⁴⁸ udvari prédikátorral együttműködve átdolgozták a Lipcsei Egyetem alapszabályát. Hivatali és politikai karrier pályája akkor kezdett kibontakozni, amikor Frigyes Ágost²⁴⁹ király 1809-ben meghívta G. A. Nostitzot a szász királyi titkos tanácsba (Geheime Konsilium). A Konferenzminister, azaz államtanácsi miniszter címet hosszú időn át viselte, mint a legmagasabb udvari méltóságot. Miközben a szász királyi Udvarnál megbízást kapott egy politikai és szociális reformprogram kidolgozására, ennek vetületében 1811-ben Pirnában,²⁵⁰ a Sonnenstein fellegrvárban kezdeményezte és irányította egy örültek és elmebetegék gyógyintézetének a felállítását. A napóleoni háborúk társadalmi hatásainak következményeként felismerte a rengeteg árván maradt gyermek kapcsán, hogy a társadalom védtelenül maradt tagjainak szükséges az intézményes szociális védelme. Így 1824-ben Bräunsdorfban egy tartományi szintű (szászországi) árva intézetet alapított 150 árva gyermeknek, ahol iparos szakmát tanulhattak vagy katonává nevelték őket. 1827-ben a szászok által „igazságos”-nak nevezett Frigyes Ágost szász uralkodó elhunyt. Ekkor Szászországban is feltorlódtak a politikai események, elsősorban a korszellem diktálta társadalmi és kormányzati reformok elmaradása miatt. Az új uralkodó „Gütige Anton”, „jóságos Antal”²⁵¹ trónra kerülésekor új bizottságokat

²⁴⁷ Ludwig Friedrich Gottlob Ernst Gedike (1760-1838) Lipcsében alapított első polgári iskola igazgatója 1804-1832-ig.

²⁴⁸ Franz Volkmar Reinhard (1753-1812) evangélikus lelkész, a wittenbergi egyetem teológia és filozófia professzora, majd a szász királyi udvar udvari prédikátora. Felesége Ernestina Charpentier, aki Podmaniczky Júlia keresztanyja. Egykori sógora Podmaniczky Károlynak az elhunyt első feleség kapcsán.

²⁴⁹ Friedrich August III. (I.) (1763-1827). A napóleoni uralom alatt a napóleoni háborúk alatt a Németrómai Császárság megszüntetése után, 1806-1827-ig Szászország első királya.

²⁵⁰ Pirna, szász Elba parti város Drezdától DK-i irányban kb. 20-30 km-re. A Sonnenstein fellegrvár ma is látható.

²⁵¹ König Anton von Sachsen, mint „jóságos Anton” 1827-1836-ig uralkodott a szász királyságban.

nevezett ki, hogy előkészítsék a feudális előjogok és terhek eltörlését, vagy ahogyan azt ők nevezték, a „hitványság megváltását” biztosító törvényt, továbbá elő kellett készíteni egy új ipartörvény bevezetését biztosító jogszabályt. Miközben ezek a bizottságok a nagy társadalmi és gazdasági reformok előkészületein dolgoztak, a kormányzati rendszert a cenzúra, az önkény, a teljhatalommal felruházott titkos kabinet irányítása jellemezte. Az 1830-as évek körüli években tehát kormányzati szinten a régi feudális kormányzási rendszert fenntartani igyekvők és a modern polgári értelemben vett alkotmányos kormányzást szorgalmazók közt egy feszült társadalmi légkör, politikai nézetkülönbség és hatalmi harc bontakozott ki. A Szász Királyságon belüli reformfolyamat egybeesik a magyar reformkornak az időszakával, amikor Magyarországon 1830-ban megjelent Széchenyi István *Hitel* c. könyve, és megkezdődött a társadalmi és gazdasági változtatásokat elindító reformországgyűlések sorozata. 1830-ban, az Augsburgi hitvallás 300. éves jubileuma alkalmából zavargások indultak meg a Szász Királyságon belül és a katolikus felettes hatóságok részéről mélységes gyanakvás kezdődött meg a protestáns népességgel szemben. Antal király felmentette hivatalából a régi keményvonalas politikát képviselő Detlev Graf von Einsiedel-t.²⁵² Átszervezte a kormányán belül működő titkos tanácskollégiumot (des Geheimen Rathscollégiums), aminek az új elnöke G. A. Nostitz lett. A liberális szemléletű Bernhard von Lindenau²⁵³ kormányzása alatt dolgozták ki 1831-ben az első szász alkotmányt, és ennek a kidolgozásában Júlia nagyapja, G. A. Nostitz is részt vett.²⁵⁴ Az alkotmányt Antal király aláírta, G. A. Nostitz pedig ellenjegyezte. Így lett „jóságos” Antal király az első szász alkotmányos uralkodó. Podmaniczky Júlia nagyapja pedig nemcsak ellenjegyezte az alkotmányt, de az újonnan alapított Államtanács élén, mint a rangban legelső államminiszter tevékenykedett. A szász alkotmányos kormányzás megszületésének emlékét őrzi Lipcsében az Egyetem aulájában egy relief, melyen a „jóságos” Antal király és még néhány jeles személy, köztük a miniszterelnök Bernhard von Lindenau látható. Uwe Fiedler valószínűsíti, hogy a reliefen G. A. Nostitz is látható, aki kezében tartja a szász alkotmányt. A reliefen csak azok a személyek láthatók, akiknek szerepe volt a szász alkotmány létrejöttében.²⁵⁵

Nostitz irodalmi tevékenységet is folytatott. „Arthur vom Nordstern” írói álnéven is írt regényeket, novellákat. Különös érdeme, hogy pártolta a szorbokat,²⁵⁶ és lefordította német

²⁵² Detlev Graf von Einsiedel (1773-1861) politikus, Friedrich August király uralkodása alatt a kabinetminiszter.

²⁵³ Bernhard von Lindenau (1779-1854) 1830-tól szász kabinetminiszter, 1831-től a szász alkotmányos monarchia miniszterelnöke.

²⁵⁴ Fiedler 2016. 10. o.

²⁵⁵ Fiedler 2016. 11. o.

²⁵⁶ A szorbok nyugati szláv nép Németország keleti határán, elismert nemzeti kisebbség Németországban. A szorb nyelv és kultúra ápolását leginkább Bautzen város képviseli.

nyelvre a szorb népdalokat és a szorb himnuszt. 1820-ban lefordította George Gordon Byron verseit. Írt Carl Maria von Weber számára, vagy inkább levelezett Weberrel, aki nagy becsben tartotta őt.²⁵⁷ Nostitz egy Magyarországra vonatkozó művében²⁵⁸ írt az ország reformkori állapotáról, magyar történelmi hősookról, köztük Zrínyi Miklósról, akit a „magyar Leonidász”-nak nevezett és Corvin Mátyásról. Bemutatta az ország történelmi múltját, a népességét és annak többnemzetiségű arculatát. Nostitz is jelentős ismeretterjesztő, műveltségközvetítő szerepet töltött be azáltal, hogy írói tevékenysége kapcsán a magyar történelemről, kultúráról közvetített információt, ismeretet a szászok felé. Nostitz részt vett a drezdai kulturális-irodalmi élet egyesületi életének szervezésében. Gyakran vett részt olyan informális irodalmi körökben, amelyekben a német romantika legjelesebb alkotói, művészei: Karl August Böttinger, Ludwig Tieck Elisa von Recke, Christoph August Tiedge is jelen voltak. A drezdai főnemesség Prinz Johann és a polgárság képviselőivel, Carl Gustav Carus-szal, Theodor Hell-lel előadásokat tartottak és beszélgetéseket folytattak művészetéről, történelemről. 1814-ben báró Seckendorf-Zingst meghívására a művészek és írók Drezdában megalapították a „Thee und Butterbrod” szellemi kört. Nostitz vezetése alatt a kör tagjai szorosabbá fűzték a kapcsolataikat, irodalmat, költészetet, klasszikus muzsikát hallgattak. Ez a kör, mint egyesület birtokolta a Dresdner Abendzeitung-ot és ez a kör uralta a publikálási lehetőségeket, és ők tartották kézben a lapkiadást. Nostitz ezt a szellemi társulatot gyakran hívta meg szellemi találkozóira a nyári rezidenciájába, Loschwitzba. Ezt a loschwitz-i rezidenciát utóbb anyai örökségként megörökölte Podmaniczky Júlia és 1864-től drezdai emigrációs tartózkodásuk alatt nyári lakként használták.²⁵⁹ Nostitz vezette a drezdai „Rath und That”²⁶⁰ elnevezésű Szociális Jótékonyági Egyesületet, amit 1803-ban Carl Graf Bose és Franz Volkmar Reinhard alapítottak. A „Rath und That” Egyesület 1823-ban iskolát alapított 300 gyerek számára, amelyik az evangélikus kötődésű szülők számára egyfajta alternatívát jelentett a katolikus iskolával szemben.²⁶¹ Érdemei elismerésül Nostitzot 1817-ben kitüntették a szász királyi civil (polgári) érdemrend nagykeresztjével. Nostitz tagja volt Bautzenben a „Zur godnen Mauer” páholynak, Drezdában tiszteletbeli tagja volt a „Zum goldnen Apfel”, a „Zu den drei Schwertern” és az „Asträa zur grünenden” páholyoknak. 1815-ben Nostitz kiadott egy szabadkőműves daloskönyvet (Freimauer-Liederbuchot). 1830-ban Heinrich Wilhelm

²⁵⁷ lásd még In: *Tari* 2017. 151-152. o.

²⁵⁸ *Erinnerungsblätter eines Reisenden Spätsommer von Arthur vom Nordstein*. Georg Joachim Göschen: 1822. Leipzig. 1824. 301-306. o.

²⁵⁹ Ezt az információt Uwe Fiedler történész adta rendelkezésemre, a képet elküldte számomra. A loschwitz-i ház a dolgozat képmellékletében látható. 271. o.

²⁶⁰ Magyarul: „Tanács és tett.”

²⁶¹ *Fiedler* 2016. 14. o.

követően G. A. Nostitz lett a szász tartományi páholy (der Landesloge Sachsen) nagymestere.²⁶² 1835-ben a Lipcsei Egyetem tiszteletbeli díszdoktorává avatták. Kitüntetéseit, tiszteletbeli rangjait haláláig, 1836. október 15-ig viselte. Végző nyughelye az oppachi birtok evangélikus templomának családi sírboltjában van. Nostitz szerteágazó politikai tevékenységével megszerezte magának a mérsékelt, toleráns politikus hírnevét, a tudományokban és művészetekben a széplelkűek jártasságát. Közéleti, politikai tevékenységével Bernhard von Lindeau miniszterelnök kormányában hozzájárult a szász királyságban a feudális terhek eltörléséhez és a polgári átalakulás, illetve az alkotmányos kormányzás bevezetéséhez.

3.3.4. Podmaniczky Júlia biográfiai kontextusa: születés és keresztség

Podmaniczky Júlia Elisa 1813. április 2-án született Pesten, és április 9-én keresztelték.²⁶³ A pesti német evangélikus eklézsia anyakönyvében német nyelven jegyezték be az adatokat. Az anyakönyv szerint Podmaniczky Júlia apja Carl Podmaniczky²⁶⁴ von zu Aszód és anyja Elisa Freyin von Noszticz.²⁶⁵ Júlia anyját a magyar források Noszticz Erzsébetként említik. Podmaniczky Júlia az aszódi Podmaniczky család Sándor-ági leszármazottja. A keresztszülőség a gyermek szempontjából fontos intézmény, mert létrejöttével mintegy megkettőződött a sorsáért felelősséget vállaló felnőttek száma és a gyermek társadalmi életútját tette biztonságosabbá. A keresztény társadalomban a keresztszülők szerepe elsősorban az erkölcsi és lelki támasz biztosítása volt, a keresztelési anyakönyvbe bejegyzettek szellemi védnökséget jelentettek az újszülött életére. Podmaniczky Júlia felett a szellemi védnökséget a kétnyelvű, magyar és németajkú rokoni és baráti személyek biztosították.

²⁶² Fiedler 2016. 13-14. o.

²⁶³ A helyes életrajzi adatokat hónappal, nappal ellátva magam publikáltam először, jelezve a korábbi hibás adatokat. Lásd. Szilágyi Zita Mária: Egy tudósítónő Brüsszelből. In: Nőszerzők a 19. században: lehetőségek és korlátok. reciti, Budapest. 2019. 186. o. Podmaniczky Júlia születési adatára vonatkozóan több helyen téves az 1822-es adatközlés, pl. a Magyar Életrajzi Lexikonban, Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes, (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967) 220., Új Magyar Irodalmi Lexikon. Főszerkesztő: Péter László. 2. kötet. (Budapest, 1994). 314. o. Téves a külföldön hivatkozott 1815-ös dátum: Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich: enthält end die Lebens skizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländerngelebthaben / von Constant v. Wurzbach. Wien: Zamarski (etal.),1856-1891. 60.Bde.; Téves az 1822-es dátum: Krücken, Oscar von/Parlagi, Imre (Hrsg.): Das geistige Ungarn. Biographisches Lexikon. Erster Band. Budapest 1918. 233. o. A helyes születési év és hely: Pest, 1813. április 2. Pesti Német Evangélikus Gyülekezet Születési Anyakönyve. 1789-1819. 102. o.

²⁶⁴ Podmaniczky Károly (1772-1833). Bárány Podmaniczky I. Sándor és báró Jeszenák Zsuzsanna tizenkettedik gyermeke. Bányatanácsos, mineralógus. 1825-1833-ig a pesti evangélikus gyülekezet világi felügyelője, 1826-tól a dunántúli egyházkerület világi felügyelője lett.

²⁶⁵ Elisa Henriette Jänkendorf-Nostitz 1788. november 20-án született Drezdában. Apja Gottlob Adolf Ernst von Nostitz und Jänkendorf a szász királyi kormány államminisztere. Anyja Henriette Sophie von Bose. In: Kirchenbüchern der Sophienkirche Dresden. (Ev-Luth.-Hofkirche). 342. o.

A keresztelési anyakönyv szerint a keresztszülők, a keresztelésen jelenlévők *Teleky grófnő, aki Rothnak*²⁶⁶ született, báró *Podmaniczky József*²⁶⁷ főispán, *Bojanovszkyné Podmaniczky Erzsébet*,²⁶⁸ *Podmaniczky Marianne*²⁶⁹ bárónő *Szilassy ítélőmester*, udvari tanácsos képviselőjében *Gróf Nádasdy László*.²⁷⁰ A távollévő drezdai Nostitz rokonságból, öccsellenciája báró Nostitz szász államtanács miniszterének felesége, *Henriette Bose*,²⁷¹ *Hohenthal*²⁷² gróf államminiszter Drezdából, *Reinhard Viktor*²⁷³ udvari főlelkész és egyházi tanácsnok, született *Charpentier*,²⁷⁴ *Tielmann*²⁷⁵ báró tábornok, szász királyi altábornagy, *Rochlitz*²⁷⁶ született *Hamren* udvari tanácsosné Lipsceből és *Charpentier szász királyi százados* lettek bejegyezve. A dolgozat korábbi fejezeteiben már utaltam Telekiné Róth Johanna, Podmaniczky József közéleti szerepvállalására és a Charpentier család kapcsolódást is feltártam. Az következő alfejezetben a Nostitz-Charpentier családok közéleti szerepvállalását mutatom be.

3.3.5. A Nostitz és Charpentier családok drezdai kapcsolati hálója

Júlia keresztelési dokumentumában a drezdai családi kapcsolatrendszerben több személy fellelhető a Nostitzok mellett, akik a Charpentier rokonsághoz, vagy annak kapcsolatrendszeréhez tartoznak. A Charpentier rokonság megjelenítése a keresztelői dokumentumban igazolja azt az erős kötődést, és kapcsolati beágyazódást, amellyel

²⁶⁶ Gróf Teleki Józsefné sz. Roth Johanna (1741-1813). A Deák-téri templom építéséhez húsz év alatt 15 000 Ft-tal járult hozzá, és az ő adománya az 1812-ben alapított Róth-Teleki Stipendium. In: *Szigethy* 1936. 12. o.

²⁶⁷ Báró Podmaniczky József (1756-1823). II. János és Kisfaludy Zsuzsanna negyedik gyermeke. Nevelője Szontágh Sámuel az aszói Podmaniczky birtokon. Göttingában is folytatott tanulmányokat. Budai Helytartótanács tagja. A Londoni Royal Society első magyar tagja 1780-ban.

²⁶⁸ Bojanovszkyné Podmaniczky Erzsébet (1729-1818), gróf Bojanovszky Sándor tábornok felesége. Ő építette Rákoskeresztúron az Evangélikus Templomot.

²⁶⁹ Személyére nem találtam sem Podmaniczky Frigyes kéziratos naplójában, sem Doby idézett művében található családfán sem, ugyanakkor az 1873-as vagyoni perben szerepel a neve. Ez további kutatást igényel.

²⁷⁰ Nádasdi és fogaraszöldi Gróf Nádasdy László (1788-1826), akinek felesége Ráday Anna (1794-1841).

²⁷¹ Henriette Sophie von Bose (1769-1848). Podmaniczky Júlia anyai nagyanyja. G. A. Nostitz szász államminiszter felesége Drezdában.

²⁷² Peter Carl Wilhelm Freiherr von Hohenthal szász miniszter. 1812-ben feleségül vette a megözvegyült Ernestina Charpentiert.

²⁷³ Franz Volkmar Reinhard (1753-1812) a wittenbergi egyetem teológia és filozófia professzora és a szász királyi Udvar lelkésze is volt. Felesége volt Ernestina Charpentier, aki Johann Friedrich Wilhelm Toussaint von Charpentier professzor legfiatalabb leánya volt.

²⁷⁴ Charpentier professzornak két fia volt. Nem tudható kiről van szó az anyakönyvi bejegyzésben az idősebb Toussaint (1799-1847) vagy a fiatalabb Johannról (1786-1855), aki Podmaniczky Károlyval egyidőben iratkozott be Freibergbe. In: *Gurka* 2017. 119. o.

²⁷⁵ Johann Adolf von Thielmann (1765-1824) hadnagy, később a napóleoni háborúk kapcsán a porosz oldalon álló főtiszt, tábornok, részt vett a jénai, friedlandi, borogyinói, waterlooi csatákban. Charpentier professzor legidősebb lányának Wilhelmine Charpentiernek a férje, egykori sógora Podmaniczky Károlynak az elhunyt első felesége révén. In: *Gurka* 2017. 118. o.

²⁷⁶ Barátja volt Lipsceből Podmaniczky Károlynak. Egyéb adatot nem találtam.

Podmaniczky Júlia apja viszonyult a Julia Charpentier emlékéhez. Podmaniczky Károly egykori sógornője, *Ernestina Charpentier*,²⁷⁷ *Franz Reinhard Volkmar*²⁷⁸ szász királyi udvari lelkész felesége volt. *F. R. Volkmar* a Wittenbergi Egyetem teológia professzora, majd 1792-től a szász királyi udvar lelkésze is volt, és nemcsak Podmaniczky Károly egykori sógora az első házasságkötés kapcsán, hanem Elisa apjával, Nostitzsal együtt egy jelentős drezdai, szociális jótékonyági szervezet, a „*Rath und That*’ elnevezésű egyesületet (szabadkőműves páholy) megalapítója is volt 1803-ban, aminek Podmaniczky Júlia anyai dédapja, Carl Bose gróf, Nostitz apósa is alapítója volt. A *Rath und That* Egyesület a tagsági adományokból a betegséget és balesetet szenvedő időskori betegeken kívánt segíteni. 1823-ban megalapították Drezdában a *Freischule-t*, az evangélikus kötődésű szülők számára, amely oktatási alternatívát jelentett a katolikus iskolával szemben. A keresztelői dokumentumban szerepel még őexcellenciája *Hohenthal* gróf, drezdai államminiszter és *Tielmann*²⁷⁹ báró, aki szintén egykor sógora volt Károlynak, a harmadik Charpentier lány, *Wilhelmina* révén. Károly szász rokoni kapcsolati hálójában megtalálható volt *Eduard Gottlob Nostitz*, utóbb szász királyi miniszter, *Peter Carl Wilhelm von Hohenthal* báró, szász királyi miniszter, *Johann Adolf von Thielmann* altábornagy és *Klotilde Septimia* szász költőnő. A magas műveltségű és társadalmi pozíciójú szász Nostitz-Charpentier rokonság bizonyítja Podmaniczky Károlynak a drezdai kapcsolati beágyazottságát a szász felsőbb társadalmi-politikai elitbe. A Nostitz és Charpentier család kapcsolatrendszerére Júlia egész életére szellemi védnökséget jelentett, mindez 1849 augusztusában a világosi fegyverletételt követő menekülésekor oltalmat, 1864 után a drezdai újabb letelepedéskor feltehetően érzelmi biztonságot és szociális védelmet jelentett számára.

3.4. Podmaniczky Júlia főrangú neveltetése. Romantikus szerelem és házasságkötés – az egodokumentumok tükrében

Podmaniczky Júlia egy rendi tagozódású társadalom előjogokat élvező főnemesi rendjébe született 1813-ban. A főnemesség (főrend, arisztokrata, mágnás) a nemesi rend legfelső, vékony rétegét alkotta, a politikai és gazdasági hatalmát az örökölt és szerzett földbirtokvagyon

²⁷⁷ Ernestina Charpentier Franz Reinhard Volkmar felesége volt, majd megözvegyült és 1812-ben feleségül ment Peter Carl Wilhelm Freiherr von Hohenthal szász miniszterhez.

²⁷⁸ Franz Reinhard Volkmar (1753-1812). 1780-tól a Wittenbergi Egyetem teológia és filozófia professzora, majd 1790-91-ig rectora. 1792-től a szász királyi udvar udvari prédikátora. Második felesége Ernestina Charpentier.

²⁷⁹ Johann Adolf von Thielmann (1765-1824) katonatiszt. A napóleoni háborúk alatt porosz oldalon harcoló főtiszt, és részt vett a jénai, friedlandi, borogyinói és waterlooi csatákban. General Leutinant, azaz tábornoki rangot kapott. Ő mutatta be Podmaniczky Károlyt Julie Charpentiernek.

biztosította. Katus László megállapítása szerint “a nemesség létszámát tekintve a magyar korona országában II. József népszámlálási adatai szerint 388 ezerre volt becsülhető, ez a lakosság kb. 4,6 %-t jelentette.²⁸⁰ A mágnások politikai befolyását az évszázadok óta áthagyományozott társadalomban betöltött vezető szerep jelentette. Az arisztokrácia műveltségközvetítő és mintaadó szerepe évszázadokon át tulajdonképpen a XX. század közepéig fennmaradt. A 18. század második felétől az államszervezeti reformok következtében számos állami, közhivatali pálya nyílt meg a köznemesség számára, így a műveltségszerzés és a művelté válás a köznemesi rend számára is fontos érték lett. Katus László a 18. század legnagyobb társadalomtörténeti fordulatának épp azt a változást tartja, miszerint “a társadalomvezetésben a tekintélyvezetés helyett a szakszerűvé válás lett az irányadó, így a köznemesség is az intellektualizálódás útjára lépett.”²⁸¹

Podmaniczky Júlia családtörténetében megfigyelhető az a folyamat, miszerint a 18. század végén a frissen főnemesi rangra emelkedett családban, a főrangú neveltetésben a műveltség megszerzése, az elme pallérozása, a tanulás a legmagasabb szintű erkölcsi parancsá, kiemelt jelentőségű értékévé vált. A férfi családtagok közül többen a birtokigazgatás helyett, – köztük Júlia apja is – a protestánsok számára megnyíló állami, hivatali pályák felé orientálódtak, ezeken a pályákon kerestek céltudatos tevékenységet, ahogy erre a korábbi családtörténeti alfejezetben utaltam.

A személyes életút és életpálya alakulása szempontjából – Podmaniczky Júlia naplójának hiányában – felértékelődnek az 1839-ben Jósika Miklóshoz írt magánlevelei,²⁸² mert értékes információkat hordoznak társadalmi rangjához kapcsolódó arisztokrata neveltetésére és társadalmi kapcsolataira, és saját identitásának és kulturális értékrendjének a szokásaira vonatkozóan. A levelek referenciális értékkel bírnak egy arisztokrata nő látásmódján keresztül a reformkori polgárosuló Pest-Buda társadalmának és kulturális életének, szokásainak változásait illetően. A levelekből adalékokat kapunk Podmaniczky Júlia személyes érzelmi kapcsolataira, a mindennapok, és a hétköznapi életének tapasztalati élményeire vonatkozóan. A leveleikre adott Jósika válaszlevelek nem ismertek, az erre folytatott kutatásaim negatív eredménnyel zárultak.

---

²⁸⁰ Katus 2021. 192-197. o.

²⁸¹ Katus 2021. 197. o.

²⁸² Dézsi 1921. 240-255. o.

3.4.1. Podmaniczky Júlia főrangú neveltetése

A magyar nyelvű és szellemű nőnevelés kérdése már az 1790-1791. évi országgyűlésen felmerült, de a megoldási javaslatok több évtizedet vártak magukra. A nevelésügy helyzete, különösen a nőnevelés kérdése az 1820-as, 1830-as évektől egyre gyakoribb társadalmi vitákat generált a hazai sajtóban és a pedagógiai irodalomban. A 19. század elején a hazai közgondolkodásban a romantika és nacionalizmus eszmeáramlatainak hatására a nemzeti szellem erősödése összekapcsolódott a leánynevelés és női művelődés kiterjesztésének fontosságával. A reformkorban többnyire csak magánkézben működtetett nőnevelő intézetek léteztek Magyarországon. Az 1806-ban kiadott *Ratio Educationis* rendelet elviekben kimondta, hogy valamennyi társadalmi osztályhoz tartozó leány erkölcsi és szellemi neveltetéséről gondoskodni kell, de valójában a nők államilag szervezett és irányított oktatása-nevelése, a fiúkkal egységes tananyag és képzés tekintetében még a század második feléig váratott magára.²⁸³

A nők műveltségének kérdésében a 19. század első évtizedeiben is kifejeződött a rendi társadalom nőeszménye, miszerint a nőket mindenekelőtt jó feleségekké és háziasszonyokká nevelték. A lányokat főként arra készítették fel, hogy férjük mellett hasznos társak legyenek és boldoguljanak a társasági körökben.²⁸⁴ Ebben az alfejezetben Podmaniczky Júlia főrangú neveltetését hasonlítom össze a reformkori arisztokrácia hagyományos neveltetési normáival és arra keresem a választ milyen szellemiségű és szemléletű neveltetési elvek figyelhetők meg a főrangú neveltetésében?

Podmaniczky Júlia apjára erős hatást gyakorolt a romantika korszelleme, így a magyar nemzeti eszme által áthatott közgondolkodás és a magyar nyelv ügyéért indított nemzeti mozgalom támogatójaként Podmaniczky Károly fontos szemponttá emelte gyermekeinek neveltetésében a magyar kulturális orientációt, tulajdonképp a magyarosodást. Mivel Podmaniczky Júliának sem a családi körében, sem a pesti német evangélikusok német nyelvű közegében nem volt módja a magyar nyelv elsajátítására, az apja gondos odafigyeléssel választotta ki lányának, illetve gyermekeinek nevelőit és oktatóit. Károly báró elvitathatatlan érdeme, hogy nemcsak fiainak, hanem lányainak a neveltetésére is figyelmet fordított. A báró elsődleges nevelési célja lett, hogy az elsőszülött lánya, Podmaniczky Júlia, majd az utóbb született testvérei képessé váljanak a magyar nyelv használatára, a magyar irodalom műértő

²⁸³ Sennovitz Mátyás Eperjesen 1794-1868-ig, Steinacker Gusztáv Debrecenben egy Református Leányiskola keretei közt, 1838-1842 között működtette leánynevelő intézetét. Seltenreich Károly Balassagyarmaton, majd az intézetet 1846-ban átköltöztette Pestre. Folnesics János. Pesti Intézete. In: *Virág* 2007. 116-117. o.

²⁸⁴ Gyáni - Szilágyi 2025. 293. o.

olvasására, a magyar nyelvű kulturális tartalmak szellemi értelemben vett befogadására, tiszteletére és ápolására. Júlia nemzeti szellemű neveltetésében a romantika és biedermeier korszellem együttes hatása meghatározó szerepet játszott.

A hazai arisztokrata leánygyermek korai neveltetését elsősorban francia vagy német ajkú nevelőnőkre bízta, akiktől anyanyelvi szinten sajátíthatták el az idegen nyelvet. A lányok mellé a szülők házitanítót fogadtak és házi neveltetésben részesültek. A megfelelő színvonalú hazai nőnevelő intézetek hiányában a legtöbb arisztokrata a lányát Bécsbe iskoláztatta.²⁸⁵ Virág Irén a főrangú nők neveltetésével foglalkozó kutatásában bemutatja, hogy a főrendi társadalom neveltetési elveire Gottfried Tobias Schröer,²⁸⁶ gyakorolt erős hatást. Schröer nevelésmélete szerint a legfontosabb társadalmi cél az, hogy a fiatal nők, „jó anyák, jó társalkodó feleségek és jó háziasszonyok legyenek”.²⁸⁷ Ez az elv szorosan illeszkedett a kor hagyományos nőnevelési narratívájába. Az arisztokrata származású fiatal lányok számára Schröer szigorú napirendet állított: „A gyerekek korán kelnek, majd az imádságot és a reggelit követően kezdetét vette a délig tartó tanulás. A téli hónapokban az ebéd után a lányok egy órát sétálnak a szabadban, majd folytatódnak a tanórák egészen este nyolc óráig. A nap imával ért véget. A képzést zene, rajz, idegen nyelv, olvasás, számolás és tánc alkotja.”²⁸⁸ A nyári hónapokban szokás volt az arisztokrata családoknál, hogy valamelyik kedvelt uradalmi birtokukra kiköltöztek a városból, és ebben az időszakban csupán francia nyelv és zongoraleckéket vettek, ez utóbbit egészen a lányok férjhez menésükig gyakorolniuk kellett, a klasszikus zenéhez való kapcsolódás, hangszer tudás, éneklés, a zenében való jártasság társadalmi életük elvárt követelménye volt.

Podmaniczky Júlia főnemesi rangjához illően házi neveltetésben részesült. A főnemesi családokban a magánnevelőket meghatározott időre szerződtették előre megállapított javadalmazás fejében.²⁸⁹ Podmaniczky Júlia neveltetésével kapcsolatos nevelői szerződésre utaló dokumentumot nem találtam, de a magánlevelezésből kiderül, hogy gyermekkorától óta gondozója, házi nevelője egy Delcourt²⁹⁰ nevű francia nevelőnő volt. Személyéről annyi tudható, hogy hosszabb időre szegődött a családhoz, legitimista érzelmű volt, és főleg Júlia anyjához kötődött, Júlia később született lánytestvéreinek is a nevelője lett. A francia nevelőnő kiválasztásában feltehetően Elisa Nostitz is szerepet játszott, miután Frigyes és Ármin első

²⁸⁵ Gyáni - Szilágyi 2025. 294. o.

²⁸⁶ Gottfried Tobias Schröer (Pius Desiderius): Ueber Erziehung und Unterricht in Ungarn in Briefen an den Grafen Stephan Széchenyi. Wigand. Leipzig. 1833. In: *Virág* 2010. 72. o.

²⁸⁷ *Virág* 2007. 119. o.

²⁸⁸ *Virág* 2010. 58. o.

²⁸⁹ *Virág* 2007. 93-95. o.

²⁹⁰ *Podmaniczky* 1887. I.kt. 113. o.

nevelőjét Drezdából ő hozatta Magyarországra.²⁹¹ Podmaniczky Júlia szülei tehát a német pedagógia elvei iránt erős bizalommal voltak és ez arra enged következtetni, hogy a szülők egymás közötti viszonyában elfogadó, kompromisszumra hajlandóságot mutató kapcsolat volt a gyermekeik nevelési elveit illetően. Az, hogy a nevelő és neveltje között milyen szeretetteljes és bizalmas viszony alakulhatott ki, Podmaniczky Júliának egy Jósika Miklóshoz írt levele ad bizonyosságot. A levél írásakor Júlia már 26 éves volt, és a neveltetése valószínűsíthetően már befejeződött, ennek ellenére fontos volt számára gyermekkori nevelőjének a véleménye, és érzelmi jóváhagyása, hogy gyermekkori nevelőjével is elfogadtassa leendő férje, Jósika Miklós író személyét.

„A legszívélyesebben üdvözli Önt, ugyanúgy Elisa és Delcourt, aki egészen megdöbbsent az Ön mondásán, hogy ő nem is gondol Önre. Hogyan tudna nem szeretni valakit, aki szeret. Ezek az ő saját szavai, és Ön kedves Barátom legyen jó hozzá a kedvemért, hibái és gyengéi ellenére. Ő gyermekkoromtól leghűbb gondozóm és segített néhány rossz órát elviselni. Ma ő (Delcourt) Pesten van, hogy Bene²⁹² doktornak hírt vigyen rólunk, holnap jön vissza.”²⁹³

Podmaniczky Júlia és húga Elisa házi neveltetésére, gyermekkori tanulóéveire, magyarosodására vonatkozóan öccsük, Frigyes naplójában értékes adalékok olvashatók: “Júlia első magyar tanára Angyalffy Mátyás volt.”²⁹⁴ Angyalffy²⁹⁵ elhagyta a Georgikont és 1823-ben költözött Pestre, ezt követően az irodalomnak szentelte életét. Angyalffy után Thaisz András,²⁹⁶ majd Thaisz javaslatára Zsivora György,²⁹⁷ aki rövid ideig a pesti evangélikus iskola magyar tanára is volt, ő is tanította Podmaniczky Júliát és húgát magyarra.²⁹⁸ Zsivora György presbitere

²⁹¹ Hunfalvy nevelősködését megelőzően Podmaniczky Frigyesnek és Árminnak volt egy nevelője, inkább tanítója egy *Graff* nevű férfi Drezdából, akit feltehetőleg anyja, Elisa befolyása alatt érkezett a családhoz, de Károly báró nem tartotta hatékony nevelőnek Frigyes és Ármin nevelésére, így pár hónap után visszaküldték Drezdába, ahol Frigyes nagyapja G. A. Nostitz ajánlására egy polgári iskolában lett végül tanító. In: *Podmaniczky* 1887. I.kt. 76-77. o.

²⁹² Bene Ferenc orvosprofesszor báró Vay Miklós (1756-1824) családjának és több arisztokrata családnak, köztük Podmaniczky Károly családjának is a háziorsosa volt. Bene professzor barátságot ápolt Egger Vilmos festővel, és Egger hatására a professzor is propagátora volt a modern testnevelési elveknek, továbbá 1824-ben Egger megfestette Bene professzor portréját. In: *Rózsa* 1962. 166-167. o.

²⁹³ „Sie trägt mir die herzlichsten Grüße an Sie auf, ebenso Elisa; und Delecourt war ganz entrüstet über die von Ihnen ausgesprochene Idee dass Sie Ihrer nicht mehr gedenken könnte. Comment pourrait-elle ne pas aimer quelqu'un, qui j'aime? Das sind ihre eigene Worte, und Sie, lieber Freund müssen ihr trotz ihrer Fehler und Schwächen mir zu Liebe ein Wenig gut sein; sie war von Kindheit an meine treueste Pfliegerin, und hat mir manche böse Stunde tragen helfen. Sie ist heute nach Pesth und kömmt Morgen zurück um Bene mündlich über uns alle Bericht zu erstatten.” Podmaniczky Júlia 1839. július 2-án keltezett levele Jósika Miklóshoz. (A magyarra fordítás: dr. Asztalos István: *Húséges szerelem* c. színmű. Kézirat. 2015.) In: *Décsi* 1919-1921. 244. o.

²⁹⁴ *Podmaniczky* 1887. I.kt. 27. o.

²⁹⁵ Angyalffy Mátyás (1776-1839) mezőgazdaság szakíró, agrónómus. gróf Festetics György gyermekeinek nevelője volt Keszthelyen három éven át, majd a Georgikon tanára lett 1818-1823-ig.

²⁹⁶ *Virág* 2007. 131. o.

²⁹⁷ Zsivora Györgyre vonatkozóan lásd a dolgozat 210. sz. lábjegyzetét.

²⁹⁸ *Podmaniczky* 1887. I.kt. 27. o.

és jegyzője volt a pesti német evangélikus gyülekezetnek, az egyházi életben szoros munkakapcsolatban volt Podmaniczky Júlia apjával.

„Zsivora György [...] nagy eredménnyel oktatta különösen Júlia nővéremet a magyar nyelvben; jó eredménnyel mondom, mert Júlia utóbb nem éppen megvetendő állást is vívott ki magának, mint magyar író... Zsivora egy leckéért egy forintot kapott.”²⁹⁹

Podmaniczky Károly a Pestre betelepülő szepesi szász evangélikus polgárok közül tudatosan választotta ki gyermekei nevelőit. Wilhelm Egger festőművész a pesti evangélikus gyülekezet tagja volt, Yverdonban elsajátította Pestalozzi módszerét, sokáig segédtanítója is volt, majd Magyarországra került Vay Miklós generális családjához házi tanítónak. A Vay család 1816-ban Alsózsoltcáról Pestre költözött, majd Vay generális Schédiusz közbenjárására hozzájárult, hogy Egger 1817-től a pesti evangélikus középiskolában rajzot tanítson. Egger Pestalozzi tanítványként modern nevelési elveket vallott, az evangélikus nyilvános iskolai oktatás mellett nyilvános rajziskolát és nyilvános testnevelő intézetet is alapított Vayék segítségével.³⁰⁰ Egger festményeinek egyik utolsó darabját Podmaniczky Júlia anyjáról Podmaniczky Károlynéről készítette Károly báró megrendelésére.³⁰¹ Elképzelhető, hogy Egger nemcsak a Vay gyerekeket, hanem esetleg magántanárként Júliát is taníthatta rajzra, miután Egger, Podmaniczky Károly bérpalotájának szomszédságában élt.³⁰² A Podmaniczkyaknál rajzoktatásra utaló forrásértékű bizonyítékot nem találtam. Podmaniczky Júlia neveltetését illetően kutatásom kiterjedt arra a kérdésre, hogy részesült-e nyilvános intézményi oktatásban, például az apja által is támogatott pesti evangélikus középiskola leányosztályában folytatott-e tanulmányokat? Az Evangélikus Levéltárban fellelhető dokumentumok alapján arra az eredményre jutottam, hogy nyilvános iskolába nem járt, mert a fellelhető lányosztályok névsorában nem szerepel a neve.

Podmaniczky Júlia édesanyja soha nem tanult meg magyarul, az otthoni közegben minden bizonnyal németül folyt a társalgás, tehát német nyelvi közegben nevelkedett. Frigyes naplójából tudható, hogy apja otthon az Ofner Zeitungot³⁰³ olvasta, elsajátítva a polgári

²⁹⁹ u.o.

³⁰⁰ Rózsa 1962. 166167. o.

³⁰¹ Rózsa 1968. 80-82. o.

³⁰² Wilhelm Egger a Hajó útsza 630. sz. alatt lakott 1830-1831 között. In: Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület előadása. Pest.1831. Evangélikus Országos Könyvtár. Jelzet: PD 5555.

³⁰³ Ofner Zeitung 1798-1800-ig létezett. Ekkor ugyanis egyesült a korábban Pesten megjelent Der neue Kurier aus Ungarn von Kriegs- und Staatsachen című újsággal, innentől kezdve a pest-budai német újság összevontan, Ofner und Pester Zeitung címen jelent meg, ez azonban 1845-ig működött.

szokásként terjedő újságolvasást, tehát nemcsak az otthoni beszéd,³⁰⁴ de az otthoni olvasmányok nyelvezete is jobbára a német nyelvű irodalom és német sajtó lehetett. Feltételezhetően az anyja révén, a szász költő és irodalmár nagyapa, a szász költő nagynéni német nyelvű irodalmi munkái is megtalálhatóak voltak a családi könyvtárunkban. Balogh Piroska veti fel annak kérdését egy tanulmányában, hogy Júliát és Frigyeset „neveltetésük során, családi körben érhet-e olyan közös hatás, amely további magyarízatot szolgáltatna a (felnőttkori) regényíró tevékenységük traumaoldó-nemzetnevelő használatára?”³⁰⁵ A felvetés megválaszolásához Frigyes naplójában találunk adalékot, amikor arra utal, hogy azért kellett Miskolcon tanulniuk, hogy a terjedő eszmének hódolva teljesen megmagyarosodjanak.³⁰⁶ Továbbá arra is utalt, hogy az anyjuk a miskolci neveltetést azért is sürgette, mert tartott attól, hogy „mint idegen származású nem magyar nőt, gyanúsítani fogják azzal, hogy hogy nem eléggé nemzeties szellemben neveli a gyermekeit.”³⁰⁷ E gondolatok részben választ adhatnak Balogh Piroska kérdésére, hogy a Podmaniczky testvérek, a szabadságharc leverését követően folytatott nemzetnevelő, nemzeti szellemű írói munkásságának az origója a reformkor eszmetörténeti hatásaiban, elsősorban a romantika és nacionalizmus hatására, a családi körben fontos céllá és értékévé vált megmagyarosodásban, az elsőbbséget nyert magyar kulturális orientációban keresendő, ami jobbára a magyar nemzeti identitást erősítő kulturális attitűdök elsajátításában rejlett. Podmaniczky Károly a magyar nemzeti szellemű identitás erősödésének ellenére fenntartotta a német kultúra iránti orientációját és elköteleződését, mert a nyugati modernizációs szellemi áramlatok mintaadó közegének továbbra is azt tartotta.³⁰⁸ 1833-ban apja halálakor Podmaniczky Júlia 20 éves volt, tulajdonképpen férjhez adandó korban és neveltetése feltehetően lezárult. Károly halála után rangos, bizalmi helyet vívott ki magának Thaisz András, aki a családi tanács tagja lett és egyik fontos feladata lett a Podmaniczky fiúk megfelelő neveltetésének a biztosítása. Podmaniczky Júlia apja halála után az édesanyjával és testvéreivel egyre több időt töltött az aszódi kastélyban.

„...Amikor tegnapelőtt befejeztem a levelét, Nellihez³⁰⁹ mentem és a délelőtti többi részét nála töltöttem...Mégis nagyon sokat beszélgettünk és sokat gondoltunk beszélgetésünkben egy

³⁰⁴ „Nemcsak az egyes úri családok tagjai társalogtak egymás közt német nyelven, de az összes cselédség, egészen le a mindenségig, mosó és konyhalányok, igás kocsisig mind németek valának.” In: *Podmaniczky* 1887. I.kt. 26-27. o.

³⁰⁵ Balogh 2017. 156-157.o.

³⁰⁶ *Podmaniczky* 1887. I.kt. 114. o.

³⁰⁷ u.o.

³⁰⁸ Gurka 2017. 127. o.

³⁰⁹ Báró Podmaniczky Andor második felesége Gyürky Teréz volt. Teréz testvérét Nelli-nek (Thézi) hívták. Az aszódi kastély János-ági szárnyában lakott Andor báró és felesége.

bizonyos szorgalmas levélíróra, akit bizonyára ismer. Mivel elkéstem, gyorsan rendbe tettem magam és röviddel az étkezés előtt jutottam a szalonba, ahol Eliza a három úrral az albumokat átlapozta. Az asztalnál Hallet és Serényi között ültem, és az előbbi annyi sok közönséges dolgot fecsegett, hogy nekem fáradtságomba került odafigyelni. Étkezés után csevegtünk egy keveset és utána elég sokáig zenéltünk. Serényi nagyon szépen énekelt, különösen tetszett nekem néhány új, kis dal Raitzingertől... ”³¹⁰

A levél tanúsága szerint gyakran érkeztek látogatók a kastélyba és ezeken az alkalmakon Podmaniczky Júlia zongorázott, énekelt. A levélben említett szalon, ahol a vendégekkel az albumokat nézegették, társalogtak és énekeltek, a Podmaniczky kastély legimpozánsabb terme volt a Sándor-ági részében. A terem mennyezetfreskója és falazatai I. Sándor báró megbízásából Kracker János Lukács³¹¹ festő barokk stílusjegyeit őrző alkotás. A díszterem a család társadalmi rangját és a vidéki főnemesség kulturális reprezentációs tere volt. A levélben említett albumokról pontosan nem állapítható meg, hogy melyik családtag albumát nézegették.³¹² Az albumok személyes bejegyzései, gondolatok, versek költőktől, tudósoktól, művészekről reprezentálták a család szellemi beágyazottságát, és kulturális érintkezését a francia felvilágosodás és a német romantika kultúrkörének képviselőivel. Az albumok bemutatása a látogatóknak közvetítették a család széles európai látókörű műveltségét és folytonosan megerősítő élményt jelentett a kastélyban ott tartózkodó családtagoknak, így Podmaniczky Juliának is az arisztokrata, széles műveltségű főnemesi identitása erősítésében. A kastély dísztermében zajló szabadidős tevékenység, együtt zenélés, éneklés, társalgás, a családi könyvtár látogatása egyfajta műveltség hordozó, kultúraközvetítő funkcióval bírt.

A főrendű nők művelődésére a magánneveltetésen kívül a társadalmi környezet is nevelő hatással bírt.³¹³ A társas élet különböző fórumai, színházak, irodalmi szalonok, olvasó körök, társas összejövetelek újabb közeget jelentettek a szellemi párbeszédre, az ismeretek bővülésére, a tájékozottságra és a műveltség megszerzésére. Podmaniczky Júlia neveltetésében bizonyára hangsúlyos szerepet kaphatott az olvasás, mint az önművelés egyik módja. Az olvasóköri járás kulturális gyakorlatát, mint az önképzés módszerét, már Podmaniczky Júlia

³¹⁰ Dézsi 1919-1921. 245. o.

³¹¹ Johann Lukas Kracker (1717-1779). Az egri érsek Eszterházy Károly szolgálatában festett 15 éven át. Ismert műve a *Tridenti zsinat* c. freskó, ami ma az Eszterházy Károly Egyetem Könyvtárának impozáns barokk freskója. Amikor 1767-ben megkezdték az aszódi kastély átépítését, Podmaniczky I. Sándor megbízta a Sándor-szárny dísztermének kifestésével. Kracker Aszódon festette meg *A kereszténység diadala a pogány bűnök felett* c. freskóját.

³¹² Podmaniczky II. Sándor göttingai tanulmányútját megőrkítő albumot ma Göttingában az egyetem kéziratárában őrzik, de lehet, hogy ebben az időben még Aszódon voltak az albumok, és csak a későbbi évtizedek viszontagságai révén kerültek újra német területre.

³¹³ Kéri 2018. 319. o.

apja is alkalmazta, és ezt a művelődési lehetőséget, mint módszert, később felnőtt korában, már íróként is ajánlja a fiatal lányok számára. Arra a kérdésre, hogy ő maga járt-e nyilvános olvasókördbe felolvasó estekre például Pesten, nem találtam forrást. Júlia németül, franciául, angolul, magyarul írt és olvasott, és az ókori klasszikus görög és latin nyelveket is ismerte. A francia nyelvet vélhetően Delcourt francia nevelőnőjétől tanulta meg. A német nyelvet anyja német anyanyelvűsége és műveltsége révén anyanyelvként sajátította el. A széleskörű irodalmi műveltség és műkedvelő hajlam, az irodalomszeretet a gyermek és ifjúkori szülői neveltetés és családi szocializációs hatások révén alakulhatott ki benne. Fiatalkori olvasmányaira, az ókori klasszikusok ismeretére, a görög nyelv és irodalomban való jártasságára ugyancsak egy Jósikához írt levélben folytatott szellemi párbeszéd utal.

„...De nagyon téved, Ha azt hiszi, hogy a görög idézeteivel kellemetlen helyzetbe hoz; egyáltalában nem. Bár az anacreoni ódákhöz, amelyeknek két sorát utolsó levele tartalmazza, nem találtam semmit, ami megfelelő módon viszonzná, de megpróbálok hasonlóan válaszolni az Ön két sorára:

*A mai napra gondom,
Holnap ki tudja, mint lesz.
a következő két sorral válaszolok:
A ma java az enyém
A holnap jobbát remélem.*

Látja kedves - kedves Barátom, hogy egy másik nyelvet kell keresnie, hogy Júliáját megfogja.”³¹⁴

Virág Irén *A magyar arisztokraták neveltetése* c. disszertációjában Podmaniczky Júlia kisebbik húgának, Podmaniczky Máriának, – aki sajnálatosan 1844-ben elhunyt – iskolai gyakorlataira hivatkozik az 1838-1840 közötti időszakból.³¹⁵ Az MTA kéziratárában őrzött 68 lapból álló füzetecske tananyaga sokatmondó, abból a szempontból, hogy a magyar, latin és német nyelvű írásbeli gyakorlatok mellett versidézeteket, és a magyar történelemből nagyon kevés adatot tartalmaz, mindössze a népvándorlástól Könyves Kálmán uralkodásáig közvetít ismeretet.³¹⁶ Podmaniczky Júliának nem maradt fenn tankönyve, füzete, de feltehető, hogy hasonló tananyagot sajátíthatott el ő is a házi neveltetése révén.

Podmaniczky Júlia hétköznapi élete illeszkedett az 1830-as, 1840-es években Pesten a főnemesség identitását erősítő társas életi szokások kulturális gyakorlatába. Színházlátogató

³¹⁴ Aszódon írt, 1839. október 3-án keltezett levél, ami a 27. számot kapta. A görög Anakreon fordítás magyarra fordítása a hivatkozott oldal lábjegyzetében található. In: *Décsi* 1919-1921. 249. o.

³¹⁵ MTA Kézirattára Egyház és Bölcsélet 4-r. 99/6a-g. Podmaniczky Mária iskolai gyakorlatai. 1838-1840.

³¹⁶ *Virág* 2007. 131. o.

volt és gyakran vett részt táncestélyeken, táncmulatságokon. A színházlátogatás, mint kulturális cselekvés, része volt a kulturális önképzésnek, önművelésnek.

„...Köszönöm, hogy írt nekem. El sem tudom mondani, hogy vágytam hazamenni, amikor Ön a bált elhagyta. Nekem még tovább kellett maradni és barátságos arcot mutatni, inkább sírni szerettem volna, mint nevetni. Ha nem tudnám, hogy Ön félne és nyugtalan lenne, inkább lennék gyakrabban beteg, hogy otthon maradhassak. Hogy holnap nem láthatjuk egymást nagyon fáj... Ha már hónapután lenne! Holnap mindent megteszek, hogy elmenjek a színházba, hogy legalább Önt egy pillanatra lássam. Isten Önnel drága szeretett Barátom, gondoljon rám olyan bensőséges szerelemmel, ahogy Júliája gondol Önre.”³¹⁷

„...Most március 10-én küldök Önnek néhány sort kedves-kedves-Barátom, hogy elmondjam, ma felmentem magamat a kereskedelmi piknikről, de Eliza³¹⁸ Teleki Lujzával elmegy. Először is még mindig fáj a fejem, és félek, hogy a forróság miatt megerősödik. És Eliza táncolni, túrát tenni akar, ami nekem megterhelő és Önnek sem tetszene. Kendeffy Biri³¹⁹ beszervezt, hogy ma menjek el vele a Magyar Színházba, amit akceptáltam, mert örülök, hogy az estét Birivel tölthetem, vagy ha őszinte akarok lenni, remélem, hogy Önt egy pillanatra láthatom. Még egyet kedves Barátom, Beauvale³²⁰ (Bovál) szervez egy gyermekpikniket, amin a testvérek Frici és Ármin is részt vesznek, Nem akar Ön is örömet szerezni a fiainak? Az első piknik jövő szombaton lesz ... Ágyó drága szeretett Barátom, mindig a legnagyobb szeretettel gondol Önre Júliája....Tudja, hogy holnap kénytelen leszek színházba menni? Mivel Mama is menni akar. De jöjjön délután kedves drága Barátom, mert hónapután rendezik a szerencsétlen orvosbált, ahová nekem is el kell menni, hogy a Mama meg ne haragudjon, és akkor egy örökkévalóságig nem láthatnám, ha holnap nem akarna jönni. Ugye eljön?...”³²¹

³¹⁷ “... und wie sehr ich Ihnen danke dass Sie mir geschrieben haben. Ich kann Ihnen gar nicht sagen wie sehr ich mich nach Hause sehnte als Sie gestern den Ball verlassen hatten, und ich musste noch so lange tanzen und ein freundliches Gesicht machen obgleich die Thränen mir näher waren als das Lachen. Wenn ich nicht wüsste dass Sie dann ängstlich und unruhig wären, könnte ich wirklich oft wünschen krank zu werden damit ich ruhig zu Hause bleiben könnte und des peinlichen Zwanges überhoben wäre. Dass wir uns Morgen nicht sehen können, thut mir sehr weh... Wenn es doch schon Uebermorgen wäre. Morgen werde ich Alles Mögliche thun um in's Theater zu kommen damit ich Sie doch einen Moment sehen kann. Leben Sie wohl mein theurer, mein geliebter Freund, denken Sie mein, und zwar mit so inniger Liebe als an Sie denkt Ihre Julie.” (A magyarra fordítás: dr. Asztalos István: Hűséges szerelem c. színmű. Kézirat. 2015.) In: *Décsi 1919-1921*. 241.o.

³¹⁸ Podmaniczky Eliza (1820-1869), később Majthényi Péterné. Ő Podmaniczky Júlia húga volt.

³¹⁹ Kendeffy Biri személyére nem találtam adatot

³²⁰ Beauval (Bovál) a Német Színház francia származású balett mestere volt. Gyakran szervezett társasági összejövetel gyermek bálakat az arisztokrata gyermekek számára.

³²¹ “Ich sende Ihnen ein Paar Zeilen lieber Freund um Ihnen zu sagen dass ich mich Heute vom Mercantilpiqueenique dispensire obgleich Elisa wahrscheinlich mit Louise Teleki gehen, wird. Erstens habe ich noch immer Kopfschmerzen und fürchte sie durch die Hitze und das lange Wachen zu vermehren, und dann will Elise tanzen und zwar Touren was mir unangenehm ist und wahrscheinlich auch Ihnen nicht sehr lieb wäre. Biri Kendeffy hat mich engagirt Heute mit ihr uns [ins helyett] ungarische Theater zu gehen, was ich acceptirt habe da

A levél nemcsak Podmaniczky Júlia egyéni szociális életének életeseményeit rögzíti, hanem egy tágabb relációban közvetíti a reformkori Pest főúri társaséletének mozzanatait, és – ami számomra még egy fontos adalékot rögzít – a neveltetéséből származó hagyományos nőnevelési, erkölcsi normákat is, ami a feleségszerep fontos elvi kritériuma volt, a leendő férjnek való tetszés, a megfelelni akarás vágyát. *„Eliza táncolni, túrát tenni akar, ami nekem megterhelő és Önnek sem tetszene.”* A leendő férj tetszésének való megfelelni akarás, láthatóan már a hagyományos nőneveltetés elsajátított normájaként fogalmazódik meg a levélben. Az énreprezentáció szempontjából a levél címzettje felé, az engedelmes, a társaságtól tartózkodó, a leendő férje tetszését elnyerni akaró eszményi nőalak attribútumai tárulnak fel.

A 19. században a fellendülő nyugat-európai urbanizáció és polgárosodás egyik következménye a társas élet színtereinek változása. Amíg a köznemeseknek, főnemeseknek lehetőségük volt a várostól távol eső udvarházuk, kastélyuk kertjében sétákat tenni, ugyanez a szabadidős tevékenység a városi polgárok számára, és a betelepülő nemesség számára a városban már nem volt biztosított. Nyugat-Európában és majd a magyarországi városokban is – lassúbb ütemben, de – kezdeményezték a 19. század első felében a városok közterületein a sétányok, sétaterek, népkertek létrehozását, ahol lehetett térzenét hallgatni, piknikezni, társalogni.³²² A levélben említett sűrű társasági események, az orvosbál, a szabadban töltött piknik, a kereskedelmi piknik már a polgári, városi életforma modern formáinak megjelenését és szokását jelzik a reformkori Pesten is, és igazolja a habitus változását is. A főnemesi származásúaknak a polgári foglalkozásúakkal, pl. orvosokkal való társas érintkezése, együttesen hatottak a polgári gondolkodás, és viselkedés és mentalitás elsajátítására. Mindez Júlia polgáriassodó viselkedésére és gondolkodásmódjára, urbánus vonzalmára is hatással lehetett. E társaséleti, szemléleti nyitottság feltehetően a Drezdából érkező anyja hatására is alakulhatott, aki egyfajta mintát nyújthatott Nostitz már fenntebb említett mitterrole szerepével kapcsolatban, aki közvetítő szerepet töltött be a nemesség és a polgárság között. A levelében említett *„Bouval-bált”*, egy Bouval nevű balett tánctanár szervezte az arisztokrata gyermekek számára a reformkorban Pesten. Podmaniczky Frigyes rögzíti naplójában, hogy „a tánctanár

---

es mich freut den Abend mit Biri zuzu-[bringen, oder eigentlich wenn ich ganz aufrichtig sein soll, weil ich hoffe Sie dort wenigstens für einen Moment zu sehen. Noch ein's lieber Freund, Beauvale arrangirt eine Art Piquenique für Kinder woran auch die Geschwister Theil nehmen; wollen sie nicht auch Ihren Söhnen diess Vergnügen verschaffen? Das erste Piqueniqueist nächstens Samstag....Liebe Ihre Julie...Wissen Sie dass ich Morgen wahrscheinlich gezwungen sein werde in's Theater zu gehn, da Maman auch gehen will? Kommen Sie aber Nachmittag lieber theurerer Freund, denn Uebermorgen ist wieder der unglückliche Medicinenball den ich besuchen muss wenn Mama nicht böse werden soll, da würde ich Sie ja eine Ewigkeit nicht sehen wenn Sie Morgen nicht kommen wollten. Nicht wahr Sie kommen?...” (A magyarra fordítás: dr. Asztalos István: Húséges szerelem c. színmű. Kézirat. 2015.) In: *Décsi* 1919-1921. 241-242. o.

³²² *Kósa* 2006. 360. o.

feladata volt, hogy megtanítsa a főúri társaságok gyermekeit a helyes járásra, állni, leülni, a karok és lábak illő mozgását, a hajlongást és kézbók adást. Az alapok megtanulása után következett a gyakorlat, a gyermek bálon való részvétele, ami leginkább a Pesten élő arisztokraták és a pesti polgárság gyermekeinek biztosított találkozási, érintkezési formát. Az első ilyen Bouval-bál helyszíne a Hanzély-házban volt, a József tér és Nádor utca szögletén³²³ a Pollack bérpalotához közel, ahol Podmaniczky Júlia az 1820/30-as években élt a szüleivel és testvéreivel. A Bouval-bálok társadalmi hasznossága valójában az volt, hogy itt gyakorolták be a fiatalok a főúri viselkedés illemszabályait.

A levél tanúsága szerint Podmaniczky Júlia egy héten belül látogatta a Magyar Színházat³²⁴ és a Pesti Német Színházat 1839 márciusában. A színházlátogatást hol örömmel tette, mert azt remélte, hogy így alkalma nyílik a Jósikával való találkozásra, máskor inkább tehernek, egyfajta kényszernek érezte a színházi részvételt az anyja társaságában. Júlia kettős kulturális identitására utal, hogy a kétnyelvű, német és magyar színházat felváltva látogatta. Miután Júlia édesanyja csak németül tudott, és vele mindig a német színházba járt, ebből következtek arra, hogy Júlia a német nyelvű irodalom és kultúra állandósult műkedvelője volt. Figyelemreméltó a levélben, hogy Jósika Miklós látogatója volt a Magyar Színháznak, amiben néhány évvel később a *Két Barcsay* c. drámáját játszották.

A főrangú hölgyek neveltetése kapcsán a magyar arisztokraták nevelési elveiben, az illem és társas érintkezések elsajátítása szempontjából elfogadott norma volt Bécs, a császárváros látogatása. A Bécsben töltött szabadidős tevékenységekben való részvétel, bálok, színházak látogatása, társadalmi normaként jelent meg a főúri körökben. Bécsnek volt egy kulturális orientációt meghatározó, normatív mintaadó szerepe a monarchián belül a magyar arisztokrácia számára. A bécsi orientációt jól példázza a Brunszvik nőtestvérek neveltetésében kitapintható főrangú nők neveltetési hagyományai. „Brunszvik házi neveltetése 14 éves korában befejeződött, majd ezt követően neveltetésének hangsúlya áttevődött a főrendűek társasági életét jellemző szokások, illemek eltanulására. Mint a legtöbb főrangú hölgy, az anyja javaslatára hűgával néhány hónapot Bécsben töltött, hogy a kor divatjának megfelelően a látóköre szélesedjen és bevezessék a felnőtt társasági életbe. Bécsben a magyar arisztokrata lányok érintkeztek más országok arisztokrataival, a napirendjüket a kirándulások, képtárak látogatása, színházlátogatások, bálok és társas összejövetelek tarkították.”³²⁵ A női neveltetésnek ez a szakasza már felkészítés, vagy bevezetés volt a felnőtt társadalom világba és

³²³ Podmaniczky 1887. I.kt 232-234.o.

³²⁴ Mjgy. 1837. augusztus 22-én nyílt meg a Pesti Magyar Színház, erről van szó a levélben.

³²⁵ Virág 2010. 58. o.

elvárt szokásaiba. A társasági életben való eligazodást, a társasági szokások és illem elsajátítását a gondos apa és anya vagy a nevelőnő intelmei, valamint az eseményben való részvétel segítette.

„Sétakocsikáztunk a Práterbe, a ligetbe és a dornbachi vidámparkba, ahol rendszerint meg is reggeliztünk. Színházba és esténként Fintáékhoz táncmulatságba jártunk. Hazafelé éjjelente 10–11 órakor fagyit ettünk, és sokat neveltünk. Hajnali négykor már ismét ébren voltunk, ötkor pedig már felöltözve indultunk a szabadban lévő mulatságba – ez volt aztán az élet! Ráadásul meg kellett felelnünk Beethoven elvárásainak, aki szintén részt vett az összejöveteleken. Micsoda passzió!”³²⁶

A reformkori Pestet összehasonlítva Béccsel, Pesten a főnemesség identitását erősítő főúri társasélet színtereinek hasonló fórumai voltak kialakulóban az 1830-as, 1840-es évektől: táncestélyek, farsangi bálók, táncmulatságok.³²⁷ Sétakocsikázás a budai hegyekre, kirándulások, hangversenyek, táncestélyek és bálók látogatása. Podmaniczky Júliát ismereteim szerint nem küldte el az édesanyja hosszantartó bécsi tartózkodásra, és evangélikus főrangúként nem a császárvárost, hanem a szász királyi várost, Drezdát látogatta anyja családi kapcsolatrendszere révén. 1836-ban Júlia anyja, aki addigra már megözvegyült, gyermekeit és a család bizalmasait, így Thaisz Andrást és a Hunfalvy testvéreket, Pált és Jánost is magukkal vitte egy hosszabb ideig tartó drezdai körutazásra, melynek elsődleges célja volt Elisa Nostitz szüleinek az 50. házassági évfordulója alkalmából rendezett családi ünnepség. Az utazás kapcsán érintették Bécsset, Prágát, Drezdát, Boroszlót. Dreza barokk kulturális arculata, és a drezdai Nostitz család társadalmi környezete egy életre szóló hatást gyakorolt nemcsak a Podmaniczky gyermekekre, de még Hunfalvy Pál szemléletére is.³²⁸ A családi ünnepségről Frigyes emlékezik a naplójában:

„Sohasem fogom feledni a másnap végbement aranyesküvő megható voltát; az oltár előtt állottak az esketés szertartását várva nagyatyánk és nagyanyánk, mögöttük két fiúk nejeikkel, négy leányuk férjeikkel s két hajadon összesen tehát nyolcz gyermek és hat meny és vő; a harmadik sorban félkörben 53 unoka volt felállítva s ezek mögött dadák által kísérve négy dédunoka. Ritka embernek jutott osztályrészül ezen szerencsés véletlen, ily valóban meghatóan

³²⁶ Virág 2010. 60.o.

³²⁷ Gyáni – Szilágyi 2025. 429.o.

³²⁸ Hunfalvy (Hunsdorfer) Pál (1810-1891). Cipszer származású, kismemes. Jogász, etnológus, nyelvész. 1833-tól nevelője volt Podmaniczky Frigyesnek és Arminnak. 1833-1838-ig neveltjeivel Miskolcon az Evangélikus Líceumban tartózkodott. 26 éves volt, amikor a Podmaniczky családdal 1836-ban egy hosszabb ideig tartó utazást tett Drezdába. Ennek az utazásnak az élményeit örökítette meg első publikációjában „Drezdai levelek” címmel, ami az Athenaeum hasábjain jelent meg 1839-ben. In: Hunfalvy 1986. 8-9. o.

*nagyszerű családi ünnepélyben részt vehetni. Egész Drezda érdeklődött e menyegző körül, minek legvilágosabb jele az vala, hogy a hajdan protestáns nagy udvari templom teljesen megtelt vendégekkel, kik között magának a királynak képviselője is jelen volt.*³²⁹

A családi ünnepeket követően G. A. Nostitz meghívta Elisa lányát és a Podmaniczky unokákat a nyári rezidenciájára Loschwitzba. Ott tartózkodásuk alatt Ágost Antal szász király kétszer is kikocsikázott Nostitz miniszterhez a nyári lakba, ahol kötetlenül együtt étkeztek, társalogtak, és ahol a Podmaniczky gyerekek és minden ismeretlen vendég be lett mutatva a szász uralkodónak.³³⁰ Frigyes naplójából tudható, hogy a drezdai tartózkodásuk Podmaniczky Júlia és a testvérei az anyjukkal napi programként látogatták Drezda kulturális nevezetességeit, így ismerkedtek meg a zöld bolt³³¹ nevű történelmi tárral, a drezdai képtárral, a japán gyűjteménnyel, a Brülische terasszal, a drezdai színházi élettel. A barokk Drezda kulturális töltete, a közel egy éves ott tartózkodás társadalmi presztízzsel bíró eseményei, a bálók, opera és színházlátogatás, a társasági összejövetelek, a szász tartományon belüli utazások és az urbanizációs hatások szemléletformáló erővel bírhattak Podmaniczky Júlia gondolkodására és urbánus, kulturális attitűdjeire. Drezda kulturális hatásáról és erről az időszakról életre szóló élményként emlékezik Podmaniczky Frigyes is a naplójában.

3.4.2. Protestáns nevelési hagyományok báró Podmaniczky Júlia és gróf Teleki Emma neveltetésében

Fábr Anna, a Teleki család neveltetési hagyományait vizsgálva arra a protestáns (köz- és fő-) nemesség körében létező hagyományra hívja fel a figyelmet, hogy a családfők az apai szerep révén nagyon fontos szerepnek tartották a gyermekeik nevelőinek a kiválasztását és a neveltetésük irányának megszabását. A Telekiek szemléletében fontos nevelési elv volt, hogy „az apa, aki gyermekeit jó nevelésben részesíti, egyszerre szolgálja gyermekei és a „köz” érdekét.”³³² Ez az elv úgy tűnik, hogy nemcsak a később jelentős politikai pályát befutó gróf Teleki László neveltetésében lehet igaz, hanem a Teleki család történetében két jelentős női családtag neveltetésében is példaértékű életpályát eredményezett.

Gróf Teleki Emma főrangú neveltetésének főbb aspektusait (nevelők, családi és társadalmi környezet) összehasonlítom a hasonló társadalmi státuszú, kortárs báró

³²⁹ Podmaniczky 1887. I.kt. 202-203.o.

³³⁰ u.o.

³³¹ Grünes Gewölbe (Zöld bolt) Drezdában.

³³² Fábri 2022. 18. o.

Podmaniczky Júlia neveltetésével. Arra keresem a választ, hogy a két főrangú nő neveltetésében a műveltség bizonyos elemei közül – nyelvtudás, zene, társasági élet, utazások és szellemi inspirációk, (pl. irodalmi és színházi élet) – milyen hasonlóságok és különbségek tárhatók fel? Azt is vizsgálom, hogy a neveltéssel elsajátított műveltség a számkivetett élethelyzetben (emigráció) milyen hasonló szereptevékenységet formált a két főrangú hölgy életútjában?

Teleki Emma és Teleki Blanka neveltetésében meghatározó szerepet játszott apjuk, gróf Teleki Imre református szellemisége és értékrendje. Brunszvik Teréz naplójában megemlíti sógoráról, hogy a lányainak nevelőit tudásukról vizsgáztatta, mielőtt a nevelési feladatra szerződte volna őket és „mindenben az ő akarata érvényesült. Ily körülmények között nevelte fel két leányát és egy fiát.”³³³ Gróf Teleki Imre apaként nagy gondot és figyelmet fordított arra, hogy a szatmári birtokán, Hosszúfalván, családi kastélyában egy különös világot teremtsen, ahol családi könyvtára a tudományoknak, művészeteknek és a szellemi erkölcsi nevelésnek biztos alapjait jelentették a művelődni szándékozó családtagok, akár gyermekei számára is. Szemléletét feltehetően erősen befolyásolták a göttingai egyetemen eltöltött filozófiai fakultás szabad szellemiségének hatásai³³⁴ és szemléletében jelen volt az önművelés igényének kialakítása, mint protestáns szellemi hagyomány és tovább örökölte gyermekei neveltetésében. Erre enged következtetni, hogy Emma lányát is hagyta, hogy önművelés révén megismerkedjen azokkal a humán ismeretekkel, amikkel fia találkozott.

Teleki Emma, Podmaniczky Júliához hasonlóan német nyelvű családi közegben nevelkedett gyermekkorában. Szülei mindketten német anyanyelven beszéltek. Teleki Emma és Teleki Blanka a szülők vegyes házasságkötése miatt anyjuk katolikus vallását követték, de Hosszúfalván a családi élet mindennapjaiban Teleki Imre református szellemisége volt az irányadó. Emma anyja, Brunszvik Karolina, amikor feleségül ment gróf Teleki Imréhez, csak németül és franciául tudott beszélni és feltehetően nem tanult meg magyarul. Teleki Emma és nővérének az anyanyelve a német lett. Első nevelőnőjük Louise Collin német nevelőnő volt, majd Jeanette St, Martin francia, majd a lengyel Marie Valentin, de vele is franciául társalogtak.³³⁵ Collin kisasszony négy évig gondoskodott a Teleki lányok neveléséről és erkölcsi képzéséről.³³⁶ Teleki Emma „szenveddéllyel szeretett tanulni, fivérével együtt végezte a latin tanulmányait, s történelemben, irodalomban, oly jártas volt, mint akármelyik

³³³ *Hornyák* 2009. 29. o. ld. Brunszvik naplójára a hivatkozás a lábjegyzetben.

³³⁴ Gróf Teleki Imre 1803-1804-ig tanult Göttingában a saját nevelőjével, Konnerttel. In: *Hornyák* 2009. 16-17. o.

³³⁵ *Hornyák* 2009. 28-29. o.

³³⁶ Két nevelőnővel kötött szerződés a Román Állami Levéltárban megtalálható. ld. a lábjegyzetben a hivatkozást. In: *Hornyák* 2009. 29. o.

tanulmányait végzett ifjú... Tudott rajzolni, festeni, gitározni, zongorázni. Teleki Imre maga is virtuóz volt a hegedűn.”³³⁷

Gróf Teleki Imrének érdeme, hogy támogatta a felserdült lányait önállóságuk fejlődésében, és engedélyezte, hogy nagynénjükkel Brunszvik Terézzel egy hosszabb nyugat-európai utazási körútra induljanak elsősorban szemléletük, műveltségük fejlődése céljából.³³⁸ Az önállóságra nevelés talán olyan nevelési elv lehetett számára, amit még az ő apja a református szellemisége révén hagyományozott rá. Idősebb Teleki Imre az önismeretre nevelés elvét hagyományozta fiára, hogy a virtusnak, mint a dicséretre méltó erénynek, érdem és kiválóságnak a jellembeli kifejlésztéséhez az embernek először önmagát kell ismernie.³³⁹ Az önismeretre, műveltségre és önállóságra nevelés protestáns szellemisége nemzedékről nemzedékre hagyományozódott a református Teleki családban. A műveltségre és önismeretre nevelés nagyon hasonló a Podmaniczkyaknál is feltárt evangélikus nevelési elvekkel, ebben az összevetésben igazolódik a protestáns nevelési hagyomány Podmaniczky Júlia és Teleki Emma neveltetésében.

A nyugat-európai utazás nevelő hatással volt a főnemesi gyermekek szemléletére, és ennek megszervezése mindig nevelési cél volt a főrangú szülők részéről. Teleki Emma 1836-tól 1838-ig számos európai várost meglátogatott. Teleki Emma és Podmaniczky Júlia élettörténetében meglepő adat, hogy szinte egy időben, 1836 májusában voltak Drezdában, és később mindketten ebben a városban temették el férjeiket. Teleki Emma 1836 májusában tartózkodott nagynénjével, Brunszvik Terézzel és testvéreivel Drezdában. Brunszvik drezdai jegyzeteiben megemlíti, hogy a lányok itt fogadták meg, hogy tanulni és írni fognak a haza javára neveléssel kapcsolatos értekezéseket is. Drezdában meg is látogattak egy leánynevelő intézetet.³⁴⁰ Teleki Emma tudásra nyitott, érdeklődő személyiségével kapcsolatban megemlítendő, hogy a szász Svájcot bejárva még arra is képes volt, hogy férfiruhát öltön azért, hogy lejusson egy ezüsbányába.³⁴¹ Dreza után Teleki Emma Heidelbergbe utazott, és ott ismerkedett meg Edgar Quinet francia történésszel. A műveltségi látóköre szélesítése kapcsán Velencébe, Olaszországba és Párizsba is eljutott. Nagynénje kapcsolatrendszere révén a párizsi tartózkodásának legnagyobb hozadéka az volt, hogy Brunszvik Teréz bevezette unokahúgát a párizsi irodalmi szalonok világába. Teleki Emma megfordult Madam Récamier³⁴² és Vigée Le

³³⁷ *Nemzeti Nénevelés*. 1894. 11. o.

³³⁸ u.o.

³³⁹ *Hornyák* 2009. 16. o.

³⁴⁰ *Hornyák* 2009. 34. o.

³⁴¹ *Hornyák* 2009. 35. o.

³⁴² Juliette Récamier eredeti neve Jeanne-Françoise Julie Adélaïde Bernard (1777-1849). A napóleoni háborúk idején irodalmi szalont tartott fenn Párizsban. 1840-ben elhagyta Párizst és Abbaye-aux-Bois-ba költözött.

Brun³⁴³ szalonjában.³⁴⁴ Nagynénje révén 1838-ban Párizsban Teleki Emma megismerte Joseph M. de Gerando író, és az egyik találkozás alkalmával gyámneveltjébe, Gerando Augustinoba lett szerelmes. Teleki Emma e francia szellemi közegben kapott társalgások, szellemi inspirációk kapcsán ismerkedett meg Jules Michelet történésznek a népszuverénitástról, a szabadságról, a nemzetek függetlenségi törekvéseiről alkotott nézeteivel. Teleki Emma 30 éves volt és még nem volt férjnél. Ez is hasonlóság Podmaniczky Júliával, hogy mindketten meglehetősen későn mentek férjhez, saját korukban már vénkisasszonynak számított, ha egy nő 25-30 éves korában nem volt férjnél. Meghatározó sajátossága Teleki Emmának – amit Júlia neveltetésében nem találtam –, hogy rövid ideig egy francia leánynevelő intézetbe is belépett azért, hogy Gerando Augustino közelében maradhasson, mert időközben a nagynénjének Párizsból tovább kellett mennie Londonba a kisdédóvókat megismerni.³⁴⁵ Teleki Emmának közvetlen tapasztalása volt a leánynevelő intézetekkel.

Teleki Emma 1840. május 14-én kötött házasságot Gerando Augustinoval Párizsban. Magyarországra érkezésük után aktív fordítói munkát folytatott házastársként férje írói tevékenységét elősegítve. 1843-ban Brunszvik Teréz említi a naplójában, hogy „Emma egész nap Ágost munkáját másolja, az egész hatvan oldal az ő magyar fordítása.”³⁴⁶ Ez a mű volt Gerando de Augustino első műve, ami Lipcsében jelent meg.³⁴⁷ Teleki Emma fordította magyarra Gerando 1847 novemberében a magyarokról szóló, de franciául írt művét: *De l’Espirít public en Hongrie de la Révolution francaise (A politikai közszellem Magyarhonban)* c. művét, amely Párizsban jelent meg, de a könyvből részletek Magyarországon is megjelentek.³⁴⁸ Teleki Emma műfordítói tevékenysége hasonlóan illeszkedik ahhoz a kulturális transzferben való szerepvállaláshoz, ami a nők irodalmi szerepvállalását megelőzte és amire Podmaniczky Júlia és Pulszky Teréz emigrációs írói tevékenysége kapcsán a dolgozat harmadik fejezetében még utalni fogok.

Teleki Emma sorsát, életútját az 1848/49-es forradalom és szabadságharc eseményei, valamint saját életében bekövetkező családi tragédiák jelentősen befolyásolták. 1849. december 9-én tüdőbaj következtében férje Drezdában fiatalon és váratlanul elhunyt. Teleki Blankát koncepciós perben elítélték és Kufsteinben raboskodott. Teleki Emma 1849-ben férje halála

³⁴³ Marie Louise Élisabeth Vigée Le Brun (1755-1842) a 18. század híres francia festőnője. Rokokó és klasszicista műfajban festett, főleg arisztokratákat. Közel állt a francia királyi családhoz, Mária Antoinette királynőről számos portrét festett.

³⁴⁴ Rubin 1982. 16. o.

³⁴⁵ Hornyák 2009. 42. o.

³⁴⁶ Hornyák 2009. 45. o.

³⁴⁷ A mű címe. Néhány észrevétel Báró Wesselényinek ezen munkája: „Szózat a magyar és a szláv nemzetiség ügyében”, és a magyar és szlávokhoz intézett tanács egy idegen baráttól.

³⁴⁸ Hornyák 2009. 51.o.

után nem tért vissza Magyarországra, hanem rövid piri tartózkodást követően 1850-ben Párizsba menekült és ott telepedett le gyermekeivel. Ékszereinek eladásából vásárolt Párizsban a Vaugirard utcában egy lakást, és otthonában a Gerando-Teleki szalon a Párizsban tartózkodó magyar emigránsok találkozóhelye lett. Az emigrációban életcélja és hivatása lett a férjével kialakított politikai küldetés folytatása, a francia közvéleményt megismertetni Magyarországtörténelmével, kultúrájával, szokásaival és a szabadság iránt elkötelezett ország függetlenségi törekvéseivel. Az emigrációban szoros politikai kapcsolatot ápolt a magyar emigránsokkal és szolgálta az emigráció politikai vezetésének stratégiáját. Teleki Emma az emigrációban folytatta írói tevékenységét, jellemnevelő meséket, olvasmányokat, verseket írt. Emigráns írónőként a honleányi szerep narratívájába illesztve, a *jó anya* szerepén keresztül, először a saját gyermekei számára, majd a magyar emigráns gyermekek részére írt gyermekkönyveket, verseket, olvasmányokat.³⁴⁹ Fábri Anna írói tevékenységével kapcsolatban úgy látja, hogy Teleki Emma a legérdekesebb életművet hozta létre. Egyszerre folytatta és újította meg a magyar gyermekkönyvek legjobb hagyományait.³⁵⁰ A Teleki családban 24 író volt Szinnyei kutatása szerint, abból az egyik Teleki Emma volt.

Podmaniczky Júlia és Teleki Emma neveltetését összevetve megállapítható, hogy a főrangú szülők egyfelől a főrangúak hagyományos nőneveltetési mintáit követték lányaik neveltetésében, másrészt a protestáns nevelési hagyományok elveit is alkalmazták a lányaik neveltetésében, és a magas szintű műveltség elérését, annak társadalmi hasznosságát is fontos elvi szempontnak tartották. Számos párhuzam, azonos kulturális szokások követése figyelhető meg Podmaniczky Júlia és Teleki Emma főrangú neveltetésében, aminek eredménye a magas szintű műveltség, szellemdús társalkodóvá válás, a zeneszeretet és hangszertudás, a többnyelvűség képessége és a német és francia irodalmi műveltségben való jártasság közös jellemzője a két írónőnek. Podmaniczky Júlia szeretett olvasni, járatos volt a klasszikus műveltséget biztosító olvasmányokban és tudott zongorázni, énekelni, rajzolni, kézimunkázni és kedvelte a pesti életmódjukhoz kapcsolódó színházba járást, társasági életet, táncmultságokat. Francia nevelőnője révén a francia nyelvi és irodalmi kultúrát, édesanyja révén a német nyelvűséget és német kultúrát sajátította el. Teleki Emma neveltetésében ezek a kulturális magatartási szokások hasonlóképpen megvoltak. Német nyelvű családi közegben nevelődött és francia és német nyelvű fordítói képességgel bírt. Szeretett gitározni, olvasni, rajzolni, ismerte a klasszikus műveket. Podmaniczky Júlia szellemi műveltségének alapját részben az apja által gondossággal és jó érzékkel kiválasztott nevelői alapozták meg a pesti

³⁴⁹ Teleki Emma, de Gerando Ágostné: Antonina és Attila c. könyve. 1.2. 3/2. köt. Párizs. 1851-1854., 1869.

³⁵⁰ Fábri 1996. 125. o.

német evangélikus és urbánus közegekből, akiknek többsége utóbb az MTA tagjaivá váltak. Podmaniczky Károly olyan eszményi műveltségű nővé akarta neveltetni lányát, amelyet ő maga is keresett, miután őt a német nők műveltségi szintje állandóan bűvöletbe ejtette. Károly báró nevelési elveiben először a szász német kulturális orientáció, majd a romantika és nacionalizmus eszméinek együttes hatására a magyarosodás és a magyar kulturális orientáció vált fontos értéké. Podmaniczky Károly nemcsak lányai neveltetéséről, de halála előtt fiai nevelőinek a kiválasztásáról is gondoskodott.

Podmaniczky Júlia és Teleki Emma neveltetésében kitapintható az apák protestáns szellemű nevelési hagyománya, melyben a tanulás mellett az önképzésnek és önművelésnek is fontos szerepet tulajdonítottak, és lányaik magasabb szintű műveltségét a hazára ugyanolyan fontossággal hasznos értéknek vélték, mint a fiaik műveltségét. E szellemiségnek a jegyében az önismeretre és önálló döntéshozatalra való képességre nevelés már abban is megnyilvánult, hogy Podmaniczky Júlia és Teleki Emma önálló döntést hozhattak házasságkötésük tekintetében. Mindkét írónő neveltetésének erénye, hogy francia és német nyelvi tudásuk révén a fordítói képességükkel hozzájárultak férjeik külföldi könyvkiadásaihoz. Az emigrációban egyéni életútjukban önálló szerzői tevékenységükben hivatásuknak tekintették a magyar nyelvű történelmi ismeretek fordítását, a magyar kulturális hagyományok közvetítését elsősorban francia és német nyelvterületen. E tevékenységük révén mindkét emigráns írónő a magyar kultúraközvetítő női literátorok példaértékű alakja.

3.4.3. Házasságkötés az egodokumentumok tükrében

*„Ellenállhatatlan varázs van abban,
ha másnak a lelkében a magunkéval találkozunk.”*

Jósika Miklós

A romantika eszmeáramlata rendkívüli szenvedéllyel hódított a 18. és 19. századi Európa nyugati felében, majd utat törve igazi hatását a német területeken érte el, és onnan terjedt tovább Közép-Kelet-Európa felé. A romantika erős hatást gyakorolt a kor nacionalizmusára, megteremtette a nemzetet, a nemzeti identitást és a nemzeti függetlenségi törekvéseket. Az európai romantika hatására a 18-19. század fordulóján Magyarországon is kezdetét vette a közel 50 évig tartó „un. nyelvharc”³⁵¹ a magyar nyelv használatáról és hivatalossá tételével kapcsolatosan az államélet minden szintjén. A nyelvújítással kezdődő magyar nyelvi irodalmi

---

³⁵¹ Katus 2021. 254. o.

megújulás folyamata a rendi mozgalomból indult és folytatódott a reformkorban a magyar nyelvi program révén a magyar nemzeti kultúra és intézményrendszer létrehozása. A nacionalizmus olyan eszme Ernest Gellner értelmezésében, ami a már létező kultúrát nemzetivé változtat, és arra is képes, hogy megsemmisítsen már létező kultúrákat.³⁵² A nemzeti kultúra támogatásáért az irodalmi életben tevékenykedő írók, költők romantikus érzülettől áthatva vettek részt a nemzetépítés folyamatában. Az irodalmárok társadalmi presztízst a nemzetépítésben elfoglalt szerepük határozta meg. A nemzeti romantika idején, 1836-ban jelent meg Jósika Miklósnak az *Abafi* c. regénye Pesten.³⁵³ Ez a mű teremtette meg számára az irodalmi körökben és az olvasó közönség előtt a hírnevet. Jósikát 1836-ban a Magyar Tudós Társaság a tagjává választotta,³⁵⁴ ismert és ünnevelt író lett. Az irodalomtörténeti hagyomány Walter Scott romantikus regényíróhoz hasonlította műfajteremtő írói tevékenységét. Jósika történelmi regényeinek sikerét részben az adta, hogy „regényeiben megjelent a szűkebb haza, a szülőföld története önéletrajzokon, családi krónikákon keresztül közvetített ismeretet a magyar történelmi múltból.”³⁵⁵ Jósika egész írói pályáját nem kívánom bemutatni, de a történelmi regény műfajának megteremtése kapcsán Hites Sándor arra a következtetésre jut, hogy Jósika „a következő írónemzedék számára előírászerűen közvetítette a történelem primátusát a történelmi regények kanonizációját.”³⁵⁶ Jósika regényírói tevékenységét a kortárs Gyulai Pál is úgy látta, hogy Jósika azért kezdett regényt írni, mert benső szükségességét érezte, annak, hogy részt vegyen nemzete újjászületési mozgalmában. Podmaniczky Júlia és Jósika Miklós megismerkedése Szaák Lujza írónő szerint 1836-ban történt, amikor Jósikát akadémiai taggá választották.

„Akadémiai taggá választása alkalmából Pestre jövén. véletlenül ismerkedett meg özvegy báró Podmaniczky leányával, Júliával, ki egyike volt a legműveltebb főrangú hölgyeknek azon időben. E költői lelkületű hölgy a főrangú leányok divatos tanrendszere dacára is megtanulta a magyar nyelvet és eredetiben élvezhette Jósika műveit, melyet barátnői csak német nyelven olvashattak...báró Podmaniczky né engedelmével gyakran látogatta meg a családot s elvégre kinyilatkoztatta Júlia bárónőnek, hogy nejévé óhajtá tenni.”³⁵⁷

³⁵² Gellner 2009. 73-84. o.

³⁵³ 1836-ban a Pestre utazó Jósika Miklós két kéziratot vitt magával, az Abafit és a Zólyomit.

³⁵⁴ 1836-ban az Akadémia igazgatótanácsának lett tagja és a Kisfaludy-Társaság is mindjárt megalakulásakor tagjai sorába iktatta, később pedig igazgatójává és elnökévé választotta.

³⁵⁵ Szerb 1934. 311-313. o.

³⁵⁶ Hites 2022.

³⁵⁷ Szaák 74-75. o.

Toldy Ferenc is úgy vélte, hogy Podmaniczky Júlia és Jósika Miklós már 1836-ban ismerték egymást.³⁵⁸ Jósika Miklós az 1830-as évek második felétől a nyilvánosság előtt köztudottan elhidegült, rossz házasságban élt első feleségével Kállay Erzsébettel. Az első házasságából négy fiúgyermek született.³⁵⁹ Az 1847-es válást megelőző korabeli levelezésekben Jósikáné néven keltezett levelek még az első feleség, Jósikáné Kállay Erzsébet személyét illetik.³⁶⁰ Jósika az emlékirataiban megemlíti, hogy az ő romantikus női eszményképe nem a világszépség, hanem általában azok a jellemvonások voltak fontosak számára a nőkben, mint az akaraterő, a következetesség, a műveltség. Azokat a nőket, „akik férjüknek rabszolgái”, nem kedvelte.³⁶¹ Az eszményi jellemet, amit keresett, Podmaniczky Júliában találta meg. Dézsi Lajos Jósikáról írt monográfiájában valószínűsíti, hogy Podmaniczky Júlia érdeklődését Jósika Miklós iránt az általa megformált női karakterjellemei kelthették fel, és így lett Jósika az ő férfi eszményképe.”³⁶² Az eszményi keresése a romantika korszellemének hatásaként értelmezhető.

Az életrajz szempontjából jelentős egodokumentumok Podmaniczky Júliának 1839-ben Jósika Miklóshoz írt levelei, amik már egy meghitt érzelmi közösségről tanúskodnak Jósika Miklóssal. A magánlevelekből kapcsolatuk egyediségére fókuszálok, arra a tényre, hogy Podmaniczky Júlia megismerkedésükkor már túl volt a szokásos házassági koron, és arra is, hogy Jósika Miklós nős, családos ember volt. A válás ténye fontos kérdés lehet(ne) abból a szempontból, hogy Podmaniczky Júlia szűk családi környezete hogyan reagált a házasságkötési szándékhoz, az azt megelőző válóper ügyéhez? A házasságkötés és válás relációban a szűk családi környezetre vonatkozóan kerestem forrásokat, de sem a kesselőkői Majthényi levéltárban, sem az Evangélikus Levéltárban nem találtam erre vonatkozóan forrást. Podmaniczky Frigyes naplója árulkodik a szűk családi kör aggodalmáról. Podmaniczky Júlia ezeket a leveleket nem a nyilvánosságnak szánta, a levélírói hangneme bizalmas, a személyesség hangján szól a címzetthez. A feltárt levelekből az alábbi kérdésekre keresem a választ. Hogyan viszonyul a válóper eljárásához Podmaniczky Júlia és Jósika Miklós? A levelekből milyen érzelmi viszony tárható fel Podmaniczky Júlia és édesanyja, vagy testvéreihez fűződő kapcsolatában? A főrendi, arisztokrata neveltetésének milyen jellegzetességei tárulnak fel szellemi művelődésére és társas életére vonatkozóan?

³⁵⁸ Toldy 1871. 357. o.

³⁵⁹ B. Jósika Miklós fiai: B. Jósika Miklós (1821-1900), B. Jósika Géza (1824-1888), B. Jósika Leó (1827-1887); B. Jósika Gyula (1834-1872).

³⁶⁰ Dézsi 1916. 197. o.

³⁶¹ Jósika 1865. 155-156. o.

³⁶² Dézsi 1916. 206. o.

Podmaniczky Júlia Aszódon töltötte a válóper befejezéséig az időt, aminek sikeressége jövőbeni sorsának záloga volt. A levelek naplószerű tudósításokhoz hasonlítanak, tematikájuk szerteágazó, a napi élet eseményeiről, a családi élet mindennapjairól, és olykor politikai tartalmú közlést is tartalmaznak, például Wesselényi Miklós gräfenbergi gyógykezeléséről is közvetít információt. A levélrészletből is érzékelhető, hogy 1839-ben a politikában tájékozott, és politikailag fontos információt is felvállalt, hogy közvetítsen leendőbeli férjének.

„Jó reggelt kedves-kedves Barátom...Ráday Ida³⁶³ van nálunk tegnapelőttől és holnap délutánig marad...Wesselényiről³⁶⁴ Ida nagyon pontosat tudott mondani, mert egy úrral beszélt, aki hosszú ideig Gräfenbergben együtt volt vele. Nagyon jól van és vidám, egyáltalán nincs kísérője, a kedve szerint él, sőt kirándul, ahol több napot eltöltött...Nagyon óvatos és kerül minden politikai beszélgetést...”³⁶⁵

A politikai és társadalmi élet rendkívül módon felpezsdült 1839-ben. Az 1839/40-es rendi országgyűlésen Deák Ferencnek és társainak sikerült elfogadtatni a piacgazdaság alapjainak megteremtését szolgáló törvényjavaslatokat a kormánnyal és az uralkodóval. Ezek az önkéntes örökváltság, a váltótörvény, a részvénytársaságok alapítását és működtetését szabályozó törvény, a csődtörvény, a gyárak alapításáról szóló és a kereskedést könnyítő törvények voltak.³⁶⁶ Az 1839 januárjában tartott pesti kereskedelmi bálon a rendőrségi jelentések szerint mindenki magyar ruhát viselt és magyarul beszélt.³⁶⁷ 1838/39 telét Jósika Miklós Pesten töltötte. Podmaniczky Júlia 1839 márciusában keltezett magánlevelei már arról árulkodnak, hogy a társas összejöveteleken, színházban és magán látogatások alkalmával volt lehetőségük találkozásokra, de a nyilvánosság előtt még nem vállalták fel a szerelmi viszonyt.

³⁶³ Ráday Ida sz. Wartensleben Ida (sz.1807-?). Wartensleben Károly és Podmaniczky Amália lánya. Férje Ráday László. Podmaniczky Júlia harmadfokú unokatestvére a János-ágról.

³⁶⁴ Báró Wesselényi Miklós (1796-1850). Erdélyi főnemes. Birtokközpontja Zsibó. (Ma Romániában található, románul Jibou.) Wesselényi a reformkori országgyűlések egyik vezéralakja. Wesselényit a Szatmár vármegye közgyűlésén az önkéntes örökváltság ügyében elmondott, második beszéde kapcsán, a kormányt bíráló kijelentései miatt, felségsértéssel perbe fogták. A beszéd 1839. december 9-én hangzott el. A per több éven át tartott. Wesselényi a védőiratában azon az állásponton volt, hogy a kormány és az uralkodó nem egy, a kormány bírálható, de az uralkodó személyt ő nem bírálta és nem sértette meg. 1839. február 8-án a fellebbezést követően a Hétszemélyes Tábla kimondta a perben hozott ítéletet. E szerint Wesselényi Miklóst hűtlenség bűne miatt fej- és jószágvesztés helyett 3 évi várfogságra ítélték. Súlyos szembetegsége miatt gyógykezelésre kényszerült. Két hónapot töltött a budai várbörtönben, majd Deák bécsi közbenjárására hat hónapra a büntetését felfüggesztették, amit szeptemberben meghosszabbítottak, így 1839. április 11-én indulhatott Gräfenbergbe gyógykezelésre. In: *Trócsányi* 1986. 8-10.; 94-99. o.

³⁶⁵ „Guten Morgen mein lieber lieber Freund ...Ida Ráday ist seit Vorgestern hier und bleibt bis Morgen Nachmittag...Ueber Wesselényi konnte mir Ida sehr genau Nachrichten geben da sie mit einem Herrn gesprochen hat der lange Zeit mit ihm zugleich in Gräfenberg war. Er ist recht wohl und heiter, hat gar keine Begleitung, lebt ganz nach seinem Gefallen und macht sogar Ausflüge ins Panussische wo er mehrere Tage verweilt. Doch ist er sehr vorsichtig und vermeidet jedes politische Gespräch”. (A magyarra fordítás: dr. Asztalos István: Húséges szerelem c. színmű. Kézirat. 2015.) In: *Décsi* 1919-1921. 249. o.

³⁶⁶ *Erdmann* 376-382. o.

³⁶⁷ *Újvári* 2022. 109-110.o.

„Mindenekfölött szeretett barátom. Másfél órája várok, hogy ír hassak, de nem volt alkalom. Delcourt, Eliza³⁶⁸ és Ida³⁶⁹ nálam volt, a türelmetlenségtől már sírtam. Végre a Mama is a szobájába ment, így el tudom mondani, hogy milyen bensőségesen szeretem. Köszönöm, hogy írt nekem. El sem tudom mondani, hogy vágytam hazamenni, amikor Ön a bált elhagyta. Nekem még tovább kellett maradni és barátságos arcot mutatni, inkább sírni szerettem volna, mint nevetni....Hogy holnap nem láthatjuk egymást nagyon fáj. Már előre örültem néhány zavartalan pillanatnak, de belátom, hogy Wenckheiméknél³⁷⁰ nem lehet. De holnapután biztosan eljön - ugye? ”³⁷¹

„...Kendeffy Biri elhívott ma este a Magyar Színházba, amit el is fogadtam, mert szívesen örömmel töltöttem az estét Birivel, annak reményében, hogy ott Önt egy pillanatra is láthatom...”³⁷²

Kettőjük érzelmileg mélyülő kapcsolatának szövődése az 1838/39 telének báli időszakára tehető. Erre enged következtetni Jósikának egy apósához írt levele. 1838. október 5-én Jósika Miklós még azt írta apósának, hogy nem fog válni és egyezséget kötöttek Kállay Erzsébettel, miszerint az elhidegült feleségnek szíve szerint szabadságában áll bármit megtenni.³⁷³ Az 1839-es farsangi báli szezonban, feltehetően Pesten egy társasági esemény, akár a levélben utalt Wenckheiméknél rendezett estély vagy más társasági alkalom adhatott alkalmat a találkozásokra. A szerelmi érzésből lánykérésre 1839 tavaszán kerülhetett sor, mert az 1839. június 17-én keltezett levél már a bensőséges érzelmi közösségről árulkodik, aminek tükrében

³⁶⁸ Podmaniczky Eliza (1820-1869), később Majthényi Péterné, ő Podmaniczky Júlia húga volt.

³⁶⁹ Wartensleben Ida (sz.1807-?). Wartensleben Károly és Podmaniczky Amália lánya. Férje Ráday László. Podmaniczky János-ági nőrokon.

³⁷⁰ Bizonytalan, hogy a grófi vagy a bárói ágról van-e szó.

³⁷¹ Ez az I. sz. levél keltezés nélküli, valójában a második félig keltezett Mardí megjelöléssel, a többi sorszámozott levél 1839 júniusától már pontosan keltezett. Ebből arra következtettek, hogy ezt a levelet a tartalmuk alapján 1839 február-márciusban, a báli szezonban írta Podmaniczky Júlia.

“Endlich endlich, mein über Alles geliebter Freund, ist es mir möglich Ihre lieben Zeilen zu beantworten; schon seit anderthalb Stunden harre ich mit Ungeduld dieses Momentes, und konnte nirgends ein einsames Plätzchen finden Ida machte in unserm Zimmer Toilette, ihre Gouvernante bei Delecourt und Elisa in unserm Schlafzimmer so dass ich schon vor Ungeduld beinahe weinte. Jetzt endlich ist Alles bei Maman im Salon versammelt und ich kann Ihnen sagen wie" innig ich Sie liebe, und wie sehr ich Ihnen danke dass Sie mir geschrieben haben.Ich kann Ihnen gar nicht sagen wie sehr ich mich nach Hause sehnte als Sie gestern den Ball verlassen hatten, und ich musste noch so lange tanzen und ein freundliches Gesicht machen obgleich die Thränen mir näher waren als das Lachen...Dass wir uns Morgen nicht sehen können, thut mir sehr weh; ich freute mich sehr auf die Paar ungestörten Momente, doch sehe ich wohl ein, dass Sie bei Wenckheim nicht refusieren können ; Aber Uebermorgen, nicht wahr da kommen Sie gewiss?” (A magyarra fordítás: dr. Asztalos István: Hűséges szerelem c. színmű. Kézirat. 2015.) In: *Décsi* 1919-1921. 241. o.

³⁷² „...Biri Kendeffy hat mich engagirt Heute mit ihr uns [ins helyett] ungarische Theater zu gehen, was ich acceptirt habe da es mich freut den Abend mit Biri zu zu - [bringen, oder eigentlich wenn ich ganz aufrichtigs ein soll, weil ich hoffe Sie dort wenigstens für einen Moment zu sehen.” (A magyarra fordítás: dr. Asztalos István: Hűséges szerelem c. színmű. Kézirat. 2015.) In: *Décsi* 1919-1921. 241. o.

³⁷³ *Décsi* 1916. 202. o.

nyilvánvalóvá vált a házasságkötés szándéka. A júniusi levél a válóper megindításának körülményeiről nyújt információt. A válóper megindítása, egyben szerelmük nyílt felvállalását is jelentette a nyilvánosság előtt.

„...Bár nyolc nap helyett csak három telt el amióta Önnek levelet írtam kedves Barátom, de nem tudom levelét, mely annyira boldoggá tett, egy teljes hétig válasz nélkül hagyni. Ugye ez nem baj? És megbocsájtja Ön ezt a beavatkozást levélváltásunk megállapított rendjébe. Mivel Schwarz úr, aki a leveleket rendszerint feladja és elhozza, nem csodálkozik Mama szokatlan levélírási szorgalmáért, ezt a levelet magam viszem Bagra, a postára, így észrevétlenül keresztüljut...Önnek a kívánságát teljesíteni akarom kedves drága Barátom és Thaiszal a megküldött dokumentumokat megbeszélni, de elutazott és csak a hónap végén jön vissza. Am Delcourt által tudom, aki beszélt vele elutazása előtt, hogy mindennel, amit Ön elküldött neki nagyon elégedett volt és nagy reményre ad alkalmat....Nagyon elégedettnek tűnik azért, hogy a pert Egerben folytatják és nagyon elégedett, hogy ott nemcsak Pyrkert³⁷⁴ ismeri személyesen, hanem néhány jó barátja van a többi egyházi személyek között.... ...Én szíves-örömet szeretném az Ön kérését teljesíteni az én drága, kedves Thaisz barátommal! Ő kéri az összes válóperanyagot, mielőbb, mert hamarosan elutazik, és csak a hó végén jön vissza.”³⁷⁵

„...Thaisz tegnap itt volt. Elkészítettem az összes megbízását és tudatja, hogy minden ügy elrendeződött, ahogyan Ön kívánja. Nagyon sietett Pestre, hogy elküldje Önnek az iratokat. Nagyon köszönöm Önnek kedves Barátom az engedélyét, hogy Zöllnerrel négykezeset játszhattam. Az engedélyét múlt este, itt tartózkodása idején még nagyon sokáig igénybe vettem. Korábban egy alkalom kivételével, amiről írtam Önnek, nem tudtam magamat elhatározni,

³⁷⁴ Felső Eöri Pyrker János László (1772-1847), velencei pátriárka, egri érsek. Kulturális tevékenységének főbb cselekedetei: az egri magyar nyelvű tanítóképző intézet megalapítása volt 1828-ban. Az egri érseki székesegyház új épületének felépíttetése Hild József tervei alapján. Az érseki palota új szárnyának megépíttetése híres képgyűjteménye számára, aminek egy részét a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajánlotta fel. Kezdeményezte az egri vár kultuszának kialakítását, a gyógyfürdő építészetet és kultuszt Egerben. Badhofsteine-ben szobrot állítottak emlékének a gyógyfürdő kialakításának ötlete miatt. Emlékét ápolják az ausztriai Lilienfeldben és a szlovákiai Szepesváralján.

³⁷⁵ „Es sind zwar statt acht Tagen erst drei verfließen seit dem ich Ihnen das Letztmal geschrieben, lieber Freund, doch kann ich Ihren Brief, der mich so sehr beglückte, unmöglich eine volle Woche unbeantwortet lassen. Nicht wahr das geht nicht? Und Sie verzeihen mir diesen Ein griff in die festgestellte Ordnung unseres Briefwechsels? — Damit aber Herr Schwarz, der gewöhnlich die Briefe absendet und in Empfang nimmt, nicht über Mamans ungewöhnlichen Fleiss im Schreiben erstaunt, werde ich diesen Brief selbst nach Bagh auf die Post tragen; so schlüpft er ganz unbemerkt durch... Wie gern möchte ich Ihren Wunsch erfüllen, mein lieber theurer Freund, und mit Thaisz ! wegen der Zusendung des Documentes sprechen ; doch ist er verj] reist und kömmt erst Ende dieses [Monates nachzurück. Ich weiss jedoch durch Delecourt die ihn vor seiner Abreise gesprochen dass er mit Allem was Sie ihm überschieden sehr zufrieden war und die besten Hoffnungen hegt. Auch richtete er seine Reise so ein dass er wieder d a z u sein hoffte wenn die übrigen Documente anlangen ... Er scheint damit dass der prozess in Erlau geführt werden wird sehr zufrieden zu sein da er nicht nur den Erzbischoff Pyrker persönlich kennt sondern auch manche gute freunde unter den übrigen Geistlichen hat.” (A magyarra fordítás: dr. Asztalos István: Húséges szerelem c. színmű. Kézirat. 2015.). In: Dézsi 1919-1921. III. (5.) 242. o.

játszak-e vele ahányszor kérték. Nem okozott nekem szórakozást, ellenkezőleg nagyon kínos volt, mert nem tudtam, hogy Önnek tetszik-e. De utolsó este ismét nagy kedvvel játszottam, mert biztos voltam az engedélyében.”³⁷⁶

A bizalmas levelezésből feltárul a hagyományos nőnevelés következményeként az elvárt női szerepekkel kapcsolatos magatartás norma. A leendő férje tetszését elnyerő, és annak akaratától függő feleség (nő) képe, aki hajadonként a társasági életben sem szabad egyéniség, a zongorázáshoz is engedélyt kér leendőbeli férjétől.

Thaisz András, A Podmaniczky család ügyvédje képviselte Jósika Miklóst a válóperben. 1839-ben Podmaniczky Júlia 26 éves volt, még nem számított nagykorúnak, mert a magyar közjogi szabályozás szerint a nő a házasságkötéssel vált nagykorúvá. Júlia elküldte a válóper iratait, dokumentációit Thaisz Andrásnak, és az ügy menetéről folyamatosan tájékoztatta Jósika Miklóst. A válóper sikeres ügyviteléhez a magas reputációjú társadalmi kapcsolatok mozgatására nyilvánvalóan szükség volt. Gróf Széchenyi István figyelemmel kísérte Jósika irodalmi pályafutását, olvasta a műveit, megnézte színi darabjait.³⁷⁷ Széchenyi gróf naplóbejegyzéseiből kiderül, hogy 1839. április 14-én egy vacsorán Jósika Miklós is jelen volt a gróf társaságában.³⁷⁸ Bár kifejezetten a válóperre utalás nem kerül elő a gróf napló bejegyzésében 1847-ig egyszer sem, ennek ellenére nem elképzelhetetlen, hogy Jósika Miklós kérhette a gróf befolyását a válóperre vonatkozóan. E feltételezésre okot adhat az a tény, hogy a június 17-i levelében említett Pyrker érsek nemcsak Thaiszsal ápolt ismeretséget, de Széchenyi gróffal is, amit bizonyít a gróf naplóbejegyzése, hogy egy héttel később 1839. június 23-án Pyrker érsek és Széchenyi gróf közösen ebédeltek.³⁷⁹

A válás ténye az 1830-as évek magyar közgondolkodásában még nem mondható társadalmilag elfogadott eseménynek. Bő ötven évvel a polgári házasságkötés intézményének bevezetése előtt inkább a társadalmi előítéletek és szövevényes társasági szóbeszéd tárgyává vált az a házas személy, aki a házasságot fel akarta bontani. A házasság intézménye a katolikus

³⁷⁶ „...Thaisz war Gestern hier; ich richtete ihm alle Ihre Aufträge auf's Pünktlichste aus und er lässt Ihnen sagen dass Alles schon so eingerichtet ist wie Sie es wünschen. Er eilte auch sehr nach Pesth um Ihnen Schriften zuzusenden. Ich danke Ihnen recht sehr lieber Freund für die Erlaubniss mit Zöllner 4 händig zu spielen, ich habe sie den letzten Abend seines Hierseins noch recht lange benützt. Früher könnte ich mich ausser dem Einen Male von welchem ich Ihnen schrieb nicht entschliessen mit Ihm zu spielen so oft ich auch von Allen dazu aufgefordert wurde. Es gewährte mir gar kein Vergnügen sondern war mir im Gegentheile recht peinlich weil ich nicht wusste ob es Ihnen auch Recht ist. Aber den letzten Abend spielte ich wieder mit recht vieler Lust weil ich Ihrer Erlaubniss sicher war...” (A magyarra fordítás: dr. Asztalos István: Hűséges szerelem c. színmű. Kézirat. 2015.). In: *Décsi* 1919-1921. 248-249. o.

³⁷⁷ 1845. szeptember 12-én gróf Széchenyi István a Magyar Színházban gróf Dessewffy Emillel megtekintette Jósika Miklós: A két Barcsay c. drámáját. In: *Széchenyi* 1937. 255. o.

³⁷⁸ u.o. 269.; 292. o.

³⁷⁹ *Széchenyi* 1937. 292. o.

egyházban a hét szentség egyike és csak különleges indokokkal és hosszú egyházi peres eljárással volt felbontható. A katolikus egyházi bíróság nagyon indokolt esetben felbontotta a házasságot, de a tapasztalás azt mutatta, hogy elválni gyakorlatilag nem lehetett.³⁸⁰ A protestáns és izraelita egyházak indokolt esetben megengedőbbek voltak, és erkölcsi vétségek kapcsán felbontható volt a házasság.³⁸¹ Podmaniczky Júlia és Jósika Miklós romantikus szerelmi vonzalma és vélhetően a házasságkötési elhatározásuk miatt Júlia özvegy édesanyja úgy döntött, hogy a pesti társas élet intrikáit „elkerülendő”, hosszabb időre elhagyják Pestet, és kiköltöztek állandó jelleggel Aszódra, az általuk birtokolható Sándor-szárnai kastélyrészebe. Júlia anyjának döntéséről Podmaniczky Frigyes naplója tudósít, amiben burkoltan kifejeződik, hogy a romantikus szerelmi vonzalom az egész családnak aggasztó helyzetet teremtett – feltehetően a fennálló társadalmi előítéletek miatt –, mivel Júlia hajadonként egy nálánál 19 évvel idősebb, nős, négy gyermekes, családos férfiba szeretett bele.

„Édesanyám az 1840-i nyár folytában elhatározta, hogy néhány évet nővéreinkkel falun fog tölteni. Ha visszagondolok anyám ez elhatározásának lehető vagy általam képzelhető okaira, azt kell gondolnom, hogy e hirtelen való megváltoztatását egy annyi éveken át megszokott életmódnak, azon feltűnő viszonyban kell keresnem, mely Julie nővérem s báró Jósika Miklós között keletkezett. Nővéremnek báró Jósika Miklóshoz való férjhezmenetele képében e viszony a lehető legszerencsésebb s mindkét félre nézve boldogító véget ért ugyan, de a végnek kezdete - egy családos, nős ember udvarolván egy hajadon nőnek – tagadhatatlanul aggasztónak hatott családunkra...”³⁸²

A férfitámasz nélkül maradt nő sérülékenyebbnek számított a társadalmi megítélésben, ez esetben a megözvegyült Podmaniczkyne is annak számított. Egyedülálló özvegy nőként kellett hajadon leányait férjhez adnia, feltehetően emiatt döntött a csendesebb, aszódi birtok környezete mellett, így Podmaniczky Júlia az anyjának erkölcsi védőhálójában, a rendszeres társasági élettől távolabb maradván várakozott a házasságkötésre Aszódon. Podmaniczky Júlia csak anyjának engedélyével válthatott levelet, egy meghatározott levélváltási rend szerint, a levélben történik utalás arra, hogy hetente egyszer volt engedélyezett a levélváltás, de arra is van utalás, hogy időnként Podmaniczky Júlia is „átlépte” a szigorú anyai szabályt és maga is vitt levelet Bagra a postára. Elisa bárónő az elvárt illemhez igazodva engedélyhez kötötte Jósika látogatásait előre bejelentett időpontban az aszódi birtokon. A kapcsolattartás tehát az anyai engedéllyel történt. A válóper ügye Podmaniczky Júliát kiragadta abból a pezsgő társasági

³⁸⁰ Roderich 2004. 341. o.

³⁸¹ Bozsóki 2020. 31. o.

³⁸² Podmaniczky 1887. I.kt. 248.o.

életből, ami Pestet az 1840-es években jellemezte, és amelyek intenzitására az 1839-ben írt leveleiből következtetni lehet. Az óvatos távol maradás nem azt jelentette, hogy néhány alkalommal egy-egy társasági eseményen ne vett volna részt, ahogyan erre még az alfejezet végén utalni kívánok.

Thaisz a per megindítását követően 1840-ben váratlanul meghalt.³⁸³ A válóper menetét a váratlan halálok is lelassította, de Pyrker László egri érsek is hátráltatta a Jósika-Kállay házasság felbontását, miután Jósika Miklós és felesége Kállay Erzsébet római katolikus felekezetűek voltak. A válóper kilenc évig elhúzódott. A tisztán katolikus vagy vegyes házasságok esetén egy házasság felbontására a kiút – 1854-ig – a katolikus fél vagy felek áttérése volt.³⁸⁴ Jósika Miklóst őszinte barátság fűzte báró Wesselényi Miklóshoz, ennek egyik jele volt, hogy amikor a Wesselényi báró titokban házasságra lépett Lux Anna szolgálójával, Jósika levelében baráti együttérzéséről biztosította őt. Jósika 1846 elején Wesselényihez írt levelében őszintén vallott arról a lelki gyötrelméről, hogy akihez lelki élete őt köti, azt ritkán, olykor hónapokig sem látja, a nyolc éve húzódó per feszültséget és kínos várakozást jelent számára.³⁸⁵ Jósikát irodalmi és közéleti szerepvállalása Pesthez vonzotta, és mindezek mögött meghúzódott egy magánéleti cél, így tudott közelebb kerülni Podmaniczky Júliához, egy-egy engedélyezett látogatás vagy társasági esemény kapcsán adódott alkalma találkozni vele. Ilyen társas eseményekről tudósított még a házasságkötés előtt pár hónappal, de a házasságkötés évében a *Honderű* c. lap 1847-ben.

„A farsangot egy bizarr kisasszonyi estély fejezte be Podmaniczky bárónénál, hol 30 csinosabbnál csinosb kisasszonyka szebbnél szebb maszköltözetbe rejtőzködve kacérkodott egyetlenegy kufárnőnek öltözött s tréfa teljes genlemannel. - Hogy vidámság és csevegés elegendő volt képzelhető. Ugyan e társaság a napokban Brunswicknénál mondatik összeseregleni...”³⁸⁶

A farsangi kisestélyen az egyetlen maszkba öltözött gentleman személye mögött Jósika Miklós sejthető. Házasságkötése előtt Podmaniczky Júlia két társasági estélyen biztosan részt vett. Az

³⁸³ 1840. július 9-én hunyt el Thaisz András.

³⁸⁴ Az áttérés komoly problémákat okozhatott az újrarázasodók társadalmi kapcsolataiban. Példaként említhető gróf Batthyányi Kázmér házassága gróf Szapáry Antalné sz. Keglevich Augusztával. Keglevich grófnő a protestáns Poroszországban bontotta fel a házasságát, és tért át a református hitre. Batthyány Kázmér is áttért a református hitre, és 1847. november 4-én Pesten a Kálvin téri Református Templomban feleségül vette Keglevich Augusztá grófnőt. Az arisztokrácia fenntartásokkal fogadta a válást, ez abban is kifejeződött, hogy István nádor nem hívta meg a házaspárt 1848. február 20-án Pozsonyban rendezett szokásos báljára. Mindez politikai színezetet is kapott abban, hogy a főrendi ellenzék a meghívás ellenére nem vett részt a bálon. In: *Veliky* 2005. 32. o.

³⁸⁵ *Szilády* 1906. 478. o.

³⁸⁶ *Honderű* 5 (1847) 8. 161. o.

Mjgy. Egy héttel később Brunsvik Ferencné bőjti kisestélyt rendezett, amin Podmaniczky Júlia bárónő is megjelent. In: *Honderű* 5 (1847) 9. 183. o.

elsőn kisasszonyok, a második estélyen főrangú hölgyek és asszonyok vettek részt. Az 1847. évi február 23-i tudósítás utal arra, hogy a résztvevők köre várhatóan részt fog venni az elkövetkezendő társasági alkalmon, ebből következtettem arra, hogy nagyjából mely családokból hívtak vendégeket Podmaniczky a maga által lányának szervezett kisestélyre. Annyi bizonyos, hogy 1847. március 2-án Brunszvik Teréznél egy böjti kisestély volt, ahol a böjt ellenére szolidan lehetett zongora- és hegedűszó mellett táncolni. Az eseményt éjfél után kettő órakor ízletes dús vacsora zárta, ennek azért tulajdonítok jelentőséget, mert később brüsszeli tudósításaiban gyakran utal komparatív módon Jósika Júlia a brüsszeli bálók polgári szokásaira, ami már mentes a hazai, nemesi hagyományokat őrző bőséges báli asztali étkektől. Az estélyen résztvevők felsorolásából láthatóvá válik az a hölgy közeg, akikhez Podmaniczky Júlia rangjához és neveltetéséhez illően tartozott: Erdődy Teréz, Almásy Batthyányi Amália grófné,³⁸⁷ Szirmay Marianna k.a.; Kendeffy Katinka, báró Wenckheim Lászlóné, Szapáry Elisa k.a.; Festetics Fanny és Betty, Zichy Izabella, Batthyány Emma Róza, Forgách Fanny k.a., Mayláth Júlia, Delcass Julie, Tige Irma k.a. és b. Podmaniczky Júlia. A társaságból Batthyány Amália szorosabb baráti viszonyt ápolhatott Podmaniczky Júliával. Erre utaló adat, hogy az esküvőjük megkötését is megemlítette Podmaniczky Júlia az 1839. június 17-i levelében Jósikának, sőt azt is megemlítette, hogy Pestről átutazóban meg fogja látogatni őket Amália, de mivel Podmaniczky Júlia és testvérei himlősek lettek Aszódon, a látogatás elmaradt.³⁸⁸ A szabadságharc leverését követően Almásyné Batthyányi Amália grófné Párizsban élt emigrációban férjével. Almásyné levelezett az emigrációban Podmaniczky Júliával.³⁸⁹ Barátságukról és egyetlen levélváltásukon kívül több adattal nem rendelkezem.

A válás és házasságkötés kontextusában felvetődik a kérdés, hogy mi lehetett a célja a táncestély rendezésével Podmaniczky Júlia anyjának? Vajon tudta-e, hogy a rendezvényhez képest bő egy hónap múlva leendő veje át fog térni a református vallásra és a válóper le fog zárulni és férjhez mehet Podmaniczky Júlia? Bizonyítékom nincs, de feltételezem, hogy Podmaniczky számára a reprezentációnál lényegesebb kérdés volt lánya házasságának a társadalmi elfogadtatása a rangos arisztokrata hölgy társasággal, emellett akár leánybúcsúként is értelmezhető a kisasszony társaság összehívása. Jósika Miklós törvényes válaszára báró Wesselényi Miklós tanácsa hozott megoldást.

³⁸⁷ Németújvári gróf Batthyány Amália (1818-1867). 1839-ben kötött házasságot gróf Almásy Pállal. Almásy gróf hirdette ki a Függetlenségi Nyilatkozatot 1849. április 14-én Debrecenben. A szabadságharc leverését követően Párizsban emigrációban éltek.

³⁸⁸ *Décsi* 1919-1921. 242. o.

³⁸⁹ A levél keltezetlen In: *Jósika* 1988. 425.o.

„Wesselényi azt a tanácsot adta Jósikának, hogy karddal vágja szét a gordiusi csomót, azaz hagyja ott a római katolikus egyházat, s a református egyház törvényei szerint intéztesse el válóperét. Jósika megfogadta a tanácsot s 1847 április 3-ikán áttért Kállay Erzsébettel a református vallásra... Ezek után a szilágyi ev. ref. egyházkerület részletes zsinatja (1847. június 4-ikén) kimondta a házasságot megsemmisítő s így házastársakat egymástól elválasztó ítéletet, s ezt az abrudbányai zsinati közgyűlés (június 17-ikén) is megerősítette.”³⁹⁰

Podmaniczky Júlia és Jósika Miklós kilenc évi várakozás után, 1847. augusztus 25-én házasságot kötött az aszódi evangélikus templomban.³⁹¹ Az egyházi, házassági anyakönyv bejegyzése szerint Erdélyi Ferenc gödöllői református lelkész külön engedéllyel celebrálta a házasságkötést. Az esketés tanúi Júlia részéről Batthyányi Elisa,³⁹² Podmaniczky Teréz,³⁹³ a János-ági Podmaniczky családból az aszódi kastély másik felének lakója: Bárány Podmaniczky Andor³⁹⁴ és Egerfarmosi Kandó József³⁹⁵ voltak. A házasságkötés után Szurdukra,³⁹⁶ Jósika Miklós erdélyi birtokára költöztek. A Szurdukra költözés után félévvel bekövetkező 1848-as forradalmi változást hozó események Jósika Júlia és Jósika Miklós személyes sorsát, élettörténetét végérvényesen megváltoztatta, akkor még nem is sejtették, hogy a szurduki birtokot 1848 tavaszán látják utoljára.

³⁹⁰ Dézsi 1916. 217. o.

³⁹¹ Dézsi Lajos az esküvő helyét Zsibóra tette. In: Dézsi 1916. 219. o. A kutatásaim alapján az Aszódi Evangélikus Egyházközség Házasságkötési Anyakönyvi kivonatában lévő adatok alapján én Aszódot jelölöm a házasságkötés helyszínének. Az időpont egyezik Dézsi adataival.

³⁹² Batthyányi Elisa – nincs adat

³⁹³ Podmaniczky Teréz sz. Losonczy Gyürky Teréz. Podmaniczky Andor báró második felesége.

³⁹⁴ Podmaniczky Andor (1799-1861), Podmaniczky László és Radvánszki Karolina hetedik, legkisebb gyermeke.

³⁹⁵ Egerfarmosi Kandó József (1807-1873), felesége Losonczy Gyürky Petronella. Domonyi földbirtokos.

³⁹⁶ Szurduk egykor magyar település. 1920 előtt Szolnok-Doboka vármegyében található szilágysági falu. Itt volt Jósika Miklós birtokközpontja. Ma a település Romániában van. Románul: Surduc.

4. Jósika Júlia írói tevékenysége

4.1. A neoabszolutizmus és provizórium időszakának politikatörténeti és sajtótörténeti kontextusa

Az 1850-től 1865-ig terjedő, kiegyezés előtti időszakot a magyar történetírás egy korszaknak tekinti, de politikatörténeti szempontból több időszakra is tagolható. Az 1850-1859-ig a neoabszolutizmus évtizedének, majd az 1860/61-es évet a politikai enyhülésnek, az azt követő éveket a kiegyezésig a provizórium időszakának nevezi. 1849. augusztus 13-án a szőlősi síkon történt magyar fegyverletétel után Ferenc József császár Magyarországra legyőzött tartományként tekintett. A katonai és polgári hatalmat Magyarországon 1850 nyaráig Haynau³⁹⁷ császári-királyi tábornagy gyakorolta. Az uralkodó 1851. évi decemberi 31-én kiadott császári rendeletével (szilveszteri pátens) hatályon kívül helyezte az 1849-es olmützi alkotmányt,³⁹⁸ aminek következményeként jogilag megszűnt az alkotmányos kormányzás a birodalom egész területén, így a Magyar Királyságban is.³⁹⁹ Felix Schwarzenberg miniszterelnök centralizált abszolutikus kormányzást vezetett be a birodalomban. Katus László K. Lengyel Zsolt nyomán a Habsburg császári kormányzat politikai rendszerét „Janus-arcúsággal”⁴⁰⁰ jellemzi, rávilágítva arra, hogy miközben a császári kormányzat a gazdaság tőkés átalakításért és fejlődéséért, az oktatás fejlesztése érdekében számos modernizációs intézkedést tett, az uralkodó semmibe vette az alkotmányos kormányzás jogi feltételeit, és a törvényhozó hatalom és a végrehajtó hatalom újból az uralkodó kezében összpontosult, így a kormányzat nem a parlamentnek, hanem az uralkodónak tartozott felelősséggel.

A gazdasági modernizáció kezdeti lépéseit jelentette, hogy 1850-1851-ben megszüntették Magyarország és az örökös tartományok közötti vámhatárt, és az Osztrák Császárság egységes vámterületet alkotott. A közös vámterület elvben azoknak a dunántúli és a kisalföldi régióban élő birtokosoknak kedvezett, akik Bécs földrajzi közelsége miatt idejekorán be tudtak kapcsolódni az európai gabonakonjunktúrába. Az infrastrukturális

³⁹⁷ Julius Jacob von Haynau (1786-1853). Császári katona. A „bresciai hiéna” hírnevet az itáliai forradalmak leverését követően hírhedt kegyetlensége kapcsán szerezte meg. 1849 májusától a császári és királyi haderő főparancsnoka, majd a világoi fegyverletétel után a haditörvényszék főhadbírája volt nyugdíjazásáig.

³⁹⁸ 1849. március 4-én adta ki Olmütz-ben Ferenc József császár a Habsburg Birodalom minden tartományára vonatkozó alkotmányos kormányzást biztosító rendeletét.

³⁹⁹ 1851. december 31-én Ferenc József császár uralkodói rendelettel felszámolta az alkotmányos kormányzást a birodalomban.

⁴⁰⁰ Katus 2021. 313. o., K. Lengyel 2008. 255. o.

fejlesztések, a folyószabályozás az Alföldön, és a kiegyezés előtt már megépült közel 2000 km vasútvonal kiépítése lendületesen kapcsolta be az ország egyes területeit az európai Gründerzeitnek nevezett gazdasági vérkeringésbe. A neoabszolútizmus rendszere az összbirodalmi érdekek mentén modernizálta a birodalmat, amivel a magyar gazdaság fejlődését is előmozdította.⁴⁰¹

A hazai társadalom az 1848-ban elért alkotmányos szabadságjogok és a nemzeti függetlenség sérülése miatt a gazdasági fejlődés pozitívumait nehezen fogadta be és nem respektálta a birodalmi kormányzat modernizációs törekvéseit, ez a viszonyulás a magyar politikai kultúrában a köz java iránt felelősséget érző, az “állampolgári önérettel adózó polgár típusa helyett”⁴⁰² a normaszegő, elkerülő magatartás normáját elfogadottá tette.

Alexander Bach, igazság-, majd belügyminiszter nevével fémjelzett politikai rendszert Magyarországon a történetírás eltérő módon értékeli, attól függően, hogy a hangsúlyt a politikai és kormányzati rendszerre vagy a gazdasági modernizáció szempontjából elért eredményekre teszi. Bach bizalmasa, Geringer Károly császári biztos lett Magyarország ideiglenes helytartója, aki már az 1849-es olmtüzi alkotmányban kidolgozott közigazgatási rendszer átszervezését kezdte el, aminek értelmében Magyarországról leválasztották Erdélyt a Partiummal együtt, Horvátországot, a déli Határőrvidéket, és a megmaradt országterületet öt kerületre osztották. Visszaállították a Helytartótanácsot, aminek hatáskörébe tartozott a polgári közigazgatás, a rendészet, a vallás és közoktatásügy, a gazdasági igazgatás és az építésügy. 1851 őszétől a magyar koronatarományok katonai és polgári kormányzója Albrecht főherceg lett. A vármegyei önkormányzatiságot felszámolták.⁴⁰³ A birodalmi kormányzat gazdasági és társadalmi modernizációs tevékenysége elsősorban a rendvédelem, az igazságszolgáltatás, a sajtóélet, valamint az oktatási rendszer⁴⁰⁴ szakszerű újjászervezésében nyilvánult meg.

A szabadságharc leverése után, 1850 végén katonai minták alapján szervezték meg a csendőrséget Johann Kempen altábornagy felügyeletével. Magyarországon három csendőrezredet helyeztek el. 1854. május 1-ig un. „kivételes állapot”, ostromállapot volt az országban. A bécsi kabinet már 1849 tavaszán elhatározta, hogy újjászervezik az államrendőrségi információs hálózatot. A magyar szabadságharc leverése után a külföldön folytatott birodalmi, államrendőrségi tevékenység fő feladata elsősorban a magyar, lengyel és olasz emigráció szemmel tartása volt. A szemmel tartás a valóságban azt jelentette, hogy

⁴⁰¹ Katus 2021. 465-478. o.

⁴⁰² Fónagy 2001. 12-13. o.

⁴⁰³ Fónagy 2001. 21-23. o.

⁴⁰⁴ Leo Thun birodalmi oktatási miniszter idején kerül bevezetésre az érettségi vizsga, amely az egyetemi tanulmányok előfeltételévé vált, valamint a szaktanári rendszer a gimnáziumokban, és a reáliskolák létrehozása.

különböző szervezeti egységek, „főügynökségek” azaz páholyok, és az alájuk rendelt konfidensek, „független levelezők”⁴⁰⁵ kiterjedt ügynökhálózata naprakész információkat gyűjtött a megfigyeltokról. Brüsszelnek is volt „független levelezője”, Jósika Júlia egyik leveléből kitűnik, hogy Brüsszelben a Jósika házaspár is a megfigyelték közé tartozott.

*„...alig 14 nappal ezelőtt csavargott itt egy hasonló alak, aki nagy valószínűséggel, se több, se kevesebb, mint egy osztrák kém.”*⁴⁰⁶

A politikai okokból történő rendszeres megfigyelést igazolja, hogy Jósika Júlia írónőt még akkor is figyelték Drezdában, amikor a férje már halott volt.

*„A drezdai Rendőr-Igazgatóság beszámolója a magyar emigránsokról, akik esetleg még Szászországban tartózkodhatnak. A fenti jelű, e hó 2/5-én kelt magas elrendelésnek sürgősen eleget téve, az alázatosan alulírott Rendőr-Igazgatóság a kir. Belügyminisztérium kérésének megfelelően kötelességének tekinti annak jelentését, hogy az itteni városi rendőrséghez tartozó területen más nem tartózkodik, mint a helyben 1865. febr. 27-én elhunyt magyar menekült báró Josika Miklós özvegye Josika Júlia bárónő, aki korábban Brüsszelben, 1864 májusa óta Drezdában tartózkodik az Amália utcában, 8. szám alatt, a II. emeleten lakik, és jó anyagi körülmények között él. Más magyar emigráns nem tartózkodik itt.”*⁴⁰⁷

A birodalmi szintű besúgóhálózat révén az egész magyar társadalom megfigyelés alatt állt. A nyilvános helyeket éppúgy megfigyelték, mint a magánszféra mindennapi belső világát. Utazni külföldre és belföldön is csak útlevelemel lehetett.

Az 1848-as forradalmak leverését követően, a császári kormányzatnak elsődleges célja lett, hogy egy hatékony, modern kormányzati sajtóhálózatot építsen ki a birodalomban. A sajtóélet 1849 utáni jogi szabályozásának kontextualizálását abból a szempontból tartom fontosnak, hogy érthetővé váljon, hogy Jósika Júlia irodalmi- és sajtótevékenysége milyen jogszabályi keretek mentén bontakozhatott ki. Az újságok és könyvek megjelenését, és terjesztését 1849 márciusában a *Preßgesetz* szabályozta, azaz tulajdonképpen korlátozta, ami

⁴⁰⁵ Deák 2015. 124. o.

⁴⁰⁶ „Vor kaum 14 Tagen trieb sich ein ähnliches Subject hier heraus das über dies wahrscheinlich nichts mehr und nichts weniger als ein österreichischer Spion war.” (Fordította Szilágyi Zita). I.sz. levél. Brüssel, am 2. August. 1855. In: *Heinlein* 1913. 649. o.

⁴⁰⁷ „In gehorsamer Nachgehung der Hohen Verordnung vom 2/5. Dieses Monats (1025 II. A.) beeilt sich die ehrerbietigst untergezeichnete Polizei-Direktion dem Königlichen Ministerium des Innern auf den Grund angestellten Erörterungen pflichtschuldigt anzuzeigen, daß sich im hiesigen Stadt polizeilichen Gebiete außer der Witwe des am 27. Februar 1865 hieverstorbenen ungarischen Flüchtlings Baron Nikolaus von Josika, Baronin Julie von Josika aus Ungarn, früher in Brüssel und seit Mai 1864 in Dresden aufhältlich, Amalienstrasse No 8. 2. Etage wohnhaft und in guten Vermögensverhältnisse lebend, sonstige ungarische Emigranten nicht aufhalten. Dresden, den 28. Juni 1867, Die Polizei-Direktion [aláírás] Schwauss.” In: *Politische Polizei Angelegenheiten – Ausland*, (1856. Dresden). (Magyarra fordította Dr. Rákóczi Katalin.)

Manhercz Orsolya megállapítása szerint már egy “összehangolt sajtó és kommunikációs kormányzati stratégia első lépéseit jelentették a Habsburg államhatalom részéről.”⁴⁰⁸ A sajtópiacon változása és a sajtó nyilvánosságban betöltött hatalmi szerepének a felismerése ráébresztette a bécsi kormányzatot arra, hogy a sajtóéletet szakszerűbben és centralizáltabban kell ellenőriznie és irányítania. A sajtó központi irányítására vonatkozó elképzeléseket két fontos dokumentum rögzítette, az *1852-es Jelentés* és az *1852-es Javaslat*.⁴⁰⁹ A *Jelentés* tartalmazta egy sajtóirányítási bizottság létrehozásának tervét. Manhercz kutatásaiban rávilágít az újonnan alkotott intézmény strukturális feladataira, ami szerint “a bizottság kiemelt feladatai közé tartozott a külföldi lapokkal való kapcsolattartás levelezőkön keresztül, a kormányzati tájékoztatás, továbbá a tartományokban kormányzati hivatalos lapok indítása és támogatása, a külföldi sajtófigyelő-hálózat kiépítése, az osztrák kormányzat külföldi imázsának kedvező alakítása.”⁴¹⁰ Manhercz további lényeges szempontra hívja fel a figyelmet Bécs és Berlin vetélkedését illetően, hogy a “Belügyminisztérium észlelte, hogy Bécs lemaradt, és Berlin jelentős előnyre tett szert a sajtó véleményformáló orgánumként való felhasználásában.” 1852-ben a sajtóirányítás és -felügyelet szinte teljes egészében kikerült az Alexander Bach által irányított Belügyminisztériumból, és átkerült a Kempen vezette Legfelső Rendőrhatóság kezébe. Ez Bach és Kempen hatalmi rivalizálásában Kempen javára billentette a politikai hatalmi pozíciót. A Legfelső Rendőrhatóságon belül külön sajtóosztály jött létre és 1852-től szakigazgatási feladatokat is ellátott (sajtótermékek engedélyeztetése, nyomdák működési engedélyének kiadása stb.). Ennek a szervnek a működése inkább akadálya volt, semmint támogatója Jósika Júlia lapalapítási szándékának, hiszen a tervezett központi sajtóbizottság felállításában nagy hangsúlyt helyeztek a belföldi lapok és röpiratok folyamatos állami felügyeletére. Kempen gyakorlatában ez azt jelentette, hogy a szerkesztőségek tevékenységét folyamatosan megfigyelték. Ez a szerv jogosult volt a sajtóvétségek megállapítására, a szükséges büntetések kiszabására, a sajtótevékenység felfüggesztésére, vagy a kiadott lapalapítási és terjesztési engedélyek visszavonására. A jelentés tervei szerint az új belföldi lapok alapításának engedélyezése e bizottság hatáskörébe került, de a betiltott külföldi lapok újbóli terjesztési engedélyezéséhez a Külügyminisztérium és a Legfelső Rendőrhatóság egyetértő engedélye kellett. Az 1852. május 27-én életbe lépett újabb sajtópátens szabályozta a lapindítás feltételeit, a lap indításhoz szükséges kaució letételének a nagyságát, bevezette az

⁴⁰⁸ Manhercz 2015. 105. o.

⁴⁰⁹ A Jelentésnek nevezett irat levéltári címe: Sajtószervezés (Organisierung der Presse), a Javaslaté: Állapotok, cenzúra (Zustände, Zensur). In: Manhercz 2017. 274. o.

⁴¹⁰ Manhercz 2015. 103-107. o.

utólagos cenzúra intézményét,⁴¹¹ és tartalmazta a *megintési paragrafust* (22 §),⁴¹² amely intézményesen szabályozta a sajtóvétségi szabálysértési eljárások lefolytatását.⁴¹³ 1849 után a Habsburg császári kormányzat elsődleges külpolitikai célja a nagy német egység megvalósítása volt a Habsburg-dinasztia vezetésével. A birodalmi sajtószervezet működtetése propagandisztikus célokat is betöltött Ausztria vezető szerepét illetően a német területeken és az európai nagyvárosokban.

Magyarországon a szabadságharc leverését követően az irodalmi és sajtópiac jelentősen átalakult. Ennek egyik oka, hogy a forradalom előtti időkből egyetlen irodalmi jellegű folyóirat vagy politikai hírlap sem élt tovább.⁴¹⁴ A sajtótörténetben vitatott kérdés, hogy a birodalmi kormányzat megfojtotta, vagy csak korlátozta a sajtó szabad működését. Sajtótörténeti tény, hogy 1849 után újraindultak a lapkiadások, és az irodalmi piac jelentősen átalakult, sok esetben a politikai elítéltek, a börtönből szabadultak, a közhivatali állásukat elvesztett személyek a sajtóbeli publikálásban találtak jövedelmi forrást, ezáltal megnőtt az olvasók és a sajtóban publikáló írók száma is.⁴¹⁵ Buzinkay Géza véleménye szerint az 1852 májusában életbe léptetett „utólagos cenzúra intézménye, csak óvatosságra intette a pénzüket kockáztató kiadókat, lassította, de nem akadályozta a hírlap és folyóirat-irodalom fellendülését.”⁴¹⁶ A későbbi fejezetekben láthatóvá válik, hogy a neoabszolutizmus éveiben a sajtórendőrség tekintetében a politikailag kényes témákat, például a Habsburg uralkodók korábbi cselekedeteit a sajtórendőrség nem engedte a közbeszéd tárgyává tenni a nyilvánosságban. Az, hogy mit tekintett a hatalom politikailag kényes témának, magyarázatot ad a rendszer lényegi sajátosságára, a jogalkalmazó jogforrása nem egy legitim törvényhozó hatalomtól származott, hanem a jog forrása maga a hatalomgyakorló önkényéből származó szabály volt. Buzinkay a

⁴¹¹ Az utólagos cenzúra azt jelentette, hogy a kész nyomtatványokat kellett benyújtani a rendőrségnek, a hatóság ekkor döntötte el, hogy azok árusíthatók-e. Hírlapok esetében mindez a tervezett szétküldés előtt egy órával történt. Ez az eljárás felerősítette az öncenzúrát, mivel a kiadók és a szerkesztők el akarták kerülni az anyagi kárt, ami a bezúzással járt volna. Előfordult, hogy ennek érdekében rendőrségi hivatalnokokat próbáltak megnyerni maguknak, akikkel előzetesen ellenőriztették a lap tartalmát, illetve olyan cikkeket tartottak készenlétben, amelyek semleges hangvételűek voltak, és szükség esetén a problémás írást ezekre cserélték. A rendelet előre bebiztosította az újságok elleni fellépések költségeit, a lapindításkor fizetendő kaució – politikával foglalkozó lapok esetén 10000 Ft – a lap elleni esetleges vizsgálatokat volt hivatott fedezni. Cenzúravétség esetén büntethető volt mind a szerkesztő, mind a nyomdász, sőt a terjesztő is, ami tovább fokozta a büntetés elkerülésére való törekvést. In: *Manhercz* 2015. 111. o.

⁴¹² Amennyiben valamelyik időszaki kiadvány vétett a cenzúra ellen, az első két alkalommal megintés volt a büntetés, harmadszorra három hónapra szóló felfüggesztés. A rendelet 22. paragrafusa szerint: „ha valamely időszaki nyomtatványban folytonosan a trón, a birodalom egysége és épsége, a vallás, az erkölcsiség vagy általában az álladalmi társaság alapja elleni vagy a közcsend és rend fenntartásával egybe nem férő irány követetik”. Ez a paragrafus tág teret nyitott a hatóságoknak a megintési rendszer alkalmazására. In: *Manhercz Orsolya*. Bécsi sajtópolitikai a forradalom után. In: *Manhercz* 2015. u.o.

⁴¹³ *Manhercz* 2015. u.o.

⁴¹⁴ *Révész* 2015. 74. o.

⁴¹⁵ *Révész* 2015. 75. o.

⁴¹⁶ *Révész* 2015. 74.o.

lapszaporulatok kapcsán arra a megállapításra jut, hogy az 1850-es évek végére a “megtorlás és a kordában tartás szempontjainak a helyét tehát fokozatosan átvette az állami mindentudás és örökös érvrendszere.”⁴¹⁷

4.2. A változó, polgárosuló társadalom jellegzetességei Magyarországon 1849 után

A reformkor liberális politikai, gazdasági és társadalmi programjának eredményeként az 1848-ban szentesített áprilisi törvények biztosították a rendi előjogok felszámolását. A polgári forradalom társadalmi vívmányát a jobbágyfelszabadítás végrehajtását összbirodalmi szinten az 1853-as úrbéri pátens szabályozta.⁴¹⁸ A jogegyenlőség törvénybe iktatásával megnyílt az út a modern polgári társadalom megvalósulása felé. A magyar társadalomszerkezet sajátosságaiból fakadóan – elegendő polgári réteg hiányában – a reformkorban meghirdetett polgárosodás programjának a birtokos nemesség lett a vezető ereje. Katus László rávilágít arra, hogy “a 19. század második felében a rendi struktúra lassan bomlott fel. Egyes rétegei gazdálkodásban, a jövedelemszerzés módjában alkalmazkodtak ugyan a tőkés rendszer feltételeihez, de kevésbé vagy egyáltalán nem váltak nyugat-európai értelemben polgárrivá.”⁴¹⁹ A rendiség történeti-jogi fogalma (azonos jogállású, azonos kiváltságokat és politikai jogokat bíró csoport) kapcsán érdemes Max Weber rendi definícióját is figyelembe venni, mely szerint a rendiség viselkedésszociológiai értelemben olyan társadalmi csoport, ami az öröklött viselkedés és szokás normáit hosszabb távú időtartamban örökíti tovább, e szokások és magatartás normák elhagyása sem egyetlen nap vagy jogi aktus eredményeként következik be.⁴²⁰ Ebből az is következik, hogy 1848 után jogi szinten igen, társadalmi megítélés szintjén nem érvényesült a rendi berendezkedés megszűnése, vagyis a társadalmi gondolkodás sokkal lassabban változik, mint a társadalmi helyzet vagy jogrendszer.⁴²¹ Kósa László a társadalmi gondolkodásban sokáig jelen lévő nemesi ethosszal kapcsolatban megállapítja a „nemesi ethosz lenézte a bérért és fizetségért végzett munkát, mert szolgáinak tartotta. A birtokos nemes szemében a kétkezi munkának nem volt becsülete, pedig nagyszámú kispap abból élt.”⁴²² Egy nemes a vagyonát nem megkeresi, hanem megörököli, vélte a nemesi közgondolkodás

⁴¹⁷ Buzinkay 2016. 148-149. o.

⁴¹⁸ Katus 2021. 311-320. o.

⁴¹⁹ Katus 2021. 564. o.

⁴²⁰ Gyáni - Kövér 1998. 92-93. o.

⁴²¹ Bozsóki 2020. 19. o. lábjegyzet.

⁴²² Kósa 2008. 410-411. o.

évszázadokon át. A nemesség bármiféle, a köz javára végzett munkát a haza szolgálatára, a közjó érdekében végzett szolgálatnak tekintette. Az átalakuló, polgári társadalom egyéb rétegeinek, az ipari munkásság, a parasztság társadalmi rétegződésének és életmódjának bemutatásától eltekintek, leginkább azért, mert Jósika Júlia főrendi származásúként, polgári foglalkozást választva, írói tevékenysége révén az átalakuló középbirtokos nemesség, a formálódó polgári középosztály műveltségére és szemléletére kívánt hatni. Jósika Júlia is a főnemesség rendjéhez tartozóként szocializálódott, viselkedésszociológiai értelemben az értékrendjében egyszerre volt jelen a rang és presztízs által közvetített viselkedési és gondolkodásbeli hagyomány és megfigyelhető a polgári életmód és értékrend követéséhez szükséges szemléletváltó, befogadó és alkalmazkodó attitűd. Írói szerepvállalásában épp ez lesz a mérvadó, hogy a továbbiakban hogyan tesz kísérletet arra, hogy a mozgásba jött változó társadalom mobilitási változásai kapcsán az uralkodó nemesi szemléletmódot a polgári kultúra és ethosz értékrendje felé mozdítsa.

A polgári kultúra kialakulásához szükség volt az analfabétizmus teljes vagy részleges felszámolására, és fontos szemponttá vált, hogy a magasabb műveltséggel, iskolázottsággal rendelkezők száma is növekedjen az osztálytársadalmon belül. Az 1869 végi népszámlálási adatok szerint az ország 6 éven felüli lakosságának csak egyharmada tudott írni és olvasni. A társadalomban a nők 25 %-a volt írástudó. Ebből az adatból következtetnek arra, hogy az analfabetizáció aránya az 1867-et megelőző két évtizedben is hasonló mértékű volt, megközelítőleg a nők 75 %-a nem tudott olvasni és írni. 1849 után a társadalmi és gazdasági modernizációra a birodalmi kormányzat is nagy hangsúlyt fektetett. Leo Thun birodalmi oktatási miniszter 1850-től bevezetett új iskolarendszere⁴²³ (iskolakötelezettség, 8 osztályos gimnázium, az egyetemekre való belépésre jogosító érettségi vizsga, szaktanári rendszer, reáliskolák) kisebb módosításokkal a dualizmus korában is megmaradt. A gazdaság és az igazgatás modernizálásához jól képzett szakemberek tömegére volt szükség, ezt szolgálta a reáliskolák kiépítésének a rendszere. Az egykorú európai művelődés hatására Magyarországon is fejlődésnek indultak a műszaki és természettudományok, az orvostudomány, az összehasonlító nyelvészet.

A gazdasági modernizációnak, a mezőgazdaság tőkés átalakulásának, az iparosodás fellendülésének társadalomtörténeti következménye a család, mint intézmény, és ezen belül a családon belüli szerepek változása, a női szereprepertoár bővülése. Az urbanizáció az iparosodás felgyorsulásával hódított a fogyasztói szemlélet és mindez számos ponton kitágította

---

⁴²³ Organisationsentwurf. 1850.

a hagyományos női szerepekkel kapcsolatos elvárásokat, ezáltal a leányneveléssel kapcsolatos célkitűzéseket. Felértékelődött a háztartásvezetés, a háztartási praktikák, a hétköznapi életmóddal kapcsolatos pragmatikus életvezetés tudása, így társadalmi szükségletként jelent meg az életvezetési, női tanácsadó művek iránti piaci kereslet. A családok termelését egyre inkább felváltotta a fogyasztói szemlélet és egy újfajta gyakorlatias, modern tudásra, szemléletmódváltásra volt szükség a társadalom többsége számára. Ebben a relációban nyernek értelmet Jósika Júliának az életmód tanácsadó írásai, amelyek egyben modernkori tudást közvetítettek az átalakuló, polgárosuló középosztályhoz tartozó nők számára.

4.3. Jósika Júlia tevékenysége az 1848/49-es forradalom és szabadságharc időszakában és a brüsszeli emigrációban

Jósika Júlia élettörténetét az 1848/49-es forradalmi változások és a szabadságharc eseményei következtében Jósika Miklós közéleti szerepvállalása alakította. Az 1848-as márciusi események miatt Jósika Júlia férjét követve elhagyta az erdélyi szurduki birtokot és az erdélyi országgyűlés miatt Kolozsvárra mentek. 1848 májusában az erdélyi országgyűlés kimondta Erdély és Magyarország unióját, aminek Jósika Miklós is hathatós támogatója volt az országgyűlésen. Az unió következményeként Jósika Miklós, mint főrendi tag részt vett az 1848 júliusában Pesten megnyíló első népképviselői országgyűlés munkájában, emiatt Jósika Júliával visszaérkeztek Pestre. Jósika Miklós politikai szerepvállalása 1848 őszén kezdődött azzal, hogy Kossuth Lajos ítélő bírónak nevezte őt ki, az lett a feladata, hogy elfogja a törvénytelen módon Bécs által magyar miniszterelnöknek kinevezett Récsey Ádámot.⁴²⁴ Batthyány Lajos miniszterelnök lemondása után, a megalakuló Országos Honvédelmi Bizottmány – Perényi Zsigmond felsőházi alelnök indítványára öt taggal bővült, – akik közül az egyik tag Jósika Miklós lett.⁴²⁵ Jósika Miklós megingathatatlan támasza lett a kormányt helyettesítő új testületnek, aminek Kossuth Lajos lett az elnöke.⁴²⁶ A szabadságharc politikatörténetének meghatározó eseménye volt a kormány menekülése 1848. december 31-én

⁴²⁴ *Szaák* 1891. 85. o.

⁴²⁵ *Dézy* 1916. 272.o.

⁴²⁶ Mjgy. Kossuth bizalommal volt Jósika Miklós iránt. Ennek egyik lehetséges oka közt említhető az a tény, hogy amikor 1837-ben politikai okból Kossuth börtönbe került, akkor Jósika Miklós pénzbeli adománygyűjtést kezdeményezett az 1837. évi november 14-i pest megyei közgyűlésen Kossuth és családja megsegítésére. Igaz az összegyűlt 20 000 forint pénzeszeget Kossuth nem fogadta el, de a politikai bizalmi tőkét nyilván megalapozta maga a cselekedet. A másik ok, hogy Jósika Miklós sógora, Podmaniczky Frigyes báró volt Kossuth 1847. évi pest megyei követté választásának egyik kortese. Ez is indok lehet arra, hogy az erdélyi ügyekkel kapcsolatos döntésekben Kossuth számított és bízott Jósika véleményére.

Pestről Debrecenbe. Jósika Júlia férjét kísérve részt vett a szilveszter éjjeli menekülésben.⁴²⁷ Ezt az eseményt szinte minden Jósika Miklóssal és Jósika Júliával foglalkozó életrajzíró megörökítette. Jósika Miklós az *Egy magyar család a forradalom c.* regényében Zádor Irma karakterében Podmaniczky, azaz Jósika Júlia jellemének állított emléket, miszerint Irma a húgával, Klarával, akiben valójában Podmaniczky Elisa jellemét rajzolta, gyolcstekerceket és pólyákat varrtak a szabadságharc sebesültjeinek a harctérre.⁴²⁸ Jósika Júliának e tevékenysége akár igaz is lehet, bár eddigi kutatásaimban nem találtam erre vonatkozó hiteles forrást. Jósika Júlia szociális tevékenységének és társadalmi felelősségvállalásának eszményítése és egyben hangsúlyozása a honleányi szerep egyik fontos narratíváját jelentette a szabadságharc alatt és utáni évtizedekben. Elképzelhető, hogy Jósika Miklós tudatosan formálta ezt a honleányi szerepet Jósika Júliáról. Jósika Miklós a regényben Zádor Irmában a bátor női jellem karakterét is megrajzolta, aki elindult Debrecenből egyedül Pestre azért, hogy kiszabadítsa a fogságba esett kedvesét, Kéméndy Jenőt, (aki voltaképp Jósika Miklós), mindezt azokban a vészterhes napokban tette, amikor az osztrák hadsereg már Pesten tartózkodott és voltaképp ostromállapot volt.⁴²⁹ Ezen epizód feltehetően annak a későbbi valóságban megtörtént eseménynek állított emléket, amikor 1849 augusztusában a fegyverletételt követően Lippáról Jósika Júlia visszatért az osztrákok által megszállt Pestre, majd onnan utazott vonattal Bécsbe, majd onnan Lipcsébe. Szaák Lujza a személyes élettörténetükkel kapcsolatos Debrecenbe való menekülésre, mint váratlan életeseményre tette a hangsúlyt. A szilveszter éjjeli menekülés felkészületlenül érte a menekülő kormánytagokat és családjaik tagjait, miszerint a havazás ellenére az ijedelemben alig vittek magukkal elegendő meleg ruhát. Debrecenben Jósikáék nehezen találtak „hónapos szobát”, olyat, amiben csak ők szálltak volna meg. Végül a Csapó utcában találtak szállást, cselédek csak szívességből és kölcsön kaptak a nehezebb munkák elvégzésére, így az ifjú háziasszonynak magának kellett férje kedvenc erdélyi ételeit elkészíteni.⁴³⁰ Az 1849. évi április 14-i trónfosztás után Jósika Miklós tagja lett a Kegyelmi Törvényszéknek. Az uralkodói jogkörnek számító kegyelmi jogkör gyakorlása és annak elbitorlása felségsértésnek számított a Bécsi Udvar szemében. A szabadságharc utolsó hónapjaiban a magyar kormányt Jósikáék Szegedre és Aradra is követték. Haynau haditörvényszékének ítélete elől Jósika Miklós menekülni kényszerült, emiatt Jósika Júlia is követte őt az emigrációba. Dézsi Lajos Jósika Miklósról írt monográfiájában ismerteti a menekülésüket. Ebből tudható, hogy Lippán váltak

⁴²⁷ Jósika Miklós, az *Egy magyar család a forradalom alatt c.* regényében is emléket állított a menekülésnek és a debreceni tartózkodásnak.

⁴²⁸ *Jósika* 1897. 89. o.

⁴²⁹ *Jósika* 1897. 202-202. o.

⁴³⁰ *Szaák* 1891. 87. o.

el egymástól. Júlia álnévre kiállított útlevelel és az itthon anyjától kapott 1500 ezüst forinttal, vonaton – Bécsen keresztül – jutott Lipcsébe.

„Egy ideig nejének egy thüringiai rokonánál, Bülow bárónénál vonták meg magukat, azután elhatározták, hogy Brüsszelben telepednek le. Vicomte de Latour közbenjárására gróf Montalembert⁴³¹ szerzett számukra «Nicolas Winkler» álnévre kiállított útlevelet. Az útlevelet a közbenjáró úgy kérte kiállíttatni, hogy vele tetszésük szerint akár Párisba, akár Brüsszelbe utazhassanak, de a lipcsei belga consul láttamozása csak Belgiumról szólt, tehát már ekkor (május 7.) elhatározták, hogy Brüsszelbe utaznak s ott telepednek le. Az egy évre szóló útlevel a drezdai francia követség különös jóállására hivatkozik, a mi azt sejteti, hogy nejének rokonsága is közbenjárt az útlevelért, ez a rokonság pedig Drezdában nagy befolyással bírt, mivel Jósikáné nagybátyja Nostitz Eduárd⁴³² szász miniszter volt.⁴³³ Jósika Júlia anyai nagybátyja Eduard Gottlob Nostitz szász belügyminiszter és befolyásos drezdai várospolitikus volt. Másik anyai nagybátyja Julius Gottlob Nostitz⁴³⁴ szintén politikus, diplomata, később a német egység létrejöttékor, a szövetségi német parlament képviselője volt. A Nostitz nagybácsik politikai kapcsolataik révén feltehetően segítették a menekülő unokahúgukat és férjét. Jósika Júlia menekülési útja Lipcséből Brüsszelbe Tübingián keresztül vezetett, ahol anyai nagynénje, Bülow báróné, azaz Clara Minona⁴³⁵ támogatását élvezték, aki Júlia édesanyjának egyik húga volt. Mikor Jósikáék Brüsszelbe érkeztek, mint az emigránsok többsége, rászorultak a barátok és ismerősök támogatására. Brüsszeli letelepedésüket és tartózkodásukat Liszt Ferenc és élettársa Marie d’Agoult grófnő is támogatta.⁴³⁶ A szabadságharc leverését követően menekülésük története utóbb romantikus élettörténetként rögzítődött és adaptálódott a hazai és külföldi lapokba.⁴³⁷ A menekülés és száműzetés viszontagságos napjait önként vállaló nő és egyben feleség története tette Podmaniczky Júlia személyét és élettörténetét romantikus színezetű, erkölcsi értelemben példaértékű nőalakká, a férjéért áldozatra kész, hű feleség képe által.

⁴³¹ Charles de Montalembert (1810-1870), francia katolikus, liberális publicista. 1857-től az MTA külső tagja.

⁴³² Eduard Gottlob Nostitz (1791-1858). 1836-1844-ig szász belügyminiszter volt, és később is befolyásos drezdai városi politikus volt.

⁴³³ Dézsi 1916. 286-287. o.

⁴³⁴ Julius Gottlob Nostitz (1797-1870) szász politikus, majd a német egység birodalmi parlamentjének is tagja. Diplomata.

⁴³⁵ Clara Minona (1799-1882). Férjezett neve után Bülow báróné. Podmaniczky Júlia édesanyjának húga volt, azaz Podmaniczky Júlia nagynénje.

⁴³⁶ Liszt Ferenc segítette a Jósika Miklós regényeinek francia nyelvű kiadását Párizsban.

⁴³⁷ Lásd erről a historiográfiai fejezetben Ida von Düringsfeld hivatkozott cikkeit a német lapokba, és a kortárs írók által írt publikációkat pl. a Vasárnapi Újságban.

4.3.1. A brüsszeli letelepedés – a lakóhelyek

Jósika Júlia 1850 májusában érkezett Brüsszelbe Jósika Miklóssal. Mindkettőjük életében váratlan és gyökeres fordulatot jelentett a száműzöttség ténye. Jósika Miklós birtokos nemesként a birtokainak jövedelméből élt, és az irodalmat nem kellett egzisztenciális kérdésnek tekintenie. A szabadságharc leverése után a hadi törvényszéki ítélet Jósika Miklóst 1851-ben *in effigie* halálra ítélte, és Ferenc József császár Jósika Miklóst birtokainak és vagyonának elkobzására ítélte.⁴³⁸ Ebben az alfejezetben arra keresem a választ, hogyan sikerült Brüsszelben a belga társadalmi életbe beilleszkedniük? Hogyan alakult a társasági szociális életük és az életmódjuk, mennyiben különbözött a korábbi hazai életmódjuktól?

Jósika Miklós idegrendszerét a birtok- és vagyonvesztés, valamint a politikai üldözöttség sorshelyzete meglehetősen felőrölte.

*„...Egészségünk sem jó, mit az idén melegedni nem akaró tavasznak tulajdonítunk. Szegény, kedves Juliem újra főfájásban szenved, nekem pedig, mint mindig egyszer vendégem érkezett, amit az orvos sem ismer. - Esténként az idegeim annyira fel vannak ingerülve, hogy a legkisebb koppanás fellázít, aztán - koronként, ha lefekszem pukkanásokat hallok fejemben. Az orvos a sok munkának tulajdonítja s eltiltott a dologtól, de mivel, **ha nem dolgozunk, - nem eszünk, tanácsát nem követhetem...**”⁴³⁹*

Jósika Miklós és Jósika Júlia egzisztenciális érdekből az emigrációban az írói tevékenységüket irodalmi vállalkozássá alakították, továbbá pénzügyi befektetéssel és árukereskedéssel biztosították megélhetésüket. A Jósika-Fejérváry levelezésből feltárul, hogy a forradalmi emigráció tagjainak többsége széleskörű műveltsége ellenére a mindennapi megélhetés miatt egzisztenciális érdekből valamilyen kereskedelmi, vállalkozói tevékenységet folytatott.

⁴³⁸ A haditörvényszéki ítélet a Magyar Hírlap 1851. szeptember 23-án jelent meg. „Báró Jósika Miklós erdélyi születésű mintegy 50 éves földbirtokos – ki 1850. január 1-jén felségsértési vád folytán nyilvánosan megidézett, de nem jelent meg, – az 1848. október 3-ki legfensőbb nyilatkozvány után, mint a forradalmi honvédelmi bizottmány tagja működött, s mint felsőházi tag az országgyűlés törvénytelen tanácskozásaiban Pesten s Debreczenben parlamenti munkásságot fejtett ki; különösen pedig az 1849. ápril 14-ki felségsértő határozat után, az ápril 28-ki május 23. 29. s 31-ki üléseken, – egy a lázadó seregek soraiban állott felsőházi tagnak szabadsággal elbocsátása – a Budavára bevételéért adandó jutalom – a sürgetőleg tárgyalatni kívánt adójavaslat – az országgyűlésnek Debreczenből Pestre áttétele, s a forradalmi kormányzó irányában az országgyűlés vezetéséért tanúsítandó méltánylás tárgyában – munkás részt vett. [...] Midőn a vádlottak, kikre az előadott tényállásokban minden egyesnél elősorolt cselekvények törvényesen rájuk bizonyultak, daczára múlt évi mart. 31-én lefolyt idézési határidőnek meg nem jelentek: azért a fölöttük tartott haditörvényszéken egyhangú szavazattal ítéltetett, mikép összesen a felségsértési bűn részesei, s ennél fogva az 5. hadicikk az 1849-ki jul. 1-ji proclamatio szerint vagyonuknak elvétele mellett a lázadás által okozott károk megtérítésére [...] kötél általi halállal büntetendők s nevük a bitófán kiszegzetendők.” *Magyar Hírlap*, 3 1851. 568. 2608–2609. o.

⁴³⁹ *Jósika* 1988. 86. o. (mjgy. kiemelés tőlem)

Almásy Pál⁴⁴⁰ könyvkereskedő lett Genovában, Horváth Mihály⁴⁴¹ vasedényeket küldött haza, Ludwig János csipkés és vasedénykereskedő lett Párizsban, majd aktív közreműködője lett a Jósika sajtóirodának. Pulszky Ferenc⁴⁴² és Pulszky Ferencné sz. Walter Teréz Jósikáékhoz hasonlóan közös irodalmi vállalkozást indítottak megélhetésük biztosítására Londonban.⁴⁴³

A brüsszeli egzisztenciájukat Jósika Júlia és Jósika Miklós házastársi együttműködésben teremtették meg. A férj és feleség viszonylatában úgy tűnik, hogy Jósika Júlia nemhogy függő vagy férjének alárendelt szerepben tűnt volna fel a házasságukban, sokkal inkább az látható, hogy egyenrangú partnerként, üzleti vállalkozóként társa lett Jósika Miklósnak. Az is mérvadó szempont, hogy az emigráció kezdetén Jósika Júlia sem érkezett üres kézzel. A meneküléskor magával hozott 1500 forint készpénz, a pénzjárdékai, és az édesanyjától kapott küldemények közt olykor egy-egy ezüst tárgy is megtalálható volt, mindezek vagyoni, gazdasági szempontból az önállóságra képes, gazdasági értelemben a „független nő helyzetét” is jelentették. Jósika Júlia láthatóan megkapta a férjétől azt a szabadságot és támogatást, valamint az elismerést is, amivel az üzleti, vállalkozói tevékenységében szabadon tevékenykedett.

Jósika Júlia 1853-ban polgári értelemben vett foglalkozásba kezdett, csipkekereskedői üzletet nyitott Brüsszelben. A kereskedői üzlet működtetéséről nem sikerült forrásokat találnom. A kereskedői üzleti vállalkozásra az is okot adhatott, hogy Júlia évjáradéka, majd anyja halála után kapott hagyatéki járadéka az osztrák valuta értéktelenedése miatt folyamatosan veszített értékéből, ezért szükségszerűvé vált a pénzbefektetés, a haszon reményében működtetett üzleti alapú „több lábbon állás”. Jósika Júlia csipkekereskedői üzlete az 1850-es években a Louise-Marie negyedben, a rue de la Procession 53. sz. alatt volt található.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ Gróf Almásy Pál (1818-1888). Az 1848/49-es szabadságharc alatt a képviselőház alelnöke. 1849. április 14-én a Habsburg-Lotharingiai Ház trónfosztásakor a Függetlenségi Nyilatkozat egyik aláírója volt. A szabadságharc végnapjaiban emigrált Párizsba. Felesége gróf Batthyány Amália, aki barátságot ápolt Podmaniczky Júliával.

⁴⁴¹ Horváth Mihály (1809-1878). Katolikus püspök. 1849-ben a Függetlenségi Nyilatkozat után a vallás és közoktatási miniszter. A szabadságharc leverése után a haditörvényszék halálra ítélte, és *in effigie* fel is akasztatta. 1849 után Magyarországon a katolikus egyház kiközösítette, papi hivatalától eltiltotta, részben 1848–49-es tevékenysége, a detronizáció miatt. Lipcsébe, majd Brüsszelbe emigrált, majd több európai nagyvárosban tartózkodott. Özv. Batthyány Lajosné gyermekeinek nevelője. Amnesztiában részesült. 1867 után a magyar történetírás kiemelkedő alakjává vált.

⁴⁴² Pulszky Ferenc (1814-1897). Politikus. Kossuth Lajos személyi titkára volt. Az 1848/49-es szabadságharc alatt államtitkárként, majd 1849-től a londoni emigráció meghatározó személyisége volt. 1866-ban visszatért Magyarországra. Első felesége Pulszky Ferencné sz. Walter Terézia.

⁴⁴³ Varga 2019. 111. o.

⁴⁴⁴ Az utcát az 1850-es évek elején a Saint Alphonse-re keresztelték. Ma a Saint-Josse-ten-Node, ma a place Madov alatt található az egykori csipke üzlet.

„...de tréfa, mi tréfa, mi is - főleg Julie - mindent elkövetünk, hogy valami kereskedéshez foghassunk, és aki az én hasonlíthatlan áldozatkész és kitartó Juliem jellemerejét és józan, gyakorlati felfogását úgy ismeri, mint én, kit a gondviselés ezen angyallal áldott meg, az nem kétkedhetik, hogy mihelyt valahonnan alap gyűl, ha valaki, ő kiviszi a dolgot, és bele nem török a kése...”⁴⁴⁵

Jósika Júlia és Jósika Miklós közel tíz év alatt írói jogdíjakból, fordítói és szerkesztői honoráriumokból, örökösödési javakból, kereskedésből, pénzügyi befektetésekből és hitelekből összegyűjtöttek annyi pénzt, hogy lakásbérleményből saját tulajdonú házat vásároltak.

Brüsszelben az első lakóhelyük a Saint-Josse-ten-Node (ma place Madou) nevű külvárosban, a Rue de la Procession 53. alatti bérházban volt. Az utcát rövidesen átkeresztelték Saint Alphonse-ra.⁴⁴⁶ Az 53. rue St. Alphonse-ból keltezett levelek arról tanúskodnak, hogy brüsszeli tartózkodásuk kezdetén 1862-ig ott laktak, mint bérlők. A Jósika sajtóiroda is ebben a házbérleményben működött 1859-től. 1862-ben egy ingatlan megvásárlásával költöztek később a Rue de la Commune 25-be. Erre anyagi fedezetet nyújthatott az a tény, hogy Jósika Júlia az anyai örökségből évente 4000 frank pénzjáradékot kapott. Jósikáék 4000 frank körüli pénzügyi összeget küldtek földvásárlásra az USA-ba pénzügyi befektetés céljából. Az adásvételből kb. 10 000 frank jövedelmet reméltek az USA-ból.⁴⁴⁷ A földvásárlásokat és adásvételeket Jósika bizalmi barátja, Fejérváry Miklós⁴⁴⁸ intézte az Amerikai Egyesült Államokból, akivel Jósika Miklós a brüsszeli emigráció kezdetén kötött életreszóló barátságot. A Jósika házaspár jövedelmi viszonyainak az alakulására, a pénzügyi befektetéseikre hatással voltak a korszak háborúi, a francia-szárd-osztrák háború, a Habsburg Birodalom gazdasági válsága, az amerikai polgárháború. A háborúk következtében kialakult infláció, gyakran módosította Jósikáék pénzügyi helyzetét és terveit.

⁴⁴⁵ Jósika 1988. 76. o.

⁴⁴⁶ Jósika 1999. 20. o.

⁴⁴⁷ Jósika 1988. 347. o.

⁴⁴⁸ Fejérváry Miklós (sz. Pest. 1811.05.27.-1895.09.19.) anyja: Dvornikovich Mária, fia születésekor elhunyt. Az első napokban gondozásba keresztanyja, gróf Teleki László édesanyja Teleki Johanna (sz. Mészáros Johanna 1784-1844) grófnő vette. A hont megyei Lontón nevelkedett 15 éves koráig. Iskoláit Pesten és Pozsonyban végezte. 1845-ben feleségül vette Horgosi Kárász Karolinát. Miután a szabadságharc alatt kibontakozó kolera járványnak a családtagjainak nagy része áldozata lett, 1851-ben kivándorolt Brüsszelbe. Ott ismerkedett meg és épített ki barátságot Jósika Miklóssal. 1852-ben Brüsszelből Londonba, onnan az USA-ba emigrált. Davenportban telepedett le. Fejérváry Miklósról vonatkozó életrajzi adalék megtalálható. In: Kardos 1905. 45. o.

“...Most a cursus a tőzsdei árfolyam 43-gondolhatod Juliének 4000 frankja évjáradéka mennyire leolvad, úgyhogy most, míg Isten jobban adja jövedelem dolgában hátrább vagyunk, mint valaha; csak a literatura, a lúdtoll ti. az, mely kevésbé csal.”⁴⁴⁹

A pénz devalvációja gyakran okozott pénzügyi nehézséget, olykor még hitelfelvételre is kényszerültek a legjobb baráttól, Fejérvárytól, 3000 frank értékben.⁴⁵⁰ Jósika Miklós 1862. január 1-i levelében írt Fejérvárynak arról, hogy a 10 éve eladóként hirdetett, és 25 000 frankra tartott, 15 éve épült lakóingatlant megvásárolták. A leromlott állapotú ház és telek, a Rue de la Commune 25. sz. alatt volt, és az egykor egyemeletes házból kettő emeletes, az utcára néző három ablak helyett, az utcafronti épületfalazatot öt ablakosra építették át Jósikáék.

„A háznak szép jókora kertje van, szökőkúttal, s egy kis cascaddal (vízeséssel), van városi vízünk, gázvilágításunk, két balkon, s egy latteforme (terasz)...itt soha az ördög sem vette volna meg, mert felül csak manzárdok voltak, s így lehetetlen volt belga modorban felét a háznak valakinek kiadni... Az adásvételt megelőzően gimnázium működött benne. (1400 frank bérleti díjért)... alant a tágas outherainekben (alagsor) van két konyha, 1 laverie (mosókonyha), két zöldséges, egy kőszén és egy borospince. Rez de chasse (földszinten) van egy igen nagy salon, ahol száz ember is elfér, majd egy kissalon, ebédlő és kicsiny öltöző volt. Az első emeleten 6 szoba, három Julie-nek, három szoba nekem (dohányzóval), ami a tágas teraszra nyílt. A második emeleten két nagy salon és egy hálószoba, majd a manzárdban két padlásszoba.”⁴⁵¹

1862-ben a jelentős átépítéssel elkészült *casa-Jósika*, azaz a Jósika-ház reprezentálta a Jósika házaspár hazai társadalmi státuszából fakadó életmódot és társadalmi helyzetet. A levélrészlet alapján az épületben megfigyelhető a nemesi hagyományokból átörökített térhasználat, a társas élet színhelyét biztosító kis- és nagyszalon, a biedermeier lakásbelső, és a nő és férfi elválasztott szférája a házon belül.

A brüsszeli emigrációban egy információs politikai és kulturális közvetítő közeggé vált az otthonuk. Jósikáék maguk is menedéket nyújtottak a Brüsszelbe érkező, vagy épp tovább utazó emigránsoknak. A brüsszeli házuk, nemcsak az otthonuk volt, hanem állomása, centruma a hazulról odalátogatóknak, az emigráns átutazóknak, akik hozták-vitték a híreket a távolabbi emigráns közösségekhez. Kún Miklós tanulmányában közli, hogy “1850 és 1860 között 253 magyar vendéget fogadtak”,⁴⁵² amint azt Jósika Kossuthnak megírta. A brüsszeli látogatók

⁴⁴⁹ Jósika Fejérváryhoz írt levelében említi, hogy a pénzjáradék értéke leolvad, valószínű, hogy a krími háború következményeként a birodalomban bekövetkező pénzromlásra utal. In: Jósika Miklós 35. sz. levele Fejérvári Miklóshoz. Kelt. 1854. május 30. Brüsszel. In: *Jósika* 1988. 129. o.

⁴⁵⁰ *Jósika* 1999. 24-25. o.

⁴⁵¹ *Jósika* 1988. 347. o.

⁴⁵² *Jósika* 1999. 26. o.

közül többen Londonig utaztak, ahol Kossuth is több évre berendezkedett és Kossuthtól is mindig érkeztek hírek, tanácsok, levelek Brüsszelen át Magyarországra. Kossuth nem véletlenül fogalmazta meg, „Jósika volt a legjobb és legbiztosabb kapcsolat közöttünk és a magyarországi magyarok között.”⁴⁵³ A Casa-Jósika látogatóinak teljes névsorára vonatkozó forrást nem találtam, de a Jósika és Fejérváry levelezésből feltárt látogatók között említésre kerülnek a közvetlen családtagok, a magyarországi barátok, olykor reprezentatív látogatók. Podmaniczky Frigyes látogatásai nemcsak családtagként, hanem politikusi szerepében is izgalmasak, miután megkapta 1856-ban az utazási engedélyt, gyakori látogató és egyben politikai hírvivő lett Pest-Brüsszel-Párizs között.

*„Jelenben Frigyes sógorom mulat nálunk igen nagy örömünkre, szeretnők ha az egész telet itt töltse, no de nem lehet. Sréter. Ludwigh – és dies dominica (Szontágh) még itt vannak és megvannak. Itt van még Festetics is járván a Hauté volé (előkelő társaságba.)”*⁴⁵⁴

A családtagok közül Jósika Leó és felesége 1857-ben, az ismerősök közül Szapáry Istvánné sz. Ráday Biri grófnő 1853-ban, gróf Széchenyi Istvánné 1855-ben, és Batthyány Lajosné is tett látogatást 1856-ban Jósikáék brüsszeli otthonában. A látogatók feldolgozása nem tárgya a dolgozatomnak, csak utalni szeretnék az alábbi levélrészleten keresztül, arra, hogy a legtöbb látogatónak volt politikai tartalmú célja Jósikáék meglátogatásával.

„Volt még egy Vigyázó s egy Benyiczky itt – jó fiúk. Ezeken kívül Széchenyi Istvánné két Széchenyi fiával s egy Zichy-féle leánykával. Széchenyiné még mindig oly kedves asszony, volt s egyik fia Béla, gyönyörű gyerek; másik Ödön atyjához hasonlít. Sokat beszélt férjéről, kinek fixa ideája, úgy látszik az: hogy mindennek, ami történt ő az oka, azért ezt neki minden úton-módon expilálni kell (jóvátenni) kell. Ez egy rögeszmét kivéve igen okosan beszél mindenről...

*Tudod, hogy Széchenyi satiricus ember volt, ki egész világot kifigurázta egykor; most mindenkit magasztal csak magát nem, s a többi közt Kossuthot is-, állítván, ha tőle el nem válik – azaz Széchenyi Kossuthtól -, akkor minden a legjobban megy. ...Úgy látszik, hogy a bécsi orvos fizetve van, hogy Széchenyit sohase gyógyítsa ki. Ez közvélemény, melyben neje és mások, sőt felügyelői is osztoznak... A grófnő szeretné rábírní, hogy a (!) Schweizba menjen lakni, s a melléje rendelt két ór hajlandó őt odakísérni...”*⁴⁵⁵

Széchenyiné látogatása megerősíti a tényt, hogy a politikailag fontos és egyben kényes információk áramlásának, hírcserjének fontos közvetítő közege volt a Casa-Jósika. A

⁴⁵³ u.o.

⁴⁵⁴ Jósika 1988. 349. o.

⁴⁵⁵ Jósika 1988. 166-167. o.

Magyarországról érkezők és a brüsszeli emigránsok gyakori kedvelt találkozóhelye volt Ostendee, a belga tengerparti fürdőhely. Általában levélben előre egyeztettek az időpontot, hogy ki, mikor érkezik és meddig marad a fürdővárosban. Erre utalnak Jósika Júliának Reinsberg bárónéhoz írt levelei, amikor tudakozódik a nyári utazásaik felől. 1858-ban Ostendee-ben töltötték a júliusi és augusztusi hónapot Jósikáék. Számos magyar családdal volt alkalmuk találkozni, beszélgetni és információt cserélni.

*„Hazánkfiái közül a honleányokkal együtt itt vannak Komáromy György és neje, leánya, Almásy Pál, Wenckheim Gyula, Szluha báró és neje, Vay Lászlóné és anyja Benyiczky Adolfné és Erdélyből Bethlen Sándor és neje és Teleki Sándor és neje.”*⁴⁵⁶

Jósikáék társasági szociális élete az emigrációban egyfelől a magyarországi látogatókból és a magyar emigráció tagjaiból formálódott. Kún Miklós András kutatása értékes adatot nyújt annak a ténynek a bizonyítására, hogy Jósikáéknak az emigrációban kialakított társasági életük nem korlátozódott kizárólag az emigráns magyar közösségre, vagy a Magyarországról érkezőkre, hanem nyitottak voltak a belga társadalom polgári és nemesi rétegeivel való társas érintkezésre. „Charles Montalembert⁴⁵⁷ katolikus író 1854-ben meghívta Jósika Miklóst és Jósika Júliát egy családi vacsorára, ami Montalembert anyósánál Philippine de Grammt grófnőnél és Feliy de Merode apósánál volt. Jósika Miklós Goblet d’Alviella-val⁴⁵⁸ rendszeresen utazott nyitott hintón a városban, és csak beszélgettek. Hody báró, a Közbiztonsági Hivatal vezetője is sétált Jósikával. Rahoul de Mougeot professzor a művelődéstörténeti előadássorozatára invitálta a Jósika házaspárt.”⁴⁵⁹ Marie d’Agoult bárónő délutáni előre bejelentett látogatások formájában érintkezett Jósika Júliával.⁴⁶⁰ Jósika Miklós nemcsak a belga arisztokráciával, de a belga középosztállyal is érintkezett: C. Fraikin,⁴⁶¹ Thomas Singeneyer-rel,⁴⁶² Madam Van Vivere-rel⁴⁶³ és Molitorral.”⁴⁶⁴ Társasági, szociális életükre jellemző maradt a nemesi hagyományokból átörökített estélyeken (soirékon) való részvétel.

⁴⁵⁶ *Jósika* 1988. 253. o.

⁴⁵⁷ Charles-Forbes-René, de Montalembert (1810-1870) francia katolikus író, publicista. Szemben állt III. Napóleon hatalomátvételével és a Második Császárság rendszerével.

⁴⁵⁸ Albert Joseph Goblet d’Alviella grófja (1790-1873). Katonatiszt, hadmérnök, politikus. A napóleoni háborúk alatt francia tábornok, 1830 után a belga királyi hadsereg tábornoka. 1832-1834 között Belgium miniszterelnöke. Később külügyminiszteri tárcát is betöltött.

⁴⁵⁹ *Jósika* 1999. 22. o.

⁴⁶⁰ *Jósika* 1988. 471. o.

⁴⁶¹ Charles-Auguste Fraikin (1817-1893). Belga szobrász. A Belga Akadémia tagja, a Lipót-rend lovagja. 1864-ben a brüsszeli városháza előtt álló Horn és Egmont grófok szobrait ő készítette.

⁴⁶² Személyére nem találtam adatot.

⁴⁶³ Személyére nem találtam adatot.

⁴⁶⁴ *Jósika* 1999. 22. o.

A belga polgársággal való érintkezés kapcsán izgalmas kérdésnek tűnt, hogy milyen polgári szokásokat követtek és hagyományozták át a saját mindennapi életükbe a belga társasági életből, de erre vonatkozóan nem találtam levélforrást. Jósika Júlia tudósításaiban lehet olvasni a belga bálók – magyarokétól eltérő – szokásairól, amit a tudósításainak elemzésénél bemutatok. Miután a dolgozatban már előkerült a Podmaniczkyak és a karácsonyi szokások kapcsolata, érdemesnek tartom megemlíteni Jósika Miklós egy levelét, amelyben megemlíti Fejérvárynak egy karácsonyi estélyüket, ahová belga barátait is meghívták.

„Nekünk múlt karácsony estéjén igen mulatságos soirénk (estélyünk) volt – Kristbaummal (karácsonyfával) és sok mindenféle apróságokkal, melyeket kijátszódtunk – sok nevetés és rémítő susurrum (kisorsolás) közt. Ezek a mi phlegmatikus belgáink - magokon kívül voltak az extazistól. Ce ne sont que les Hongrois qui font les choses grandement (csak a magyarok csinálják nagyvonalúan a dolgokat)! – mondták, s a nyert apróságoknak igen örültek.”⁴⁶⁵

Jósika Júlia az esthez képest egy évvel később a *Nővilág* címlapján tudósított a belga karácsonyi szokásokról, és abban is megemlítette, hogy nyolc évvel korábban, tehát 1850-ben, amikor Belgiumba érkezett, a belgák még nem ismerték a karácsonyfaállítás szokását és hírét sem.⁴⁶⁶ A levélrészlet szerint az ajándékozás szokását, a sorsolást mulatságos és elegáns szokásnak vélték a belgák. Azt, hogy követték-e a belgák ezt a szokást, nem derül ki a levélből, de hogy megismerték a magyarok már elsajátított karácsonyi hagyományait és kulturális cselekvését, ezt bizonyítja Jósika hivatkozott levele.

Az 1853-1856-ig tartó krími háborút követően a Habsburg Birodalom külpolitikai tekintélye meggyengült. 1857-ben Ferenc József császár az 1848/49-es bebörtönzöttek és emigráltak részére amnesztiarendeleletet bocsájtott ki, ami lehetőséget adott az 1848/49-es magyar emigránsok hazatérésére is.⁴⁶⁷

„...Reánk nézve a hazamenetel valóban gyönyörűséges tréfa volna: Itt ügykezetünk után annyira vittük, hogy a peu pres (körülbelül) 10 000 frankunk van. Nem bánt senki, egészségünk is jó, jó órában legyen mondva, helyreállt, Julie úgy megerősödött, hogy reá nem ismernél – oly tekintélyes kinézést kapott. Aztán ceteri paribus (ha minden más egyenlő volna is), itt még létezik egy kis szabadság. Ha haza vitorlázunk, jövedelmünk fele, a kereskedési ti. odavész, s ehelyett lesz - Firnác bakter(finác), Sánta Mária (zsandár), megyefőnök, rendőrség, börtön,

⁴⁶⁵ Jósika 1988. 264. o.

⁴⁶⁶ *Nővilág* 3 (1859). 1. 1-2. o.

⁴⁶⁷ Több magyar emigráns, akiket szintén *in effigie* módon kivégeztek 1851. szeptember 22-én, pl. gróf Andrássy Gyula, Horváth Mihály, ők éltek az amnesztiával és a dualizmus idején jelentős politikai és szakmai pályafutást tölthettek be.

kaloda, és 25. - Köszönjük szépen! talán még internálnának is valami cseh faluba, vagy egy oláh spiritus familiárist (családi szellemet) rendelnek a popónk mögé. - Ez okon mi azt határoztuk, hogy ha lenne, amit nem hiszünk, ily föltétlen amnesztia, mi azon leszünk, hogy kimaradhassunk – de mikor kedvünk van, hazarándulhassunk polizeilich (rendőrségileg engedélyezve) levegőváltoztatásra...Horváth Miksa már készül, s gondolom Vig Lúd (Ludvigh) is szeretne otthon gágogni! - Lesz elég, aki hazamegy. Kap-é a zsuvernör paxust (kormányzó útlevelet)? kérdés – félő, hogy kap, csak azért, hogy otthon lévén hamarabb hurokra kerüljön...’’⁴⁶⁸

Felvetődik a kérdés, hogy Jósika Miklós miért nem kérvényezte az amnesztiát és miért nem tért vissza Jósika Júliával Magyarországra vagy Erdélybe. Jósika Miklós a levélben felfedi, hogy valójában nem bízott Ferenc József császárban és a politikai rendszerében sem és tartott az internálástól, a letartóztatástól, emiatt Jósikáék a végleges brüsszeli letelepedés mellett döntöttek. Az évek elteltével a brüsszeli párás, esős időjárás megbetegítette Jósika légzőszervét, és 1862-ben épp, hogy beköltöztek saját tulajdonú házukba, rá két évre már arra kényszerültek, hogy elhagyják brüsszeli otthonukat. 1864-ben Brüsszelből átköltöztek Drezdába. A drezdai bérlakásuk fekvését Jósika így írja le:

„Julie újra remekelt s minden luxus nélkül csinosan és kényelmesen elrendezte azt...Kilátásunk vidám, mert ablakaink a promenadra nyílnak és sok szép zöld fát látunk ’s visavis a botanicus kertet, mely nagyon gyenge. Igen közel vagyunk az úgynevezett Brühlische terasse-hez, mely a legélénkebb rész a városban s az Elba hídjához.”

Jósika Júlia anyai örökségként kapta az akkor még Drezda külvárosához tartozó loschwitzi nyári lakot,⁴⁶⁹ amely anyai nagyapjának, G. A. Nostitz államminiszternek volt a nyári rezidenciája. Ehhez a nyári rezidenciához meghatározó gyermekkori emléke rögzült Júliának, hiszen 1836-ban nagyszülei 50. házassági évfordulója kapcsán ebbe az épületbe látogatott el Anton szász király is, – ahogy azt a korábbi fejezetben említettem – amikor be lettek mutatva a Podmaniczky gyerekek a szász királynak.

Jósika Júlia és Jósika Miklós a brüsszeli emigrációban, egy egzisztenciális krízishelyzetben folytatták közös életüket. A belga polgári társadalomba történő beilleszkedés kapcsán feltehetően hatott mindkettőjük szemléletére a belga kereskedő, vállalkozó polgárság mentalitása. Meglátásom szerint Jósika Júliára jobban hatott a vállalkozó szellem, mint Jósika Miklóséra. Ennek legegyszerűbb okát a korkülönbségben látom, Jósika Júlia 37 éves volt, míg

⁴⁶⁸ Jósika 1988. 208. o.

⁴⁶⁹ Melléklet 20. ábra. Loschwitzban a Nostitz nyári rezidencia. Ma Drezda külvárosa. A ház már nem látható.

Jósika Miklós 56 éves. Jósika Júlia jellemében sokkal több volt a vitalitás, az akarat, az életigenlés érzése, mint Jósika Miklóséban. Brüsszeli emigrációjuk alatt irodalmi vállalkozásuk és kereskedelmi, pénzügyi befektetések eredménye egy saját tulajdonú ház. Hosszú évek munkájával törekedtek az egzisztenciális értelemben is független, önálló egzisztencia megteremtésére. Jósika Júlia életmódja és gondolkodása már Magyarországon is sokkal közelebb volt az urbánus életvitelhez és szemlélethez, mint a nemesi életformához. Jósika Júlia és Jósika Miklós életmódjának egyik sajátossága az emigrációban, hogy nyitottak voltak nemcsak a saját társadalmi állásuknak megfelelő társasági vendégkörre, hanem érintkeztek különböző belga társadalmi csoportokkal: művészek, értelmiség, arisztokraták. Miután Brüsszelt el kellett hagyniuk, a választásuk megint csak városra esett, Drezdára. Az urbánus polgári lét, már egy kulturális váltás eredménye, mindketten gyorsan alkalmazkodtak a belga majd szász polgári társadalom szokásaihoz és normarendszeréhez, de leginkább ahhoz, amit a nyugat-európai városok modernizációs fejlődése a mindennapi életükhöz hoztatott, ők maguk is a modernséget kedvelő, követő és közvetítő emberekké váltak.

4.4. Az írói pályakezdés Brüsszelben

Az önvédelmi háború leverése után az 1850-es években mintegy 1500-ra tehető szerte a világban élő magyar forradalmi emigránsok száma. A haza szolgálatának patriotizmussal átszőtt romantikus eszményképe szorosan összefüggött a '48-as magyar emigráció politikai célkitűzéseivel. Az emigráns lét egy különleges paradox állapot mert „az emigránsná válás kiemeli az embert addigi létezéséből, az illető egyszer csak egy új országban találja magát, ami nem a hazája, hiszen a haza továbbra is létezik, sőt egyre inkább csak az kezd létezni az emigráns számára. Nem a hazában él, de a hazát akarja megmenteni, vagy azt szolgálni.”⁴⁷⁰ Az emigráns lét egy sajátos és egyben kiszolgáltatott élethelyzetet jelentett Jósika Júlia és Jósika Miklós számára, ahogy az előbbi alfejezetben erre már utaltam. Jósika Júlia írói tevékenysége férje szellemi környezetében, a brüsszeli emigrációban bontakozott ki az 1850-es évek első felében. Ebben az alfejezetben Jósika Júlia emigráns női szerzőségének kontextusait tárom fel. Arra keresem a választ, hogy milyen írói szerepköröket formált Jósika Júlia írói pályája kezdetén a brüsszeli emigrációban? Az emigráció hogyan változtatta meg a hagyományosan elfogadott házasságon belüli férj-feleség alá-főlé rendelt viszonyt? Hogyan viszonyult Jósika

---

⁴⁷⁰ Albert 1989. 23-26. o.

Miklós férjként Jósika Júlia fordítói szerepvállalásához, tulajdonképpen pénzért folytatott munkavégzéséhez? Összevetve két emigráns női szerző, Jósika Júlia és Pulszky Terézia⁴⁷¹ írói tevékenységét, milyen azonosságok és különbözőségek figyelhetők meg a két írói szerepvállalásának indítékait illetően? Az emigráns alkotó házaspárok munkaviszonya milyen új szerepmintákat közvetített Magyarországra? Jósika Miklós és Pulszky Ferenc a férj szerepben miként viszonyultak az emigrációban a női írásághoz, mint munkavállaláshoz? Végül a sajtórendeleteknek és sajtórendőrségnek milyen hatásai volt Jósika Júlia írói tevékenységére?

Az 1850-es évektől megnövekedett számban jelentkeztek irodalmi publikációkkal a nők. Fábri Anna hívja fel arra a társadalomtörténeti folyamatra a figyelmet, hogy ennek oka, hogy az 1848/49-es forradalom és a szabadságharc, és a rákövetkező elnyomatás jelentősen megváltoztatta a hagyományos életkereteket, és a politikai események a személyes életet éppoly erőszakosan megváltoztatták, mint a nemzet életét. Nagyon sok, főleg a középosztályhoz tartozó nő került családfenntartói szerepbe, miután a forradalomban résztvevő, azzal szimpatizáló családfenntartó férfiakat bebörtönözték, kivégezték vagy száműzték.⁴⁷²

Jósika Júlia írói pályája az emigrációban egy egzisztenciális probléma helyzetben kezdődött, miután férje vagyont veszített lett, ennek okán az irodalomra már nem csak műkedvelőként, hanem egzisztenciális érdekből üzleti szempontú irodalmi vállalkozásként tekintett. Első irodalmi vállalkozása 1851-ben egy önálló szépirodalmi- és divatlap szerkesztésének és kiadásának a terve volt.

„Kedves jó Ferim!

*Szeretnék tőled egészen inoffensus irodalmi tárgyokban egy kis jó tanácsot kérni; de tudni akarom elébb, hogy írhatok-e neked s a hosszas távolság nem ingatott-e meg mindent annyira, hogy barátok is csak óvakodva közelíthessenek. **Szeretne nőm - egy szépirodalmi lapot itt Brüsszelbe** – kiadni sat. ez és több, mi érdekel - igen kedvessé tenné azon szabadságot neked néha írhatni s tőled, ha csak minden szent napon pár barátságos sorban választ nyerni...Levelem célja tehát egy nagy?...”⁴⁷³*

Buzinkay Géza rávilágít a sajtórendtartással kapcsolatos jogi szabályozás folyamatára, miszerint “a birodalmi kormányzat a büntetőtörvénykönyv korszerűsítésének keretében

⁴⁷¹ Pulszky Ferencné sz. Walter Teréz. (1819-1866). Bécsben született, jómódú bankár családban. A bajor származású zsidó Walter család áttért a protestáns felekezetre. Walter Teréz 1845-ben feleségül ment Pulszky Ferenchez. Hét gyermeket szült, közülük négy élte meg a felnőttkort. 1849 nyarán követte férjét a londoni emigrációba. 1866-ban tífuszban megbetegedett Magyarországon és elhunyt. In: Pálóczy 2022. 87-108. o.

⁴⁷² Fábri 1998.

⁴⁷³ Figyelő, (1884). 16. 236-237. o. (mjgy. kiemelés tőlem.)

foglalkozott a sajtóügy szabályozásával, de az 1852-es birodalmi sajtórendelet megszületése előtt 1851. júliusában már kiadott egy ideiglenes szabályozást, ami tartalmazta a sajtóügyekre vonatkozó irányelveket, köztük a lapkiadás feltételeit, és a lapalapítást a Rendőri Főhatóság engedélyéhez kötötte.”⁴⁷⁴ Mivel Magyarországon 1854-ig ostromállapot volt, a Helytartóság és a szervezeti rendjéhez tartozó sajtóosztály is a hadsereg alá volt rendelve, így „minden eljárási megfigyelési vagy megelőzési ügyet a haditörvényszék felé kellett indítványozni.”⁴⁷⁵ Miután Jósika Júlia férjét épp a haditörvényszék ítélte halálra, az utólagos cenzúra bevezetésének az irányelve 1851-ben rendkívül kockázatosnak tűnhetett, ezért az önálló brüsszeli lapkiadást végül Jósikáék elvetették.⁴⁷⁶ Jósika Júlia az önálló lapkiadási tervét 1857-ben újra megpróbálta.

Az 1850-től a '48-as magyar emigráció a fegyveres hadviselés helyett a szellemi hadviselés programját tűzte ki politikai céljául. Ez a politikai cél olyan lehetőséget kínált az emigrációban élők számára, hogy közülük többen is szükségét érezték annak, hogy tájékoztassák a külföldet a magyarországi eseményekről és minél szélesebb körű ismereteket közvetítsenek a magyar nép történelméről. Az emigrációban élő politikusok feleségei közt két női alak, elsősorban neveltetése, magas szintű műveltsége és nyelvtudása révén alkalmassá vált arra, hogy az emigráció politikai stratégiájába bekapcsolódva női íróként egy új szerepben, a női kultúraközvetítők szerepében jelenjenek meg a hazai és külföldi irodalmi életben. Az emigrációban e sajtóságos női írói szerepformációt Jósika Júlia és Pulszky Terézia kulturális mediátori szerepének összehasonlításán keresztül a szerzői indítékok, az azonosságok és különbözőségeik szintjén vizsgálom.

Jósika Júlia pályafutásának kezdeteire vonatkozóan, miután önéletrajzi napló nem maradt fenn, egy magánlevélben kifejezett néhány soros önreflexió segít az írói pályakezdés kezdeteinek kontextusait feltárni.

*„Csupán 1847-ben kezdtem el a nyomdák részére az írást. Először a férjem novella - és regényeit fordítottam, utána egy magyar és egy német nyelvű könyvet, majd – végezetül 1855 óta szinte csak magyarul írtam: ezek cikkek folyóiratok számára, kisebb-nagyobb novellák jelentéktelen számban, egy Éva-regény, - és jelenleg az a szándékom, hogy befejezem a másodikat is, aminek még nem adtam címet.”*⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ Buzinkay 2016. 146-149.o.

⁴⁷⁵ Buzinkay 1993. 46. o.

⁴⁷⁶ Dézsi 1916. 299. o.

⁴⁷⁷ „...allein erst im Jahr 47 anfangen für den Druck zu schreiben. Erst Uebersetzungen der Novellen und Romane meines Mannes, dann ein deutsch und ungarische geschriebenes Buch - endlich seit 55 fast immer ungarisch. Artikel für Zeitschriften, eine ziemliche Zahl kleinerer und grösserer Novellen, einen Roman Eva, und bin jetzt im Begriff einen zweiten zu beenden, den ich jedoch noch nicht getauft habe.” (A magyar fordítást végezte

A levélrészlet szerint Jósika Júliának az első közlése 1847-ben jelent meg.⁴⁷⁸ A rendszeres publikálást a brüsszeli emigrációban az 1850-es évek közepétől kezdte meg, amikor is többféle szerzői pozíció megragadásával próbálkozott. A nyilvánosságban leánykori neve helyett már a Jósika Júlia nevet használta.

A brüsszeli emigráció kezdetén Jósika Júlia műfordítói tevékenységet folytatott. A nők fordítói tevékenysége egy hagyományos női irodalmi szerepkört jelentett már 1848 előtt is, amely “kulturális kötelességként jelentkezett a tollforgató nők számára a 19. században.”⁴⁷⁹ Férje műveit német nyelvre fordította, és ezek kiadásához keresett külföldi kiadókat. Jósika Júlia több Jósika Miklós által magyarul írt művet, – a *Jósika Istvánt*,⁴⁸⁰ az *Egy magyar család a forradalom alatt címűt*,⁴⁸¹ és a *II. Rákóczi Ferenc c. regényt*⁴⁸² – fordított német nyelvre. A *Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes*⁴⁸³ című tanulmánygyűjtemény magyarul írt eredetije sohasem jelent meg Magyarországon.⁴⁸⁴ A kétkötetes mű a Habsburg Birodalomban be volt tiltva.⁴⁸⁵ A németre fordított mű 1851-ben ugyanannál az Arnoldische lipcsei kiadónál jelent meg, ahol az *Egy magyar család a forradalom alatt* című⁴⁸⁶ négy kötetes Jósika regényt is kiadták németül. Dézsi Lajos megemlíti a Jósikáról írt monográfiájában, hogy bár a *Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes c. tanulmánygyűjtemény szerzője ismeretlen*

(Szilágyi Zita és Dr. Rákóczi Katalin). XIII. levél. Ez számozott, de keltezés nélküli) In: *Heinlein* 1913. 661-662. o. lásd még In: *Szilágyi* 2019a. 187. o.

⁴⁷⁸ 1847-re vonatkozóan nem találtam adatot.

⁴⁷⁹ *Fábri* 1998.

⁴⁸⁰ Stephan Jöschika: Historischer Roman von Nicolaus Jöschika. Deutsch übertragen Julie Jösika. Arnoldische Buchhandlung, Leipzig, 1851.

⁴⁸¹ Az *Egy magyar család a forradalom alatt c. mű* 1862-ig tiltva volt Ausztriában és hazánkban. In: *Szinnyei* 1891-1914. 665. o.

⁴⁸² Franz Rákóczy II., Roman von B. Nikolaus Jösika. Deutsche übertragen Julie Jösika. 1862. Pesth, Wien und Leipzig. 1862. Hartleben Verlags. A regény magyarul: *II. Rákóczi Ferenc c. regény*, 1852-ben ki lett nyomtatva, de a sajtórendőrség a terjesztést betiltotta. 1862-ben Hartleben megkapta az engedélyt a kiadására.

⁴⁸³ *Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes. Authentische Berichte.* Arnoldische Buchhandlung, Leipzig, 1851.

⁴⁸⁴ Hermann Róbert professzor kételyét fogalmazza meg azzal kapcsolatban, hogy a *Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes c. mű* névtelen szerzője Jósika Miklós lenne, miután erről a műről Jósika Miklós nem tesz említést a bizalmas baráti, Fejérváryval folytatott levelezésében sem, és később sem. Márki Sándor megtalálta a marosvásárhelyi Teleki-tékában a német nyelvű kéziratot (vagy annak tisztázatát), és két fejezetet magyar fordításban is lekötött belőle. lásd. Adalékok a szabadságharc történetéhez. c. In: *Hadtörténeti Közlemények*. 17. évf. 1916. 388-400. o. Mjgy. A kétellyel szemben azzal érvelek, hogy Jósikát 1851-ben ítélték halálra és 1851 szeptemberétől arra kényszerült, hogy névtelenül publikáljon, majd 1853-tól az „Eszter szerzője” címen jelentek meg írásai. 1851-ben az államhatalom betiltotta – a nyomdában már kinyomtatott – két Jósika regény terjesztését. Miután politikailag kompromittált íróvá vált, nyilván semmilyen – a forradalom és szabadságharc idejére vonatkozó – és egyéb politikai tartalmú írást nem akart saját neve alatt megjelentetni, nehogy az utóbb további bizonyítékul szolgáljon az osztrák császári államhatalom számára. Jósika Miklós névtelen szerzőségére vonatkozó megállapításokat én fenntartom, miután az erre vonatkozó állítást sem cáfolták ismereteim szerint, sem a kortárs írók, sem a felesége, még akkor sem, amikor bekerült a Szinnyei féle irodalmi lexikonba. Hermann professzor úr megfogalmazott kételyét beépítem a későbbi kutatási szemléletembe és keresem a további bizonyítékot, hogy meggyőzőbben legyen alátámasztva a szerzősége vonatkoztatott kételye.

⁴⁸⁵ *Szinnyei* 1891-1914. 665. o.

⁴⁸⁶ Az *Egy magyar család a forradalom alatt c. mű* 1862-ig tiltva volt Ausztriában és hazánkban. In: *Szinnyei* 1891-1914.

szerzőként van feltüntetve, mivel számos egyezés van az *Egy magyar család...*c. művel, a mű szerzőjének Jósika Miklóst tekinti, és a Szinnyi és Petrik bibliográfiája is Jósika Miklós neve alatt veszi fel a művet.⁴⁸⁷ A *Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes* c. tanulmánygyűjteményben a magyar forradalom vezéralakjairól, az első minisztériumról, a Honvédelmi Bizottmány két tagjáról, a Szemere minisztérium tagjairól, a magyar hadsereg kiválóbb vezéireiről, néhány forradalmi élményt és a magyarországi nemzetiségek jellemzését írta meg Jósika, akinek bevallott célja az volt ezzel a művel, hogy a forradalmat létrehozó sok együtttható oknak a megértését megkönnyítse, és hogy a kevésbé ismert körülményeket és eseményeket, valamint a magyar forradalom lényegét a külfölddel megismertesse.⁴⁸⁸ Jósika Júlia fordítói tevékenységével közvetett módon kapcsolódott a '48-as külhoni magyar emigráció szellemi hadviselésének programjához.

Jósika Miklós és Jósika Júlia szerző és fordító közös irodalmi tevékenységének jelentősége abból a szempontból is mérvadó, hogy a szabadságharc leverését követően rövid időn belül több emigráns magyar, köztük Pulszky Ferenc és Pulszky Terézia Londonban és Londonból igyekeztek informálni, tájékoztatni a brit közvéleményt és a nyugat-európai országokat az 1848/49-es forradalom és szabadságharc céljairól, eredményeiről. Pulszky Terézia önálló műve a *Memoirs of a Hungarian Lady (Egy magyar hölgy emlékiratai)* című könyv 1850-ben Londonban, és ugyanabban az évben német nyelven Lipcsében is megjelent.⁴⁸⁹ A mű jelentőségét az adja elsősorban, hogy a szabadságharcot tárgyaló emlékiratok közül ez a mű jelent meg elsőként. A mű célja a brit közönség és brit politikai vezetők meggyőzése volt az 1848-as forradalom és szabadságharc jogosságáról. A mű számos kritikát kapott, aminek bemutatásától eltekintek. Pulszky Teréz szerzői szándéka az volt, hogy szélesebb ismeretet közvetítsen a magyar irodalmi, történelmi és folklór hagyományokról, információt közvetítsen a magyar néplélekről és módosítsa a magyar nép műveletlenségéről kialakult nyugati gondolkodás attitűdjeit. Pulszky Ferenc több vezető nyugati sajtóorgánumnak lett a munkatársa és ellátta őket Magyarországról szóló információkkal.⁴⁹⁰ Pulszky Teréz önállóan, és férjével Pulszky Ferencsel, közösen is alkotott. Három könyvük jelent meg 1850-1853 között.⁴⁹¹ A művek Magyarországon magyar nyelven nem jelentek meg, kivéve az *Egy magyar hölgy emlékiratai* címűt.⁴⁹² Mivel Pulszkyné műve hamarabb jelent meg a brit és német területeken,

⁴⁸⁷ In: *Décsi* 1916. 293-294. o. Lásd a lábjegyzetben.

⁴⁸⁸ u.o.

⁴⁸⁹ A mű németül Aus dem Tagebuche einer ungarischen Dame címmel 1850-ben Lipcsében is megjelent.

⁴⁹⁰ *Varga* 2019. 111. o.

⁴⁹¹ A *Tales and Traditions of Hungary (Magyarország regéi és hagyományai)* és a *Sagen und Marchen von Ungarn* 1851-ben jelent meg. A *Red, White, Black (Piros, fehér fekete, ill. Rot, weiss, schwarz)* 1853-ban jelent meg.

⁴⁹² A mű magyarul *Egy magyar hölgy emlékiratai* címmel 1986-ban jelent meg Budapesten a Magvető Kiadónál.

mint Jósika Miklós írásai, mindez inspirálhatta és finom „piaci versengésre” is készíthette Jósika Miklóst a külföldi, elsősorban a német irodalmi piacon, ahol Jósikának a neve már 1836 óta, az *Abafi* német kiadása óta ismert volt. A szabadságharc eseménytörténetének elbeszélése az emigráns magyarok közt is versengést indikált, mindenki meg akarta írni hitelesen a szemtanúság védjeggyével a szabadságharc eseménytörténetét. Ebben az összefüggésben is van jelentősége Jósika Miklós és Jósika Júlia alkotói, szerzői-fordítói együttműködésének, hiszen egzisztenciális érdekük volt az irodalmi vállalkozásuk jövedelmet biztosító sikeressége. 1850-ben még Lipcsében tartózkodtak Jósikáék, és kezdetben itt jelentek meg a németre fordított Jósika művek. A *Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes* c. mű részletei nemcsak német földön váltak ismertté, hanem Angliába is eljutott. A *The Westminster and Foreign Quarterly Review*-ban, a *Revolution and Counter Revolution* c. tanulmány⁴⁹³ ismeretlen szerzője forrásként használta a – feltételezeten Jósika Miklós által írt – művet arra, hogy egy önálló tanulmányban mutassa be a porosz és osztrák területeken kibontakozott 1848-as forradalmakat, nemzeti mozgalmakat, köztük a Magyar Királyság területén zajló reformkori országgyűlések és a liberális nemesség reformtörekvéseit, az 1848/49-es forradalom politikai és hadtörténeti eseményeit, majd a Habsburg kormányzat válaszreakcióit. A tanulmány a Magyar Királyság területén élő horvát, szerb nemzetiségi függetlenségi mozgalmakra is kitért. Ebben a relációban Jósika Júlia német nyelvű fordítói tevékenysége, – ha közvetett módon is – de bizonyítja kulturális mediátori tevékenységét, aminek révén a brit társadalom és politikai elit tájékozódhatott a magyarok történelméről és politikai kultúrájáról, továbbá a Habsburg Birodalom területén élő népek nemzeti függetlenségi törekvéseiről, a magyar rendi állam intézményeiről, politikai rendszeréről. Jósika Júlia műfordítói képessége Jósika Miklóst is meglepte, amiről anyósához írt levelében számolt be.

„Mivel Julie-m mindenről részletesen beszámolt neked, úgy hiszem, nem gyönyörködtethetlek mással, minthogy Julie-ről írok. Hála Istennek, most jól van, csináltattam neki egy íróállványt, mely igen jót tesz neki, hisz nem kell szinte fölé görnyednie, s ülhet egy magasabb széken is, ami nagy könnyebbséget jelent neki. Mostanában kevesebbet dolgozik – de jobban, mint valaha – bámulatos gyorsasággal a legeslegjobb műfordítónak fejlődött, akit csak ismerek.”⁴⁹⁴

A nők fordítói szerepvállalása a nők irodalmi jelenléte szempontjából sokáig alacsony társadalmi presztízsű tevékenység volt. A levélrészletből kiderül, hogy Jósika Miklós támogatóan és elismerően nyilatkozott Jósika Júlia fordítói tevékenységéről. Egy mű átültetése

⁴⁹³ *Revolution and Counter Revolution* 1851. 92-133. o.

⁴⁹⁴ *Jósika* 1988. 589. o.

önmagában még nem jelent kulturális transzfert, ugyanakkor lényeges Varga Zsuzsannának az a megállapítása a nők fordítói szerepvállalásával kapcsolatban, hogy a nők mielőtt jelentős számban megjelentek volna az irodalmi életben, fordítóként már szerepet vállaltak magában a transzferben.⁴⁹⁵ Jósika Júlia műfordítói szerepe tehát egy többirányú kulturális transzferben való szerepvállalást mutat a Jósika-regények fordítása és közvetített kulturális tartalom kapcsán. Jósika Júlia műfordítói képességét Jósika Miklós is elismerte, aminek az lett a következménye, hogy Jósika Júlia nemcsak német nyelvből, de franciából is tervezett műfordításokat. Jósika Miklós említi egy Fejérvárihoz írt levelében,⁴⁹⁶ hogy Jósika Júlia megkérte *Lamartine: Historie de l'Assemblée nationale (A nemzetgyűlés története)* c. művének német nyelvű fordítási lehetőségét. Lamartine Jósika Júliához írt válaszlevelében⁴⁹⁷ méltatja a kérést, de sajnálattal tájékoztatja arról, hogy a fordítás jogát már eladta egy francia szerkesztőségnek, így erre a fordítói munkára végül nem került sor. Jósika Miklós 1851-1865-ig, haláláig összeköttetésben volt Charles-Louis Chassin-nel, akihez mintegy 150 levelet írt,⁴⁹⁸ és akivel Jósika Júlia is levelezést folytatott, de ezt a levelezést nem sikerült megtalálnom. Az alábbi levélrészlet igazolja, hogy magyarról francia nyelvre is fordított műveket Jósika Júlia.

„Egy ideje a „Boszorkányokat” fordítottam, amikor éppen lusta voltam valami egyébhez, majd eladtam Ciaassen-nek,⁴⁹⁹ anélkül, hogy a továbbiakban törődtem volna azzal, mikor és hogyan jelenteti meg. Most pedig egyik reggel egy számot küldött a Pangermanból, amelyben ezek a boszorkák kísértetni kezdenek, és ez, - őszintén, - nem szolgált örömünkre, mert nem sokra tartjuk ezt a lapot.”⁵⁰⁰

Chassin baráti, támogató együttműködéséről lesz még szó a dolgozat későbbi fejezetében.

„Gondolhatja, most mennyire szeretném ezt a munkát kiegészíteni, és amennyire lehetséges, felhasználni, ám minden kapcsolatomban a német könyvkereskedőkkel már hosszú ideje megszakadt. Nem is tudom, mit kezdjek, hogy a könyvet a legmegfelelőbb kezekbe juttassam. Ez

⁴⁹⁵ Varga 2019. 109. o.

⁴⁹⁶ Jósika 1988. 73. o.

⁴⁹⁷ Jósika 1988. 434. o.

⁴⁹⁸ Charles-Louis Chassin fordította le és adta ki Jósika Miklós négy novelláját a *Recherche*-ben. Lásd a lábjegyzetet. In: *Décsi* 1916. 292. o.

⁴⁹⁹ A levélben Charles-Louis Chassin (1831-1901) a francia történetíróról van szó. Hibás gépírással jelent meg Heinlein István közlésében a francia író neve.

⁵⁰⁰ „Ich übersetzte die „Hexen“ vor einiger Zeit, als ich gerade zu faul war was andres zu schreiben, und verkaufte sie dann an Ciaassen, ohne mich weiter drum zu kümmern, wann und wie er sie erscheinen lässt. Und nun schickt er uns eines schönen Morgens eine Nummer des Pangermanen in welchen diese Hexlein zu spuken beginnen — auf richtig gestanden nicht zu unserer Freude, denn wir halten nicht gar viel von dem Blatte.”

Podmaniczky Júlia IX. számú levelében említi Düringsfeld Idának, hogy lefordította a Szegedi boszorkányok c. regényt és eladta Chassin-nek. A magyar fordítást végezte. (Szilágyi Zita és Dr. Rákóczi Katalin.) IX. levél. Brüsszel. 1859. december 30. In: *Heinlein* 1913. 657. o.

az, amiben az ön jóságos tanácsát kérem, ha nem találja nagyon unalmasnak, hogy nekem elmondja.”⁵⁰¹

Jósika Júlia az általa lefordított művek kiadásához több alkalommal fordult Reinsbergné Düringsfeld Idához. A szász német területen Jósika irodalmi munkássága nem volt ismeretlen. Számos Jósika regényt, köztük az *Abafit*, a *Báthorit* már a reformkorban lefordították német nyelvre, és ezeket Lipcsében adták ki.⁵⁰² Lipcsében 1849 után gyakran megfordultak magyar, lengyel és osztrák menekültek is, ezért megfigyelésükre jelentős figyelmet fordított a Habsburg-kormányzat. Manhercz Orsolya Otto Wigandról megállapítja, hogy “Wigand helyi kiadója Bécs szempontjából veszélyesnek tartott kiadványokat jelentetett meg.”⁵⁰³ Wigand kapocs volt a magyar emigránsok és a Habsburg-ellenes politikát folytatók számára, aki szívesen állította kiadóját a Bécs ellenes törekvések szolgálatába.⁵⁰⁴ Otto Wigand,⁵⁰⁵ mint Heckenast sógora, feltehetően segítségükre volt Jósikáéknak a lipcsei kiadók közreműködésének megnyerésében, erre levélrészlet és a benne lévő tény adhat magyarázatot. „Sógorom jelzi, már nála van a Gord. csomó 2 kötete, és elküldi nekem a kéziratot, ha mindhárom kötet együtt lesz.”⁵⁰⁶

Jósikához hasonlóan Wigand is megtapasztalta a Habsburg államrendőrség üldöztetését, ezért pártolta a magyarországi politikai menekülteket. Heckenast és Jósika szerződésileg munkakapcsolatban voltak, és Heckenast volt Jósika műveinek magyarországi kizárólagos kiadója. Heckenastnak 1850 után politikai okokból a hatóságoknál egy ideig problémái akadtak Jósika Miklós műveinek magyarországi kiadásával. A német területeken a Jósika regények egyik német kiadója az emigráció kezdetén 1851-ig a lipcsei Arnoldische Buchhandlung

⁵⁰¹ „Dass ich jetzt diese Arbeit gern complettiren und so gut es geht, verwerthen möchte, können Sie sich denken; doch sind alle meine Verbindungen mit deutschen Buchhandlungen seit so langer Zeit unterbrochen, dass ich nicht recht weiss, wie ich es anfangen soll um das Buch an den Mann zu bringen; und das ist es, worin ich mir Ihren gütigen Rath erbitten möchte, wenn Sie es nemlich nicht zu langweilig finden ihn mir zukommen zu lassen.” (A magyar fordítást végezte. Szilágyi Zita és Dr. Rákóczi Katalin). XIII. levél. Ez számozott, de keltezés nélküli. In: *Heinlein* 1913. 661- 662. o.

⁵⁰² Az Abafi c. regényt két szerző is németre fordította. 1838-ben Gustav Steinecker fordította németre. Lipcsében adták ki. Majd Klein Hermann (Kilényi János) fordította németre, Pesten adták ki 1839-ben. In: *Rózsa* 2015. 18. o.

⁵⁰³ In: *Manhercz*. 2015. 122. o.

⁵⁰⁴ Otto Wigand *Neue Leipziger Zeitung* című lapja az 1849 nyaráig kitartó magyar szabadságharc eseményeiről kitartóan tájékoztatta a német közvéleményt, amely nagy érdeklődést mutatott a magyarok szabadságharca iránt. In: *Manhercz* 2015. 122-123. o.

⁵⁰⁵ Otto Wigand, magyarul Wigand Ottó. Német kiadó. (1795-1870). 1833-ban Lipcsében ő nyomtatta ki Wesselényi Balítelek c. munkáját. A kiadás helyül megjelölt Bukarest helységnevet az osztrák spionok megfélemlítése céljából írta a könyv címlapjára. A Habsburg államrendőrség üldözte. Elfogató parancsot adtak ki ellene, pesti könyvkereskedését sógorának Heckenastnak adta át, ő végérvényesen Lipcsében települt le 1833-tól. In: *Glück* 1894. XIII-XIV. o.

⁵⁰⁶ Heckenast Gusztáv levele Jósika Miklóshoz. Pest. 1853. február 12. In: *Jósika* 1988. 536-537. o.

könyvkiadói vállalat volt.⁵⁰⁷ Ennek a cégnek Drezdában volt az alapító vállalata. Feltehető, hogy a németre fordított vagy németül írt Jósika művek kiadásában Jósikáék a magyar és német kapcsolataikat egyaránt felhasználták. Az Arnoldische kiadóvállalatnál és más német kiadóknál segédkezett Heckenast közbenjárására Lipcsében Wigand Ottó, de Jósika Júlia drezdai családjának kapcsolatrendszeréhez tartozó Köhler is segítő közbenjárók közt volt, ahogy erre Dézsi Lajos is utal.⁵⁰⁸ A korlátok közé szorított sajtó és irodalmi működés nehézségeiről tanúskodik Jósika Júliának egy levélrészlete, ami bizonyítja a hatályba lépett sajtórendelet, az utólagos cenzúra bevezetésének rájuk vonatkozó negatív következményeit.

„...1851-52-ben a férjem írt vagy helyesebben befejezett egy regényt, amit már a forradalom előtt elkezdett: „II. Rákóczi Ferenc”-ről szolt. Pesten Heckenast Gusztáv kinyomtatta, - de mielőtt megjelenhetett volna, - a kormány elkobozta. Most végre megkapta Heckenast Gusztáv az engedélyt a kiadásra, ami a közelmúltban be is következett. Azt írta nekünk, hogy a regényt, bár 6 vaskos kötetből áll, és 6 Forint az ára, jól viszik, és a legélénkebb részvétellel fogadják.”⁵⁰⁹

Júliának a XIII. számú leveléből kiderül, hogy a *II. Rákóczi Ferenc* c. regény már 1852-ben elkészült. Magyarra német nyelvre Jósika Júlia fordította. A magyar nyelven írt művet Heckenast nyomdájában 1852-ben ki is nyomtatták, de az 1852-es új sajtópátens miatt a sajtórendőrség tilalma alá került, és nem kapta meg a terjesztési engedélyt. Ez a mű 1862-ig tiltott mű volt a Habsburg és a cári Orosz Birodalomban is. A kinyomtatott, de terjesztésre betiltott Jósika regény valószínűsíthetően jelentős anyagi kárt okozott Heckenastnak, a betiltás példázza az 1852-es utólagos sajtócenzúra bevezetését követő sajtó- és lapkiadás hazai viszonyait, a rendelet minden magyarországi kiadót és írókat öncenzúrázásra készítetett, erről árulkodik Heckenast 1853-ban írt intelmekkel ellátott levele Jósikához.⁵¹⁰

„...Ön, tisztelt báró úr, az elkövetkezendőkben ír, s amit az én kiadómnak szán. Mindenekelőtt arra kérem, elkerülendő az eddigi kalamitásokat (nehézségeket) cenzori pontossággal mellőzze és tartsa távol mindazt, ami a mégoly szigorú történelmi ábrázolásnál is kapcsolatba vagy

⁵⁰⁷ Arnoldische Buchhandlung, az Arnold-cég vezetője Adolf Hoffmann volt, akinek 1851. július 7-én írt levele megtalálható a Jósika Albumban. Lásd lábjegyzetben az utalást. In: Dézsi 1916. 293. o.

⁵⁰⁸ In: Dézsi 1916. 287-288.o.

⁵⁰⁹ „...Im Jahre 51 — 52 schrieb, oder beendete vielmehr mein Mann einen Roman, den er schon vor der Revolution begonnen hatte, „Franz Rákóczi der zweite“, welcher in Pesth bei Gustav Heckenast erschien jedoch noch ehe er ausgegeben werden konnte, von der Regierung confiscirt wurde. Jetzt endlich erhielt Heckenast die Erlaubnis ihn auszugeben, was vor Kurzem geschah und er schreibt uns, dass der Roman – obgleich er 6 starke Bände enthält, und folglich 6 Gulden kostet, gut geht, und mit der regsten Theilnahme aufgenommen wird...” A magyar fordítást végezte. (Szilágyi Zita és Dr. Rákóczi Katalin). XIII. levél. Ez számozott, de keltezés nélküli. In: Heinlein 1913. 661-662. o.

⁵¹⁰ A *II. Rákóczi Ferenc* című regénye Jósikának 1862-ben jelent meg, a kiadás helyszínei a regény címlapján: Pest-Bécs-Lipcse.

párhuzamba hozható az 1848/49-es eseményekkel. Ugyancsak kérem Önt, hogy a nemzeti gyűlölködés mindenféle kifejezését hagyja el, még ha régmúlt korok is szolgálnak alapjául. Kerüljön olyan ábrázolásokat és frázisokat is, melyek a tömeget egy gyakran oly siralmasan félreértett szabadságérzésre biztatják és izgatják. Körülbelül ezek a fő pontok, melyeket szíveskedjék szem előtt tartani, ha érdekében áll, hogy írásai az elkövetkezendőkben nehézségek nélkül kerüljenek sajtó alá.”⁵¹¹

A korábbi alfejezetben már utaltam arra, a Habsburg államhatalom külföldre is kiterjesztette az államrendőrség tevékenységét. A magyar emigráció tagjairól is állandó információkat gyűjtöttek. Brüsszelnek is volt „független levelezője”.⁵¹² Jósika Júlia Reinsbergnéhez írt egyik leveléből kitűnik, hogy a Jósika házaspár Brüsszelben a megfigyeltek közé tartozott.

„Alig két héttel ezelőtt egy hasonló alak kószált erre felé, aki osztrák kém volt.”⁵¹³

Jósika Júliát még akkor is figyelték Drezdában, amikor már a férje halott volt.

„A drezdai Rendőr-Igazgatóság beszámolója a magyar emigránsokról, akik esetleg még Szászországban tartózkodhatnak. A fenti jelű, e hó 2/5-én kelt magas elrendelésnek sürgősen eleget téve, az alázatosan alulírott Rendőr-Igazgatóság a kir. Belügyminisztérium kérésének megfelelően kötelességének tekinti annak jelentését, hogy az itteni városi rendőrséghez tartozó területen más nem tartózkodik, mint a helyben 1865. febr - 27-én elhunyt magyar menekült báró Josika Miklós özvegye Josika Júlia bárónő, aki korábban Brüsszelben, 1864 májusa óta Drezdában tartózkodik az Amália utcában, 8. szám alatt, a II. emeleten lakik, és jó anyagi körülmények között él. Más magyar emigráns nem tartózkodik itt. Drezda, 1867. június 28. A Rendőr-Igazgatóság. Aláírás: Schwauss.”⁵¹⁴

A titkosrendőrség megfigyelései és jelentései, a sajtó rendőrség cenzúrája meglehetősen erős korlátot szabott Jósikék írói tevékenységének is. Jósika Júlia írói tevékenységét 1857-től

⁵¹¹ Heckenast Gusztáv levele Jósika Miklóshoz. 1853. február 12. 161. sz. levél. In: *Jósika* 1988. 537. o.

⁵¹² *Deák* 2015. 124. o.

⁵¹³ „...Vor kaum 14 Tagen trieb sich ein ähnliches Subject hier herauf das überdies wahrscheinlich nichts mehr und nichts weniger als ein österreichischer Spion war...” Magyarra fordította Szilágyi Zita. I. sz. levél. In: *Heinlein* 1913. 649. o. lásd még In: *Szilágyi* 2019a. 191. o.

⁵¹⁴ „In gehorsamer Nachgehung der Hohen Verordnung vom 2/5. dieses Monats (1025 II. A.) beeilt sich die ehrerbietigst untergezeichnete Polizei-Direktion dem Königlichen Ministerium des Innern auf den Grund angestellten Erörterungen pflichtschuldigst anzuzeigen, daß sich im hiesigen Stadtpolizeilichen Gebiete außer der Witwe des am 27. Februar 1865 hier verstorbenen ungarischen Flüchtlings Baron Nikolaus von Josika, Baronin Julie von Josika aus Ungarn, früher in Brüssel und seit Mai 1864 in Dresden aufhältlich, Amalienstrasse No 8. 2. Etage wohnhaft und in guten Vermögensverhältnisse lebend, sonstige ungarische Emigranten nicht aufhalten. Dresden, den 28. Juni 1867, Die Polizei-Direktion [aláírás] Schwauss. Politische Polizei Angelegenheiten – Ausland, (1856. Dresden.) A szász belügyminisztérium-titikosrendőrség jegyzőkönyve. 1856. Drezda. Jelzet: 10973. Sächs. Landeshauptarchiv Dresden. (Dr. Rákóczi Katalin fordítása.) lásd még. In: *Szilágyi* 2019a. 191. o.

fokozott mértékben figyelte Magyarországon a titkosrendőrség.⁵¹⁵ Ez összefüggésben lehet azzal, hogy Jósika Júlia 1857 januárjától kezdett a *Nővilágnál* rendszeres publicisztikai és szerkesztői tevékenységet.

Az alfejezet elején feltett kérdéseimmel kapcsolatban arra a megállapításra jutottam, hogy a politikai emigráció olyan sajátos és egyben kényszeredett élethelyzet volt a Jósika- és a Pulszky-házaspár számára, amely felbontotta a férj-feleség hagyományos alá-fölé rendelt viszonyát, és az egzisztenciális egymásrautaltság az új élethelyzetben új szerepeket, sokkal inkább a férjekkel egyenértékű jövedelemszerző szerepet osztott a magas műveltséggel bíró feleségek, köztük Jósika Júlia és Pulszky Teréz számára. A közösen együtt alkotó (dolgozó) házaspárok azt a képet is sugallták (közvetítették) Magyarország irányába, hogy a nők műveltségük birtokában tevékenységükkel (munkájukkal) pénzben, azaz jövedelemben mérhető értéket képviselnek, ezáltal a házasság, mint intézmény gazdasági szempontú fenntartásához a nők is képesek hozzájárulni, mindez önmagában egy új, változó normát közvetített Magyarországra a nőkkel kapcsolatos társadalmi közgondolkodást illetően.

A Jósika- és Pulszky-házaspár, mint szerzőpáros írói tevékenységét az emigráció politikai célkitűzéséhez illesztette. Jósika Júlia a fordítói tevékenységével, Pulszky Teréz önálló memoárjával lépett az irodalmi nyilvánosság színterére. Az irodalmi tevékenységükben azonosságként értékelem, hogy írói pályájuk kezdetén közvetlen és közvetett módon Magyarországról, a magyar történelmi és irodalmi hagyományokról közvetítettek kulturális információt Nyugat-Európa felé. Ez a tevékenység formálta írói hivatástudatukat. Pulszky Terézia irodalmi működése abban tér el leginkább Jósika Júliáétól, hogy írói pályája nem mérhető hosszú távú időben, önálló regényt nem írt, de férje támogató magatartása Pulszky Terézia irányába abban is megnyilvánult, hogy közösen írtak több könyvet. Pulszky Terézia egy memoárt és három mesejátékot írt. Lényeges különbségnek látom emigráns alkotói pályájuk összevetésekor, hogy Pulszky Teréz magyar nyelven nem írt a hazai lapokba, és nem közvetített külföldről kulturális tartalmú információkat a magyar olvasóközönségnek. Ugyanakkor írói hivatásának érezte a magyar nyelvű közösség kultúrájának közvetítését Nyugat-Európa országaiba. Ez a kulturális mediátori szerepvállalás nagyon hasonló Jósika Júlia írói szerepvállalásával. Jósika Júlia írói pályája a fordítói tevékenységet követően, több írói szerepkörben formálódott tovább, magyar nyelven közvetített nyugat-európai kulturális tartalmakat, ismeretterjesztő könyvben, majd sajtótevékenysége által, végül írói hivatása a nőnevelési kérdésekben teljesedett ki, amit a következő fejezetekben mutatok be. Mindkét

⁵¹⁵ Jósika Júliára és Jósika Miklósról vonatkozóan több száz iratszám létezik, fekete tussal áthúzva, de maguk az iratok az MNL-ből eltűntek. In: *Sashegyi* 202-203.o.

emigráns író magas reputációjú családi, vagyoni háttérrel és magas szintű szellemi műveltséggel rendelkezett. A kultúráközvetítő, mediátori szerepkörük formálódását az emigráció sajtósági státusza tette lehetővé, és az is, hogy egy támogató házastárs állt mindkét író mögött, akiknek iránymutatásával saját írói képességeiket és tevékenységüket nem kizárólagos öncélú műkedvelés végett, hanem elhivatott módon, a magyar politikai emigráció stratégiájának, a szellemi hadviselésnek a szolgálatába állították.

4.4.1. Az ismeretterjesztő és műveltségközvetítő szerep Jósika Júlia írói tevékenységében – *Közlések a külföldről*

Magyarország a neoabszolutizmus korszakában a szabad információáramlás elől el volt zárva. Hír, információ és bármilyen mű közlés csak ellenőrzött módon jelenhetett meg a nyilvánosságban. Miután nem működött az országgyűlés, és a megyei közgyűlések sem, a nyilvánosság tere a sajtó maradt, ezáltal jelentősen felértékelődött a sajtóban megjelent hírtudósítások, hírközlések értéke. A hazai lapok többsége a szerkesztő megbízásából alkalmazott külföldi levelezőt. Buzinkay Géza kutatásában rávilágít arra, hogy “a külföldi levelezők – akik gyakran név nélkül jelentek meg a hírlapokban – a bécsieken kívül a forradalmi emigráció tagjai közül kerültek ki, és a főbb emigrációs központokból, Londonból, Párizsból, Brüsszelből és gyakran New Yorkból tudósítottak.”⁵¹⁶ A hírközlésekben egyre fontosabb szerepet játszott a kor modern technikai találmánya, a távíró. A szabadságharc leverése után újjá kellett építeni, majd bővíteni a magyar távíró vonalakat, 1849 után már működött néhány távíróhivatal a Magyar Királyság területén is, de ez nem a hírlapoknak szánt hírközlést szolgálta, hanem a hatalom szolgálatában állt. A budai távíró a Helytartóság elnökének, Albrecht főhercegnek a kizárólagos használatára volt fenntartva.⁵¹⁷ A műveltségszerzés vagy helyesebben műveltté tevés szolgálatába állított információközlésnek, – pláne ha külföldről érkező, újdonságokat és modern ismereteket közvetítő közlésekről volt szó, – megnőtt az irodalmi piaci igénye.

A modern ismeretek közlését igénylő társadalmi szükségletet felismerve Jósika Júlia az 1850-es évek közepén önálló könyvkiadással próbálkozott. Első, önálló szerkesztésű könyve, a *Közlések a külföldről* c. mű.⁵¹⁸ A műben magyar és német tükörfordításban jelentek meg a

⁵¹⁶ Buzinkay 2016. 149. o.

⁵¹⁷ u.o.

⁵¹⁸ Jósika Júlia: *Közlések a külföldről*. 1855. Heckenast Kiadó. Pest. 1855.

vegyes tematikájú írások. A kétnyelvű könyv műfaja: vegyes közlemények, azaz miscellánia.⁵¹⁹ A mű 1855-ben jelent meg, és kiadója Heckenast Gusztáv volt.⁵²⁰ A művet Heckenast újraindított irodalmi vállalkozása vetületében, a korszak újjáéledt sajtóéletének sajtótörténeti kontextusában vizsgálom. Továbbá arra keresem a választ, hogy milyen új, modern tudástarmakokat közvetített az író, amelyeken keresztül bizonyítható műveltségközvetítő tevékenysége és annak társadalmi hasznossága.

Heckenast Gusztáv tapasztalt lap- és könyvkiadó üzletember volt, és már az 1848-as forradalom előtti korszakból ismerte a hazai olvasóközönséget, annak társadalmi hátterét, azt, hogy a hazai olvasók java része inkább városi közegben él, javarészt németül olvassa a sajtót és a könyveket, ezért az irodalmi, üzleti vállalkozását az 1852-es sajtópátens szabályait követve, annak megfelelően a magyarul és németül olvasó polgárok információigényére alapozta. Jósika Miklós műveinek ő volt a kizárólagos hazai kiadója. Heckenast Gusztáv és Jósika Júlia mindketten evangélikus felekezetűek voltak, és Heckenast is abból a szepességi szász evangélikus közegből származott, akik folytonos betelepülésük kapcsán a reformkori pesti lutheránus elit kohézióját erősítették és amelyben Jósika Júlia is szocializálódott. Jósika Júlia kulturális tőkéje elegendő biztosítéknak bizonyult Heckenast üzleti vállalkozásához, így nemcsak Jósika Miklós, hanem Jósika Júlia publicisztikai és szépirodalmi tevékenységét is támogatta.

Jósika Júlia az 1850-es évek első felében még ismeretlen szerző volt a hazai irodalmi piacon, a szerzői pozíciója a *Közlések* kiadása kapcsán formálódott, és a hírközlői, tudósítói, ismeretközvetítő szerepe ráépült Jósika Miklós külföldi hírtudósítói szerepére, amit az emigrációban az 1850-es évektől magáról kialakított a hazai publicisztikában. A brüsszeli, emigrációs életstratégia részét képezte a közös irodalmi munkásság. Fábri Anna a nőírók tevékenysége kapcsán megállapítja, hogy „a 19. század közepén írói tevékenységet folytató legtöbb író mögött ott állt egy íróférfj vagy olyan támogató, aki írói tevékenységet folytatott

⁵¹⁹ Lásd Kerpics Judit: Pályakezds és miscellániák. PHD értekezés. 2023. 15-22. o. Megjegyzés: Kerpics Judit a disszertációjában *Közlések...c.* művet műfaji szempontból, és a kétnyelvű szöveg kulturális gyakorlatát elemzi. A kötetben pl. Pitcairn sziget és lakói c. novella elemzésére fókuszál. Én Kerpics elemzésével szemben a dolgozatomban a mű oktatás- és tudománytörténeti jelentőségére fókuszállok az elemzésben. Kerpics a PHD értekezésében utal arra, hogy „...a szerző már az aszódi Podmaniczky-birtokon nevelkedett, így a német kulturális közeget csak közvetve, anyai rokonságán keresztül ismerhette. Fordításai így bizonyos fokig saját kulturális váltásának termékei.” Megjegyzésem: A német nyelv anyanyelvi szintű tudását és a német kulturális orientációt jobbra nem a Podmaniczky birtokon sajátította el, bár ott is mindenki németül beszélt, hanem a pesti német nyelvű evangélikusok urbánus közegében vált művelőjévé a német irodalomnak és kultúrának, mivel gyermekkorában javarészt Pesten élt. Abban egyetértek Kerpiccsel, hogy a mű egy olyan irodalmi termék lett, ami a német-magyar anyanyelvi tudás birtokában kialakult fordítói készségének köszönhető.

⁵²⁰ A könyv megjelenését kissé eltérő fordításban. Ida von Düringsfeld is közölte. „...*Baronin Julie Jósika auch in der Literature Damen hat, in der ungarischen durch „Reisebriefe“, 2 Bde.; Pest.1855...*” In: *Ungarns Männer* 1862. 3. 179. o.

vagy az irodalmi életben kapcsolati tőkével bírt.”⁵²¹ Feltehető, hogy Heckenast kiadó számára is elegendő biztosítékot jelentett az a tény, hogy Jósika Júlia mögött ott állt Jósika Miklós író.

A *Közlések* c. könyv tematikáját tekintve széles spektrumú természettudományos ismereteket közöl a bányászat, az elektrokémia, a fizika, a biológia (rovartan, madártan) területeiről, a humán ismeretek köréből pedig a flamand népéletet és népszokásokat, továbbá a brit világbirodalom gyarmatosító törekvéseinek kontinenseken átívelő társadalmi és kulturális következményeit közvetítette az olvasók felé. A művet érdemes az 1849-ben kiadott birodalmi oktatási rendelet, az *Entwurf*,⁵²² mint a birodalmi kormányzat modernitást célzó oktatás- és kultúrpolitikájának Magyarországra vonatkozó kontextusában vizsgálni.

A birodalmi oktatási rendelet kidolgozója Leo Thun, vallás és közoktatási miniszter volt. A Thun-féle oktatási reform a modern társadalom új igényeinek kielégítésére és szolgálatába állította az oktatást. 1855-ben kiadtak egy miniszteri rendeletet, ami előírta a német nyelv kötelező oktatását és néhány tantárgy német nyelven történő oktatását. A Gründerzeit az 1850-es évektől megteremtette a gazdasági modernizáció, az iparosodás és gyorsabb gazdasági fejlődés kereteit. Az iskolai oktatásban is az lett a cél, hogy a tudományoknak megfelelő szaktanárok legyenek és oktassák a gyermekeket tudományokra. A *Közlések a külföldről* tudományáganként differenciált, modern tudást közvetített. Az olvasmányok a 19. század második felében a humán- és természettudományok, valamint a műszaki tudományok terén jelentkező, felgyorsult fejlődés időszakát, a fejlődés eredményeit megjelenítő új ismereteket közvetítették szórakoztató stílusban. A könyv társadalmi hasznosságát abban látom, hogy elsősorban a családi otthon keretein belül, autodidakta módon, német vagy magyar nyelven is lehetővé tette, hogy modern tudást, természettudományos és humán műveltséget sajátítsanak el a fiatal olvasók. A *villany csudái* c. és *A Sydenhamy kristálypalotáról* írt írásokon keresztül kívánom bemutatni az írónőnek a műveltségközvetítésre és a modernkori tudásáramoltatásra tett írói szándékát.

A *villany csudái* c. részben Jósika Júlia az elektromosság, a villanyáram élettani hatásairól, a volta oszlop emberi izomzatra gyakorolt élettani hatásáról közvetített ismereteket, a villany, mint fényforrás közvilágítási lehetőségéről, szinte jövőbelátó módon vetítette előre az elektromosságnak az ipari termelésre gyakorolt hatását, annak a jövőbeni várható következményeit.

---

⁵²¹ *Fábri* 1998.

⁵²² „Organisations-Entwurf” oktatási rendeletet Leo Thun Hohenstein gróf (1811-1888) dolgozta ki, aki a Bach rendszer vallás és közoktatásügyi minisztere volt (1849-1860). Thun vezette be a nyolcosztályos gimnáziumot, a tantárgyakat, a szaktanári rendszert, az érettségi vizsgát és a közös tantervet.

„E vakító fény valami magas oszlopra helyezve, képes egész nagy tereket nappali világgal elárasztani; úgy hogy sűrűtős munkákat éjjel szintoly sikerrel lehet folytatni, mint napvilágnál.”⁵²³

Az elektromosság és a hírközlés összefüggésében a modern tudományok és felfedezések kapcsolódásairól, az addig elért eredményeiről történeti áttekintésben tájékoztat a mű ezen fejezete. Visszatekint az ókortól a 19. századig elért fizikai és kémiai kísérletezések rövid tudománytörténeti elbeszélésére, majd a 19. századi modern tudományok és felfedezések, mint az elektromosság, a galvanizálás, az elektrokémia kutatási eredményeit a társadalmi hasznosság szempontjából mutatja be az olvasónak.

A 19. századi ember szemléletében az idő fontos szerepet játszott, az időhöz való viszonyulás, az időszemlélet a modern ember attribútuma, ami kitüntetett gondolatként jelenik meg az írónról részéről a *Közlések* c. könyvében. Jósika Júlia komparatív módon összehasonlítja, hogy egy utazás kapcsán mennyi idő alatt lehet térben eljutni egyik helyről a másikra, fontos érték számára a gyorsaság, és ezt nemcsak az utazás, hanem a hírközlések (információk) eljuttatása kapcsán is példázza, hogy a távirdák révén az információk, a hírek több száz kilométer távon belül akár néhány óra alatt képesek egyik végpontból a másikba a hírt eljuttatni. Jósika Júlia későbbi publicisztikai írásaiban is reflektál az időre, és a saját korának időszemléletét összeveti a száz évvel korábbi, 18. század emberének időszemléletével. Összehasonlítja az előző évszázad technikai és tudományos eredményeit a modern kor eredményeivel, amelyek a haladást szolgálják és megváltoztatják a szemlélő gondolkodását.⁵²⁴ Az idővel kapcsolatos reflexió már megjelenik Jósika Miklós a *XVIII. század új öntetben* című novellájában is, melyben a modernizációt megelőző és az általa létrehozott értékrendek és világok szemben állításával a múlt és a haladás, a modernség értékeit jeleníti meg. Az új világot a gyorsaság jellemzi, az utazás, az információforgalom sebessége, mellyel szemben a régi világ lassúsága áll, amely azonban tartalmasabb, mélyebb élményekre és életre adott lehetőséget az új, modern világgal szemben.⁵²⁵

„A villany hatásának mezején, a legfontosabb a legbámulatosabb találmányok egyike a villany távira; melynek segédelmével a legtávolabbi országokból is kevés perc alatt tudósításokat vehetni. E célra egyik állomástól a másikig - felállított oszlopokon két vas vagy réz sodrony vonatik, miként ezt a vaspályák hosszában láthatni. Ha a sodronyok vasból készültek, akkor a villanyfolyadék egy másodperc alatt 25,000 mérföldet fut át, ha pedig rézből, akkor egy

⁵²³ Jósika 1855. 61. o.

⁵²⁴ *Nővilág* 4 (1860). 32. 506-507. o.

⁵²⁵ Jósika 2000. 258-259. o.

*másodperc alatt, nem kevesebb, mint 45,000 mérföldet...az előadottakon kívül más távirati módok is léteznek, amelyekre különbözően alkatott gépek használtak, de a leírt mód s legalább Franciaország távirai állomásain alkalmaztatik. A legújabb időkben víz alatt is vezetnek villansodronyokat. Az első ilyen távíra, mely a tengeren át Calais és Dower közt létezik, 1852-ik November 11-ike óta működik.*⁵²⁶

Az 1850-es évek lendületes fejlődést adtak a távirat, a távíró hivatalok fejlődésének. Jósika Júlia erről a fejlődésről, mint tudományos eredményről számolt be, hogy a villanyt miként használták fel a hírközlésre. Írásának középpontjában a hírközlés fejlődésében mintaként Franciaország és Anglia állt. Buzinkay Géza hívja fel a figyelmet arra, hogy a kereskedelem számára lett elsőként nagyon fontos az elektromos távirdák biztosította hírközlés fontossága, és Franciaországban Paul Julius Reuter⁵²⁷ a már létező galambposta mellé megszervezte az elektromos távirat-továbbítást, majd 1851-ben megszervezte a londoni tőzsde közelében saját távíróhivatalát.⁵²⁸ Nagy-Britannia a világkereskedelemben betöltött szerepe révén ezeknek a modernizációs technikai újításoknak köszönhetően alakul a viktoriánus korszakban világhatalmi tényezővé.

A modernitás számos elemét közvetíti *A Sydenhamy kristálypalotáról* írt közlés is.⁵²⁹ Jósika Júlia elsődleges célja a tájékoztatás volt azok számára, akik még nem olvastak, vagy nem hallottak az 1851. évi londoni kiállításra felépített óriási méretű, vasból és üvegből készült palotáról, amit Sydenhamy-ban újból felépítettek. Az építményt a világ csodái közt említette a szerző a könyvében. A korabeli angol lapokhoz igazodva az író fontos szempontnak tartotta arról tudósítani, hogy „*vaspályán 15 perc alatt lehet elérni Londonból Sydenhamyba*”, érzékelhetően nemcsak a vasúti közlekedés volt nóvum, hanem egyre fontosabb szemponttá vált az idő. A modern kor emberének szemléletében megjelent a gyorsaság, az újabb ipari forradalom eredménye a kiépített vasúti hálózat, a gyors közlekedési lehetőséget az idő függvényében a vasúti közlekedés biztosította. Jósika Júlia szemléletében feltehetően fontos értéké vált az idő és miután erről hosszasan tudósít, ezáltal az ő személyiségéről is árulkodó

⁵²⁶ Jósika 1855. 63-65. o.

⁵²⁷ A Reuters híroroda az első Atlanti-óceán alatti távírókábel lefektetésétől, 1866-tól kezdve Európán kívüli földrészekén is terjeszkedett. Néhány évi verseny után a párizsi Havasszal és a berlini Wolffs Telegraphisches Korrespondenzbureau-val megállapodtak a világ felosztásában. A három nagy híroroda kartellszerződése a Reutersnak biztosította a brit gyarmatvilág és Kelet-Ázsia híryanagának összegyűjtési lehetőségét”. In: *Buzinkay* 2016. 150. o.

⁵²⁸ *Buzinkay*. 2016. 150. o.

⁵²⁹ A roppant épület, amely csupán vasból és üvegből épült, 1851-ben a londoni kiállítás főépülete volt a Hyde parkban és Paxton József mérnök tervezte. A kiállítás bezárása után egy részvénytársaság megvásárolta az épület anyagait és újból felépítette Londontól délkeletre fekvő Sydenhamy területén.

attitűd a modernséghez fűződő viszonyulásában, amelyre még a dolgozat későbbi fejezetében is utalni fogok.

„Az épület hossza 1608 angol láb, s legnagyobb szélessége 384 láb... háromszor olyan hosszú, mint a Szent Pál templom Rómában...”⁵³⁰

Tudósít az építőanyagokról: vas és üveg, és a kor technikai eljárásairól, mint újdonságról, például, hogy víz a magas tornyokba van felvezetve.

„Főekessége a parknak a két vízcsarnok. Ezek üres vasoszlopokból emelt nyolcszögű imaboltok vagy tornyok. - Ezen oszlopok ürében nyomatik fel a víz a tornyok födeléig, honnan, mint valami lenge, átlátszó fátyolfüggöny foly alá, lépcsőzetes zuhatagokat képezvén, melyek a parkot egyenes vonalban áthasító fő utaknak két oldalán csörgedeznek.”⁵³¹

A külső jellegzetességek után a belső térszerkezet elosztását, a főhajóban a növénytani, állattani és néprajzi csoportozatokat, majd művészettörténeti szempontból a palota két felén berendezett udvarokban (Courts) a művelt népek építészeti és szobrászati fejlődését taglalja.

„Itt van az egyiptomi udvar, mely a régi Egyiptom szobrászati készítményeit tárja ki. részint eredeti művekben, részint ügyes másolatokban. Vannak itt tovább az udvarokban görög, római régiségek, az alhambra, assyriai, byzanti összeállítások, vannak osztályok, melyek az ó és új német, francia, olasz művészetet varázsolják a néző elé, míg egyik része a tornácoknak az ipar készítményeire van szánva- számtalanok itt a kereskedők által kibérlett osztályok, melyek a közönségre nézve, a folytonos kiállításnak minden előnyeivel bírnak. Főleg idegenekre nézve e kiállítás nagy érdekléssel bír, mivel az angolhoni minden gyárvárosoknak legsikerültebb készítményeit tartalmazza. Megrendelések is elfogadtatnak itt, mi szintoly előny a gyárosokra, mint kényelmes az idegenekre nézve. Nagy része az épületnek terjedt növényházakból áll, mint szintén ethnológiai s természettani gyűjteményekből, hol mindazt egyesíteni törekedtek a vállalkozók, mi e részben a nevezetességek közé tartozik. Fizikai műszerek, vegytani készítmények, gépek sat. hasonlósul fel vannak e tágas épületben állítva; ugy mikép semmi neme nincsen az emberi művészetnek, tudománynak s iparnak, melyről a sydenhami palotában saját szemeink által ne nyerhetnénk tanulságos ismeretet.”⁵³²

A tanulmány egyik modern témája az emberi faj keletkezése és megjelenése a Földön, az ember megjelenése előtti földtörténeti korszakokból létező őszállat maradványok, saurusok, stb.

⁵³⁰ Jósika 1855. 195. o.

⁵³¹ Jósika 1855. 201. o.

⁵³² Jósika 1855. 199. o.

földtörténeti korszakokon átívelő rendszerbe helyezése és ismertetése. Nagy-Britanniában Charles Lyell, *Principles of Geology* c. geológiai munkája a Föld több évmilliárdos létezéséről (1830-1833) hatással volt Charles Darwinnak *A fajok eredete* c. munkájára. A geológia, és a természet törvényei egyre feszültebb viszonyba kerültek a Biblia teremtéstörténetével. Ez a probléma a 19. században fontos közgazdasági, jogi, teológiai és természetfilozófiai művek sorát ihlette meg. Anglia világbirodalomává válása, Viktória királynő uralkodásának korszakában, hatalma és kultúrája csúcsán, ezt fejezte ki a kristálypalota felépítése. Jósika Júlia tudósítását összevettem egy korabeli angol lap tudósításával, ami a kristálypalotában található őslényekről szólt. Az érdekelt, hogy mennyiben tényszerű Jósika Júlia közlése, és használja-e a modern tudományos, geológiai kutatások szókészletét, tudományos eredményeit? A világ keletkezésére és az ember teremtésére és fejlődésére vonatkozó ismeretekből mennyi tényközlő ismeretet közvetített el a hazai olvasókhhoz? Mi lehetett a célja a mű vegyes tartalmú összeállításának?

„A látogatók az emberi faj felemelkedése előtti időkbe utazhattak vissza, amikor olyan kiállításokat tekintettek meg, amelyek a brit geológiai tudományok terén elért brit eredményeket hangsúlyozták, amelyeknek úttörője James Hutton volt, aki empirikus módszerekkel érvelt a mély idő létezése mellett. B. Waterhouse Hawkins volt a felelős a geológiai bemutatókért, amelyek a néprajzi bemutatókhoz hasonlóan megfelelő környezetet, növényeket és modelleket kombináltak - ebben az esetben kihalt, „antediluvi” fajok rekonstrukcióit. (Lásd a 8. és 9. ábrát.) Hawkins, akárcsak Owens, a vizuális tanulás híve volt; 1854-ben „A vizuális oktatásról, mint alkalmazott geológiáról” című előadásában ismertette projektjét (Piggott 158). Az időbeli változások érzékeltetése érdekében a tóban lévő szigeteken elhelyezett kiállításokat korszakok sorozatába rendezte, kezdve az elsődleges korszakkal - amely „az akkor ismert [geológiai] formációk teljes skáláját bemutatta” -, amelyet a másodlagos vagy mezozoikus formáció követett - amely a ma is a helyszínen található rekonstruált dinoszauruszokat tartalmazta - és a harmadkori korszak, amely az eredeti tervek szerint soha nem fejeződött be (Doyle és Robinson 184).”⁵³³

⁵³³ Travelling out into the grounds, visitors went back in time to before the rise of the human species by viewing displays that underscored British achievements in geological science as pioneered by James Hutton, who, working empirically, had argued for the existence of deep time. B. Waterhouse Hawkins was responsible for the geological displays that, like the ethnographic displays, combined appropriate setting, plants, and models—in this case, reconstructions of extinct, “Antediluvian” species. (See Fig. 8 and Fig. 9.) Hawkins, like Owens, was a proponent of visual learning; in 1854 he described his project in a lecture entitled “On Visual Education as applied Geology” (Piggott 158). To convey change over time, he structured the sequence of exhibitions, set on islands in a lake, into a series of epochs, beginning with the primary—which “displayed the full range of [geological] formations then known”—followed by the secondary or mesozoic formation—which included the reconstructed dinosaurs that linger

Júlia írásaiban nem foglalt állást a geológusok teremtéstörténetet cáfoló nézeteivel kapcsolatban, és nem használta a geológiai szakfogalmakat sem. Ő a biblikus ismeretek szókészletével fogalmazott a vízözön előtti őslényekről. Talán itt bizonyítható leginkább, hogy a *Közlések* szerző célja a haladás, a tudományos kutatások eredményeiről szóló tájékoztatás és az ismeretterjesztés volt, mindezt az általa később is alkalmazott könnyen fogyasztható, szórakoztatóan oktató stílusban. A mű olvasóit egy vicces sztorival oldotta fel az esetleg félelmet gerjesztő csont faunák képzeletbeli látványával kapcsolatban, amikor Hawkins⁵³⁴ urat, – aki a valóságban is felelőse volt a kiállításnak – egy különös helyszínre helyezte ki a műben. A Hawkins által a tudósok részére rendezett munkaebéd az Inguanodon belső hasi üregében volt. Összevetve a Hawkins által rendezett ősmaradványok kiállításáról szóló angol újságcikkeket ezzel a sztorival, az ebéd csak fikció, és nem szerepelt a kiállításról szóló angol hírlapi tudósításokban.

*„Itt lehet a vízözön előtti roppant állatoknak alakjával itt megismerkedni. Leírhatatlan fáradsággal és roppant nagy költséggel sikerült az itt ott gyűjteményekben létező csontvázok minősége után a kihalt állatoknak eredeti alakját előteremteni. A Megalosaurus egykor a szárazföldön élő, de martalékát olykor a vizek hullámain is felkereső állat...nem kevesebb, mint 35 láb hosszú, míg az Inguanodon óriásgyík 40 lábnyi hosszú...”*²⁰¹

A Sydenhamy kiállításról szóló tudósításnak a magyar iparügy helyzete szempontjából is volt jelentősége. Az 1850-ben elindított Gazdasági Lapok főszerkesztője Korizmic László, a kiállítással kapcsolatos magyar részvétellel kapcsolatban sajnálkozását fejezte ki, hogy „hazánk fiai csupán véletlenszerűen, nem szervezett és előkészített keretek között – vagyis az egyes ambiciózusabb iparosok, gyárosok saját elhatározásból –, csak az osztrákok számára kijelölt helyen mutathatták be termékeiket.”⁵³⁵ Magyarország miután nem volt szuverén állam, nem vehetett önállóan részt a londoni kiállításon, csak “az Ausztria számára fenntartott 746 kiállító helyen képviseltette magát, s ezeknek mintegy négy százaléka magyarországi, három százaléka erdélyi volt.”⁵³⁶

A *Közlések...* c. művet Jósika Miklós elküldte Fejérváry Miklósnak Dovenportba,⁵³⁷ így az USA-ban Fejérváry környezetében élő magyar emigráltak egy része valószínűsíthetően

---

on the site today—and the Tertiary epoch, which was never completed as originally projected (Doyle and Robinson 184). In: *Helmreich* 1854.

⁵³⁴ Benjamin Waterhouse Hawkins (1807-1894). Angol szobrász és természetrajzi művész.

⁵³⁵ *Gazdasági Lapok*, 3 (1851) 45. 45-46. o.

⁵³⁶ u.o.

⁵³⁷ „Jugendbuch (Ifjúsági könyv) - *Közlések a külföld-ről* pullusok (csirkék) számára - írta égóné (feleségem).” Jósika Miklós levele Fejérváry Miklóshoz. 55.számú levél. Bruxelles. 1855. december 27. In: *Jósika* 1988. 176-177. o.

ismerte a művet. Szaák Lujza szerint a könyvet rendkívüli kedveltséggel fogadta a magyar hölgyvilág.⁵³⁸ A nyugat-európai modern, kulturális információk közvetítői szerepvállalásával kezdődött Jósika Júlia közírói tevékenysége és ismertségének a megteremtése a magyar olvasóközönség előtt. Társadalmi érvényesülésében sokat jelentett az a kulturális tőke, amire részben rendi származása, neveltetése, urbánus életmódja révén elsajátított műveltsége és nyelvtudása révén szert tett.

Az 1850-es évekre a középosztálybeli olvasóbázis szokásai jelentősen átalakultak. A könyvolvasás helyett kedvelté váltak az újságban olvasható tárcarovatok, folytatásos regények. Az olvasási szokások gyors változása és az új olvasói igények felmerülése jelentősen befolyásolta Jósika Júlia írói tevékenységét.

A megváltozott olvasói szokások és az újból fellendült sajtóipar hatással volt az irodalmi piacra és azoknak az íróknak a tevékenységére, akik az írói tevékenységükből jövedelmet reméltek. Szaák Lujza említi, hogy 1855 után Jósika Júlia a külföldi, ismeretterjesztő közléseit kiadója kérésére sem folytatta könyvvé szerkesztett formában.⁵³⁹ Írói tevékenységét elsősorban sajtómunkatársként folytatta a *Nővilág* c. lap számára. Valószínűsíthetően azért, mert a sajtóban való megjelentetés jövedelmezőbb tevékenységnek bizonyult.

4.5. A női irodalmi és divatlapok. Jósika Júlia sajtótevékenysége a *Nővilág* c. lapban

A 19. század második felétől az iparosodás és a modernizáció következményeként átalakult a tevékenységszerkezet, megkezdődött egyes szakmák hivatásosodása,⁵⁴⁰ mindez a sajtó professzionalizációját is jelentette. Az 1850-es évek közepétől létrejött a sajtó tartalmi differenciáltságán alapuló szórakoztató, ismeretterjesztő és a szaksajtó, ami Révész Emese megállapítása szerint “a különféle olvasói rétegek eltérő igényeinek érzékenyebb követése nyomán bontakozott ki, megteremtve a családi, női, gyermek, ifjúsági és speciális lapok egész sorát.”⁵⁴¹ Az önkényuralom korszakában a jobbágyfelszabadítás és jogkiterjesztés következtében átalakuló magyar társadalom, ezen belül “a középosztály értékrendjének tükrözésében és közvetítésében a sajtó fontos szerepet vállalt.”⁵⁴² A politikai lapok mellett a

⁵³⁸ *Győri Hírlap*, 3 (1888). 97. címlapon.

⁵³⁹ u.o.

⁵⁴⁰ *Gyányi - Kövér* 1998. 76. o.

⁵⁴¹ *Révész* 2015. 73. o.

⁵⁴² u.o.

reformkori divatlapok hagyományait követő irodalmi divatlapok is megjelentek: *Hölgyfutár*, *Remény*, *Budapesti Viszhang*, *Délibáb és Divatcsarnok*.⁵⁴³ Az egyik legnagyobb kihívást a megváltozott olvasási szokásokkal bíró olvasóközönség, mint a „kultúrát, azaz a műveltséget fogyasztó” olvasóközönség bővítése és megtartása jelentette, megfelelő számú polgárság hiánya miatt az újságolvasás, mint polgári szokás és cselekvés kétséges üzleti kimenetelű vállalkozásnak tűnt a nyomdászok, a kiadók és a szerzők számára. Az olvasási szokások vizsgálatának külföldi szakirodalmában Gyimesi Emese hívja fel a figyelmet *Rita Felski The Gender of Modernity* című könyvében a szerző azon megállapítására, hogy a 19. században a tömegkultúra prototipikus fogyasztóját igen gyakran nőként ábrázolják.⁵⁴⁴ A női olvasóközönség meghódítása európai jelenség volt, így Magyarországon is szinte minden női sajtóorgánus célkitűzése az lett 1849 után, hogy a nőt, mint kultúra fogyasztókat olvasóközönségként, és ezáltal sajtó- vagy könyvvásárlóként megnyerje az irodalmi piacon. Az irodalmi divatlapok beszélők, tárcacikkek, folytatásos novellák, hír és divattudósítások mellett a lapszámok mellékleteiben divatmellékleteket is közöltek. Révész Emese rámutat, hogy a “szépirodalom és divat sajátos árukapcsolása az abszolutizmus éveiben is hatékonyak bizonyult.”⁵⁴⁵ Az irodalmi divatlapok jelentős szerepet töltek be a nők olvasóvá nevelésében, a nők műveltségi szintjének emelésében, ezáltal jelentős műveltségközvetítő szerepet töltek be a hazai polgárosodás folyamatában.

Jósika Júlia 1857 januárjától tört be a hazai sajtópiacra a *Nővilág* c. szépirodalmi és divatlap szerkesztő főmunkatársaként, divat- és hírtudósítójaként. Ebben az alfejezetben arra keresem a választ, hogy mi volt a *Nővilág* c. lap specifikuma a lapindításakor, ami az újság egyedi sajátosságát és egyben népszerűségét jelentette egy adott időintervallumban, 1857 és 1860 között. Az időintervallumot azért szűkítem a lap fennállásához képest rövidebb időtartamra, mert Jósika Júlia ebben az időszakban volt állandó sajtómunkatársa a *Nővilágnak*, és az újság ebben az időszakban vált a legnépszerűbb női orgánummá Magyarországon. A *Nővilág* lapszerkesztési koncepcióját érdemesnek tartom összevetésre a *Hölgyfutáréval* az 1850-es évek utolsó harmadában éppen amiatt, hogy láthatóvá váljanak a hasonlóságok és különbözőségek a két női lap szerkesztési koncepcióját illetően, amelyek választ adhatnak arra a kérdésre, hogy a két egymással vetélkedő női orgánus közül mi volt a *Nővilág* sajátossága, milyen témákban és mely szerzőkkel kívánta magának meghódítani és más lapoktól elhódítani a középosztálybeli női olvasóközönséget.

⁵⁴³ Nagydíósi 1958. 197-204. o.

⁵⁴⁴ Gyimesi 2016. 43. o.

⁵⁴⁵ Révész 2015. 84. o.

A *Nővilág* tulajdonosa és kiadója Heckenast Gusztáv volt, főszerkesztője Vajda János lett, aki 1857-ben a lapindításkor utalt a célközönségre, a lap „a magyar hölgyek számára” indul. Vajda és Heckenast a nemzeti szellem megújítása programjának a szolgálatába állították a *Nővilág* c. lapot, és legfontosabb társadalompolitikai célkitűzésük lett a hazai nőnevelés és női művelődés szintjének emelése. A lap első számában Vajda János lefektette az újság szellemi programját kifejező irányelveket:

„...Olyan közlőnyt óhajtunk alapítani, amely a kevésbé vagyonos családba is bejuthasson, közlőnyt mely a magyar középrend nőinek és lányainak hetenként oly kedves lapot jutasson a házba, mely mindent magában foglaljon, mely mulattat, érdekel és oktat...gyakorlati életre nézve hasznos tanúságot von maga után...”⁵⁴⁶

Vajda programnyilatkozatából kitűnik, hogy a *divat* szónak a jelentése egy tágabb fogalmat jelöl a lapszerkesztési koncepcióban.

„Divatközleményeket, és erre vonatkozó tudósításokat a nagy világvárosokból, melyek nemcsak a hölgyek öltözékeire s piperéire, hanem mindazon tárgyakra kiterjednek, melyek a kényelem-, fényűzés-, valamint a társas életre vonatkoznak...”⁵⁴⁷

Vajda meggyőzően érvel amellelt, hogy Jósika Júlia Párizs közelében a hangadó nagyvilág középpontjában él, így tökéletesen képes arra, hogy a divattal (ami alatt az újdonságokat is érti) kapcsolatos olvasói várakozásnak megfeleljen. Vajda meggyőzően érvel amellelt, hogy a *Nővilág* tudósításai nem csupán öltözködési szokásokat rejtenek magukban, hanem a változó, átalakuló hazai társadalom, elsősorban a középbirtokos nemesi réteg polgárisodó és a közép-is kispolgárság társadalmi szükségleteihez igazodó, a nők társadalmi szerepeihez kapcsolódó műveltségközvetítő szerepet kívánja betölteni.

„Ellenben a lap, melyet szerkesztendők vagyunk, nem egy frivol világ játszó bábszeréül, hanem a szolidusabb, legszámosabb, s mérsékelten jogos igényű középrend szelleméleti szükségének pótlásául van tervelve, s ehhez képest, a divat vonzó felszíne alatt még mélyebb erkölcsi célt, is rejt magában.”⁵⁴⁸

Heckenast Gusztáv kiadó és tulajdonos modern sajtóértékesítési alapelveket alkalmazott a lap olvasótáborának megteremtésében, bővítésében és ügyelt a lap színvonalára. Nagydiósiné kutatásában megemlíti, hogy “kezdők nem is jelentkeztek a lapba

⁵⁴⁶ *Nővilág* 1 (1857). 1. címlap.

⁵⁴⁷ u.o.

⁵⁴⁸ u.o.

publicistának,⁵⁴⁹ és Vajda János olyan szerzőket és szerkesztőket választott lapjába, akiknek az irodalmi életben volt már hírértékük. Az 1850-es, 1860-as években számos olyan író/szerkesztő páros, házaspár működött együtt, akik egymásra támaszkodva, a másik irodalmi hírértékét is használva próbálkozott az írással és a népszerűség szerzésével.⁵⁵⁰ A sajtópiacra bevezetett *Nővilágnak* a szerkesztője és állandó munkatársa Jókai Mór lett. Az országos hírnévre és népszerűségre szert tevő Jókai értékesítési szempontból jó „márkanévnek” bizonyult, és hasonlóan jelentős irodalmi hírértékkel bírt a *Jósika név* is. 1857 januárjától a *Nővilág* tudósítója, majd társszerkesztője Jósika Júlia lett. A lapba több női szerző is írt, köztük Majthényi Flóra, Szőlőssy Nina, Perenna, Szendrey Júlia, majd Heckenast-Bajza Lenke. Révész Emese szerint a Vajda által szerkesztett lapnak a “legnagyobb erénye, hogy változatos és gyakorlatias szemlélete volt.”⁵⁵¹ Ezt az állítást igazolhatja a lap rovatszerkezete: mulattató olvasmányok, tudósítások a divatvilágból, közlemények az irodalom, művészet és társasélet köréből, házi gazdaság, levelezés (vidékről is), hirdetések, általános illemszabályok, galambposta, végül női műiskola.

A hazai sajtópiacra a *Nővilághoz* hasonló szellemi programmal volt jelen Nagy Ignác szerkesztésében a *Hölgyfutár* c. női irodalmi és divatlap 1849 novemberétől.⁵⁵² A *Hölgyfutár* célja megalakulásától kezdve a műveltségkövetítés, a „hölgyközönség mulattatása” volt. A *Hölgyfutár* c. lapban Nagy Ignác halála után több szerkesztőváltás történt. 1856 áprilisától Tóth Kálmán vette át a lap szerkesztését, aki az év végi előfizetési felhívásban⁵⁵³ ígéretet tett arra, hogy szerkesztési stratégiájában tovább folytatja a korábbi szerkesztői szempontokat, és lapjában továbbra is a nemzeti irodalom és nemzeti színház iránti érdeklődés fenntartását, az olvasói ízlés irányítását tartja fontosnak, ugyanakkor a magyar irodalom ápolása mellett az angol és francia írók novelláinak magyar fordításban való megjelentetését, a fővárosi hírek és a külföld, divat, társasélet és művészeti élet eseményeinek közlését vélte irányadónak. A *Hölgyfutár* és a *Nővilág* szerkesztőinek koncepciójában közös elem a műveltségkövetítésre irányuló szándék. A lapszerkesztésben, függetlenül attól, hogy a *Hölgyfutár* napilap, a *Nővilág* hetilap volt, a szerkesztői szempontokat a sajtópiaci igényekhez kellett igazítani, és az üzleti szempontok is mérvadóvá váltak. A sajtópiacra versengés volt a magasabb példányszám eladásáért, ezért bírt nagy jelentőséggel a lapok előfizetőinek száma, mert ebből vált

⁵⁴⁹ Nagydiósi 1958. 200. o.

⁵⁵⁰ Gyimesi 2016. 41-43.o.

⁵⁵¹ Révész 2015. 92. o.

⁵⁵² A *Hölgyvilág* c. lap indulásának hibás keltezésére Nagydiósiné felhívja a figyelmet a 11. számú lábjegyzetben. In: Nagydiósi 1958. 199. o.

⁵⁵³ *Hölgyfutár*, 7. (1856.) 300. 1145. o.

nyilvánvalóvá egy lap olvasóbázisa, népszerűségének társadalmi támogatottsága. 1854 áprilisában meglehetősen kislétszámú, 370 előfizetője volt a *Hölgyfutárnak*, ugyanakkor 1856-ban már 1800 előfizetője volt a lapnak.⁵⁵⁴ Ha ezt az előfizetői számot összevetjük a *Nővilág* c. lap előfizetői számával,⁵⁵⁵ ami 1857-ben az indulás évében 2500 előfizetőt jelentett, akkor megállapítható, hogy a *Nővilág* lett a *Hölgyfutár* legfőbb versenytársa a női divatlapok sajtópiacán.⁵⁵⁶ A versenyhelyzet megteremtésére részben az a tény is alkalmat adhatott, hogy 1856 szeptemberében a *Hölgyfutár* kiadója, nyomdásza Számvald Gyula Amerikába szökött kétes pénzügyi csődhelyzetében maga után hagyott 80 000 pengőforintnyi adósságot.⁵⁵⁷ Valószínűsíthető, hogy Számvald szökése nehéz hónapokat jelentett a *Hölgyfutár* szerkesztőségének, ahogy erre utal Tóth az évadzáró írásában,⁵⁵⁸ de kétségtelen tény, hogy Számvald szökése után pár hónappal Heckenast Gusztáv reagált a lap időszakos, képlékeny pénzügyi helyzetére, és elindította a *Nővilág* c. újságot. Tóth Kálmán és Heckenast Gusztáv rivális kapcsolatára utalhat Tóth egy megrovó megjegyzése a *Hölgyfutár* hasábján, miszerint Heckenastnak az volt a legfőbb baja, hogy a *Magyar Hölgyek Naptára* c. kiadványt nem ő adta ki, hanem Császár Ferenc.⁵⁵⁹ 1857-től a *Hölgyfutár* pénzügyi helyzete Tóth Kálmánnak köszönhetően megszilárdult, és a lap belső szerkezete is újabb változáson ment keresztül. A költészet és szépirodalom mellett egyre több írás foglalkozott a nősorsokkal, a női étellel, de ezek javát túlnyomórészt férfi szerzők írták, és többségük a nőikkel kapcsolatban a hagyományos női szerepfelfogás mellett érvelt. 1857-től a *Hölgyfutár* Tárca rovatán belül érzékelhető a módosult szerkesztői koncepció. A budapesti *Hírharangot* a legtöbb esetben megelőzi egy nyugat-európai hír, például a *Párizsi levelek* a francia regényirodalom legújabb termékeiről, vagy a madridi nők korcsolyázási szokásairól, tehát érzékelhető a *Nővilághoz* hasonlóan a nyugat-európai műveltségi és kulturális szokások közvetítése, de a tudósítás, mint műfaj, arányait tekintve nem kapott a lapon belül akkora hangsúlyt és terjedelmet, mint a *Nővilágban*. A *Hölgyfutárnak* nem volt állandó női tudósítja. A középrend (középosztály) hölgyeit megszólító, direkt, nőkhöz szóló tanácsadó cikkeket, a pragmatikus szemléletet közvetítő írásokat nem sikerült felfedeznem a *Hölgyfutár* c. lapban. A női írók közül Majthényi

⁵⁵⁴ Buzinkay 2016. 171.

⁵⁵⁵ „Ötvenes években létesült irodalmi jellegű lapjaink közül – előfizetői számát tekintve – a *Nővilág* dicsekedhet a legnagyobb sikerrel. „Egy ideig rendkívüli pártolásnak örvendett – emlékezik Áldor Imre – annyira, hogy a falusi kisasszonyok minden divatlapról azt hiszik, hogy a 'Nővilág'. Az első négy számát – eleget téve a nem mindennapi érdeklődésnek újra kellett nyomtatni. Prenumeránsainak száma harmadfélezerre nőtt.” In: *Miklóssy* 1985. 437. o.

⁵⁵⁶ *Nagydiósi* 1958. 200. o.

⁵⁵⁷ *Csengery* 1926. 301. o.

⁵⁵⁸ *Hölgyfutár*, 7 (1856). 300. 1145.o.

⁵⁵⁹ *Hölgyfutár*, 7 (1856). 248. 1005.o.

Flóra,⁵⁶⁰ Kempelen Riza,⁵⁶¹ – akik sógornők is voltak, – Kisfaludy Atala,⁵⁶² Wass Otília,⁵⁶³ Kánya Emília írásai a nők mindennapi világát, a nősorsokat, hagyományos női szerepeket bemutató költeményeket és írásokat publikáltak.

4.5.1. Jósika Júlia – a hír és divattudósító

Jósika Júlia a brüsszeli emigrációban, 1857. januárjában lett a *Nővilág* c. lap állandó rovatszerkesztője, hír- és divattudósítója. Magyarországon ekkor még nem volt olyan állandó női sajtómunkatárs a női irodalmi és divatlapoknál alkalmazva, aki a tudósítói műfajban állandó tudósítóként sajtótevékenységet folytatott volna, ezért megállapítom, hogy ő volt az első női tudósító. Az író 1857-1860-ig hétről-hétre küldött Brüsszelből Pestre elsősorban divat- és hírtudósításokat, de emellett életvezetési, nevelési íránycikket is. Jósika Júliának a *Nővilágban* folytatott sajtópublikációs tevékenységét több szerepkörre osztom. Az első a divat és hírtudósítói szerepkör, a második a társaséleti, életvezetési, a hagyományos női szerepekkel kapcsolatos tanácsadói szerepkör, és női műveltséggel, szellemi-erkölcsi iránymutatással, jellemformálással kapcsolatos szépírói tevékenység.

Jósika Júlia tudósításai széleskörű tematizációjúak. Ebben az alfejezetben azt vizsgálom, hogy a *Nővilág* c. lap tudósításaiban milyen hírértéknek tulajdonított Jósika Júlia jelentőséget a divattudósításain belül? Mi volt ezzel a szerkesztői célja? Arra is keresem a választ, hogy mi volt Jósika Júlia tudósításainak stílusbeli sajátossága, amely megkülönböztette őt férje tudósítói nyelvezetéhez képest? A női hivatással kapcsolatos erkölcsi témájú értekezései és életvezetési tanácsadó írásai a lap indulásához képest 1857 második felétől jelentek meg a lapban. A női hivatással és női szerepekkel kapcsolatos íránycikkeit, miután azok könyvalakban is megjelentek, a következő fejezetben a nevelési elveinél fogom elemezni. A társaséleti, női életmódbeli tudósításokkal kapcsolatban azt vizsgálom milyen kulturális szokásoknak tulajdonított érdekeséget és jelentőséget az író? Miért tartotta ezeket a mintákat a nők számára fontosnak és követendőnek?

⁵⁶⁰ Majthényi Flóra (1837-1915). Költő. 1856-ban házasságot kötött Tóth Kálmán költővel. A *Hölgyfutár* c. lapban költeményei 1851-től jelentek meg, és 1862-ig 85 költeménye jelent meg a lapban, ami a lap legtermékenyebb költőjévé tette őt.

⁵⁶¹ Kempelen Riza sz. Tóth Riza író. (1829-1858). 1851-ben kötött házasságot Kempelen Győző íróval. Tóth Kálmán költő testvére. Novellákat írt a *Hölgyfutárba*, és a *Nővilágban* is jelentek meg írásai a nők világáról, hagyományos szerepeiről. 1859-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt.

⁵⁶² Kisfaludy Atala (1836-1911). Költő. 1852-ben kötött házasságot Szalay Károly ügyvéddel. Első verse a *Hölgyfutárban* 1858-ban jelent meg. Számos sajtóorgánumba írt. 1878-ban a Petőfi Társaság első női tagja lett.

⁵⁶³ Wass Otília (Otti). Erdélyi arisztokrata származású költő. 1858-1859-ben írt a *Hölgyfutár* c. lapba.

„Kedves barátném! Felszólításodra, hogy a külföldi, s főleg a párizsi legújabb divatról, s minden e közbe vágó találmányok-, szokások – és újításokról minél gyakrabban tudósítsalak, e sorokkal felelek. Vajjon sikerülend-e a divatnak, - e leghatalmasabb királynénak, kinek parancsai előtt mindenki meghajol, - hű tolmácsa lenni, minden szeszélyét fejtegetni, minden titkait fölfedezni, csak tapasztalás tanusítandja. Addig is légy engedékeny szegény barátnéd iránt, ki semmit el nem mulasztand, hogy várakozásodnak megfelelhessen. És most dolgohoz, mert a tél beállt, meleg felső öltönyről, téli kalapról, játékszinbe való választékos köpenykéről, s nemsokára báli köntösökről is gondoskodnod kell, tehát kezdjük meg szemlénket a téli felsőöltönyökkel, bundákkal és kalapokkal, mivel ezek a legsürgetőbbek. ...Selyemkalapot ritkán látni, atlaszból valót pedig egyáltalán nem. Utcán a sötét színű kalapok száma túlnyomó, bár igen csinos kék, rózsaszín és fehérek viseltetnek. Ellenben hangversenyekbe s színházba illőbb a világos színű, kivált fehér kalap”.⁵⁶⁴

Jósika Júlia *a Brüsszeli levelek* című tárcarovat első megjelenése kapcsán azonnal közölte és meghatározta, hogy ő milyen szerzői pozícióból ír, azaz hogy ő tudósító. A tudósítás a sajtótörténet szerint tényközlő műfaj, ahol a tudósító megfigyelő pozícióban van, feladata, hogy rekonstruálja az eseményt és valósághűen továbbítsa a történetet a közönség felé. A hírközléshez képest a tudósítás sokkal személyesebb, a tudósító személye hitelesíti az eseményt, a közlendőt.⁵⁶⁵ A lényegi különbség a hírközlés és a tudósítás között, hogy a tudósítók az eseményt a hírrel szemben élményszerűen közlik. Ahogy fentebb utaltam rá, 1857-ben még nincs női újságíró és női tudósító Magyarországon. A brüsszeli emigrációjuk kezdetén Jósika Miklós is írt hírtudósítói tárcákat *Brüsszeli Tárczalevelek* címen 1851-től a Magyar Hírlapba, majd a neve elhallgattatását követően névtelenül folytatta a sajtópublikálást a tárcarovat meghagyásával.

“...Brüsszel, már helyzeténél fogva egy a legkellemesebb lakóhelyek közé tartozik Európában. Kilenc óra alatt Párizsban, 14 óra alatt Londonban lehet innen az utas, még pedig a legnagyobb kényelemmel...e kis, de szép országnak szabad szellemű népe, s intézvényei minden szabad itt, ami jó, minden tilos, ami rossz és káros - és helyes! Az állomány (állam) s a kormány itt azon öntudattal bír, hogy mindent nemcsak megenged, de előidéz és előmozdít, amit a szabad ember szíve-lelke kíván...Brüsszelnek, mint minden nagy városnak - Brüsszel napról napra azzá válik - vannak egyes fénypontjai...Ilyen első helyen a fölséges park, a város legmagasabb terén. Képzelve Ön a pesti újtért, egészen francia izlésű kertté alakítva, óriási fákkal, melyek a

⁵⁶⁴ *Nővilág* 1 (1857). 1. 7-8. o. (mjgy. kiemelés tölem.)

⁵⁶⁵ *Szakács* 2018. 5-11. o.

*legforróbb napokban is hűs árnyal kínálkoznak...E roppant park nagy vasrostélyzattal van körbe véve...e rostélyzatot járda keríti minden oldalon, ahol négy-öt ember sétálhat egymás mellett...*⁵⁶⁶

Jósika Miklós sajtóban megjelent tudósításainak értékét az újdonság hírek és a modern technikai fejlődés érdekességeinek értékével felruházott információk közvetítései jelentették. Jósika Miklós az urbanizáció kapcsán Brüsszel változó, modernné váló arculatára irányította az olvasók figyelmét és arra, hogy a köz javára épült közterek és közparkok, sétányok épülése, nemcsak az urbanizáció és a modernséget hordozó technikai fejlődés produktumai, hanem a közakaratot megtestesítő kormányzat jóvoltából megvalósuló építkezések a városi társadalomra, mint közösségre nézve is haszonnal bírnak.

A neoabszolutizmus évtizedében a magyar lapok hírforrása szűk körű volt. Buzinkay Géza kutatásaiban rávilágít, hogy a “kiegyezés előtt még csak egy, a belföldi híryanagot továbbító magánügynökség létezett. A távolabbról érkező hírek a cenzúra miatt átlagosan 6 nap késéssel tündtek fel az újságokban. Ezeket a lassan elérhető hírforrásokat egészítették ki a szerkesztők társasági úton szerzett információkkal vagy a külföldi levelezők útján, akik többnyire honoráriumért küldték tudósításaikat a szerkesztők megbízásából.”⁵⁶⁷ A neoabszolutizmus sajtóéletének jellemző gyakorlatává vált, a külföldi lapokból átvett hírek közvetítése és közlése.⁵⁶⁸ Jósika Miklós és Jósika Júlia a tudósítások irodalmi, piaci értékét felismerve emigrációjuk kezdetétől fogva az újdonság hírek és tudósítások közvetítését beépítették közösen működtetett irodalmi vállalkozásuk stratégiájába.

Jósika Júlia a *Brüsszeli levelek* tárca cím átvételével kezdte meg tudósítói tevékenységét politikailag semleges témájú cikkek írásával, inkább a divat és vegyes témájú, az aktualitásokat és újdonságokat tartalmazó hírekről tudósított. A tudósítói műfaj elsajátításában feltehető, hogy mestere volt Jósika Miklós. A *Brüsszeli levelek* tárca cím átvétele a *Nővilágba*, feltehetően egy tudatos szerkesztői stratégia volt. Burkolt módon kifejezte a nyilvánosság számára az „*in effigie*” kivégzett Jósika Miklós messzi távolban való létezését, aki ugyanezen a címen már közölt tudósításokat Magyarországra. Jósika Júlia gyakran utal a *Nővilágban* az elfeledett író műveire, ajánlva olvasmányul. Az újdonság hírek közlése szervesen illeszkedett a *Nővilág*

⁵⁶⁶ Jósika 1999. 40. o.

⁵⁶⁷ Buzinkay 2016. 151. o.

⁵⁶⁸ A nagy külföldi lapokból összevágott anyagok és a sajtószemlék után a kiegyezést követően alakult ki a szervezett, intézményesített hírszolgálatokra építő hírközlés. A külföldi híryanag többségét a bécsi *K. K. Correspondenz Bureau*-tól megrendelhető nyomatos táviratok biztosították. A belföldi hírekre több vállalkozás után *Futtaky Gyula* 1875-ben alapított *Budapester Correspondenz*-e szakosította magát. Ezt követően indult meg a magyar nyelvű *Budapesti Tudósító*. In: Buzinkay 1993.

arculatát jelentősen meghatározó szerkesztőségi koncepcióba, amit a lap egyik előfizetési felhívásában tett közlemény bizonyít:

*„... a lap hírközlő újság kíván lenni, az olyan hölgyek számára, akik távol élnek a világ zajától, de mégis együtt tudnak lépést tartani a világ történéseivel... a lap lényeges feladatának kezelésében, a nagy divatvilági levelek hetenkénti írásaiban, az e részben egyetlen magyar író b. Jósika Júlia fogja a cikkeket írni.”*⁵⁶⁹

A *Nővilágban* a *Nagy világ kis krónikája* c. rovat tudósításai a kor természettudományos eredményeiről, technikai vívmányairól – az európai nagyvárosok eseményeiről közölnek információkat. A rovatban név nélkül, nagy mennyiségű, változatos tartalommal bíró, „újdonság” híryanag került közlésre.

*„Lyoni földrengésről” és az „Athéni ásatásról”*⁵⁷⁰ *„Párizs utcáit 103.733 gázláng világítja,”*; *„a párizsi legutóbbi operabájlról”*; *„a crinolinokról”*,⁵⁷¹ *„egy lipcsei lap tudósítását átvéve - egy léghajó felszállásáról tudósít”, „az angol nemzet megvásárolta azt a házat Stradford upon Avonban, ahol Shakespeare született.”*⁵⁷²

Ahogy már utaltam rá, bevett újságírói gyakorlatnak számított, hogy a szerkesztőségek híreket emeltek át hazai lapokba az emigrációban élőkől. Feltételezésem, hogy ezt a rovatot is Jósika Júlia szerkeszthette, mert ezek olyan újdonság hírinformációk voltak, amiket a külföldi lapokból könnyen fordíthatott és közvetíthetett Magyarországra, mivel Brüsszelben számos napilapot járattak és olvastak. Talán óvatosságból nem volt szerencsés felfedni az emigráns író névét minden rovatban, mert a sajtórendőrség irányába szembetűnő lett volna a lapon belüli aránytalanul nagy szerkesztői részvétel és pénzjövdelmi forráslehetőség. A *Külföld* rovatban is gyakran található újdonságoknak számító hírtudósítások. Párizs és London, a nyugat-európai urbanizáció mintaadó fővárosai lettek. A 19. század közepén elért tudományos és technikai fejlődés eredményeiről, Párizs vagy Brüsszel közvilágításának kiépüléséről, az óceánt átszelő Millwall-tengeróriásról, az első repülőkezdeményekről szóló írások egy modernkori tudástranszfer gyakorlatias, közhasznú ismeretanyagának tudástárát jelentették.

„...A Millwall-i hajógyárban készített tengeróriás 209 méter hosszú, szélessége 25 méter. 4 gőzgép irányítja, a hajóhorgony leeresztése más hajókon még kézierővel történik, ezen a hajón

⁵⁶⁹ *Nővilág* 2 (1858). 28. „Előfizetési felhívás”

⁵⁷⁰ *Nővilág* 1 (1857). 6. 89-91. o.

⁵⁷¹ *Nővilág* 1 (1857). 7. 101-102. o.

⁵⁷² *Nővilág* 1 (1857). 8. 117-118. o.

gőzgép által mozgatott.”⁵⁷³ „...a levegőbe emelkedő repülőkezdemények („gróf Pleuvier, Gavarni, Mignon és egy angol léghajós Falkoner Algierből 1 mérföldre leereszkedtek.”⁵⁷⁴

Az író tudósításainak célja az újdonság közlés és hiteles tájékoztatás volt, ezek a tudósítások komoly értékét jelentették a *Nővilágnak*. Az újdonság hírtudósítások elszórva jelentek meg a divattudósítások között. A tudósításaiban állandó figyelemmel volt az új hírekre, az újdonságokra és ha nem talált azt is bevallotta olvasóinak:

„Egyéb divatújságot ma nem írhatok, mert az igazat megvallva nem láttam újat.”⁵⁷⁵

Jósika Júliának a divattudósításokon belül gyakran megjelentek olyan tudósításai, amik tartalmukban nem a női divatéletről voltak kapcsolatosak, hanem a társadalmi életre vonatkozóan informáltak az olvasót. Milyen hírinformációknak tulajdonított Jósika Júlia jelentőséget? Milyen jelentést tulajdonított a maga szemszögéből ezeknek a hírtudósítói közvetítéseknek, mi lehetett ezzel az író célja?

„Múlt vasárnap nagy **hangverseny volt**, az állatkertben Jardin Zoologique – **kivilágítással összekötve**, s a kissé borongós idő dacára **több hatezer** emberrel gyűlt ott össze. A zene gyönyörű volt, főleg az egyveleg **az új operából**, a „ploermeri bucsú”-ból, kardallal összekötve. **A sokaság dacára síri csend létezett**, mihelyt e gyönyörű zenedarab hangjai hallatszottak...Szép chinai lámpák, gázmécsesek által eszközölt kivilágítás - **megható egészet képeztek**. **Kár, hogy a szép Pest efféle élvezetekben még oly szegény**. Pedig minő könnyen lehetne kieszközölni. Itt is részvények útján hajtatik végre a dolog. Nálunk: mindenki azt mondja, hogy kevés a pénze.”⁵⁷⁶

„Jó hírű családok a város különböző részeiben kissé szabadabb helyen, tágas kertet béreltek ki, úgy alakították ki, hogy a gyereksereg futhatnak, szaladgálhatnak, kapálhatnak. Nagyobb gyerekek számára testgyakorlati eszközök is vannak...Van használatba vételi díja. **Vajon nem lehetne nálunk is** - hol nagyobb városok még nagyobb szükségében vannak a sétányoknak – és nyilvános kerteknek – **ily gyermekerteket kialakítani?**”⁵⁷⁷

„Egy új találmányról akarok írni tűzvész esetén a második, harmadik emeletről nagyon nehéz kimenekíteni az embereket (hölgyeket, gyerekeket). Feltaláltak egy hosszú széles zsákot (oly hosszú, mint egy „tunel” - rézsút tartják a háztetőn, két perc alatt kimenekíthetők az emberek.

⁵⁷³ *Nővilág* 1 (1857). 23. 358-359. o.

⁵⁷⁴ u.o.

⁵⁷⁵ *Nővilág* 1 (1857). 26. 407. o.

⁵⁷⁶ *Nővilág* 3 (1859). 35. 553. o. Mjgy. kiemelés tőlem.

⁵⁷⁷ *Nővilág* 3 (1859). 52. 825-826. o. lásd még. *Szilágyi* 2019a. 193. o. Mjgy. kiemelés tőlem.

*A másik mód be van csatornázva egész Brüsszel a vízellátásra és locsolásra vízcsővekkel. A vízfecskendők tudnak vizet (tüzet) oltani. Ehhez csatlakoztatják a csatornafedélen keresztül a kaucsukcsövet. Víz tározókat, vízmedreket építettek ki Brüsszel körül. Nem lehetne ilyesmit Pest—Budán is létrehozni? Mindez köszönhető egy jó városvezetőnek, De Brouckere Károly úrnak.*⁵⁷⁸

Az állatkerti hangversenyről szóló tudósítás kapcsán láthatóvá válik, hogy Jósika Júlia számára továbbra is nagyon fontos mérce és érték a kultúra, ennek fontosságát tulajdonít és a belga társadalom urbánus életmódját jobbra tevő kulturális változásokról ír. Hírértéket jelent és újdonság volt, hogy az operahangverseny gázmécsesekkel volt kivilágítva, hogy meglehetősen nagy lakosságlétszám vett részt a város kulturális rendezvényen. Ez tulajdonképpen egy tömegrendezvény volt. A létszám mellett a városi tömeg műveltségi szintjének tulajdonított jelentést, ahogy az operaelőadáshoz viszonyult, a csendesség egyben utal a lakosság műveltségi szintjére. Végül a rendezvény esztétikai élménye is jelentőséggel bír a szerző számára, „*megható egészet képeztek*”. Ez a sajátossága, az élményszerű közvetítés képessége.

Az író számára fontos szempont volt, hogy ami először történt Brüsszelben és a közösség számára értéket jelentő változás, újdonság volt, és azt maga is értéknek ítélte, azt hírül továbbította a *Nővilágba*. Mindhárom tudósításban közös elem, hogy Brüsszel városában a második ipari forradalom következtében a találmányok és a technikai fejlődés következményeként elért fejlődésről, a modernizációt jelentő változásokról tudósít. Kifejeződik Jósika Júlia komparatív szemlélete, összehasonlítja Pest és Brüsszel urbanizációs állapotát, reflektál erre, és jelentőséget tulajdonít annak, hogy a közjó javát szolgáló fejlődés közösségi összefogással, pénzbefektetéssel és hogy mindez egy jó városvezetéssel történik. Példaként említi a közkertek, köztéri gyermekjátszóterek, a közsétányok, a városi zöldövezet térbeli átalakulását, a gázmécsesekkel megvalósuló közvilágítást. A brüsszeli tűzoltóberendezésről szóló hírtudósítással a városi ember gondolkodásában meglévő régi korok legnagyobb félelmét, a tűzvész okozta pusztítás eshetőségét kívánta eloszlatni. A múlt félelmeivel szemben a modern kor találmányaiba vetett bizalommal irányítja az olvasók figyelmét arra a változásra, hogy a tűzvész elleni biztosíték a városok alatt kiépített víz és csatornahálózat, a tűzvész elleni küzdelemben a „tunel” és a csatornában kiépített vízfecskendők biztosítékot és védelmet jelentenek a nagyvárosban élő tömegek számára.

Vajda János nem győzött eléggé hálálkodni a nívós és szórakoztató cikkekért, amely felkeltette az olvasó hölgyek érdeklődését, a lap publicisztikai értéke növelte a lap olvasóinak

⁵⁷⁸ *Nővilág* 4 (1860) 20. 313-314. o. Mjgy. kiemelés tőlem.

számát, a lap sikeréhez feltehető, hogy Jósika Júlia divat és hírtudósításai és egyéb témájú cikkei is hozzájárultak.⁵⁷⁹

Jósika Júlia újságírói, tudósítói pályája kezdetén másodszer is önálló lapalapítási tervet fontolgatott, erről informál 1857 áprilisában Jósika Miklós Pompéry Jánoshoz írt levele.

„Tisztelt földi!

...*a dolog ez. Nőm, Podmaniczky Júlia egy minden politikától határozottan ment, szépirodalmi hetilapot szándékozik magyar nyelven itt, Brüsszelben kiadni, melynek programja ez:*

1. Kirekesztése minden politikának - mi természetes, nő lévén a szerkesztő.
2. Eredeti magyar novellák és fordítások a **legújabb** és legérdekesebb német, angol, olasz, francia és spanyol szépirodalomból.
3. Új fölfedezések, a művészet, az ipar, szorgalom, kertészet és gazdaság...a közvetlen életbevágó, a házára hasznost és érdekést. E rovatba jönnek: Európába **újon behozott** virágok, gyümölcsök, vetemények-szóval minden, ami e tág térben érdekes, **új és hasznos**.
4. Mulattató – nem politikai – anekdoták, úti kalandok, meglepő történetek, élcsek.
5. **A legújabb** és legfinomabb párizsi divatképek...melyek az újság és eredetiség érdekével bírnak. sat.⁵⁸⁰

A tervezett lap rovatait érdemes összevetni a *Nővilág* koncepciójával. A levélben olvasható terv szerint hasonló téma- és lapszerkezet vázolódik fel, mint amely cikkek részben Jósika Júlia saját neve alatt, másrészt névtelenül jelentek meg a *Nővilág* első hónapjaiban. Meglepő, hogy a tervvel akkor állnak elő, amikor Heckenast a *Nővilágot* már elindította és aki egyébként szerződésileg munkaadója a *Nővilágban* Jósika Júliának, és Jósika Miklós műveinek kizárólagos magyarországi kiadója is. A lehetséges indok Jósika Júlia részéről az lehetett, hogy a hírközlésekbe és tudósításokba fektetett újságírói munka, és a fordítások túlságosan időigényes tevékenységet jelentettek, de az elvégzett munka piaci értéke magasabb volt annál a jövedelemnél, mint amennyi újságírói honoráriumot kaphatott Jósika Júlia a cikkekért. Tény, hogy a *Nővilágot* újszerű, gyakorlatias stílusa miatt annyira kedvelte a nőközönség, hogy annyian fizettek rá elő, hogy az első négy számot újra kellett nyomtatni.⁵⁸¹ A sikeres indulás

⁵⁷⁹ „Ötvenes években létesült irodalmi jellegű lapjaink közül – előfizetői számát tekintve – a *Nővilág* dicsekedhet a legnagyobb sikerrel. „Egy ideig rendkívüli pártolásnak örvendett – emlékezik Áldor Imre – annyira, hogy a falusi kisasszonyok minden divatlapról azt hiszik, hogy a 'Nővilág'.” In: *Miklóssy* 1985. 437.o.

⁵⁸⁰ *Jósika* 1988. 748-749. o. Mjgy. kiemelés tőlem.

⁵⁸¹ *Nagydiósi* 1958. 200. o.

sikeres jövővel, és üzleti szempontból is jelentős haszonnal kecsegtetett, akár felmerülhetett Jósika Júliában ismét az üzleti szempont is, az újbóli önálló lapkiadási tervezetekor.

A lap szerkesztőségének modern szerkesztési elveit tükrözte, hogy felmérték olvasóik szükségletét az érdeklődésre tematikára vonatkozóan. Vajda János szerkesztő az újságban hirdetett pályázaton indult pályaművek révén mérte fel a nők irodalmi érdeklődését, jutalmazta az aktivitásukat, és próbálta feltérképezni az olvasóközönség ízlését, érdeklődését.⁵⁸² 1858 végén a lap előfizetési felhívásában Vajda János jelezte, hogy a *Nővilág* a polgárisodás útján kíván haladni. Korszerű magyar divatlapot kíván szerkeszteni a magyar hölgyközönség részére.

*„...Ami egyfelől kimerítő ismeretet hű képet, magyarázó tudomást ad a nagyvilág divatteréről, másfelől a magyar hazai szépirodalom s a művészet megismerésében is lelkiismeretes, hű útmutató akar lenni...”*⁵⁸³

Jósika Júlia a divat-értekezésekkel mindenképpen műfajteremtő volt, hiszen hétről-hétre küldte haza a Brüsszelben, Párizsban, Lyonban divatot diktáló aktuális női viseletet, értekező, magyarázó stílusban: ruha, szoknya, krinolin, fürdőruha, kalap, ékszer, fejkötő, hajtű, ékszer – hétről-hétre szigorú tematizációban –, mindig csak egy dologról, egy témáról, általában szezonális jelleggel, pl. téli farsangi viselet Brüsszelben vagy nyári fürdőruha viselet Ostendsee-ből.⁵⁸⁴ Ha öltözetről tudósított, általában havonta küldött képmelléleteket, és ezekhez mellékelte divatkép magyarázatokat. Egész értekezéseket írt egy-egy divattudósításhoz, olykor még Vajda sem értett egy-egy divatműszót, így szócikk magyarázatokat is közölt az író. Idővel nemcsak a ruhaviselet divatját közölte, hanem a francia és belga főváros urbanizációjáról is tudósított, továbbá a polgári lakáskultúra divatos lakberendezési szokásairól, a tapétákról, a virágokról, a szobai dísznövényekről, az étkezési és higiéniai szokásokról, az esztétikai ízlésről is. Ha éppen nem volt szezonális a ruhadivatnak, akkor teremtett magának olyan új témát, amivel újdonságokat közölhetett.

A női divatlapok életvezetési cikkei egyfajta előírászerű magatartásformáló, normaközvetítő funkcióval bírtak. Jósika Júlia divattudósítóként nemcsak az öltözködés és viselet divatjáról, hanem a társadalmi élet, a társas érintkezés szabályainak szokásairól, annak változásáról is rendszeresen írt iránycikkeket. Ezek tartalmukban a háztartási praktikákról, a mértékletes és szerény polgári otthon berendezéséről, az egészséges táplálkozás fontosságáról, mint modern témákról gyakran közvetített életvezetési útmutatásokat. Az író társasági életre

⁵⁸² u.o.

⁵⁸³ *Nővilág* 2 (1858) 52. sz. Melléklete.

⁵⁸⁴ *Szilágyi* 2019a. 195. o.

vonatkozó tudósításai, a nyugat-európai, elsősorban a francia és belga polgári értékrend változó szokásait, új magatartásmintáit közvetítették.

“Fájdalom a mostani korban, kevés kivétellel, majd minden ember a fényűzés hibájába esik, a nélkül, hogy a legtöbben sejténék e hibájukat. Aki egyszerűen ruházkodik, s nem jár a világban, az — kivált hazánkban — többnyire azt hiszi, hogy nála fényűzésről szó sem lehet: és mindamellet, olykor az esztendő végén kisül, hogy többet költött, mint a mennyit szabad lett volna költenie — más szavakkal, hogy fényűzött. Csodálkozik, rázogatja fejét, olykor panaszt emel neje, vagy leányai ellen, hogy nem gazdálkodtak elég jól: de ritkán jut eszébe megvizsgálni, valljon nem lehetnek-e a túlságos költségnek más okai is, mint a fényes öltözet, vagy fényes életmód. Nem tart-e több cselédet, mint a mennyire szorosán szüksége van? nem eszik-e több tál ételt, mint a mennyiből jól lakhatnék? nem lehetne-e két-három lóval kevesebb istállójában? nem szíhatna-e olcsóbb s valamivel kevesebb szivart? nem járhatna-e maga, egy ispán vagy kulcsár segédelmével munkása után, a helyett, hogy tisztartót fizessen?”

Mind ezt nálunk csak ritka ember veszi számba, pedig a legnagyobb fényűzés olykor éppen ezekben rejlik. Itt, a külföldön nem egyszer csodálkozik az ember, ha az egyszerű polgár nejét, leányait csinos selyemruhában, választékos kalapban, köpenyében látja valami mulatóhelyen, vagy a színházba... A mellett fehéreneműjüket, ruhájukat magok készítik. Igen gyakran pénzért is hímeznek, vagy másként nyerik meg öltözetüknek árát, **mert itt nem tartja senki szégyennek pénzért dolgozni**...Ruháiknak igen jó gondját viselik, mihelyt haza jönnek valami sétából levetik, azt kiporozzák, almáriomba teszik, betakarják, hogy évekig megtartja az újság fényét, s egy kis ügyes változással igen sokáig úgy néz ki, mintha ujdont új volna. ...Otthon pedig tisztán, de igen-igen egyszerűen járnak, és soha sem hevernek, hanem mindig el vannak foglalva...A megtakarított pénzből — lehet nemesb élvezetet szerezni: pár hírlapot — néhány jó könyvet venni, részt venni tehetőségek rányában, sokban, mi a haza s nemzetiségünk előnyére van...Nem abból áll a fényűzés, hogy mit viselünk, miként élünk, mennyi cselédet tartunk, minő házban lakunk, hogyan vannak szobáink bútorozva; de abból, ha nem tudunk vágyainknak parancsolni, **s többet költünk, mint amennyit körülményeink engednek**. Mi az egyiknél taksárg, a másikinál fényűzés...igyekezzünk gyermekeinket úgy nevelni, hogy tudjanak maguk parancsolni az utánzásivágyat — hogy ne mondjuk irigységet — legyőzni, ne kívánják azt élvezni, mit a tehetősebbek élveznek. Hány fokozat van a társadalmi életben! — Ha ezek mindegyike irigy szemmel s gyermekies majmolási vágygyal kísérené a másikat, hol

végződnek ez? — aztán van-e szánandóbb a cifra szegénységnél s a megszorult fényűzőnél... ”⁵⁸⁵

Az író nő komparatív látásmódjával iránymutató módon közvetítette a brüsszeli polgárság értékrendjét Magyarországra. Az átalakuló magyarországi társadalomban a középrend hölgyei a birtokos köznemesi rend olvasóinak a többségét jelentették. A nemesi mentalításban a pazarló, költséges, fényűző életmód szokásai és értékei erősen hagyományozódtak.

„De hová tévedtem kedvesem! A divatos termekből a konyhába! Na de ennek is vannak divatjai, s azt hiszem, hogy egy mostani ebéd nagyon is különbözik attól, amit ezelőtt kétszázaddal szoktak főzni. Hol a sokféle mézeskalács, mely akkor pótolta a mostani cukros süteményeket? Hol a sült pávavelő az akkori ebédek legpompásabb étele? hol a pástétom lúdnylevekből s az egészben sült malacz, citrommal a szájában?... hiszen még a virágokban is vannak divatok; de meg kell őszintén vallani, hogy - oly rossz ízlésem van, hogy sokkal jobban szeretem az ódivatú virágokat. A szép teljes patyolatrózsa nekem jobban tetszik az illat nélküli caméliánál, a violát inkább szeretem az ericánál, a szép fűszeres szegfűt minden újhollandi növényeknél - szóval valódi szégyen minő ódon ízlése van a te divatleveleződnek, kedves barátném - pedig mennyire kedvelem a haladást – minden jóban.”⁵⁸⁶

Jósika Júlia ráirányítja a női olvasók figyelmét a nemesi szokásokkal szemben a polgári társadalom értékrendjére, a változásra, az étkezésben, az öltözködésben, a háztartásvezetésben a takarékosabb, szerényebb, a városi, polgári életmód mintáira. Alkalmanként egy-egy szerzői kiszólásban érzékelhetővé válik saját személyiségében is a hagyományokhoz és a haladáshoz, a modernizációhoz fűződő ambivalens viszony. Nevelő célzattal érték-ként jeleníti meg a női, kézimunka tudást, a saját kézzel varrt és hímzett ruhaneműk elkészítését. A tehetség és szorgalom révén a pénzért való munkálkodást egy polgári társadalom értékrendje hasznosnak, értékesnek és nem megvetendőnek ítélte meg. Ezt az új szemléleti attitűdöt, új normaként közvetíti. A polgári társadalom értékítéletét fontosnak tartja a gyermeknevelési elvek, később nőnevelési elvek közé is beépíteni. Ezek az új irányelvek, normatív módon nevelési céllal a régiek helyett új, modern szemléleti elvként közvetítődtek, amiknek követésére biztatja Jósika Júlia az olvasóit. Már nemcsak a műveltségközvetítés, hanem a nőnevelésre való hatás is fontos szempont lett az írónői tevékenységben, ezeket az irányelveket később majd beépíti az önálló tanácsadó könyvébe, a *Pályavezetőbe* is.

⁵⁸⁵ *Nővilág* 1 (1857) 30. 520-521. o. Mjgy. kiemelés tőlem.

⁵⁸⁶ *Nővilág* 3 (1859) 33. 521-522. o.

Jósika Júlia gyakran részt vett kulturális rendezvényeken, koncerteken, színházi előadásokon és jól értesült volt az egyéb belga társadalmi eseményekről, amelyekről vagy a helyi brüsszeli lapokból tájékozódott, vagy saját tapasztalása által észlelt. A divattudósításaiban olykor egy tágabb horizontból, a nemzetközi kapcsolatrendszerbe ágyazott európai arisztokrácia szabadidős tevékenységéről és öltözködési szokásáról is közvetített híreket. Egy évtizedes brüsszeli tartózkodás és tapasztalat birtokában 1860-ban kulturális szokások összevetéseit közvetítette a báli szezon alkalmával a *Farsang Brüsszelben* c. íránycikkében.

„Minden országnak, sőt minden városnak vagy helységnek vannak külön szokásai, melyeket ismerni s másokkal összehasonlítani - érdekes. A mi a táncvigalmakat illeti ezek - legalább a mi a felsőbb köröket illeti, nagyon hasonlítanak ahhoz, amelyekben olvasónőim otthon részt vesznek, csak hogy ezeknél itt sok dolgokban csekélyebb a fényűzés... Brüsszelben, a legnagyobb táncvigalmak alkalmával is, „buffet”-tel megelégszenek, melyen, aki éhes vagy szomjas, hideg étkeket s jó borokat talál, mi kevesebb helyet, asztali készületet s szolgálatot vesz igénybe, mint a rendes vacsora, roppant terített asztalokkal, melyhez mindnyájan egyszerre ülnek le...”⁵⁸⁷

Jósika Júlia a farsangi báli eseményekről szóló tudósításában leginkább annak tulajdonított jelentőséget, amit ő maga is változó értékűként észlelt Brüsszelben. Ez alatt elsősorban azt értem, hogy a nemesi szocializációja révén saját tapasztalati attitűdként hordozta a főrangú, nemesi hagyományokat őrző báli étkezések szokásrendjét, és ezzel kapcsolatban reflektált a megélt brüsszeli, városi, polgári értékrendű bálók tapasztalati élményeire, ezeket közvetítette újdonságként, akár új normaként. A bálók sajátos belga szokásait, például a gyorsbüfék létezését új szokásként közvetítette, és utalt a bálókhoz kapcsolatos hazai gondolkodásra, a nemesi hagyományokban rögzült reprezentatív funkciók, az estélyeket kitöltő több órás vacsorák költséges és kissé avított jellegére. Az író fontossá tartotta ráirányítani a figyelmet a társadalmi önszerveződésre, hogy szinte minden társadalmi réteghez tartozó csoportnak – földészeknek, iparos mestereknek, polgárságnak és nagykereskedőknek – voltak társulati egyesületei, amelyek táncmulatságokat, bálókot szerveztek. A civil közösség, a civilizált Európa kulturális szokásai közvetítődnek a tudósításaiban, aminek széles társadalmi bázisa és polgári hagyományai még nem léteztek Magyarországon. Úgy vélem, hogy a farsangi tudósítással az író egy polgári társadalom eltérő vagyoni helyzetű csoportjainak kulturális mintáit közvetítette, feltehetően azzal a céllal, hogy ösztönözze a polgárság önszerveződését és előmozdítsa a hazai báli hagyományoktól eltérő, új kulturális szokások, a változtatás attitűdjének befogadását.

⁵⁸⁷ *Nővilág* 4 (1860) 18. 121-122. o.

Jósika Júlia újságírói tevékenységén belül a hír és divattudósításaiban sajátos írói stílust alakított ki. Olvasóit egyes szám második személyben szólította meg, tegező, közvetlen, barátságos, szelíd hangnemben, a női hang hangján. „*Kedves Barátném!*” volt az olvasó megszólítása; „*Isten veled kedvesem*” vagy „*Híved*” a búcsúzás. Magánéleti levelezéseiben, amelyeket sikerült felkutatnom, soha nem tegeződött. A tegező megszólítás közvetlenebbé tette a kommunikációt a szerző és az olvasó közt, amely formulának már a reformkorban voltak előzményei.⁵⁸⁸ A tegezés az olvasóban kialakította a személyesség érzését, azt, hogy ő, mint olvasó meg van szólítva, és az információközlés csakis neki szól. Egy közvetlen, bizalmi olvasói közeget teremtett szerző és olvasó között.

Jósika Júlia tudósításainak másik stílusbeli sajátossága – ami megkülönböztette Jósika Miklós tudósítói stílusától –, egyrészt a női érzelem hangja és a női látásmód, másrészt a képekben mesélés, a képszerű, érzelmekre ható, élményszerű tudósítás módszere. A közölni szándékozott információnak többnyire ő maga a szemtanúja volt. A szemtanúság fontos kritérium a tudósítói tevékenységben, de emellett a női lélek hangján közölte újdonságait, a női érzelmek és empátikus képesség is megmutatkozik az író stílusában. Rotschild kisasszony lakodalmáról, vagy a kivilágított brüsszeli állatkertben tartott esti koncertről úgy volt képes tudósítani, hogy azt az olvasó „átélte” az „olvasó szinte látta azt”, tehát egyszerre hatott az érzelmekre és a képzelőerőre. Összehasonlítva Jósika Miklós tudósításaival, aki elbeszélő stílusban mutatta be Brüsszel városképének átalakulását, noha a változás és modernitás tematikájában sok hasonlóságot mutat Jósika Júlia tudósítói látószögével, azaz szempontrendszerével, de ő kevesebbet fordított az érzelmekre, a beleélésre és az élményszerű tudósításra. Jósika Júlia tudósítói hangnemét és stílusát összevetve a versenytárs lappal, a *Hölgyfutár* tudósításaival, azt látom, hogy ennek a sajtóorgánumnak a tudósításai férfi szerzőktől tárgyilagos hangnemben, egyszerű közlésekben adtak hírt Bécs, és egy-egy európai főváros eseményeiről, olykor egy-egy külföldi utazásról, tájleírásról szóló hírközlések voltak, leíró vagy elbeszélő stílusban. A *Hölgyfutárban* Bulyovszky Lilla úti beszámolóiban megfigyelhető a modern kor újdonságaira szóló reflektálás, például a vasúti közlekedés újdonszerűsége, az utazási sebességre és gyorsaságra, de Bulyovszky nem volt állandó tudósító és nem is ezt a szerepet töltötte be útibeszámolóival, ő nem rendszeres élményszerű tudósító volt, hanem az alkalmi utazási élményéről számolt be. Jósika Júlia, mint egy panoráma tudósító,⁵⁸⁹ a személyes jelenlét hangján és a személyesen tapasztalt „ottlét” atmoszférájából

⁵⁸⁸ A tegező és hasonló megszólítást Takáts Éva is alkalmazta a Tudományos Gyűjtemény 1826. évi VIII. számában közreadott fiktív levelében. Kedves Barátném! megszólítással ő is közvetlenül a női olvasótáborhoz intézte mondanivalóját. In: *Fábri* 1999. 100. o.

⁵⁸⁹ *Szilágyi* 2019a. 196. o.

tudósított az éppen aktuális újdonságokról Brüsszelből és a nagyvilág eseményeiről heti rendszerességgel, azzal a céllal, hogy bevonja az olvasót az általa tapasztalt, látott információk világába és hangulatába. Jósika Júlia tudósításaiban a szövegek nyelvezetének formálásakor alkalmazkodott a középrend női olvasóbázisának szellemi igényéhez, a könnyebb nyelvezetet befogadó közlési módot alkalmazta. Igaz, hogy gyakran meglepte olvasóit egy-egy divatműszóval, de ez legalább annyira az érdeklődés felkeltését is szolgálta.

Jósika Júlia sikerességének titkát abban látom, hogy naprakész információkkal szolgált, mert olyan közegben élt, ahol többnyire hiteles szemtanúja volt azoknak az eseményeknek, amelyekről aztán tudósított. Jól értesült volt, és ez az informáltság tette őt hiteles női tudósítóvá és nagyon vonzóvá a hazai női olvasók között egy olyan korszakban, amikor Magyarország a szabad információáramlástól bizonyos értelemben el volt zárva.

A *Brüsszeli Levelek* c. önálló rovat, majd az *Eredeti Divattudósítás* szerkesztése tette Magyarországon ismertté és sikeres, népszerű írónővé. Jósika Júlia a divat- és hírtudósításai révén hozzájárult a *Nővilág* c. lap sajtópiaci sikeréhez. Az írói pályáján a tudósítói szerepvállalása több volt a divattudósítói szerepnél, a divat valójában csak egy keret volt, ami mögé bújva elmondhatta vagy közvetíteni tudta, amit fontosnak tartott, olykor nemcsak a maga üzenetét. A tudósításaiban nemcsak az öltözködés és viselet volt számára a fontos, hanem a „mindig változó”, az „új” és „újdonságnak” a közvetítése, és mivel a kíváncsiság meglehetősen erős emberi ösztön, olvasóit kíváncsivá tette közlései iránt, és rövid időn belül önmaga személyét is, népszerű és kedvelt szerzője lett a *Nővilágnak*. Az 1850-es évek második felében az információközlés csatornája a sajtó lett, ezt felismerve Jósika Júlia a tudósításaival informálta és tájékozottá kívánta tenni a női olvasóit. Miután a lap stratégiai célja volt a tájékoztatás, hogy informálttá, tájékozottá tegye a női olvasókat, mert a modern kor értékei szerint, aki tájékozott volt, az művelt is volt, Jósika Júlia szépírói tevékenységén túl állandósult sajtótevékenységével hozzájárult a lapot olvasó nők műveltté válásához. Tudósítói tevékenysége formálta saját írói szerepkörét, az emigrációban a nyugat-európai polgárosodás, mentalitás és kultúraközvetítő női publicista szerepét töltötte be.

4.6. Jósika Júlia szerepvállalása a magyar politikai emigráció stratégiájában 1849 után

Az 1849-es szőllősi fegyverletételt követően a magyar emigránsok főbb közösségei Párizsban, Londonban, Brüsszelben, Svájcban és az Amerikai Egyesült Államokban telepedtek le. Az emigráció szellemi vezére Kossuth Lajos maradt, annak ellenére, hogy többen kritikusan szemlélték és helytelenítették Kossuth egyszemélyi vezetését. Szemere Bertalan és Batthyány Kázmér vállalta a nyílt fellépést Kossuthtal szemben, gróf Teleki László az emigráció politikai egységének fenntartására törekedett. 1851 tavaszán létrehozták az emigráció választmányát, majd az emigráció vezetésére vonatkozó memorandumot fogadtak el, miszerint Kossuth egyszemélyi vezetésével szemben a testületi vezetés elvét fogadták el. A cél az volt, hogy biztosítsák az emigráns magyarok együttműködésének jövőbeni lehetőségét.⁵⁹⁰ Kossuth Lajos az emigráció vezetőjeként fenntartotta azt a gondolatot, hogy Magyarországnak 1849-ben kimondott teljes függetlenségét újra ki kell vívnia, akár fegyveres úton, ha kell, új függetlenségi mozgalom vagy harc árán. Az emigráció számára, politikai cselekvőségre, Magyarország függetlensége kivívásának újbóli kísérletére a nemzetközi erőterben bekövetkező változások, elsősorban a krími háború után Ausztria külpolitikai helyzetének gyengülése és a kibontakozó olasz egységmozgalom eseményei adtak alkalmat.⁵⁹¹ Ebben a fejezetben azt mutatom be, hogy Jósika Júlia a brüsszeli emigrációban kialakított sajtópublicisztikai tevékenysége révén 1858/59-ben a *Nővilágban* majd 1860-ban a *Revue Contemporaine* c. francia folyóiratban megjelentetett írásaival hogyan szolgálta a magyar emigráció politikai stratégiáját, mindez miként formálta írói pályaképét, írói hivatástudatát.⁵⁹²

Az 1848/49-es szabadságharc leverését követően a magyar emigráció politikai stratégiája az lett, hogy Franciaország támogatását meg kell nyerni a magyar alkotmányos szabadság és függetlenség céljainak eléréséhez. E politikai stratégia alapjainak lerakásában Auguste de Gerando,⁵⁹³ (továbbiakban Gerando) írói és politikai tevékenységével jelentősen hozzájárult Párizsban. Gerando felesége gróf Teleki Emma⁵⁹⁴ révén ismerkedett meg a magyar

⁵⁹⁰ Teleki László 1851. február 15-én kelt tiltakozó memorandumot nyújtott be az Emigrációs Egylet nevében, a Habsburgok centralizációs törekvései ellen, ami eljuttattak a francia, majd piemonti, az angol és amerikai kormányokhoz. A memorandumot aláírta még: Klapka György, Czetz János, Szemere Bertalan és Vukovics Sebő. In: *Lukács* 1984. 68-70. o.

⁵⁹¹ *Kosáry* 1990. 405-409. o.

⁵⁹² Jósika Júlia a *Revue Contemporaine* számára írt tanulmányának megírásáról hírt adott Reinsbergnéhez írt levelében. In: *Heinlein* 1913. 660. o.

⁵⁹³ Auguste de Gerando (1819-1849) francia író, történész, újságíró, gróf Teleki Emma férje. Elkötelezett híve és támogatója lett a magyar nemzeti függetlenségi törekvéseknek később a szabadságharcnak. 1839-ben ismerkedett meg gróf Teleki Emmával, 1840-ben feleségül vette Párizsban. 1848. december 9-én váratlanul elhunyt.

⁵⁹⁴ Gróf Teleki Emma (1815-1893). 1840-ben kötött házasságot Párizsban Auguste de Gerandoval. Közös gyermekük Gerando de Antonina, a magyar nőnevelés jelentős alakja. Teleki Emma befogadta Párizsban nővérét, Gróf Teleki Blankát, miután Blanka kiszabadult a kufsteini fogságból.

történelemmel. Miután íróként, publicistaként felismerte a sajtó befolyásoló szerepét a közvéleményben, 1848 májusában cikket írt a *National* c. francia lap számára, a magyarok 1848-as forradalmi célkitűzéseiről és annak eredményéről, felismerve azt a helyzetet, hogy a francia lapokban sok álhír jelent meg Magyarországról.⁵⁹⁵ Gerando írói tevékenységével és minden politikai kapcsolatával támogatni kívánta az első független magyar kormány munkáját, többek között az önálló magyar külképviselet felállítását és Teleki László Magyarország franciaországi konzullá való kinevezését Párizsban.⁵⁹⁶ Auguste de Gerandonak a szabadságról és a nemzetek függetlenségéről alkotott eszmekörére nagy hatással volt egykori egyetemi tanára, Jules Michelet romantikus történetíró.⁵⁹⁷ Az 1848-as magyarországi forradalmi változások után Michelet közvetett módon segítette Gerando céljait, azáltal, hogy ajánlólevelet írt Michelet Durasnak, a *National* c. lap új szerkesztőjének, és Gerando a lap belső munkatársa lett, és számos magyar vonatkozású cikket írt a lapban.⁵⁹⁸ A *National* c. lap tekinthető a magyarok mellett leginkább elkötelezett lapnak 1848 őszén.⁵⁹⁹ A 19. század korszakjára jellemző romantikus irodalmi és történelmi gondolkodás a francia gondolkodók érdeklődését az ismeretlen, a franciákétól elütő helyi sajtóságok „*couleur locale*” ábrázolása felé irányította. Gerando elhivatott érdeklődéssel írta és jelentette meg Erdélyről szóló történelmi művét 1847-ben,⁶⁰⁰ és az ő hatására alakult ki Michelet érdeklődése a magyar és román nép története iránt. Rubin Péter felhívja a figyelmet kutatásában, hogy Gerando francia szellemi környezetére vonatkozóan, hogy Jules Michelet mellett Edgar Quinet-nek is meghatározó szerepe volt abban, hogy Párizsban kialakult egy „magyarbarát írói kör” a francia gondolkodók körében, aminek forrása Auguste Gerando volt.⁶⁰¹ Ehhez a baráti körhöz tartozott Charles-Louis Chassin⁶⁰²

⁵⁹⁵ Rubin 1982. 104. o.

⁵⁹⁶ Teleki Lászlót 1848 őszén Batthyány Lajos küldte párizsi követnek Franciaországba. Követi kineveztetéséért Auguste Gerando közbenjárt a francia kormányzaton belül, sajnos sikertelenül. 1848 őszén hirtelen váltás következett be a francia-osztrák külpolitikában, és végül nem fogadták el Teleki László követi kinevezését, a francia külügyminiszter csak magánemberként fogadta.

⁵⁹⁷ Jules Michelet (1798-1874) a francia romantikus történetírás egyik legfőbb képviselője, esszéista. Legnagyobb művei az *Histoire de France*. Paris, 1833-66 és az *Histoire de la Révolution française*. Paris, 1853, 1879. Kiseb dolgozatai: *L'oiseau*, *L'amour*, *La femme*, *La mer*.

⁵⁹⁸ Rubin 1982. 111-112. o.

⁵⁹⁹ Rubin 1982. 127. o.

⁶⁰⁰ Auguste de Gerando: *La Transylvanie et ses habitants*” c. 1847.

⁶⁰¹ Rubin 1982. 42-44. o.

⁶⁰² Charles-Louis Chassin (1831-1901) francia író, történész, publicista. A Sorbonne Jogi Karán a *College de France*-ban hallgatója volt Jules Michelet vezette francia történelmi iskolának, majd képviselője lett Michelet történelemszemléletének, az 1789-es francia forradalomban megteremtett szabadság és patriotizmus eszmeiségének. Chassin nemegyszer hallotta Michelet-től úgy emlegetni Magyarországot, mint „Európa hőjét”, a „szabadság előhírnökét”. Érdeklődése a magyarok felé fordult, több, a magyar történelemmel, történelmi személyiségekkel kapcsolatos tanulmánya jelent meg Magyarországról. Chassin írásaival ostromozta III. Napóleon francia császár hatalmi önkényét. A *Revue de Paris* publicistája volt, és a „*Magyarország 1857*” c. radikális hangnemű cikke is hozzájárult 1857-ben a lap betiltásához. In: *Miskolczy* 2000. 204. o.

francia író is, aki aktív munkakapcsolatba került a Jósika házaspárral, ezért fontosnak tartom a párizsi és brüsszeli emigráció kapcsolati hálójára utalni az 1850-es években.

Auguste de Gerando és Teleki Emma körül kiépült párizsi „magyarbarát kör” támogatta a francia közéletben a magyar emigránsok írásainak megjelenését, ezáltal támogatva az emigráns magyarok kitűzött politikai céljait. 1849-ben Gerando váratlanul meghalt. Teleki Emma férje halála után is igyekezett fenntartani és tovább erősíteni a francia „magyarbarát kört”. Közel két évtizeden át élt Franciaországban és Jules Michelet-lel továbbra is ápolta a kialakult barátságot.⁶⁰³ A párizsi magyar emigráció számára kedvezőtlen következménnyel járt, hogy III. Napóleon császárrá koronázását követően politikai fordulat következett be Franciaországban. Ennek kapcsán Edgar Quinet⁶⁰⁴ köztársaságpárti nézetei miatt svájci emigrációba kényszerült. Az 1850-es évek elején Jules Michelet történészt is eltávolították az egyetemi katedráról, majd ezt követően Michelet a magyarokról folytatott kutatási eredményeit átadta tanítványának, Charles-Louis Chassin-nek, aki érdeklődéssel fordult a magyar történelem felé, és 1856-ben írta meg Hunyadi Jánosról szóló művét.⁶⁰⁵ Charles-Louis Chassin megismerkedése Irányi Dániellel, újabb szállal erősíti a párizsi magyar emigráció politikai célkitűzését és Chassin a későbbi években is lelkes támogatója lesz a párizsi és brüsszeli magyar emigránsoknak, köztük Jósikáéknak is. Chassin és Jósika baráti és egyben munkakapcsolatát bizonyítja egy Jósika Miklós Reinsbergnéhez írt levelében Chassin-re történő utalás.

*“Kedves jó Báróné! Bűnlajstromom elkészült és a Ciassen (?) kezében van. Már évek óta akartam csak úgy a magam és a gyermekeim számára élményeimről vázlatot készíteni. Midőn ön bennünket felszólított, hogy csekélységünkről egyes részleteket adjunk, azt gondoltam, hogy jobb egyszer dolgozni, mint kétszer és egy olyan önéletrajz félét rögtönöztem, amit, mint mondám csupán magánhasználatra később magyarul fogok kidolgozni”.*⁶⁰⁶

Chassin levelezett Jósika Miklóssal és Jósika Júliával is, feltételezem, hogy közvetítő szerepet játszott abban, hogy Jósika Júlia megismerte Jules Michelet írásait.

A párizsi magyar emigránsok számára jelentős találkozóhely lehetett Teleki Emma párizsi szalonja. Borbíró Fanninak nem sikerült teljes bizonyossággal feltárni “hogyan Teleki Emma párizsi szalonja vagy Madame d’Agoult grófnő szalonja volt a helyszíne” Chassin és

⁶⁰³ Rubin 1982. 152-153. o.

⁶⁰⁴ Edgar Quinet (1803-1875). Francia történész, író. Köztársaságpárti, III. Napóleon császár államcsínye után a berendezkedő császári kormányzat miatt emigrált Svájcba. A francia császárság bukása után tért csak vissza Franciaországba. Felesége egy román emigráns nő lett, akinek szellemi befolyása révén Quinet a román nemzeti mozgalom “apostola”, szellemi támogatója lett.

⁶⁰⁵ Chassin Charles-Louis: La Hongrie son génie et sa mission. Jean de Hunyad. Paris. 1856.

⁶⁰⁶ In: Négy b. Jósika Miklós-levél. (Közli Szász Béla városi könyvtár tiszt Marosvásárhelyt.) In: Akadémiai Értesítő. XXVII. kötet, szerk. Heinrich Gusztáv főtítká, Kiadja: MTA, Budapest. 1916. 171-174. o.

Irányi megismerkedésének,⁶⁰⁷ de szinte bizonyos, hogy mindkét szalon jelentős információs, közvetítő szerepet játszott az emigráns magyarok életében. Madam d'Agoult grófnőnek egy sikertelen látogatásáról tanúskodik Jósika Miklósnak egy levele, valószínűsítem, hogy a *visit* nem egyszer történt meg közöttük Brüsszelben. Irányi Dániel a megözvegyült Gerandoné Teleki Emma gyermekeinek nevelője lett, a párizsi emigráció közösségén belül egyre erősebb pozíciót töltött be, és ennek következtében a gerandoi stratégia folytatójaként meggyőződéssel írta Kossuthnak Londonba:

*„...életkérdés jövőnkre nézve, hogy a francia közvéleményt részünkre megnyerjük az idegen nemzetiségek ellenében.”*⁶⁰⁸

A párizsi magyar emigráció összehangolt politikai stratégiájának részét képezte az a terv, hogy Irányi Dániel⁶⁰⁹ és Charles-Louis Chassin közös írói vállalkozásként megírják Magyarország 1848/49-es forradalmi változásainak és szabadságharcának történetét,⁶¹⁰ és a könyvüket még a francia-szárd-osztrák háború kitörése előtt megjelentetik Franciaországban.⁶¹¹ Irányiék célja a könyvkiadással az volt, hogy a francia társadalmat megismertessék a magyarok 1848/49-es szabadságharcának küzdelméről, a szabadságharc leveréséhez vezető okokról, azok következményeiről és mindezzel együttérzővé akarták tenni a francia közvéleményt, bízva abban, hogy a magyarok függetlenségi törekvése iránt nemcsak a francia közvéleményt, hanem általa III. Napóleon császárt is befolyásolhatják még az olasz egységmozgalom kitörése előtt. A párizsi magyar emigráció stratégiájának sikerességére nézve kedvezőtlen körülmény volt, hogy Edgar Quinet eltávolodott a magyarbarát körtől, így Chassintól is, és Quinet a román nemzeti egységmozgalom hathatós támogatója lett a francia közéletben.⁶¹² III. Napóleon, a kormányzati népszerűségét “a nemzetiségi elv védelmezői szerepében tetszelegve”⁶¹³ az itáliai hadszíntéren folytatott háborújával akarta megszerezni hazájában. A magyar emigráció illuzórikus reményt táplált a nemzeti és függetlenségi törekvéseket támogató francia császár és népe iránt, és abban bízott, hogy a francia népakarat meggyőzheti III. Napóleont egy újjáéledő magyar függetlenségi mozgalom fegyveres megsegítésére. A magyar emigráció számára az európai nemzetközi erőterben bekövetkező változások,⁶¹⁴ az 1859-ben küszöbön álló francia-

⁶⁰⁷ Borbíró 2000. 70-71. o.

⁶⁰⁸ Irányi Dániel írta Kossuthnak 1855-ben. In: *Irányi - Chassin* 1989. 16. o.

⁶⁰⁹ Irányi Dániel A Párizsban 1859-ben megalakult Magyar Nemzeti Igazgatóság jegyzője.

⁶¹⁰ *Irányi - Chassin* 1989. 13. o.

⁶¹¹ Az eredeti kiadás: *De La Révolution Hongrie 1847-1849. Daniel Irányi et Charles-Louis Chassin. Première Partie. Avant La Guerre. Pagnerre Libraire-Éditeur. 1859. Paris.* In: *Irányi - Chassin* 1989. 17. o.

⁶¹² *Miskolczy* 2000. 205-206. o.

⁶¹³ *Kosáry* 1990. 403. o.

⁶¹⁴ Megjegyzés. A krími háborúban Ausztria semlegessége, Franciaország és Anglia beavatkozása Törökország oldalán megtörte a cári Orosz Birodalom terjeszkedő nagyhatalmi pozícióját. 1856-ban a krími háborút lezáró

szárd-osztrák háború jelentette az alkalmat arra, hogy a nemzetközi erőter politikai rezdülései közt megkísérelje Magyarország függetlenségét kivívni. Az olasz egységmozgalom árnyékában 1859. március 6-án megalakult Párizsban a Magyar Nemzeti Igazgatóság,⁶¹⁵ mint a magyar emigráció politikai vezető testülete. A Kossuth vezette “emigrációs ellenkormány” diplomáciai tárgyalásokat folytatott III. Napóleon francia császár és Cavour szárd miniszterelnök politikai környezetével a magyar érdekekkel kapcsolatban. Kossuth tárgyalásainak célja az volt, hogy III. Napóleon nyilvánítsa “koordinált hadicélnak” a magyar függetlenség helyreállítását, s akkora hadsereget küldjön a magyar határra, amely biztosítja a magyar felkelés kibontakozásának lehetőségét.⁶¹⁶ A felkelésre Kossuth adta volna ki a felhívást, de csak a már említett feltételekkel, nehogy az olaszok csak diverzióra használja fel a magyar emigrációs törekvéseket. E célkitűzés részbeni megvalósításához a magyar társadalmat a neoabszolutizmus idején újbóli harci lendületbe, legalábbis egy fegyveres felkelés érzelmileg hevített állapotába kellett hozni.

4.6.1. Jósika Júlia publicisztikai tevékenysége az olasz egységmozgalom árnyékában

1858-ban küszöbön állt a francia-szárd-osztrák háború. 1858 októberétől hirtelen elmaradtak Jósika Júlia divattudósításai a *Nővilág* c. lapban, és helyettük általános emberi erényekről, az emberi jellem tulajdonságairól cikkezett hétről-hétre. Révész Emesének a szavak másodlagos jelentésének lehetőségéről kifejtett gondolatai irányították rá a figyelmet arra, hogy Jósika Júlia cikkeinek, a címek és tartalmi mondanivalójuk szerint másodlagos jelentéssel bíró politikai üzenetei voltak, amelyeknek a szerző szándéka szerint akár elsődleges céljai is lehettek.⁶¹⁷

*„A Bach-korszak politikailag jogfosztott, és a szabad véleménynyilvánítást tekintve fojtott légkörében, a szerzőt és olvasót egyaránt megtanította arra, hogy miként olvasson a sorok között, hogyan fejtse fel a szavak és képek másodlagos jelentését.”*⁶¹⁸

---

párizsi kongresszus döntései Oroszországot megfékeztek ugyan, de az európai nagyhatalmi erőterben változások indultak. Ausztria külpolitikai helyzete az 1850-es évek folyamán egyre kedvezőtlenebbé vált. Schwarzenberg miniszterelnök 1850-ben még megakadályozta, hogy Poroszország saját vezetése alatt megszervezze a német birodalmat, de az olasz nemzeti mozgalom politikai érdekszövetséget talált III. Napóleon francia császárban.

⁶¹⁵ Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc utáni magyar politikai emigráció vezető szerve, emigrációs kormány volt 1859-1860-ban. Vezetői: Kossuth Lajos, Teleki László és Klapka György. Titkára: Irányi Dániel.

⁶¹⁶ Lukács 1986. 98-99. o.

⁶¹⁷ Szilágyi 2019a. 196-200. o.

⁶¹⁸ Révész 2015. 74-75. o.

Jósika Júlia 1858 októberétől az emberi jellemábrázolással kapcsolatos cikksorozatot írt. 1858 októberében az *Unalom* c.⁶¹⁹ cikkével indította a nemzet lelkiállapotának helyzetjelentését. Valójában tükröt állított a magyar társadalom elé, amiben Magyarország az 1848/49-es szabadságharc leverését követő évtizedben volt. A kéthetente megjelenő írásokban az egymást követő cikkek, így az *Egyenes út* című⁶²⁰ szerint a legszebb erényes viselkedés az őszinteség, a nemzet kollektív lelkében létező erény. Írása azt is sugallta, hogy a nemzetközi erőterben hamarosan lehetőség kínálkozik változásokra és változtatásokra. Az ezt követő cikkek, az 1858 novemberében közölt *Vidámság*,⁶²¹ majd *Kitartás*⁶²² cikkek egy politikai rendszerváltás, és a Bach-korszak véget érésének eshetőségét irányozták. Erre a jövőbe mutató látásmódra azért tehetett szert, mert férjével és az emigráció tagjaival egy szabad államból, egy külső politikai, nemzetközi erőterből látták alakulni az egységmozgalmakat, továbbá a nagyhatalmi erőter alakulását.⁶²³ 1858 decemberében a *Társalgás* című cikkében⁶²⁴ kifejtette, hogy a francia *causer* jelentése: beszélgetni, társalogni, véleményt cserélni, vitázni, csevegni. A cikk másodlagos üzenetét sejteti, hogy Júlia burkoltan a társadalom önszerveződésére szólítja fel a magyarokat, arra, hogy a társadalmi életben, bálokon, összejöveteleken aktivizálják magukat, hallgassák meg egymás véleményét és formáljanak újakat, egyszóval készüljenek mentálisan nemzeti önállóságuk megteremtésére. 1859-től az osztrák hatóságok újra engedélyezték Magyarországon a társas életnek az egyik fontos fórumát, a bálók megrendezését. Lehetőség nyílt továbbá a Kazinczy-ünnepségsorozat megrendezésére, ahol ismét tömegek jöttek össze, az emberek találkoztak és a társas összejöveteleken társalogtak egymással. Ezek együttesen elindítói, mozgatórugói lettek a szellemi és politikai élet pezsdülésének, a társadalom, a közélet aktivizálódásának. 1859 januárjában a *Kedélyesség*,⁶²⁵ *Az első lépés*,⁶²⁶ majd márciusban a *Lélekerő*⁶²⁷ című cikkek voltak hivatottak a nemzet elveszett önbizalmának megerősítésére. A *Lélekerő* c. cikknek Júlia eredetileg a *Bátorság* címet adta, de a sajtórendőrség ezt merésznek találta, és csak megváltoztatott címmel engedélyezte a megjelenést. A *Bátorság* cikkért Vajda

⁶¹⁹ Jósika Júlia: „Unalom”. *Nővilág* 2 (1858). 42. 665-666. o.

⁶²⁰ Jósika Júlia: „Egyenes út”, *Nővilág* 2 (1858) 44. 697-698. o.

⁶²¹ Jósika Júlia: „Vidámság”, *Nővilág* 2 (1858). 46. 730. o.

⁶²² Jósika Júlia: „Kitartás”, *Nővilág* 2 (1858). 48. 761-762. o.

⁶²³ Jósika Miklós Genovába Horváth Mihálynak címzett levelében írta: „zöld reményekkel tekintek az osztrák-szárd háború elé... Eljárt a szánk. Tervünk kitudódott. De egy oláh közmondás alkalmazásával: – tacse si face – azaz hallgass és tégy!” Mjgy. Jósika a levél szerint továbbra is kivihetőnek tartotta és óhajtotta tervüket, valamint élesen bírálta azokat a magyar mágnásokat, akik az osztrákok részére magyar ezredeket akartak felszerelni. In: Jósika Miklós Horváth Mihálynak, Brüsszel, 1859.05.12. MTA KIK Kt., Ms. 364/60.

⁶²⁴ Jósika Júlia: „Társalgás”, *Nővilág* 2 (1858). 50. 792-793. o.

⁶²⁵ Jósika Júlia: „Kedélyesség”, *Nővilág* 3 (1858) 2. 17-18. o.

⁶²⁶ Jósika Júlia: „Az első lépés”, *Nővilág* 3 (1858). 4. 49-50. o.

⁶²⁷ Jósika Júlia: „Lélekerő”, *Nővilág* 3 (1858). 10. 145-146. o.

Jánosra sajtóvétség elkövetése miatt büntetést róttak.⁶²⁸ 1859 májusában az *Engedelmesség* című vezércikk⁶²⁹ vélhetően azt is sugallta, hogy nemcsak egy gyermek tartozik engedelmességgel szülőjének, hanem ugyanígy a nemzet is egy külhonban megalakuló „ellenkormány”, a Magyar Nemzeti Igazgatóság politikai útmutatásainak, irányvonalának.

● 1858. október 17.	„Unalom”
● 1858. október 21.	„Egyenes út”
● 1858. november 14.	„Vidámság”
● 1858. november 28.	„Kitartás”
● 1858. december 12.	„Társalgás”
● 1859. január 9.	„Kedélyesség”
● 1859. január 23.	„Az első lépés”
● 1859. március 6.	„Lélekerő”, eredetileg ”Bátorság”
● 1859. május 1.	„Az engedelmesség”
● 1859. június 26.	Vezércikk: „Elcsüggedés”
● 1859. július 10.	„A remény”

1859. június 26-án a solferinói csata után, elmaradtak a jellemerősítő cikkek, és Jósika Júliától az „Elcsüggedés”⁶³⁰ című cikk jelent meg, ami már a külhoni emigráció lelki érzületéről, csalódottságáról üzent. 1859. július 10-én a francia-szárd-osztrák háborút lezáró villafrancai fegyverszünetet követően, világossá vált a külhoni emigráltak számára, hogy III. Napóleon francia császár tekintettel volt Nagy-Britannia európai erőegyensúly politikájára, – amiben a britek az Osztrák Császárságnak az oroszokkal szemben továbbra is középhatalmi szerepet szántak – ezáltal hirtelen változás állt be a francia-osztrák külkapcsolatokban. III. Napóleon császárnak nem volt érdeke fegyveres erőt küldeni a Kossuth tervében javasolt területekre. Irányi és Chassin a magyarokról közösen írt könyvének az első kötete a tervekhez képest megkésett módon, épp a francia-szárd-osztrák háború kimenetelét eldöntő solferinói csata napján került kiadásra,⁶³¹ míg a második kötet csak 1860-ban. Így a francia közvélemény megkésett tájékoztatása nem hozhatta meg a politikai stratégiában eltervezett eredményt. Kosáry Domokos a magyar cselekvésre, egy magyar *fait accompli* elfogadtatására 1859

⁶²⁸ „Sajnálom, hogy igen becses levelére azonnal nem válaszolhattam fájlalván, hogy csak egy percig is azon hitben voltak Méltóságok, mintha a kérdéses czikken egyéb okból változtattam volna, s nem azon kényszerűségből, melynek a sajtórendőrség irányába alávetve vagyok. [...] »A bátorság« c. cikket, mint a Mélt. bárónő minden levelét, csak a revisionál olvastam először. Világos, hogy politikailag ártatlan volt, de mi tudjuk itthon, hogy a sajtórendőrség, kivált egy elterjedt újságban, és a jelen mozgalmak közt, a rémeket ott is látni képzeli, ahol valósággal nincsenek, s mindjárt a sorok közt olvas.” Vajda János Jósika Miklósnak, Pest, 1859. március 19. In: *Décsi* 1916. 405. o.

⁶²⁹ Jósika Júlia: „Engedelmesség”, *Nővilág* 3 (1858) 18. 273-274. o.

⁶³⁰ Jósika Júlia: „Elcsüggedés”, *Nővilág* 3 (1859) 26. 401-402. o.

⁶³¹ Az eredeti kiadás: De La Révolution Hongrie 1847-1849. Daniel Irányi et Charles-Louis Chassin. Première Partie. Avant La Guerre. Pagnerre Libraire-Éditeur. 1859. Paris. In: *Irányi - Chassin*: 1989. 17. o.

tavaszn, az olasz háború megindulása előtt látott lehetőséget, a magyar társadalom lelki állapotára vonatkozóan Kosáry azt a megállapítását tette, hogy „azonban még a hazai mozgalom feléledése előtt vagyunk.”⁶³² A megállapítás erősíti azt a feltevésemet, hogy Jósika Júlia irányadó cikkei, útmutatásai a hazai társadalom felélesztésére, a néplélek erősítésére, azaz politikai mozgalmi aktivizálásra irányultak, burkolt módon Jósika Júlia a *Nővilágban* megjelentetett cikksorozatával az külhoni magyar emigráció politikai stratégiáját szolgálta. A nemzet érzelmi állapotára hatni kívánó cikksorozatát a „*Remény*” című vezércikkkel zárta, melyben azt az üzenetet sugallta, hogy a ‘48-as emigráció továbbra sem adta fel a nemzeti függetlenség megvalósítására irányuló politikai törekvését.

*„Reméljük mindig – utolsó lehelletünkig – s legalább egy része e reményeknek bizonyosan teljesül; mert az Isten jó, s nem hagyja el azokat, kik remélni tudnak, s - akarnak.”*⁶³³

A solferinói csata után Alexander Bachot menesztették, ami politikai enyhülést jelentett Magyarországon is. 1860-ban az Októberi Diploma, majd 1861-ben a Februári Pátens visszaállította a magyarországi reformkori kormány szerveket, ami politikai enyhülést igen, de valódi megoldást nem hozott Magyarországon. A közhangulat felpezsdült, és az írói tevékenység is szabadabbá vált. Jósika Miklós szabad kezet kapott a kiadóktól, így a Jósika házaspár szabadon írhatott és küldhette írásait Magyarországra. A korábban tiltólistára került Jósika regények közül az írónak több regénye is kiadásra kerülhetett Magyarországon.

*„...A regényemet is befejeztem közben, címet is találtam neki, és a pesti Heckenastnak eladtam. Címe: Családélet (Familienleben). Miklóstól is megjelent közben a Hartleben Kiadónál egy regény, amelynek címe: Egy magyar család a forradalom alatt (Eine ungarische Familie während der Revolution), amit már 1851-ben megírt és 1852-ben Braunschweigban nyomdába is adott. Am utána közvetlenül Ausztriában és Oroszországban is szigorú büntetés kilátásával betiltották, így még sem jelenhetett meg. Hartleben kedvező példányszámot rendelt meg a braunschweigi Kheiltől, az olvasóközönség pedig oly kedvező fogadtatásban részesítette, hogy Hartleben rögtön megrendelte Miklóstól a folytatását is, - mivel az első 4 megjelent kötet csupán az első részt képezi. Szabad kezet kapott, azt küldhet, amit jónak lát, mert kész minden pénzt megadni a kéziratért. Miklós szerződést kötött 200 oldalas kötetekre, darabonként 1000 frankért...”*⁶³⁴

⁶³² Kosáry 1969. 337. o.

⁶³³ *Nővilág* 3 (1859) 28. 439. o.

⁶³⁴ „...Meinen Roman habe ich indessen auch beendet, getauft und an Heckenast in Pesth verkauft. Der Titel lautet Családélet (Familienleben). Von Miklos ist indessen auch wieder ein Roman in Hartlebens Verlag erschienen. Er heisst *Egy magyar család a forradalom alatt* (Eine ungarische Familie während der Revolution), ward bereits 1851

Jósika Júlia írói pályájának a legtermékenyebb időszaka a kiegyezést megelőző provizórium időszaka volt, amikor regényt, novellákat, értekezéseket, és saját szerkesztésű önálló kiadványt jelentetett meg. A tudósítói pozíciójából váratlanul kiszorította a *Nővilág* laptulajdonosának, Heckenast Gusztávnak újdonsült felesége, Heckenast-Bajza Lenke. 1860 áprilisában Jósika Júlia tudósítói munkája megszűnésekor egy névtelen cikk jelent meg a *Nővilágban* a divat hatalmáról, mely feltételezésem szerint az írózó névtelen írása.

*„A divat ama korlátlan hatalom, mely alkotmányát minden félévben módosítja, vagy a körülményekhez képest egészen át is változtatja anélkül, hogy ebbéli módosításait a nép szavazatától tételezné fel. Nincs azonban joga vagy legalább oka ezen önkény miatt panaszkodnia, mert minden önhatalmaskodása mellett is mindenkinek jogai szem előtt tartatnak.”*⁶³⁵

1860-tól a politikai enyhülés következményeként az újságokban és a női lapokban ismét előtérbe kerültek a nemzeti témák, a magyaros viselet divatja.⁶³⁶ A hazai politikai diskurzusban felerősödtek a nemzeti témák, Jósika Júlia túlságosan világpolgári tudósítónőnek számított, és a tudósítói pozíció, amit betöltött, úgy tűnik, a hírnévre vágyó fiatal írók megszerezni kívánt pozíciója lett. Jósika Júlia közel járt az ötvenhez, a 21 éves Heckenast-Bajza Lenke pedig nem volt tétlen, pimaszul odavágta a *Nővilág* hasábján:

*„azonban, ha a gyöngébbek mindig tétlenek maradnának, csupán azért, mert az elsővel nem versenyezhetnek, igen-igen sok tér maradna üres, és e tétlenség épen nem szerénység, hanem hibás büszkeség, káros dacnak volna nevezhető. Megkísérlem tehát e rovat ideiglenes betöltését...bátorítva magamat, hogy feladatom könnyebb elődömnél, mert hiszen magyar nőknek magyar divatról könnyebb és kétségkívül örvedetesebb is írni, mint a bár europailag közös, de mégis idegennek mondható úgynevezett párisi divatról.”*⁶³⁷

Heckenast-Bajza Lenke meg akarta és meg is szerezte a *Nővilág* tudósítói pozícióját, remélve, hogy gyorsabban tehet hírnévre szert. Kortárs íróként az ő állítása igazolja leghitelesebben,

---

geschrieben und 1852 in Braunschweig gedruckt, gleich darauf aber in Österreich u. Russland bei harter Strafe verboten, so dass er nicht ausgegeben werden konnte. Hartleben hat nun, unter günsti Auflage von Kheil in Braunschweig erstanden und das Buch ward vom Publicum so günstig aufgenommen, dass Hartleben Miklos so gleich um die Fortsetzung desselben bat — die 4 erschienenen Bände bilden nur die erste Abtheilung — und ihm freistellte zu senden, was er will, er sei bereit das Manuscript um jeden Preis zu erstehn. Miklos hat nun einen Contract auf 1000 francs per Band zu 200 Seiten geschlossen....” (A magyar fordítást végezte Szilágyi Zita és Dr. Rákóczi Katalin). Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia XIV. levél. Kelt. Brüsszel. 1862. október 5-én. In: *Heinlein* 1913. 662-663. o.

⁶³⁵ *Nővilág* 4 (1860) 15. 234. o.

⁶³⁶ *Szilágyi* 2019a. 202. o.

⁶³⁷ *Nővilág* 4 (1860) 14. 218. o.

hogy az első tudósítónő Jósika Júlia volt. Jósika Júlia 1860 áprilisa után abbahagyta tudósítói tevékenységét, a lap munkatársaként novellákat és értekezéseket közölt a *Nővilágban*.

4.6.2. Jósika Júlia kultúra közvetítő szerepe a *Revue Contemporaine*⁶³⁸ folyóiratban

Az 1850-es években Brüsszelben Jósikáék otthonában a Casa-Jósikában működött a Jósika sajtóiroda, ami a hivatalos működését 1859. november 1-től kezdte meg és 1861-ig állt fenn. Buzinkay Géza megállapítása szerint, a sajtóiroda “tevékenysége inkább hasonlított egy szervezett irodára, de intézményesült sajtóirodaként nem lehet értelmezni a működését.”⁶³⁹ 1859-ben a villafrancai megállapodást követően Kossuth Jósika Miklósnak azt a konkrét feladatot adta, hogy egy intézményesített formában működő sajtóirodát állítson fel Brüsszelben. Kossuth a sajtóiroda feladataul jelölte meg az élénk, intenzív összeköttetést a hazai lapokkal és a külföldi sajtóval. A sajtóiroda munkatársa volt Ludvig János⁶⁴⁰ és Horn Ede.⁶⁴¹ E sajtóiroda hírlapi vállalkozása “*Pesti levelek* címmel tájékoztatta a külföldi lapokat Pl. Times, Daily News, Morning Herald, Revue Contemporaine, Indépendance, Kölnische, Journal de Belgique - a magyar kérdéstről. November elsejét követő egy hétben 30-nál több cikk jelent meg a magyar ügyről az említett sajtóorgánumban.”⁶⁴² A Jósika-sajtóiroda működésére és céljaira vonatkozóan fontos adalék olvasható Jósikától egy Kossuthhoz írt levélben, melynek tartalmát maga Kossuth idézi visszaemlékezésében, hogy a sajtóiroda titokban, tehát nem nyíltan szervezett és működtetett “intézmény” volt. Ez magyarázatot ad Buzinkay fentebbi megállapítására, az intézményesüléshez valószínűleg sokkal több pénz, megbízható finanszírozás és nyíltan vállalt intézményi szervezethez kellett volna.

„És most, hozzátévé, hogy levelednek e g é s z f o g l a l a t j á t eszemben tartom, szíves, barátságos tanácsaidat szigorú következetességgel — *in quantum possum* — követem: azon igen fontos kéresem van hozzád: maradjon ezen egész ügy szoros titokban köztünk. Eddig is sok bajunk onnan eredt, hogy nem tudtunk hallgatni. Nyílt, őszinte nemzet vagyunk: ez fejt

⁶³⁸ La Revue Contemporaine Párizsban irodalmi, politikai és filozófiai folyóirat. Első szerkesztési periódusa 1852-1857. Második periódus 1858-1870. Harmadik: 1885-1886. Szerkesztő: Theodore de Banville (1823-1891) költő, író, publicista. Jósika Miklós 1859-ben alapított sajtóirodája is rendszeres munkakapcsolatban volt a francia lappal.

⁶³⁹ Buzinkay 2016. 154. o.

⁶⁴⁰ Ludvig János (1812-1870) kormánybiztos az 1848/49-es forradalom és szabadságharcban. 1850-ben Brüsszelbe emigrált és a külhoni magyar emigráció tagja. Az emigrációban Kossuth oldalán állt. A Jósika sajtóiroda munkatársa volt.

⁶⁴¹ Horn Ede (1825-1875). A szabadságharcban izraelita tábori lelkész. 1849-ben a világosi fegyverletétel után emigrált. Lipcsében, Brüsszelben, Párizsban gazdasági újságíróként működött. 1867-ben hazatért az emigrációból.

⁶⁴² Dézsi 1916. 341-346. o.

meg a dolgot. De ezen vállalatban a legszigorúbb hallgatás conditio sine qua non. Mihelyt a mindenütt szaglárokat és spiczliket tartó bécsi kormány szelét veszi, miben sántikálunk: majd úgy elállja utunkat, hogy egy levelet sem kapunk; már is sok elsikkadt."⁶⁴³

A sajtóiroda működésének kezdeti sikerességét Kossuth is elismerte az emlékirataiban, és Teleki László, mint a Magyar Nemzeti Igazgatóság egyik tagja, hasonlóképpen vélekedett egy Jósikához írt levelében.

„... Már annak vétele előtt is észrevettem, hogy mindenki, kivel eddig találkoztam, és kit a politika érdekel, hogy a magyar kérdésnek új phásisa kezdődik s hogy kevés hetek óta úgyszólván Európaivá vált....Bámulatos aktivitást fejtettél ki. Boldog lehetsz kedves Miklósom, hogy ily roppant szolgálatot tehettél a hazának, nagyobb, mint Világos óta bárki más."⁶⁴⁴

A sajtóiroda vállalkozása megkezdését követő egy hét elteltével több mint harminc cikk jelent meg a magyar ügyről a hivatkozott külföldi sajtóorgánumban. Kossuth elsősorban a magyar kérdéssel megjelent külföldi cikkszámok alapján mérte a hatást. Azt, hogy valójában milyen hatást ért el a sajtóiroda működése, nehezen állapítható meg. A magyar emigránsok a maguk célkitűzése és tevékenységük önértékelése szempontjából Kossuthal az élen bizakodóan vélekedtek, és úgy ítélték meg, hogy a magyar ügy az európai sajtóban napi közbeszéd témájává vált. Kossuth visszaemlékezéseiben utal erre, hogy a magyar ügy iránt az európai közfigyelem pozitív érdeklődést tanúsított.

„A Jósika működésének "pesti levelei", tehát a "Times" hasábjaira is utat törtek maguknak, s csakhamar oly érdeket keltettek egyrészt, másrészt meg oly hatással voltak a lap vezetőire, hogy már november hóban felszólították Éber Nándor urat: írjon a "Times"-ba a magyar ügyekről vezércikkeket, - mégpedig felszólították azon kijelentéssel, hogy ne fessélyezze magát, hanem bizvást lehet Austria irányában bármily kemény. És mert a "Times" nagy osztrák-barátnak s magyar ellenségnek volt ismeretes, az, hogy még ő is minden kímélet nélkül lerántogatta a leplet a bécsi kormány bűneiről s korhadtságáról, még ő is igazságot szolgáltat a magyar nemzet köz-szelleme ébredésének, s közlönyévé válik reményeinek, csak buzdíthatta ügyünk támogatásában azokat, kik nemzetünknek mindig barátai voltak."⁶⁴⁵

A sajtóiroda működésének és hatékonyságának további történeti kontextusai elemzésétől eltekintek. A működés és célkitűzés tekintetében a Jósika sajtóiroda az intézményesült sajtóirodák és hírügynökségek működésének új modelljét körvonalazta, a nyilvánosságban a

⁶⁴³ Kossuth 1881. 91.o.

⁶⁴⁴ Dézsi 1916. 342. o.

⁶⁴⁵ Kossuth 1881. 82-109. o

közbeszéd tematizációja a sajtó által új, modern gyakorlat volt és ezt az emigráns magyar politikai közösség láthatóan alkalmazta. Egy-egy politikai téma sajtó általi népszerűsítésére tett kísérlet része volt az emigráció szellemi hadviselés programjának és célkitűzésének, amibe Jósika Júlia is bekapcsolódott.

Jósika Júliának, *A magyar irodalom az elmúlt tíz évben* c. tanulmánya 1860 áprilisában jelent meg Párizsban, a *Revue Contemporaine* folyóiratban.⁶⁴⁶ A tanulmány művelődés- és kultúrtörténeti jelentőségét abban látom, hogy a kortárs írók közül elsőként tájékoztatta a külföldet a magyar romantika és magyar irodalom, tudomány és szellemtörténet meghatározó alkotóiról és azok műveiről. A magyar írók részéről nem ismerek kortárs írónőt, aki a témában ilyen szintézis jellegű értekezést írt volna.⁶⁴⁷ A tanulmány nem volt ismeretlen a magyar irodalomtörténetben. Schiller Erzsébet hivatkozott a tanulmány oroszországi változatára, amely rövidített változatban 1860-ban szintén megjelent egy szentpétervári lapban.⁶⁴⁸ A tanulmány időbeli megjelenése Franciaországban és az Orosz Birodalom területén, az Osztrák Császárság politikai tekintélyének csökkentésével összefüggésben áll. Jósika Miklós Kossuth Lajostól kapott megbízatása kapcsán rendszeresen küldött cikkeket ebbe a francia folyóiratba a magyarországi eseményekről és célkitűzésekről. A tanulmány párizsi megjelenését feltehetően Jósika Miklós sajtóirodájának francia kapcsolati hálója segítette. Charles-Louis Chassin, ahogy a dolgozat korábbi fejezetében már utaltam, munkakapcsolatban állt Jósikáékkal és ez a kapcsolat segíthette a megjelenést. Jósika Júlia Reinsberg bárónéhoz írt magánlevele igazolja, hogy ezt az irodalomtörténeti tanulmányt ő maga írta.

*„Egy cikket írok az utolsó évtized magyar irodalmáról a Revue Contemporaine számára, amit, ha megengedi, keresztként küldök el Önnek.”*⁶⁴⁹

A tanulmány megjelenésének évében Ferenc József császár is enyhített a neoabszolutista kormányzati gyakorlatán. A mű hangulata, látószöge egy új korszak kezdetét sugallja, véleményt nyilvánít a Habsburg államhatalom és Magyarország viszonyáról, magyar látószögéből értelmezi az eltelt önkényuralmi évtizedet és az 1848-as forradalmi változásokhoz vezető évtizedeket. A szerző a tanulmányban négy tematikus fejezetben tárgyalja az 1848/49-

⁶⁴⁶ Julie de JÓSIKA: La LITTÉRATURA HONGROISE DANS LES DIX DERNIÈRES ANNÉES. In: *Revue CONTEMPORAINE*. NEUVIÈME ANNÉE. 2 SÉRIE-TOME DIX-SEPTIÈME. Paris. 1860. 125-147. o. Mjgy. Francia nyelvből magyarra fordította a tanulmányt Vörösné Dr. Estók Éva szakfordító. A tanulmány jelenleg kéziratban van. 2018-ban Dr. Hermann Róbert történész és Szilágyi Márton irodalomtörténész számára ismertté tettem.

⁶⁴⁷ Szilágyi 2019a. 198. o.

⁶⁴⁸ Schiller 1993. 149. o.

⁶⁴⁹ „...auch einen Artikel über die ung. Literatur des letzten Jahrzehends in der *Revue Contemporaine* geschrieben, den ich Ihnen, wenn Sie erlauben, unter Kreuzband zusenden will. ...” (Magyarra fordította: Szilágyi Zita) In: Heinlein 1913. 660. o.

es magyar szabadságharc óta eltelt évtized magyarországi történéseinek szellemi áramlatát, de visszautal a reformkor időszakára is. Az első fejezetben nyílt bírálatot fogalmaz meg a Habsburg kormányzattal szemben, elsősorban arra vonatkozóan, hogy Ausztria egy ezeréves királyság alkotmányos jogait megsemmisítve olvasztotta be Magyarországot az „egy és oszthatatlan birodalomba.”

“Az ember nem fojtja el az ötletét, a képességét, a morális készletét. Lehet, hogy az adott pillanatban csendre inti, de nem tudja meggátolni, hogy az egyszer napvilágot lásson, lassan, fokozatosan, mindenféle akadályoztatás ellenére. Eljön ugyanis az idő, amikor ez az elszánás eltépi örökkévalónak hitt, feszülő láncait, és ellenállhatatlan energiával tör felszínre. Ez történt a magyar szellemmel is. Hiszen Magyarország az 1849-es katasztrófák után darabonként megfosztatott minden reménytől, amely a jelenét és a múltját uralta, és már a létezését, a nyelvét fenyegető veszéllyel nézett szembe: a „győztes” idegen okos kitartással támadta meg és úgy tűnt, megfojtja a német kifejezőmódjával, ugyanolyan alaposan, mint ahogy a vesztes országot beolvasztotta az „egy és oszthatatlan” birodalomba, megsemmisítve ezzel az ezeréves királyság alkotmányos szabadságjogait...A magyar nemzet, amely eddig nyolcmillió lélekkel, egységesen szállt szembe hatalmas ellenségeivel, az osztrák kormány és elnyomás fenyegetésének, sőt, bosszúvágyának hatására nem hagyta magát a vágóhídra vezetni, ugyanis türelmesen és csodáltnivaló bátorsággal megkezdte fáradhatatlan munkáját a szellemi újjászületés útján, és annak ellenére, hogy a hatalom törekedett a politikai és irodalmi lapok ellehetetlenítésére, a magyar hazafiaknak sikerült hangot adniuk az elnyomás alatt élő nép lelkiállapotának. A rendőrség sorra elkobozta a legnépszerűbb szerzők műveit; ennek hatására az írók elkezdtek megtámadhatatlan munkákat alkotni. Hiába dolgozott azon a bécsi kabinet, hogy megbénítsa a magyarok szellemi erőfeszítéseit, azáltal hogy a nép szívből jövő kiáltásait, lelkének megnyilvánulásait az osztrák bürokráciából eredő szigorú, elrettentő, ravasz cenzúra alá vesse; a nemzet képviselői, az írók, költők úgy alkalmazkodtak a cenzúra előírásaihoz, hogy közben megőrizték a méltóságukat, sőt, bizonyos mértékig a szókimondásukat is. A germán sajtó egy része valamilyen formában és bizonyos pontig segítséget nyújtott a bécsi kormány elnemzetietlenítő munkájához, ugyanakkor figyelmen kívül hagyta, hogy egy jellemzően közepes szintű fordítások által megismert, számára szinte teljesen idegen, azaz a német-osztráktól jelentősen eltérő társadalomban kell tevékenykednie. Ragaszkodott a magyar művek kevésbé jóindulatú megítéléséhez, és gúnyos, lekicsinylő kritikái révén igyekezett lehangolni a magyar nemzet szellemi életének megerősítésére, felemelésére irányuló nemes erőfeszítéseket. A magyar írók nem hagyták magukat, és a megfontolt hallgatás

és a kitartóan érkező, érdemtelen támadások ellenére tovább dolgoztak a szellemi megújuláson...’’⁶⁵⁰

Az író a magyarországi német sajtó elnemzetietlenítő tevékenységének bemutatásával folytatja az értekezést, utalva arra, hogy a magyarországi német sajtó kiszolgálta a Habsburg kormányzat politikai célkitűzéseit. Finom iróniával mutatja be az osztrák kormány szerepét a magyar irodalomban. Miként támogatta anyagilag az osztrák kormányzat a magyarországi német nyelvű újságokat és az irodalmat, amivel a császári házhoz közel álló eszmeiséget erősítették. Pozíciókat osztogattak és egzisztenciálisan ellehetetlenítették a másként gondolkodókat. Ez a kritikai bírálat egy nőszerező tollából meglehetősen bátor véleménynyilvánítás az értekezésben. Arra is reflektál, hogy voltak magyar alkotók, akik meghaladták a külföldieket, pl. Eötvös József. A magyar irodalom megújulásáért indított mozgalom folyamatát az 1848-as forradalmi eseményektől, a világsi katasztrófán át az önkényuralom évtizedén keresztül mutatta be. Pozitívumként emelte ki a hazai sajtó és irodalmi élet újjáéledési folyamatát és mindezt az elnyomó zsarnoki hatalomra adott válaszreakciójaként értékelte. Azt a tény is megemlíti, hogy a forradalom és szabadságharc időszakában a sajtó felülmúlta az irodalom más formáit, és az újságírás bizonyult a nemzeti szellem legmegfelelőbb

---

⁶⁵⁰ “On ne comprime point une idée, une faculté, une force morale. On lui impose le silence un moment, mais on ne saurait l’empêcher de se faire jour enfin, peu à peu et en dépit de tous les obstacles. Bientôt même, rompant les chaînes dont on avait cru la lier peur jamais, elle s’élance libre dans l’espace et poursuit sa route avec une irrésistible énergie. Ainsi en arriva-t-il pour la pensée hongroise. Quand, après les désastres de 1849, la Hongrie eut vu disparaître une à une toutes ses espérances, qu’on l’eut ruinée dans son présent et dans son passé, elle se trouva menacée jusqu’en son essence même, jusque dans sa langue nationale : l’étranger « vainqueur » s’y attaqua avec une ingénieuse persévérance, et il prétendit l’étouffer sous l’idiome allemand, comme il avait anéanti les libertés constitutionnelles du royaume millénaire en l’amalgamant avec l’empire « un et indivisible. » Ce coup de grâce eut néanmoins cela d’heureux que toute la nation, le ressentant et en pouvant mesurer toute la portée, se releva soudain de l’apathie où l’avait plongée la douleur, et qu’elle chercha et trouva des forces pour empêcher ses oppresseurs d’accomplir ce suprême attentat au droit individuel des peuples... Menacée ou plutôt traquée par le gouvernement et par la presse d’Autriche, la nationalité magyare, qui n’avait cependant à opposer à ses puissants ennemis qu’un peuple de huit millions d’âmes, ne se laissa point abattre; avec une patience, un courage admirables, elle travailla sans relâche à l’oeuvre de sa régénération intellectuelle, et, quoi que put entreprendre l’autorité pour s’opposer à la fondation de journaux politiques ou littéraires, les patriotes réussirent à donner une voix à la patrie opprimée. La police saisissait les ouvrages des auteurs les plus populaires; les écrivains parvinrent à composer des livres inattaquables. Ce fut en vain que le cabinet de Vienne entreprit de paralyser les efforts intellectuels de tout un peuple en soumettant les cris de son coeur, les éclairs de son intelligence à une censure sévère, ombrageuse, tracassière, comme tout ce qui relève de la bureaucratie autrichienne: les représentants de ce peuple, les littérateurs, s’accommodèrent aux exigences de la censure sans abdiquer leur dignité, et même, dans une certaine mesure, leur franc-parler. Oubliant qu’elle se trouvait en présence d’une littérature qu’elle ne pouvait connaître que par des traductions souvent médiocres, en présence d’une société qui lui était presque étrangère, car elle différait essentiellement de la société germanique, une partie de la presse allemande vint assister en quelque sorte et jusqu’à un certain point le gouvernement viennois dans son oeuvre de dénationalisation. Elle s’attachait à juger avec peu de bienveillance les oeuvres produites par la Hongrie, décourageant ainsi, par une critique parfois acerbe et dédaigneuse, les nobles efforts faits pour conserver et fortifier la vie intellectuelle de la nation magyare. Les auteurs hongrois ne se laissèrent point abattre, et malgré le silence calculé ou les attaques imméritées auxquelles ils se voyaient exposés constamment, ils continuèrent leur oeuvre de renaissance...” In: *Jósika* 1860. 125-126. o. (franciáról magyarra fordította Dr. Estók Éva.)

megnyilvánulási formájának, az eszmék és elvek terjesztésének. A világosi katasztrófa utáni közállapotokról is nyílt bírálatot mond Jósika Júlia, az életbe lépő sajtótörvények és az osztrák sajtórendőrség zaklatásait és túlkapásait is megemlíti. Jelen van az értekezésben egy történeti ív. Kronologikus elvet tartva megemlíti a hazai napilapok, irodalmi lapok újjáéledését 1849 után. Elsőként a *Magyar Hírlapról* írt, amiből *Budapesti Hírlap* lesz, a *Pesti Napló*, a *Hölgyfutár* megalakulását említve sorra mutatja be az újjáalakuló sajtóorgánumokat, a szerkesztőkkel és célkitűzéseikkel, az olvasóközönség fogadtatásával együtt.

A második fejezetben különös hangsúlyt helyez a magyarországi novella- és regényirodalom fejlődésére, az irodalmi műfajok: líra, epika, költészet, regény, novella, színház területén a jelesebbektől a zsengekig, az írók, költők alkotói életpályájának és műveinek bemutatására. Csekély esetben vét hibát szerzők műveinek pontos kiadásával kapcsolatban. A földrajzi távolság hazájától és az emigrációban eltelt idő, a könyvek beszerzésének nehézségei, mindezek ismeretében néhány pontatlan állítás érthető és ennek ismeretében elfogadható a tanulmányban. Nagy figyelmet szentel a kortárs irodalomban a nőknek, a nők által írt műveknek. Ugyanakkor nem említi az 1860-ban a nőírókról zajló Gyulai vitát,⁶⁵¹ noha ez a tanulmány megjelenésével épp egyidejűleg folyt. Számba veszi a költőket és az írónőket: Vachot Sándornét, Csernátornyinét, Heckenast Bajza Lenkét, Kempelen Rizát, Bulyovszky Lillát. Történeti idősíkokban írói teljesítményük, műveik alapján megemlíti a nemzeti romantika regényíróit és a fogadtatásukat (Jósika Miklóst, Eötvös Józsefet, Jókai Mórt, Kemény Zsigmondot és másokat, sajnos itt az egész értekezés bemutatására nincs mód.) A kevésbé ismert írókra is kitér: Dóka Dániel, Szathmáry Károly, Podmaniczky Frigyes, Vas Gereben, Degré Alajos. Megemlíti a francia írókkal való kapcsolódást, azt, hogy Degrét Alexander Dumas inspirálta, akinek tanítványa is volt. Elismerően vélekedik a magyarul olvasni tudó és szándékozó olvasóközönségről, akik anyagi és erkölcsi értelemben is támogatták a magyar nyelv és irodalom életben maradását az erőszakos németesítés légkörében. A harmadik fejezetben Vörösmartytól kezdve Petőfin át Arany Jánosig a nemzeti romantika költőit mutatja be. Áttekintést ad a magyar irodalom intézményi szervezeteiről, a Kisfaludy Társaságról, a Magyar Tudományos Akadémia megalakításáról. A negyedik fejezetben bepillantást enged az egyéb klasszikus humán- és természettudományok területeibe, a történettudomány, filológia, földrajz alkotóinak soraiba. Az értekezés záró gondolataiban Jósika Júlia kifejezésre juttatja, hogy a magyarok elfogadják a francia kultúra és civilizáció irodalmi normativitását – úgy vélem ez egyfajta megfelelés a franciáknak – de az egész

---

⁶⁵¹ Gyimesi 2016. 64. o.

értekezésben törekszik a magyar irodalmat is megismertetni a franciákkal, a magyar irodalmi alkotásokat a francia kultúrkörbe illeszteni, vagyis kifejezni, hogy a magyar irodalom és kultúra a nyugati kultúrkörhöz tartozik.

Jósika Júlia értekezésével kapcsolatban megállapítom, hogy a szerző célja az lehetett, hogy a magyarországi reformkortól a neoabszolutizmus évtizedéig tartó időszak szellemtörténeti fejlődését és állapotát megismertesse a nyugat-európai, elsősorban a francia közvéleménnyel. Az értekezés bemutatja, hogy a magyar irodalom művelői reflektáltak a nyugat-európai szellemi áramlatokra, és a magyar irodalmárok ismerték és fordították a külföldi alkotók műveit. Jósika Júlia szerzői szándékában fellelhető, hogy tanulmánya a Magyarországot nem ismerő külföldi irodalmi közönségnek és a politikára ható szellemi befolyást gyakorló erőknek szól. Jósika Júlia széleskörűen tájékozott, olvasott, kifinomult ízlésű, nemcsak a bemutatott szerzőkről, hanem azok műveiről is mond véleményt, mint szerzőnek magas szintű irodalmi értékítélete van, és ezáltal egy korhangulatot is tükröz. Az értekezésen keresztül láthatóvá válnak Jósika Júlia készségei és képességei, szemléletmódja, írói jelleme és személyiségének attitűdjei: magas műveltségű, ismeri az újságokat, ismeri a műfordításokat, az aktuális kiadványokat, ismeri a lapkiadások körüli érdekcsoportokat, a könyvkiadás hatalmi játszmáit. Több nyelven olvas. Az irodalmi fogalmak, stílus, esztétikum terén rendkívül kifinomult. Ismeri korának filozófiai, politikai, társadalompolitikai, esztétikai áramlatait és reflektál ezekre az értekezésben. Jósika Júlia tanulmánya a magyarokról közvetít kulturális értéket a külföld irányába, de egyben Magyarország számára is önismerést ad, egyfajta tényfeltárást és dokumentálást az utókor számára. Az értekezés nemcsak a külföldnek, hanem a hazai irodalmároknak is szól. Azok számára is közvetít, akik benne éltek a romantika és klasszicizmus korában, nyilvánvaló volt a kor szellemi teljesítménye, de jövőbe mutatóan is közvetít az utókornak és a későbbi nemzedéknek is szólhat az írás. Ez a szándék igazolja Jósika Júlia kiforrott, érett írói hivatástudatát 1860-ban, amely jóval több egy divattudósítói szerepkörnél és egyben igazolja jelen dolgozat második előfeltevését, miszerint Jósika Júlia az írói tevékenységével részesévé vált a magyar emigráció politikai stratégiájának, és hivatásának tartotta a magyar nyelvi közösség kultúrájának fordítását, az arról való tájékoztatást, közvetítést a külföld irányába, ezáltal többirányú műveltségközvetítő szerepet töltött be. Ezen a művön keresztül igazolódik számomra az írói hivatástudata és egyben személyiségének jelleme, ami a dolgozat egyik célkitűzése. Az a tény, hogy magyar íróként véleményt mond külföldön a nyilvánosságban a társadalmi helyzetre, jogállásra, nemre való tekintet nélkül a magyar szellemi élet alkotóiról, számomra azt jelenti, hogy egyenrangú helyzetben tudta magát férje alkotói közösségében, és önálló gondolkodóként tekintett önmagára és feltehetően férje is rá.

A tanulmány kultúrtörténeti jelentőségét adja, hogy ilyen szintézis jellegű irodalomtörténeti összefoglaló megírására női szerzőként – ismereteim szerint – senki nem vállalkozott 1860-ban. A mű további jelentőségét abban látom, hogy a szerző szeretné megismertetni és népszerűsíteni a magyar irodalmat a külfölddel, elsősorban a francia társadalommal. A szerző célja, hogy ellensúlyozza az osztrákok által Magyarországról és a magyarokról közvetített népszerűtlenség képzetét. Az osztrák sajtó közvetítésében Ausztria volt a fejlett „nyugat”, a magyar a rebellis és „pusztai műveletlen”. A szerző kommunikációjában érződik a személyes tapasztalás élménye, hogy Brüsszelben és Nyugat-Európában keveset tudnak a magyarokról. Az 1860-ban megírt tanulmány szerzői indítékában azonos célt vélek felfedezni Pulszky Terézia egy évtizeddel korábban kiadott *Egy magyar hölgy emlékiratai* c. műve mögött meghúzódó szerzői szándékkal. E két mű ismeretében egyetértek Varga Zsuzsannának azzal a megállapításával, hogy „a szabadságharc utáni emigráció megteremtette azt a kelet-közép-európai kultúraközvetítő modellípust, mely szerint az egy-egy nagy történelmi kataklizmát követően kiáramló képzett értelmiségi emigráció hivatásának tekinti az eredeti nyelvközösség kultúrájának fordítását, illetve az arról való tájékoztatást.” Ebben a kontextusban Jósika Júlia Pulszky Teréz mellett a „szabadságharc utáni magyar emigráció által megteremtett kelet-közép-európai kultúraközvetítő modellípus egyik altípusának, a kultúraközvetítő magyar női literátorok alakjává vált.”⁶⁵²

---

⁶⁵² Varga 2019. 109. o.

5. Jósika Júlia nőnevelési elvei

„Vagyis nem abból áll a műveltség, hogy egy-két tárgyban kitűnőek vagyunk, hanem abból, hogy arányosan képezzük ki minden tehetségünket. Az a fontos, hogy egy tudomány, egy művészet se legyen annyira idegen, hogy arról semmit vagy oly keveset tudjon valaki, hogy kénytelen legyen hallgatni, midőn arra kerül a társalgás, nehogy tudatlanságát elárulja, vagy nevetségessé tegye magát szüntelen kérdései által...”⁶⁵³

Az 1850-es, 1860-as években Magyarországon a nők társadalmi és jogi helyzetét illetően, a közgondolkodásban létező hagyományos nőkép az volt, hogy „a nő gyámoltalan, s a külvilág eseményeivel szemben oltalomra szorul - ne engedjük tehát oly területre, ahol elbukhat. A nő sorsa tehát egész életen át tartó kiskorúság.”⁶⁵⁴ A 19. század második felétől a magyar irodalom és nyelv ügye összekapcsolódott a női művelődés, női olvasás, a nők olvasóvá nevelése kérdéskörével, elősegítve ezzel a polgárosodást és a nemzeti kultúra fejlődésének támogatását.

Jósika Júlia a 19. század közepén számos sajtóorgánumban, a *Nővilágban*, a *Divatcsarnokban*, a *Családi Körben*, a *Figyelőben*, a *Gazdasszonyok Heti Lapjában* jelentette meg írásait. Női életvezetési, tanácsadó publicisztikai írásaiból 1863-ban egy női tanácsadó könyvet is szerkesztett, amivel iránymutató módon próbált a nők életvezetési gyakorlatára, provinciális szemléletére hatást gyakorolni. A novelláiban és regényeiben megrajzolt nőalakjainak történetei valóságos kortükröt nyújtanak a 19. századi magyar társadalom női szerepekkel kapcsolatos közgondolkodásáról. Jósika Júlia által megrajzolt nőszerepek az angol fejlődésregényekkel (*Jane Austint: Emma, Northanger Abbey, Charlotte Brontë: Jane Eyre, Mary Anne Evans (George Eliot)*)⁶⁵⁵ mutatnak hasonlóságot elsősorban abban, hogy egy-egy női sorson keresztül mutatja be a nők társadalmi jogállását, az autonóm döntéseik hiányát, a nők elvárt társadalmi szerepeivel kapcsolatos társadalmi előítéletességet. Ebben a fejezetben arra keresem a választ, hogy Jósika Júlia milyen nőképet közvetített a női témájú novelláiban és az általa közvetített nőkép mennyiben illeszkedik a 19. század közepén az elvárt női szerepekkel kapcsolatos narratívába, és miben tér el attól?

⁶⁵³ Jósika 1863. 113. o.

⁶⁵⁴ Kéri 2018. 311. o.

⁶⁵⁵ A viktoriánus kori Angliában a nő családon belüli szerepe alapvetően a szokások és a hagyományok megőrzésére szorított. A nő elsőrendű hivatása a háztartás, a mindennapi családi élet gördülékenységének a biztosítása. A 19. századi angol írónők a conduct regényekben ezt a fejlődést írták le, ahogy a nők betöltik a társadalom és a férfiak által elvárt szerepeiket. lásd. Anne Clifford, Lucy Hutchinson, Anne Fanshawe. Az ő regényeik azért voltak népszerűek, mert nőkről szóltak. Regényeik helyszíne a családi otthon volt. Az ő örököseik: Jane Austin, Emily Brontë, Elizabeth Gaskell. Mary Anne Evans (írói álnevén George Eliot). In: *Szegedy-Maszák* 2014. 194-195. o.

5.1. A hagyományos nőkép és nőnevelési elvek – a 19. század első felének európai és magyarországi horizontján

A 18. századi felvilágosodás eszméinek hatására, az egyéni szabadságjogok előtérbe kerülésével a liberalizmus az egyén jelentőségének felismerésével hangsúlyozza és megteremti a nő, mint egyén, a nő, mint hasznos állampolgár elismerését a 18-19. század fordulóján.⁶⁵⁶ A nőkkel kapcsolatban Rousseau⁶⁵⁷ rajzolta meg leghathatósabban azt az európai nőképet, hogy a nő szerepe a magánszférában van, helye a családi otthon, és a nőt neveltetése révén a társadalomban betöltött szerepe szerint a házi és családi teendőkre kell felkészíteni, ezzel szemben a férfiak helye és szerepe a nyilvánosság.⁶⁵⁸ Pukánszky Béla szerint a Rousseau-i tétel lényege, „hogy a nő dolga az, tessék a férfinak,” hogy a nő maga boldog legyen és boldogítson, ez hagyományozódott át a 19. századra és meghatározta az európai és a magyar nőnevelés irányát, előirányozva azt, hogy „a leánynevelés végcélja voltaképp nem is magára a nőre irányul, hanem annak jövőbeli férjére.”⁶⁵⁹ Rousseau társadalmi konszenzussá emelte a nők férfiakkal való alávetettségét, és nőnevelési elveiben hangsúlyosan szerepelt az, hogy a nőt neveltetésében fel kell készíteni társadalmi szerepeire, arra, hogy férje akaratának a kiszolgálója legyen, és hogy erre a szerepére felkészülhessen, a leánynak ki kell fejlesztenie magában bizonyos tulajdonságokat, képességeket. Pukánszky felhívja a figyelmet a francia filozófus nőkkel kapcsolatos nevelési elméletének újdonságára, Rousseau szerint a boldog házasság előfeltétele a házastársak között létrejövő emberi érzelem, azaz a szerelmi viszony.⁶⁶⁰ Ez a tétel szinte a 19. század közepéig meghatározó elv maradt a nyugati és hazai leányneveléssel foglalkozók diskurzusában. A francia forradalom óta Európában és Észak-Amerikában is közügy lett a leánynevelés. A nők társadalmi körülményei, jogállásuk, valamint jogaikra és művelődési lehetőségeikre számos gondolkodó reflektált az európai országokban.⁶⁶¹ A nők emancipációja, és egy új, modern európai nőideál kialakítása érdekében az első lépéseket – a teljesség felsorolása nélkül – Mary Wallstonecraft, Amalia Holst, Betty Glaim tették.⁶⁶²

⁶⁵⁶ Kéri 2018. 284.o.

⁶⁵⁷ Jean Jacques Rousseau (1712-1778) francia filozófus. Fő műve az Emil.

⁶⁵⁸ Kéri 2018. 202-203. o.

⁶⁵⁹ Pukánszky 2013. 81. o.

⁶⁶⁰ u.o.

⁶⁶¹ Rousseau gondolatainak kritikusa Condorcet volt, aki azt a nézetet képviselte, hogy a férfiak és nők közti különbség nem természetüktől fogva létezik, hanem több évezredes társadalmi körülmények következményei.

⁶⁶² Mary Wallstonecraft (1759-1797) angol író. Wallstonecraft kritizálta korának társadalmát, melyben a nők a férfiak zsarnoksága alatt élnek, „sajnálattal és neveltség tárgyai”. A nők magasabb művelődéséért, a koedukált intézményes oktatásért küzdött. A francia liberális gondolkodás hatott rá. Fő műve: *A Vindication of the Rights of Woman: with Strictures on Political and Moral Subjects* (1792). Magyarul: *A nők jogainak védelmében*. A művet a nőtörténelmi szakirodalom a feminizmus előfutáraként tartja számon. In: Pukánszky 2013. 98-100. o.

A 18. század végétől a felvilágosodás szellemi áramlatainak hatására megnőtt az érdeklődés Magyarországon is a nők kérdés, a nők társadalmi helyzete és a nőnevelés iránt. Kéri Katalin rávilágít, a 19. század első felének társadalmi vitái a nők művelődési jogai körül, a század végén a magyar törvényhozás és a sajtó a nőemancipáció előrehaladása kapcsán már azzal foglalkozott, hogy "joguk van-e a tanult nőknek bármilyen kenyérkereső pályáján megjelenni, az életük alakulásáról önállóan dönteni, a politikai és gazdasági élet döntéseibe beleszólni?"⁶⁶³ A magyar társadalom a konzervatív hagyományokon alapuló nemi szerepeket preferálta, ezért a társadalmi gondolkodás lassan követte a férfiak és a nők társadalmi nyilvánosságban zajló szerepváltozásait.⁶⁶⁴ A 19. század eleji magyar társadalom nőképe, a nők hivatása, társadalmi szerepe és tevékenységi köre: a *feleség, anya, háziasszony* hármasszerepén keresztül formálódott. Bencsik József⁶⁶⁵ a nőt középkori gyökerű asszonyállat képében vizionálta, és társadalmi szerepét kifejezetten a gyermekszülésre, nevelésre és a házastársi kötelezettségek teljesítésére redukálta.⁶⁶⁶ Pukánszky Béla viszonyítási pontnak javasolja Bencsik véleményét, arra vonatkozólag, hogy a társadalmi közgondolkodást mely pontról kellett elmozdítani a hazai nőnevelés terén, a nők műveltségi szintjének emelésére reformjavaslatot tevő gondolkodóknak.⁶⁶⁷

A reformkorban Magyarországon a leánynevelés közművelődésre gyakorolt hatásával kapcsolatban a 19. századot átívelően több hullámban jelentkező társadalmi vita bontakozott ki. A művelt feleség eszményének képe már a 18. század végi *Mindenek Gyűjtemény* hasábjain megrajzolódott az *Asszonyokról* c. értekezésben kifejtett nőnevelési programban, ami már a nőknek is oktatta volna a magasabb szintű tudományok egyes elemeit, elsősorban még nem azért, hogy a közéletben szerepet vállaljanak, hanem abból a célból, hogy megfeleljenek társadalmi szerepüknek, férjüknek művelt feleségévé váljanak.⁶⁶⁸ A nőnevelés elméleti és gyakorlati kérdései körüli társadalmi diskurzus az 1820-as évektől a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain bontakozott ki. A vitát elindító Szép János véleménye az „*Elmélkedés az Asszonyi Nem Taníttatásáról*” című írásában a férfiak és a nők számára nyújtható egyenlő képzés mellett érvelt: „testi és lelki, vagy elméleti tehetségekre nézve nem alábbvalóak az asszonyok a férfiaknál.”⁶⁶⁹ Az első nővitába bekapcsolódva Takács (Takáts) Éva,⁶⁷⁰ olyan nemzeti szellemű

⁶⁶³ Kéri 2018. 318. o.

⁶⁶⁴ Maisich 2021. 40. o.

⁶⁶⁵ Bencsik József (1764-1827) jogtudor, a nagyszombati hercegprímás levéltárnoka.

⁶⁶⁶ Bencsik 1818. 148-149. o.

⁶⁶⁷ Pukánszky 2013. 103. o.

⁶⁶⁸ Pukánszky 2013. 103. o.

⁶⁶⁹ Fehér 2000. 46. o.

⁶⁷⁰ Takács Éva (1780-1845) Karacs Ferenc felesége. A későbbi miskolci leánynevelő intézet alapítójának Karacs Teréznek az édesanyja.

leánynevelő internátusok felállítását tartotta szükségesnek, ahol kellő gondot fordítanak az elme kiművelésére, a művészi ízlés kialakítására a magyar nyelvű oktatásra és nevelésre. Takács reformelméletében azt szorgalmazta, hogy a lányokat nem tudósokká kell képezni, hanem arra kell nevelni, hogy képesek legyenek az önálló gondolkodásra és ítéletalkotásra.⁶⁷¹ Takáts Éva bátor módon tükröt állított korának társadalma felé, amikor a leánynevelés fogyatékoságait, és a nők műveltségbeli elmaradottságát a férfiak előítéleteire vonatkoztatta.⁶⁷² A 19. század közepéig nőneveléssel kapcsolatos vélemények horizontján az egyik póluson a hagyományos nevelési elveket fenntartó gondolkodók maradtak, akik a nők és lányok háziasszonyi-édesanyai szerepére való felkészítéssel és az ehhez társuló minimális ismeretkörre korlátozódó elemi oktatással megelégedtek volna. A horizont másik pólusán azok a modernebb elveket valló gondolkodók szerepeltek, akik a nők számára magas szintű elméleti ismeretek közvetítését is kívánták, és el tudták képzelni a nők hagyományos szerepköréből való kilépést, a társadalmi nyilvánosság szférájába, “azaz támogatták a nők társadalmi önállósulását.”⁶⁷³ A nőnevelés területén *Fáy András* egy önálló műben⁶⁷⁴ fejtette ki nőnevelési programját, amiben tovább örökölte a *Rousseau* által megfogalmazott hagyományos nőnevelési elvet: a nő boldog legyen és boldogítson. A nő hivatását, szerepeit illetően a nők anyai, háziasszonyi szerepek gyakorlásában és elfogadásában látta. Pukánszky Béla, Fáy nevelési elméletéről írt kutatásában megállapítja, hogy Fáy szerint “az igazi művelt nő nem küzd a két nem közötti egyenjogúságért és nem kíván kilépni a számára rendeltetett családi szerepekből.”⁶⁷⁵ Fáy nevelési programja a nemzeti romantika idején született, kritizálta a francia nyelv oktatását és támogatta a magyar nyelvű, nemzeti szellemben történő leánynevelést. A nők hivatásának és a nők egyenjogúsításának megítélésében Fáy Andrásnál radikálisabb és egyben modernebb elveket képviselt *Brunszvik Teréz*.⁶⁷⁶ *Brunszvik* egy Fáy András téziseire reflektáló vitairatában arról értekezett, hogy a művelt feleség szerep betöltéséhez lehetővé kell tenni a lányok számára a magasabb színvonalú tanulmányok végzését.⁶⁷⁷ *Brunszvik* nőnevelési elméletében modern nevelési elveket is megfogalmazott, úgy vélte, hogy a nők számára nyújtott klasszikus ismeretek és tudományok helyett az alkalmazásra kész természettudományos diszciplínák

---

⁶⁷¹ Pukánszky 2013. 106. o.

⁶⁷² Kéri 2018. 319. o.

⁶⁷³ Pukánszky 2013. 106. o.

⁶⁷⁴ Fáy András: Nőnevelés és nőnevelő-intézetek hazánkban. Különös tekintettel nemesek', főbb polgárok' és tisztas karuak' lyánkáira. pesten, trattner-károlyi tulajdona. IV. 1841.

⁶⁷⁵ Kéri 2018. 109. o.

⁶⁷⁶ *Brunszvik* (*Brunswick*) Teréz (1775-1861). Az első magyarországi óvoda megalapítója.

⁶⁷⁷ Az eredetileg német nyelven írt vitairat magyar fordításban első ízben a *kisdednevelés* című lapban jelent meg, 1928-ban. szövegét újra közölte Orosz István 1962-ben. In: Pukánszky 2013. 111. o.

oktatása a fontosabb.⁶⁷⁸ A magyar nőnevelés történetében korszakos jelentőségű volt a Karacs Teréz⁶⁷⁹ által 1846-ban alapított, elsőként magyar nyelven oktató leánynevelő intézet Miskolcon. Karacs Teréz a lánynevelésben Pestalozzi követő volt, a leánynövendékeket elsősorban a női kézimunkákra, szabásra-varrásra, fehérnemű-készítésre tanította. A nők kenyérkereseti pályára való felkészítésében mindezt a képességet csak az egyedülálló nők esetében tartotta fontosnak.⁶⁸⁰ Karacs Terézzel egyidőben nyitott Pesten leánynevelő intézetet Teleki Blanka⁶⁸¹ grófnő. Teleki Blanka nem értett egyet azzal, hogy a hazai nőnevelés ügye külföldi nevelőnők kezében volt, és ebből kifolyólag 1846-ban közzé tett Nyilatkozatában megfogalmazta: “nőink nem neveltettek magyarokká...Idegenként álltak nőink a hazában.”⁶⁸² E tényből kifolyólag intézetében a magyar nyelvű oktatásra különleges hangsúlyt helyezett, szerette volna Karacs Terézt intézményvezetőnek megnyerni. A magyar közgondolkodásban teret nyerő idegen szellem és magyar szellem vetélkedésére utalva Pukánszky felhívja a figyelmet arra, hogy Széchenyi István és Fáy András angol nevelőnőt ajánlott Teleki Blanka intézetének az élére, mert úgy vélték, hogy ez jobban megfelel a társadalmi elvárásoknak, miután a magyar főrendek körében a magyar nyelvű és nemzeti szellemű nevelés és oktatás igénye még nem volt bevett társadalmi norma, ennek elfogadtatásához is fokozatosság, több idő kellett.⁶⁸³ Teleki Blanka elkötelezett híve lett a nők számára politikai, szavazati jogot követelő emancipációs törekvéseknek. Határozottan szorgalmazta, hogy lehetővé kell tenni a nők számára a felsőfokú egyetemi tanulmányokat is. A grófnőt az 1848-as forradalomban és a szabadságharcban való szerepvállalása, valamint a szabadságharc leverése utáni politikai tevékenysége miatt az osztrák rendőrség letartóztatta és az osztrák hadbíróság tíz évi várfogságra ítélte. Teleki Blanka nőnevelő intézetét bezárták. Teleki Blanka, Lövey Klárával együtt öt év kufsteini várbörtön után amnesztiával szabadult, és Párizsba emigrált testvééréhez, Teleki Emmához. Nőnevelési elveit unokahúga, Gerando Antonina vitte tovább.

---

⁶⁷⁸ Pukánszky 2013. 112-113. o.

⁶⁷⁹ Karacs Teréz (1808-1892). Író, nőneveléssel foglalkozó pedagógus. Takács Éva író és Karacs Ferenc lánya. Miskolcon alapított 1846-ban református nőnevelő intézetet, melynek igazgatója lett.

⁶⁸⁰ Pukánszky 2013. 114. o.

⁶⁸¹ Teleki Blanka (1806-1862). Erdélyi magyar arisztokrata családból származott. A nemzeti kultúra fejlesztését tartotta egyik legfontosabb céljának. Anyai nagynénje Brunsvik Teréz volt, akinek nőnevelési elképzelései erősen hatottak Teleki Blankára.

⁶⁸² Kéri 2018. 343. o.

⁶⁸³ Pukánszky 2013. 115. o.

5.2. Változó női szerepek a magyar közgondolkodásban a neoabszolutizmus idején

A neoabszolutizmustól a kiegyezésig tartó másfél évtized társadalomtörténeti folyamatait illetően az 1848-as polgári jogkiterjesztéssel ugyan módosult, de nem változott lényegesen a nők társadalmi helyzete, jogállása. Az apajogú magyar társadalomban a családban és a társadalmi munkamegosztásban a férfiak, az apa vagy a férj uralma volt a jellemző.⁶⁸⁴ A 19. század közepéig alapvető társadalmi elvárás volt, hogy a nők a hagyományos társadalmi szerepeinek: *feleség, anya, háziasszony (gazdaasszony)*, a családi otthon keretei között tegyenek eleget. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverését követően valós életproblémaként jelentkezett a női önállóság kérdése, mivel egyre több nő került családfenntartó szerepbe. A családi létfenntartás kényszere, a nők pénzért való munkavállalása részt ütött a reformkorból tovább örökített hagyományos szerepfelfogáson és szemléletbeli változást irányzott elő a társadalmi gondolkodásban.

A *Budapesti Szemle* c. folyóirat 1860. évi számaiban *Irányeszmék* c. sorozatban vált ismertté a magyar nemzet fennmaradásának, megújulásának programja.⁶⁸⁵

„...*Negyedik fő kötelesség: a nemzeti nyelv és irodalom ápolása. Ezt a természet és önérdék egyaránt parancsolja. ...A művelt nemzetek közül is se az angol, se a francia nem beszél a szükségén kívül más nemzetek nyelvét, Miért utánozzuk mi világ végéig a többi népeket?...Hazám leányai: Gyűljön föl bennetek e részben is honleányi kötelességtök tiszta tudata, tündökljék nemes példátok e téren is; szeressétek, ápoljátok nemzeti irodalmunkat, ismerjétek meg és becsüljétek hazai íróinkat, ösztönözzétek őket jóváhagyásokkal, serkentsétek elismeréstökkel, hívjátok meg köreitökbe, nyissátok meg termeitöket elöttük, hiszen csak így találhatják el ízlésteitöket, így ismerhetik meg gondolkodásmódöket, eszmekörötökbe így találhatják belé magukat...*”⁶⁸⁶

E programon belül a nőkkel kapcsolatban új, negyedik kötelességként, egyben elvárt szerepként jelent meg 1849 után a reformkorból átörökített honleányi szerep: a nemzet szolgálata, a magyar nyelv és irodalom ápolása, védelme, a családon belüli nemzeti szellemű nevelés fontossága.⁶⁸⁷ Fábri Anna úgy véli, hogy a *honleány* a nemzeti érzeményű női ideaként született meg már 1848 előtt, „a honleányt honfi-Pygmalionok teremtik”,⁶⁸⁸ de társadalmi

⁶⁸⁴ Fónagy 2001. 201. o.

⁶⁸⁵ Mikó 1999. 295. o.

⁶⁸⁶ Mikó 1999. 297. o.

⁶⁸⁷ u.o.

⁶⁸⁸ Fábri 2013. 140. o.

szerepének pontos körülhatárolása nem történt meg, a hazafi eszménypárjaként értelmezhető. Bozsóki Petra a honlányi szerepet egyfajta “metaszerepként” értelmezi, amely nem egyenrangú a többi női szereppel, hanem azok szervezőelvé, egyfajta ernyőszerep.⁶⁸⁹ A neoabszolutizmus évtizedében a honleány társadalmi presztízse tovább emelkedett attól függően, hogy ki milyen egyéni vagy közösségi tevékenységgel (ez lehetett a forradalomban és a szabadságharcban való részvétel, például harctéri sérültek ápolása, a magyar nyelv terjesztése, a magyar irodalom művelése és értelmezése), tehát minden olyan tevékenység, amelyet a nemzet megmaradása és védelme szolgálatába állítottak.⁶⁹⁰

5.3. Jósika Júlia nőképe, nőnevelési és tanácsadó írásai

*„A fiú előbb a hazáé, és aztán a családé.
a leány előbb a családé aztán a hazáé”⁶⁹¹*

Jósika Júlia

Az 1860/61-es év politikai enyhülése következtében Jósika Júlia és Jósika Miklós írói tevékenysége szabadabbá vált. Jósika Júliának számos novellája és önálló szerzői műve, értekezése jelent meg elsősorban női témákban, író tevékenységének a provizórium korszaka a legtermékenyebb időszaka. A női sorsokkal, a nők hivatásával és a nőneveléssel kapcsolatos értekezései, novellái az 1850-es évek második felétől jelentek meg a hazai női divatlapokban,⁶⁹² elsőként a *Nővilágban*, majd a *Magyar Nők Évkönyvében*, az *Anyák Heti Lapjában*, a *Családi Kör* és a *Koszorú* c. sajtóorgánumban.

„Nőm a Nővilágnak csak divat és másnemű improvizált cikkekkkel kötelezettje. Egyébben, mint novellákban, szabad keze van.”⁶⁹³

Jósika Júlia sajtótevékenysége révén 1860-ra országos hírnevű, ismert és népszerű szerzővé vált. A hazai sajtóban újból előkerültek a nemzeti témák. Jósika Miklós író élettörténetével, írói tevékenységével és Jósika Júlia életútjával, elsősorban férje oldalán betöltött szerepével

⁶⁸⁹ Bozsóki 2020. 46. o.

⁶⁹⁰ u.o.

⁶⁹¹ Jósika 1861. 73. o.

⁶⁹² A divatlap fogalmát némileg körvonalazatlannak véli a korszakra vonatkozóan Vaderna Gábor irodalomtörténész. Szűkebb értelemben azokat a lapokat tartja annak Vaderna, amelyek divatképeket is közöltek, tágabb értelemben ide értendőnek tartja a női közönséget megcélzó irodalmi és műveltségterjesztő lapokat. In: Vaderna 2015. 152. o. lásd lábjegyzet.

⁶⁹³ Jósika 1988. 545. o.

foglalkozott a *Vasárnapi Újság*.⁶⁹⁴ A Jósika házaspár írói tevékenysége szabadabbá vált, és Jósika Júlia tevékenységében is megfigyelhető, hogy Heckenast mellett a Woderner, Lauffner lapkiadókkal is munkakapcsolatba lépett. Az irodalmi élet professzionalizációjának folyamatában kialakulóban voltak az egyes női szerzői körök, ki melyik női lap szerzőgárdájához tartozott. Jósika Júlia publikált Kánya Emília, Vachott Sándorné, Arany János lapjába is. A női témákban írt novellái közül több mű, köztük a *Miért nem ment férjhez Ágota néni* c. novellát a *Való és költött* c. három kötetes novelláskötetben is kiadták.⁶⁹⁵ Jósika Júlia három regényt írt, az *Éva*,⁶⁹⁶ a *Családélet*⁶⁹⁷ és *Az élet esélyei*⁶⁹⁸ címűt. 1861-ben jelent meg önálló szerkesztésben a *Hölgynaptár* c. időszakos kiadványa.⁶⁹⁹ Az *Elbeszélések* c. novelláskötete szintén tartalmaz női szerepekkel és nőneveléssel kapcsolatos kérdéseket. Az írónői életpálya szempontjából a *Pályavezető fiatal leányok számára* c. műve emeli őt közhasznú irodalom megteremtését előirányzó, nőnevelési szakírók sorába.

Jósika Júlia írónői pályájának ívében jelentős fordulatot jelentett az a tény, hogy 1860-ban a *Nővilág* divattudósítói szerepköréből kiszorította őt Bajza Lenke.⁷⁰⁰ Ezt követően önálló szerzőként formálta saját írónői szerepkörét és a női hivatás, a női szerepek kérdéskörében írt írásműveivel fordult a női olvasókhöz. Az összes női témában írt írásainak elemző bemutatására nincs mód. A nőtörténet és nőnevelés teljes historiográfiai bemutatására nem törekszem, mivel ezt a nőtörténeti szakirodalom alaposan feltárta, köztük a legfrissebb, a leánynevelés és női művelődés történetének hazai és külföldi tendenciáit, eredményeit Kéri Katalin írta meg a nőtörténeti monográfiájában.⁷⁰¹

5.3.1. Jósika Júlia „A Leány, nő, anya” c. értekezése

A neoabszolutizmus évtizedében a reformkor óta tovább örökített hagyományos női szerepek közül az anyai hivatás kitüntetett módon felmagasztalódott és a gyermeknevelési feladatokat, a gyermekgondozást, az ápolást a szerzők továbbra is az édesanyák feladatának tartották.⁷⁰² A társadalmi diskurzusban fő kérdéssé vált, hogy milyen is a jó anya, melyek is az anya legfontosabb feladatai gyermeke nevelését illetően és megfogalmazódott a kérdés, hogyan lehet

⁶⁹⁴ *Vasárnapi Újság*, 8 (1861). 8. 89-90. o.

⁶⁹⁵ Jósika Júlia: *Való és költött*. Heckenast Kiadó. Pest. 1862.

⁶⁹⁶ Jósika Júlia: *Éva*. Heckenast Kiadó. Pest. 1860.

⁶⁹⁷ Jósika Júlia: *Családélet*. Heckenast Kiadó. Pest. 1862..

⁶⁹⁸ Jósika Júlia: *Az élet esélyei*. 1864. Pest. Lauffer Vilmos kiadása.

⁶⁹⁹ Jósika Júlia: *Hölgynaptár*. Kiadja: Landerer és Heckenast. Pest. 1861.

⁷⁰⁰ *Török* 2015a. 330. o.

⁷⁰¹ Kéri Katalin. *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon*. Kronosz Kiadó. Pécs. 2018.

⁷⁰² *Kéri* 2018. 531-536. o.

a leányokat jó anyává nevelni. Az 1860-as évektől egyre bátrabban adtak véleményt a női írók – burkoltan és nyíltan – a női műveltség kiterjesztésének fontossága mellett a nőnevelés ügyének modernizálásáért és megfogalmazták a nők intézményi szintű iskolai képzésének társadalmi szükségletét. Ebben az alfejezetben először arra keresem a választ, hogy Jósika Júlia a tanácsadó írásaiban a hagyományos női szerep narratíva (anya-feleség-gazdasszony) mely aspektusait ragadta meg? Miután a női témájú írásai épp azokban az években jelentek meg, amikor zajlott a 19. század második nagy nővitája, az un. Gyulai-vita, azt is vizsgálom, hogy miként reagáltak maguk a kortárs írónők a vita középpontjába állított szerepkonfliktusokra és mindezekre hogyan reflektált Jósika Júlia.

Jósika Júlia „*A Leány, nő, anya*” c. értekezése 1861-ben jelent meg a *Magyar Nők Évkönyvében*.⁷⁰³ Az évkönyv szerkesztője Kánya Emília volt, aki Jókai Mórnak ajánlotta az évkönyvet, mivel az irodalmi életben zajló un. második nővita kapcsán Jókai az írónők írói működésének egyik legtekintélyesebb pártfogója volt Gyulai Pál kritikussal szemben.⁷⁰⁴ Az 1858-1863-ig zajló irodalmi nővitában Gyulai Pál nem támogatta a női írók irodalmi életben való megjelenését, és az egyik fő érve a vitában a nőírókkal szemben az volt, hogy azok a nők, akik írói pályájára lépnek, el fognak szakadni a családi élettől, és nem töltik be a társadalmi hivatásukat, nem tesznek eleget a hagyományos társadalmi szerepeiknek.⁷⁰⁵ A szerepkonfliktusokkal kapcsolatban azt vizsgálom, hogy Jósika Júlia az elvárt, hagyományos női szerepek közül mire teszi a hangsúlyt, és a szerepkonfliktusokkal kapcsolatban milyen újszerű, akár modernnek is tekinthető érveket fogalmaz meg?

A *Magyar Nők Évkönyvének* szerzői a női élet, a nők fizikai és lelki világát illetően számos témában közöltek szerteágazó műfajú írásokat. A műben helyet kapott Jósika Júlia értekezése, amelyben a nők életét három szakaszon keresztül: a *fiatal hajadon*, a *férjezett*, *érett nő (családanya)* ideálképen keresztül mutatta be. Az értekezés a nőnevelési tanácsadó írások (*conduct book*) azon rezüméje, ami a fiatal lányból érett nővé, asszonnyá, majd anyává váló nő fejlődési ívét rajzolja meg, ami egyetlen fontos társadalmi célt hordoz, hogy a nő képessé váljék az elvárt, hagyományos társadalmi szerepének a betöltésére. A szerző arra helyezi a hangsúlyt, hogy a nevelésnek a nő minden életszakaszában van jelentősége, de különösen a fiatal leányoknál, akikből anyák és feleségek lesznek, az anyák szerepe és felelőssége nagyon jelentős, hogy leányaikat úgy neveljék, hogy azokból a jövőben ismét jó anyák és feleségek legyenek. Van ebben egy ciklikus szemlélet és egy mélyebb társadalompolitikai elv is. Már a

⁷⁰³ Jósika Júlia „*A Leány, nő, anya*” c. értekezése. In: *Magyar Nők Évkönyve*. szerkeszti Emília. Kiadó Engel és Mandello. Pest. 1861.

⁷⁰⁴ *Margócsy* 2005. 54-65. o.

⁷⁰⁵ *Török* 2016. 88. o.

reformkorban Fáy András nevelési elveiben is szempont volt, hogy egy nő, anya is lesz, (sőt egy nőnek csak akkor volt értéke, ha anyává vált sic!) az anyává válás a nemzet szempontjából sem közömbös ügy, tehát a nőnevelés kérdése már Fáy szemében is a nemzetnevelés kérdése volt.⁷⁰⁶ Ez egy visszatérő vagy inkább tovább hagyományozott narratíva.

*A leány: „A fiatal lány legfontosabb erényei: az egyszerűség, szorgalom, takarékoság, jó házi ész, szelídség, rend, tisztaság, azon fel nem tűnő erények, melyekkel bírnia kell egy leánynak, ha meg akar felelni a hivatásának. A fiú nagyszerű erényei: a bátorság, ékesszólás, olvasottság, politikai képesség, jellem teljes kitartás, ha ember akar lenni, férfiú, nem pedig csak uracs, aki csak kaszinókban, vadászatokon és lakomákon leli világát... **A fiú előbb a hazáé és aztán a családé, a leány előbb a családé aztán a hazáé...** a fiúnak hatásköre tág, kötelességei számosak, a leányi szűk, csupán csak családjára van igazítva – és kötelességei egytől egyig az atyai ház határaiban léteznek ... fontos része a fiatal leány kötelességének: engedékenységgel (értsd. engedelmességgel), szülőknél és az idős nőknek és férfiaknak tisztelettel tartozik... udvariasnak lenni, még azok iránt is akiket nem szeretünk, társadalmi kötelesség, mely alól senki nem vonhatja ki magát, ha a polgárisodott társaságnak tagja akar lenni... egyszerűség az öltözetben, szerénység a magaviseletben... Hogy az ifjú kedélynek mulatságra, társadalmi élvezetekre is van szüksége, természetes, és józan eszű szülők nem is fogják ezt tőle megvonni... csak a túlságostól óvakodjék minden leány... mindig fáj a szívünk, ha fiatal leányt látunk, ki az által akarja magát érdekessé tenni, hogy leküzdve az ifjúság hajlamát, megvetőleg szól a társadalmi örömeiről, állítván, hogy ezeket nem szereti, sőt unja. Ha az Isten megáldott volna egy kislánnyal, soha nem kívánnám benne e nemét a soliditásnak találni.”⁷⁰⁷*

A szerző erős hangsúlyt helyez a kor társadalmi elvárásaira, és azokra a meglévő konzervatív konvenciókra, amelyek következményeként a nőnek és a férfinak a helye az elválasztott társadalmi szférákban van. Az értekezésnek a szövegében kiemelt irányelve: „*A fiú előbb a hazáé és aztán a családé, a leány előbb a családé aztán a hazáé*”. Ezzel a tézissel meg is válaszolom a fejezet elején feltett kérdést, miszerint Jósika Júlia szerint a nő helye a családban van. Jósika Júlia nőképe a konzervatív, hagyományos nőkép narratívájába illeszkedik. Fontos szempont a szerelem és a házasság kapcsolatára való utalás, annak hangsúlyozása, hogy a házasság olyan intézmény kell hogy legyen a társadalomban, ami nem érdekek mentén, hanem őszinte érzelmek mentén kell, hogy alapuljon. Ebben az elvben kitapintható a szerző

⁷⁰⁶ Fábri 1987. 619. o.

⁷⁰⁷ Jósika 1861. 73-74. o.

romantikus szerelem felfogása, a rousseaui elvek és feltehetően saját élettapasztalata is, hogy másként nem érdemes házasságot kötni. A szerző tanácsai felkészítik a hajadon lányokat arra az eshetőségre, amikor a megkötött házasság, szerencsétlenségek miatt megromlik, és a boldog élet helyett boldogtalanságban kell leélnie az életét a nőnek és férfinak egyaránt. Ezzel egy valós társadalmi problémát tár fel a házasság intézményével kapcsolatban. Sok a boldogtalan, pusztán érdekből és kényszerből kötött házasság, amiben a nő és a férfi is boldogtalan, növekszik a válások száma. Jósika Júlia célja az ideális, boldog házasság elérése. A házasság megromlásának elkerülése végett követendő erényes tulajdonságokat állít példaként, tanácsként, mintegy követendő normaként a nők számára. Szinte házassági tanácsadó szerepet tölt be. A férfiak és nők érzelmei rajzára oktató intelmeket, iránymutatást ad, melyekkel a magánéleti boldogságot és boldogtalanságot okozó tények felvilágosítására is rávezeti az olvasót, merész módon a férfi és nő felelősségére egyaránt felhívja a figyelmet. A fiatal nő karakterét a belső jellemvonásokkal kezdi, majd a külsőkkel folytatja.

Jósika Júlia követi és követésre tanácsolja a társadalmilag elfogadott és elvárt normát: a nő hivatása, társadalmi szerepe az, hogy képessé váljék a házasságban jó feleséggé válni, majd jó anyává válni, akinek a feladata és felelőssége a család életének felépítése és működtetése. A hármas szerepből az anya szerep hangsúlyos az értekezésben. Fontos az anyai példamutatás, a példamutató szülővé válás, ami egy nagyobb közösség, a nemzet, a hon boldogulását biztosítja. Valóságos kortükröt állít a női olvasók elé, amikor arról a jelenségről beszél, hogy a korszak, amelyben élnek, nagyon hajlamos a végletekre, és a szülők és a nevelők többsége a régi, kissé szigorú nevelési modorból a legnagyobb engedékenységre szökött át, ezért a legfontosabb elvárt erény a fiatal lányokkal szemben a tisztelet és puritán egyszerűség és engedelmesség a szüleik irányába.

A Nő: „...igyekezzenek férjüknek saját házukat kellemessé tenni, kötelességeiket híven teljesíteni...a nőnek első gondolatja mindig és mindenben férje legyen - őt boldogítani legfőbb célja!... a házi boldogság, a házasság megtartásához szükséges erények: a nő önnön hibáit győzze le, férje hibáit tűrje, és vele szemben legyen engedelkeny.”⁷⁰⁸

A hagyományos női feleségszerep tovább éltetése kapcsán Rousseau nőnevelési elméletének hatása erősen jelen van az értekezésben: a nő életcélja az kell legyen, hogy olyan feleséggé váljon, hogy a férjét képes legyen boldoggá tenni. Jósika Júlia házasságról szóló narratívája az ideális boldog házasság elérése. A hagyományos feleségszerep narratívába új elemet illeszt Jósika Júlia. A férjzett nő, az otthonában szorgos, gondos önfeláldozó feleség

---

⁷⁰⁸ Jósika 1861. 77-81. o.

ideálképe mellé a szerző néhány kiszólást azért tesz a férjekre. A tanácsadó véleményében a szerzői én véleménye is érzékelhető, amiben tompán, a női érdekvédelem hangján szól, tudva azt, hogy nem a férfi olvasókhöz ír, de azért ott lapul a „hallgattassék meg a másik fél is” elve.

„A valódi boldog házasséletet csak úgy érzük el, ha mindkét részről áldozatok hozatnak, ha mindkét rész igazságos, gyöngéd, - és becsületes szándékkal bír. Ha egyszer az egyik enged, egyszer, ha mindkettő tudja földi lénnyel és nem angyallal van dolga...de nem a férfiakhoz szólnak e sorok, ők az erősek, úgy sem hallgatnának a gyöngé nő szavára – és ezért csak a nőkhez intézzük igénytelen észrevételeinket...azonban nem vagyunk igazságtalanok, tudjuk jól, hogy ami a házi boldogságot illeti a nők éppen olyan gyakran hibásak, mint a férfiak, azért hisszük, hogy jó tanácsra nemegyszer szükségük van,...és a bevett szokás és törvény szerint rajtuk a sor, engedni és föláldozni saját kívánságukat, véleményüket és nézeteiket, ha ezek meg nem egyeznek a férjükével.”⁷⁰⁹

A házasságon belül a feleség és férj viszonyában, az egyenlő terhek viselését, közösen vállalt gondokat, a partnerséget és nem az alárendeltséget hirdető gondolatai, finom női hangként jelenik meg az írásban, ami akár saját házasságának és tapasztalatának közvetítését is jelentheti. Jósika Júlia házassága mintaadó lehetett abban, hogy a férje partnerként tekintett az önálló írói tevékenységére, támogatta írónői tevékenységét, a társadalomban való érvényesülését, az együttműködés és kölcsönös tisztelet mintaképét sugallták. Újszerű gondolatnak tartom azt, hogy ráirányítja a nők figyelmét önmagukra, a házasságon belüli betöltött szerepükre, és arra, hogy az áldozatvállalás nem kizárólag női sajátosság kell legyen egy házasságban. Egy hosszan és jól működő házasság érdekében áldozatot nemcsak a nőknek kell hozni, hanem mindkét félnek, tehát a férfiaknak is egyenlő módon, ez finom beszédmódban rést üt az önkorlátozó anya és áldozatvállaló feleség hagyományos szerepfelfogásán. Az 1860-as évektől az elvárt női szerepeken belül az anyaszerep még inkább emelkedettebb társadalmi szereppé vált a hazai közgondolkodásban. A hazai politikai közbeszéd azt az eszmét karolta fel, hogy a fiatal lányok nevelésében az lesz a jó anya, aki nem fogad lányai mellé idegen szellemű, tehát külföldi nevelőnőt, mert az a nemzeti szellemű identitás kialakulása ellen hat. Jósika Júlia honleányi kötelességének érezte érvelni az idegen nevelőkkel szemben.

Az Anya: „... Anya! - már e szó is minő édesen cseng fülünkben! **Mi is lehetne szebb és szentebb a világon a jó szerető anyánál!** Ki ilyen kincset bír, boldog, ...és aki nem bírja többé, - utolsó lehelletéig fájlalni fogja e kipótolhatatlan veszteséget...annyi megvetést érdemel az, akit a

---

⁷⁰⁹ Jósika 1861. 79-80. o.

*gondviselés gyermekkel ajándékozott meg, és ki nem tud, vagy nem akar jó anya lenni...bűnösebb ily nő akárki másnál, ...mert aki a legszentebb boldogságától fosztja meg gyermekeit, károsan is hat ezek kedélyére és kifejlésére. A gyermek nevelésében az anya az, aki a legtöbb befolyást gyakorol...a jó anyának nem szabad gyermekeit idegen kezekre bízni, főleg ha tökéletesen nem ismeri azt a személyt, másrészt azt sem lehet helyeselni ha csupán magzatjának él, és férjét úgy szólván második sorba helyezi...az anyának példamutatón kell viselkednie: helyes mértéktartás a szeretetben és a szigorban...a gyermekre is rossz hatással van, ha látja és érzi, hogy első helyre, és még atyja fölé is helyeztetik, mert az önzés csírája észrevétlenül kifejlődik...*⁷¹⁰

Egy önreflexió is megjelenik az írásban azzal kapcsolatban, hogy Jósika Júlia nem szült, nem lehetett saját gyermeke, tehát nem volt anya, amit magára nézve és minden nőre nézve, aki nem élheti meg az anyaságot, azt fájdalomként, veszteséggként ítéli meg. Az anyaságról az értekezésében, mint szent hivatásról beszél, sőt megvetés tárgyává teszi, és erkölcsi értelemben bűnösnek tartja azt a nőt, akinek, ha van gyermeke és az anyai hivatásából eredő teendőket elhanyagolja, az a nő erkölcsi értelemben bűnös. A hagyományos női szerepfelfogást illetően Margócsy István a XIX. század harmadik negyede regényirodalmának nőideálját kutatva megállapítja, hogy a társadalmi regények központi mozzanata „a konszolidált, polgári házasság elérése s ennek érdekében a nő áldozatkészségének, alkalmazkodóképességének, szelíd önkorlátozódásának reprezentatív felmutatása.”⁷¹¹ Ennek kapcsán a társadalmi regények nőalakjai rögzítették és fenntartották a társadalmi gondolkodásban az „önkorlátozó anya” az „áldozatvállaló feleség” szerepfelfogást.

A társadalmi párbeszédben, a nyilvánosságban alkotó, tevékenykedő írónőket is erősen foglalkoztatta a szerepkonfliktus, hogy írói tevékenységük gyakorlása kapcsán meg tudnak-e felelni a hagyományos anyai szerepeknek és miként tudnak megfelelni az íráság szakmai identitásával kapcsolatos elvárásoknak, azaz nem megy-e az egyik társadalmi szerep a másik rovására? Erre leginkább Gyulai Pál a nyilvánosságban vitát generáló vádjá adott okot, amire a fejezet elején utaltam. Gyulai Emese kutatásaiban rávilágít arra, hogy Szendrey Júliát intenzíven foglalkoztatta írói pályája kezdetén az a szerepkonfliktus, amelyet az írói tevékenység és az anya szerepből következő feladatok összeegyeztethetőségének kérdése jelentett számára.⁷¹² A köz javára fordítható írói tevékenységét az anyaság és íráság relációjában Szendrey Júlia, ő maga kérdőjelezte meg az 1854-ben írt *Tűnődések* c. írásában:

⁷¹⁰ Jósika 1861a. 84. o. Mjgy. Kiemelés tőlem.

⁷¹¹ Margócsy 2005. 54-65. o.

⁷¹² Gyimesi 2019. 160-167.

„Írói tehetségem igen kétséges, bizonytalan, mint író tán nem használnék soha semmit sem, s így pedig, mint nő, mint anya, hivatásomat teljesítve, tisztaságot, rendet, jólétet teremthetek házanépem körül.”⁷¹³

Az író nő törekedett a két szerep megfeleltetésére saját életében, de láthatóan nem akarta az egyiket a másik rovására végezni. Megfelelve a társadalmi elvárásoknak, arra a döntésre jutott, hogy nem szentelheti egészen az irodalomnak az életét, hiszen anyaként, feleségként és háziasszonyként más jellegű feladatai is vannak. Miután a két szerep ötvözte a kor irodalmi normáiban az 1850-es évek első felében még kevésbé volt elfogadott, ezt a problémát csak a privát íráshasználatában fejezte ki, a nyilvánosság előtt még nem vállalta fel nyíltan a szerepkonfliktussal kapcsolatos érzéseit vagy véleményét. Ugyanakkor Gyulai Emese rámutat, hogy a nőírók közül Szendrey Júlia azon ritka kivételnek számított, aki a szépírást nem tekintette haszonelvű, megélhetési pénzkereseti forrásnak és nem munkavégzésnek tekintette a szépírói tevékenységét.⁷¹⁴

Bozsóki Petra, Kánya Emília írói pályájában a női szerepek kapcsán megállapítja, hogy Kánya a saját anyai szerepének megformálásakor a kor kulturális diszkurzív közegében az anyaságot, mint szent hivatásnak a sémáját alkalmazta. Kánya publicisztikai írásaiban az anyai szerep közösségi, a nemzet gyarapításáért és szolgálataért végzett funkcióját hangsúlyozta. Az író nő-vitában Kánya Emília, a *Néhány szó a nőnem érdekében* c. cikksorozatában azzal érvelt a nyilvánosságban, hogy az anyai és az írói szerepvállalás összeegyeztethető.⁷¹⁵

Az önkorlátozó anya és áldozatvállaló feleség képe mellé Jósika Júlia a „*A Leány, nő, anya*” c. értekezésében finom, női hangon bekúsztatja a női olvasó fejébe azt a gondolatot, hogy mindkét részről, akár a férfiak részéről is hozhatók áldozatok a boldog házasság megteremtéséért. „*A valódi boldog házasságot csak úgy érzük el, ha mindkét részről áldozatok hozatnak*”. Tehát az önkorlátozó anya és áldozathozó feleség képe mellé társítja az áldozathozó, áldozatvállaló férfi szerepet. Ez olyan gondolat értelmezésem szerint, ami enyhít az önkorlátozó anyaszerep és az áldozatvállaló feleség kizárólagosságán, és egyben utal a házasságon belüli közös szerepvállalásra, miszerint egy nő, ha író nővé vagy színésznővé válik, azaz munkaszerződésileg jövedelmet szerez, tehát dolgozik, mindez összeegyeztethető az anyaszereppel. Az a gondolat, hogy a férj a nőnek egyenrangú társává váljon a házasságban, és ezáltal a nő megélheti hivatása gyakorlását és mindentől boldogabb lesz a házasság, ez az új elv

⁷¹³ Ajkay - Szentes 2016. 160. o.

⁷¹⁴ Gyimesi 2019. 168. o.

⁷¹⁵ Bozsóki 2020. 112-117. o.

a *Signoria Rosetti* c. novellájában is megjelenik, amit majd egy későbbi alfejezetben fejtek ki bővebben. Az önkorlátozó anya kép szelíd módosulása figyelhető meg ebben az értékezésben. A Gyulai Pál által felvetett nőírók szerepkonfliktusával kapcsolatos diskurzusban az írók részéről figyelmet érdemlő válasz érkezett a „*Lehet-e jó nő a magyar író?*” c. kiáltványban, amikor maguknak az íróknak a legfőbb védekezési érve épp az lett, hogy a valódi, jó írónél ez a szerepkonfliktus valójában nem létező probléma.

„*Egy valódi író, ki pár órát az irodalomnak szentel, okosan osztja fel idejét. Gyermekének jó anyja, férjének felesége, konyhájának, kamrájának, cselédének gazdasszonya, a barátságot, szerelmet, könyört, szóval minden szent érzelmet százszorosan érezvén át, ugyanannyiszor erélyesebben is tud tenni. A mely nő kötelességeit feledve ír, az nem író.*”⁷¹⁶

Gyulai Emese tanulmányában rávilágít, hogy a cikk azért is figyelmet érdemel, mert ritka példaként már nem egyéni küzdőként, hanem együttes csoportértvényesítési szándékkal lépnek fel benne az írók, és legfőbb érvük a Gyulai által felvetettekre, épp a szerepkonfliktus hiánya, azaz, hogy az írói és az anyaszerep összeegyeztethető.⁷¹⁷

Az 1860-as évektől Nyugat-Európában gyakorlattá vált az irodalmi életben olyan nőalakoknak és nőorsoknak a bemutatása, akik hazájukért példaértékű tevékenységet folytattak, és akiket a fiatal nők számára példaként lehetett állítani. A német területeken is egyre több olyan női kalendárium jelent meg, amelyekben a német történelem jeles nőalakjainak társadalmilag hasznos, példaértékű tevékenységét és életét mutatták be a női olvasóknak. Hasonló műfajban jelent meg 1863-ban Ida von Düringsfeldnek egy könyve, amiben többek között elsőként Tübingiai Erzsébet, azaz Árpád-házi Szent Erzsébet szociális és társadalmi felelősséget vállaló tevékenysége lett bemutatva a női olvasók számára.⁷¹⁸ Jósika Júliának 1861-ben jelent meg a *Hölgynaptár* c. kiadványa.⁷¹⁹ A kevert műfajú könyv továbbra is a műveltségközvetítő szerepet töltötte be a hazai formálódó polgári középosztály női olvasóinak számára. A műben bemutatott nők társadalmi státuszai: hajadon és feleség. Ez sejteti a szerkesztői stratégiát, miszerint erkölcsileg feddhetetlen, hazafias szellemű, és a társadalmi felelősségvállalás iránt elkötelezett jellemű nők tevékenységének közvetítése a követendő magatartás minta. A belső borítón *Gróf Széchenyi Istvánné sz. Seilern Crescence*, az 1860-ban

⁷¹⁶ „Lehet-e jó nő a magyar író?” In: *Nefejejts*, 4 (1863) 49. 617- 618. o.

⁷¹⁷ *Gyulai* 2019. 167. o.

⁷¹⁸ Példaként említhető a német területeken Ida von Düringsfeld: *Das Buch denkwürdiger Frauen*, In *Lebens - und Zeitbildern. Festgabe für Mütter und Töchter*. c. műve. 1863.

⁷¹⁹ Jósika Júlia: *Hölgynaptár*. 1861. Pest. Heckenast-Landerer. A kiadvány elemzését lásd *Kerpics* 2025. 35-42. o.

elhunyt legnagyobb magyar hitvese látható. *Florance Nightingale*⁷²⁰ életútja és tevékenysége, amint a krími háború sérültjeit önzetlen ápoló munkájával, elsősorban az angol katonák gyógyulását segítette elő, mindez hazafias cselekedetnek és példaértékű tevékenységnek számított, amit a brit uralkodónő is méltán elismert. *Lady Mary Wortley Montagu*⁷²¹ úti leveleit Horváth Mihály fordította, és a műben Hatvani Mihály szerzői álnév alatt jelent meg az írása.⁷²² *Lady Mary Wortley Montagu*, a törökországi angol követ felesége volt és ebben a szerepben is képes volt társadalmilag hasznos, kulturális közvetítő tevékenységet folytatni. *Lady Montagu* úti leveleiben rögzítette a muszlim nők világát, öltözködését, szabadidős tevékenységüket.⁷²³ A *Hölgynaptárba* nem ezekből a levelekből kerülnek be közvetített információk, hanem egy sokkal probléma-érzékenyebb látásmód közvetítődik a női olvasók felé. Magyarország pusztulása, a haza múltbéli és jövőbeni sorsára, az ország függetlenségének hiányára vonatkozó reflexiók tapintható ki az írásból.

*„Valóban, semmi sem lehet szomorúbb, mint Magyarországon keresztül utazván, visszagondolni ezen ország egykori virágzó állapotára, és látni a föld ily jeles részét majdnem elnéptelenítve.”*⁷²⁴

1860-tól a magyar politikai közbeszédben felerősödtek a nemzeti témák, a haza múltja, jelene és jövője. A szerző nyugati minták alapján, elsősorban az angol történelemből mutatott be két olyan női személyiséget, akiknek cselekedete és problémafelvető gondolkodása mintává válhatott a magyar honleányok számára, rávilágítva, hogy a nők képesek a társadalmi szerepvállalásra és problémaérzékeny gondolkodásra. A kiadvány a két jeles nőalak mellett, Jósika Miklóstól is tartalmaz közlést és számos vegyes tartalmú írást, elsősorban a nők számára szóló hétköznapi életmóddal kapcsolatos praktikus tanácsokat.

⁷²⁰ Florance Nightingale (1820-1910). Önkéntes ápolónő az 1853-1856-ig tartó krími háborúban. 1859-ben az ő közreműködésével alakult meg a körzeti ápolónők első egyesülete, a Katonai Orvosi Iskola Nagy-Britanniában, majd 1860-ban Londonban a Szent Tamás Kórházban a Nővédképző Iskola. 1907-ben ő volt az első nő, aki az angol királynőtől megkapta a Order of Merit (Angol Becsületrend) kitüntetését. Munkája révén társadalmi megbecsültséget kapott az ápolónői munka, mint hivatás.

⁷²¹ Lady Mary Wortley Montagu (1689-1762) angol költő és regényíró. A törökországi angol nagykövet felesége. Utazási élményeiről írt levelei, elsősorban műveltségközvetítő írások, a muszlim nők hétköznapi történetére, mindennapjaiba engednek betekintést.

⁷²² Horváth Mihály (1809-1878) történétíró. 1849-ben a debreceni Függetlenségi Nyilatkozat egyik megfogalmazója. A Szemere-kormány vallás és közoktatási minisztere. A világháború fegyverletétel után a Habsburg trónfosztásban játszott szerepe miatt emigrálni kényszerült. 1851-ben in effigie kivégezték Pesten. Száműzetésben Párizsban, Zürichben, Genfben, Brüsszelben és megint Genfben élt. Batthyány Lajosné gyermekeinek nevelője volt. A *Hölgynaptár* c. kiadványban Hatvani Mihály álnéven fordítóként szerepelt. 1866-ban amnesztiát kapott és 1867-ben visszatért Magyarországra. A Magyar Történelmi Társulat alapítója.

⁷²³ Kéri 2005.

⁷²⁴ Jósika 1861b. 100–101. o.

Az 1848-as forradalom és szabadságharc, majd az emigráció tapasztalata megmutatta, hogy a társadalom új képességeket várt el a nőktől. Jósika Júlia a nők társadalmi szerepeit illetően továbbra is a hagyományos női szerepek mellett érvelt írásaiban. Ezekben jobbra az anyaság és a feleség aspektusaira helyezte a hangsúlyt, az elvárt erkölcsi normák szerint a „jó feleség”, a „jó anya” az ideális „jó” értékvilágát juttatta kifejezésre a nyilvánosságban. Következésképpen amellet vokal, hogy a nő helye és szerepe a családban van. Arra a kérdésre, hogyan látta Jósika Júlia saját társadalmi szerepeit, érzett-e szerepkonfliktust a saját írói tevékenysége és hagyományos női feladatai közt, egy Reinsbergnéhez írt levélrészlet adhat választ.

*„Életünkről és életvitelünkről túl sok újat nem tudok mondani, de nagyon csendes és egyhangú. Miklósnak a munka és az olvasmányok, számomra pedig **a toll és tű** és **a házi munkák** és egy szórakoztató könyv, ami manapság ritka dolog, ehhez jön még mindkettőnk számára pihenésképp egy kis séta, ez minden.”⁷²⁵*

Arra a kérdésre, hogy Jósika Júlia hogyan vélekedett a szerepkonfliktusokról, a levélforrás alapján elmondható, hogy saját életében összeegyeztethetőnek vélte a hagyományos háziasszonyi és feleség szerepet az irodalmi tevékenységgel és a csipkekereskedői tevékenységgel. A toll a szellem eszköze, a tű az iparkodó, gondos polgárasszonyé, mely a brüsszeli csendes hétköznapiakban a megélhetés különböző formáit biztosította.⁷²⁶ Jósika Júliát az 1849 utáni emigrációs léthelyzet családfenntartói szerepbe kényszerítette miután férje birtok és vagyonvesztett helyzetbe került. Saját élettapasztalata egyfajta mintát mutatott arra vonatkozóan, hogy bármikor alakulhatnak olyan sorshelyzetek az egyén életútjában a társadalmi státusztól függetlenül, amiben egy nő is részévé kell váljék a család anyagi, gazdasági fenntartásának. Jósika Júlia társadalmi problémák iránti szociális érzékenységét mutatja, hogy tanácsadó írásaiban foglalkozik az egyedülálló, megözvegyült vagy vénkisasszony nőkkel. Az egyedülállóságra, vagy egyedül maradásra a hagyományos neveltetés a nőket nem készítette fel, és a nőknek nem nyújtott megoldást az egyéni, személyes életútban bekövetkező problémáik megoldására. Az 1850/60-as évek fordulójától kezdve miközben a hagyományos nőnevelési elvek tovább éltek, a liberális korszellem hatására

⁷²⁵ „Von unserem Leben und Treiben kann ich Ihnen nicht viel sagen, da es sehr still u. einförmig ist. Für Miklos Arbeit und Leetüre, für mich **Arbeit mit Feder und Nadel, häusliche Besorgungen**, hie und da ein amüsantes Buch, heut zu Tage etwas ziemlich seltenes, und für uns beide zur Erholung ein Spaziergang”. (A magyar fordítást végezte Szilágyi Zita.) Kiemelés tőlem. VIII. levél. Brüssel am 7' Sept. 1859. In: *Heinlein* 1913. 655-656. o. Mjgy. Kiemelés tőlem.

⁷²⁶ Szilágyi 2019b. 192. o.

nemcsak a nők művelődése, hanem a nőnevelés új irányelveinek megfogalmazása lett mérvadó számára is.

5.3.2. A *Pályavezető* c. mű forrásának és megjelenésének kontextusa

„Valóban csudálkozni lehet e században, mely mindenben, ami erkölcsi és szellemi dolgokat illeti, folytonos haladással dicsekszik, mely tüzzel-vassal háborút visel minden előítélet és balfogalom - néha a józan ok ellen is, mely mindenkit felszabadítani s boldogítani igyekszik - még vannak emberek, s főleg hölgyek, kik e balfogalom mellett mernek maradni, mert legyünk igazságosak – nem a férfiak azok, akik a legszatirikusabb mosollyal szólnak a vénleányokról, hanem a hölgyek, főleg a nők...”⁷²⁷

Az 1848/49-es szabadságharc leverése után a rétegzettségében átalakuló, folytonosan változó társadalomban a női művelődéshez való jogok kiterjesztése mellett egyre égetőbb, megoldandó kérdéssé vált a nőnevelés ügye. Az 1860-as évektől egyre nagyobb társadalmi igény mutatkozott a nőnevelési tanácsadó és illetlen könyvekkel kapcsolatban a hazai és a külföldi irodalmi piacon.

A *Pályavezető* c. mű Jósika Júlia író női tanácsadó írásainak egyik legsikeresebb nőnevelési, önálló szerzői műve, ami 1863-ban jelent meg Magyarországon. A mű az első megjelenéséhez képest több kiadást megélt, és rangos helyet foglalt el a dualizmus kori nemzeti nőnevelés, elsősorban ifjúsági nőnevelés kiadványai közt.⁷²⁸ A *Pályavezető* műfaja tanácsadó kézikönyv. A könyv műfaji megjelenésének előzményeivel és tartalmi elemzésével Kerpics Judit foglalkozott egy korábbi tanulmányában,⁷²⁹ majd a doktori disszertációjában,⁷³⁰ és az ebből elkészült könyvében.⁷³¹ Kerpics a *Pályavezető* elemzése kapcsán megemlíti, hogy a mű forrásalapját bizonyító művet nem találta meg, de az angolszász irodalomban fellelhető *conduct book-ok*, női tanácsadó könyvek két darabjára⁷³² úgy tekint, mint az Európa-szerte gyorsan terjedő könyvtípusnak mintaadó műfaji darabjaira, ezáltal könnyebbé teszi számára a *Pályavezető* c. mű kontextualizáló elemzését. Kerpics feltevéseit hipotézisként állítja a hivatkozott munkáiban, és maga is elismeri, hogy bizonyítékul nem szolgálnak a *Pályavezető*

⁷²⁷ Jósika Júlia: *Pályavezető*. 391. o.-t vö. Jósika Júlia: *A vén leányokról* c. értekezését a *Nővilág* 3. évf. 1859. február 6. 6. sz. címlap oldalán találjuk először.

⁷²⁸ Kuliffay-Beniczy Irma által korszerűen átdolgozott második kiadás. Jósika Júlia: *Pályavezető* fiatal leányok számára. Budapest. Franklin Társulat. 1885.; A *Pályavezető* c. mű kiadás történetéhez lásd még In: *Kerpics* 2022. 287-288. o.

⁷²⁹ *Kerpics* 2019. 65-82. o.

⁷³⁰ *Kerpics* 2023. 76-79. o.

⁷³¹ *Kerpics* 2025. 78-118. o.

⁷³² *The New Female Instructor, or Young Women's Guide to Domestic Happiness.* ed. Thomas Kelly, London. 17. Paternoster Row. 1837. A másik mű: Timothy Shay Arthur: *Advice to Young Ladies on their Dutie and Conduct in Life.* Boston. Phillips, Sampson and Co. 1849. In: *Kerpics* 2019. 72. o.

forrásának bizonyítására.⁷³³ Kerpics kutatási szemléletében leginkább az a gondolati vezérfonal vezethette, hogy Jósika író a *Pályavezetőben* a franciával szemben az angolszász irodalom mellett voksolt, és az angol irodalmi szövegekből is merített Jósika Júlia, ennek okán Kerpics az angol nőnevelési hagyományok elemzése felé fordult vizsgálódásában.

5.3.2.1. *A Pályavezető műfaji előzményei, francia forrásai*

A Pályavezető c. művet szerkezeti, tartalmi szempontból elemzem, olyan szempontok mentén is, amelyet Kerpics Judit nem vizsgált.⁷³⁴ Ebben az alfejezetben arra keresem a választ, hogy mi volt a *Pályavezető* mintaadó műve, lehetséges forrása? A *Pályavezető* előzményének szerkezeti és tartalmi elemeinek kontextualizáló és komparatív elemzéséhez Jules Michelet⁷³⁵ *La Femme* c. művét⁷³⁶ választottam, amire Jósika Júlia kapcsolati hálójának elemzése során kapott eredmények adtak szemléleti alapot. Feltevésem, hogy a *Pályavezető* c. női tanácsadó könyv mintaadó forrásműve a francia nyelven írt *La Femme (A nő)* című mű, és ez állt Jósika Júlia számára elsődleges forrásként először a *Nővilágban* írt életvezetési cikkeinek forrásául, majd később a *Pályavezető* tanácsadó kézikönyv szerkesztésekor is. Ezt a francia művet tekintem, a *Pályavezető* mintaadó forrásának.

A korábbi fejezetekben már említett történeti kontextusban vizsgálva az író nő kapcsolatrendszerét, utalok arra, hogy Jules Michelet francia történész, Charles-Louis Chassinnek tanára és barátja volt. Chassin támogatta a brüsszeli emigránsokat, és Jósika Miklóssal és Jósika Júliával levelezést folytatott és munkakapcsolatban állt. Chassin közvetítő szerepet játszhatott abban, hogy Jósika Júlia megismerhette Michelet műveit. Michelet kutatási érdeklődése az 1850-es években a francia nőtörténet, nőmozgalom felé irányult. Michelet számos írásában kitért a nők történelmi szerepére, köztük az anyaság témájára. A francia írónak 1858-ban jelent meg a *L'Amour (A szerelem)* majd 1860-ban a *La Femme (A nő)* című műve.

⁷³³ „A következőkben tárgyalt két, úgynevezett *conduct book* egyikéről sem állítom, hogy bizonyíthatóan Jósika Júlia könyvének forrásait találtam meg bennük - a *Pályavezető* forrásaira vonatkozó pontos adatokkal nem rendelkezem.” In: Kerpics 2019. 71. o. Továbbá: Kerpics Doktori Disszertáció. 2023. 72. o.

⁷³⁴ 2019. október 19-20-án az MTA BTK Irodalomtudományi intézete által a *Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság Magyarországon 1817-1917 c. konferencián adtam elő a „liebe moral” c. előadásomat a Jósika Júlia szekcióban, ahol Jósika Júlia *Pályavezető* c. művének komparatív elemzésével foglalkoztam.*

⁷³⁵ Jules Michelet a párizsi sorbonne egyetem jogi karán a College de France-ban önálló történeti iskolát működtetett. III. Napóleon császársága kezdetén Michelet-t köztársaságpárti eszmeisége miatt eltávolították az egyetemi katedráról, ezt követően a foglalkozni kezdett a francia nőtörténettel, nőmozgalmakkal, továbbá a közép-európai magyar és román nemzetiségi kérdéssel. In: Miskolczi 1999. 244-284. o.

⁷³⁶ Jules Michelet. *La Femme*. Paris. Septième édition. Librairie Hachette et C. 265. A kiadás évét a könyvben nem szerepel, lehetséges, hogy utánnomásról van szó, a könyv, amiből idézek hetedik kiadás. A kiadás éveére vonatkozó 1860-as évet Kéri Katalin hivatkozott nőtörténeti monográfiájában találtam meg.

A nőkkel kapcsolatos (gyakran ellentmondásos) nézetei számos kritikát váltottak ki, ugyanakkor hatást is gyakoroltak a kortárs gondolkodókra.⁷³⁷

Michelet *La Femme* című művében, a női élet egyes szakaszait, leánygyermek, az anya és az érett nő életszakaszaira bontva, romantikus történetírói szemlélettel átítatva írta meg, mintegy a francia fiatal nők számára útmutatóként a művét, milyenné is kell válnia egy nőnek. Munkájában a hagyományos női szerepekkel, a női hivatással, az anyasággal, a nő házasságon belül betöltött szerepeivel kapcsolatosan elvárt normákat mutatja be.

A *La Femme (A nő)* c. könyv egyes fejezetcímeinek a lefordítása ráirányította a *Nővilágban* hasonló címen, de névtelenül megjelent íránycikkekre a figyelmemet. A *Nővilág* c. újságban a lap megjelenésének kezdetétől, 1857 februárjától, folytatólagosan, több lapszámon át franciából magyarra fordítva, névtelenül jelent meg *A Nő* c. cikk, annyi utalással, hogy franciából fordítva.⁷³⁸ A *Nővilág* c. lapban megjelent *A Nő* c. cikkek szövegekpuszainak tematikus tartalmi szövegrészleteit összevettem a *La Femme* c. műben olvasható egyes alfejezet címeikkel. A magyar fordított cikkek közül néhány hasonló, majdhogynem azonos a *La Femme*-ben olvasható alfejezetcímeikkel. Összevetésül példaként említem *Jules Michelet: La Femme* c. könyvének II. részének VI. fejezetében olvasható részletet:

„*Tu quitteras ton père et ta mère*⁷³⁹ (a magyarra fordított fejezetcím „Elhagyod apádat és anyádat”) - *La jeune fille s'arrache a la famille*,⁷⁴⁰ (a magyarra fordított fejezetcím „A fiatal lány elszakítja magát a családtól”).

Ezek a fejezetcímek Jósika Júlia: *Pályavezető – A világba lépő fiatal leányok számára* c. megnevezéssel meglehetősen fordítás és jelentéstartalmi azonosságot mutatnak. Ennek a feltételezésnek további megerősítést, bizonyítást ad a *Nővilágban* megjelent, franciából már magyarra fordított *A Nő* cikk egy szövegrészlete:

„...mihelyt a leány kilép a nagyvilágba, már érzi, hogy a külső szépség, ha az személyes tulajdonságokkal nem párosul elveszti félig meddig a varázst, mit környezetére gyakorolnia kellene...most már többé nem tű és iparról van szó, más tehetségek lépnek előtérbe, s kezdik hasznaikat éreztetni.”⁷⁴¹

Az áttemelés franciából magyar nyelvre, arra a feltételezésre adott bizonyítékot, hogy *A Nő* c. cikkek névtelen fordítója és közvetítője Jósika Júlia volt. A *Pályavezető* címének a szó szerinti

⁷³⁷ Kéri 2018. 290. o.

⁷³⁸ *Nővilág* 1 (1857). 5-8. sz.; 10. sz.; 12-13-14. sz.; lásd az irodalomjegyzékben.

⁷³⁹ Jules Michelet. *La Femme*. Paris. Septième édition. Librairie Hachette et C. 265. o.

⁷⁴⁰ u.o.

⁷⁴¹ *Nővilág* 1 (1857) 8. 119-120. o.

megnevezésére és eredetére utal Michelet hivatkozott könyvében a *son rail* kifejezés, amivel a francia szerző egy pályasínhez hasonlította írását, mint egy szellemi útmutatót, ami vezeti a nőt az élet különböző életszakaszain. Ezt a hasonlatot társíthatta Jósika Júlia is *Pályavezető* c. könyve elnevezéséül.⁷⁴²

Michelet női eszményképe jól illeszkedett a *Nővilág* által közvetíteni szándékozott hagyományos női szerepek narratívájába. Az anyai hivatás, a háziasszonyi szerep, az engedelmes, erkölcsös feleség társadalmilag elvárt szerepei hagyományozódtak tovább, amit a már hivatkozott franciából magyarra fordított *A Nő* c. cikkben is olvasható:

„...Neveljük a nőket nőiesen, kedveltsük meg velük a nemükhez tartozó gondokat, vezessük az erény útjára, mutassuk meg nekik a háziügyek vezetésében az igazi utat, s szoktassuk őket a folytonos munkálkodásra, a pipereasztal szüksége magától fog elenyészni...”⁷⁴³ „Az erény kölcsönzi a szerelemnek azon magasságot, hová más szempontból csak az anyák emelkedhetnek...az igazán szép és méltó hatalom: az erényes női viselkedés.”⁷⁴⁴

A *Nővilág* nőnevelési programjának sarkallatos tézise lett a hagyományos női szerep narratíva közvetítése, azaz a művelt, erényes jellemű családanyai szerepben megjelenő *eszményi nő* képének a fenntartása. Michelet a *La Femme* c. művében a női személyiség fejlődési ívét, három nagy fejezetre bontva taglalja: 1. A női élet a kisgyermekkortól a házasságkötésig. 2. A nő élete feleségként a házasságban. 3. A nő a társadalomban. Michelet különösen nagy hangsúlyt helyezett a korai gyermekkorban a családon belüli szocializáció fontosságára, a lányoknál elengedhetetlen játékos tevékenységekre, melyeken keresztül kifejlődik az akarat és hajlam, és amelyek kapcsán a nők kiélik az anyai ösztönüket, példaként említi a babázás fontosságát a *L'amour a cinq ans – La poupée* c. fejezetben.⁷⁴⁵ Ezek a gondolatok a *Nővilágban* a *Nő* c. cikkbe is átemelődtek, ahol a babázás fontosságáról olvashatunk:

„Kislányoknál már a babákkal játékokon megmutatkozik a cziczomáriai hajlam. Vetkőzteti, öltözteti a babát. Elérkezik az idő, amikor a lány önmagának lesz a bábja...Itt van az első lépcső a hajlam kialakulásakor, hogy mit engedünk és mit nem. Itt be kell csempészni az életükbe a tűt, a varrás, hímzés szokását (mert akkor amikor a babájuknak varrnak ruhát szívesen teszik, elhiszik, hogy „nagyok” - később ez a hajlam, viselkedés előnyükre válik...sohasem

⁷⁴² „Il ne suffit pas de faire appel à l'activité spontanée (Rousseau, Pestalozzi, Jacotot, Fourier, Coignet, Issaurat, etc.) il faut l'aider en lui trouvant *son rail*, ou elle doit glisser, C'est ce qu'a fait le génie de Froebel.” In: *Michelet* 1860. 457. o.

⁷⁴³ *Nővilág* 1 (1857) 8. 119-120. o.

⁷⁴⁴ *Nővilág* 1 (1857) 14. 216-217. o.

⁷⁴⁵ *Michelet* 1860. 105-107. o.

*helyeselhető a gyermeket legfőképp a lányt erőszakkal az olvasás megtanulására kényszeríteni, mert első dolog megértetni vele, mire való az...*⁷⁴⁶

*„Egy pillanat se forduljon elő életükben, melyben a függést el ne ismernék. Szoktassuk őket arra, hogy legkedvesebb mulatságaikat félbe hagyva, dűnnyögés nélkül menjenek át szükségesebb foglalkozásokra.”*⁷⁴⁷

A gyermek korai szocializációja és személyiséglélektana, a pszichológia tudományának fejlődése új szempontokat jelenítettek meg a francia neveléstudományban. A leánygyermek a kora gyermekkorban tanulja meg elfogadni a függőséget, mindez a nevelés kapcsán belsővé válik számára és kihatással lesz nőként a felnőttkori társadalmi szerepeire: anya, feleség, gazdasszony. Így a női jellemformálásban, hogy a társadalmi elvárásoknak megfelelni akaró, engedelmes, és a férfiaktól való függés létezését elfogadó jellem alakuljon ki, a nőnevelésnek meghatározó szerepe volt Michelet gondolkodásában is. Michelet szinte idealizálja a fiatal ara számára a házasságot, mint intézményt, *„la noce n'est nullement une consommation un fin, c'est le commencement d'une longue initiation qui doit durer autant que la vie”*⁷⁴⁸ (magyarul: *„a nász nem a vég, hanem egy olyan kezdet, egy olyan beavatás az örömbé, ami a nő élete végéig tart.*) Michelet úgy véli, hogy a nőnek keresnie kell a férje gondolatait és olyan jellem tulajdonságokat kell kifejlesztenie magában, hogy tetszen a férjének, és hogy ő maga akarja a függést, vágyjon arra, hogy őt birtokolják. Michelet szerint a birtoklás növeli a szerelmet. A nők férfiaktól való függésének elfogadása, a Rousseau-i eszmék hatása Michelet elveiben.⁷⁴⁹ Michelet mindenben nem értett egyet Rousseauval, de abban igen, hogy a házasság alapja, a házassági kötelék meghatározó eleme férfi és nő között a szerelem kell legyen. A szerelem nélküli házasságba kényszerülő nő, a szerelem nélküli házasság problémája Jósika Júlia női témában írt novelláiban többször is megjelenik, ahogy erre már az előző alfejezetben is utaltam. Michelet konzervatív nőképe, miszerint a nő életének és hivatásának célja a férjhezmenetel, és a nő helye a házasságon belül, a férjének alárendelt szerep, a kor társadalmilag elfogadott normájaként tovább hagyományozódott Jósika Júlia írásaiban is, megerősítve az 1850-es és 1860-as évek magyarországi tradicionális nőképét.⁷⁵⁰ Michelet nem foglalkozott a nők függetlenedési törekvéseinek támogatásával és elismerésével, noha az eszme már mutatkozott

⁷⁴⁶ *Nővilág* 1 (1857) 6. 92. o.

⁷⁴⁷ *Nővilág* 1 (1857) 6. 93. o.

⁷⁴⁸ *Michelet* 1860. 276-277. o.

⁷⁴⁹ Rousseau szerint a nő dolga az, hogy tessék a férfinak. A leánynevelés végcélja így végül is nem is a nőre, hanem annak jövődöbéli férjére irányul, őt kell szolgálnia, neki kell alávetnie magát. Ahhoz, hogy erre a szerepére felkészülhessen, a leánynak ki kell fejlesztenie magában bizonyos tulajdonságokat és képességeket.

⁷⁵⁰ *Margócsy* 2005. 54-65. o.

Franciaországban is. *Jenny P. d'Hericourt a La femme affranchie (A felszabadult nő)* című, szintén 1860-ban megjelent munkájában fejtette ki eszméit a férfiak és nők egyenlőségéről. Jenny P. d'Hericourt cáfolta Jules Michelet, és még más szerzőknek is a nők alávetettségéről szóló gondolatait.⁷⁵¹ Jenny P. d'Hericourt eszméinek közvetett hatásairól még egy későbbi fejezetben utalok.

Miután *A Nő* c. cikkek elmaradtak a *Nővilág* c. lapban és Jósika Júlia nőnevelési irányadó cikkei váltották fel a franciából fordított írásokat a lapon belül. Jósika Júlia tanácsadó írásai folytatódtak a *Magyar Nők Évkönyvében*, végül a *Pályavezető* tanácsadó könyvben. Feltehetően az 1860-as évektől a francia és angol szellemi áramlatok hatással voltak Jósika Júlia gondolkodására. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy Jósika Júlia tanácsadó írásai nem másolatai a *La Femme* c. műnek. *Michelet* művében sokkal mélyebb struktúrákban tárgyalja a nőkérdést, pl. melyik nő szeret jobban, a néger vagy a fehér asszony, érinti a faji különbségeket, és társadalmi rétegekként is ír a nőkről, a munkásosztályhoz tartozó nőkről, vagy a parasztlányok sorsáról és az értelmiségi nőről is értekezik. Jósika Júlia nem társadalmi rétegek szerinti csoportokra fókuszált, hanem kifejezetten az átalakuló, formálódó polgárisuló társadalom középosztályának nőtagjai számára fogalmazott meg általános irányelveket, követendő normákat. *A Pályavezető* keletkezési körülményeire vonatkozóan az is érdekes kérdéseket vet fel, hogy a nőkhöz szóló tanácsadó írások megjelentetését Jósika Júlia, mint szerző vagy Heckenast Gusztáv, mint kiadó tartotta fontosabbnak.

„Midőn e könyvnek tisztelt kiadója fölszólított, hogy írjak oly munkát, mely fiatal leányoknak útmutatásul szolgálhasson az életnek olykor elég bonyolódott s dőcögős pályáján, sokáig haboztam megfelelek-e a felszólításnak, vagy nem?”⁷⁵²

A könyv előszavában Jósika Júlia őszinte közlése olvasható, miszerint az útmutató tanácsadó kézikönyvet Heckenast Gusztáv megrendelésére állította össze. A tanácsadó könyv keletkezési körülményéhez további forrásul szolgál egy magánlevél-részlet, melyben Jósika író nő bizalmasan megvallja Reinsberg bárónénak, hogy az erkölcsprédikációs kézikönyvet a kiadó kérésére írta, tehát sejthető, hogy valójában a kiadó szempontjainak alárendelve szerkesztett műről van szó, aminek sikerességét az garantálhatta, hogy egy népszerű író tollából íródott, erkölcsnemesítő intelmek szerkesztett gyűjteményéről van szó, ami a mindennapi női élet gyakorlatias, társadalmilag és erkölcsileg hasznos már-már biblikus kézikönyvét jelentette.

⁷⁵¹ Kéri 2018. 291. o.

⁷⁵² Jósika 1863. Bevezető.

„Tőlem három novelláskötet van nyomdában és egy erkölcsprédikációs kézikönyv a női ifjúság részére két kötetben, mindkettő Heckenastnál Pesten. Ez utóbbit a kiadó kérésére írtam, mert a „kedves erkölcs” – ahogy Ön is tudja, - nagyon untat.”⁷⁵³

A *Pályavezető* szerkesztésének és kiadásának társadalomtörténeti okai közt a 19. századi laicizálódás folyamata is említhető. A vallásosság és erkölcsök romlásának jeleit már az 1848-as forradalom előtt, de tömeges jelenségként a szabadságharc leverését követően kezdte el a társadalom észlelni. A legsúlyosabb társadalmi problémák közé az alkoholizmus és a házasságon kívüli születések elterjedése számított, melyek egyértelműen a modernkori városi életmóddal és a vallásgyakorlat elhanyagolásával jártak együtt.⁷⁵⁴ Heckenast Gusztáv tapasztalt lapkiadó-tulajdonos, üzletember nyilvánvalóan figyelemmel kísérte a nemzetközi irodalmi és sajtópiacon megjelenő női irodalmi termékek kereslet-kínálati viszonyait, és valós társadalmi problémákra reflektálva kérte fel a népszerű, evangélikus írónőt, egy „erkölcsprédikációs” női tanácsadó könyv megírására.

„A *Pályavezető* c. mű elvitathatatlan előnye, ez abból áll: hogy amint imádságos könyvünkben azon imát szoktuk felkeresni, mely legközelebből érinti jelen hangulatunkat, úgy e rövid útmutatásokba s elmékedésekbe szorult cikkeken, és fiatal olvasónőim éppen azt választhatják olvasmányul mire a jelen pillanatban szükségük van.”⁷⁵⁵

A nőnevelési tanácsadó kézikönyv bázisául szolgáló sajtócikkek egy része – ahogy utaltam erre –, francia eredetű, a többi része feltehetően önálló szerzői alkotás, de az sem kizárt, hogy egyéb külföldi sajtóból átemelt szövegek alapján íródott tanácsadó szövegek együttese. 1857 és 1860 között a *Nővilág* c. lapban megjelentetett női életvezetési tanácsadó cikkeket tematikájuk alapján a női műveltség és művelődés, a női szerepek (anya-feleség-gazdasszony), a női jellem és erények és pragmatikus, háztartásvezetési gyakorlati tanácsok mentén lehet csoportosítani. A *Nővilág* cikkei nem az eredetileg megírt szövegük alapján, hanem azok módosított, szerkesztett változataként került be a *Pályavezető*be. A cikkek tartalmi csoportosítását, majd a *Pályavezető*be átemelt szövegek mediális váltásait Kerpics Judit vizsgálta és elemezte a disszertációjában, ez mentesít engem, hogy erre kitérjek.⁷⁵⁶

⁷⁵³ „Von mir befinden sich drei Bände Novellen im Drucke, und ein moralpredigendes Handbuch für die weibliche Jugend in zwei Bänden, beides bei Heckenast in Pesth, und letzteres auf Verlangen des Verlegers geschrieben, da die liebe Moral mich, wie Sie wissen, bedeutend langweilt.” (A magyar fordítást végezte. Szilágyi Zita és Dr. Rákóczi Katalin). XVIII. levél. Brüsszel. 1862. október 5. In: *Heinlein* 1913. 667. o.

⁷⁵⁴ *Kósa* 2006. 410-411. o.

⁷⁵⁵ *Jósika* 1863. Bevezető.

⁷⁵⁶ Jósika Júliának a *Nővilágban* megjelent életvezetési, tanácsadó cikkeinek tematikus csoportosítását illetően egyetértek Kerpics Judittal, magam is hasonló tematikus csoportosításra jutottam. A *Nővilág* cikkek és a *Pályavezető* francia eredetű forrására vonatkozóan olyan megállapításokat tettem, amiket Kerpics Judit nem

Lényeges szempontnak tartom, hogy az íráncikkek megírása és a *Pályavezető* kiadása közt eltelt hat évben épp a női hivatással és a női szerepekkel kapcsolatban Nyugat-Európában és főleg az angolszász területeken új, modern gondolatok születtek John Stuart Mill és Harriet Taylor Mill részéről, vagy Jenny P. d’Hericourt tollából. Mindezek a szellemi áramlatok hatással voltak Európa több országának gondolkodóira, és d’Hericourt írását az angol, francia, olasz szabadelvű lapok fordításban közölték.⁷⁵⁷ Feltételezhetően Magyarországra is eljutottak ezeknek a szerzőknek a gondolatai, miután szembetűnő módon 1860-ban a *Családi Kör* c. lapban épp a női szubjektum állandóságáról és változandóságáról jelentek meg írások, előrevetítve, hogy minden korábbi állandónak vélt vélemény és értékítélet a korszellem hatására változásban van.⁷⁵⁸ Az 1860-as évektől a társadalmi diskurzus egyik fő témájává vált a nőnevelés új irányainak megfogalmazása. A *Pályavezető* női műveltséggel kapcsolatos fejezetein belül, egyes intelmek közt már felsejlenek az új nőnevelési irányelvek, amik a *Nővilág* cikkekben még nem, de a *Családi Körben* már élesebb, bátrabb női hangon szabtak irányt a haladó szellemiségű nőnevelési tézisek megfogalmazásának.

5.3.2.2. *Nőnevelési tanácsok Jósika Júlia és Kánya Emília nőnevelési irányelveiben*

Ebben az alfejezetben a *Pályavezető* intelmei közül az *Olvasás és Műveltség* fejezeteken keresztül mutatom be Jósika Júlia női műveltséggel kapcsolatos irányelveit, intelmeit és a nőnevelési céljait. Ezeket az irányelveket összevetem Kánya Emília a *Családi Körben* 1860 és 1864 közötti megjelent: *A magyar hölgyekhez (1860)*, *A női műveltségről (1862)* és *A nőről* c. értekezésével. Arra keresem a választ, hogy milyen azonosságok és sajátosságok állíthatók fel a két evangélikus írónő női műveltségre irányuló tanácsadó íráncikkeiben. Az összevetésre azért választottam az időszakot, mert 1860 után a *Nővilágban* elmaradtak Jósika Júlia női tanácsadó írásai, és a hagyományos női szerepekkel és azok változásaival kapcsolatos gondolatai más médiumokban, köztük többek közt a *Családi Körben*, és önálló szerzői műveiben jelentek meg. Jósika Júlia 1864-ig aktívan írt, utána abbahagyta az írói tevékenységét. Kánya Emília a *Családi Kör* szerkesztőjeként épp 1860-1864 között tárta a nyilvánosság elé a modern nőnevelés kérdéskörét taglaló programadó téziseit. A két írónő nőnevelési elveinek összevetését erre a néhány évre vonatkoztatva tartottam relevánsnak. Az

---

fogalmazott meg sem a disszertációjában, sem a megjelent könyvében. Lásd *Kerpics* 2023. 84. o. továbbá *Kerpics* 2025. 66-67. o.

⁷⁵⁷ *Kéri* 293. o.

⁷⁵⁸ *Csonki* 2015. 81. o.

1867-es kiegyezéssel kezdődő dualista korszakban a nemzeti nőnevelés programjának irányelveinek kidolgozásában Jósika Júlia már nem vett részt.

Jósika Júlia női műveltséggel kapcsolatos íráscikkei: „*a pár szó az olvasásról*” és a „*mit kell olvasni?*” először a *Nővilág* c. lapban váltak a női olvasóközönség számára publikussá.⁷⁵⁹ Az író női olvasási tanácsadó írásaival Pogány György és Kerpics Judit is foglalkozott kutatásaiban.⁷⁶⁰ Az olvasással, mint hasznos tevékenységgel kapcsolatos irányelv először a *Nővilágban* franciából magyarra fordított *A Nő* c. cikkben olvasható:

„*Sohasem helyeselhető, a gyermeket, legfőképp a leányt erőszakkal az olvasás megtanulására kényszeríteni, mert első dolog megértetni vele, mire való az.*”⁷⁶¹

Az olvasással kapcsolatos útmutató a *Nővilágban* kifejezi a nőkkel szemben támasztott hagyományos elvárást, hogy azért kell olvasni egy nőnek, hogy az olvasás által műveltté váljon, és művelt, társalkodó társa legyen a férjének, tehát betöltse az elvárt társadalmi szerepét. Az erre irányuló nevelést már gyermekkorban meg kell kezdeni. Jósika Júliára hathatott Jules Michelet olvasással kapcsolatos ezirányú gondolata, és a *Nővilág* későbbi számában ezt az elvet tovább hagyományozza, és tulajdonképpen előírányozza, hogy az olvasói milyen olvasmányokból művelődjenek.

„*De mindenekelőtt azt tanácsolom, hogy minden ember azt olvassa, amit megért, mert csak abból tanulhat...van elég jó magyar, angol és francia regény, a franciák tehát könnyen nélkülözhetők...sokkal inkább kellene az angol irodalmat tanulmányozni s tárgyra nézve még jobban- s több haszonnal tanulmányozhatnák nemzeti múltunkat s jelenünket... Talán – ha ráérek egyszer – írok arról is miként gondolnám én - hogy a növendékek olvasmányát - rendezni, fokozatosan emelni, szabályozni lehetne...*”⁷⁶²

1857 végén egy szerzői kiszólás is kiolvasható a cikkből, miszerint Jósika Júlia távlati céljai között szerepelt a nők olvasmányát, műveltségét szabályozó, tehát egy tanácsadókönyv jövőbeni megszerkesztésének a terve.

“*...hogy korunkban bizonyos olvasottság nemcsak szükséges, hanem kikerülhetetlen, ha az általános műveltséggel lépést akarunk tartani akár hölgyről, férfiről legyen itt szó...s, aki nem olvas, s mert ez az egyedüli mód a mindig előre nyomuló műveltséggel lépést tartani - ...bizonyos fájdalom lep meg bennünket, ha eszünkbe jut minő káros befolyással leendnek e*

⁷⁵⁹ *Nővilág* 1(1857) 51. 806. o.; továbbá lásd *Nővilág* 3 (1859) 12. 177-178. o.

⁷⁶⁰ Pogány 2014. 55-57. o. továbbá lásd Kerpics 2025. 112-114. o.

⁷⁶¹ *Nővilág* 1 (1857). 6. 92. o.

⁷⁶² *Nővilág* 1(1857) 51. 806. o.

könyvek a fiatalságra, melynek szabad választását engedni olvasmányra nézve úgymond divattá vált...”⁷⁶³

Jósika Júlia gondolkodásában és értékrendjében az olvasás polgári szokás és cselekvés. Az evangélikus felekezeti életben központi szerepet játszott az olvasás, a vallásgyakorlás legfontosabb eszközeként tekintettek rá, és nemcsak Jósika Júlia, de később Vachot Sándorné is az *Anyák heti Lapjában* az anyák önképzésében és a lányaik nevelésében fontos nevelési eszközként tekintett az olvasásra.⁷⁶⁴ A *Nővilág* olvasással kapcsolatos íráscikkei kisebb módosításokkal beépültek a *Pályavezető Olvasás* című fejezetébe és a szerző hosszasan érvel az olvasásnak a műveltségre ható, jellemformáló szerepéről. A fiatal leányok olvasási szokásával kapcsolatban Jósika Júlia úgy vélte, hogy a lányok olvasmányait irányítani szükséges. Miközben az angol regényirodalom olvasását preferálja a *Pályavezetőben*, az angol társadalmi gondolkodásban lesújtó módon uralkodott az olvasás veszélyeivel kapcsolatos negatív attitűd, és a 19. század végéig a fiatal leányokat az olvasás elkerülésére ösztönözték. Jósika Júlia a francia regények olvasása helyett az angol magaviseletű fejlődésregények olvasmányait ajánlja a fiatal leányok olvasmányául.⁷⁶⁵ A francia regények olvasásának mellőzését nemcsak a *Pályavezetőben*, hanem már korábban a *Nővilágban* megjelent *Mit kell olvasni* cikkben is megnevezte. “Montepin Sand György némely regényét,”⁷⁶⁶ kerülni javasolta, és ennek okán Jósika Júlia a konzervatív Anglia irodalmi alkotásait javasolta.

A 19. század folyamán az angol irodalomtörténetben jelentős szerepet töltött be az angol nőnevelést befolyásoló *conduct novel* (magaviseletregény) fejlődésregény típusának megjelenése, ami fiatal leányokról fiatal leányoknak szóló történeteken keresztül mutatta be a leányok értelmi és érzelmi fejlődésének szakaszait. Az angol “*conduct novel*” magaviselet regényekben többnyire a főszereplő nő élettere a családi otthon, és a regények történeteinek a végére nyilvánvalóvá válik, hogy a műveltség és a helyes magaviselet eredményeként egy fiatal lány hogyan juthat el élete fő rendeltetéséhez, hogy jó, azaz engedelmes feleséggé és boldog anyává váljék. Szegedy-Maszák Zsuzsanna a 19. század eleji angol írónők regényeivel kapcsolatban megállapítja, “hogy valójában azt a fejlődést írták le, amit a társadalom és a férfiak elvártak a nőktől, ritka esetben már megjelent a női egyenjogúsításért történő munkálkodás.”⁷⁶⁷ Erre példaként említi *Maria Edgewort* művét,⁷⁶⁸ amiben találkozik a regényíró és a női oktatási

⁷⁶³ *Nővilág* 3 (1859) 12. címlap és 178. o. Mjgy. Kiemelés tőlem.

⁷⁶⁴ *Török* 2020. 198. o.

⁷⁶⁵ *Jósika* 1863. 266-275. o.

⁷⁶⁶ *Nővilág* 3 (1859) 12. címlap és 178. o.

⁷⁶⁷ *Szegedy-Maszák* 2014. 197. o.

⁷⁶⁸ Maria Edgewort (1768-1849) írónő. Fő műve: *Letters for Literary Ladies*. 1795.

reformokért küzdő nő.⁷⁶⁹ *Jane Austin*,⁷⁷⁰ *Emily Brontë*⁷⁷¹ regényei nőkről szóltak nőknek, és a regények főhősnőit írónőként női látásmóddal közelítették meg, regényeikben a cselekvések színhelye a nő valódi élettere, a ház és a családi otthon volt. Regényeikben számtalan utalás történik az olvasásra és az olvasás fontosságára. Sőt, egyes szerzők, mint *George Eliot*⁷⁷² olyan világlátott hölgyekről is írnak, akik merész módon saját kezükbe veszik sorsuk irányítását.⁷⁷³ Az angol női tanácsadó irodalom a 19. század második felében a viktoriánus kori szellemiségre, a hagyományok megőrzésére szorítkozott. Eszerint a nő elsőrendű hivatása a háztartás vezetése, a családi élet boldogságának a biztosítása. Az olvasás kizárólag az erkölcsre pozitív hatással bíró írásokra korlátozódott.⁷⁷⁴

Jósika Júlia szemléletében az olvasás egyszerre módszer és eszköz az ismeretelsajátításra, a szellem művelésére, a haladó gondolkodásra, az általános műveltség megszerzésére, a polgárisult viselkedésre.⁷⁷⁵ Az író nő reflektál a korszellemre, amely a tájékozottságot és műveltséget ugyanúgy elvárja a nőktől, mint a férfiaktól.

*„Minden embernek olvasnia kell, ha nem akarja az egész művelt világ rosszalását magára vonni.”*⁷⁷⁶

*„aki olvasni szeret, nemcsak nem unatkozik, hanem lépést tart, a mindig haladó polgárosodással, s a lelke, szelleme késő öregségig fogékony és ifjú marad...a jól megválasztott olvasmány által igen sokat tanulunk és nevelésünk hiányait magunk pótolhatjuk...”*⁷⁷⁷

A *Pályavezetőbe* átemelt műveltség és az olvasás fejezet intelmei az általános műveltségi eszmény toposzát hagyományozza tovább.

„A műveltség, a valódi műveltség a test, kedély, lélek és szellem tehetségei egyforma és összehangzó kifejléséből és kiműveléséből áll. Beleértődik a szépirodalom, a zene, a képzőművészetek legjelesebb alkotóinak, műveinek ismerete, jártasság a történelem alapvető tényeiben, eseményeiben, a meghatározó történelmi alakok bizonyos mértékű ismerete. A műveltség szerves tartozéka a testápolás, a rendezett külső és illő öltözet, a pallérozott udvarias

⁷⁶⁹ Szegedy-Maszák 2014. 197. o.

⁷⁷⁰ Jane Austin (1775-1817) angol regényíró. Ismertebb művei: *Büszkeség és balítélet*, *Emma*, *A klostrom titka*.

⁷⁷¹ Emily Brontë (1818-1848). Angol költő és regényíró. Fő műve. *Wuthering Heights* (Üvöltő szelek).

⁷⁷² George Eliot szerzői álnév. Eredeti neve Mary Anne Evans (1819-1880) angol író. 1851-ben Londonban telepedett le. Belépett a szabadelvű Westminster Review szerkesztőségébe, itt szert tett John Stuart Mill és Herbert Spencer ismeretére. George Henry Lewes író élettársa volt, férjhez menni nem tudott hozzá, miután Lewes nő volt és nem tudott elválni. 1854-től Marian Evens álnéven is írt.

⁷⁷³ Szegedy-Maszák 2014. 197. o.

⁷⁷⁴ Szegedy-Maszák 2014. 194. o.

⁷⁷⁵ Pogány 2014. 42-52. o.

⁷⁷⁶ Jósika 1863. 268. o.

⁷⁷⁷ Jósika 1863. 266-275. o.

*beszéd, a trágárság és az illetlen témák kerülése. Nem lehet műveltnek tekinteni azt a személyt sem, aki hibásan használja az anyanyelvét szóban vagy írásban. **Vagyis nem abból áll a műveltség, hogy egy - két tárgyban kitűnőek vagyunk, hanem abból, hogy arányosan képezzük ki minden tehetségünket.** Az a fontos, hogy egy tudomány, egy művészet se legyen annyira idegen, hogy arról semmit vagy oly keveset tudjon valaki, hogy kénytelen legyen hallgatni, midőn arra kerül a társalgás, nehogy tudatlanságát elárulja, vagy nevetségessé tegye magát szüntelen kérdései s megjegyzései által.*⁷⁷⁸

Jósika Júlia olvasásra és műveltségre vonatkozó intelmei, az elme pallérozása olyan protestáns szellemi hagyomány, amely nemcsak a közösség, de az egyén számára is haszonnal kecsegtetett. Török Zsuzsa világít rá a Wohl nővérekkel kapcsolatos kutatásában arra az evangélikus gondolkodási attitűdre, hogy “az elme pallérozása, az evangélikus gondolatrendszerben keresztény kötelesség, melynek végső soron az önálló morális döntések meghozatalában jut szerep.”⁷⁷⁹ A *Pályavezető Olvasás és Műveltség* fejezete amellet érvel, hogy a nők a magasabb intellektuális képességeik birtokában, a bennük rejlő tehetség kiművelése által, akár egyéni módon (önművelés) vagy közösségi formában (intézményesített oktatás) kialakul az önismeret és felszabadul a nő személyisége a szellemi kiskorúságból. Az olvasás és műveltség megadja a nő számára az öntudatra ébredést, az individuális, morális, lelki szabadságot, hogy sorsáról önmaga dönthet, kialakítja a női személyiségben a morális autonómia döntési képességét. Ez a morális szabadság teszi a nőt alkalmassá arra, hogy önmaga döntse el, milyen könyveket olvas, nincs szüksége külső szabályozóra (nevelő) csak belső szabadságra.

A *Pályavezető* érdeme, hogy fontos hangsúlyt kap a *Tehetségeink kiművelése* c. fejezet. Ennek az intelemnek nincsenek előzményei a *Nővilág* műveltségre vonatkozó íráncikkei közt. Jósika Júlia 1863-ban azt a nevelési irányelvet fogalmazza meg, hogy kisgyermekkortól tanítani kell a lányokat rajzolásra, hímzésre, hogy hímzésmintákat tudjanak rajzolni, meg kell tanítani őket a varrásra, hogy babaruhát tudjanak varrni a babájuknak, hogy később a nők anyaként úgy tudjanak bánni a gyermekeikkel, ahogy ezt lányként a babájukkal tették. Jósika Júlia azzal érvel, hogy a fiatal lányok kézügyességének, képességének fejlesztése a nőre, mint egyénre és a közösségre nézve is hasznos. Az elsajátított kézügyesség vagy egyéb képesség fejlesztése, akár a nyelvi tudás, a nő felnőtt életében hasznos tudást (és egyben biztosítékot) nyújt a váratlan élethelyzetekre, például amikor egy nőnek egyedülállóként kell az önálló

⁷⁷⁸ Jósika 1863. 365. o. Mjgy. Kiemelés tőlem.

⁷⁷⁹ Török 2015b 30 (2015) 1. 93. o.

megélhetést, és a kenyérkeresetet biztosítania, önmaga vagy családja számára. Ez az intellems elsősorban az anyáknak szól, hogy szülői felelősségük van abban, hogy mire nevelik a gyermeküket, elsősorban a lánygyermeküket. Jósika Júlia rávilágít a valóságos problémahelyzetre, hogy hiányzik a magyar társadalmi gondolkodásból, a hagyományos nőnevelésből az az irányelv, hogy a lányokat öngondoskodásra neveljék és felkészítsék olyan élethelyzetekre, amikor maguknak kell önmagukról gondoskodni anyagi, egzisztenciális értelemben.

*„Legyünk dúsgazdagok és előkelők, még sem tudhatjuk - főleg a mostani korban - mi is vár reánk a jövőben, és **nem szorulunk-e majd egyszer valamelyik tehetségünkre, mindennapi kenyerünk megszerzésére.**”⁷⁸⁰*

Jósika Júlia nagy hangsúlyt helyez a nők műveltségi nevelésében az önismeretre való nevelésre. Új és modern nőnevelési elv az öngondoskodás, hogy a nők neveltetésük révén ismerjék meg a saját képességeiket és azt is, hogy mire tudják azt majd használni, hogyan tudnak hasznos polgárokká válni nemcsak a férjük, de önmaguk számára is, elsősorban a váratlan élethelyzetekben.

*„Tudjuk jól, hogy fiatal olvasónőink közül sokan, kik tehetős szülőkkel és az élet minden kényelmével sőt fényűzéssel bírnak, mosolyogva tán nevetve is olvassák e szavakat, föl nem tudván fogni, hogy az, **ki bőségben született, valamikor kénytelen lehetne mindennapi kenyerét homloka verejtékével keresni...de az élet sokra, igen sokra tanítja az embert, miről egykor - az ifjúság álmó éveiben sejtelve sem volt - és így mi is tudjuk most, miben akkor igen is kétkedtünk: azaz, hogy akár minő erősen és biztosan is vélünk állani, sohasem lehetünk biztosítva az élet viszontagságai ellen.**”⁷⁸¹*

Jósika Júlia láthatóan saját életének tapasztalati élményeit is beépítette a nevelési elveibe, és hiteles példája volt a társadalmi mobilitásnak, és annak, hogy a nemesi előjogokat élvező főrendbe született nőként, az emigráció sajátos élethelyzete révén, kényszerből, megélhetése érdekében polgári foglalkozást és jövedelmet biztosító tevékenységeket folytatott. Jósika Júlia nevelési elveiben alaptézis az Istentől kapott „erő és csíra”, azaz a nevelés kapcsán az adott személyben rejlő tehetség kibontakoztatása. A *Pályavezetőben* nagy hangsúlyt helyez a tehetség és szorgalom jellemvonásainak kiművelésére, ami már a meritokratikus szemlélet és

⁷⁸⁰ Jósika 1863. 137. o. Mjgy. Kiemelés tőlem.

⁷⁸¹ Jósika 1863. 138. o. Mjgy. Kiemelés tőlem.

értékrend képviselőjét is hordozta, amikor az egyént a társadalomban nem a rangja és előjogai, hanem a tehetsége, képességei és szorgalma által elért érdemek alapján ítélik meg.

A nők önfenntartó képességének a megfogalmazása, olyan új középosztálybeli női szerepmóddal, ami nemcsak a *Pályavezetőben*, hanem egyidejűleg Kánya Emília nőnevelési elveiben a *Családi Körben* is megjelenő modern nevelési elv.

Kánya Emília 1860-ban kezdte el szerkeszteni a *Családi Kör* c. lapot. Naplójában maga is bevallja, hogy a válása után gyermekei eltartása kapcsán kenyérkereseti problémái voltak és a lapindítást ez az ok erősen befolyásolta. Kánya Emília megkapta az engedélyt, így ő tekinthető a Monarchia első női lapszerkesztőjének. Kánya lapszerkesztői stratégiája az volt, hogy egy műveltségközvetítő és nőnevelési elveket közvetítő sajtóorgánumot hozzon létre. Kánya Emília ugyanarra a középosztálybeli művelt magyar hölgyközönségre alapozta a lapjának sikerességét, mint 1857-ben a *Nővilág*. Kezdetben a lapban központi helyet kaptak a középosztálybeli női szerepekről szóló tanácsadó cikkek, azok a női portrék, akik közvetítették és tovább erősítették a hagyományos női szerep elvárását. 1860-tól a *Nővilág* népszerűsége csökkent a *Családi Köré* nőtt, és a nők körében kedvelt hetilappá vált.⁷⁸²

A *Családi Kör* indulását követően a hazai nőnevelés ügyét illetően élénk polémia bontakozott ki a lapban. Csonki Árpád a *Családi Kör* nőképének kontextualizáló elemzésében Kánya Emília mellett a lapban zajló vita másik katalizátorának, a *Nyílt levél Emiliához Júliától* c. cikkek szerzőjeként Jósika Miklósné báró Podmaniczky Júliát feltételezi.⁷⁸³ A *Nyílt levél Emiliához* c. cikkek indítványozták a nők teljes felszabadítását, és szerzőjük amellel érvel, hogy mielőbb biztosítsák a nők leányintézeti oktatását, ahol tehetségeiket kiművelik, és olyan mesterségeket tanulhatnak, amellyel kenyérkeresőkké válhatnak, példaként említi a könyvelő, a könyvivő, a cukrász, tehát olyan szakmákat, amivel egy nő is a polgári társadalomnak hasznos tagjává válhat.

*„miért kell a lányoknak csupán olyan irányú tanulásban részesülniük, amely által örökké másoktól függenek, és soha önállókká nem lehetnek? Ezért tehát nézetem szerint oda kell törekednünk, hogy olyan leányiskolák legyenek, amelyekben kenyérbiztosító ismeretek taníttatnak, ezt tulajdonképpen a kormánynak kellene tenni, mint a melynek kötelessége gondoskodni az egyesek jólétéről.”*⁷⁸⁴

A „*Nyílt levél...*” cikkírója azt is indítványozza, hogy a hazai nőegyesületek, a nemzet gazdasszonyai karolják fel ezt az eszmét (a nők férfiakkal egyenlő tanuláshoz való joga) és

⁷⁸² Nagydíósiné 1958. 204. o.

⁷⁸³ Csonki 2015. 84-85. o.

⁷⁸⁴ *Családi Kör*, 2 (1861). 17. 267. o. Mjgy. Kiemelés tőlem.

minden városban alakuljanak ilyen női társulatok, amelyek ezt az eszmét támogatják, aminek megvalósulása eredményeként a szegény lányokat meg lehetne védeni a nyomortól és a süllyedéstől. A tehetség kiművelése és nők tanuláshoz való jogának megfogalmazása, az intézményes oktatás sürgető bevezetése sokkal erélyesebb hangon jelenik meg a cikkben, mint amilyen Jósika Júlia szerzői hangneme volt. Szaffner Emília, Szász Júliát feltételezi a *Júlia* név mögött.⁷⁸⁵ Csonki Árpád feltételezésével szemben, én Apraxin Júlia⁷⁸⁶ szerzőségét feltételezem. Feltevésemet arra alapozom, hogy Kánya Emília és Apraxin Júlia őszinte barátságot ápolt egymással, látogatták egymást és Apraxin Júlia 1860-62-ben aktív írói tevékenységet folytatott, több regénye franciául jelent meg Párizsban, és itthon a *Családi Körbe* is publikált.⁷⁸⁷ Apraxin grófnő kiválóan beszélt és írt franciául. Feltevésem, hogy ismerhette *Jenny P. d'Hericourt: La femme affranchie (A felszabadult nő)* c. művét, amiben a francia liberális gondolkodónő a férfiak és a nők egyenlőségét követelte, és szellemi áramlata hatással lehetett a grófnőre. Apraxin grófnő *Ilona c. regénye* 1860-ban egyidejűleg jelent meg *Jenny P. d'Hericourt* művével Párizsban.⁷⁸⁸ Apraxin grófnő szerzősége mellett a legerősebb érv, hogy a *Családi Kör* cikkírója, *Júlia*, a hazai nőegyesületeket szólította fel országos kiterjedtséggel az eszme érdekképviseletére, támogatására. Jósika Júlia ilyen jellegű társadalmi egyesületi szervezeteket megszólító, szervezkedő tevékenységéről nem tudok, és nem gondolom valószínűnek a Brüsszeltől harsogó felszólítást. Apraxin grófnő 1860 márciusában vette át a kerületi jótékony nőegyleti választmányi tagságát. Társadalmi szerepe lett a jótékonykodás, és kötelezettségei közé tartozott a kerületének szegény nőinek a látogatása.⁷⁸⁹ Ismerte a pesti civil egyesületi szerveződést. A szegény sorsú nőkkel való érintkezése és élethelyzetük megtapasztalása vezethette el őt véleményem szerint a cikkek megírásához, mint egyesületi tag, ő szólíthatta fel nagyobb társadalmi aktivitásra a hazai női egyesületeket.

Kánya Emília a *Családi Kör* c. lapban több cikkben: *A magyar hölgyekhez* (1860), *A magyar anya* (1860); *A női műveltségről* (1862) és *A nőről* c. (1864) írásaiban fogalmazta meg a nőneveléssel és női műveltséggel kapcsolatos nőnevelési elveit. 1860-tól a nők hagyományos szerepeit illetően negyedik elvárt női szerepként fogalmazódott meg a magyar nyelv és irodalom ápolása és a hazaszeretetre való nevelés, mint honleányi kötelesség. Kánya Emília honleányi szerepköréből eredően az idegen nyelvek oktatását nem támogatta, mert úgy vélte,

⁷⁸⁵ Szaffner 1998. 4. sz. (oldalszám nélkül)

⁷⁸⁶ Gróf Batthány Artúrné Apraxin Júlia (1830-1913). Író, színműíró.

⁷⁸⁷ Kovács 2013. 93. o.

⁷⁸⁸ Kéri 2018. 291-292. o. továbbá Apraxin Júliának az *Ilona c. regénye* 1860-ban jelent meg Párizsban. In: Kovács 2013. 93. o.

⁷⁸⁹ Kovács 2013. 93. o.

hogy az árt a magyar szellem és identitás kialakulásának.⁷⁹⁰ *A női műveltség* c. cikkében 1862-ben valós társadalmi problémát vet fel a nőnevelési kérdéseket illetően. Kánya nyíltan megfogalmazza, hogy a nők rossz neveltetést kapnak a szülőktől és a lányok szellemi kiművelésére nem fordítanak kellő figyelmet (energiát) inkább csak a külsőségekre, szépség, piperére és a divatra. Az anya, mint szülő szemében lánya házasságkötésekor a szépség fontosabb elv, mint a műveltség. Kánya szerint ezt a hibás szemléletet meg kell változtatni, azaz meg kell fordítani, és a műveltséget kell a külső szépség és akár a vagyoni helyzet fölé emelni.⁷⁹¹ Az író 1864-ben *A nőről* c. összefoglaló tanulmányában a nők művelődési, tanulási jogai mellett állt ki a nyilvánosságban.⁷⁹² A hagyományos gondolkodás a nők művelődését, olvasási szokásait okolta a társadalmi problémák jelentkezéséért, és azt tartották, hogy jobb meghagyni a nőket a tudatlanság és műveletlenség fokán, amin évszázadokon át voltak, hogy fogalmuk se legyen az egyéni szabad akaratról. Kánya Emília nőnevelési elveiben fontos szempont a nők műveltté tévése, aminek eszköze az olvasás. A nők műveltté válása kapcsán alakul ki a szabad akarat. Ez az elv egy újabb azonosság Jósika Júlia nőnevelési elveivel.

*„tanulás, úgy áll az olvasáshoz, mint a gyermek az ifjúkorhoz”. Ha az anya úgy áll az irodalomhoz és az olvasáshoz, hogy szabadidejében olvas, a gyermeke előtt jó példa, szellemképző és szívnemesítő.”*⁷⁹³

A közgondolkodásban meglévő hagyományos narratívát, miszerint a pénzért munkát vállaló nő erkölcsileg rossz hatással van a családi életre, Kánya Emília visszajára fordította és amellet érvelt, hogy a jó és hasznos munkavégzés a nő erkölcsi támaszává válik. Kánya arra helyezi a hangsúlyt, hogy a nőket tehetségük szerint a nevelés által ki kell képeztetni,⁷⁹⁴ azaz 1864-ben újból megfogalmazza a lapjában 1861-ben *Júliától* felvetett gondolatot, az intézményes nőoktatás és a nők kenyérkereseti pályákra való képzésének szükségességét. Ez ráerősít Jósika Júlia a *Pályavezetőben* 1863-ban írt „*a tehetségeink kiművelése*” irányelvére, mellyel céljait tekintve szintén azonos Kánya Emília 1864-ben korszerű nevelési elvével, a női önfenntartás és öngondoskodás téziseivel. A nő tehetségének kiképeztetése, azaz oktatása kapcsán a nő képessé válik gazdasági értelemben az önfenntartásra. Kánya érvelésében a nők önfenntartó képessége nem abból a célból fontos, hogy a nő azonnal függetlenítse magát a társadalomban, vagy hogy ne töltsse be a hagyományos szerepeit, épp ellenkezőleg érvel. Egy nő úgy tudja

⁷⁹⁰ *Családi Kör*, 1 (1860) 11. 168. o.

⁷⁹¹ *Családi Kör*, 3 (1862) 41. 637-638. o.

⁷⁹² *Családi Kör*, 5 (1864) 37. 866-870. o.

⁷⁹³ *Családi Kör*, 5 (1864) 44. 1036-1037. o.

⁷⁹⁴ *Családi Kör*, 5 (1864) 40. 944-948. o.

betölteni az elvárt hagyományos szerepeit, hogy az önfenntartó képességét alárendeli és szolgálatába állítja anyaként, gondoskodó feleségként, vagy háziasszonyként a családnak, mint gazdasági életközösségnek. Kánya az irodalmi életben tevékenykedő nőkre, az irodalommal való foglalkozásra, a társadalom hasznára végzett munkaként tekint, amely kiválóan megfér a hagyományos családi szerepekkel.⁷⁹⁵ A nők önfenntartó képessége mellett a társadalmi gondolkodás megváltoztatására irányuló, további szemléletformáló érv Kánya részéről, hogy a házasságban a nő egyénisége értéket fog képviselni azáltal, hogy a nő is tud pénzt keresni, és a férfiak nem egyedül lesznek felelősek a család fenntartásért. Ez az együttes közös felelősségvállalás nagyon modern elv, és korábban Jósika Júliánál is utaltam már rá a dolgozatban, ez tehát újabb azonosság a két író nőnevelési elveit illetően.

„nógató szükség arra törekedni, hogy a nő ne teher legyen pl. a házasságban a férfi számára, hanem ő maga is tudjon keresni, az ő egyénisége is értéket képviseljen...a nevelés kapcsán a nő tudná, hogy ahhoz menne, akit igazán szeret, mentesülne minden anyagi kényszertől, pillanatnyi érzelmi fellobbanástól, mert gondolkodni komolyan, ítélni tudna és mert önállóságának nemes tudata nem engedné, hogy a legelső jöttment izgalomnak eszeveszett módon rohanjon.”⁷⁹⁶

Jósika Júlia	Kánya Emília
„Oly korban élünk, hogy mindenkit felszabadítani igyekeznek”	Luther mondása: Nem megyek, de menettetem! ⁷⁹⁷
„legyünk dúsgazdagok és előkelők, még sem tudhatjuk – főleg a mostani korban – mi vár reánk és nem szorulunk-e majd egykor valamelyik tehetségünkre, mindennapi kenyereink megszerzésére. ⁷⁹⁸	„...nézetem szerint oda kell törekednünk, hogy olyan leányiskolák legyenek, amelyekben kenyérbiztosító ismeretek taníttatnak... ” ⁷⁹⁹ „...a szülők legszentebb kötelessége, úgy nevelni leánygyermeküket, hogy szükség esetére maguk is gondoskodni tudjanak magukról...” ⁸⁰⁰
„szerelemből házasodni” ⁸⁰¹	„...a modern nevelés kapcsán a nő tudná, hogy ahhoz menne, akit szeret , mentesülne minden anyagi kényszertől...” ⁸⁰²

A nők intézményes oktatásának megteremtése melletti legjelentősebb érve, hogy a műveltté válással a nők önálló gondolkodásra és önálló ítéletalkotásra lehetnek képesek a jövőben. Ez a

⁷⁹⁵ Bozsóki 2020. 144. o.

⁷⁹⁶ *Családi Kör*, 5 (1864) 43. 1009-1013. o.

⁷⁹⁷ *Családi Kör*, 5 (1864). 37. 866-870. o.

⁷⁹⁸ *Pályavezető*. 1863. 137. o. Mjgy. Kiemelés tőlem.

⁷⁹⁹ *Családi Kör*, 2 (1861). 17. 267. o. Mjgy. Kiemelés tőlem.

⁸⁰⁰ *Családi Kör*, 5 (1864) 44. 1036-1037. o.

⁸⁰¹ *Jósika* 1863. 386. o.

⁸⁰² *Családi Kör*, 5 (1864) 43. 1009-1013. o. Mjgy. Kiemelés tőlem.

morális autonóm döntési képességre nevelés azonos elv Jósika Júlia nőnevelési elveivel. Kánya Emília rávezeti a női olvasókat arra, hogy a tanulás révén a nőnek önmaga számára is lesz becses értéke, önmaga előtt és a szülők előtt is becsessé teheti saját magát, hogy neki nőként van szellemi értéke, és nemcsak szépség-tudata, aminek nincs értéke. Kánya végső érve, hogy amelyik nő alapos nevelésben részesül, nem kell érdekből piacra dobni a szívét, azaz szerelemből is házasodhat, aminek társadalmi haszna, hogy boldogabb társadalom jön létre.⁸⁰³ A szerelemből és nem kényszerből házasodás azonos érv Kánya Emília és Jósika Júlia nőnevelési elveiben. Kánya saját élettapasztalatából, Jósika Júlia férje előző házassága révén szerzett tapasztalatot a boldogtalan házasság és a válás nehézségeiről.

Kánya Emília és Jósika Júlia a liberális korszellem jegyében mindketten a folytonos átalakulás, változás, a haladásba vetett hitük segítségével észlelték a nyugat-európai korszellem következményeként a női szerepekkel kapcsolatos gondolkodás változását. Önmagában is érdekes, hogy egy rendi születésű, majd polgári életmód mintáját követő író és egy polgári családba született író látásmódjában hogyan van együttesen jelen a női művelődés és oktatás kérdésköre, és a női egyenjogúsítás problematikája. A nőemancipáció fogalmát a 19. században sokféleképpen értelmezték. A nők művelődési, oktatási, majd munkavállalási és végül politikai jogainak egyenjogúsítása több korszakra osztható.⁸⁰⁴ A nőemancipáció kérdéskörében az egyik póluson azok álltak, akik megelégedtek a nők művelődési és tanulási jogával, míg a másik végpóluson már azokat az emancipátorokat láthatjuk, akik a nők munkavállalásért és a nők politikai jogainak eléréséért küzdöttek.⁸⁰⁵ Kánya Emíliától és Jósika Júliától távol állt a harcok emancipáció. A két írónővel kapcsolatos nőnevelési íránycikkek általam vizsgált időszaka a nőemancipáció történetének 1825-1867-ig terjedő ún. II. nagy korszakára, vagy annak inkább a korszakhatárára tehető. Az újabb korszakhatárt a nőemancipáció történetében 1865-ben Veres Pálné Beniczky Hermin a *Felhívás a Nőkhöz* c. röpirata nyitotta meg, amikor felszólította a nőket, hogy álljanak ki gyermekeik 18-19 éves korukig való taníttatása mellett. Veres Pálné 1868-ban megalapította az Országos Nőképző Egyesületet, majd egy év múlva az első középfokú leányiskolát. Ezzel a magyarországi nőemancipáció folyamata egy újabb szakaszába lépett.

Bozsóki Petra megállapítása szerint Kánya Emília a nőemancipációt a nő erkölcsi tetteire vonatkoztatva értelmezte, ami abban teljesedett ki, hogy a nő művelt, képzett, ha szükséges, egzisztenciális önállóságra is képes honleányként élni.

⁸⁰³ u.o.

⁸⁰⁴ Kéri 2018. 145-148. o.

⁸⁰⁵ A „női emancipáció” és a „feminizmus” fogalmi megkülönböztetésére és célok különbözőségére lásd. Kéri 2018. 376-387. o.

Jósika Júlia a nőemancipációhoz való viszonyáról egyetlen mondat árulkodik. A levélrészlet egy olyan szöveggörnyezetből származik, amikor arról ír Reinsbergné Düringsfeld Idának, hogy az írói tevékenységét oly mértékű szellemi szabadságban végzi, hogy nem szorul senki gyámságára. Az is érdekes szempont, hogy a mai látásmódunkkal mindkét írónő házasságát a korszak házasságaihoz viszonyítva olyan emancipáltabb házasságnak láthatjuk, amelyben a feleségek egyenjogú házastársi szerepben mutatkoznak. Kánya Emília férje kapcsán tapasztalta a zsidó emancipáció folyamatát és vélhetően emiatt is nyitottabbá vált az egyenjogúsítás kérdéskörére. Jósika Júlia az emigrációban anyagilag, gazdasági értelemben függetlennek volt tekinthető, miután volt örökölt vagyona, életjáradéka és kereskedelmi és irodalmi tevékenységéből származó jövedelme. Olyan házasságban élt, hogy a férje engedte, hogy kereskedjen, írjon, üzleti vállalkozást indítson és véleményt mondjon a társadalmi nyilvánosságban, pl. egy külföldi sajtóban. Ennek ellenére a levélrészletből azt következtetem, és a műveiben megformált női sorsok is ezt a mintát sugallják, hogy gondolkodásában a női munkavállalás egy kivételes élethelyzetben volt csak támogatott, a nő egzisztenciális válsághelyzetével függött össze, és nem azzal, hogy minden áron joga legyen a férfiakkal hasonló állást betölteni. A nő önfenntartó képességének (munkavállalás) beillesztése a hagyományos női szerepekbe, az anyaság vagy feleség szerepkörébe számára is emelte a nők társadalmi, erkölcsi megítélését.

Jósika Júlia	Kánya Emília
„Igazán szívből örülök, hogy kinőttem ezt a pórázt, ha az emancipáció sokba is került nekem.” ⁸⁰⁶	„Kötelességem volt kimondani, hogy a női emancipáció alatt, immár nem a női kalandorságot értik, hanem a női erkölcsöt, anyagi és legbecsüesebb értékét. A hivatásáról megfelelő kalandor nő egy bűnös teremtés, míg a művelt és tehetségéhez mért szorgalom, csak növeli a nő erkölcsi értékét és nemünk tiszteletét.” ⁸⁰⁷

Jósika Júlia és Kánya Emília a 19. század első harmadában liberális szellemű neveltetést és értékrendet kaptak szüleiktől. Ehhez párosult a protestáns szellemi nyitottság, ami által térben egymástól távol és egymás mellett a szellemi úton mégis közel szolgálták írásaikkal az elmaradott hazai nőnevelés ügyét, és képesek voltak a haza, mint közösség javára fordítani szellemi tőkéjüket. Az önálló morális döntésre, önérzetre, önbecsülésre való nőnevelés, olyan intelmek mindkét evangélikus írónő tollából, amelyekben kitapintható a pesti német

⁸⁰⁶ „Ich bin herzlich froh diesem Gängelbande entwaschen zu sein, wenn die Emancipation auch viel gekostet hat.” (A magyar fordítást végezte Szilágyi Zita). X. sz. levél. Kelt. 1860. március 26. In: *Heinlein* 1913. 657-658. o.

⁸⁰⁷ *Családi Kör*, 5 (1864) 47. 1109. o.

evangélikus közeg évszázadok óta hordozott protestáns szellemi hagyománya, amelyben nevelkedett Jósika Júlia és Kánya Emília a 19. század első felében. „*Nem megyek, de menettetem!*” Luther mondását Kánya Emília önmaga számára is irányadó elvvé tette a lapjában 1864-ben. Arra a kérdésre, hogy 1865 után miért nem haladtak egymás mellett tovább a modern nőnevelés alapjainak lerakásában, az a feltevésem, hogy 1864-ben Jósika Júliának újabb váratlan krízishelyzete adódott. Jósika Miklós légzőszervi megbetegedése miatt végérvényesen el kellett hagyniuk Brüsszelt, ez nyilván nagyon megterhelő feladattal járt, pl. a megteremtett otthont felszámolni és ismét újrakezdeni. 1865-ben átköltöztek Drezdába. Jósika halála előtt 1865 elején készült el az *Emlékalbum*, amivel kapcsolatban Kánya Emília tesz egy utalást arra vonatkozólag, miszerint az *Emlékalbum* szerkesztésének az ötlete az övé volt és Bohusné Szőgyény Antóniáé.⁸⁰⁸ Kánya Emília visszaemlékezésében sérelmezi, hogy Jósika Miklós és Jósika Júlia ezt „agyonhallgatták”,⁸⁰⁹ és Kánya utal arra a bizonytalanságra, hogy nem tudja, hogy örültek-e ennek Jósikáék, mert Jósikáné ezzel kapcsolatban semmilyen életjelet soha nem adott felé. A két íróhoz egymáshoz fűződő viszonya meglehetősen képlékeny számomra. 1862-ben Kánya a női portré sorozatában Jósika Júlia női portréját is megjelentette a *Családi Körben*. Az éppen zajló Gyulai-féle nővita árnyékában a szerepkonfliktusokra reflektálva Kánya nem az írónői, és nem a honleányi szerepe felől közelítette meg Jósika Júlia jellemét, hanem a hagyományos női társadalmi szerepe felől, „*a derék nő*” alakjában mutatta Jósika Júliát az olvasóknak. A hagyományos szerephármas közül a feleség szerepét emelte ki Kánya és állította példaként ajánlva az olvasók figyelmébe, aki hűségesen és kitartóan ott áll az alkotó, író férj mögött és megteremti a harmóniát, amiben Jósika Miklós író alkotni tud.⁸¹⁰

Azt, hogy kettőjük viszonyában mikor és miért állhatott be a nem felhőtlen viszony, sajnos nem sikerült feltárnom, de tény, hogy Kánya Emília is agyonhallgatta évtizedekkel később naplója írásakor Jósika Júlia nevét, vagyis nem nevezte meg őt lapjának női szerzői közt, noha a neve akkor még ismert volt.

⁸⁰⁸ Bohusné Szőgyény Antónia (1803-1890). Báró Bohus János felesége. Világosan óvodát alapított. Naplójában megörökítette a szabadságharc befejezését jelentő fegyverletételt.

⁸⁰⁹ Kánya Emília: Régiés régi időkről. Egy 19. századi író emlékiratai. szerk. Fábri Anna-Kiss Bori. Kortárs Könyvkiadó. Budapest. 1998. 194. o.

⁸¹⁰ *Családi Kör*, 3, (1862). címlap.

5.3.2.3. *Liebe moral – Jósika Júlia erkölcsi intelmei*

A *Pályavezető* erkölcsi intelmei a laicizálódás folyamatában gyakorlatias tanácsokat fogalmazott meg a fiatal, erkölcsileg tiszta és védtelen hajadonoknak, hogy felkészítse őket a felnőtt társadalom elvárt normáinak az ismeretére. 1. *Világba vezetés.* 2. *A fiatal hajadon magaviselete férfiakkal szemközt.* 3. *Tetszvágy és kacérság.* 4. *Társaság és társadalmi élet.* 5. *Lelki tisztaság.* 6. *Vallásosság.* 7. *A férjhez menés.* 8. *A világ ítélete.*

A „világba lépés” intelmei annak megértését is szolgálják, hogy a fiatal lánynak ismernie kell a felnőtt közösség normarendszerét és ítéletalkotását, ahogyan az író fogalmaz, a világ ítéletét. A közösség normáinak követése vagy nem követése kapcsán az egyén elhelyeződik a társadalomban, a nő „híres” vagy „hírhedt”, de mindenképpen megítélt lesz a magatartása által a társadalomban, és a társadalom erkölcsi bélyegét, ítéletét nehéz megváltoztatni. Ezért javasolja a fiatal nőknek a puritán, szolid, mértéktartó magatartást. A felkészítésben fontos szerepe van az anyáknak, a nőrokonoknak, a női közösségnek. A fiatal leányok általában 14-15 éves korukban léptek be első bálozásuk alkalmával a társadalmi nyilvánosság színterére, a szülőknek azzal a nem titkolt szándékával, hogy lányaiknak mielőbb férjet találjanak. Az evangélikus gyülekezetek többségében a 13-15 éves kor között zajlott (zajlik ma is) a konfirmáció, ami egyben a vallási közösség felnőtt társadalomba való belépését, befogadását is jelenti. A mű közhasznú értékét növelhette az a tény, hogy a könyvet konfirmációs ajándékként is adták, mint a felnőttek értékrendjéhez igazodó hasznos tanácsok gyűjteményét.⁸¹¹ Jósika Júlia a *Pályavezetőben* önálló fejezeteket szentel a *Társaság és társadalmi életnek.* A *világ ítélete* c. fejezetben az igazságtalan társadalmi ítéletekről és a magyar társadalomban uralkodó megváltoztathatatlan tünő előítéletességről értekezik. Az író nemcsak a *Pályavezetőben*, hanem a *Nővilágban* megjelent több novellájában is foglalkozott a felnőtt társadalom által elvárt magatartási szabályok és sztereotípiák normarendszerével.

“Küzdeni ily hatalmassággal (a köz ítéletével) csak az erény szent hatalmával lehet...Ha igazságtalanság ér bennünket, ellen kell állni a világ ítéletének, küzdeni vele utolsó lehelletünkig... Ha erény és igazság mellettünk állanak, ki lehetne ellenünk?”⁸¹²

⁸¹¹ Ez növeli a mű társadalmi támogatottságát, hiszen élő hagyomány ma is az evangélikus gyülekezetekben, hogy a konfirmációnál Bibliát ad a lelkész ajándékba a konfirmandusoknak. A konfirmációs ajándék adásának lehetőségére ösztönzött a Politikai Újdonságok hirdetése két lapszámon át. „Confirmatioi ajándékok” In: Politikai Újdonságok. 19 (1873) 21. 250. o.

⁸¹² Jósika 1863. 409. o.

Az író nő gyakran morális síkra terelve beszéli el a nőknek a társadalmon és a családon belüli, a férfiaktól függő, azoknak alárendelt élethelyzeteit.

„Jóság, ész, vidámság, kecs, kellemes társalgás olykor sokkal kedveltebbek, a pusztas szépségnél...egyszerűség és szerénység, mindig csak előnyök lehetnek a fiatal hölgyeknél, e tulajdonok megkapják a szíveket, míg önhittség és gőg visszautasítják azokat...legyenek szívesek, udvariasak előzők(előzőkenyek) de illő mértékkel, főleg férfiakkal szemközt...legjobb, ha ifjú barátnéink a középutat tudják eltalálni.”⁸¹³

A nő társadalmi jogállásával, kiszolgáltatottságával, a nőkkel kapcsolatos igazságtalan társadalmi ítéletekről és az előítéletességről hosszas értekezik a *Pályavezető*. A szerzőnek a társadalmi igazságosság és igazságtalansággal kapcsolatos gondolataira feltevés szerint hatással lehettek az angol polgári liberalizmus képviselőjének, John Stuart Mill filozófiai rendszerének egyes tézisei. Jósika Júlia többször reflektál a szövegeiben a haladó szellemiségére, „*A kor melyben élünk, mindenkit felszabadítani igyekszik*”, tehát észlelője a nyugati nőemancipációs folyamatnak. Az 1850-es, 1860-as években a nők jogaiért, egyenjogúsításáért Mill is keményen harcolt az angol közéletben. A nők felszabadítása a társadalomban, felszabadítása a családban a férfiak uralma alól olyan erős eszmei hatás, amit Jósika Júlia írásaiban Mill liberális eszméinek a hatásaként feltételezek. Mill életrajzában a *The subjection of Women (A nők alávetettsége)* c. műve⁸¹⁴ társszerzőjeként feleségét, Harrietet jelölte meg, de ezt a munkát mindig is kizárólag Mill munkájaként tartották számon.⁸¹⁵ A művet Mill 1861-ben írta, de magyar fordításban csak 1876-ban jelent meg.⁸¹⁶ A nők alávettségével kapcsolatos tézisek lényege, hogy a férfiak nem ismerik eléggé a nőket, a testüket igen, de a lelküket nem. A nőknek meg kell adni a férfiakat megillető jogokat, a tanulásban és a politikai életben egyaránt. A nők boldogulásának alapja az egyéni szabadság. Mill tanulmánya előzményének tekinthető a *The Enfranchisement of Women (A nők választójoga)* c. mű, amit Mill felesége, Harriet Taylor Mill írt még 1851-ben, de akkor a tanulmány csak névtelenül jelenhetett meg a *The Westminster Review* c. angol folyóiratban. Harriet *A nők alávettségéről írt dolgozatában*⁸¹⁷ fogalmazta meg azt a megállapítását, hogy a nőknek is jár a teljes polgári és politikai egyenlőség, mind a munka, mind a művelődés területén. Szenvedélyesen védte a szabadság eszméjét a család magánszférájában is, és követelte, hogy az állam törvényileg ne

⁸¹³ Jósika 1863. 33-35. o.

⁸¹⁴ The subjection of Women c. tanulmányt Mill 1861-ben írta felesége Harriet Mill halála után, de csak 1869-ben publikálta.

⁸¹⁵ Szapu 2010. 181-182. o.

⁸¹⁶ Egei György fordította magyarra, Szatmáron jelent meg 1876-ban.

⁸¹⁷ n.n. (Mill Taylor, Harriet) 1851. 289-311. o.

szabályozza a házasságot s főleg ne tiltsa meg a válást. Kritizálta az akkori társadalmi rendszert és kulturális berögződéseket, az elválasztott szférák ideológiáját, és hogy ez az ideológia elválasztott szférákat (politika, üzleti élet) tartott fenn a férfiaknak és a nőket ezektől elválasztotta.⁸¹⁸ Nem értett egyet azzal, hogy megfosztják a nőket a politikai és polgári jogaiktól, rámutatva arra, hogy az ilyen rendszer nem felel meg a társadalmi igazságosság rendszerének, hanem alapvetően igazságtalan. A társadalmi igazságtalanság megszüntetésének feltétele a nők aktív és passzív választójogának bevezetése, és további feltétele a nők számára a szabadság biztosítása, hogy a politikai, gazdasági és üzleti életben, a társadalom minden szférájában ugyanúgy helyet kapjanak, mint a férfiak.⁸¹⁹ Harriet *A nők választójoga* c. írása többek között azért is jelentős, mert Millhez képest már egy évtizeddel korábban elvetette a gondolatszikrát a nők társadalmi alávetettségével kapcsolatban, és az írása 1851-ben ugyanannak a *The Westminster Review*-nak a számában jelent meg, ahol Jósika Miklós *Zur Geschichte des Ungarischen Freiheits Kampfes* c. névtelenül írt írásából és más kiadványokból megjelent egy tanulmány – szintén névtelenül – a magyarországi eseményekről. Ha nincs is arra vonatkozólag közvetlen bizonyítékom, hogy ténylegesen olvasta Jósika Júlia *A nők választójoga* c. művet, de feltételezem, hogy nyilván kaptak egy olyan példányt, amiben Jósika írásának részletei is közvetett módon más szerző tanulmányában olvashatóvá váltak, így áttekinthették annak a folyóiratnak az egyéb cikkeit is. Így megismerhetővé vált számukra *A nők választójogáról* szóló meglehetősen haladó szellemiségű értekezés. Amennyiben ez nem tekinthető kellően bizonyító erejű feltételezésnek Jósika Júlia szemléletének formálódására, egy további szempontra utalok. 1860-tól bontakozott ki francia nyelvterületen ismételt a nők alávetettségéről, egyenlőtlen jogi helyzetéről szóló társadalmi diskurzus. Jenny P. Héricourt, protestáns gyökerű francia gondolkodó *La femme affranchie*⁸²⁰ (*A felszabadult nő*) című munkája 1860-ban Brüsszelben és Párizsban is megjelent, ami a férfiak és nők egyenlőségéről szóló értekezés volt. Kéri Katalin hívja fel a figyelmet kutatásaiban Héricourt küzdelmére, rávilágítva arra, hogy Héricourt “sorra vette Comte, Proudhon, Jules Michelet és mások, nők és férfiak különbözőségéről, a nők alávetettségéről írt gondolatait és azok cáfolatát adta.”⁸²¹ Héricourt saját kortársai közül több gondolkodóra is hatással volt.⁸²² A korabeli liberális elvű

⁸¹⁸ u.o. *Szapu* 2010.

⁸¹⁹ u.o. *Szapu* 2010.

⁸²⁰ Jenny P. Héricourt: *La Femme affranchie: réponse MM. Michelet, Proudhon, E. de Girardin, A. Comte et aux autres novateurs modernes*, Bruxelles-Paris, VanMeenen et Cie - A. Bohn, 1860.

⁸²¹ *Kéri* 2018. 291. o.

⁸²² *Héricourt* saját kortársai közül több gondolkodóra is hatást tett, például az orosz Mihajlovra, aki elutazott hozzá Párizsba, és visszatérve Oroszországba lefordította Harriet Taylor Mill *The Enfranchisement of Women* c. munkáját. In: *Kéri* 292. o.

nőemancipációs gondolatok a francia nyelvterületen élő Jósika Júliára is hathattak, miután írói tevékenységében 1860-tól mutatható ki az a fordulat, hogy egyre szakavatottabb módon írt női témákban, nőnevelési kérdésekben.

Jósika Júlia a „*Miért nem ment férjhez Ágota néni*” c. novellájában⁸²³ a társadalomban létező női függőséget beszéli el, és védelmébe veszi a társadalmi előítéletesség kapcsán marginalizált helyzetbe kerülő női csoportot, elsősorban a vénkisasszonyokat. Az író a műben egy fiatal hajadon nő családon belüli státuszát, az atyai hatalom alatt álló nő függő helyzetét mutatja be.

A novella főhősnője még az atyai hatalom alatt állt, de már volt kéréje. A hajadon nő erényes jellemén, jóhírén, becsületén csorba esett amiatt, hogy – mivel a kérésének ígéretet tett –, nem megy el a bálba, de saját akarata ellenére, az atyai szóra kényszerből mégis meg kellett jelennie a bálon, és a báli jelenlét a kérés számára kiderült, a vőlegény megüzente a főhősnő menyasszonynak, hogy nem szavahihető, és ezzel erkölcsi értelemben a nő szavahihetősége, és megbízhatósága sérült. Egy ilyen magatartás miatt jobbnak látta a kérés elállni a szándékolt házasságkötési tervtől. A házasság tehát nem jött létre. A történetet újszerű megoldással zárja a szerző. A főhősnő úgy védi meg önmaga becsületét, hogy saját belső szabadsága és önbecsülése alapján dönt úgy, hogy nem megy férjhez senkihez, főleg olyan emberhez nem, aki meg sem ismerte igazi belső énjét, jellemét, csak külsőségek alapján ítélkezett róla.

Jósika Júlia ebben a novellájában erősen érvel Mill szabadságdoktrínája mellett és a nők számára is nagyon fontos szabadságelvet közvetít. John Stuart Mill liberális etikájának szabadságdoktrínája azt a tételt mondja ki, hogy „az egyén csak annyira felelős a társadalomnak, amennyi viselkedéséből másokat érint. Mindabban, ami csak őt érinti, jogos függetlensége korlátlan. Önmagának – saját testének és lelkének – mindenki korlátlan ura”.⁸²⁴ Mill szerint „az emberi tevékenységnek két szegmense létezik: egyfelől a belső szféra, melybe a gondolatok, érzések, érzelmek, lelkiismeret és azok tartoznak, amelyek csak az illetőre magára bírnak hatással, illetve a külső szféra, ami az egyén másokkal (a társadalommal) való interakcióit foglalja magában: azon tettei, amelyek befolyással bírnak mások életére.” Mill szabadságdoktrínája a morális autonómia elve mellett érvel, ami annyit jelent, hogy a személyiségben ki kell hogy fejlődjenek azok az intellektuális és morális képességek, amelyek képessé teszik az önálló, szabad döntéshozatalra, ami az egyéni boldogság elérésének a feltétele. Mill szerint csak az a társadalom lesz szabad, amelynek polgárai önálló gondolkodásra

⁸²³ Jósika Júlia: *Miért nem ment férjhez Ágota néni* c. novella. In: *Anyák Heti Lapja*. 1861. aug.11. (szerk. Vachott Sándorné). Ugyanez a novella megjelent egy könyv formátumú novellás kötetben. In: Való és költött. 1862. Pest.

⁸²⁴ Antos 2011. 188. o.

és ítéletalkotásra képesek. A Mill által kimondott individuális szabadságelv burkolt megnyilvánulásával találkozunk a műben, miszerint a modern, egyenlőségre és szabadságra épülő társadalomban minden egyént és csoportot, így tehát a nőt is meg kell illesse az az elv, hogy saját hatáskörében szabadon meghatározza életstratégiáját, elérendő célját és a saját helyét a társadalmi közösségben. Lényeges erkölcsi iránymutatás tehát a nők férfiaktól függő helyzetének megváltoztatásában, hogy a nőnek is kell legyen belső szabadsága, ami az önérzet kifejlődésével elvezetheti a nőt a saját sorsáról való döntéshez, ami morális értelemben még akkor is boldogabb állapotba juttatja a nőt, mintha kényszerből és engedelmisségből alávetnék magukat az atyai akaratnak. Jósika Júlia erkölcsnevelési célja, hogy egy nő képessé váljon szabadon dönteni a jövőbeni sorsáról, például egy házasság elfogadásáról vagy a kérő elutasításáról. Ehhez a döntési képességhez megfelelő szellemi műveltségre, önismeretre van szükség, amit a nőnevelés kapcsán kell a nőkben kifejleszteni.

Jósika Júlia gyakran morális érvekkel védelmezi a férjhez nem ment nőket. *A Vén leányok* c. írásában⁸²⁵ az egyedül maradt, pártában maradt nőkről ír, és úgy véli, hogy szerinte becsületesebb és tiszteletreméltóbb visszautasítani egy házasságkérést, és férjhez nem menni, ha nincs mögötte vonzalom és igazi szerelem, mint érdekből vállalni azt a jövőbeni sorsot, hogy eltartottként egész életen át függőségben és boldogtalanságban éljen egy nő. *A Pályavezetőbe* is átemeli a vénleányok kérdéskörét.

„Ezerszer inkább vén hajadon, mint egyszer nem szeretett, vagy bennünket nem szerető gazdag előkelő férj...Azért legyen szabad fiatal barátnőinket arra inteni, hogy ha a sors úgy akarja, hogy nem mehetnek férjhez oly férfiúhoz kit szeretnek és becsülnek, maradjanak inkább pártában, mindamellet, hogy mindig előre haladó polgárosodás dacára balfogalom, amely szegényfoltnak tartja férjhez nem menni, még teljes erőben van.”⁸²⁶

A fiatal hajadonok választását és a házasságra való felkészülését morális érvekkel támasztja alá a szerző. Eszerint a nőnek is van értéke, ez a műveltségben és szellemi képességeiben rejlik. Új szempont, hogy védelmébe veszi azokat a nőket, akik a társadalmi konvenciókat nem követik. Nem attól lesz értéke egy nőnek, hogy gyermeket szül, pontosabban akkor is lehet értéke, ha nem szül gyermeket, a műveltsége révén vannak pályák, amit betölthet, pl. a művészi pálya. A tanítónői képzés megindulása kapcsán számos nevelőnő, tanítónő lesz férjhez nem ment nő. A bizalom és a nő iránti tisztelet, megbecsülés és az őszinte szerelmi érzelem feltétele a jó

⁸²⁵ *Nővilág* 3 (1859) 6. 81-82.o.

⁸²⁶ *Jósika* 1863. 386. o

házasságnak, ha ez nincs meg, a pártában maradás is erkölcsösebb, mint az érdekből kötött házasság.⁸²⁷

A *Pályavezető* kézikönyv 1885-ben módosításokkal Kuliffayné Beniczky Irma szerkesztésében újabb kiadást megélt. Az összevetést Kerpics Judit elvégezte, én ennek okán ettől a dolgozatomban eltekintek.⁸²⁸

5.4. Jósika Júlia *Signoria Rosetti* c. novellája

A novella több sajtótermékben és könyvben is megjelent.⁸²⁹ A mű társadalomtörténeti korrajz, amiben a narrátori kiszólások és a megjelenített jellemek és cselekmények viszonyrendszeréből kirajzolódik a 19. század második felének magyar kisnemesi világa, a város és vidék értékrendjének és a mentalitásának különbsége, a társadalmi előítéletesség és egy tágabb szemléleti horizont, Magyarország és a külföld (Itália, Franciaország, Egyesült Államok) társadalmának viszonyításában elsősorban a nőkkel kapcsolatos társadalmi közgondolkodás különbségeire irányítja az olvasók figyelmét.

5.4.1. A mű rövid tartalmi összefoglalója

A mű főhőse, női alakja Erdősi Róza, akiről a novella elején kiderül, hogy egy pesti leánynevelő intézetben nevelkedik. Róza árvaságának valódi oka, hogy törvénytelen gyermek, egy főúr házasságon kívüli kapcsolatából született. Róza gyermekkori, intézeti leányneveltetéséről az ismeretlen főúr anyagilag gondoskodott. Erdősi Róza korának társadalmi előítéleteivel akkor ismerkedett meg, amikor intézeti iskolatársai, gyermekbarátai, – akik nyári szünetben hazatértek családjukhoz – Rózát nem szívesen fogadták be szünidei látogatásra, családi viszonyai rendezetlensége okán. Ekkor találkozik, mint egyén, a társadalom, a közösség, vagyis a világ ítéletével, hogy őt a közösség nem fogadta be, valójában társadalmon kívülinek tartották.

„Nincs nevem...szegény, névtelen, családtalan leány vagyok...”. „...Nem is tudtam, hogy 20 000 pengő forintom van. Világos, hogy szüleim, legalább is az egyik gazdag. De mit használ az

⁸²⁷ „...Mily kellemetlen dolog! Eszem ágában sincs férjhez menni. – egy cseppet sem vágyok rá. ...Sokkal jobban szeretnék pártában maradni...hiszen nem szükséges, hogy minden leány férjhez menjen...” In: Signora Rozetti. c. novella. In: Jósika Júlia: *Elbeszélések*. I.- II. kötet. Pest. Lauffer Kiadó. 1872. 252. o.
<http://mek.niif.hu/17900/17910/pdf/17910ocr.pdf> (letöltés: 2025. 09. 21.)

⁸²⁸ Kerpics 2025. 90-97. o.

⁸²⁹ Jósika Júlia: *Való és költött* c. Novellák és vázolatok gyűjteménye. Heckenast kiadó. Pest. 1862., Arany János: *Koszorú*. 1864.1. 365-374., 341-347., 390-396. o.; Jósika Júlia: *Elbeszélések* I-II. kötet. Pest, Lauffer Kiadó. 1872.

nekem? Mindent, de mindent odaadnék, ha családot s becsületet, nevet tudnék rajta vásárolni.”⁸³⁰

Iskolái befejeztével az intézetvezető igazgatónő a világi életbe való kibocsájtásakor fedte fel Róza előtt, hogy egy pártoló főúr egy tisztességes összegű pénzbeli hozományt hagyott rá arra az esetre, ha alkalom nyílnék a társadalmi rangnak és helyzetnek illő házasság megkötésére. Az igazgatónő presszionálására Erdősi Róza elfogadja a felkínált házasság lehetőségét, amihez nem köti szerelem, csak egyetlen jellemvonás, amit a leánygyermekbe már korán beleneveltek, az engedelmesség és belátás és elfogadás attitűdjei. Erdősi Róza keveset élt családi környezetben, de fiatal életének egyik leghőbb vágya volt, hogy megfeleljen annak a szerepnek, amely korának társadalmi elvárása volt a nőkkel szemben, hogy feleségként erkölcsileg tiszta, a családi szentély őrzője és férjének feltétlen engedelmes társa legyen.

„Föltettem magamban, hogy igen szorgalmatos gazdasszony, s engedelmes nő leszek. Ha kötelességemet engedelmesen teljesítem, végre majd csak boldog s meglegedett leszek.”⁸³¹

Róza férje a deklasszálódott, vidéki kisnemes alakja. A férj pazarló, túlköltekező életmódja miatt a család bizonytalan élethelyzetbe kerül.

„Még a cselédek számára is oly ebédeket s vacsorákat kell főzetnem, minő nekünk magunknak sem volt soha Baranyinénál. Egyszer-kétszer szóltam erről férjemnek, mondtam, hogy talán jobb volna szakácsnőt tartani a drága s vesztegető szakács helyett, kinek évenként háromszáz pengőforint fizetés jár, s ki a mellett annyit lop és elprédál, hogy ebből még egy cseléd élhetne. De hiába — Józsi erről nem akar semmit hallani.”⁸³²

Róza ért a háztartásvezetéshez, tanulmányai révén ért a számadáshoz, és titokban ezt olykor el is végzi, amikor férje távol van, ennek kapcsán tudna javítani a takarékos, beosztó és mértékletességre törekvő szemléletével (ami a polgári erények sajátja), de nőként nincs joga szólani, férjét jobb belátásra bírni. Róza boldogtalanul magányosan él a házasságban.

„Kissé magánosan érzem magamat, de unalomról szó sem lehet. Jövő június elejére kis vendéget várok, s fogadására annyi előkészület kell, hogy folytonosan el - vagyok foglalva - még pedig igen kellemesen. Mennyire örülök e kis főkötőknek, ingeknek s egyéb készleteknek! már a bölcső is megvan; most épen a keresztelő párna hímzéséhez fogtam.”⁸³³

⁸³⁰ A mű 1862-ben jelent meg először. A mű digitális elérhetősége, könnyebbége miatt választottam az 1872-es kiadásból a dolgozatban az idézést. Jósika Júlia: Elbeszélések I-II. kötet 1872. Lauffer Kiadó. Pest. 256. o.

⁸³¹ Jósika Júlia: Elbeszélések I-II. kötet 1872. Lauffer Kiadó. Pest. 256-257.o.

⁸³² u.o. 258.o.

⁸³³ u.o. 260. o

A novella történetiségét gyakran morális síkra tereli a szerző. Társadalomtörténetileg valós képet mutat a nők férfiaknak alávetett helyzetéről, és a férfiak erkölcstelen viselkedésének (ivászat, nözés, kártyázás) társadalmi elfogadottságáról. Róza férje szabados életet élt, napokra, olykor hetekre eltűnt anélkül, hogy Rózával megosztatta volna hollétének helyét. Róza már állapotos volt, amikor férje gyakran távolt volt Rózától.

„Férjem folytonosan úton van, — egy vagy más barátjának neve vagy születése napjára. Mikor aztán hazakerül, többnyire halvány és fáradt, s vagy igenis jó vagy roppant rász kedve van. Tartok tőle, hogy mindenütt sokat isznak és sokat játszanak. Ha a szerencse kedvezett, tele erszénnyel s jó kedvben tér haza — ellenkező esetben üres az erszény és rász a kedv. Szomorú egy élet! Vajon mindig így fog ez lenni? Pedig most honn kellene maradni s gazdasága után látni. Tavasszal sok a teendő, s itt minden az ispánra és a cselédekre van bízva.”⁸³⁴

Róza viseli a megalázott és női mivoltában magára hagyott női sorsát. Boldogtalan helyzetének okát Váraljainétól, a szomszédasszonytól tudja meg, aki a férfiszokások elbeszéléseivel bevezeti őt a megváltoztathatatlanak tűnő asszonysors sorsközösségébe. Amikor már minden vagyonukat felélték, és eladósodott a család, a férj hatalma révén rákényszeríti Rózát, hogy lássa el saját kézjegyével a váltókat, amiknek fedezete Róza hozománya.

„Aláírásodra van szükségem. — Aláírásomra? — Igen — igen! — De hiszen - Ne kérdezz oly sokat, szakított félbe Józsi oly durva hangon minőt még sohasem hallottam tőle — „...nem értesz a dologhoz és meg sem magyarázhatom — ez igen hosszas volna; — minden a mit tőled kívánok az: írd alá a nevedet ez írás alá! Evvel íróasztalomhoz ment, s egy iratot vonván ki zsebéből, az asztalra helyezte, a tollat a téntába mártotta s kezembe adta. — De hadd olvassom el legalább a mit alá kell írnom! szóltam, s fel akartam venni az iratot. — Az kellene még! kiáltott föl férjem békétlenül — hiszen egyetlen szót sem értenél az egészből...Elég, sőt több mint elég! tört ki férjem, lábával toppantván, s oly arczkifejezéssel melytől megijedtem — írd alá nevedet — parancsolom! Engedelmeskedtem, de oly reszkető kézzel, hogy alig tudtam tartani a tollat. Mihelyt az utolsó vonást bevégeztem, Józsi fölkapta az iratot, beporozta az aláírást, s aztán zsebébe rejtette a papírt...”⁸³⁵

Róza nem tudhatta meg az iratokból, hogy mit ír alá, pedig el tudta volna olvasni, de azt a férje nem engedte. Az eladósodás következményeit viselnie kellett, mert házukat, földjüket elveszítették. Róza és gyermeke arra kényszerült, hogy megélhetésük miatt Pesten vállaljon

⁸³⁴ u.o. 264. o.

⁸³⁵ u.o. 272-274. o.

alkalmi munkát és önálló lakhatásuk megoldása miatt bérelnie kellett egy szobát. Róza férje egy levél útján elköszönve kivándorolt Amerikába.

A műben ezt követően Róza jellemrajza az egyedülálló nő karakterét mutatja. A kézimunka tudásának (tanult képesség) köszönhetően szorgalmas munkával megteremtette szerény megélhetését. Egy nap különleges énekhangja (született képesség, tehetség) miatt Róza felvételt nyert az operaház kóristái közé. Sok évi munka, tapasztalás után gyűjtött annyi pénzt, hogy külföldi tanulás révén képezte hangját, és szorgalmas, kitartó munka után először Magyarországon, majd külföldön színházi főszerepeket kapott. Tehetsége, szorgalmas munkája, és tanulása kapcsán elismert és keresett színésznővé, énekesnővé vált. Egy napon Rózákat egyéni karrierje kapcsán már Párizsban találjuk, ahol sok hódolója, tisztelője volt. Róza a siker és elismerés fényében éli önálló életét. Egy magyar orvos is a tisztelője lett Rózának, aki hódolatával ostorozza az egyedülálló nőt, de Róza szilárd erkölcsi tartással ellenáll, mert még házasságban él, csak a férje elhagyta őt. Róza egy napon színházi főszerephez jut, de a premier napján, aminek sikere jelentené Róza egzisztenciális biztonságát, nagyon magas lázzal megbetegszik Róza kislánya. A műben elérkezünk a szerepkonfliktusok kérdéséhez, amivel a pénzért munkatevékenységet végző, munkát vagy hivatást gyakorló nőket a legtöbb vád érte, miszerint munkájuk gyakorlása miatt majd nem tudják ellátni az anyai kötelességüket. A feszültség Róza lelkében is harcol, ő a kislányát választja, de az író feloldja ezt az áldozatvállalást, és problémát. Rózának titkos hódolója egy férfi, (aki véletlenül orvos) aki a premier estéjén vállalja, hogy vigyázz Róza lányára, így Rózának nem kell lemondania a premierelőadást, aminek következménye, hogy sikeres és világhírű színésznő lesz. A mű azzal zárul, amikor Róza hírt kap férje haláláról, így feleségül megy az orvoshoz.

5.4.2. Jósika Júlia hagyományos kontra modern nőképe a *Signoria Rosetti* c. novellában

Az 1860-as években az anyaság és a házasság intézménye köré szerveződő eszményi nőiesség hagyományos nőképének tovább éltetése figyelhető meg. A szépirodalmi művek és társadalmi regények központi mozzanata volt a konszolidált házasság elérése. A *Signosria Rosetti* c. novella elemzésében az alábbi kérdésekre keresem a választ. Milyen nőkép és női szerepek közvetítésére vállalkozik a szerző? Milyen szerepet tölthet be az intézményesített leányneveltetés egy női, egyéni életútban? Milyen társadalmi folyamatokról közvetít indirekt módon a szerző?

A *Signoria Rosetti* c. novella női főhősnője, Erdősi Róza a novella első felében a nők hagyományos társadalmi szerepét, a feddhetetlen anya, a gondos háziasszony, az áldozatvállaló

feleség szerepének fenntartását erősítette. Jósika Júlia szabadelvű gondolkodása révén merész módon tükröt tartott korának a nemesi társadalom ethoszát magasztaló, ugyanakkor e rétegen belül a deklasszálódó kisnemesség költekező, kártyázó életmódjáról, az erkölcsi romlás tévútjairól és a férfiak erkölcsi viselkedésének társadalmi elfogadottságáról. A szerző érvel a főhősnő életpályáján keresztül az intézményesített, jó színvonalú leányiskolai képzés mellett, ahol a nő olyan képességekre és tudásra tehet szert, ami által képessé válhat a váratlan egzisztenciális válsághelyzetében az önálló megélhetés megteremtésére. A novella második felében Róza jellemrajzában Jósika Júlia a gyermekét egyedül nevelő nő, azaz a társadalomban egyedülálló nő helyzetét rajzolta meg, aki először varrásból tartotta fenn magát, albérletet fizetett és gyermeket nevelt. A női önállóság, és elsősorban a gazdasági értelemben vett önállóság megteremtésének egyik alapvető feltétele a műveltség és tanulás révén elsajátított ismeretek és képességek megléte. A műben burkoltan kifejeződik a leányok felsőbb iskolai oktatása, az intézményi keretek között elsajátítható tudás megszerzésének fontossága, ami az egyik pillére az önállósodásnak, az önfenntartásra képesség megteremtésének. A szerző véleménye és szándéka, miszerint indirekt módon a nők művelődéshez és tanuláshoz való jogát pártolta, bebizonyosodik azáltal, hogy Róza számvitelhez értő tudását az intézményesített oktatás eredményeként mutatta be és rámutatott arra a következményére is, hogy a vagyonvesztettség ellenére a tanulás révén bárki számára lehetséges a társadalmi felemelkedés vagy a társadalmi mobilitás. Ez az üzenet véleményem szerint már abba a modern haladó nőnevelési narratívába illeszkedik, hogy meg kell teremteni a nők intézményes tanulási lehetőségét, mindez a *Családi Kör* c. lapjának hasábjain a *Nyílt levél Emiliához* című írásban olvasható:

„Miért ne tanulhatna egy leány épp ugyanúgy könyvvitelt, mint egy férfiú? Miért ne lehetne ő is éppen könyvvivő, mint a férfiú? ...Miért kell a lányoknak csupán olyan irányú tanulásban részesülniük, amely által örökké másoktól függnék, és soha önállókká nem lehetnek? Ezért tehát nézetem szerint oda kell törekednünk, hogy olyan leányiskolák legyenek, amelyekben kenyérbiztosító ismereteket taníttatnak: ezt tulajdonképpen a kormánynak kellene tenni, mint amelynek kötelessége: gondoskodni az egyesek jólétéről, de mivel ez eszme még új, azért nem reményelhető, hogy a Kormány annak valószínűsítésére nézve egyhamar intézkedéseket tenne, nekünk nőknek kellene előbb kicsinyben hozzájárítani...”⁸³⁶

A műben többször kifejeződik, hogy a nő is képes problémaérzékenyen gondolkodni, megoldásokat javasolni, abban a helyzetben amikor egyedül van, például férje távollétében. Az

⁸³⁶ *Családi Kör*, 2 (1861) 17. 267. o.

alapvető elemi ismeretek, az írni-olvasni tudás fontosságának közvetítése is megjelenik a műben, továbbá a már Brunszvik Teréz által javasolt nőnevelési elv is, az alkalmazott tudományok oktatásának, művelésének szükségessége. Ez előrevetíti a felsőbb leányiskolák intézményesített szervezeti keretében megvalósítandó oktatás megszervezésének célját. Ha ezt a burkolt célt összevetjük a novella többször is megélt kiadásával, a legkésőbbi kiadás időpontjával 1864-gyel, akkor megállapíthatjuk, hogy csak pár évre van az Országos Nőképző Egyesület megalapításától, amikor is 1868-ban Veres Pálné Beniczky Hermin 9000 nő aláírásával követelte a törvényhozástól egy állami női tanoda (felső leányiskola) felállítását.

Az író a novella főhősnőjét az engedelmes feleség, a megalázottságot, függőséget alázatos szelídséggel viselő nő, majd az önkorlátozó anya képében jeleníti meg. A házasságban élő nő férjétől való függése csak akkor változik meg, ha valamilyen nem várt esemény következik be, (megözvegyül stb.) ezen oknál fogva szabadulhat fel a férje uralma alól. A társadalmi függőség és kiszolgáltatottság elbeszélése nagyon érzékeny és bátor téma Jósika író részéről. A főhősnő egyenértékű tudással bír, mint a férje: gazdaságirányítás, háztartásvezetés, cselédség irányítása, háztartási költségvetés és számadás készítése. Új elem a műben, hogy nemcsak a nőről, de a férfiakról, mint férjekről is képet rajzol. A társadalmi igazságtalanságként értékeli, hogy a férfiakkal morális kérdésekben megengedőbb a közgondolkodás. A pénzt szóró, költekező, tivornyázó, erkölcstelen életet folytató férfiakkal szemben más a társadalmi megítélés. A szerző kivetíti az olvasói fókusz Párizsra, ahol egy nő önmaga, egyedül is megállhat, dolgozhat, sikereket érhet el és nem válik a köz szemében erkölcsteleenné. A főhősnő férjének eltűnése és kivándorlása az USA-ba egy új, jobb élet reményében ugyancsak kortünetként jeleníti meg a kapitalizálódó gazdaság és tőkés társadalmi rend átalakulásakor a magyarországi társadalmi jelenséget, a kivándorlást. Az osztályát vesztett társadalmi réteg, elsősorban a kishatalosság, de polgárság létbizonytalanságára, kiútkeresésére, erkölcsi tévútjaira és olykor kilátástalanságára utal a szerző. Jósika Júlia nem lépi át a bűvös határt, nem buzdít radikális társadalmi mozgalmak megszervezésére, és nem beszél nyíltan a nőemancipációról, még a válást sem preferálja, ugyanakkor a nők jogi helyzetének megváltoztatásáért, tanulási jogaik szélesítéséért burkolt üzenetek formájában hatni kívánt a kor társadalmának gondolkodására és ítéletalkotására is. A novella azzal fejeződik be, hogy Erdősi Róza eléri karrierjét, Signoria Rosetti néven ünnepezt színésznő lett Franciaországban. Róza tehetsége, iskoláztatása, szorgalma és önképzése révén vált sikeressé, annak ellenére, hogy egyedülálló, gyermekét egyedül nevelő nőként dolgozott.

6. Az írói életpálya, majd az életút lezárulása

A francia-szárd-osztrák háborút lezáró villafrancai fegyverszünet után, 1859-ben Ferenc József császár leváltotta Alexander Bach birodalmi belügyminisztert. 1860-ban az *Októberi Diplomában* visszaállították az 1848 előtti magyar kormányzerveket, a Kancelláriát és a Helytartótanácsot. A magyar politikai vezető réteg elégedetlen volt az *Októberi Diplomával*, és a *Februári Pátenssel*, mert az 1848-as áprilisi törvényekben biztosított alkotmányos kormányzati intézményrendszer visszaállítását tartotta volna elfogadhatónak. Az 1861. évi februári alkotmány értelmében Ferenc József császár összehívta a magyar, a horvát és az erdélyi országgyűlést, hogy követeket válasszanak a Birodalmi Gyűlésbe.⁸³⁷ Az 1860-61-es politikai enyhülési és kompromisszumkeresési szakasz idején a magyar sajtóélet felpezsdült, és újból felszínre került a szabad véleménynyilvánítás és a nemzeti függetlenedési törekvések kérdésköre. Az 1860-as évek elején az európai, nemzeti egységmozgalmak (olasz, román,) erős hatást gyakoroltak a magyar nemzeti, függetlenségi mozgalom eszméjére, annak felélesztésére. Az enyhébb politikai légkör a sajtóra és az irodalmi életre is kedvezően hatott. Jósika Júlia a fellendülő irodalmi tevékenységükről Reinsbergnéhez írt levelében számolt be.

*„A regényemet is befejeztem közben, címet is találtam neki, és a pesti Heckenastnak eladtam. Címe: Családélet (Familienleben). Miklóstól is megjelent közben a Hartleben Kiadónál egy regény, amelynek címe: Egy magyar család a forradalom alatt (Eine ungarische Familie während der Revolution), amit már 1851-ben megírt és 1852-ben Braunschweigban nyomdába is adott. Ám utána közvetlenül Ausztriában és Oroszországban is szigorú büntetés kilátásával betiltották, így még sem jelenhetett meg. Hartleben kedvező példányszámot rendelt meg a braunschweigi Kheiltől, az olvasóközönség pedig oly kedvező fogadtatásban részesítette, hogy Hartleben rögtön megrendelte Miklóstól a folytatását is, - mivel az első 4 megjelent kötet csupán az első részt képezi. Szabad kezet kapott, azt küldhet, amit jónak lát, mert kész minden pénzt megadni a kéziratért. Miklós szerződést kötött 200 oldalas kötetekre, darabonként 1000 frankért.”*⁸³⁸

⁸³⁷ Katus 2021. 325. o.

⁸³⁸ “Meinen Roman habe ich indessen auch beendet, getauft und an Heckenast in Pesth verkauft. Der Titel lautet Családélet (Familienleben). Von Miklos ist indessen auch wieder ein Roman in Hartlebens Verlag erschienen. Er heisst Egy magyar család a forradalom alatt (Eine ungarische Familie während der Revolution), ward bereits 1851 geschrieben und 1852 in Braunschweig gedruckt, gleich darauf aber in Österreich u. Russland bei harter Strafe verboten, so dass er nicht ausgegeben werden konnte. Hartleben hat nun, unter günstiger Pressverhältnissen, die ganze Auflage von Kheil in Braunschweig erstanden und das Buch ward vom Publicum so günstig aufgenommen, dass Hartleben Miklos so gleich um die Fortsetzung desselben bat — die 4 erschienenen Bände bilden nur die

Jósika Miklós több betiltott regénye, köztük a *II. Rákóczi Ferenc c.*, az *Egy magyar család a forradalom alatt (Eine ungarische Familie während der Revolution)* című is megjelenhetett, és annak terjesztését is engedélyezte a Habsburg államhatalom 1861-ben. Jósika Júlia írói pályájában is fordulatot jelentett az 1860-as enyhülés. 1860-tól a *Nővilág* lapszerkesztő gárdája jelentősen átalakult azáltal, hogy Bajza Lenke házasságot kötött Heckenasttal, és a fiatal írónő, majd öccse is szerkesztője lett a *Nővilágnak*. 1860 áprilisában a *Nővilág* divattudósítói pozíciójából váratlanul kiejtette Jósika Júliát Heckenastné Bajza Lenke, aminek okaira már a korábbi fejezetben utaltam.⁸³⁹ A közbeszédet és a közgondolkodást erőteljesen áthatotta a nemzeti narratíva, ami 1860-tól a női irodalmi divatlapokban is leképeződött, és előtérbe kerültek a nemzeti témák. Megváltozott a *Nővilág* arculata, Jósika Júlia túlságosan világpolgári tudósítónőnek számított, a divattudósítások fókuszába a magyaros öltözet és divat került, aminek szerkesztését Heckenastné Bajza Lenke kapta meg.⁸⁴⁰

„...megkísérlem tehát e rovat ideiglenes betöltését, bátorítva magamat, hogy feladatom könnyebb elődömnél, mert hiszen magyar nőnek magyar divatról könnyebb és kétségkívül örvendetesebb is írni, mint a bár európaiilag közös, de mégis idegennek mondható un. párisi divatról.”⁸⁴¹

Jósika Júlia írónő tudósítói szerepkörét elveszítve a szépírói munkáival továbbra is jelen volt a lapban, de kitapintható, hogy Vajda Jánossal együtt fokozatosan háttérbe szorultak. Arra nem találtam forrást, hogy megromlott volna a kapcsolat Jósika Júlia és Heckenast között. Tény, hogy az írónő fő mecénása Heckenast Gusztáv volt, de más szerkesztőkkel és kiadókkal (Hartleben, Lauffer testvérek) is épített ki új munkakapcsolatot.⁸⁴² Jósika Júliának a provizórium alatt több önálló regénye, novellák, és a női életvezetéssel kapcsolatos tanácsadó írásai jelentek meg, ez az időszak az önálló szerzőségének a legtermékenyebb korszaka.⁸⁴³

---

erste Abtheilung — und ihm freistellte zu senden, was er will, er sei bereit das Manuscript um jeden Preis zu erstehen. Miklos hat nun einen Contract auf 1000 francs per Band zu 200 Seiten geschlossen.” (A magyarra fordítást végezte Dr. Rákóczi Katalin és Szilágyi Zita). XIV. levél, Brüsszel am 29. Juni 1861. In: *Heinlein* 1913. 662-663. o.

Lásd még. *Szilágyi* 2019b. 190. o.

⁸³⁹ Heckenast Gusztáv 1858 decemberében feleségül vette a 18 éves Bajza Lenkét, aki a *Nővilág* alapításától kezdve már a *Nővilág* szerkesztője akart lenni. 1859. július 24-től Vajda János „betegsége miatt” Heckenastné átvette a *Nővilág* c. lap szerkesztését, mivel nem volt szerkesztői tapasztalata Matkovics Pál segített neki a legtöbb rovat szerkesztésében. In: *D. Szemző* 1979. 129. o.

⁸⁴⁰ *Szilágyi* 2019a. 202. o.

⁸⁴¹ *Nővilág* 4 (1860) 14. 218. o.

⁸⁴² *Szilágyi* 2019a. 103. o.

⁸⁴³ Jósika Júlia: *Éva* c. regény. Két kötet. Heckenast Gusztáv. Pest. 1860., Jósika Júlia: *Semmit félig!* Szigethy Album. 1860.; Jósika Júlia: *Hölgynaptár*. 1861.; Jósika Júlia: „*Miért nem ment férjhez Ágota néni?*” c. novella; Anyák Heti Lapja. 1861., Jósika Júlia: *Családélet*. Két kötet. Kiadja Heckenast Gusztáv. Pest. 1862., Jósika Júlia: *Való és költött*. 1-3. kötet. Kiadja Heckenast Gusztáv. Pest. 1862., Jósika Júlia: *Pályavezető*. Heckenast Gusztáv. Pest. 1863.; Jósika Júlia: *Egy éji kaland*. Lisznyai Album. 1863.; Jósika Júlia: *A fegyenc*. Koszorú. 1863.; Jósika

Továbbra is aktívan szervezte férje műveinek a hazai megjelentetését, amit bizonyítanak Arany Jánoshoz írt levelei.⁸⁴⁴ A korábbi fejezetben már utaltam rá, 1860-ban a magyar irodalom és művelődéstörténet szintézisszerű összefoglalójával egy nyugati és keleti irányú horizonton, Párizs és Szentpétervár irányába is tájékoztatta egy irodalomtörténeti összefoglaló tanulmányával a külföldet. Jósika Júlia az 1860-as évek első felében ahhoz a szerzői körhöz tartozott, akik a nőkérdésben a haladóbb, szabadelvűbb eszmeáramlatot követték. A nőkérdésben megjelent írásai Arany János *Szépirodalmi Figyelő* c., majd a *Koszorú* c. folyóiratában, továbbá a Kánya Emília szerkesztette *Magyar Nők Évkönyvében*, a *Családi Körben*, és Vachot Sándorné *Anyák Heti Lapjában* jelentek meg. Arany János elismerően méltatta Jósika Júlia írói tevékenységét, műveltségközvetítő szerepét, és a *Szépirodalmi Figyelő* megszüntetésekor felkérte az általa alapítandó *Koszorú* c. lap munkatársának is.⁸⁴⁵

Méltóságos Báróné!

Aesthetikai szaklapomat, a Figyelőt, oly szépirodalmi s általános mivelttség terjesztő lappá készülök átalakítani, mely a hölgyvilágnak is több élvezetes olvasmányt nyújtson, mint a megszűnt folyóirat. Méltóságod egyik közelebbi műve a Figyelőben is úgy volt ismertette, mint a tiszta nőiség s erkölcsi nemesség kinyomata: s bizonyára nagyot vesztenének lapom olvasói, ha azon gyöngéd toll tiszta vonásait nélkülöznék, mely kivált női közönségünk előtt oly méltán kedvessé teszi Méltóságod iratait. Bátorkodom annálfogva szíves tisztelettel fölkérni, hogy lapomat e részben pártoltjai közé bevenni s olykor egy beszéllyel gazdagítani méltóztassék.

Kezeit csókolva maradok Méltóságodnak

Pesten, oct. 29-én 1862

*legalázatosb szolgája Arany János.*⁸⁴⁶

Jósika Júliának a *Koszorúban* megjelent novellái⁸⁴⁷ közül kettőnek az elemzését a korábbi fejezetekben bemutatam. Török Zsuzsa hívja fel a figyelmet egy tanulmányában, hogy a korszak nőíróinak pártfogóik kapcsolati hálója biztosíthatta művük megjelenését, irodalmi,

Júlia: *Az első beteg*. Családi Kör. 1863., Jósika Júlia: *Signoria Rosetti*. Koszorú. 1864.; Jósika Júlia: *Az élet esélyei*. (Das Lebens Wechselfälle). Kiadja. Lauffer Vilmos. Pest. 1864.

⁸⁴⁴ Jósika Miklós és felesége levelei Arany Jánosnak. In: MTA Kézirattár. Jelzet: K.513/243-249. A levél közlése: Jósikáné Podmaniczky Júlia - Arany Jánosnak. 1863. július 1. Brüsszel. In: Arany János Összes Művei. Szerk. Kormpay H. János. XVIII-kötet. LEVELEZÉS 4. (1862-1865.) Universitas Kiadó. Budapest. 2014. 335-336. o.; 406. o.

⁸⁴⁵ Arany János 1860-ban lett a Kisfaludy Társaság titkára. Írói pályájában meghatározó időszak volt, hogy 1860-ban indította a *Szépirodalmi Figyelő* c. majd 1863-tól a *Koszorú* c. folyóiratot. A *Koszorú* c. hetilap 1863-1865-ig állt fenn.

⁸⁴⁶ Arany János levele Jósikáné Podmaniczky Júliához. 1862. október 29. In: Arany János Összes Művei. Szerk. Kormpay H. János. XVIII-kötet. LEVELEZÉS 4. (1862-1865.) Universitas Kiadó. Budapest. 2014. 153-154. o.

⁸⁴⁷ Jósika Júlia: *A fegyenc*. Koszorú. 1863. I. 20-21. sz. 1863. máj. 17. 467-471.; máj. 24. 493-498; *Nagyanyám naplója*. c novellája Koszorú. 1863. II. 13-15. sz. szept. 27. 292-299.; okt. 4. 318-323.; okt. 11. 341-347., *Signora Rosetti*. 1864. I. 15-18. sz., ápr. 10. 341-347. ápr. 17. 365-371., ápr. 24. 390-396., máj. 1. 414-420.

In: Arany János Összes Művei. Szerk. Kormpay H. János. XVIII-kötet. LEVELEZÉS 4. (1862-1865.) Universitas Kiadó. Budapest. 2014. 778. o.

közéleti támogatottságát. Vachot Sándornénak⁸⁴⁸ a pártfogója Eötvös József volt, aki rábírta Heckenastot, hogy támogassa 1861-ben az *Anyák Heti Lapja* c. lap kiadását, melynek szerkesztője Vachotné lett.⁸⁴⁹ Ebbe a lapba Jósika Júlia is írt. E szerzői körnek nemcsak a kapcsolati hálója, hanem a szellemi irányvonala és írói küldetésvállalása is körülrajzolódik. Ha összehasonlítjuk az *Anyák Heti Lapjának* a programnyilatkozatát a *Nővilág* indulásakor tett szerkesztői programnyilatkozattal, akkor ebben a relációban megállapítható, hogy Heckenast szinte ugyanazon szellemi program mentén alkalmazza újságjában a szerkesztőket, írókat, mint a *Nővilág* c. lap indítása kapcsán.

„Hazánk nagy fontosságú időszakot él, s épen oly nagy jelentésű jövőnek néz elébe, melyben inkább, mint valaha van szüksége fiainak összes erejére, hogy egyesülten – a legmagasztosb polgárerényektől lelkesítve – a hon dicső jövőjének alapját vessék meg. De kérjük: vajjon ki képes e polgárerények csiráját azok szívébe oltani, kiknek hivatása a hazát erőssé és nagygyá tenni? Nemde mindenekelőtt a művelt nemes anyai szív, mely minden nagy, jó és szép iránti fogékonysága és lelkesedésében az egykori nagyság termékeny magvait hinti el a gyermek tüzes lelkébe, ki egykor hona büszkesége leend, és a leányka szelid szívébe, ki egykor az igaz hazafit boldogítani, s erényei hatalmával a hazának újabb nemzedéket nevelni fog? Drága hazánk anyjait elősegíteni szent hivatásukban, a nevelésben – és valódi nemes, erkölcsös családélet megalapításában, mely minden nemzetek szerencséje és jólétének szülő forrása, – ebben őket erősíteni és buzdítani – ez leend a főntebbi vállalatnak nemes feladata.”⁸⁵⁰

A magyar politikai vezető rétegben 1860-tól élénk politikai kérdésként fogalmazódott meg a polgárosodás és a nemzet fennmaradásának és megújulásának a politikai programja. Ez a program részben a közép-európai térség nemzetiségeinek nemzetállami törekvései okán és az 1861-ben visszarendeződött neoabszolutizmus rendszere újragondolásra készítette a hazai politika élét vezetőit. A provizórium időszakában a nemzet fennmaradásának zálogát a hazafias nevelésben, a nőnevelés hathatós (újra)szabályozásában fogalmazta meg a magyarországi vezető réteg. Buzinkay Géza hívja fel a figyelmet arra, hogy a kiegyezés előtti sajtóságos magyarországi viszonyok között a nyilvánosságot a sajtó biztosította.⁸⁵¹ Ebben az összefüggésben van jelentősége annak, hogy Jósika Júliának milyen szellemi program mentén és milyen szerzői-szerkesztői-kiadói körhöz kapcsolódva jelentek meg az írásai. A Heckenast

⁸⁴⁸ Vachot Sándorné sz. Csapó Mária (1828-1896) író, szerkesztő. fordító. Vachot Sándor író felesége.

⁸⁴⁹ Az *Anyák Heti Lapja* 1861. április 6. - 1861. december 28.-ig állt fenn. A lap megszűnése után, 1863-tól jelent meg a *Magyar Gazdasszonyok Heti Lapja*, amit szintén Vachotné szerkesztett, a lap 1865-ig állt fenn, és ebbe a lapba is írt Jósika Júlia. In: *Török Zsuzsa* 2020. 194-195. o.

⁸⁵⁰ *Anyák Heti Lapja*, 1 (1861) 1. 7. o.

⁸⁵¹ *Buzinkai* 2016. 170-174. o.

kapcsolati hálójához tartozó írók többsége 1860-tól alárendelte magát a polgárosodást segítő és a nemzet megújítását képviselő szellemi hadviselés programjának, amely mindezeknek a céloknak a politikai eszközt a magyar nyelv és kultúra, továbbá a magyar nőnevelés ügyének hathatós támogatásában látta. Ezt a célt szolgálta Mikó Imrének⁸⁵² 1860-ban a *Budapesti Szemlében*⁸⁵³ megjelent *Nőink hivatása* c. írásának⁸⁵⁴ szellemi célkitűzése, továbbá Heckenast 1861-ben tett programnyilatkozata az *Anyák Heti Lapjában*, amely folyománya volt a *Nővilág* c. lap indításakor kitűzött társadalompolitikai céloknak. Mindebben a szellemi megújításban a reformkori patriotizmus toposzának és Széchenyi István nőkkel kapcsolatos intencióinak továbbélése figyelhető meg, miszerint a nő társadalmi szerepe, hogy művelt legyen, és feladata a hazafik (honfiúk) boldogítása, ebből következően a nők honleányi kötelessége az erény szent hatalmával a hazafik nevelése.

„...Ti vizsítok karjaitokon életbe a kisedet növendékét, s jó polgárrá nevelitek; a ti nemes tekintetetekből szí a férfi lelki erőt s elszánt bátorságot. S ha léte alkonyodik a haza ügyében, ti fontok koszorút homloka körül. Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség védangyalai, mely nélkülötek-higgyétek-soha ki nem fejlik; vagy nemsokra elhervad, mert ti vontok minden körül bájt s életet. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót. Üdvözlét és hála néktek.”⁸⁵⁵

A női erény- és jellemformálásban a nők tanuláshoz való jogának társadalmi hasznosságára utal a *Nővilág Életiskola* c. rovatban megjelent *Mire való a tanulás?* c. névtelen írás, ami feltételezésem szerint Jósika Júlia írása, mivel hasonló tartalmú és című írásai jelentek meg már a lapban.

„De, ha mindazt, amit a nő tanul, gondol, gyakorol, a legmagasabb célnak: az erkölcsi nemesülésnek fokozására szolgál, és a nőt általában jobbra, értelmesebb gazdasszonnyá tapasztalt nevelővé, a férj hű és biztos barátjává teszi, akkor a nőnek ezen magasabb műveltsége ellen emelt minden idétlen panasz elenyészik.”⁸⁵⁶

A levélrészlet bizonyítja, hogy a polgárosodás előrehaladásával és a nőnevelés terén való elmaradottságot a haladás szellemisége váltotta fel. Társadalmi szükségletté vált a nők

⁸⁵² Mikó Imre 1805-1876. Az Erdélyi Múzeum Egyesület megalapítója.

⁸⁵³ *Budapesti Szemle* (1860) 6. IV. közlemény.

⁸⁵⁴ Mikó 295-298. o.

⁸⁵⁵ Széchenyi István a reformkorban a *Hitel* c. művében miközben átfogó reformokat fogalmazott meg a társadalom és gazdaság átalakítására, a nő hagyományos feladatait illetően kiemelten fontosnak tartotta a magyar nyelv és kultúra megtartása és emelése szempontjából a nők, az édesanyák szerepét.

⁸⁵⁶ A *Nővilág* 1860. január 2. sz. 25. Életiskola rovatában a szöveg tartalmi elemei szorosan kapcsolódnak Jules Michelet *La Femme* c. könyvében kifejtett azokhoz a gondolatokhoz, hogy a nőnevelés révén meg kell értetni a nővel, mire való az olvasás, miért fontos, hogy a nő művelt társalkodója legyen a férjének.

intézményes oktatásának érdekképviselője, de az állami szerepvállalás annak kiépítésében még néhány évet, évtizedet váratott magára. A probléma orvoslására megoldást nyújtott az önművelést biztosító és a családi otthonokban alkalmazható, modern tudást közvetítő praktikus női oktató-nevelő kézikönyv(ek) szerkesztése, ami tematikus módon segítséget nyújtott azon társadalmi csoportok nőtagjai számára, akik már vagyoni helyzetük romlása miatt nem tudtak magán nevelőket biztosítani leánygyermekük neveltetésére. Heckenast, mint kiadó, a nemzet megújítása szempontjából tartotta fontosnak a női hivatással kapcsolatos normatív szabályok lefektetését egy pragmatikus, közhasznú, gyakorlatias kézikönyv keretében. A mű létrejöttének társadalmi hasznosságát alátámasztja Vajda Jánosnak a *Nővilág* c. lap 1862. március 20-i számában megjelent a *Nőnem közhasznú irodalmának megteremtésével* kapcsolatos cikke.

*„... Nem éppen szerencsésen jellemzi nálunk e téren a művelődés irányát, hogy a gyakorlati hasznú, általában a tanulságos elem összes irodalmunkban oly aránytalanul csekély helyet foglal, oly kevés részvétre talál, mint sehol a kerek világon, hogy szinte kétségbe ejti ez arány a komolyan, higgadtan gondolkozót...Általános társadalmi, erkölcsi, élettapasztalati elveket fejtegethetünk, a minthogy ezt, nagyobb részét külföldi remekírók után, „Életiskola” rovatunkban cselekedtük is. De már, mi a házasság különféle vezérelveit, részletességeit, a szorosabb női teendők rendszabályait, s végre magát a jó ízlést, a kizárólag női dolgokban illeti - erre vonatkozólag irodalmunk a honleányok sorából várja mesterét. Külföldi szakmunkák e feladatot meglehetősen elősegíthetik, de **csak egy szakértő magyar író** kezében, aki érti, mi alkalmazható abból hazánkra, és aki azon temérdek és éppen legégetőbb szükséges javításokat is megvitatni, ajánlani képes, melyekről csak magyar nő szólhat, mert arról külföldi író mit se tudhat...De mivel különösen a gyakorlat, a tapasztalás tere mindenben oly kiterjedt, **hogy azt a legtehetségesebb egyes is magában ki nem merítheti** és e tekintetben a gyakorlati irodalmi szakmái az egyiptusi piramidekhöz hasonlóak, melyeket egész nemzetek építettek -, úgy kívánatos volna nálunk is, hogy hazánk művelt és irányképes honleányai a női ismeretek terén szerzett tapasztalatokat, bármily csekély tárgyban is, honi divatlapjainkban **közzé tenni kegyeskedjenek, hogy ebből idővel női szakösmeretek egész teljes honi irodalma fejlődhessenek.**”⁸⁵⁷*

1862-ben amikor Vajda János e sorokat írta, a *Nővilág* c. lapot már Bajza Jenő szerkesztette és a lap előfizetőinek a száma csökkent, hanyatlásnak indult.⁸⁵⁸ Vajda János 1857-1860-ig tartó rendszeres, heti munkakapcsolata révén ismerte Jósika Júlia szakmai kvalitásait, és Brüsszelből

⁸⁵⁷ Vajda 271. o. Mjgy. Kiemelés tőlem.

⁸⁵⁸ Nagydíósi 1957. 193-229.; 203. o.

Magyarországra közvetített női életmóddal és nőneveléssel kapcsolatos irányadó írásait. Úgy vélem, hogy Vajda ezen írásában hivatkozott, egyébként névtelenül szerkesztett *Életiskola* rovat említése is erősíti azt a feltevésemet, hogy az *Életiskola* rovatot is Jósika Júlia szerkesztette a *Nővilágban*. Vajda utal a külföldi remekírók írásaira, amelyek persze fordításban közvetítődtek a *Nővilágba*. Egyre fontosabb kritériummá vált a téma szakértése, a szakíróvá válás, ami önmagában is mutatja az újságírás professzionalizációjának a folyamatát, de Jósika Júlia női életmódtanácsadó kvalitásaira is utal kimondatlanul. Feltételezésem szerint Vajdának lehetett tudomása Jósika Júlia nőnevelési tanácsadó könyvének a szerkesztési tervéről. Vajda Heckenasttal továbbra is szoros munkakapcsolatban volt, és 1862-ben már tervezték a jövőbeni újabb sajtóorgánumok kiadását.⁸⁵⁹ Heckenast 1862-ben bekövetkezett magánéleti válsága Bajza Lenkével, okot adhatott arra, hogy Vajda készült arra, hogy a szerkesztői pozíciót visszavegye és a Bajza családtagokat a *Nővilág* c. lapból kiszorítsa, és a lapot ismét felvirágoztassa.⁸⁶⁰ Vajda a *Nővilág* c. lap hagyományait tekintve alkalmasnak tartotta a *Nővilágot* arra, hogy szakértő írók bevonásával újból felvirágoztassa az újságot. Ha nem is nevezte nevén az írók mesterét a *Nővilágban*, de finom utalást vélek felfedezni Jósika Júlia személyére, a fentebb hivatkozott Vajda írásából, *“azt a legtehetségesebb egyes is magában ki nem merítheti”*. Vajda látásmódjában már létezik olyan szakavatott, szakértő (professzionális) író, aki írásaival egy közhasznú női irodalom alapjait letette, és ezt kívánta bővíteni újabb női szakírók írásainak bevonásával. A közhasznú női irodalom megteremtésnek célja, bizonyítja a *Pályavezető* c. mű mögött kialakított tudatos társadalompolitikai célt, és valós társadalmi szükségletet, elsősorban a középrend, az egykori birtokos köznemesség és a kispolgárság fiatal nő tagjaihoz szóltak a tanácsok, akik számára szükségesnek mutatkozott a polgári értékrend világához közelítő iránymutatás.

1863. október 1-től Vajda visszavette a *Nővilág* szerkesztését. Felvetődhet a kérdés, hogy Jósika Júlia miért nem folytatta a női életmódtanácsadó, esetleg tudósításokat tartalmazó újabb irányadó cikkek írását a *Nővilágban*. Erre a kérdésre az 1864-ben folytatott levelezésben megfogalmazott magánéleti és a politikai közéletben bekövetkező változások adhatnak magyarázatot.

⁸⁵⁹ Heckenast Gusztáv az újból felállított, Budán székelő Helytartótanácsához és a pesti rendőr igazgatósághoz 1862. november 9-én benyújtotta kérelmét, arra vonatkozólag, hogy az új lapja, a Magyar Sajtó c. lap szerkesztésével Vajda Jánost bízta meg, erre engedélyt kapott a hatóságoktól és a Magyar Sajtó 1863-ban kiadásra került. In: *D. Szemzeő* 1979. 126-139. o.

⁸⁶⁰ 1862-ben Bajza Lenke megismerkedett Beniczky Ferenc birtokos nemessel, később főispánnal, és 1862-ben el is hagyta Heckenastot. Bajza Jenőt Vajda János kiszorította a *Nővilágból* és 1863. október 1-től ismét a lap szerkesztője. Ezt követően sem Bajza Lenkének, sem Bajza Jenőnek és Zilahy Károlynak sem jelenik meg írása a *Nővilágban*.

„Őn bizonyára megbocsájtana nekem, ha tudná milyen tömegnyi kellemetlenség, gond, szenvedés és mindenfajta szerencsétlenség zúdult az elmúlt öt hónap alatt fejünkre. Anyagi veszteségek, betegség, bensőséges barátaink elvesztése, szellemi bántalmazás, semmitől sem kímélnek bennünket, c’était une véritable saison de malheurs, (a szerencsétlenségek valóságos időszaka volt ez) - és be kell vallanom, teljes mértékben kimerültem, szellemileg és fizikailag is, és mindenekelőtt az eget kell kérnem nyugalomért...Nem tudja elképzelni milyen apátiába estünk, sőt az a helyzet, ami a minket érintő irodalmi vállalkozás területén uralkodik, már teljes bezárkózáshoz kényszerített bennünket. A kiadóknak már szinte nincs is bátorságuk egyebet, mint kalendáriumokat és tankönyveket kiadni, és kétségbeestek. Ugyanez vonatkozik a folyóiratokra is, amelyek előfizető hiányában egymás után szűnnek meg. Hogy mi lesz ezután, csak az ég tudja. Tőlem most megjelenik Pesten a Lauffer testvéreknél egy egykötetes regényem: *Az élet esélyei*, „*Das Lebens Wechselfälle*”, Miklóstól pedig egy kétkötetes mű: *Sziklarózsa*, „*Felsenröschen*” a pesti Ráth Móricnál. Heckenast felszólította Miklóst, írja meg a visszaemlékezéseit. Hogy elhatározza-e magát, még nem tudom...”⁸⁶¹

A fenti levélrészletben a levélíró szempontjából a panaszos hangvétel utalhat Jósika Júlia szerzői körében, Heckenast kiadó és Vajda János által elkövetett két sajtóvétségre és azok következményeire. Vajda 1863-ban vette át a *Magyar Sajtó*⁸⁶² szerkesztését, a hírlap hangnemét ellenzékire sarkította.⁸⁶³ D. Szemzeő Piroska kutatásában megemlíti, hogy Vajda Jánost fogházbüntetésre, Heckenast Gusztávot pénzbírságra ítélték 1863 őszén sajtóvétség elkövetése miatt.⁸⁶⁴ A sajtóvétség miatt Heckenastnak kötelező volt a *Magyar Sajtó* szerkesztői

⁸⁶¹ „... dass Sie gewiss Nachsicht üben würden, wüssten Sie welche Masse Unannehmlichkeiten, Sorgen, Leiden und Unfälle aller Art sich in diesen letzten fünf Monaten Über unsren Häuptern entladen hat. Materielle Verluste, Krankheit, Todesfälle uns innig befreundeter Personen, geistige Tracasserien — nichts ist uns erspart worden, c’était une véritable saison de malheurs, und ich muss gestehn dass ich vollkommen erschöpft bin, sowohl geistig als körperlich und den Himmel vor Allem um Ruhe bitte... Sie können sich keinen Begriff von der Apathie, ja von dem gänzlichen Stocken machen, welche bei uns rücksichtlich literarischer Unternehmungen herrscht. Die Verleger haben fast nicht mehr den Muth etwas anders als Kalender und Schulbücher drucken zu lassen, und sind daher in Verzweiflung. Eben so gehen die Journale eines nach dem andern, aus Mangel an Abonenten, ein. Wie das ferner werden soll, weiss der Himmel. Von mir erscheint jetzt ein einbändiger Roman: *Az élet esélyei* (*Des Lebens Wechselfälle*) bei den Gebrüdern Lauffer in Pesth, von Miklos ein zweibändiger : *Sziklarózsa* (*Felsenröschen*) bei Moritz Ráth in Pesth. Heckenast hat ihn aufgefordert seine mémoires zu schreiben ; ob er sich dazu entschliessen wird, weiss ich noch nicht...” (A magyar fordítást végezte Szilágyi Zita és Dr. Rákóczi Katalin). XXIII levél. Brüsszel. 1864. február 20. In: *Heinlein* 1913. 672-673. o.

⁸⁶² A *Magyar Sajtó* (1855-1865) Török János szerkesztésében Bécsben indult 1855-ben, majd 1857-ben Pestre került a lap. A lap célkitűzése a hazai földbirtokosság polgárosuljon, a legfőbb társadalmi szervező erőnek, a modernizáció szervező erejének a művelődést tekintette. In: *Buzinkay* 1993. 55. o.

⁸⁶³ *Buzinkay* 2016. 168. o.

⁸⁶⁴ 1862. április 19-én Worafka pesti rendőrtanácsos jelentette a Helytartótanácsnak, hogy Vajda János a *Nők a vérpadon* c. cikkével sajtóvétséget követett el, a kiadó nem küldte be a köteles példányt a lapterjesztés előtt a hatóságoknak. Emiatt Vajdát nyolc napi fogságra, Heckenast kiadót 100 ft pénzbírságra büntették. Az első sajtóvétség iratai eltűntek a Levéltárból. Az 1863-as *Magyar Sajtó* által elkövetett sajtóvétség iratai megtalálhatók. A *Magyar Sajtó* c. lap 1863. május 7-én átvette a *Független* c. laptól „*Egy tiszaparti levél c*” közleményt, és emiatt Heckenast és Vajda 1863. október 7-én a pesti császári és királyi törvényszék elé volt idézve. Az újabb

pozíciójából Vajda Jánost leváltania, utóda Pákh Albert lett, de súlyosabb következmény, hogy Worafka rendőrtanácsos 1863. november 6-án kezdeményezte a *Nővilág* c. lap megszüntetését, amit 1864. november 4-én a Helytartótanács Elnöksége jóváhagyott és a lap ezt követően megszűnt.⁸⁶⁵ Vajda János tehát kikerült a *Magyar Sajtó* és a *Nővilág* szerkesztői pozíciójából, és 1864-ben a *Nővilág*, 1865-re a *Magyar Sajtó* is megszűnt.

A provizórium idején a politikában és az irodalomban egyaránt kitartó munka folyt a nemzeti eszme vezető szerepének elfogadtatásáért. Miklóssy János egy tanulmányában utal arra a tényre, hogy Vajda szembefordult a nemzeti ellenállást vezető középirtokos nemességgel, súlyosan megsértette Arany Jánost, Zilahy Károlyt, Bajza Jenőt, azokat az írókat, akikkel korábban hasonló elveket vallott a polgárosodás és haladás kérdésében. Vajda János politikai irányultságával nem értett egyet a kiegyezést előkészítő, *Pesti Napló* szellemi csoportosulását biztosító „irodalmi Deák-párt” elnevezésű írói csoport, köztük a Kemény Zsigmond, Salamon Ferenc, Gyulai Pál köré szerveződő írók köre.⁸⁶⁶ Buzinkay Géza szerint az osztrák-magyar kiegyezés gondolatának elfogadtatása a magyar közvéleménnyel a napi sajtó révén történt meg. A *Pesti Napló* több publicistájának, köztük Kemény Zsigmondnak, Falk Miksának, Salamon Ferencnek kivételes sikere volt, hogy a függetlenségi hagyományokat kitüntetetten ápoló, a politikát elsősorban mint ellenállást és lázadást felfogó többséget meg tudta győzni a Habsburgokkal való kompromisszum szükségességéről.⁸⁶⁷ Jósika Júliának a levelében megfogalmazott szellemi bántalmazásra és bezárkózásra utaló gondolataiból nem derül ki pontosan, hogy mire és kikre gondolt a levélben. Egy szerkesztői körben dolgozott Jósika Júlia pl. Zilahy Károllyal⁸⁶⁸ a *Nővilágban*. Zilahy 1864-ben bekövetkezett váratlan halála akár okozhatta is számára a megrendülést, vélhetően erre utalt a levélben. Vajda János számos politikai ellenfelet szerzett az irodalmi életben, és az ő kapcsolati tőkéje akár terhet is jelenthetett Jósikáékra nézve. A levélben hivatkozott szellemi bántalmazás mögött több ok is sejthető. Egyfelől az, hogy a Kossuth emigráció vezető alakjai (Kossuth, Teleki, Klapka) mellett Jósikáék is támogatták az 1862-ben megjelent Dunai Konföderáció tervezetét. A szellemi bántalmazás mögött meghúzódhatott az az ok is, hogy Jósikáék nem kapcsolódtak be az 1862-től – a *Pesti Napló* cikkeinek hatására – meginduló hazai politikai áramlatba, ami 1864-re azt eredményezte, hogy a mérvadó politikai csoportosulások politikai beállítódásában

---

sajtóvétségért Vajda Jánost 14 napi fogságra, Heckenast kiadót 1000 ft pénzbírságra büntették. Vajda János a Károlyi kaszárnnyában 1863. december 1-től december 8-ig leülte a büntetését. In: *D. Szemzeő* 1979. 126-139. o.

⁸⁶⁵ u.o. 138. o.

⁸⁶⁶ Miklóssy 1979. 594-611. o.

⁸⁶⁷ Buzinkay 2016. 170. o.

⁸⁶⁸ Zilahy Károly (1838-1864) író.

jelentős szemléletmódosulás következett be, és politikai közeledés indult meg az Osztrák Császárság és Magyarország közjogi viszonyát illetően a kiegyezésre való hajlandóságra.⁸⁶⁹

Jósika Júlia lendületes írói tevékenysége 1864-ben abbamaradt. Utolsó regényét, *Az élet esélyei (Das Leben Wechselfälle)* címűt már nem Heckenast Gusztáv, hanem Lauffer Vilmos⁸⁷⁰ kiadóvállalata adta ki.⁸⁷¹ A kiadóváltásra az is okot adhatott, ahogy arra a fejezetben belül már utaltam, hogy 1863 őszén Heckenastot is sajtóvétség miatt komoly pénzbírságra ítélték. Jósika Júlia politikai okokból veszélyeztetve érezte művének kiadási lehetőségét, vélhetően ezért kezdeményezhette öccsén, Podmaniczky Frigyesen keresztül más kiadó keresését műve kiadására.⁸⁷² Lauffer Vilmos, Jósika Miklóshoz írt levelében utal Podmaniczky Frigyes közvetítői tevékenységére a kiadást illetően, továbbá a magyarországi sajtó és könyvkiadási piac nehéz körülményeire:

„...Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy bár mostanában a legokosabban teszi minden itteni kiadó, ha egyáltalán nem ad ki semmit, én mégis örömmel veszem át a kéziratot, mivel megtiszteltetésnek tartom, hogy a Jósika nevet kiadói katalógusomba fölvehetem, és átengedem magam a reménynek, hogy majd jobb időkben is, melyek remélhetőleg egyszer azért visszatérnek, szerezhetek még további műveket Öntől, mind a bárónőtől...”⁸⁷³

A Lauffer által a magyar közélet sajtóéletéről, a kiadás nehézségeiről szóló információt Jósika Júlia rövid időn belül közvetítette, mint Magyarországról szóló politikai, közéleti hírt, Reinsbergné Düringsfeld Idának címzett 1864. februári levelében.

Az írói tevékenység és életpálya zárulását egy magánéleti krízis, Jósika súlyosbodó betegsége is okozhatta. Jósika Miklós 1864 augusztusától légzőszervi betegségben szenvedett, az orvosok tanácsára el kellett költözniük Brüsszelből. Jósikáék a Drezdába települést választották a családi kapcsolatok és Magyarország közelsége miatt. Drezdában a Brülische teraszhoz közel laktak egy bérházban. Jósika Miklós visszaemlékezéseiből tudható, hogy gyakran látogattak Loschwitzba, Júlia anyai nagypjának Nostitz államminiszter egykori nyári rezidenciájába, amit Júlia anyai örökség révén megkapott. Jósika Miklós 1865. február 27-én elhunyt Drezdában. Jósika Miklós elvesztéséről bensőségesen írt Júlia Reinsbergnének. Jósika

⁸⁶⁹ Buzinkay 2016. 174. o.

⁸⁷⁰ Wilhelm Lauffer, magyarul Lauffer Vilmos 1823-ban Lipcsében született. Üzletember, könyvkiadó. Jósika Júlia lipcsei kiadói kapcsolatrendszerére a dolgozat III. fejezetében már utaltam. Lauffer, Edelman és Wigand Ottó lipcsei üzletét felvásárolta.

⁸⁷¹ „...Von mir erscheint jetzt ein einbändiger Roman: *Az élet esélyei (Des Lebens Wechselfälle)* bei den Gebrüdern Lauffer in Pesth...” (A magyar fordítást végezte Szilágyi Zita és Dr. Rákóczi Katalin). XXIII levél. Brüsszel. 1864. február 20. In: *Heinlein* 1913. 672-673. o.

⁸⁷² In: *Jósika* 1988. 551-552. o.

⁸⁷³ *Jósika* 1988. 552. o.

Júlia férje írói kultuszát erősítve nem feledkezett el Jósika Miklós írói tevékenységének 25. évi jubileumi ünneplésével kapcsolatos információt megírni a német írónőnek. Ezt talán azért is tette, mert önigazolásképp erre szüksége volt, mivel Jósika drezdai temetésén nem vett részt egyetlen szervezettől sem politikai vagy írói küldöttség, halálát nem fogadta olyan országos gyász, amit általában egy országos hírnevű író elvesztése kapcsán a nemzet hordoz. A temetés szűk körben zajlott.

„...Fájdalmamról, mélységes gyászomról nem kell semmit mondanom, ön tudja, mit jelent boldog házasságban élni, és el tudja képzelni, mit érez valaki, akinél e kötelék elszakad, teljesen egyedül és magányosan marad. Ha ez a csapás nem éppen itt a kedves rokonok körében ért volna, alig találtam volna erőt a túlélésre. Mindkét fivérem és a fiatalabb mostoha fiam a temetésnél mellettem álltak. Nem tudom elhatározni magam, hogy elhagyjam a sírját, ezért a jövő évben az év nagyobb részét itt, néhány nyári hónapot pedig Magyarországon a testvéreimnél fogom eltölteni...szegény Miklós az utolsó évben Brüsszelben már sokat betegeskedett, múlt év augusztusa óta pedig már nem volt egyetlen egészséges pillanata sem. Szenvedése, ahogy az orvosok mondják, már az életerők fokozatos leépülését jelentette, ami teljes étvágytalanságban nyilvánult meg, sőt leküzdhetetlen undort váltott ki belőle minden étel látványa. Élete utolsó hetében szinte teljesen elvesztette az arcát, az utolsó 24 óráját alva töltötte, ahogy az orvos fogalmazott: valódi tudat nélkül. Február 27-én reggel 7 óra 11 perckor rövid haláltusa után elhunyt, anélkül, hogy az utolsó 24 órában egyetlen szót is szólt volna. Fényképet sajnos nem tudok küldeni, magamnak is kell néhányat Brüsszelből hozatni. Az életrajzát mellékelem. Az elhunyt végül megírta memoárját, a 4. kötetét alig fejezte be halála előtt négy héttel. Heckenastnál fog megjelenni. Két kötet kiadását a nyomda előbbre sorolta...Még el kell mondanom, hogy röviddel halála előtt, azaz öröm érte, hogy végre egy album birtokába került, amelyet Magyarország asszonyai 25. írói jubileumára küldtek harmadfél évvel ezelőtt. A személy, akire rábízták, szívtelen hanyagsága miatt, csak most kézbesítette. Az album 1775 minden rendből való magyar asszony aláírását tartalmazza, a borítón pedig az ajánlás: Jósika bárónak, a magyar regényirodalom hűséges nevelőatyjának 25. írói jubileuma alkalmából Magyarország asszonyai. Sötétpiros bőrbe kötve, a lakat és a díszítés oxidált ezüstből és vert aranyból készült, a borítón egy oxidált ezüstből készült babérmagyalban a kézjegye látható aranyból. A babérmagyal minden egyes levelén egy-egy művének címe olvasható.”⁸⁷⁴

⁸⁷⁴ „Ueber meinen Schmerz, meine tiefe, tiefe Trauer, sage ich Ihnen nichts. Sie, die Sie wissen, was es heisst in glücklicher Ehe zu leben, können sich ja denken, wie einem zu Muthe sein muss wenn dies Band zerrissen wird, und man sich nun ganz allein und vereinsamt sieht. Hätte mich der Schlag nicht hier im Kreise sehr liebender

1865-ben Drezdában Jósika Miklós temetésén Júlia öccsei, Frigyes és Ármin vettek részt. Ezt követően 1865 őszen, 16 év után látogatóba tért vissza Aszódra, és ott német nyelven három verset írt. Az Aszódon írt *Atyai hajlék*; *Az öreg gesztenyefa*; *Az én szobám* c. versek keletkezésének helytörténeti összefüggéseit 2018-ban publikáltam.⁸⁷⁵ A versek 1894-ben jelentek meg először magyarul és németül,⁸⁷⁶ de azt követően a publikációm megjelenéséig eltelt száz év alatt kutatásaim alapján nem jelent meg közlés a versekkel kapcsolatban. Jósika Júlia 1865-ben abbahagyta írói tevékenységét és nem írt új műveket ismereteim szerint. Áttekintettem több drezdai női lapot és egyesületi szervezetet, de nem folytatta írói tevékenységét és nem írt újabb műveket Drezdában sem, és Magyarországon csak néhány korábban megjelent szerzeményei: *Közlések a külföldről*; *Való és költött*; *Elbeszélések*; *Pályavezető* jelentek meg újabb kiadásban a dualizmus idején.

Verwandten getroffen, ich hätte wohl kaum die Kraft gefunden ihn zu überleben. Meine beiden Brüder und mein jüngster Stiefsohn haben mir bei der Bestattung des geliebten Todten zur Seite gestanden. Ich kann mich nicht entschliessen sein Grab zu verlassen, und werde daher künftig den grössten Theil des Jahres hier, einige Sommermonathe jedoch in Ungarn bei meinen Geschwistern zubringen... Schon die letzten Jahre in Brüssel kränkelte mein armer Miklos viel, und seit dem Monat August vorigen Jahres hatte er eigentlich keinen gesunden Augenblick mehr. Sein Leiden war, wie die Aerzte sagen, ein almähliges Erlöschen der Lebenskräfte, sprach sich jedoch hauptsächlich in gänzlicher Apetitlosigkeit, ja in unüberwindlichem Ekel vor jedem Nahrungsmittel aus. Die letzte Woche seines Lebens hatte er bereits fast ganz das Gesicht verloren, die letzten 24 Stunden brachte er schlafend und, wie der Arzt sagt, ohne wirkliches Bewusstsein zu. Am 27' Febr. Morgens 7 1/2 Uhr entschlief er nach kurzem Todeskampfe, ohne während den letzten 24 Stunden ein Wort gesprochen zu haben. Eine Photographie kann ich Ihnen leider nicht schicken ; ich muss mir selbst erst wieder welche aus Brüssel kommen lassen. Die Bibliographie füge ich bei. Der Entschlafne schrieb zuletzt seine Memoiren, deren 4ten Band er kaum 4 Wochen vor seinem Tode beendete, und die bei Heckenast erscheinen. Zwei Bände haben die Presse bereits vorlassen... Noch muss ich Ihnen sagen, dass ihm kurz vor seinem Tode noch die Freude zu Theil wurde endlich in dem Besitz eines Albums zu kommen, welches die Frauen Ungarns ihm vor dritthalb Jahren zu seinem 25 jährigen Schriftsteller Jubiläum schickten, und das im durch die wahrhaft herzlose Nachlässigkeit der Person, der es übergeben wurde, erst jetzt zukam. Es enthält die Unterschrift von 1775 ungarischen Frauen aller Stände und auf dem Titelblatte die Widmung: Baron Nicolaus Josika, dem treuen Pflegevater der ungarischen Romanliteratur, zu seinem 25Mn Schriftsteller Jubiläum die Frauen Ungarns. Es ist in dunkelrotes Leder gebunden, Schloss und Verzierungen von oxidirtem Silber und geschlagenem Golde. Auf dem Deckel umgiebt ein Lorbeerkranz von oxidirtem Silber, seine Namensschiffer von Gold. Auf jedem Blatte des Lorbeerkranzes, befindet sich der Tittel eines seiner Werke.” (A magyar fordítást végezte Szilágyi Zita és Dr. Rákóczi Katalin).

XXIV. levél. Kelt. Drezda. 1865. szeptember 8-án. Amalienstrasse 8. II. In: *Heinlein* 1913. 672-675. o.

⁸⁷⁵ *Szilágyi* 2018. 4. 70-72. o.

Mjgy. Kerpics Judit a doktori disszertációjában említi, hogy a versek eredeti nyelvét csak a lábjegyzetben említem „elhagyva a német nyelvű eredetik kiadatlanságáról szóló adatot.” In: Kerpics 2023. 119. o. A versek számomra németül is ismertté váltak, mivel a versek kétnyelvű kiadványban jelentek meg. Ezt valóban nem említettem a Honismeretben megjelent írásomban, de a német nyelvű megjelenésről szóló adatot Kerpics sem tette meg, sőt a német nyelvű eredetik kiadatlanságáról ír a disszertációjában. A német nyelvű verseket a disszertáció függelékében mellékelem. A versek német nyelvű megjelenése a Kisfaludy Társaság német nyelvű kiadványában jelent meg. Das Vaterhaus, Der alte Kastanienbaum; Meine Stube. In: *Jósika-Denkfeier der Kisfaludy Gesellschaft. Ungarische Revue*. 14. Budapest. 1894. 5-7. 360-361. o.

https://adt.arcanum.com/hu/view/UngarischeRevue_14/?query=Julie+J%C3%B3sika&pg=367&layout=s

(letöltés: 2018.11. 09.)

⁸⁷⁶ *Hegedűs* 1894-1895. 29. 26-28. o. A német nyelvű verseket magyarra fordította Hegedűs István.

6.1. Hagyaték és nekrológ

Jósika Júlia 1865-től 28 éven át, haláláig élt Drezdában. Életének erről a korszakáról nagyon kevés forrás áll rendelkezésre. Drezdából írt levelének keltezéséből megállapítható, hogy Drezdában az Amalien Strasse-n egy bérelt lakásban élt, – amely ma már nem látható – és a szász titkos rendőrség még akkor is figyelte személyét, amikor Jósika Miklós már halott volt. Drezdában folytatott kutatásom kapcsán megtaláltam a helyszínt, a házhelyet, ahol éltek, és amit az 1945-ös bombázás elpusztított. A levéltárakban semmilyen írói hagyaték nem maradt fenn utána abból a 28 évből, melyet Drezdában töltött, csupán a rendőrhatalom bejegyzései bizonyítják ottlétét. Életútját kutatva érdekelt az a kérdés, hogy 1865 után, ráadásul a kiegyezést követően egy nyugodtabb politikai légkörben miért nem tért vissza özvegyen Magyarországra. Erre több válasz adható. Júlia öccse, Ármin báró ezekben az években került a vasútépítési vállalkozása miatt pénzügyi csődhelyzetbe, és 1867-ben az ősi Podmaniczky kastély tulajdonjogát elveszítette. 1869-ben értékesítették az aszódi kastély tulajdonjogát. Jósika Júliát még a forradalom előtt kifizették az őt illető örökségből. Feltételezésem szerint így nem volt hova haza mennie Jósika Júlinak, ami egy lehetséges magyarázat a Drezdában való maradásra. A másik ok férje sírjának és emlékének ápolása, továbbá férjének azon elvi álláspontjának a követése, hogy Ferenc József császárral semmilyen közösséget nem vállaltak, mivel nem bíztak a császárral. 1891-ben Szaák Lujza felkereste Jósika Júliát Drezdában, – kiváló szellemi állapotban volt az író, – és Szaák részére bőséges életrajzi adatokkal szolgált a Jósika életrajzi monográfia megírásához.

Jósika Júlia 1893. június 10-én hunyt el Drezdában 80 éves korában. Jósika Júlia halála után, miután nem volt gyermeke, a személyes tárgyi hagyatékát öccse, Podmaniczky Frigyes hozatta Magyarországra, és Görgei István budapesti közjegyzőt kérte fel a hagyatéki eljárás lefolytatására. Jósika Júlia hagyatéki leltáraiból⁸⁷⁷ és Jósika Júlia hagyatéki végzésével kapcsolatban (hagyatéki osztály)⁸⁷⁸ leíró jelleggel mutatom be a tárgyi hagyatékot. A hagyatéki végzésben megjelölt halálozási dátum megerősíti azt, hogy 1893. június 10-én hunyt el Jósika Júlia, és sajnálatos, hogy a drezdai sírfeliratára január 10. lett gravírozva.

A 348/1893. ügyszámú hagyatéki leltár szerint 1893. július 13-án érkezett egy lepecsételt láda ékszer Drezdából, amit a szab.kir. Adria Biztosító Társulat helyiségében

⁸⁷⁷ Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia hagyatéki leltára. 1893. július 13-án kelt. 348/1893. ügyszámú közjegyzői okirat. Jelzet: BFL-VII.168.a.-1893-0348 és Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia hagyatéki leltára. 1893. július 19-én kelt. 358/1893. ügyszámú közjegyzői okirat. - BFL-VII.168.a.-1893-0358.

⁸⁷⁸ Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia hagyatéki végzése. 1893. november 15-én kelt. 509/1893. számú Jegyzőkönyv. Jelzet: BFL-VII.168.a.-1893-0509.

őriztek, amíg a megbízott közjegyző és becsüs fel nem tárta és dokumentálta annak tartalmát és értékét. A leltár szerint a ládában arany, ezüst és bronz ékszerek (több pár fülbevaló, karkötő, nyakék, hajtű, aranykaróra, gyűrűk) továbbá ezüst tálcák, poharak voltak, amik 574 forint értékre lettek becsülve.

A július 19-én kelt 358/1893. ügyszámú hagyatéki leltár szerint Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia bárónő 11 láda tárgyi hagyatékával kapcsolatban Podmaniczky Frigyes Budapesten Péczely János hites becsüst kérte fel arra, hogy becsülje meg a tárgyi hagyaték értékét. A teljesség felsorolása nélkül az első számú ládában Báró Podmaniczky Károly aranykeretbe foglalt arczképe, egy aranyozott keretben Báró Podmaniczky Károlyné arc képe, ezenkívül két aranykeretes acélmetszet papírkép, a 2. 3. 4. és 5. számú ládáknban 47 darab porcelán kés és villanyél, 12 személyes meissenai porcelán evőkészlet (étkészlet), – ami értékében is kiemelkedett a többi tárgytól, 40 ft értékben – 5 fényképalbum arcképekkel, imakönyv, kötött és kötetlen szépirodalmi és egyéb könyvek, színes aquarell kép Jósika Miklósról, arany keretű papírkép Eötvösről, bordeui asztalterítő csipkével, csipke díszek, ékszerek, vázák és személyes tárgyak. Összesen a ládák tartalmának felbecsült értéke 449 ft 45 krajcár volt. A ládák tartalma a reprezentatív funkciójukon túl a személyes identitás tárgyi emlékei és bizonyítékai.

Az életrajz szempontjából fontos adalékot nyújt a hagyaték részét képező 3133 forint készpénz. Ez több tételből tevődik össze. Podmaniczky Júlia önálló megélhetését ezekben az időskori éveiben az Österreichischen Versorgunganstalttal – az Osztrák Nyugdíj Intézettel – kötött szerződése biztosította, az innen rendszeresen kapott jövedelemből élt. Erre utal, hogy még a halála évére járó 977 forint 50 krajcár is a hagyaték részét képezte. Ugyancsak érdekes életrajzi adalék, hogy Jósika Júlia egy nagyobb pénzüsszeget, 2155 forint 50 krajcárt tartott a Magyar Országos Központi Takarékpénztárban. A 3133 forint készpénzből osztályos egyezség révén az alábbi oldalági rokonok részesültek. Báró Podmaniczky Frigyes, Majthényi Ottomán; Majthényi Imre, Majthényi Júlia; Majthényi Ilona, Majthényi Elisa özvegy Széles Istvánné; Majthényi Károlyné sz. Majthényi Natália, Báró Podmaniczky Elemér, Báró Podmaniczky Béla, Báró Podmaniczky Gyula; Báró Podmaniczky Endre és Báró Podmaniczky Pál. A felsorolt örökösök közül Podmaniczky Elemér nagyapja volt az én forrásközlő interjúalanyomnak, Tóth Pálné sz. Podmaniczky Zsuzsannának.

Jósika Júlia önálló megélhetését jelentősen megkönnyítette, hogy 1873-ban a Beleznay hitbizomány belső hitbizományi ház⁸⁷⁹ haszonélvezetének fele része őt illette, az alábbiakat írta Drezdából Podmaniczky Jánosnak:

„Örömöm határt nem ismer, ...szűk körülmények közt élek, s ettől most megszabadulok. Ezt főleg Bátyámnak köszönhetem.”⁸⁸⁰

Jósika Júlia határtalan öröme nem tarthatott sokáig, mert a Beleznay Miklósné sz. Podmaniczky Anna Mária által végrendeletileg alapított Podmaniczky-Beleznay kert külső házra vonatkozó leányági hitbizományi vagyonnal kapcsolatban, 1874-ben a Budapest Királyi Törvényszéken vagyoni pert indítottak egyetértéssel a családtagok, hogy a hitbizományi vagyont értékesítsék, és az értékesítésből származó összeget osszák fel az örökösök között. A vagyoni pernek voltak már előzménye 1859-ben, a János-ági Róth Györgyné sz. Podmaniczky Julianna leszármazottai kezdeményezték, akkor a pert elvesztették. Podmaniczky Frigyes naplójában utal arra a tényre, hogy miután 1872-ben elhunyt unokatestvér öccse, Podmaniczky Lajos, ő lett a Sándor-ágból mint legidősebb fiú a Beleznay seniorális ház hasznainak élvezője. Az 1870-es évek elején a Podmaniczky család tagjainak többsége vagyonvesztett helyzetben volt. 1873-ban Frigyes győzte meg a János-ági legidősebb férfi rokont, III. Jánost, aki a családi hitbizomány adminisztrátora volt, hogy családi egyetértéssel osszák fel a Beleznay-kert vagyonát a család jogosult tagjai közt, mivel az királyi megerősítést nem kapott.⁸⁸¹ Az újra indított vagyoni perben az alperes családtagok egyöntetűen akarták, hogy olyan ítélet szülessen, hogy a Beleznay leányágra tett vagyontárgy felosztásra kerüljön. A törvényszéki ítélet indoka is az volt, hogy nem nyert királyi megerősítést özvegy Beleznayné sz. Podmaniczky Anna Máriának Pesten 1797. február 7-én alkotott fiókrendeletének 2. pontjában tett azon intézkedése, melynél fogva a Beleznay kert hasznait a Podmaniczky család János- és Sándor-ágán mindig a legidősebb nők élvezték. Tehát a Beleznayné által alapított családi leányági hitbizomány érvénytelennek lett kimondva a per elsőfokú ítéletében 1875. november 18-án, majd másodfokon 1877. december 12-én hozott ítélet is megerősítette a Beleznay-kert, mint vagyontárgy eladását és az örökösök közti felosztását. A vagyont felosztották a Podmaniczky család két törzse közt. A kisajátítási kárérték 540 137 forint 6 krajcár volt. A perben 24. és 25.

⁸⁷⁹ A Beleznay belső hitbizományi ház a (Ferencrendi barátok terén) haszonélvezete, mindig a János-, illetve a Sándor-ági legidősebb két Podmaniczky férfit illette, a külső házá (az időben Kerepesi-út 4. és Ötpacsirta-utca sarkán) a nőágon levő legidősebb családtagot, ki egyaránt lehetett férfi vagy nő. Az igényjogosultság megállapítása is Podmaniczky (III.) János báró adminisztrátornak volt a feladata. In: In: *Vargha* 1933. 182. o.

⁸⁸⁰ Podmaniczky Júlia levélrészletét Vargha idézi a könyvében. Drezda. 1873. május 3. In: *Vargha* 1933. 182. o.

⁸⁸¹ *Podmaniczky* 1888. 304. o.

rendbeli alperesként Jósika Miklósné és Prónay Gáborné is meg volt említve.⁸⁸² Rájuk nézve nagy jelentősége volt az ítélet azon passzusának, hogy belefoglalták, hogy a per alatt felvett jövedelmek visszatérítésére s egyéb időközben okozott károk visszapótlására nem köteleztetnek. Tehát Jósika Júliának nem kellett a család többi tagja felé az ítélettől számítva visszamenőlegesen bárki irányába is kártérítést, vagy egyéb néven pénzüsszeget folyósítania.

Podmaniczky Frigyes említi, hogy az ő águkon öccse, Ármin és ő is 10 000 forint vagyónrészt kapott az értékesített Beleznay-hitbizományból. Feltehető, hogy a testvérnővére Jósika Júlia is hasonló összeget kapott. Lehet, hogy ebből az összegből került pénz a takarékpénztárba és a nyugdíjintézetbe is. Podmaniczky Frigyes naplójában utal arra, hogy ebből az osztályrészből kapott pénzüsszeg által vált biztosítottá öccsének, Ármin báró gyermekeinek a taníttatása, mindennapi megélhetésükért ekkor már hivatali munkát vállaltak, és megélhetésük költségeit ez könnyítette, és nyújtott mindennapjaira biztos fedezetet.⁸⁸³

1893. június 18-án a *Vasárnapi Újság* címlapján jelent meg egy nekrológ Jósika Júliáról. Az újságcikk három tematikus egységben mutatta be az író életútját. A cikkben erőteljes hangsúlyt kap a laudáció, a családtörténeti múlt, a Podmaniczkyaknak a hazai műveltségben betöltött szerepe, az 1848/49-es forradalom és szabadságharcban való részvétele. A nekrológ központi üzenete az író társadalomban betöltött honleányi műveltségközvetítő szerepe, a hitvesi önfeláldozó feleség szerepének narratívája, ami miatt a „magasztos erényű nőt a nemzet kegyeletébe ajánlja és a magyar honleányok számára mintaképül ajánlja a szerző.”⁸⁸⁴

1894-ben a Jósika centenárium kapcsán Jósika Irén⁸⁸⁵ kérésére Jósika Samu belügyminiszteri államtitkár közbenjárásával a drezdai hatóságok engedélyezték Jósika Miklós és Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia földi maradványainak kihantolását.⁸⁸⁶

*„A sírok felbontása a drezdai temetőben e hó 19-ikén ment végbe. Jósika és neje közös sírban nyugodtak. Jósika Miklós koporsója már teljesen elkorhadt, úgy, hogy a holttestet új, sárgaszínű koporsóba kellett tenni. Nejének, Podmaniczky Júliának holttestét is dezinficziálták s azután újra leólmózták a koporsókat. A holttestekkel együtt haza hozták a síremléket is, melynek egyik felén magyar, a másikon német följirat van. A koporsókat Besser Emil drezdai városi hivatalnok kísérte Magyarországra, s adta át Kolozsvárt.”*⁸⁸⁷

⁸⁸² BFL-VII.2.c.-1874-I.0455. Podmaniczky-Beleznay Hitbizomány érvénytelenítése. Vagyoni per. 1874.

⁸⁸³ *Podmaniczky* 1888. 305. o.

⁸⁸⁴ *Vasárnapi Újság*, 40 (1893) 25. 413-414. o.

⁸⁸⁵ Jósika Sámuelné sz. Jósika Irén (1853-1940) Jósika Miklós író unokája volt.

⁸⁸⁶ *Új Idők* 47 (1941) 13. 84. o.

⁸⁸⁷ *Vasárnapi Újság*, 41 (1894) 17. 286. o.

Jósika Miklós és Jósika Júlia földi maradványai 1894. április 24-én érkeztek vonaton Drezdából Kolozsvárra. A drezdai temetőből elhozták azt a síremléket, amelyen egy felirat őrizte Jósika Miklós írói tevékenységének emlékét: „a magyar regényirodalom koszorús megalapítója”. Az újratemetés csendes körülmények között történt a kolozsvári Házsongárdi temető Jósika családi kriptájában. 1894. április 25-én helyezték a földbe a koporsókat. A jelenlévők: Báró Jósika Samu és felesége Jósika Irén, Albach Géza polgármester és Gratz Mór evangélikus lelkész, aki a szertartást végezte. A sors iróniája, hogy végső nyughelyük a trianoni békeszerződést követően ismét egy másik állam, Románia területén lett.

ÖSSZEGZÉS

Értekezésem bevezetőjében célul tűztem ki, hogy bemutassam Podmaniczky Júlia történeti életrajzát és ezen keresztül a magyar társadalmi és kulturális modernizáció érdekében folytatott művelődéstörténeti és nőtörténeti szempontból jelentős műveltségközvetítő írói tevékenységét. Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia feltárt magánlevelei és irodalmi hagyatéka megrajzolhatóvá tette a Pest-Aszód-Szurdok-Brüsszel-Drezda-Kolozsvár városokon és ezáltal számos országon átívelő konfliktusokkal terhelt életút és írói életpálya megrajzolását. A dolgozatom eredményének tartom, hogy a fellelt forrásokkal, és az alkalmazott módszertan révén sikerült a születési, házasságkötési és halálozási eseményét pontos adatokkal alátámasztanom és pontosítanom az életrajzi adatait, ami az értekezésem egyik célja volt. Az egodokumentumok fordítása és elemzése révén – amit eddigi ismereteim szerint tudományos kutatás céljából rajtam kívül más nem végzett el – feltárhatóvá vált az írónő családi és baráti kapcsolati hálója és az írói tevékenységének, pályájának szerepformációi. A pesti német evangélikus egyházi anyakönyv adatai révén bizonyítást nyert, hogy Podmaniczky Júlia Pesten született 1813-ban és apjának a pesti német evangélikus gyülekezeti beágyazottsága révén Podmaniczky Júlia a fiataalkori éveinek jelentős részét a reformkori Pesten töltötte. Podmaniczky Júlia élettörténetében ez fontos adalék, mert ez rávilágít a tágabb Podmaniczky családtörténet alakulására is. A személyes élettörténet révén feltárult, hogy a családon belül elfogadott öröklési rend miatt, a Sándor-ág leszármazottai mikor és milyen módon birtokolhatták és lakhatták az aszódi Podmaniczky-kastély Sándor-ághoz tartozó részeit. Ez magyarázatot adott arra, hogy milyen indítékból választotta Júlia apja a Pestre való beköltözést és a polgárosuló életmódot. Az evangélikus keresztlési és házassági anyakönyvekben található személyek, adatok révén nyert kontaktológiai kutatási eredményekre támaszkodva sikerült feltárnom a drezdai Nostitz és Charpentier család kapcsolati rendszerét a Podmaniczkyakkal és láthatóvá tettem Podmaniczky Júlia anyai nagyapjának, a drezdai G. A. Nostitz magas reputációjú közéleti szerepvállalását a 19. század első harmadára vonatkozóan. Az életrajz kutatása kapcsán bizonyítottá vált, hogy Júlia élettörténetében részben apjának halála, majd 1836-ban Jósika Miklóssal történő megismerkedése készítette az anyját 1839-ben lakhelyváltásra, és a pesti, urbánus életmódot felváltotta az aszódi, csendesebb, birtokos nemesi életforma. Ez a tény az aszódi helytörténet számára is lényeges adalék arra

vonatkozólag, hogy az író életének házasságkötés előtti, egy bizonyos életszakaszában, életvitelszerűen Aszódon is élt.

A dolgozat eredményének tekintem, hogy sikerült bemutatnom, hogy Podmaniczky Júlia családi neveltetésében az apja protestáns szellemisége meghatározó volt. A magyar nyelv ügyéért indított nemzeti mozgalom támogatójaként Podmaniczky Károly fontos szemponttá emelte gyermekeinek, köztük Podmaniczky Júlia neveltetésében a magyar kulturális orientációt, tulajdonképp a magyarosodást. Károly báró erősen támaszkodott a pesti német evangélikus gyülekezeten belül meglévő szepesi cipszer *“Gemeinschaft”* erős csoportkohéziójára, ebből a közegből választotta gyermekei tanárait, nevelőit. A német-magyar kétnyelvűség nemcsak Károly báróban, de Podmaniczky Júliában is tovább örökítődött és olyan kulturális, szemléleti attitűdök hordozását eredményezte, amelyek révén Podmaniczky Júlia személyisége nyelvi-kulturális értelemben egy nyitott, befogadó, a változásokhoz alkalmazkodni képes, modern és európai látókörű és műveltségű személyiséggé formálták őt. A német-magyar kétnyelvűség, a magyar nemzeti szellemű neveltetés, a nemzeteszmé szellemi-emocionális romantikus érzelmi töltete tovább örökítődött Júliában és testvér öccsében, Podmaniczky Frigyesben is.

A harmadik fejezetben az egodokumentumok révén feltárom főrangú neveltetésének és hétköznapi életének eseményeit. Podmaniczky Júlia ifjúkori magánlevelei a rendies jellegű társas érintkezési formák: vendégség, bálók látogatása mellett betekintést nyújt a reformkori Pest polgáris, kulturális életébe, szokásaiba, és abba is, hogy a főnemesség milyen módon kapcsolódott a polgári, városi életmód szokásaiba. A gyakori színházlátogatás, a magyar és német nyelvű kulturális javak egyidejű fogyasztása, és egyéb urbánus szokások, például a városi séták, kirándulások, illetve a társas élet zenés, irodalmi összejövetelén való részvétel, a már új, polgári normák követését erősítik. Az író főrangú neveltetésében kitapintható, hogy az arisztokrata nők hagyományos nevelési normái szerinti neveltetésben részesült. A levelein keresztül láthatóvá vált a társadalmi konvenciók követése, a szülőjéhez és nevelőjéhez való viszonyulásában az engedelmes leánygyermek jellemvonásai. A társadalmi nyilvánosság színterein, a bálokon elvárt női magatartásnormák, a szülőtől és a leendő férjétől való függőség elfogadása, az engedelmisség, neveltetéséből fakadóan a társadalmi konvenciókhoz való alkalmazkodás és elfogadás készségét alakították ki benne. Ez igazolódik a magánlevelekben, amikor kötelességtudatból akarata ellenére is részt vesz azokon a társadalmi eseményeken, például bálokon, színi előadásokon, amiken saját akarata szerint már nem szeretett volna részt venni, vagy épp a társasági illem és konvencionális szabályok miatt elfogadja, hogy kerülnie

kellett a nyílt társasági érintkezés lehetőségét Jósika Miklóssal a válóper lezajlásáig és a házasságkötés megkötéséig.

A negyedik fejezetben az írói tevékenység kibontakozása kapcsán arra kerestem a választ, hogy Jósika Júlia tudósítói tevékenysége miként szolgálta a társadalmi és kulturális modernizációt Magyarországon a 19. század közepén? A sikeres társadalmi modernizáció tétje az volt, hogy megfelelő létszámú és bázisú polgárság hiánya miatt a polgárosodás folyamatát, a polgári mentalitás és értékrend szokás- és normarendszerének átvételét milyen sikerrel irányítja, azaz vezeti a polgárosuló nemesség az 1848-as jogkiterjesztést követően Magyarországon. Jósika Júlia az irodalomra az emigrációban már nem műkedvelőként, hanem egzisztenciális okból, megélhetésük forrását biztosító irodalmi vállalkozásként tekintett. Jósika Júlia írói tevékenységében több szerepformációt is feltártam: az ismeretterjesztő és műveltségközvetítő, majd divat és hírtudósító sajtómunkatárs, életmód és nőnevelési tanácsadó, amiben megfigyelhető egyfajta egy tématerület, lásd. divat, vagy női életmód, nőnevelés kérdéskörében a szakszerűsödési, szakírói fejlődési ív, ami már a hivatásosodás irányába mutat. Sípos Balázs a magyarországi sajtó modernizálódásával kapcsolatos kutatásában arra a megállapításra jut, hogy a hivatásos újságíróvá válás folyamatában az egyik jelentős lépés az volt, hogy az újságírói tevékenység levált más tevékenységekről, például a nyomdászatról. A 19. században az újságoknak, folyóiratoknak dolgozó nőket azért nem tekintették hivatásos újságíróknak, mert akkor még nem alakult ki az újságírói hivatás, másrészt pedig azért, mert a professzionalizáció kritériumai szerint nem újságírói munkát végeztek, hanem valamilyen irodalmi lapba írtak, vagy női témával kapcsolatos újságba írtak vagy azt szerkesztették, de személyükben és tevékenységükben nem vált el az újságíró a szerkesztőtől vagy az írótól.⁸⁸⁸ A 20. század elején maguk a hivatásos újságírók úgy vélték, hogy a “valódi” zszurnaliszta mindenképpen tagja kell hogy legyen egy intézményesült újságírói szakmai szervezeteknek. E szempontrendszer végett a 19. század közepén a különböző újságoknak írogató, vagy épp szerkesztői, sajtómunkatársi tevékenységet végző íróknak nem tekintették tehát hivatásos újságírónak, akkor sem, ha ezt már pénzért, jövedelemért vagy elhivatottságból tették. Sípos Balázs rávilágít, hogy a huszadik század elején az első hivatásos újságíróknak kapcsolatban a férfi újságírók a modern és fontos sajtóműfajnak számító tudósítás műfajában, a nők tudósítói tevékenységéről elismerően vélekedtek. A modern újságírói tevékenységben fontos szempontként jelent meg az érdekességekről, a szenzációról való tartalom előállítása, és a gyors tempó. Vészi Margit Párizsból, Berlinből és Rómából küldött ötletes tudósításainak

---

⁸⁸⁸ Sípos-Krász 2019. 173. o.

köszönhette a kortárs férfi sajtómunkatársak részéről az elismertségét.⁸⁸⁹ A 20. század elején az első hivatásos újságírók a visszaemlékezéseikben nem hivatkoztak olyan szerkesztőnkre, mint Kánya Emília, vagy épp tudósítói szerepkört betöltő Jósika Júlia tudósító tevékenységére sem, akikről megállapítható, hogy időszaki sajtóterméket állítottak elő és sajtótevékenységet végeztek, ugyanakkor Kossuth Lajos vagy Kemény Zsigmond újságírói tevékenységét nem kérdőjelezte meg senki. Sípos Balázs ezt valamiféle “kettős mérce” érvényesülésének értelmezi.⁸⁹⁰ Jósika Júlia tudósítói tevékenységét összehasonlítottam más női lapok tudósításaival. Megállapítom, hogy a kortárs írónők közül, akik hasonló női lapokba írtak, ilyen tudósítói műfajban nem dolgozott kortárs írónő állandó sajtómunkatársként. A kortárs lapok hírközléseket és alkalmi tudósításokat közöltek, de állandó sajtómunkatársként, hír- és divattudósítóként nem alkalmaztak női sajtómunkatársat. Jósika Júliának egyedi sajátossága volt az érzelmekre ható, élményszerű hír- és divattudósítás, a megfigyelő állapotából képekben mesélés módszerét rajta kívül más kortárs írónő nem alkalmazta, ezt tartom az ő közlői sajátosságának és egyben kivételes képességének. Az újdonságokat, mint “hírút” kapcsolta a *Nővilágban* eladható terméké, és az újdonságokat, divatot és hírt tartalmazó cikkei kapcsán a *Nővilág* népszerű lappá, Jósika Júlia pedig sikeres szerzővé vált. Az 1850-es évek közepétől a magyarországi sajtó és irodalmi élet professzionalizációjának a kezdeti időszaka állapítható meg. Ezt az időszakot nem lehet azokkal a kritériumokkal összevetni, amelyeket a 20. század elején az újságírói munka professzionalizációja kapcsán maguk a 20. század elején író újságírók felállítottak. Talán újabb kritériumrendszer felállításával érdemes lehet azoknak az írónőknek a sajtótevékenységét vizsgálni, akik egyébként magát a tevékenységet, értsd. éveken át tartó újdonság tudósítás szintű elvégezték, tehát magának a professzionalizáció egyes kritériumainak esetleg megfeleltethetők. Jósika Júlia 1857-1860 között hétről-hétre rendszeresen tudósított a *Nővilágban*. Párizs, Brüsszel és London metropolisszá alakulásáról, az urbanizációs fejlődéséről, a gázlámpákkal kivilágított utcákról, a sugárutak építéséről, a csatornázásról. Ráirányította olvasóinak figyelmét a kor változásaira, – és ezzel saját személyiségéről is üzent – a modern kor emberének az időhöz való viszonyára. A modernizáció eredménye a gyorsuló idő, ennek kapcsán hitelesen közvetítette a gyorsuló világ eredményeit, a vasúti közlekedés mindenre ható (kereskedelem, áru, nyersanyag, személyszállítás) eredményességét, szinte világszenzációként közvetítette, hogy 15 perc alatt el lehet jutni Londonból Sydenhamybe. Jósika Júliának e tudástranszfert jelentő műve a *Közlések a Külföldről* c. könyv. Az írónő gyakran reflektál is a modern kor eredményeire, amelyek

---

⁸⁸⁹ Sípos 2022. 106. o.

⁸⁹⁰ Sípos 2022. 122. o.

megváltoztatják a korábbi életmódot, és egyben a környezetet. Ezek a csodák: a vasút, a gőzhajó, a villany és villanyóra, a légszesz lámpa és a távirat (a gyors hírközlés). Jósika Júlia tudósításaival igyekezett megfelelni annak az elvárásnak, amit a kortárs írók állítottak a női írókkal szemben, miszerint női íróként társadalmilag hasznos közlendőt juttasson az olvasóknak. Jósika Júlia látásmódja a haladás szellemiségének a közvetítése. A történelmet folyamatként láttatja, a tudományos eredmények történetiségét bemutatva foglalja össze a korszellemet, az ipari és technikai fejlődés hatását a gazdaságra, a közlekedésre, a kultúrára, az emberiség jövőjére, vagyis egészében egy holisztikus látásmóddal közvetíti a modernség hatásait. 1855-ben már értesültek voltak a Calais és Dover között készülődő csatornaépítésről. Jósika Júlia olyan történelmi korszakban közvetített modern tudást, információt a magyar társadalom felé, amikor az a szabad információáramlástól el volt zárva. Az újságírói, tudósítói műfajt a női írók közül szakmailag nagyon is professzionális szinten művelte, ezért a dolgozatomban azt állítom, hogy ő volt az első hír- és divattudósítónő. Divattudósításai nemcsak az öltözködésre, hanem *divat* alatt a polgári lakáskultúrára, az étkezés és testkultúra és a szórakozás új műfajait, például a tengerparti szabadidő fürdőzési szokását is közvetítette. A divattal kapcsolatban az újdonság hír vált értékmérővé a közléseiben, és az újdonság, újdonsátság köré építette a tematizációit és mivel ez mindig az érdekesség értékével felruházott információk közvetítéseit jelentette, ez adhatta a *Nővilág* és Jósika Júlia sajtótevékenységének sikerességének okát.

Jósika Júlia újságírói tevékenységében fontossá vált *a női tanácsadói szerep*. A nők felé közvetített életvezetési tanácsokat, olykor erkölcsi témájú jellemrajzokat és vegyes témájú közléseket, a háztartás vezetéssel kapcsolatos praktikus tanácsokat, a mértékletes és szerény polgári otthon berendezésének szokásai, az egészséges táplálkozás fontossága, a női életmód és a szabadidő eltöltésének modern formái közt a fürdőzés szokásai is megjelennek. Az író nő komparatív látásmódjával iránymutató módon közvetítette Magyarországra a nyugat-európai, elsősorban a francia és belga társadalom hétköznapi életének kulturális szokásait, új, modern magatartásmintáit a hazai társadalmi átalakulás kezdeti időszakában a formálódó, polgárosuló középosztály felé.

Közírói tevékenységével a Brüsszel-Pest tengely mellett a Brüsszel-Párizs és Brüsszel-Szentpétervár tengelyen keresztül is folytatott tudásáramoltató, kulturális transzfer tevékenységet Magyarországról. *A magyar irodalom az elmúlt tíz évben c.* tanulmánya a Magyarországot nem ismerő francia, és egyben európai irodalmi közönségnek is szól, és a magyarokról közvetít kulturális értéket. Az 1860-ban a párizsi *Revue Contemporaine* folyóiratban megjelent, és később Oroszországban rövidített változatban adaptált tanulmány

franciából magyarra fordítása révén feltárult, hogy Jósika Júlia írói tevékenységével szolgálta a brüsszeli emigráció politikai stratégiáját. Az író célja volt, hogy az európai nagyhatalomnak számító Franciaországtól az Orosz Birodalomig megismerjék a magyar nép, a magyar nyelv és magyar kultúra szellemi teljesítményeit, és azt, hogy a magyar kultúrkör része a nyugat-európai szellemi kultúrkörnek. Közvetett módon azt a politikai célt kívánta eszközölni, hogy az európai nagyhatalmak a magyarok nemzeti létét érdemesnek ítéeljék a Habsburgoktól független államiságra. Ez a szándék igazolja Jósika Júlia kiforrott, érett írói hivatástudatát, amely jóval több egy divattudósítói szerepkörnél és egyben igazolja a dolgozat második előfeltevését, miszerint részévé vált a magyar emigráció politikai stratégiájának közírói tevékenységével és hivatásának tartotta a magyarok nyelvi közösségének és kultúrájának fordítását, az arról való tájékoztatást a külföld irányába. Ezáltal a szabadságharc utáni magyar emigráció által megteremtett kelet-közép-európai kultúraközvetítő modell típus egyik altípusának, a kultúraközvetítő magyar női literátorok egyik alakjává vált.

A disszertáció ötödik fejezetének kérdésfeltevése arra irányult, hogy milyen nőképet közvetített Jósika Júlia az írásain keresztül, és nőképe mennyiben illeszkedik a társadalmi gondolkodás hagyományos kontra modern nőképebe? Jósika Júlia több női témában írt értekezését és novelláját elemeztem. Láthatóan jól ismerte a nemesi társadalom jelentős hányadát kitevő középbirtokos és kishemesi réteg szokásrendjét és provinciális gondolkodását, mentalitását. A *“liberális korszellemet, mely mindenkit felszabadítani”* igyekszik gyakran sugallta írásaiban. A magyar társadalom konzervatív és provinciális gondolkodására nyílt üzenetek helyett burkolt módon kívánt hatni. A társadalmilag elvárt hagyományos női szerepek: feleség, anya, háziasszony szerephármassal kapcsolatos konvenciókat nem írta felül, azt közvetítve, megerősítő módon voksolt mellettük. Jósika Júlia szemléletében a hagyományos nőnevelési elvek közvetítése mellett kitapintható a modern nőnevelési elvek iránti orientáció. A nők művelődési jogainak a kiszélesítéséért, a nők tanuláshoz való jogának biztosításáért, a nők intézményes oktatásáért burkolt hangon támogató véleményt sugallt. Szépprózáiban a nők társadalmi jogállásával kapcsolatos problémákra, a nők férfiaknak való alárendeltsége ellen is burkolt üzeneteket fogalmazott meg. Ezek nem képviselték a nyílt, radikális női emancipációt, de ráirányították a figyelmet a nők társadalmi helyzetének problematikájára. A nők munkavállalásának társadalmi megítélése gyakran azt a véleményt tükrözte, hogy ha egy nő munkát vállal, elhanyagolja a családon belüli kötelezettségeit, nem lesz gondozója gyermekének és nem vezeti a háztartást. A *Signoria Rosetti* c. novelláján keresztül igyekeztem bemutatni azt az új, modern látásmódot, amivel a társadalmi konvenciók feloldására, a társadalom által elfogadott férfi és női szerepekben szemléletbeli változtatásra serkenti az olvasóit,

és burkolt módon az anyaság és a női munkavállalás összeegyeztethetőségéről ír. Az értekezésem eredményének tartom, hogy megtaláltam a *Pályavezető* forrását Jules Michelet *La Femme* c. művének kontextualizáló elemzésén keresztül. Kerpics Judittal egyetérték abban, hogy Jósika Júlia írói pályájának életműve csúcsát jelentő alkotásként tekinthetünk a *Pályavezetőre*, bár én nem az irodalmi munkásságának főművét kerestem, hanem az írói tevékenységének műveltségközvetítő szerepét vizsgáltam. A *Pályavezető* intelmei közül olvasás és műveltség fejezetének összevetésében azt kívántam bizonyítani, hogy Jósika Júlia modern nőnevelési érve, hogy a nőkben rejlő tehetséget és képességet ki kell fejleszteni. A nők műveltségi szintjének emelése akár egyéni módon (önművelés) vagy közösségi formában (intézményesített oktatás) révén a nők eljuthatnak az individuális, morális, belső lelki szabadsághoz, az önálló döntéshozatal morális autonómia döntési képességéhez. A morális szabadság teszi a nőt alkalmassá arra, hogy önmaga döntse el, milyen könyveket olvas, akarja-e a felkínált házasságot vagy sem, dönthet arról, hogy inkább vénlány marad, nincs szüksége külső szabályozóra, csak belső szabadságra. Jósika Júlia a *Pályavezetőben* hangsúlyt helyez a tehetség és szorgalom jellemvonásainak kiművelésére, ami már a meritokratikus szemlélet és értékrend képviselőjét is hordozza, amikor az egyént a társadalomban nem a rangja és előjogai, hanem a tehetsége, képességei és szorgalma által elért érdemek alapján ítélik meg. A nők önismeretre és önálló döntésre való nevelését illetően nagy hiányosságok voltak a hazai nőnevelés terén. A nők önfenntartó képességére való nevelési elv megfogalmazása, egy új középosztálybeli női szerepmóddal, a pénzért munkát vállaló nőszerepet körvonalazta, ami nemcsak a *Pályavezetőben*, hanem egyidejűleg Kánya Emília nőnevelési elveiben a *Családi Körben* is megjelent. Mindkét író implicit módon hordozta a modern nőnevelés elveit, a nők önfenntartó képességre való nevelésének elvét. Miután összevettem a két evangélikus író nőnevelési elveit az 1860-as évtized első felében, úgy vélem, hogy a hagyományos női szerepek támogatása továbbra is jelen van mindkét író nőnevelési elveiben. Kánya Emília nyílt, Jósika Júlia inkább burkolt módon fogalmazza meg a nők intézményes tanuláshoz való jogának társadalmi szükségletét, és azt, hogy a nőket is képezni kell arra, hogy a családi életben képessé váljanak az önfenntartásra, amennyiben azt egy váratlan élethelyzet indikálja. Ezek az újszerű, modern nevelési elvek néhány évvel előzik meg Veres Pálné mérföldkövet jelentő társadalmi kezdeményezését. Az 1868-as Országos Nőképző Egyesület megalapításától, majd a törvényhozásban bekövetkező állami szerepvállalástól új korszak kezdődött a nők művelődési és tanulási jogait illetően.

Az értekezésemben célul tűztem ki, hogy megragadjam Jósika Júlia személyiségének a belső magvát, karakterjellemét, ami nem változott, hanem valami belső fonalként átfonta

jellemét a konfliktusokkal terhelt életében. Jósika Júlia holisztikus látásmódú, szabadelvű, a változásokra nyitott, alkalmazkodásra képes, kitartó jellemű személyiség volt. *A Pályavezető* számos gyakorlati tanácsával kapcsolatosan érezhető a mű szerzőjének protestáns szellemisége. Egy evangélikus írónőtől várhatja a kutató, hogy a hitélettel kapcsolatban milyen intelmeket fogalmaz meg a laicizálódó társadalom nő tagjai számára.

“De ha vallásosságról szólunk tisztát, valódit értünk, olyat, mely szívünkben honol, nem pedig külsőségekben, amely engedékenyekké, szerényekké, irgalmasakká tesz bennünket, nem pedig büszkékké, türelmetlenekké és közönyösökké mások szenvedése iránt...(követni) nem azon színeskedő vallásosságot, melynek hívei naponkint az egyházba sietnek, fohászkodva s könnyezve vernek melleikre, fölkiáltván: mea culpa! mea culpa! s aztán, miután megtették tartozó kötelességeiket az ég és föld uralkodója iránt, nem sokat gondolnak a földi élet kötelességeivel...hanem azon, valódi szíveink mélyében honoló vallásosságot, melynek külsőségekre nincs okvetlen szüksége. de Istene tiszteletére, mely jobbá, szerényebbé teszi híveit, anélkül, hogy megvessék e földnek örömeit...(követni)...a tiszta balhiedelmektől és sophismáktól ment, buzgó, de nem túlbuzgó vallásosságot, melynek hű kísérői a polgárosodás és fölvilágosodás...nem kirekesztő nemét a vallásosságnak, mely fanatizmussal párosulva, csak tulajdon nézeteiben lát üdvigazságot, hanem azon szerény felebaráti vallásosságot, mely a másként gondolkozókban is találhat jót és dicsérendőt.”⁸⁹¹

Miután a nőknek meghatározó szerepük volt a családi életben a hitélet ápolását illetően, a *Pályavezető* érdeme, hogy az evangélikus értékek szellemi hagyományait, Luther Márton szellemi nyitottságra intő téziseit közvetíti. Jósika Júlia intelmei a hit megélésére vonatkozóan is épp a lényegre, a belső hitbéli meggyőződésre és a toleranciára vezetik a női olvasót. Számomra ebben az intelemben válik teljessé az írónő jelleme, személyiségének a belső magva. Jósika Júlia toleráns gondolkodó volt, aki a mások véleményének elfogadását értéknek tartotta, és ez a szabadelvűség belső meggyőződése is volt, amit értéként közvetített egy nagyobb közösség, a haza minden polgára számára, mert a nők nemcsak nőket, de férfiakat is neveltek.

A hatodik fejezetben az életpálya zárulása Jósika Miklós halálával hozható összefüggésbe. Az életút és életpálya kutatásnak pozitív eredménye, hogy Jósika Júlia élettörténetében fény derült arra, hogy Jósika Miklós halála után 1865 szeptemberében, 16 év

⁸⁹¹ Jósika Júlia: *Pályavezető. Jó tanácsok világba lépő fiatal leányok számára.* Pest. Heckenast. 1863. 358. o.

emigrációban eltöltött idő után, hazalátogatott Magyarországra, ezen belül Aszódra. Jósika Júlia családi identitásában fontos helyet töltött be Aszód, elsősorban a Podmaniczkyak magyar művelődés- és kultúrtörténetben betöltött szerepe kapcsán. A disszertáció függelékében mellékelem az Aszódon németül írt verseit német eredetiben és magyar fordításban. A versekről írt publikációmban utalok arra, hogy az aszódi helytörténetet gazdagítják a versek azáltal, hogy Jósika Júlia író 16 év emigrációt követő év után, visszatérve versekbe foglalt emléket állított erős családjának és önmaga emlékeinek. Az *Atyai hajlék* c. vers, a családalapító I. Podmaniczky Jánosra és fiaira, a barokk épületegyüttes létrehozóira emlékezik. A *gesztenyefa* c. vers Jósikával eltöltött kilenc évi házasságra várakozás pillanatképeit sejteti. A közös családi emlékezetben hordozott emlékkép volt, hogy a kastélykertben látható öreg gesztenyefát Podmaniczky Károly ültette Elisa Nostitz-cal kötött házasságkötése alkalmából. Az *én szobám* c. vers a gyermek és ifjúkor szép emlékeit idézte fel Júlia számára.

Az életút drezdai szakaszáról kutatásaim sajnálatosan negatív eredménnyel zárultak. Drezdában a levéltárakban levelezés, szellemi, írói hagyaték nem található. Ami az életrajz zárulását pontosabbá teszi, és a dolgozatom újabb eredményének tartom, hogy megtaláltam a Jósika Júlia halála után készült hagyatéki végzést. Gyermektelenül halt meg, így a drezdai ingóságait oldalági vérszerinti rokonai örökölték. A hagyatéki eljárást és ügyintézését egyetlen akkor még élő öccse, Podmaniczky Frigyes intézte 1893-ban. Ami az életút zárását illetően legmeglepőbb volt számomra, az a kihantolás ténye volt 1894-ben. Jósika Júlia halálát követően egy év sem telt el, amikor a drezdai sírkertből Jósikával együtt kihantolták, és a lezárt koporsóikat vonattal Drezdából Kolozsvárra szállították, és újra temették őket a Házsongárdi temetőben.

Jósika Júliáról írt értekezésem nem lehet befejezett, hiszen terjedelmes irodalmi hagyatékot hagyott maga után. Számomra a nőneveléssel kapcsolatos írásai lesznek a további kutatás céljából irányadók. Testvéröccse, Podmaniczky Frigyes is írt nőkkel kapcsolatos, nőnevelési műveket, és köztörténeti tény, hogy 1891-ben a Podmaniczky kastélyban az Evangélikus Egyház Bányai Egyházkerülete Leánynevelő Intézetet hozott létre. Kutatásaim kapcsán arra is fókuszáltam, hátha előkerül az intézet anyagaiból valami kapcsolódás az evangélikus nőnevelés hagyományai és Jósika Júlia nőnevelési tanácsainak kontextusában, de sajnos az intézet működésére vonatkozó források nagy része elpusztult, eddig nem sikerült fellelnem. Céлом a továbbiakban az evangélikus nőnevelés témakörét kutatni. Frigyes báró politikai pályája mellett irodalmi tevékenysége is érdekel, és izgalmas kutatási témának találok Podmaniczky Frigyes és Podmaniczky Júlia nőnevelési témában írt munkáit összevetni. Dolgozatomat azzal zárom, hogy hálás vagyok a jó Istennek, hogy adott elég bátorságot Jósika

Júlia írásainak tudományos feldolgozásához, megismerhettem írói tevékenységét, gondolatvilágát, céljait. Örömmel tölt el, hogy közel 15 éve az általam alapított Podmaniczky Júlia Nőegylet, az ő szellemisége és értékrendje mentén folytat közéleti tevékenységet Aszódon, a Podmaniczkyak ősi fészkeiben.

BIBLIOGRÁFIA

1. Források

1.1. Levéltári források

- Aszódi Evangélikus Egyházközség Halotti Anyakönyve. 89. o.
- Aszódi Evangélikus Egyházközség Házasságkötési Anyakönyve. 1847. Jósika Júlia sz. Podmaniczky Júlia eredeti, saját kézzel írt levele. (lelőhely: Berlin. Antikvárium. Szilágyi Zita magántulajdona.)
- Jósika Miklós Horváth Mihálynak írt levele. Brüsszel, 1859. 05. 12. In: Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár. Katalógus Jelzet: Ms. 364/60.
- Jósika Miklósné levele Horváth Mihályhoz. 1861. június. Brüsszel. MTA. Kézirattár. Jelzet. Ms 364/71.
- Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia hagyatéki leltára. 1893. július 13-án kelt. 348/1893. okirat. Jelzet: Jelzet: BFL-VII.168.a.-1893-0348.
- Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia hagyatéki leltára. 1893. július 19-én kelt. 358/1893. okirat BFL-VII.168.a.-1893-0358
- Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia hagyatéki végzése. 1893. november 15-én kelt. 509/1893. számú Jegyzőkönyv. Jelzet: BFL-VII.168.a.-1893-0509.
BFL-VII.2.c.-1874-I.0455. Podmaniczky-Beleznay Hitbizomány érvénytelenítése. Vagyoni per. 1874.
<https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Polgper/4116/view/?image=0&pg=14&bbox=321%2C-2729%2C2600%2C-1478> (letöltés: 2025. 08.12.)
- Kirchenbüchern der Sophienkirche Dresden. 1788. (Ev-Luth.-Hofkirche). 342. o.
- A Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesületnek előadása mind a szegények segéllésére, Pethen, 1831. németül: Ausweis des Pesther nobilthätigen Frauen Bereins, Peth, 1831. Nyomt.Trattner-Károlyinál. In: Evangélikus Országos Könyvtár. Jelzet. PD.555.
- Pesti Német Evangélikus Egyház Deák téri Egyházközség Regiszteres Könyv N R.I. 1787-1873.176. Német keresztelési Anyakönyvek, 1789-1819, 102-103. o.
- Pesti Német Evangélikus Gyülekezet Születési Anyakönyve. 1789-1819. 102. o.
- Podmaniczky Anna Mária végrendelete. NOL. P 519. 16 sz. csomó. No 1-79.

- Podmaniczky Mária iskolai gyakorlatai. 1838-1840. MTA Kézirattára Egyház és Bölcsélet 4-r. 99/6a–g.
- Politische Polizei Angelegenheiten – Ausland, 1856. Dresden. A szász belügy-minisztérium - titkosrendőrség jegyzőkönyve. Drezda. Fordította Dr. Rákóczi Katalin.
- Vargha Zoltán: kéziratos hagyatéka. Vargha család iratai. C/97. 31. számú doboz. Ráday Levéltár.

1.2. Közreadott források, naplók, levelek, szemelvények

- Arany János: Nyilatkozat. *Koszorú*. 1. II. félév. 1863. augusztus 23. 8. szám. 189-190. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_Koszoru_1863_2/?pg=192&layout=s
(letöltés: 2025.02.06.)
- Arany János levele Jósikáné Podmaniczky Júliához. 1862. október 29. In: Arany János Összes Művei. Szerk. Korompay H. János. XVIII-kötet. LEVELEZÉS 4. (1862-1865.) Universitas Kiadó. Budapest. 2014. 153-154. o. (Arany 2014.)
- *Csengery Antal* levele Arany Jánosnak. Pest. 1856. szeptember 29. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 36. évf. (1926). 4. füzet. 301. o.
https://real.mtak.hu/192040/1/itk_1926_4_300-314.pdf (letöltés: 2025.09.13.)
- Jósika Miklós: *Idegen, de szabad hazában*. szerk. Kokas Károly - Szajbély Mihály. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1988. 73.; 76., 86.; 166-167.; 176-177., 208.; 253.; 264.; 347.; 349.; 425., 434.; 471.; 536-537.; 545.; 551-552.; 589.; 748-749., (rövidítés: *Jósika* 1988.)
- Jósika Miklós Wesselényi Miklóshoz írt levele 1846. február 18.-án. In: Irodalomtörténeti Közlemények. szerk. Szilády Áron. 16. (1906). 478. o.
- Négy b. Jósika Miklós-levél. (Közli Szász Béla városi könyvtárista Marosvásárhelyt.) In: *Akadémiai Értesítő*. XXVII. kötet, szerk. Heinrich Gusztáv főtitkár. Kiadja: MTA. Budapest. 1916. 171-174. o.
- Jósika Miklósnak 1851. május 16.-án írt levele Császár Ferenchez. In: *Figyelő*. Irodalmi Közlöny. szerk. Abafi Lajos. XVI. kötet. Aigner Lajos nyomdája. Budapest. 1884. 236-237. o.

- „B. Jósika Miklósnénak 25 levele”. Közli: Heinlein István. In: *Akadémiai Értesítő*. 24. 11. füz. Budapest. 1913. 648-675. o. (rövidítés *Heinlein 1913.*) 661-662.; 662-663., 656.; 657-658.; 663. o.)
https://real-j.mtak.hu/95/1/AkademiaiErtesito_1913.pdf (letöltés: 2017.01.04.)
- B. Podmaniczky Júlia levelei B. Jósika Miklóshoz. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 29-31. évf. 1. sz. füzet. közli: *Dézsi Lajos*. 1919-1921. 244-255. o.
https://epa.oszk.hu/00000/00001/00122/pdf/ITK_00122_1921_01_240-255.pdf
(letöltés: 2025.09.07.)
A levelek magyarra fordítása Asztalos István: Hűséges szerelem c. színművében olvasható. Kézirat. Aszód. 2015. (rövidítés *Dézsi 1919-1921.*)
- Kardos Samu: Báró Jósika Miklós kiadatlan levelei. *Régi Okiratok és Levelek Tára*. 1905. I. évf. Debrecen. 45. o.
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/167005/ROLT_1905_01_01.pdf#page=47 (letöltés: 2020.07.31.)
- Kisfaludy Társaság Évlapjai. 1894-1895. 29. szám. 26-28. o.
- Kossuth Lajos: *Irataim az emigrációból*. II. kötet. 3. Harmadik fejezet. *Magyar ügy az európai sajtóban*. II. Jósika Miklós tevékenysége. Budapest. Athenaeum R. Társulat nyomdája. 1881. 82-109. o.
<https://mek.oszk.hu/08200/08285/html/02.htm#16> (letöltés: 2024.12.08.)
- Podmaniczky Frigyes: Egy régi gavallér emlékei. Válogatás a Naplótöredékekből. 1824-1887. Helikon Kiadó. 1984.
- *Gróf Széchenyi István Naplói*. Ötödik kötet. (1836-1843). szerk. Viszota Gyula. Kiadó MTA hozzájárulásával kiadja a Magyar Történelmi Társulat. 1937. 255. o. (rövidítés *Széchenyi 1937.*)
- Teleki Blanka: Nyilatkozat. Pest. 1846. június 3. Idézi Sáfrán Györgyi: Teleki Blanka és köre. Kritérion. Bukarest. 1979. 25. In: *Kéri Katalin. Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon*. Kronosz Kiadó. Pécs. 2018. 343.o.
- Vajda János: A nőnem közhasznú szakirodalma. In: *A nő és hivatása*. Szemelvények a Magyarországi Nőkérdés történetéből. 1777-1865. szerk. Fábri Anna. Kortárs Kiadó. Budapest. 1999. 271. o.

1.3. Jósika Júlia írásai könyvekben

- Jósika Júlia: *Közlések a külföldről*. 1855. Heckenast Kiadó. Pest. 1855. 61-65., 195-199.; 201. o.
- Jósika Júlia: *Éva*. Pest. Heckenast Kiadó. 1860.
- Jósika Júlia: *Semmit félig!* Szigethy Album. 1860.
- Jósika Júlia: *Hölgynaptár*. Kiadja: Landerer és Heckenast. Pest. 1861. 100-101., 127.o.
- Jósika Júlia: *Családélet*. Pest. Heckenast Kiadó. 1862.
- Jósika Júlia: *Az élet esélyei*. (Das Lebens Wechselfälle). Kiadja Lauffer Vilmos. Pest. 1864.
- Jósika Júlia: *Egy éji kaland*. Lisznyai Album. 1863.
- Jósika Júlia: *Elbeszélések*. I-II. kötet. Pest. Lauffer Kiadó. 1872.
- Jósika Júlia: *Miért nem ment férjhez Ágota néni?* In: Való és költött c. Novellák és vázolatok gyűjteménye. Pest. Heckenast Kiadó. 1862.
- Jósika Júlia: *Signoria Rosetti c. novella*. In: Jósika Júlia: Való és költött c. Novellák és vázolatok gyűjteménye. Pest. Heckenast Kiadó. 1862. 256. o.
- Jósika Júlia: *Signoria Rosetti c. novella*. In: Jósika Júlia: Elbeszélések I-II. kötet. Pest, Lauffer Kiadó. 1872.
- Jósika Júlia: *Nagyanyám naplója*. In: Elbeszélések. Pest. Lauffer Vilmos tulajdona. 1872. 102-183. o.
- Jósika Júlia: *Pályavezető. – Jó tanácsok a világra lépő fiatal lányok számára*. Pest. Heckenast Gusztáv Kiadó. 1863.
- Jósika Júlia: *Pályavezető fiatal leányok számára*. Korszerűen átdolgozta Kuliffayné Beniczky Irma. 2. bővített kiadás. Budapest. Franklin Társulat. 1885.
- Julie de Jósika: *La LITTÉRATURA HONGROISE DANS LES DIX DERNIÉRES ANNÉES*. In: *Revue CONTEMPORAINE*. NEUVIÈME ANNÉE. 2 SÉRIE-TOME DIX-SEPTIÈME. Paris. 1860. 125-147. o. (Francia nyelvből magyarra fordította Vörösné Dr. Estók Éva szakfordító. (Szilágyi Zita kézirat). (rövidítés: *Jósika* 1860. 125. o.)
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4058100.r=julie%20josika?rk=21459;2>
(letöltés: 2018. 09. 20.)
- „*Leány, nő, anya. B. Jósika Júliától.*” In: *Magyar Nők Évkönyve*. szerk. Emília. Kiadja. Engel - és Mandello Pesten. 1861. 73. o.

1.4. Sajtóforrások - rövidítések

- Anna Helmreich: „On The Opening of the Crystal Palace at Sydenham,1854”.
https://branchcollective.org/?ps_articles=anne-helmreich-on-the-opening-of-the-crystal-palace-at-sydenham-1854 (letöltés: 2024.08.30.)

Rövidítések

- Anyák Heti Lapja* 1861. Heckenast Gusztáv kiadó hirdetése. In: *Anyák Heti Lapja*, 1. (1861). 1. sz. 7. o.
- Anyák Heti Lapja* 1 (1861) 19.
Jósika Júlia: *Miért nem ment férjhez Ágota néni* c. novella. In: *Anyák Heti Lapja*. 1. (1861). aug. 10. 19. sz. (címlap, 146-148.)
https://epa.oszk.hu/03500/03560/00019/pdf/EPA03560_anyak_hetilapja_1861_19.pdf (letöltés: 2025.09.30.)
- Anyák Heti Lapja* 1 (1861) 20.
Jósika Júlia: *Miért nem ment férjhez Ágota néni* c. novella. In: *Anyák Heti Lapja*. 1. (1861). aug. 17. 20. sz. (címlap, 154. o.)
https://epa.oszk.hu/03500/03560/00020/pdf/EPA03560_anyak_hetilapja_1861_20.pdf (letöltés: 2025.09.30.)
- Család* 1 (1855) Podmaniczky Frigyes: Szerelem, szeretet és hölgyeink. In: *Család*, 1. (1855). 7. o.
- Családi Kör* 1 (1860) 11. „Nevelésünk ügyében” (Egy magyar anyától). In: *Családi Kör*, 1. (1860). december 23. 11. sz. 168. o.
- Családi Kör* 2 (1861) 17. „Nyílt levél Emíliához. Júliától.” In: *Családi Kör*. 2. (1861). április 28. 17. sz. 267. o.
- Családi Kör* 3 (1862) 41. „A női műveltségről” In: *Családi Kör*, 3. (1862). október 12. 41. sz. 637-638. o.
- Családi Kör* 3 (1862) 50. „Jósika Júlia”. In: *Családi Kör*, 3. (1862). dec.14. 50. sz. címlapon
- Családi Kör* 5 (1864) 37. „A nőről” Emíliától. In: *Családi Kör*, 5. (1864). szept. 11. 37. sz. 866-870. o.
- Családi Kör* 5 (1864) 40. „A nőről” Emíliától. In: *Családi Kör*. 5. (1864). október 2. 40. sz. 944-948. o.

- Családi Kör* 5 (1864) 43. „A nőről” Emiliától. *Emiliától*. In: *Családi Kör*, 5. (1864). október 23. 43. sz. 1009-1013. o.
- Családi Kör* 5 (1864) 44. „A nőről” Emiliától. In: *Családi Kör*, 5. (1864). okt. 30. 44. sz. 1036-1037. o.
<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=csk&datum=1864&page=447&size=45>
(letöltés: 2025.10.07.)
- Családi Kör* 5 (1864) 47. „A nőről” Emiliától. In: *Családi Kör*, 5. (1864). november 20. 47. sz. 1109. o.
<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=csk&datum=1864&page=483&size=45>
(letöltés: 2025.10.07.)
- Figyelő* 2 (1862) Salamon Ferenc: Családélet. In: *Figyelő*. 2. első fele. (1862). 402-406. o.
http://real-j.mtak.hu/10290/1/MTA_SzepIrodalmiFigyelo_1861-1862_1.pdf (letöltés: 2024.01.04.)
- Figyelő* 16 (1884) Csaplár Benedek: Jósika egy ismeretlen levele. In: *Figyelő*. 16. (1884). 236-237. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Figyelo_16/?pg=239&layout=s&query=csapl%C3%A1r+J%C3%B3sika
(letöltés: 2025.09.17.)
- Fővárosi Lapok*, 30 (1893) Jósika Júlia. Nekrológ. In: *Fővárosi Lapok*. 30. (1893) június 15. 163. sz. 1295-1297. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/FovarosLapok_1893_06/?pg=118&layout=s (letöltés: 2025.09.14.)
- Gazdasági Lapok* 3 (1851) A londoni iparműkiállításról. In: *Gazdasági Lapok*, 3. (1851) november 9. 45. sz. 45-46. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/GazdasagiLapok_1851/?pg=518&layout=s (letöltés: 2024.09.26.)
- Győri Hírlap* 1888. Szaák Lujza: Jósika Júlia, mint a női ifjúsági irodalom úttörője. In: *Győri Hírlap*, (1888). 94-101. sz.
- Hazánk* 1889. Szaák Lujza: GÖRGEY ARTHURRÓL. Nyílt válasz Görgey Istvánnak. In: *Hazánk*. Történelmi Közlöny. XI. kötet. (1889) 2. füzet. 154-157. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_HazankTortenelmiKozlony_11_1889/?pg=164&layout=s (letöltés: 2024.08.27.)
- Honderű* 5 (1847) 8. *Honderű*, 5.(1847). 02. 23. 8. sz. 161. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Honderu_1847_1/?pg=168&layout=s&query=Podmaniczky (letöltés: 2025.07.21.)

- Honderű* 5 (1847) 9. *Honderű*, 5. (1847). 03. 02. 9. sz. 183. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Honderu_1847_1/?pg=192&layout=s (letöltés: 2025.07.21.)
- Honművész* 3 (1835) 96. Színészet. Magyar Játékszín. (özvegy Báró Podmaniczky Károlyné levele). In: *Honművész*, 3. (1835.) november 29. 96. sz. 769. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Honmuvesz_1835_2/?pg=409&layout=s (letöltés: 2025.09.15.)
- Hölgyfutár* 7 (1856) 248. *Hölgyfutár*, 7. (1856). 10. 27. 248. sz. 1005. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Holgyfutar_1856_07-2/?pg=340&layout=s#_= (letöltés: 2025.08.05.)
- Hölgyfutár* 7 (1856) 300. Tárca rovat. Az év végén. In: *Hölgyfutár*. 7. (1856). 12. 31. 300. sz. 1145. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Holgyfutar_1856_07-2/?pg=522&layout=s#_= (letöltés: 2025.09.13.)
- Иллюстрация* (Русский Мир) 1. (1860) 75.
Венгерская литература в последнее время — In: *Иллюстрация* (Русский Мир) 1860., 75. sz. 174— 181. I. (Jósika Júlia névtelenül közölt tanulmánya).
- Magazine für die Literatur des Auslandes* 1862.
Baron Nicolaus Jósika. *Magazine für die Literatur des Auslandes*. Hg. Joseph Lehmann. Januar bis Juni. Leipzig. (1862). jan. 1. 4-7. o.
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044092563808&seq=9> (letöltés: 2025.02.09.)
- Magyar Lányok* 40 (1934) 34.
Benedek Rózsi: Jósika Júlia. In: *Magyar Lányok*. szerk. Tutsek Anna. XL. évf. 34. szám. 1934. 534-535. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarLanyok_1933-1934/?pg=666&layout=s&query=J%C3%B3sika+J%C3%BAlia (letöltés: 2025.01.25.)
- Muzáron - Élet és Literatúra* 3 (1829) 11.
Világosodás, Kereszténység, és Haza! írta Podmaniczky Károly. In: *Muzáron - Élet és Literatúra*, 3. (1829) 11. rész. 19-22. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Muzarion_1829_11-19/?query=muz%C3%A1rion&pg=28&layout=s (letöltés: 2024.04.04.)
- Koszorú* 2 (1864) 1. Jósika Júlia: *Signoria Rosetti* c. novella. In: *Koszorú*. szerk. Arany János. 1864. 1. 365-374.o.; 341-347.o.; 390-396. o.
- Nefelejts* 4 (1863) 49. Néhány nőíró „Lehet-e jó nő a magyar író?” In: *Nefelejts*. 4. (1863). március 8. 49. sz. 617- 618. o.

- Nemzeti Nénevelés*, 15 (1894).
Sebestyénne Stetina Ilona: De Gerando Ágostonné. In: *Nemzeti Nénevelés*, 15. (1894) január. 01. 1. sz. 11. o.
- Nővilág* 1 (1857) 1. *Eredeti Divattudósítás*. In: *Nővilág* 1.(1857). január 8. 1. 7-8. o. <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/novilag-hetilap-a-magyar-holgyek-szamara-4423#page/2/mode/1up> (letöltés: 2020.01.26.)
- Nővilág* 1 (1857) 1. Arany János programnyilatkozata. In: *Nővilág* 1857. január 8. 1. sz. Első évfolyam 7-8. o. <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/novilag-hetilap-a-magyar-holgyek-szamara-4423#page/2/mode/1up> (letöltés: 2020.01.26.)
- Nővilág* 1 (1857) 5. „A nő” (Francziából). In: *Nővilág* 1. (1857). február 8. 5. 71-73. o. <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=4667> (letöltés: 2025.09.20.)
- Nővilág* 1 (1857) 6. „A nő” (Francziából). In: *Nővilág* 1. (1857). február 15. 6. 91-93. o.
Jósika Júlia: „*Eredeti Divattudósítás*” In: *Nővilág* 1. (1857). február 15. 6. 89-91. o
- Nővilág* 1 (1857) 7. „A nő” (Francziából). In: *Nővilág* 1. (1857). február 22. 7. sz. 102-104. o.
Jósika Júlia: „*Eredeti Divattudósítás*” In: *Nővilág* 1. (1857). február 22. 7. sz. 101-102. o.
- Nővilág* 1 (1857) 8. „A nő” (Francziából). In: *Nővilág* 1. (1857). március 1. 8. sz. 119-120. o.
Jósika Júlia: „*Eredeti Divattudósítás*” In: *Nővilág* 1. évf. (1857). március 1. 8. 117-118. o.
- Nővilág* 1 (1857) 10. „A nő” (Francziából). In: *Nővilág* 1. (1857). március 15. 10. sz. 153-157. o.
- Nővilág* 1 (1857) 12. „A nő” (Francziából). In: *Nővilág* 1. (1857). március 29. 12. sz. 181-183. o.
- Nővilág* 1 (1857) 13. „A nő” (Francziából). In: *Nővilág* 1. (1857). április 5. 13. sz. 200-202. o.
- Nővilág* 1 (1857) 14. „A nő” (Francziából). In: *Nővilág* I. (1857). április 12. 14. sz. 216-217. o.
- Nővilág* 1 (1857) 26. Jósika Júlia: „*Eredeti Divattudósítás*” In: *Nővilág* 1. (1857.) 07. 05. 26. sz. 407. o.
- Nővilág* 1 (1857) 33. Jósika Júlia: „*Egy pár szó a fényűzésről*” In: *Nővilág* 1. (1857). augusztus 23. 33. sz. 519-520. o.

- Nővilág* 1 (1857) 35. Jósika Júlia: „*A tápszerek befolyása az egészségre*” In: *Nővilág* I. (1857). 09. 06. 35. sz. 552-553. o.
- Nővilág* 1 (1857) 40. Jósika Júlia: „*Eredeti Divattudósítás*” In: *Nővilág* 1. (1857). október 11. 40. sz. 631-632. o.
- Nővilág* 1 (1857) 41. Jósika Júlia: „*A legolcsóbb szobadíszítmény*” In: *Nővilág* 1. (1857). október 18. 41. sz. 649-650. o.
- Nővilág* 1 (1857) 51. Jósika Júlia: „*Pár szó az olvasásról*” In: *Nővilág* 1. (1857). dec. 27. 51. sz. 806. o
- Nővilág* 2 (1858) 1. Jósika Júlia: „*Eredeti Divattudósítás*” In: *Nővilág* 2. (1858). január 3. 1.sz. 6-7. o.
- Nővilág* 2 (1858) 4. Jósika Júlia: „*Az első lépés*” In: *Nővilág* 2. (1858). január 23. 4. sz. 49-50. o.
- Nővilág* 2 (1858) 10. Jósika Júlia: „*Lélekerő*” In: *Nővilág* 2. (1858). március 6. 10. sz. 145-146. o.
- Nővilág* 2 (1858) 18. Jósika Júlia: „*Engedelmesség*” In: *Nővilág* 2. (1858). május 1. 18. sz. 273-274.o.
- Nővilág* 2 (1858) 34. Jósika Júlia: „*Önhittség*” In: *Nővilág* 2. (1858). augusztus 22. 34. sz. 538-539. o.
- Nővilág* 2 (1858) 42. Jósika Júlia: „*Unalom*” In: *Nővilág* 2. (1858). okt. 17. 42. sz. 665- 666. o.
- Nővilág* 2 (1858) 44. Jósika Júlia: „*Egyenes út*” In: *Nővilág* 2. 1858). október 31. 44. sz. 697-698.o.
- Nővilág* 2 (1858) 45. Jósika Júlia: „*Eredeti Divattudósítás*” In: *Nővilág* 2. (1858). november 7. 45. sz. 713-714. o.
- Nővilág* 2 (1858) 46. Jósika Júlia: „*Vidámság*” In: *Nővilág* 2. (1858). november 14. 46. sz. 730. o.
- Nővilág* 2 (1858) 48. Jósika Júlia: „*Kitartás*” In: *Nővilág* 2. (1858). november 28. 48. sz. 761-762. o.
- Nővilág* 2 (1858) 50. Jósika Júlia: „*Társalgás*” In: *Nővilág* 2. (1858). december 12. 50. sz. 792-793. o.
- Nővilág* 3 (1859) 1. Jósika Júlia: „*Eredeti divattudósítás*” In: *Nővilág* 3. (1859). január. 2. 1. sz. 1-2. o.
- Nővilág* 3 (1859) 2. Jósika Júlia: „*Kedélyesség*” In: *Nővilág* 3 (1859). január 9. 2. sz. 17-18. o.

- Nővilág* 3 (1859) 5. Jósika Júlia: „*Eredeti Divattudósítás*” In: *Nővilág* 3. (1859). január. 30. 5. sz. (címlap és 66.o.)
- Nővilág* 3 (1859) 6. Jósika Júlia: „*A vén leányok*” In: *Nővilág* 3. (1859). február 06. 6. sz. 81-82. o. https://adt.arcanum.com/hu/view/Novilag_1859-1/?pg=84&layout=s (letöltés: 2025.09.21.)
- Nővilág* 3 (1859) 8. Jósika Júlia: „*A nap felosztása*” In: *Nővilág* 3. (1859). február 20. 8. szám. 113-114. o.
- Nővilág* 3 (1859) 12. Jósika Júlia: „*Mit kell olvasni?*” In: *Nővilág* 3. (1859). március 20. 12. sz. 177-178. o.
- Nővilág* 3 (1859) 16. Jósika Júlia: „*A világ ítélete*” In: *Nővilág* 3. (1859). április 17. 16. sz. 241-242. o.
- Nővilág* 3 (1859) 26. Jósika Júlia: „*Elcsüggedés*” In: *Nővilág* 3. (1859). jún. 26. 26. sz. 401-402. o.
- Nővilág* 3 (1859) 28. Jósika Júlia: „*Remény*” In: *Nővilág* 3. (1859). július 10. 28. sz. 439-440. o.
- Nővilág* 3 (1859) 33. Jósika Júlia: „*Eredeti Divatközlöny*” In: *Nővilág* 3. (1859). 08. 14. 33. sz. 521-522. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Novilag_1859-2/?pg=116&layout=s (letöltés: 2025.09.13.)
- Nővilág* 3 (1859) 35. Jósika Júlia: „*Eredeti Divattudósítás*” In: *Nővilág* 3 (1859). aug. 28. 35. sz. 553. o.
- Nővilág* 3 (1859) 48. Jósika Júlia: „*Műveltség*” In: *Nővilág* 3. (1859). november 27. 48. sz. 753-754. o.
- Nővilág* 3 (1859) 51. *Nővilág* 3 (1859) december 18. 51. Melléklet.
- Nővilág* 3 (1859) 52. Jósika Júlia: „*Gyermekkertek.*” In: *Nővilág* 3. (1859). dec. 26. 52. sz. 825-826. o.
- Nővilág* 4 (1860) 3. Jósika Júlia: „*Vallásosság*” In: *Nővilág* 4. (1860). január 15. 3. sz. 38-39. o.
- Nővilág* 4 (1860) 4.a Jósika Júlia: „*Eredeti Divattudósítás*” In: *Nővilág* 4. (1860). január 22. 4. sz. 57-58. o.
- Nővilág* 4 (1860) 4.b Jósika Júlia: „*Barátság*” In: *Nővilág* 4. (1860). január 22. 4. sz. 53-54. o.
- Nővilág* 4 (1860) 14. Eredeti Divatjelentés. (névtelen szerző) In: *Nővilág* 4. 1860. április 1. 14. sz. 218. o.

- Nővilág* 4 (1860) 14. „Eredeti Divatjelentés” (névtelen szerző, feltételezhetően Bajza Lenke) In: *Nővilág* 4. (1860). április 1. 14. sz. 218. o
- Nővilág* 4 (1860) 15. Eredeti Divatjelentés. (névtelen szerző) In: *Nővilág* 4. 1860. április 8. 15. sz. 234. o.
- Nővilág* 4 (1860) 18. Jósika Júlia: Farsang Brüsszelben. In: *Nővilág* 4. 1860. 02. 19. 18. sz. 121-122. o. https://adt.arcanum.com/hu/view/Novilag_1860-1/?pg=132&layout=s (letöltés: 2025.08.07.)
- Nővilág* 4 (1860) 19. Jósika Júlia: „Jellem” In: *Nővilág* 4. (1860). május. 6. 19. sz. 294-295. o.
- Nővilág* 4 (1860) 20. Jósika Júlia: *Eredeti levél Brüsszelből*. In: *Nővilág* 4. 1860. május 13. 20. sz. 313-314. o.
- Nővilág* 4 (1860) 32. Jósika Júlia: *Száz évvel ezelőtt*. In: *Nővilág* 4. (1860). 08. 05. 32. sz. 506-507. o. https://adt.arcanum.com/en/view/Novilag_1860-2/?pg=112&layout=s&query=Sz%C3%A1z+%C3%A9vvel+ezel%C5%91 (letöltés: 2025.02.07.)
- Pesti Napló*, 42 (1891) 83. (ismeretlen szerző) Jósika Miklós élete és munkái. *Pesti napló*. 42. (1891). márczius 25. 83. sz. (oldalszám nélkül, melléklet) https://adt.arcanum.com/hu/view/PestiNaplo_1891_03/?query=Sa%C3%A1k+Lujza+&pg=114&layout=s (letöltés: 2023.12.07.)
- Pesti Napló*, 45 (1893) 166. Jósika Júlia. Nekrológ. In: *Pesti Napló*, 45. (1893). június 13. 166. sz. 7-8. o. https://adt.arcanum.com/hu/view/PestiNaplo_1893_06/?pg=226&layout=s (letöltés: 2025.09.14.)
- Politikai Újdonságok*, 19 (1873) 21. *Politikai Újdonságok*, 19. (1873). május 21. 21. 250. o. https://adt.arcanum.com/hu/view/PolitikaiUjdonsagok_1873/?pg=251&layout=s (letöltés: 2020.06.10.)
- Vasárnapi Újság*, 8 (1861) 8. Bárá Jósika Miklós és B. Jósika Júlia. *Vasárnapi Újság*, 8. (1861). február 21. 8. 88-90. o.
- Vasárnapi Újság*, 40 (1893) 25. Bárá Jósika Miklósné. In: *Vasárnap Újság*, 40. (1893). június 18. 25. szám. 413-414. o. https://adt.arcanum.com/hu/view/VasarnapiUjsag_1893/?pg=420&layout=s (letöltés: 2023.12.13.)

Vasárnapi Újság 41 (1894) 17.

Jósika Miklós szülőháza és szurdoki lakása. In: *Vasárnapi Újság*, 41. (1894). április 29. 17. szám. 286. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/VasarnapiUjsag_1894/?pg=293&layout=s&query=J%C3%B3sika+hamvai+itthon
 (letöltés: 2020.02.01.)

Világ, 17 (1926) 47.

Krúdy Gyula: A tegnapiak ködlovagjai. In: *Világ*, 17. (1926). március 7. 47. sz. 9-10. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Vilag_1926_03/?pg=86&layout=s
 (letöltés: 2025.09.15.)

Turul 86 (2013) 3.

Kovács Eleonóra: „Hiába beszélnek” gróf Batthyány Artúrné Apraxin Júlia kísérlete a művészi-értelmiségi pályára. In: *Turul*, 86. (2013). 3. sz. 93. o.

Új Idők 47 (1941) 13.

Jósika Miklós unokája. In: *Új Idők*, 47. (1941). március 30. 13. 84. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/UjIdok_1941_1/?query=Julia+J%C3%B3sika&pg=383&layout=s
 (letöltés: 2020.02.01.)

Ungarns Männer 1862.

Ungarns Männer der Zeit, szerk. Kertbeny Károly. Prag. (1862). 3. 179., 216. o.

Ungarische Revue 14 (1894). 5-7.

Jósika-Denkfeier der Kisfaludy Gesellschaft. Ungarische Revue. 14. Budapest. 1894. 5-7. 360-361. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/UngarischeRevue_14/?query=Julie+J%C3%B3sika&pg=367&layout=s
 (letöltés: 2018.11.09.)

2. Szakirodalom

2.1. Felhasznált, de nem hivatkozott irodalom

- Balázs Eszter: Beszélgetés Michel Wernerrel. http://aetas_2004_003_004_245-253.pdf
- Berend T. Iván. Romantika - nacionalizmus - modernizáció: Közép- és Kelet-Európa a 19. században.
<https://epa.oszk.hu/00700/00775/00030/513-522.html> (letöltés: 2024.07.23.)
- Bourdieu, Pierre: A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről. (fordította: Berkovits Balázs). Napvilág Kiadó. Budapest. 2002.
- Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok. szerk. Angelusz Róbert. Új Mandátum. Budapest. 1999. 156-177. o.
- Brinker-Gabler, Gisela: Deutsche Dichterinnen vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart: Gedichte und Lebensläufe. Fischer Taschenbuch Verlag. Frankfurt am Main. 1978.
- Deák Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás.” Kormányzati és nemzetiségpolitika Magyarországon 1849-1860 között. Budapest. Osiris. 2000. 8. o.
- Egyed Ákos: Gróf Hídvégi Mikó Imre. In: Magyar Tudomány. 2005. 12.1570.
<http://epa.niif.hu/00600/00691/00024/19.html> (letöltés: 2025.01.11.)
- Fabiny Tibor: Insula Lutherana: Képek a Deák téri Evangélikus Gyülekezet kétszáz éves történetéből. Bp. Műszaki Fordító V. házi ny. 1987.
- id. Fabinyi Tibor: Az első kövek. Budapest. Luther Kiadó. 2000.
https://deakter.hu/kiadvanyok/_elso_kovek/index.html (letöltés: 2024.01.22.)
- Fábri Anna: *Határozz, és kimondtad sorsodat.*”: A nőkérdés megjelenítése a reformkori magyar irodalomban. In: Rendi társadalom és polgári társadalom 16. A NŐK ÉS A FÉRFIAK AVAGY A NEMEK TÖRTÉNETE. szerk. dr. Lóczy Magdolna. Hajnal István Kör. Nyíregyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar. 2013. 139-143. o.
<https://adoc.pub/rendi-tarsadalom-polgari-tarsadalom-16-nok-es-ferfiak-avagy-.html> (letöltés: 2025.08.08.)
- Fáy András: Nőnevelés és nőnevelő-intézetek hazánkban. Különös tekintettel nemesek’, főbb polgárok’ és tisztos karuak’ lyánkáira. pesten, trattner-károlyi tulajdona, IV. 1841.
- Fenyő Ervin: A cenzor. In: Liget. 2011/7.
https://epa.oszk.hu/01300/01348/00109/Liget_11_07_14.htm (letöltés: 2025.02.14.)

- Fenyő István: A liberalizmus jelentkezése és a romantika előretörése (1819–1827). In: A magyar sajtó története. 1705-1848. I. szerk. Kókay György. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1979. 295-308. o.
- Fórizs Gergely: A széptan és a szépnem. Christian Oeser nőknek szóló esztétikája (1838–1899). In: Nőszerzők a 19. században: Lehetőségek és korlátok. szerk. Török Zsuzsa. Budapest. reciti. 2019. 47-76. o.
https://real.mtak.hu/99103/1/Noszerzok_a_19_szazadban.pdf (letöltés: 2020.02.16.)
- Georg Rózsa: Wilhelm Egger. Ein Schweizer Maler in Ungarn am Anfang des 19. Jahrhunderts. Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte. 20 (1960) 44 — 6. In: Rózsa György. Egger Vilmos öröksége. Művészettörténeti Értesítő. XI. (1962). 80-82. o.
- Gerő András: Reformszerepek és liberális társadalomérzékenység Magyarországon (1830-1867). In: Szabad György (szerk.) A polgárosodás útján - Tanulmányok Magyarország társadalmának átrétegződéséről a polgári átalakulás korában. Budapest. Magyarország. Tankönyvkiadó. 1990. 469-488. o.
- Gyáni Gábor: A levélírás, mint a polgárosodás tünete. In: Műhelykonferencia a 19. századi levelezésről. 2013.04.26. (NET BTK TTI).
- Gyáni Gábor: Mesélő naplók és levelek. Az ego-dokumentumok történetírói haszna. Bárka. 2019/2. 69-74. o.
- Gyulai Pál: Írónőink. Kritikai dolgozatok 1854-1861. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1908. 273
- Hermann Róbert: Forradalom és szabadságharc 1848-1849. In: Magyarország története. 14. főszerk. Romsics Ignác. Kossuth Kiadó. 2009.
- Hermann Róbert: Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc. Budapest, Osiris Kiadó. 2022.
- Hites Sándor: A történelmi regény. Árkádia. 2011.
http://www.arkadiafolyoirat.hu/images/000_irodalom/IRO003_TAN_hites.pdf
(letöltés: 2020.04.20.)
- Katus László: Sokszólamú történelem. szerk. Nagy Mariann. Kronosz Kiadó. Pécs. 2021. 485., 481-516. o.
- Kereszty Orsolya: Nők művelődési lehetőségei a dualizmuskori Magyarországon. In: „A nő és a társadalom” a nők művelődéséért (1907-1913). Magyar Tudománytörténeti Intézet. Budapest.

- Kéri Katalin: A modern nevelés útjain. De Gerando Antonina. Embernevelés. 1996/2. 11-18. o.
- Kéri Katalin: Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon. 1867-1914. Pro Pannonia. Pécs. 2008.
- Kis Csilla: Színésznői házasságkötések és válások a hosszú 19. században. Korall. 18. 69. sz. 2017. 15. o.
- Kulin Ferenc: Közelítések a reformkorhoz. Magvető. Budapest. 1986. 382. o.
- Kurucz György: Kényszerhelyzet és vízió. Gróf Festetics György és a magyarországi agrárszakoktatás a 18-19. század fordulóján. In: Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában. szerk. Bárány Attila, Orosz István, Papp Klára, Vinkler Bálint. Debrecen. 2014. 451-464. o.
- Kurucz György: Technológiai utazás a modern kor hajnalán. Válogatás Gericis Pál és Lehrmann József georgikoni professzorok nyugat-európai jelentéseiből. Károli Gáspár Református Egyetem. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 2020.
- Nagy Mariann: Közös haza vagy magyar ország? A soknemzetiségű ország realitásai és mítoszai. In: Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848-1938). szerk. Szarka László. Országgyűlés Hivatala. Budapest. 2017. 139-157. o.
- Nagy Mariann: Nők a magyar gazdaságban a dualizmus korában. In: Gyáni Gábor-Nagy Beáta (szerk.) Nők A modernizálódó magyar társadalomban. Csokonai Kiadó. 2006. 205-223. o.
https://real.mtak.hu/71739/1/Parhuzamos_nemzetepites_szerk_Szarka_Laszlo_u.pdf
(letöltés: 2025.02.10.)
- Papp Gábor és Szijártó M.István: Mikrotörténelem másodfokon. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 2010.
- Papp Klára - Püski Levente - Novák Ádám: A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása. Debreceni Egyetem Történeti Intézet. Debrecen. 2019.
- Revolution and Counter Revolution. In: The Westminster and Foreign Quarterly Review. VOL.IV. April-July. London. 1851. 92-133. o.
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uiug.30112047392631&view=1up&seq=14&skin=2021> (letöltés: 2021.07.01.)

- Romsics Ignác: Új tendenciák az ezredforduló történetírásában. In: Múltunk. 2017.01. 130., 136. o.
<http://epa.oszk.hu/00900/00995/00026/pdf/romsicsi11-2.pdf> (letöltés: 2022.03.26.)
- Sári Szabó Katalin: Normakövető női emancipáció. A konzervatív nőmozgalom Magyarországon a 19. század végén, 20. század elején. Replika. 2014/1–2. 85-106. o.
- Szaák Lujza: Bárány Jósika Miklós Élete és munkái. In: Figyelő. XXVI. kötet. Rudnyánszky A. könyvnyomdája. Budapest. 1889. 64., 153. o.
- Szapu Mariann: Felhívás a filozófiatörténet újragondolására avagy Harriet Taylor Mill különös esete a filozófiával. In: Kellék. 40. 2010. 180-187. o.
http://epa.oszk.hu/01100/01148/00033/pdf/EPA01148_kellek_40_173-187.pdf
(letöltés: 2019.10.08.)
- Sziujártó M. István. Mi a mikrotörténelem? 159-160. o. In: http://acta.bibl.u-szeged.hu/40762/1/aetas_1996_004_157-185.pdf
- T. Szabó Levente: A modern irodalmár hivatás kialakulásának társadalomtörténete. Módszertani vázlat a társadalom- és irodalomtörténet kapcsolatának új irányához. In: T. Szabó. 2008. 197-227. o.
- Újvári Zsuzsanna: Gróf Batthyány Lajosné Zichy Antónia. In: A női dimenzió. L'Éternel Féminin. II. évf. Különkiadás. 2022. 109-110. o.
<https://www.femمهarmone.com/a-noi-dimenzio/ii-evfolyam-kulonszam/noportrek/j-ujvary-zsuzsanna-grof-batthyany-lajosne-zichy-antonia/> (letöltés: 2024.07.21.)
- Vadász Sándor: 1848: a nők forradalma. Klió.1998/2. 99-102. o.

2.2. Felhasznált és hivatkozott irodalom – rövidítések

- Ajkay - Szentes* 2016. *Ajkay Alinka és Szentes Éva*: „Naponként árvább”: Szendrey Júlia naplója. EditioPrinceps Kiadó. Budapest. 2016. 160. o.
- Albert* 1989. *Albert Gábor*: Zsákutcák hősei. Budapest. 1989. 23-26. o.
https://reader.dia.hu/document/Albert_Gabor-Zsakutcak_hosei-41065
(letöltés: 2024.06.30.)
- Antos* 2011. *Antos Zsolt*: Személyes autonómia és politikai szabadság. ELTE Filozófia Tudományok Doktori Iskola. PHD Értekezés. Budapest. 2011. 188. o.
<https://doktori.btk.elte.hu/phil/antoszsolt/diss.pdf> (letöltés: 2024.12.07.)
- Arany* 2014. *Arany János* levele Jósikáné Podmaniczky Júliához. 1862. október 29.
In: Arany János Összes Művei. Szerk. Kormpay H. János. XVIII-kötet. LEVELEZÉS 4. (1862-1865.) Universitas Kiadó. Budapest. 2014. 153-154. o.
- Asztalos* 1997. *Asztalos István*: Kisváros a Galga mentén. Aszód Város Önkormányzata. Aszód. 1997. 165-202. o., 192. o.
- Asztalos* 2017. *Asztalos István*: A Podmaniczkyak és Aszód. Vörösmarty Társaság. 2017. 45.; 66. o.
- Balázsik* 2017. *Balázsik Tamás*: Adatok az aszódi Podmaniczky-kastély építéstörténetéhez. In: A báró Podmaniczky család szerepe a 18-19. századi magyar kultúrában. szerk. Gurka Dezső. Gondolat Kiadó. Budapest. 2017. 222-223. o.
- Balogh* 2007. *Balogh Piroska*: ARS SCIENTIAE. Közelítések Schédiusz Lajos János tudományos pályájának dokumentumaihoz. Debrecen. Kossuth Egyetemi Kiadó. 2007. 45-47. 168.o.
- Balogh* 2016. *Balogh Piroska*: Podmaniczkyak és Hunfalvyak: Egy „regényes” kapcsolat irodalomtörténeti hatásairól. In: Irodalomismeret. 3. 2016. 26-27. o.
https://epa.oszk.hu/03200/03258/00016/pdf/EPA03258_irodalomismeret_2016_03_026-034.pdf (letöltés: 204.07.03.)
- Balogh* 2017. *Balogh Piroska*: Podmaniczkyak és Hunfalvyak. Egy regényes kapcsolat irodalomtörténeti hatásairól. In: A báró Podmaniczky család szerepe a 18.századi magyar kultúrában. szerk. Gurka Dezső. Gondolat Kiadó. Budapest. 2017. 155-167. o.
- Bánhegyi* 1939. *Bánhegyi Jób*: Magyar Nőírók. Budapest, Szent-István Társulat, 1939. 57-58. o.

- Bárány - Orosz - Papp - Vinkler* 2014.
Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában. Szerk. *Bárány Attila, Orosz István, Papp Klára, Vinkler Bálint*. Debrecen. 2014. 7-8. o.
- Bencsik* 1818. *Bencsik József*: Az emberi kötelességek rajzolatja rövid erkölcsi oktatásokban. Pozsony. 1818. 148-149. o.
- Benedek* 1934. *Benedek Rózsi*: Jósika Júlia. In: *Magyar Lányok*. 1934. XL. évf. (1934). 34. szám. 534-535. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarLanyok_1933-1934/?pg=666&layout=s&query=J%C3%B3sika+J%C3%BAlia
(letöltés: 2025.01.25.)
- Benedek* 1937. *Benedek Rózsi*: Jósika Júlia. In: *Ezerév nagyasszonyai*. Budapest. Dante Könyvkiadó. 1937. 260-268. o.
https://mtda.hu/books/ezerev_nagyasszonyai.pdf (letöltés: 2025.01.25.)
- Benedek - Radó* 1937.
Benedek Rózsi - Radó Lili: Nagy idők nagy asszonyai. Budapest. Dante Kiadó. 1937. 101-108.o.
- Berzeviczy* 1922-1937.
Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon. Budapest. Franklin Társulat. 1922-1937. I-IV. kötet.
- Borbíró* 2000. *Borbíró Fanni*: A magyar-francia kapcsolatok elfelejtett hőse. Teleki Emma. In: *Sic itur ad astra*. 2000/3. 54-67., 54-69. o.
- Borovszky* 1880. *Borovszky Samu*: Magyarország Vármegyéi és Városai. Győr Vármegye. Országos Monográfia Társaság. 1880.
továbbá: <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC14240/14242.htm>
(letöltés: 2023.12.07.)
- Bozsóki* 2020. *Bozsóki Petra*: A honleányság, mint női emancipáció. Doktori értekezés. Pécs. 2020. 31-46. o.
- Brandt* 2002. *Brandt, Juliane*. A nemzeti történelem protestáns koncepciója az első világháborúig. Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára. szerk. Ablonczy Balázs, ifj. Bertényi Iván, Hatos Pál, Kiss Réka, BIP. Budapest. 2002. 150-159. o.
- Bucsay* 1985. *Bucsay Mihály*: A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945. Budapest. Gondolat. 1985. 148-151. o.
- Buzinkay* 1993. *Buzinkay Géza*: Kis magyar sajtótörténet. Budapest, Haza és Haladás Alapítvány. 1993. 46., 55. o.
<https://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#13> (letöltés: 2024.09.01.)

- Buzinkay* 2008. *Buzinkay Géza: Magyar hírlaptörténet. 1848-1918.* Budapest. Corvina. 2008.
- Buzinkay* 2012. *Buzinkay Géza: Magyar tárcza megszületése.* In: Irodalom a sajtóban. Acta Acad. Argiensis. Nova Series Tom. XXXIX. 2012. 76-82. o.
http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4363/1/73-82_Buzinkay.pdf
(letöltés: 2024.08.01.)
- Buzinkay* 2016. *Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig.* Budapest. Wolters Kluwer Kft. 2016. 146-149., 150-151., 154., 168., 170-174. o.
- Csonki* 2015. *Csonki Árpád: Kánya Emília családi körének nőképe az íróvita idején.* PUBLICATIONES UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS SECTIO PHILOSOPHICA, 19 (1). 2015. 84-85. o.
https://www.matarka.hu/koz/ISSN_1219-543X/tomus_19_fas_1_2015/ISSN_1219-543X_tomus_19_fas_1_2015_069-091.pdf (letöltés: 2025.08.01.)
- Deák* 2015. *Deák Ágnes: „Zsandáros és policájós idők”. Államrendőrség Magyarországon. 1849-1867.* Budapest. Osiris. 2015. 124. o.
- Deák* 2018. *Deák Ágnes: Suttogások és hallgatások. Sajtó és sajtópolitika Magyarországon (1861–1867).* Budapest. Osiris. 2018.
- Derka* 1940. *Derka Clarisse: Bárány Podmaniczky Károlyné. Charpentier Júlia.* Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. 1940. 45., 48-58., 63., 68.; 71-73. o.
https://real-eod.mtak.hu/8592/1/MTA_EgyediKonyvek_271978.pdf
(letöltés: 2025.02.21.)
- Detre* 1991. *Detre János: Az Aszódi Evangélikus Leánynevelő Története.* Petőfi Múzeum. Aszód. 1991. 18-20. o.
- Detre* 2013. *Detre János: Isten védelme alatt. Aszód. Aszódi Evangélikus Gyülekezetért Közhasznú Alapítvány. 2013. 87-88. o.*
- Décsi* 1916. *Décsi Lajos: Jósika Miklós. (1794-1865).* In: Magyar Történeti Életrajzok. XXXII. évf. I.-V. Könyv. Budapest. Athenaeum R.-Társulat Könyvnyomdája. 1916. 197.; 202., 206., 272., 286-288., 293-294.; 296-297.; 299.; 341-346.; 405. o.
<http://mek.oszk.hu/05800/05804/html/04.htm#d1e3429>
(letöltés: 2025.09.13.)
- Dobszay - Fónagy* 1998. *Dobszay Tamás - Fónagy Zoltán: A rendi társadalom felbomlása. In: Magyarország története a 19. században. Szerk. Gergely András.* Budapest. Osiris Kiadó. 1998. 57-125. o.

- D. Szemző* 1979. *D. Szemző Piroska: A Nővilág megszűnésének körülményei.* In: Magyar Könyvszemle. 95. 2. sz. 1979. 126-139.; 202. o.
- Egyed* 2015. *Egyed Ákos: Gróf Hídvégi Mikó Imre.* In: Magyar Tudomány. 2005. 12. 15. 70. o.
<http://epa.niif.hu/00600/00691/00024/19.html> (letöltés: 2025.01.11.)
- Erdmann* 2014. *Erdmann Gyula: Szabadság és tulajdon. Az 1839. év országgyűlésének története.* Budapest. Országgyűlés Hivatala. 2014. 376-382. o.
- Fabiny* 2000. *Fabiny Tibor. Az első kövek.* Luther Kiadó. Budapest. 2000.
https://deakter.hu/kiadvanyok/_elso_kovek/index.html
(letöltés: 2024.01.22.)
- Fábri* 1987. *Fábri Anna: Az irodalom magánélete c.* Budapest. Irodalmi szalonok és társaskörök 1779-1848. Budapest. Magvető Kiadó. 1987. 74-76.; 619. o.
- Fábri* 1996. *Fábri Anna: „A szép tiltott táj felé”. A magyar írónők története két századforduló között (1795–1905).* Budapest, Kortárs, 1996. 125. o.
- Fábri* 1998. *Fábri Anna: Közíró vagy szépíró. Kalligram c. folyóirat. VII. évfolyam. (1998). jan-febr.*
<https://www.kalligramoz.eu/index.php/Kalligram/Archivum/1998/VII.-evf.-1998.-januar-februar-Ironoink/Koeziro-vagy-szepiro>
(letöltés: 2019.02.15.)
- Fábri* 1999. *Fábri Anna: A nő és hivatása. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből. 1777–1865. szerk. Fábri Anna. Kortárs. Budapest. 1999. 100.; 129-148.; 268-284., 285-314. o.*
- Fábri* 2013. *Fábri Anna: Határozz, és kimondtad sorsodat.”: A nőkérdés megjelenítése a reformkori magyar irodalomban.* In: Rendi társadalom és polgári társadalom 16. A NŐK ÉS A FÉRFIAK AVAGY A NEMEK TÖRTÉNETE. szerk. dr. Lóczy Magdolna. Hajnal István Kör. Nyíregyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar. 2013. 139-143. o.
- Fábri* 2022. *Fábri Anna: Arany idők. Esmék és emberek gróf Teleki László neveltetésében.* Budapest. Kortárs Kiadó. 2022. 17-26. o.
- Fábri - Várkonyi* 2007. *Fábri Anna - Várkonyi Gábor: A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok. szerk. Fábri Anna, Várkonyi Gábor. Budapest. Argumentum. 2007. 161-170. o.; 171-184. o.*
- Farkas* *Farkas Katalin: Magyar függetlenségi törekvések 1859-1867. Doktori disszertáció.*
<http://doktori.btk.elte.hu/hist/farkas/disszert.pdf> (letöltés: 2018.03.16.)

Fáylné-Hentaller 1889.

Fáylné-Hentaller Mariska: Jósika Júlia. In: A magyar írónőkről. Budapest. 1889. 81. 1. arczk. 81-82. o.

Fehér 2000.

Fehér Katalin: Pest-Buda sajtója a leányok neveléséről, a 19. század elején. In: *Honismeret*. 28. évfolyam. (2000). 1. szám. 46. o.
https://epa.oszk.hu/03000/03018/00152/pdf/EPA03018_honismeret_200_01_043-050.pdf (letöltés: 2025.02.11.)

Fenyő 2011.

Fenyő Ervin: A cenzor. In: *Liget*. 2011/7.
https://epa.oszk.hu/01300/01348/00109/Liget_11_07_14.htm
(letöltés: 2025.02.14.)

Fényes Elek 1842.

Fényes Elek: Magyarország statistikája. Trattner. Pest.1842.

Feöldi Doby 1892.

Feöldi Doby Antal: Podmaniczky család (Podmanini és Aszódi Bátor) története. Buschmann Könyvnyomdája. Budapest. 1892. 4., 8-9.; 21-25.; 37.; 41-48.; 50-61.o.
https://medit.lutheran.hu/files/doby_antal_podmaniczky_csalad_1892.pdf (letöltés: 2024.04.08.)

Fiedler 2016.

Fiedler, Uwe: Gottlob Adolf Ernst von Nostitz und Jänkendorf. Bischofswerda, 2016. 5-16. o.

Fiedler - Fiedler 2017.

Fiedler, Frank, - Fiedler, Uwe: Lebensbilder aus der Oberlausitz. Books on Demand. Bischofswerda. 2017.

Fónagy 2001.

Fónagy Zoltán: Magyarország története 1848-1914. Modernizáció és polgárosodás. Csokonai Kiadó. Debrecen. 2001. 12-13.; 21-23.; 201. o.

Fórizs 2019.

Fórizs Gergely: A széptan és a szépem. Christian Oeser nőknek szóló esztétikája (1838–1899). In: *Nőszerzők a 19. században: Lehetőségek és korlátok*. szerk. Török Zsuzsa. Budapest. reciti. 2019. 47-76. o.
https://real.mtak.hu/99103/1/Noszerzok_a_19_szaszadban.pdf
(letöltés: 2020.02.16.)

Fórizs - Kertész 2021.

EGYHÁZ_IRODALOM_TUDOMÁNY. Kis János (1770-1846). szerk. *Fórizs Gergely - Kertész Botond - Vaderna Gábor*. EOGY. reciti. Budapest. 2021. 35.
https://real.mtak.hu/133525/1/Kis_Janos_beliv_vn.pdf
(letöltés: 2024.07.12.)

Gellner 2009.

Gellner, Ernest: A nemzetek és nacionalizmus. Napvilág Kiadó. Budapest. 2009. 73-84. o.

Gergely 2003.

Magyarország története a 19. században. Szerk. *Gergely András*. Budapest. Osiris Kiadó, 2003. 289-300. o.

- Gergely* 2009. *Gergely András*. Egy nemzet születése. 1790-1848. Budapest. 2009.
- Gerő* 1992. *Gerő András*: A polgárosodás kora. Budapest. Adams Könyvkiadó. 1992. 178. o.
- Glück* 1895. Magyar Könyvkereskedők Évkönyve. V. évfolyam. Szerk. *Glück Soma*. Kiadja Magyar Könyvkereskedők Egylete. Budapest. 1895. XIII - XIV. o. https://epa.oszk.hu/02500/02548/00010/pdf/EPA02548_magyar_konyvkereskedok_evkonyve_1894.pdf (letöltés: 2025.09.12.)
- Gonda - Niederhauser* 1998. *Gonda Imre - Niederhauser Emil*: A Habsburgok. Pannonica Kiadó. Budapest. 1998. 215. o.
- Göschel* 1822. *Georg Joachim Göschel*: Erinnerungsblätter eines Reisenden Spätsommer von Arthur vom Nordstern. 1822. Leipzig. 1824. 301-306. o.
- Gurka* 2008. *Gurka Dezső*: Egy magyar bányatanácsos vándorévei báró Podmaniczky Károly jénai és freibergi tanulmányútjának kora romantikus konnotációi. In: *Magyar Tudomány*. 2008/03. 334-339. o.
- Gurka* 2017.a *Gurka Dezső*: A báró Podmaniczky család szerepe a 18-19. századi magyar kultúrában. Gondolat Kiadó. 2017. 7.; 114-115.; 118-119., 122.; 126-127. o.
- Gurka* 2017.b *Gurka Dezső*: A 18-19. századi magyar mineralógus peregrináció művelődéstörténeti konnotációi. In: *Századok*. (Magyar Történelmi Társulat). 151. Főszerk. Frank Tibor. Budapest. (2017). 5. sz. 1043-1062. o. https://tudasaramlas.btk.elte.hu/images/pdf/studies/gurka_sza.pdf (letöltés: 2023.11.23.)
- Gyáni* 2020. *Gyáni Gábor*: A történeti tudás. Budapest. Osiris Kiadó. 2020. 343-353. o.
- Gyáni - Kövér* 1998. *Gyáni Gábor - Kövér György*. Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig. Osiris. Budapest. 1998. 76., 92-93. o.
- Gyáni - Szilágyi* 2025. *Gyáni Gábor - Szilágyi Adrienn*: Arisztokrácia tündöklése és bukása Magyarországon.1700-1957. Kiadja a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. Budapest. 2025. 293-294.; 429. o.

- Gyimesi* 2016. *Gyimesi Emese*: „A kilencvenkilencedik múzsa”. Női publikálási gyakorlatok Szendrey Júlia és Majthényi Flóra pályája kapcsán. In: *Angyal vagy démon*. Tanulmányok Gyulai Pál *Írónőink* c. írásából. szerk. Török Zsuzsa. reciti. Budapest. 2016. 41- 64. o.
<https://mek.oszk.hu/19500/19545/19545.pdf> (letöltés: 2019.11.18.)
- Gyimesi* 2019. *Gyimesi Emese*: Versíró nők a 19. század közepén. p. 160-167. o.
In: *Nőszerezők a 19. században: Lehetőségek és korlátok*. szerk. Török Zsuzsa. Budapest, reciti. 2019, 167-1. o.
https://real.mtak.hu/99103/1/Noszerzok_a_19_szazadban.pdf
(letöltés: 2020.02.16.)
- Gyulai* 1908. *Gyulai Pál*: *Írónőink*. Kritikai dolgozatok 1854-1861. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1908. 273.o.
- Hegedűs* 1894-1895. *Hegedűs István*: Jósika Miklós emlékezete. In: *Kisfaludy Társaság Évlapjai*. 1894-1895. 29. szám. 26-28. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/UngarischeRevue_14/?query=Julie+J%C3%B3sika&pg=367&layout=s (letöltés: 2018.11.09.)
- Helmreich* 1854. *Helmreich, Anna*: „On the Oppening of the Crystal Palace at Sydenham, 1854”.
https://branchcollective.org/?ps_articles=anne-helmreich-on-the-opening-of-the-crystal-palace-at-sydenham-1854 (letöltés: 2024.08.30.)
- Hites* 2007. *Hites Sándor*: Még dadogtak, mikor ő megszólalt. Jósika Miklós és a történelmi regény. Budapest. Universitas Kiadó. 2007. 99. o.
https://www.academia.edu/512074/M%C3%A9g_dadogtak_amikor_%C5%91_megsz%C3%B3lalt_J%C3%B3sika_Mikl%C3%B3s_%C3%A9s_a_t%C3%B6rt%C3%A9nelmi_reg%C3%A9ny (letöltés: 2020.07.23.)
- Hites* 2011. *Hites Sándor*: A történelmi regény. *Árkádia*. (2011).
http://www.arkadiafolyoirat.hu/images/000_irodalom/IRO003_TAN_hites.pdf (letöltés: 2020.04.20.)
- Hites* 2022. *Hites Sándor*: A magyar regénytörténet megalapítása.
In: Margócsy István (szerk.), *Magyar irodalomtörténet*. Budapest. Gépeskönyv. 2022.
<https://f-book.com/mi/index.php?chapter=M211HITEAMAG>
(letöltés: 2025.09.29.)
- Hittrich* 1923. *Hittrich Ödön*: Budapesti Ágostai hitvallású evangélikus főgimnázium első száz esztendejének története. Ifj. Kellner Ernő Könyvnyomdája. Budapest. 1923. 36., 229. o.
- Hornyák* 1994. *Hornyák Mária*: Brunszvik Teréz. Az első óvódák és a karácsonyfa kultusz. Etnográfia. 1994. 105. 584-588. o.

- Hornyák* 2009. Hornyák Mária: De Gérando Ágostné Teleki Emma (1809-1893). Martonvásár. Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány. 16-17; 28-29., 34-35., 42.; 45.; 51. o.
- Hunfalvy* 1986. *Hunfalvy Pál*: Napló. Gyomaendrőd. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1986. 8. o.
- Irányi - Chassin* 1989. *Irányi Dániel- Chassin, Charles Louis*: A magyar forradalom politikai története 1847-1849. Szerk. Spira György. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1989. 13.; 16-17. o.
- Jósika* 1855. *Jósika Júlia*: Közlések a külföldről. Pest. Heckenast Kiadó. 1855. 61. o.
- Jósika* 1861.a *Jósika Júlia*: „Leány, nő, anya.” B. Jósika Júliától. In: Magyar Nők Évkönyve. szerk. Emília. Kiadja. Engel - és Mandello Pesten. 1861. 73-74.; 77-81. o.
https://ral-j.mtak.hu/25206/1/311_268_1861.pdf (letöltés: 2024.12.02.)
- Jósika* 1861.b *Jósika Júlia*: Hölgynaptár. Heckenast-Landerer. 1861. Pest.100–101. o.
- Jósika* 1863. *Jósika Júlia*: Pályavezető. Pest. Heckenast Kiadó. 1863. 33-35.; 113.; 137-138.; 266-275.; 365.; 386.; 409. o;
- Jósika* 1865. *Jósika Miklós*: Emlékirat. III. kötet. Pest. Kiadja Heckenast Gusztáv. 1865. 155-156.; 185. o.
- Jósika* 1894. Jósika-Denkfeier der Kisfaludy Gesellschaft. In: Ungarische Revue. 14. Budapest. (1894). 5-7.; 360-361. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/UngarischeRevue_14/?query=Julie+J%C3%B3sika&pg=367&layout=s (letöltés: 2018.11.09.)
- Jósika* 1894-1895. *Báró Jósika Júlia költeményeiből*. In: Kisfaludy Társaság Évlapjai 1894 - 1895. 29. 26-28. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/KisfaludyTarsasagEvlapjai_1894-1895/?pg=2&layout=s&query=J%C3%B3sika
(letöltés: 2025.10.27.)
- Jósika* 1897. *Jósika Miklós*: Egy magyar család a forradalom alatt. I-IV. Budapest. Franklin Társulat. 1897. 89., 202. o.
- Jósika* 1988. *Jósika Miklós*: „Idegen, de szabad hazában.” szerk. Kokas Károly és Szajbély Mihály. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1988. 73., 434. o.
- Jósika* 1999. *Jósika Miklós*: Emlékkönyv. szerk. Szajbély Mihály. Széphalom Könyvműhely. Budapest. 1999. 20.; 22., 24-25. o.
- Jósika* 2000.a *Jósika Miklós*: Brüsszeli levelek és más írások. Széphalom Könyvműhely. Budapest. 2000. 242-245. o.

- Jósika* 2000.b *Jósika Miklós*: Brüsszeli tárcalevelek és mások. szerk. Szajbély Mihály. Széphalom Könyvműhely. Budapest. 2000. 258-259. o.
- Kánya* 1998. *Kánya Emília*: Régies régi időkről. Egy 19. századi írónő emlékiratai. szerk. Fábri Anna-Kiss Bori. Kortárs Könyvkiadó. Budapest. 1998. 194. o.
- Karády* 1994. *Karády Viktor*: Értekezések. Emlékezések. Felekezet. rétegződés és mobilitás. Az egyenlőtlen modernizáció néhány kulcskérdése a magyar társadalomtörténetben. Budapest. Akadémiai Kiadó. 1994. 13-14. o.
- Kardos* 2020. *Kardos Samu*: Báró Jósika Miklós kiadatlan levelei. Régi Okiratok és Levelek Tára. 1905. I. évf. Debrecen. 45. o.
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/167005/ROLT_1905_01_01.pdf#page=47 (letöltés: 2020.07.31.)
- Katona* 2017. *Katona Csaba*: Evangélikus írók, költők a 19-20. században. In: *Evangélikus Élet*. 82. évf. 5.sz. (2017). 27-28. o.
- Katus* 2021. *Katus László*. A modern Magyarország születése. Kronosz Kiadó. Pécs. 2021. 192-197., 254., 311-320.; 465-478., 564. o.
- Kenyeres* 1967. Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerkesztő: *Kenyeres Ágnes*. Budapest. Akadémiai Kiadó. 1967. 220. o.
- Kereszty* 2011. *Kereszty Orsolya*: Nők művelődési lehetőségei a dualizmus kori Magyarországon. In: „A nő és a társadalom” a nők művelődéséért (1907-1913). Magyar Tudománytörténeti Intézet. Budapest. 2011. 35-63. o.
- Kéri* 1996. *Kéri Katalin*: A modern nevelés útjain. De Gerando Antonina. *Embernevelés*. (1996). 2. 11-18. o.
- Kéri* 2005. *Kéri Katalin*: Életképek a 18. századi Törökországból. Lady Mary Wortley Montagu levelei a török nőkről.
https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/vilagtortenet/vt_2005_2/keri.pdf (letöltés: 2024.12.12.)
- Kéri* 2018. *Kéri Katalin*: Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon. Pécs. Kronosz. 2018. 22-23.; 109., 145-148.; 202-203.; 249.; 283-375., 318-319.; 343.; 487-550. o.
- Kerpics* 2019. *Kerpics Judit*: Az ifjú elme jobban felfogja. Jósika Júlia Pályavezető című nőnevelési tanácsadójának megjelenése és műfaji előzményei. In: *Tempévölgy*. Kultúra Művészet Tudomány. XI. évf. (2019). 3. sz. 65-82. o.
- Kerpics* 2022. *Kerpics Judit*: A mediális váltás hatása Jósika Júlia tanácsadó szövegeire. In: ACTA HISTORIAE LITTERARUM HUNGARICARUM: ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS 37-38. (2022). 283-300. o.

- Kerpics* 2023. *Kerpics Judit*: Tekintetbe venni az élet prózáját. Phd Doktori disszertáció. Szegedi Tudományegyetem. 2023. 5. o.
- Kerpics* 2025. *Kerpics Judit*: Jósika Júlia irodalmi munkássága. A 19. századi emigrációs kulturális transzfer és szociális normativitás összefüggésében. Budapest. Akadémiai Kiadó. 2025. 24-118. o.
- Kertbeny* 1862. *Kertbeny Károly*: Ungarns Männer der Zeit. Prag. 1862. 179, 216. o.
- Kis* 2017. *Kis Csilla*: Színésznői házasságkötések és válások a hosszú 19. században. *Korall*. 18. évf. 69. sz. (2017). 15. o.
https://epa.oszk.hu/00400/00414/00060/pdf/EPA00414_korall_2017_69_005-023.pdf
(letöltés: 2025.08.22.)
- K. Lengyel* 2008. *K. Lengyel Zsolt*: Neoabszolutizmus vagy önkényuralom? Megjegyzések a magyarországi Bach korszak újabb historiográfiájához. *Aetas* 27. 2008/3. 255. o.
- Kovács* 1967. *Kovács Endre*: A Kossuth-emigráció és az európai szabadságmozgalmak. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1967. 502. o.
- Kovács* 2013. *Kovács Eleonóra*: „Hiába beszélnek” gróf Batthyány Artúrné Apraxin Júlia kísérlete a művészi-értelmiségi pályára. In: *Turul*, 3. sz. (2013). 93. o.
https://epa.oszk.hu/03600/03610/00019/pdf/EPA03610_turul_2013_3_089-099.pdf
- Kósa* 1993. *Kósa László*: Katolikus és protestáns magatartásformák az abszolutizmus korában. In: *Kósa László, Egyház, társadalom, hagyomány*. Ethnica Kiadó. Debrecen. 1993. 125-134., 360. o.
- Kósa* 2006. Magyar művelődéstörténet. Szerk. *Kósa László*. Budapest. Osiris Kiadó. 2006. 410-411., 433., 448. o.
- Kosáry* 1969. *Kosáry Domokos*: Szabadságharc és kiegyezés között. Reflexiók egy témához. *Történelmi Szemle*. XII. évf. Budapest. 1969. 337. o.
- Kosáry* 1990. *Kosáry Domokos*: Újjáépítés és polgárosodás. Magyarok Európában III. Háttér Lap-és Könyvkiadó. Budapest. 1990. 400-403.; 405-411. o.
- Kovács* 1967. *Kovács Endre*: A Kossuth emigráció és az európai szabadságmozgalmak. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1967. 98-99., 502. o.
- Kövér* 2000. *Kövér György*: Biográfia és történetírás. *Aetas*. 2000. 150-156. o.
- Kövér* 2014. *Kövér György*: Biográfia és társadalomtörténet. Osiris. Budapest, 2014. 101-102. o.

- Krász* 2017. *Krász Lilla*: „Respublica litteraria Podmaniczkyana.” In: A báró Podmaniczky család szerepe a 18-19. századi magyar kultúrában. Budapest. Gondolat Kiadó. 2017. 76. o.
- Krücken-Parlagi* 1918. *Krücken, Oscar von/Parlagi, Imre* (Hrsg.): Das geistige Ungarn. Biographisches Lexikon. Erster Band. Budapest 1918. 233. o.
- László* 2004. *László Ferenc*: Evangélikus társasélet a reformkori Pest-Budán. In: *Budapesti Negyed*. 12. évf. 4. (2004) 46. sz. 165-184. o
<http://epa.niif.hu/00000/00003/00033/laszlo.html#fn2>
(letöltés: 2020.07.22.)
- Lukács* 1986. *Lukács Lajos*: Magyar politikai emigráció 1849-1867. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1986. 68-70.; 98-99., 380. o.
- Lukács* 2015. *Lukács László*: Szép karácsony szép zöld fája...A karácsonyfa története és elterjedése Európában, a Kárpát-medencében. Székesfehérvár. Szent István Király Múzeum Közleményei. A tudományos sorozat 50. sz. 2015. 225. o.; 302-303. o.
- Lukinich* 1937. *Lukinich Imre*: A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára. I-V. kötet. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. 1937. 5-7.o.
- Lukinich* 1940. *Lukinich Imre*: A podmanini és Aszódi Báró Podmaniczky család története VI. kötet. 1940.
- Lukinich* 1943. *Lukinich Imre*: *A podmanini Podmaniczky-család története*. Podmanini és aszódi báró Podmaniczky-család története, 10. kötet. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. 1943. 5-6., 32-33.; 50., 118.; 128., 136., 250.; 275-277. o.
- Manhercz* 2015. *Manhercz Orsolya*: Bécsi sajtópolitika a forradalom után. (1849-1852). *Medias Res*. (2015). 1. sz. 103-107.; 111.; 122-123. o.
- Manhercz* 2017. *Manhercz Orsolya*: A sajtóirányítási bizottság (Pressleitungskomitee) felállítása 1852-ben. *Medias Res*. 2017. 2. sz. 274. o.
In: <https://real.mtak.hu/108375/1/inmediasres-2017-02-a-tan3-03.pdf>
(letöltés: 2025.02.14.)
- Margócsy* 2015. *Margócsy István*: Nőiség, női szerepek és romantika. In: *2000 c. Irodalmi és társadalmi havilap*. (2015). 52-54. o. <https://ketezer.hu/2015/07/noiseg-noi-szerepek-es-romantika/> (letöltés: 2025.02.14.)
- Markusovszky* 1896. *Markusovszky Sámuel*: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története kapcsolatban a pozsonyi ág. hitv. evang. egyház múltjával. Pozsony. Wigand. 1896. 596. o.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangelikusGyulekezettortenetek_067/?pg=610&layout=s (letöltés: 2024.07.12)

- Mészáros* 2021. *Mészáros Zsolt*: A 19. századvégi magyar divatlapok és a nőmozgalmak: A magyar Bazár (1873-1901). In: TNTeF. 11.2. 2021. 87-107. o. https://epa.oszk.hu/03400/03462/00022/pdf/EPA03462_tntef_2021_02_087-107.pdf. (letöltés: 2025.02.13.)
- Michelet* 1860. *Michelet, Jules*: La Femme. Paris. Septième edicion. Librairie Hachette et C. 265. 1860. 105-106., 276-277., 457. o.
- Miklóssy* 1979. *Miklóssy János*: Vajda János „pokoljárása” (1864-1867). In: Az Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve. Budapest. 1979. 594-596. o.
- Miklóssy* 1985. *Miklóssy János*: Nővilág, Napkelet. In: A magyar sajtó története. II/1. 1848-1867. Főszerk. *Szabolcsi Miklós*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1985. 437. o. <http://mek.niif.hu/04700/04727/html/355.html> (letöltés: 2025.09.13.)
- Mikó* 1999. *Mikó Imre*: Nőink hivatása. In: A nő és hivatása. Szemelvények a Magyarországi Nőkérdés történetéből 1777-1865. szerk. Fábri Anna. Kortárs Kiadó. Budapest. 1999. 295-298. o.
- Miskolczy* 1999. *Miskolczy Ambrus*: A próféta és tanár. https://epa.oszk.hu/00800/00861/00137/pdf/EPA00861_aetas_1999_01-02_244-284.pdf (letöltés: 2024.12.14.)
- Miskolczy* 2000. *Miskolczy Ambrus*: Charles-Louis Chassin (Irányi Dániel) párbeszéde Edgar Quinet-vel. *Aetas*. 15. évf. 2000. 1-2. sz. 204-206 o. <https://epa.oszk.hu/00800/00861/00014/2000-1-2-10.html> (letöltés: 2025.09.13.)
- Monok* 2015. Mérföldkövek a magyar művelődéstörténet-írásban. Szerk. *Monok István*. Budapest-Eger. Kossuth Kiadó. 2015. 132-135.o.
- Moravcsik* 1899. *Moravcsik Gyuláné*: gróf Teleki Józsefné Róth Johanna. (1741-1813). Müller K. Könyvnyomdája. Budapest. 1899. 9-21. o.
- Nagy* 1862. *Nagy Iván*: Magyarország családjai. Czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Kiadja Friebeisz István. Pest. 1-12. kötet. plusz egy pót kötet. a Podmaniczky családra vonatkozóan lásd 9. kötet. 1862. Podmanini és Podmaniczky) 332-342.o.
- Nagydiósi* 1958. *Nagydiósi Gézné*: Magyarországi női lapok a XIX. század végéig. In: Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve. 1958. Szerk. Waldapfel Eszter. Budapest. 1958. 197-204. o. <http://epa.niif.hu/01400/01464/00001/pdf/193-229.pdf> (letöltés: 2024.08.09.)
- Nagyné* 1981. *Nagyné Szegvári Katalin*: Út a nők egyenjogúságához. Magyar Nők Országos Tanácsa-Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1981. 52. o.

- n.n.* *The Enfranchisement of Women.* In: *The Westminster Review.* 1851. 289-311. o.
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uiug.30112047392631&view=1up&seq=303&skin=2021> (letöltés: 2024.07.02.)
- n.n.* 1851. *n.n.: A Revolution and Counter Revolution.* In: *The Westminster and Foreign Quarterly Review.* VOL. IV. April-July. London. 1851. 92-134. o.
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uiug.30112047392631&view=1up&seq=106&skin=2021&q1=kossuth> (letöltés: 2018.02.22.)
- n.n. (Mill)* 1851. *Mill, Harriet Taylor* (névtelenül megjelent műve) *The Enfranchisement of Women*” (magyarul: *A nők választójoga c.*) In: *The Westminster Review.* 1851. 289-311. o.
- Pallas* 1895. *Pallas Nagylexikon.* IX. kötet. *Pallas Irodalmi és Részvénytársaság* Nyomdája. Budapest. 1895. 966. o.
- Papp* 2014. *Papp Júlia: A zsoltártól a rózsaszín regényig. Fejezetek a magyar női művelődés történetéből.* szerk. Papp Júlia. Budapest. Petőfi Irodalmi Múzeum. 2014. 9-41. o.
- Papp* 2017. *Papp Gábor: Podmaniczky Károly báró, a minerofil bányatiszt.* In: *A báró Podmaniczky család szerepe a 18-19. századi magyar kultúrában.* Szerk. Gurka Dezső. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 92-93. o.
- Payr* 1914. *Payr Sándor: Gróf Teleki Józsefné Roth Johanna. Emlékbeszéd.* Eperjes. Kósch Árpád Könyvnyomtató Műintézete. 1914. 2. o.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangelikusPayrSandorMuvei_024_Teleki_1914/?pg=0&layout=s (letöltés: 2025.09.16.)
- Péter* 1994. *Új Magyar Irodalmi Lexikon.* Főszerk: *Péter László.* 2. kötet. Budapest. 1994. 314.o.
- Podmaniczky* 1829. *Podmaniczky Károly: Világosodás, Kereszténység, és Haza!* In: *Muzáron.* III. kt. 1829. 19-22.o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Muzarion_1829_11-19/?query=muz%C3%A1rion&pg=28&layout=s
 (letöltés: 2024.04.04.)
- Podmaniczky* 1887. *Podmaniczky Frigyes: Naplótöredékek.* 1824-1886. I.-IV. kötet. Grill Károly könyvkereskedés. Budapest. 1887. I.k. 6-9., 13-14., 17.; 26-27.; 51-52.; 79-80., 87-88.; 98.; 101.; 113-114.; 127., 129-130.; 232-234.; 248.; III.k. 304-305. o.
 IV.k. 294. o.
- Pogány* 2008. *Pogány György: Nézetek a női olvasásról Magyarországon.* Könyvtári Figyelő. 2008/3. 54. évf. 450-462. o.

- Pogány* 2014. *Pogány György*: Női olvasás a reformkorban és az önkényuralom idején. Slachta Etelka, Kánya Emília olvasmányai, Jósika Júlia nézetei az olvasásról. In: *Könyv és Nevelés*, 16. évf. (2014/ 1). 42-58. o. https://epa.oszk.hu/03300/03300/00019/pdf/EPA03300_konyv_es_nevel_es_2014_1_042-058.pdf (letöltés: 2018.07.01.)
- Poór* 2017. *Poór János*. Európai látókör, hazai horizont. In: *A báró Podmaniczky család szerepe a 18-19. századi magyar kultúrában*. szerk. Gurka Dezső. Gondolat Kiadó. Budapest. 2017. 21. o.
- Pukánszky* 1936. *Pukánszky Béla*: Német polgárság magyar földön. Franklin-Társulat Kiadása. Budapest. 1936. 10-31.o.
- Pukánszky* 2013. *Pukánszky Béla*: A nőnevelés története. Budapest. Gondolat Kiadó. 2013. 81. o., 98-103. o. http://www.pukanszky.hu/eloadasok/ELTE_PhD_A%20noneveles%20to_rtenete/Segedanyagok/03_Pukanszky_Noneveles_vegso.pdf (letöltés: 2024.07.17.)
- Pulszky* 1986. *Pulszky Terézia*: Egy magyar hölgy emlékiratai. Sorozatszerkesztők: Matolcsy Ildikó-Sebestyén Lajos-Szalay Károly. Magvető Könyvkiadó. 1986.
- Révész* 2009. *Révész Emese*: Virtuális Pantheonok. Tanulmányok Budapest múltjából. 34. évf. (2009). 109-129. o. http://epa.oszk.hu/02100/02120/00034/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_34_109.pdf (letöltés: 2021.10.22.)
- Révész* 2015. *Révész Emese*: Kép, sajtó, történelem. Illusztrált sajtó Magyarországon 1850-1870 között. Budapest. Argumentum Kiadó. 2015. 73-75., 84.; 92.; 317. o.
- Roderich* 2004. *Roderich Phillips*: Amit Isten összekötött...a válás rövid története. Osiris Kiadó. Budapest. 2004. 341. o
- Romsics* 2017. *Romsics Ignác*: Új tendenciák az ezredforduló történetírásában. In: *Múltunk*. 2017. 01. 130.; 136. o. <http://epa.oszk.hu/00900/00995/00026/pdf/romsicsi11-2.pdf> (letöltés: 2022.03.26.)
- Rózsa* 1962. *Rózsa György*. Egger Vilmos öröksége. In: *Művészettörténeti Értesítő*. XI. évf. 2-3. sz. 1962. 166-167. o. https://adt.arcanum.com/hu/view/MUVTORTERT_11_1962/?pg=198&layout=s (letöltés: 2025.08.25.)
- Rózsa* 1968. *Rózsa György*. Egger Vilmos öröksége. In: *Művészettörténeti Értesítő*. 17. évf. 1-2. sz. 1968. 80-82. o. https://real-j.mtak.hu/523/1/MUVTORTERT_17_1968.pdf (letöltés: 2018.04.20.)

- Rózsa* 2015. *Rózsa Mária*: Pesti német nyelvű lapok a kultúráközvetítés szolgálatában a reformkorban és az 1850-es években. In: Irodalomtörténeti füzetek. 173. sz. szerk. Fórizs Gergely. Argumentum Kiadó. 2015. 18. o., 21-22., 51-55., 180. o.
https://www.academia.edu/106094230/Pesti_n%C3%A9met nyelv%C5%B1_lapok_a_kult%C3%BArak%C3%B6zvet%C3%ADt%C3%A9s_szolg%C3%A1lat%C3%A1ban_a_reformkorban_%C3%A9s_az_1850_es_%C3%A9vekben?uc-sb-sw=33366196
(letöltés: 2025.09.07.)
- Rubin* 1982. *Rubin Péter*: Francia barátunk, Auguste de Gerando. (1819-1849.) Irodalomtörténeti füzetek. 105. Budapest. 1982. 42-44., 104.; 111-112., 127. o.,
- Salamon* 1862. *Salamon Ferenc*: Családélet. *Szépirodalmi Figyelő*. 1862. 402-406. o.
http://real-j.mtak.hu/10290/1/MTA_SzepIrodalmiFigyelo_1861-1862_1.pdf (letöltés: 2024.01.04.)
- Sántha* 1899. *Sántha Károly*: Zsivora György a nagy emberbarát. Budapest. A Luther Társaság Kiadója. 1899.
- Sárai* 2014. *Sárai Szabó Katalin*: Normakövető női emancipáció. A konzervatív nőmozgalom Magyarországon a 19. század végén, 20. század elején. *Replika*. 2014/1-2. 85-106. o.
- Sashegyi* 1965. *Sashegyi Oszkár*: Az abszolutizmus kori levéltár. Titkos iratok Névmutató Könyve. 1852-1860. 21 csomó. 18 kötet. Polizei Section D-44-36, D-44-37; D-44-41; D-44-47. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965.
- Schiller* 1993. *Schiller Erzsébet*: Arany János fogadtatása Oroszországban. In: *Filológiai Közlöny*. XXXIX. évf. 1993. 2. sz. 149. o.
- Serfőző* 2015. *Serfőző Szabolcs*: „Sola Scriptura”. In: Művészettörténeti Értesítő. 2015. 150. o.
- Sípos* 2022. *Sípos Balázs*: Személyes források és a történelmi tapasztalat elbeszélése. Egyének és közösségek Magyarországon, 1818-1948. Budapest. Napvilág Kiadó. 2022. 105-122. o.
- Sípos - Krász* 2019. *Sípos Balázs - Krász Lilla*: A női kommunikáció története. Budapest. Napvilág Kiadó. 173. o.
- Szaák* 1889. *Szaák Lujza*: GÖRGEY ARTHURRÓL. Nyílt válasz Görgey Istvánnak. In: *Hazánk*. Történelmi Közlöny. (1889). 2. füzet. 154-157. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_HazankTortenelmiKozlony_11_1889/?pg=164&layout=s (letöltés: 2024.08.27.)
- Szaák* 1891. *Szaák Lujza*: Báró Jósika Miklós élete és munkái. Franklin Társulat Nyomdája. Budapest 1891. 74-75., 84-85., 87.; 100., 153. o.

- Szaffner* 1998. *Szaffner Emília*: Az első magyar szerkesztő és lapja, a Családi Kör. In: Magyar Könyvszemle, 114. évf. (1998). 4. sz. oldalszám nélkül.
<https://epa.oszk.hu/00000/00021/00019/0005-12f.html>
(letöltés: 2025.08.24.)
- Szapu* 2010. *Szapu Mariann*: Felhívás a filozófiatörténet újragondolására avagy Harriet Taylor Mill különös esete a filozófiával. *Kellék*. 40. szám. (2010). 181-182. o.
http://epa.oszk.hu/01100/01148/00033/pdf/EPA01148_kellek_40_173-187.pdf (letöltés: 2019.10.08.)
- Széchenyi* 1937. *gróf Széchenyi István* Naplói. Ötödik kötet. (1836-1843). Szerk. Viszota Gyula. Kiadó MTA hozzájárulásával kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Budapest. 1937. 269.; 292.o.
- Szegedy-Maszák* 2014. *Szegedy-Maszák Zsuzsanna*: Női olvasás a 19. századi Angliában. A zsoltártól a rózsaszín regényekig. Fejezetek a magyar női művelődés történetéből. szerk. Papp Júlia. Petőfi Irodalmi Múzeum. Budapest, 2014. 194-197. o.
https://real.mtak.hu/25844/1/noi_muvelodes.pdf (letöltés: 2021.02.12.)
- Szerb* 1934. *Szerb Antal*: Magyar Irodalomtörténet. Magvető Kiadó. 1934. 311-313. o.
- Szigethy* 1936. *Szigethy Lajos*: Evangélikus magyar arcképcsarnok. Budapest. 1936. 12-13. o.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangelikusMonografiak_038/?pg=0&layout=s (letöltés: 2020.06.30.)
- Szilády* 1906. *Jósika Miklós Wesselényi Miklóshoz írt levele*. 1846. február 18.-án. In: Irodalomtörténeti Közlemények. szerk. *Szilády Áron*. 16. (1906). 478. o.
- Szilágyi* 1892. *Századok*. XXVI. évf. szerk. Szilágyi Sándor. Budapest. Kiadja. Magyar Történelmi Társulat. 1892. 601-602. o.
- Szilágyi* 2017. *Szilágyi Márton*: Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna irodalmi szalonja. In: A báró Podmaniczky család szerepe a 18-19. századi magyar kultúrában. Szerk. Gurka Dezső. Budapest. Gondolat Kiadó. 2017. 47. o.
- Szilágyi* 2018. *Szilágyi Zita Mária*: Tanúversek az ősi fészekről. Jósika Júlia sz. Podmaniczky Júlia ismeretlen versei. In: Honismeret. 46. évf. 4. szám. 2018. 70-72. o.
https://epa.oszk.hu/03000/03018/00251/pdf/EPA03018_honismeret_2018_4_070-072.pdf (letöltés: 2025.02.12.)
- Szilágyi* 2019a. *Szilágyi Zita Mária*: Egy tudósítónő Brüsszelből. In: Nőszerzők a 19. században: Lehetőségek és korlátok. szerk. Török Zsuzsa. Budapest. reciti. 2019. 185-204. o.
https://real.mtak.hu/99103/1/Noszerzok_a_19_szazadban.pdf
(letöltés: 2020.02.16.)

- Szilágyi* 2019b. *Szilágyi Zita Mária*: Jósika Júlia sz. Podmaniczky Júlia írói tevékenysége a neoabszolutizmus éveiben. In: A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben. szerk. Dienes Dénes-Kegyés Erika-Veres Ildikó. Sárospatak. Hernád Kiadó. 2019. 188-194. o.
- Szinnyei* 1891-1914. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái I-XIV. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1891-1914. 650., 656-671. o.
<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/j/j09815.htm> (letöltés: 2018.01.26.)
- Tari* 2017. *Tari Lujza*. Magyar zene Carl Maria von Weber műveiben. In: Gurka Dezső: Báró Podmaniczky Károly német kulturális kapcsolati rendszerének alakulása. In: a báró Podmaniczky család szerepe a 18-19. századi magyar kultúrában. Gondolat Kiadó. Budapest. 2017. 151-152. o.
- Toldy* 1871. *Toldy Ferenc*: Magyar költők élete. II. kötet. Kiadja: Ráth Mór. Pest. 1871. 357. o.
- Tóth* 1998. *Tóth Árpád*. FONS. A társadalmi szerveződés rendi és polgári normái. V. évfolyam. 4. szám. 1998. 458. o.
https://epa.oszk.hu/03300/03304/00016/pdf/EPA03304_fons_1998_04_4_11-479.pdf (letöltés: 2024.07.22.)
- Tóth* 2018. *Tóth Árpád*: Az evangélikus polgárság részvétele a korai magyarországi egyesületekben. Korall. 19. évf. 74. 2018. 6-8.o.
- Tóth* 2000. *Tóth Árpád*: A kapcsolati háló funkciói. Rendi társadalom-Polgári társadalom. Régi témák, mai kérdések a mentalitástörténetben. szerk. Sasfi Csaba. Hajnal István Kör. 2000. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzati Levéltár. 42-53. o.
- Tóth* 2021. *Tóth Árpád*: Az alkalmazkodás irányai a késő rendi társadalomban. A német evangélikus polgárság mobilitási készsége és gyakorlatai. In: Korall. 22. évf. 86. sz. 2021. 185-202. o.
- Tóth* 2023. *Tóth Árpád*: TÜRELMI RENDELET ÉS AZ EVANGÉLIKUS POLGÁRSÁG: MIGRÁCIÓ, EXPANZIÓ, HÁLÓZAT. In: EGYHÁZTÖRTÉNETI SZEMLE. 24. (2023) 3. 61-88. o.
<https://real.mtak.hu/181241/> (letöltés: 2024.04.02.)
- Török* 2015.a *Török Zsuzsa*: Legtermékenyebb összes női íróink között. Irodalomtörténet. 96 (2015) 4. 375-398. o.
https://www.irodalomtortenet.hu/pdf_archiv/IT_2015-4.pdf
(letöltés: 2025.09.28.)
- Török* 2015.b *Török Zsuzsa*: A Wohl-nővérek emancipációja. In: Aetas. 30 (2015) 1. 87-115. o.
https://real.mtak.hu/30527/1/Aetas_2015_1.pdf (letöltés: 2024.08.10.)

- Török* 2016. *Angyal vagy démon. Tanulmányok Gyulai Pál Íróink című írásából.* szerk. *Török Zsuzsa.* Budapest. reciti. 2016. 88. o.
<https://mek.oszk.hu/19500/19545/19545.pdf> (letöltés: 2025.09.19.)
- Török* 2019. *Nőszerzők a 19. században: lehetőségek és korlátok.* Budapest. reciti. 2019. 107-11.; 155-220. o.
- Török* 2020. *Török Zsuzsa: Női szerepek és lapszerkesztés. Vachot Sándorné dilemmái.* In: *Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság. 1820-1920.* reciti. Budapest, 2020. 194-195. o.
- Török* 2022. *Török Zsuzsa: Női íráshasználat és kéziratos kultúra a hosszú 19. században.* Budapest. reciti. 2022. 11.o.
- Trócsányi* 1986. *Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós hűtlenségi pere. sorozatszerk. Steiner Ágota. Gyomaendrőd. Helikon Kiadó. 1986. 8-10.o; 94-99. o.*
- Újvári* 2022. *Újvári Zsuzsanna: Gróf Batthyány Lajosné Zichy Antónia.* In: *A női dimenzió. L'Éternel Féminin. II. évf. Különkiadás. 2022. 109-110. o.*
<https://www.femmeharmonie.com/a-noi-dimenzio/ii-evfolyam-kulonszam/noportrek/j-ujvary-zsuzsanna-grof-batthyany-lajosne-zichy-antonia/> (letöltés: 2024.07.21.)
- Vadász* 1998. *Vadász Sándor: 1848: a nők forradalma.* Klió. 1998/2. 99-102. o.
- Vaderna* 2015. *Vaderna Gábor: Gyulai Pál, Arany János és a nők. A női írás a 19. század második felében.* In: *Irodalomtörténet. 2015. 96. évf. 2.sz. 170-171. o.*
https://epa.oszk.hu/02500/02518/00348/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_2015-2_146-175.pdf (letöltés: 2024.02.08.)
- Vajda* 1999. *Vajda János: A nőnem közhasznú szakirodalma.* In: *A nő és hivatása. Szemelvények a Magyarországi Nőkérdés történetéből. 1777-1865.* szerk. Fábri Anna. Kortárs Kiadó. Budapest.1999. 271. o.
- Varga* 2019. *Varga Zsuzsa: Egy magyar hölgy iratai. Pulszky Teréz Bécsben, Szécsényben és Londonban.* In: *Nőszerzők a 19. században: Lehetőségek és korlátok.* szerk. Török Zsuzsa. Budapest. reciti. 2019. 107-120. o.
https://real.mtak.hu/99103/1/Noszerzok_a_19_szazadban.pdf (letöltés: 2020.02.16.)
- Vargha* 1933. *Vargha Zoltán: Báró Podmaniczky János életrajza (1786-1883).* A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása. Budapest. 1933. 102-142.; 182. o.
- Veliky* 2005. *Veliky János: Batthyány Kázmér (1807-1854) emlékezete.* Baranya Történelmi Közlemények. 1. 2005. 32. o.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BARM_tk_1/?pg=33&layout=s (letöltés: 2025.07.21.)

- Virág* 2010. *Virág Irén*: Nőnevelés-arisztokrata tradíciók. In: Iskolakultúra. 2010/3. 58-62. o.
<http://misc.bibl.u-szeged.hu/42405/>
(letöltés: 2021.10.23.)
- Virág* 2021. *Virág Irén*: A magyar arisztokrácia neveltetése. Eger. Líceum Kiadó. 2013. 68-90., 91-107.; 115-133. o.
https://archivum.uni-eszterhazy.hu/public/uploads/a-magyar-arisztokracia-neveltetese_56958c3466cb9.pdf
(letöltés: 2025.09.01.)
- Zászkaliczky* 2011. Zászkaliczky Péter (szerk): Oltalom a zivatarban. Gyülekezet a világvárossá fejlődő Budapesten. Pesti Evangélikus Egyház. - Deák Téri Egyházközség. 2011. 66. o.
https://medit.lutheran.hu/files/zaszkaliczky_peter_oltalom_a_zivatarban_2011.pdf
(letöltés: 2025.02.22.)

2.3. A szerző doktori értekezésének alapját képező korábbi publikációi

- Szilágyi Zita Mária: Evangélikus széplelkűek a közjó szolgálatában. A Nostitzok közvetítő szerepének áthagyományozódása Magyarországon az evangélikus Podmaniczkyakban. In: *Credo*. Budapest. Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója. 2018./1-2. 84-90. o.
- Szilágyi Zita Mária: Tanúversek az ősi fészekről. Jósika Júlia sz. Podmaniczky Júlia ismeretlen versei. In: *Honismeret*. 46. évf. 2018. 4. szám. 70-72.o.
https://epa.oszk.hu/03000/03018/00251/pdf/EPA03018_honismeret_2018_4_070-072.pdf (letöltés: 2025.02.12.)
- Szilágyi Zita Mária: Egy tudósítónő Brüsszelből. In: *Nőszerzők a 19. században: Lehetőségek és korlátok*. szerk. Török Zsuzsa. Budapest. reciti. 2019. 185-204. o.
https://real.mtak.hu/99103/1/Noszerzok_a_19_szazadban.pdf (letöltés: 2020. 02. 16.)
- Szilágyi Zita Mária: Jósika Júlia sz. Podmaniczky Júlia írói tevékenysége a neoabszolutizmus éveiben. In: *A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben*. szerk. Dienes Dénes-Kegyves Erika-Veres Ildikó. Sárospatak. Hernád Kiadó. 2019. 188-194. o.
- Szilágyi Zita Mária: Egy tudósítónő Brüsszelből. In: *Keresztutak*. szerk. Érfalvy Livia. Budapest. 2021. 34-47. o.
- Szilágyi Zita Mária: Az első magyar tudósítónő. Podmaniczky Júlia emlékezete. In: *Evangélikus Élet*. 2022. 87. 43-44. sz.
<https://www.evangelikus.hu/hireink/kultura/az-elso-magyar-tudositono-podmaniczky-julia-emlekezete> (letöltés: 2025.02.12.)

Képmelléklet

1. ábra Podmaniczky családi címer (1782-ben a bárói cím adományozáskor)¹

¹ In: Feöldi Doby Antal: Podmaniczky család. (Podmanini és Aszódi báró). Buschmann F. Könyvnyomdája. 1892. 85. o.

Családi fotók

3. ábra Podmaniczky Károly³

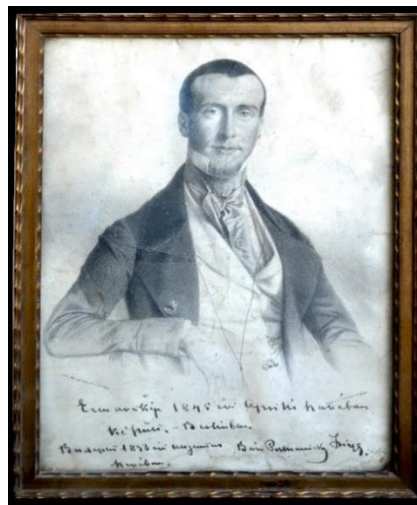
4. ábra Podmaniczky Károlyné sz. Jänkendorf-Nostitz Elisa⁴

5. ábra Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia⁵

6. ábra Podmaniczky Frigyes⁶

7. ábra Podmaniczky Ármin⁷

születési és haláladatait publikáltam. In: Szilágyi Zita Mária: Egy tudósítónő Brüsszelből. In: Nőszervezők a 19. században: Lehetőségek és korlátok. szerk. Török Zsuzsa. Budapest. reciti. 2019. 186-188. o.

A források: Feöldi Doby Antal: Podmaniczky család (Podmanini és Aszódi Báró) története. Buschmann Könyvnyomdája. Budapest. 1892., Asztalos István: Kisváros a Galga mentén. Aszód Város Önkormányzata. Aszód. 1997. 174., 180., 190. o., A Podmaniczky-család I és leszármazottainak bemutatása a családi identitás vizsgálatának tükrében. Kulturális antropológia dolgozat. Készítette Kovács Eszter Júlia Debrecen. 2005.

³ In: Evangélikus Országos Gyűjtemény

⁴ In: Magyar Nemzeti Múzeum; Wilhelm Egger, olajfestmény. 1829. TKCS 64.4.

<https://gyujtemenyek.mnm.hu/hu/record/-/record/MNMMUSEUM1470565>

⁵ In: Magyar Nemzeti Múzeum. Martin Moritz Lämmel. Itsz. MNM. TKCS.7656.

⁶ Podmaniczky Frigyes (a kép eredeti 1845-ből, Szilágyi Zita magántulajdona)

⁷ Podmaniczky Ármin (ismeretlen festő, Szilágyi Zita magántulajdona)

Lakóhelyek

14. ábra Az aszódi Podmaniczky és a Podmaniczky-Wartensleben kastély¹³

15. ábra aszódi Podmaniczky kastély nyugati Sándor-szárnya¹⁴

¹³ Asztalos István: A Podmaniczkyak és Aszód. Vörösmarty Társaság. 2017. 89.
https://www.legifoto.com/magyar/galeria/aszod_a_podmaniczky_es_a_szechenyi_kately/ (letöltés: 2025.02.20.)

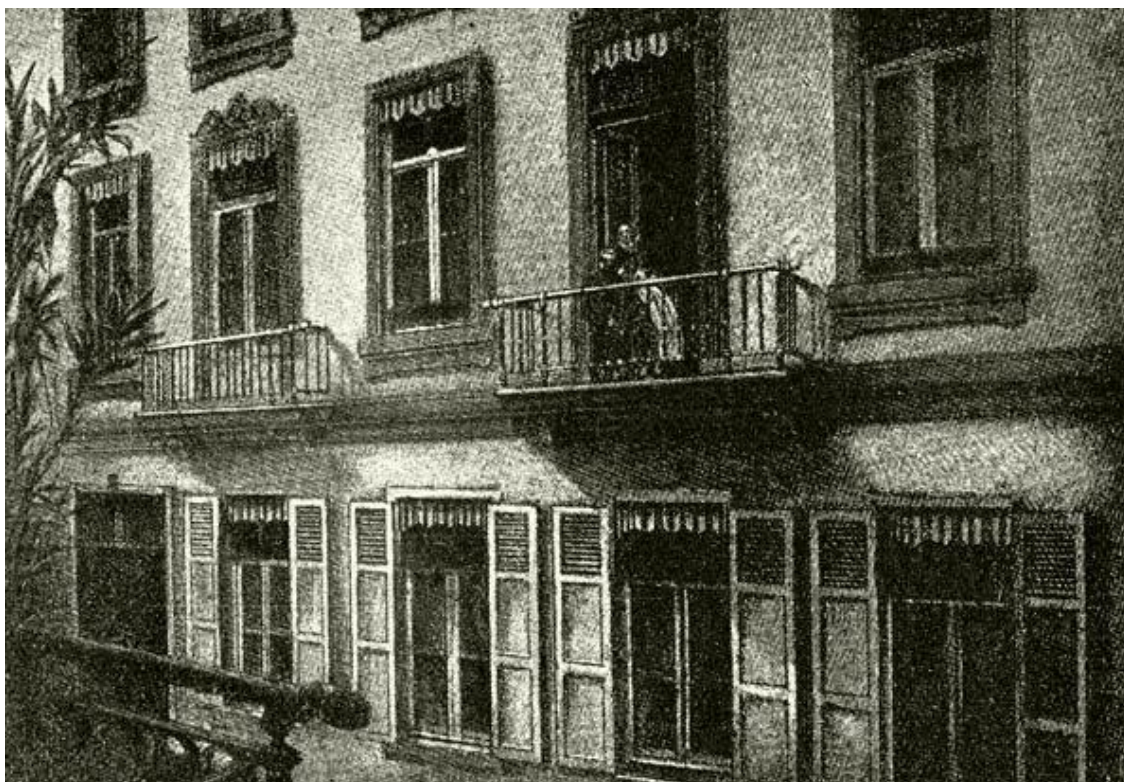
¹⁴ Asztalos István: A Podmaniczkyak és Aszód. Vörösmarty Társaság. 2017. 90.

16. ábra Pollack-ház Budapesten, (első két emelet) ahol 1828-tól élt Podmaniczky Júlia szüleivel és testvéreivel – ma József Attila és Nádor utca sarka¹⁵

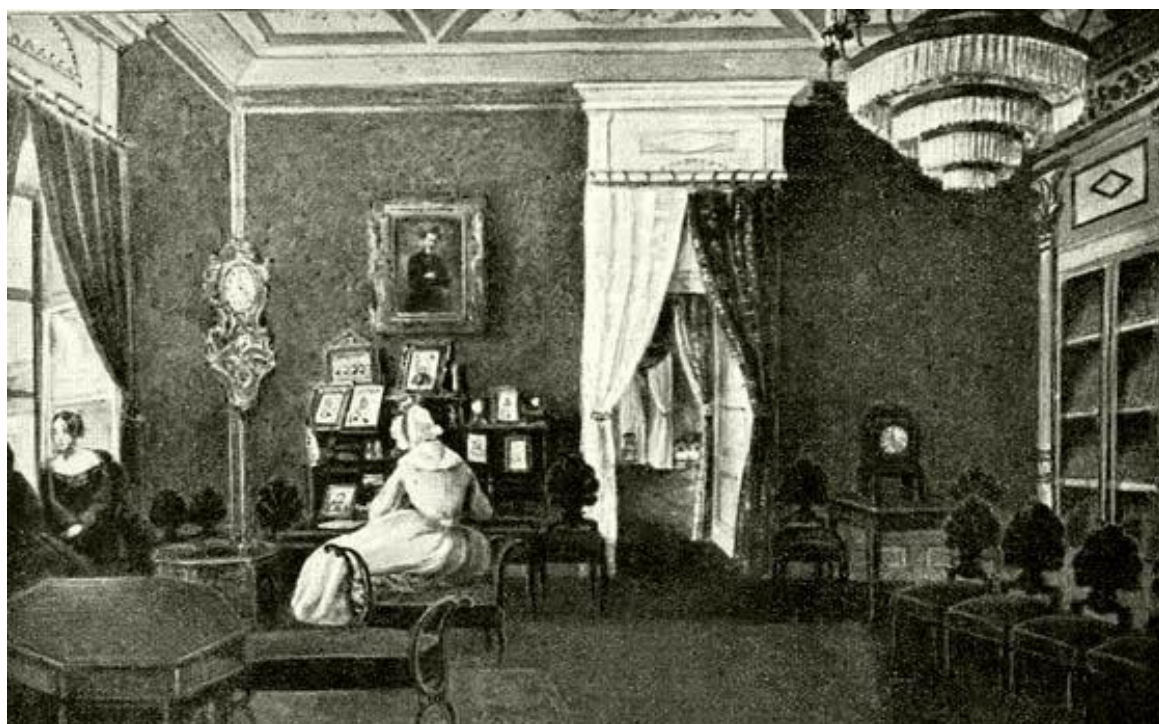

¹⁵ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pollack_Mih%C3%A1ly_h%C3%A1z.jpg

17. ábra Jósikák háza Brüsszelben¹⁶

18. ábra Jósikák otthona Brüsszelben. Brussels, Rue de Commune 25.

¹⁶ A 17-18. ábra forrása: Dézsi Lajos: Jósika Miklós. 1794-1865. Magyar Történeti Életrajzok. Ötödik könyv. A száműzött. (1850-1865). 139. kép. <http://mek.niif.hu/05800/05804/html/05.htm>

19. ábra Jósikáék egykori lakóháza jelenleg Brüsszelben a Ten-Noey flamand kulturális központ székhelyéül szolgál.

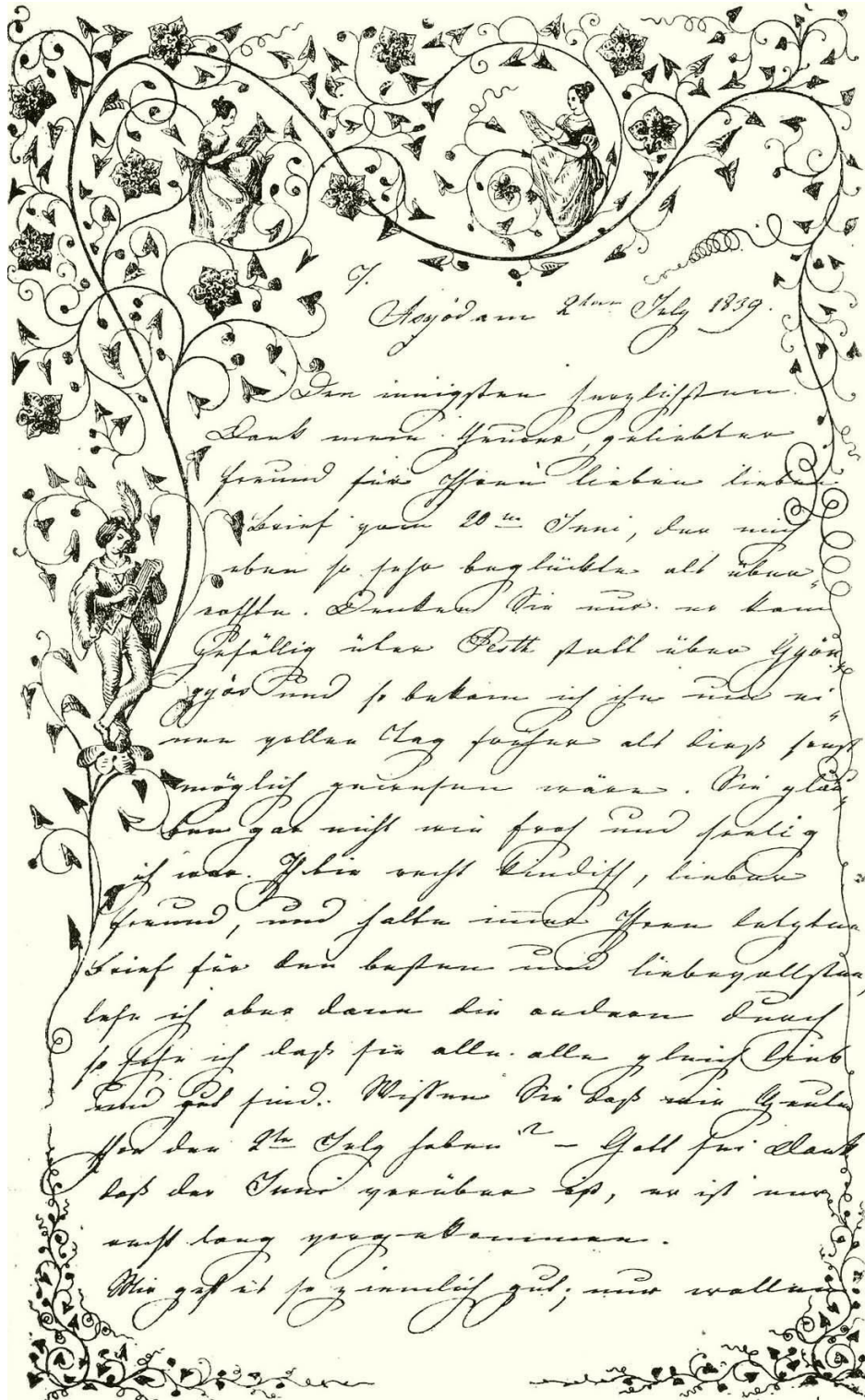

20. ábra Loschwitz. Jósika Júlia anyai öröksége Drezdában. Egykor Nostitz miniszter nyári lakja volt.¹⁷

¹⁷ Uwe Fiedler német történész küldte számomra képet.

Egodokumentumok

21. ábra Podmaniczky Júlia 1839-ben írt levele Jósika Miklóshoz¹⁸

¹⁸ Dr. Dézsi Lajos: Jósika Miklós. Negyedik könyv. A regényíró és a politikus. Bp. Athenaeum R.-T.1916.

Aszód am 2ten July 1839.

Den innigsten herzlichsten Dank mein theurer, geliebter Freund für Ihren lieben lieben Brief vom 20ten Juni, der mich eben so sehr beglückte als überraschte. Denken Sie nur er kam zufällig über Pest statt über Gyöngyös und so bekam ich ihn um einen vollen Tag früher als diess, sonst möglich gewesen wäre. Sie glauben gar nicht, wie froh und seelig ich war. Ich bin recht kindisch, lieber Freund, und halte immer Ihren letzten Brief für den besten und liebevollsten; lese ich aber dann die anderen durch, so sehe ich dass sie alle alle gleich lieb und gut sind. Wissen Sie dass wir heute schon den 20ten July haben? Gott sei Dank, dass der Juni vorüber ist, er ist mir recht lang vorgekommen.

Mir geht es so ziemlich gut; nur wollen || (sich die Folgen der Masern noch nicht verlieren; Ich bin noch unendlich matt und leide viel an Schwindel und Kopfschmerzen. Maman glaubt dass sich das alles geben wird, wenn ich die freie Luft wieder geniessen darf, doch ist das Wetter so kalt und stürmisch dass ich noch immer das Zimmer hüten muss.)

Báró Podmaniczky Júlia levele Jósikához
Aszód, 1839. július 2.

Fogadja a legbensőségesebb, legszívélyesebb köszönetemet, szeretett Barátom, a június 20-i kedves leveléért, ami éppoly boldoggá tett, mint ahogy meglepett. Gondolja csak el, alkalmasint Pesten jött keresztül Gyöngyös helyett, és így egy teljes nappal hamarabb kaptam kézhez, mint az lehetséges lett volna. Nem is hiszi, milyen vidám és boldog lettem ettől. Eléggé gyermeteg vagyok, kedves Barátom és a legutolsó levelét mindig a legjobbnak és a legkedvesebbnek tartom. Ha azonban a többit is elolvasom, látom, azok is jók. Tudja, hogy ma már július 2-át írunk? – Hála Istennek, a június elrohant, elég hosszúnak tűnt nekem. Egyébként meglehetősen jól érzem magam, de a kanyaró következményei még nem akarnak eltűnni. Végtelenül gyenge vagyok, és sokat szenvedek szédüléstől és fejfájástól. Maman úgy hiszi, ez mind elmúlik, ha megint élvezhetem a szabad levegőt, ám az időjárás oly hideg és viharos, hogy még nem hagyhatom el az ágyat.

A német nyelvű levél forrása: Dr. Dézsi Lajos: Jósika Miklós. Negyedik könyv. A regényíró és a politikus. Bp. Athenaeum R.-T.1916.

A magyarra fordított levélszöveg még kéziratban, Szilágyi Zita doktori dolgozatában.

Fordította: Dr. Rákóczi Katalin.

Német²⁰ és magyar²¹ nyelvű versei

Jósika Júlia
Atyai hajlék

Gyermekévim rengetője,
Szép kastély bérczoldalon,
Hol tova tűnt álmok-szötte,
Öntudatlan hajnalom.

Miért tekintesz rám oly mogorván,
Oly sötéten, oly komolyan,
Téged is bánt és gyötör tán,
Hogy mindenem oda van.

Mindaz mi szívemnek drága
Boldogító kéj vala,
Lelkem összes boldogsága,
Mind oda van, mind oda.

Mi az, mit el nem vesztettem?
Szent hitem maradt csak ép,
S a remény, hogy kit szerettem,
Látom fönn az égbe' még.

(Aszód, 1865)

Das Vaterhaus

Stille Wiege meiner Kindheit,
Schönes Schloss an Bergeswand,
Nur in sel'ger, sel'ger Blindheit
Mir des Lebens Morgen schwand.

Ach, wie blickst du doch so traurig,
So tief ernst auf mich herab!
Nicht wahr? 's ist dir selber schaurig,
Dass ich Alles hin schon gab?

Alles, was mich einst entzückte,
Was ich genoss mit frohem Sinn,
Alles, was mich hoch beglückte,
Ist dahin, für ewig hin ! —

Und was ist mir denn geblieben ?
Nichts als festes Gottvertraun —
Und die Hoffnung, meine Lieben
Jenseits noch einmal zu schau'n.

Aszód, September 1865.

²⁰ Jósika-Denkfeier das Kisfaludy Gesellschaft. Ungarische Revue. 14. von Prof Carl Heinrich. Budapest. 1894. 360-361.

https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/UngarischeRevue_14/?query=Julie%20J%C3%B3sika&pg=368&layout=s

²¹ Kisfaludy Társaság Évtáplajai 1894-1895. 29. szám. 26-28. o.

Jósika Júlia**Az öreg gesztenyefa**

Ezerszer üdvözöl szívem
Te öreg, drága fa,
Nem mertem hinni sohasem
Hogy látlak valaha.

Óh, hányszor álmodoztam én
Árnyas tetőd alatt!
Sírtam, nevettem, üdv, remény
Kétség űzött, ragadt.

De a remény már oda van,
Nem szövök álmokat,
Az idő sodrán oly sokan
Eltűntek azalatt.

Majd engem is hív a halál,
Nem itt, de messze, hol
Egy csöndes hely nyugalma vár,
Szív, ott megnyughatol!

Der alte Kastanienbaum

Viel tausendmal sei mir gegrüsst,
Du lieber alter Baum!
Wie schön, dass du noch lebend bist —
Ich wagt's zu hoffen kaum.

Hier unter deinem Schattendach
Hab' ich geträumt so oft;
Geweinet und gelacht und, ach! —
Verzweifelt und gehofft.

Jetzt ist es mit dem Hoffen aus,
Die Träume sind geträumt;
Gar Viele ruh'n im stillen Haus —
Die Zeit hat aufgei äumt.

Bald ruft auch mich der Tod wohl fort,
Allein nicht hier — o weit,
Gar weit an einem stillen Ort —
Da ist mein Bett bereit.

Aszód, September 1865.

Jósika Júlia**Az én szobám**

Üdvözöllek drága hajlék,
Én szobám, én otthonom,
Hát való, hogy láthatlak még,
S benned újra lakhatom?

Mint gyerek te benned játsztam,
Mint lány itt tanultam én,
Nővérimmel itt tanyáztam,
S itt húnyt el egy drága lény.

Véle által itten éltem,
Verőfényes szép napom,
Itten küzddé lánggal értem,
S mostan itten őt siratom.

Üdvözöllek drága hajlék,
Hogy itt újra lakhatom!
Itt, hogy jó kedvem visszhangzék,
Mostan oszd meg bánatom!

Meine Stube

GrüJ dich Gott, du traute Stube,
Ach, wie heimest du mich an!
Ist's denn Wahrheit, dass noch einmal
Ich dich Wiedersehen kann?

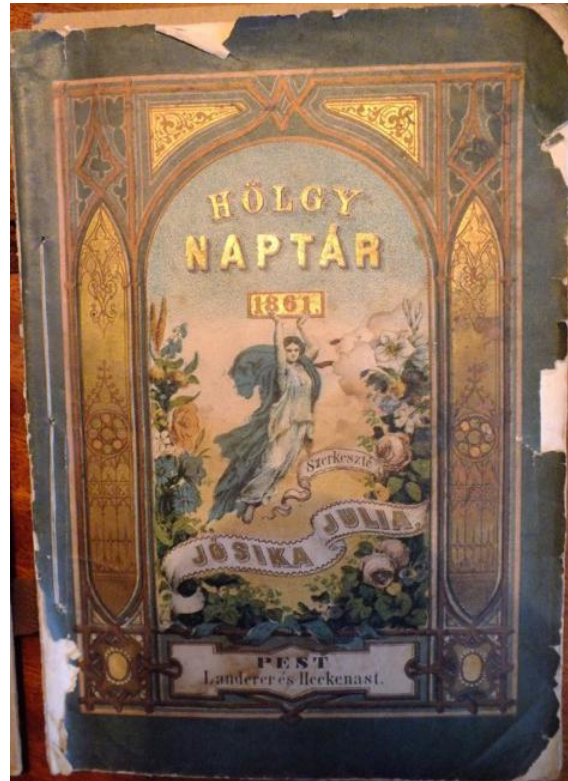
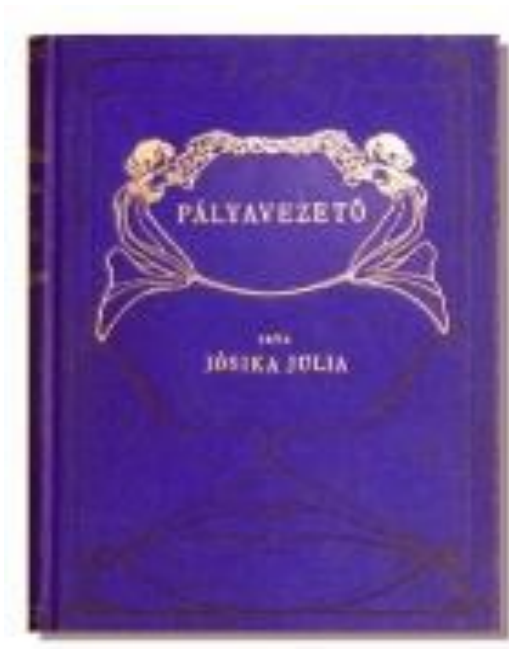
Hab' als Kind in dir gespielt,
Und gelernt als Mädchen hier;
Hab' getheilt dich mit den Schwestern,
Und die liebste starb mir hier.

Hab' dich auch mit ihm bewohnt,
Meines Lebens Sonnenschein;
Hier ersehnt — und hier errungen —
Jetzt bewohn' ich dich allein!

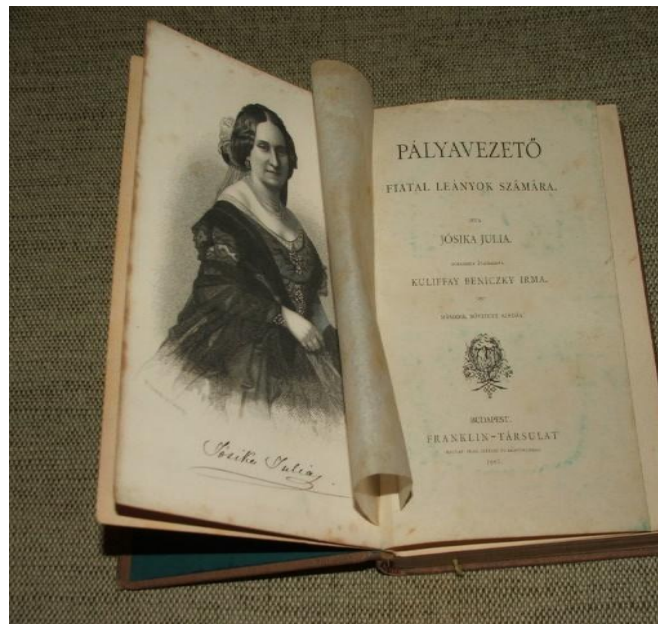
Grüss dich Gott, du traute Stube,
Sieh, ich bin nun wieder hier;
Hast ja oft mit mir gejubelt,
Kannst jetzt trauern auch mit mir.

Aszód, September 1865.

Művei

25. ábra²²26. ábra²³27. ábra²⁴

28. ábra

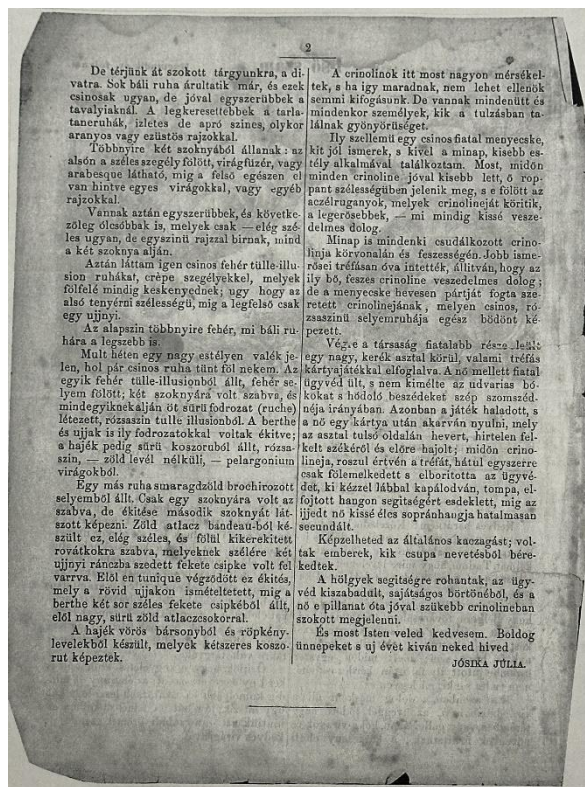
²² A 25. ábra forrása: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Budapest Gyűjtemény. Budapest.

²³ A 26. ábra forrása: Petőfi Irodalmi Múzeum. Budapest.

²⁴ A 27-28. ábra forrása: Országos Széchenyi Könyvtár.

29. ábra²⁵

30. ábra

²⁵ 29-30. ábra forrása: *Nővilág* 1859. január 2. I. szám. III. évf.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Novilag_1859-1/?pg=4&layout=s (letöltés: 2025.03.09.)

31. ábra²⁶**Báró Jósika Miklósné szül. Podmaniczky Júlia**

---

²⁶ A 31. ábra forrása: In: Dézsi Lajos: Jósika Miklós. 1794-1865. Magyar Történeti Életrajzok. Negyedik Könyv. A regényíró és a politikus. IV. rész.
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarTortenetiEletrajzok-magyar-torteneti-eletrajzok-BE5D/josika-miklos-17941865-AC3F/negyedik-konyv-a-regenyiro-es-politikus-18361849-ADB9/iv-AE73/>

32. ábra²⁷

b. Jósika Júlia a Magyar Írónők arczképcsarnokában. (Felső sor balról a második)

²⁷ A 32. ábra forrása: Magyar írónők arczképcsarnoka. Jelezve: Kőre rajz. Grimm R., Nyomt. Pollák testvérek Pesten 1862., Kiadja PFEIFER Ferdinánd. nyomt. Pollák testvérek Pesten. Országos Széchényi Könyvtár, Plakát és Kisnyomtatványtár. Lit/40.

33. ábra²⁸

Jósika Júlia és öccse, Podmaniczky Frigyes egy tablón, amely 25 magyar költőnek állított emléket.

²⁸ A 33. ábra forrása: Katzler, Vinzenz: Huszonöt költőnk arcképe az 1848 utáni korból. 1866. Bécs. Kiadja: Emília. <http://magyarbibliofilia.hu/kategoria16.html> (letöltés: 2025.11.09.)

34. ábra²⁹

Báró Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia idős korában

---

²⁹ Dr. Dézsi Lajos: Jósika Miklós. 1794-1865. Magyar Történeti Életrajzok. Ötödik könyv. A száműzött. (1850-1865). 123. kép.

35. ábra³⁰

Jósika Júlia

³⁰ Jósika Miklósné sz. Podmaniczky Júlia. In: Magyar Nemzeti Múzeum. Martin Moritz Lämmel. Itsz. MNM. TKCS.7656.

36. ábra³¹

Jósika Júlia portréja a Horthy-korszakban

---

³¹ Nagy idők nagy asszonyok. Fiatal leányoknak írták: Benedek Rózsi, B. Radó Lili. Dante Könyvkiadó. Budapest. 1937. Bp. Könyvcímborítón.

37. ábra³²

Báró Podmaniczky Júlia sírja a Házsongárdi temetőben Kolozsváron

38. ábra

³² A 37-38. ábra képek forrása: Szilágyi Zita fotói.